Tõnu Pekkam

RAUDSETE KÄTE USK

TOIVO PEKKANEN

RAUDSETE KÄTE USK

JUTUSTUSI, NOVELLE, LAASTE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1960

Originaali tiitel:

Toivo Pekkanen
TEOKSET I—II
Muistopainos
Werner Söderström Osakeyhtiö
Porvoo * 1957 * Helsinki

*

Tõlkinud *H. Lepik*

Kunstiliselt kujundanud V. *Toots*

TEHASE VARJUS

PROLOOG

Suvi 1918. Linnas oli kõikjal mure ja nälg. Vaeste inimeste ainukeseks meelelahutuseks oli käia rongituleku ajal jaamas, sest nende isad ja vennad, isegi õed olid kui mässajad ning isamaareeturid vangilaagritesse suletud ja kodused ootasid kartlikult vaikides neid nüüd sealt tagasi. Jaama ette väikesele kallakule platsile kogunes alati tihedate salkadena naisi ja lapsi. Taamal konarlikul murul, kus kasvas mõningaid puid, lesisid paljasjalgsed, nälginud poisid. Ja peaaegu iga rongi saabudes võisid nad näha, et riiklike kuritegude arutamise kohtud olid tegutsenud ja vabastanud mõne nendest, keda nad ootasid. Räpastena, kõhnadena, kaenlas väike kompsuke asjadega — nõnda saabusid mässajad koju. Omaksed tõttasid neile vastu, need aga, kes rõõmust ilma olid jäänud, sosistasid üksteisele, kes keegi on ja missugune ta välja näeb.

Tänapäeval on leitud too väike puust jaamahoone oma otstarbeks kõlbmatu olevat. Sellest on tehtud kaubajaam. Tema ümbruski on palju muutunud. Pärastsõjaaegne ettevõtlikkus on surunud oma pitseri kõigele vanale ja kulunule, nii et siin ei tuleta miski meelde neid aegu. Võib-olla on see parim, mida on suudetud teha? Võib-olla oleks hea, kui need inimsaatusedki, mis tookord selle maja ustest sisse ja välja käisid, suudetaks samuti hävitada ja uutega asendada?

Ühel õhtul tuleb tollest valgeks värvitud kahepoolega uksest koos teistega välja üle neljakümnene mees ja astub vaarudes jaama trepist alla. Kõhn noor poiss tõuseb murul lesivast salgast äkki üles ja tormab talle

joostes vastu. Nad on isa ja poeg; poisi isa on nüüd tagasi jõudnud. Rahvas näeb, et nad vahetavad omavahel mõne sõna, kuid nii tasa, et keegi neid ei kuule, ja siis võtab poeg isa kaenla alt kirjusse pluusi mässitud kompsu ning nad hakkavad teineteise käest kinni hoides järsust mäest üles kiriku poole minema. Isa jaksab liikuda vaid õige tasa. Järsk mägi kulutab ta jõu niivõrd ära, et üles jõudes peab ta kohe kiriku maa-ala ääristavale kiviaiale puhkama istuma. Poeg istub tema kõrvale, komps süles. Päike heidab kaldus kiiri nende nägudele ja isa sirutab ahnelt oma näo selle poole, suu lahti, otsekui tahaks januselt juua neid nõrgalt soojendavaid kiiri, samal ajal märkamatult poja pead silitades. Poeg silmitseb teda vargsi, tummalt, ja temast käib läbi imelik värin: isa juuksed ja habe on kummaliselt halliks muutunud.

Pisut aega puhanud, asuvad nad jälle teele. Vaiksetel, tolmustel tänavatel pole mitte kedagi näha. Hooned ja puud heidavad suuri musti varje ja õhk tundub lämmatavana nagu enne äikesevihma. Nad sammuvad tasakesi, toetades teineteist käest. Isa hingab raskelt, nii et seda võib kaugele kuulda, ja vaarub pisut. Paar korda peab ta vastu seina nõjatuma, et hingamine rahulikumaks muutuks. Kuid istuda ei ole neil enne vaja kui kodus.

Ema ootab uksel seistes, nagu paljudel õhtutel varemgi, ja kui näeb neid tulevat, jookseb tükk maad vastu. Ta nutab kogu aeg ja hoiab mehe käsivarrest kinni. Aga kui nad sisse on jõudnud, hakkab tal tuline kiire, — tuleb midagi süüa vaadata. Kodus ei ole parajasti midagi ja Samuelil tuleb joosta, väike kott kaasas, ühe tuttava poole. Peab ütlema, et isa on koju tulnud.

Isa pikutab sel ajal sohval ja ajab emaga vaiksel häälel juttu. «Ehk nüüd hakkab elu jälle vähehaaval korda minema,» arvab ta, et ema julgustada. Kuid ema ei saa ilma nututa läbi . . . Kolm last, kellest vanim on kaheteistkümneaastane, seisavad nende ümber hääletult, pisut imestunult, sõrmed suus.

Samuel tuleb varsti tagasi, kaasas natuke rukkijahu ja väike tükk pekki. Kui ema on neist toidu valmistanud ja isa selle ära söönud, hakkab tal sees hirmsasti

kõrvetama. Ta heidab jälle puhkama — ega tõuse enam kunagi. Tema liiga kaua nõrgal söögil olnud kõht ei kannatanud nii tugevat toitu välja . . .

Temast jäid siia maailma maha naine ja neli last.

ORVUD

1.

Tänav jookseb linna serva pidi idast läände. Lääne poolt on ta alles täiesti pooleli ja ainult metsaga ääristatud sõidutee viib siit, kus ehitused ja tõeline tänav lõpevad, loogeldes alla randa. Kuid vaevalt selle paremgi osa vastab tänava nimetusele nõudlikumas mõttes, sest see on vaid sillutamata, auklik teerada vanade ja vanaaegsete puust majade vahel . . . Kuid ta on sirge ja lai, nagu üks õige tänav peabki olema, ja linnaisad on võib-olla mõelnud, et kunagi tulevikus täidab ta ka suuri nõudeid. Seda oodates püüab ta oma parema äratundmise järgi teenida nende inimeste tagasihoidlikke tarvidusi, kes tema äärde on elama asunud.

Läänepoolses otsas vasakul pool, otse metsa serval, on halliks tõmbunud, kuid veel üsna kindel kaheteistkümne ühe- ja kuue kahetoalise korteriga nurgamaja. Selle õu on varjatud kõrge pruuniks värvitud planguga ja kõrvalhoones võib tervishoiukomisjoni loal pidada kaht hobust ja nelja siga. Selles majas on viisteistkümmend aastat elanud keegi Mikko Oino oma perega. Vabrikutööline, see tähendab, et ta on juba alistunud ja harjunud teatud seisukohaga maailmas. Ta on sündinud maal, nagu enamik selle linna — mida veel viiekümne aasta eest polnud olemaski — vanemaid elanikke. Siinsamas majas ja samas ruumis on ta sigitanud oma naise Mariaga kõik neli last. See on nende kodu.

Seestpoolt meenutab see tuba esimesel silmapilgul vanakraamikauplust: ta on viimse võimaluseni koli täis, kuna üksainuke ruum peab moodustama täieliku pere-

konnakorteri. Teda ei või pidada räpaseks, aga mitte ka puhtaks; ta on otsekui alatises käärimisprotsessis. Tapeedid ja lagi on juba ammugi kaotanud oma esialgse värvi ja omandanud selle halluse, mis märgistab kõike vana. Põrandal ulatuvad oksakohad ja läikivaks kulunud naelapead muust pinnast palju kõrgemale. Mõned punakaspruunid laigud seinte ääres ja nurkades räägivad sellest, et põrand on kunagi olnud isegi värvitud, kuid praegu paistab keset tuba hall pragunenud puu.

Maja omanikuks oli keegi pudukaupmees, kelle äriruumid ja korter asusid kuskil kesklinnas. Kuu esimesel päeval ilmus ta alati korrapäraselt siia, oma kinnisvara asukohta, käis ühelt ukselt teisele, ruumist ruumi ja korjas kokku saadaolevad üürirahad. Muudel kuupäevadel pidid maja ja tema asukad ise enda eest hoolt kandma, nii kuidas kõige paremini oskasid, sest maja oli tule vastu täies väärtuses kindlustatud.

Mikko Oino oli selle korteriga omal ajal kaunis rahul olnud. Ta oli tugeva kolmekümneaastase mehena toonud siia oma noore naise. Seesama tuba oli näinud nende mesinädalaid ja siin olid nad alustanud oma laste kasvatamist. Kuid aastad möödusid ruttu ja koos nendega tuli ka halbu päevi. Mikko Oinogi, kes varem oli olnud korralik mees, pidi surema mässaja surma. Enne seda oli ta igatahes jõudnud kolm aastakümmet teha rasket kehalist tööd, sõna otseses mõttes ohverdada need aastakümned tööstusele ja sigitada ning vähemalt esialgu ka ülal pidada neli tervet kodanikku maa jaoks, isamaa jaoks. Need asjaolud tuleb lugeda tema kasuks . . .

Võib-olla oli ta oma naisega algul isegi õnnelik, olid nad ju noored ning tugevad ja elu kõigi oma lootustega seisis ees. Tõsi küll, nende esimene laps suri varsti peale sündimist, aga et peatselt oli tulemas teine, ei olnud lein esimese kaotamise pärast vist kuigi pikaajaline . . . Kuid siis järgnes hulgakaupa segaseid aastaid, ühiskondlikke, riiklikke ja majanduslikke murranguaegu. Kahekümnenda sajandi tootmissüsteem ründas üheksateistkümnenda sajandi elukorraldust ja ühiskondlikku süsteemi, uue aastasaja ideed olid kasvanud juba

nii suureks, et need valjul häälel julgesid endale eluõigust nõuda. Selle kõrval võis siis keegi Mikko Oino kaotada suure osa oma elukindlusest üsna vahelduva õnnega peetud töövõitluses, ajal, millal tööpuuduse ähvardav vari hakkas laskuma ühiskonna kohale. Tema pere suurenes ja sellest hakkas kujunema raske koorem, mis vananeva mehe vähehaaval maha murdis. Varematel aegadel oli ta töökohti vahetanud aastaaegade ja teenimisvõimaluste kohaselt, kuid nüüd hakkas ta kindlaks vabrikutööliseks, sest pidev töö tagab pideva sissetuleku ja perekonda ei võinud kõikuva õnne hooleks jätta. Kui algas sõda, mis tõi soome töölisele mõneks lühikeseks ja palavaks aastaks heade sissetulekutega ajajärgu, oli tema juba liiga kulunud selleks, et kuigipalju enda kätte rebida.

Kui piiritult väärtuslik on siiski see tundmatu kingitus — elu! Rõõm võida hingata, tööd rühmata, süüa, magada ja lapsi kasvatada. Mikko Oino tundis nüüd elu kulgevat haua poole, kahanevat järk-järgult, ilma et ilmuks enam ainustki tõusukohta, isegi tahtmist ja püüdmist tõusta. Ta ei olnud veel vana mees, alles keskealine, aga kui lootusetuna ta end juba tundis! Kogu tähelepanu oli keskendunud lastele. Nende pärast hoidis ta mingi vaikse, meeleheitliku raevuga elust kinni. Laste nimel, laste pärast, päevast päeva, nädalast nädalasse, südames tunne, et elu on nagu köis, mida saatus tal käest kisub. Puudus ja kitsikus oli suur ja köis lühenes . . . Kuid pojad kasvasid, sõid koledal kombel, kulutasid riided räbalateks ja võtsid pikkust juurde — kõhnad, sasised, vistrikulised. Nad tugevnesid nagu nugitaimed vananeva, pehastuva pedaja küljes. Selle üle võis rõõmu tunda: elu ju jätkub neis. Ja selle äraostmatu seaduse järgi, mis valitseb rikkumatus looduses, jaotasid vanemad neile oma viimase suutäie, kasvatasid ja hoidsid neid oma elu hinnaga.

Kui kõige vanem poeg lõpetas rahvakooli hea tunnistusega, seisis ema mitu päeva järjest trepil ja jutustas naabritele seda imelist asja, pisarad silmis.

Viimase kümne aasta jooksul oli perekond just nagu vaikselt allamäge libisenud. Aasta-aastalt oli sissetulekute ja väljaminekute suhe muutunud aina halvemaks.

Kusagil kaugel kõmisesid suurtükid ja võõraste riikide sõjamehed tapsid üksteist jooksukraavides, kuid sellega harjus üsna peatselt... Aga kui rahvas omal maal hakkas keema minema, tõmbas see muidugi ka Mikko Oino kaasa, sest oli ta ju tööline ja kaalul oli temagi asi. Nõnda need vanema põlve kurnatud mehed too-kord üldiselt mõtlesid. Nende tegu ei olnud rohkem vale või õige kui nende söömine ja joominegi, see tõusis vastupandamatult aja lainetest.

Rahvas ostis verega endale vabaduse ja iseseisvuse. Mikko Oinogi oli sellele tööle omajagu kaasa löönud, kuigi ta juhtus olema — valel poolel. Kuid eks temagi võitmine suurendanud valgearmee au. Ja nüüd ei ole tal enda suhtes muud soovi kui matused...

Matusepäev juhtus olema soe ja ilus. Kuid matusetalituses endas ei olnud seda pidulikku tunnet, mis tavaliselt on ühenduses ka kõige tagasihoidlikumate matustega. Surmaga oldi harjutud, sest see oli sel suvel igapäevane asi. Ei peetud vajalikuks muretseda kuuski ega laotatud teele oksi leinameeleolu tekitamiseks. Puusärk tõsteti otse kuurist veovoorimehe vankrile. Mõned mehed, isa endised töökaaslased, kes olid appi tulnud, võtsid seejärel puusärgi ümber istet. Lesk ja tema kaks vanemat poega järgnesid sellele koormale sõiduvoorimehe troskas. Nooremad lapsed pidid koju jääma...

Matustel oli kohal vaid hauakaevaja, kes esindas nii ametivõime kui ka kirikut. Kuna perekonnal ei olnud raha pastorile tasumiseks ja sel päeval teisi maetavaid ei olnud, teatas pastor, et ta õnnistab surnut hiljem.

Saatjad tulid koju tagasi samal kombel nagu minneski. Kuna puusärki enam kaasas ei olnud, ei pruukinud keegi mõelda, et siin läheb matuserong. Kuid linnas siiski teati, mis saatjaskonnad need säärased on, ja neile jäädi vaikides järele vaatama. Nii mõnegi isa või vend oli pidanud oma viimsele puhkusele minema veelgi süngemais oludes.

Saatjad ja nende naised kutsuti leinamajja kohvile. Neid oli nüüd tolles ainsas toas kuus täiskasvanut ja peale selle lapsed. Kahel mehel on naine, kolmas, perekonna lähedane sugulane Pekka Valve, on rohkem nooruk kui mees. Nad rüübivad kõrvetatud otradest

valmistatud kohvi ja räägivad vaikselt kadunust ja tema perekonnast. Samuel, lastest vanim, seisab lahtise akna all ja vahib tõsiselt seda taevanurka, mis kõrvalhoone katuse kohalt silma paistab. Seal on näha ka natuke haljendavat kaselatva. Ta on siin tihti varemgi seisnud, vaadelnud kõike, mis on näha ülalpool toda katust, ja vajunud mõtteisse, kuid täna on siiski kõik teisiti kui enne. Ta on nagu üheainsa ropsuga endisest maailmast lahti rebitud ja keset kohisevat elukeerist heidetud. Tema meel on rahutu ja kindlusetu, kuid ainult natuke kurb. Isa tundub nüüd juba nii kaugena. Ta pole kogu aeg kordagi nutnud ega rusutud olnud. Pigem tunneb ta, kuidas uued, algavad kohustused temas uut jõudu kasvatavad. Omal kombel on ta peaaegu uhke selle üle, et tema on nüüd perekonna kõige vanem meessoost liige, otsekui perekonnapea.

Teise kõrvaga kuulab ta, mida toas räägitakse. Kõik need ruumis olevad mehed on alles hiljaaegu vangimajast pääsenud ja nad on veel kõhnad ning kahvatud, iseäralikult kurnatud ilmega. Ei ole nende naisedki tüsedad, nälg on igaühele oma märgi vajutanud. Kuid lukksepp Halose naine on ilus kõhnanagi ja Samuel peab temast väga lugu. Niisugust naist tahab temagi saada, kui ta kunagi naise võtab. Ta hindab seda naist iseäranis sellepärast, et too kõneleb nii vähe, istub vaid mehe kõrval ja näib nagu naeratavat, kuigi on kurb. Niisugune peab Samueli arvates üks naine olema...

Teine külaline aga, valaja Heiskase naine, lärmab selleasemel kogu aeg ja katsub oma hambutu suuga iga asja kohta viimast sõna öelda. Samuel, kelle tundemeeled on praegu kõige vastuvõtlikumas seisukorras, aimab vaistlikult jututulva all peituvat tuimust ja tunneb sügavat vastumeelsust selle viiekümneaastase, kulunud eide vastu. Kuid oma nõbu arvamusi hindab ta kõige kõrgemalt, hoolimata sellest, et toda võib veel hädavaevalt meheks lugeda.

Toas ei jätku toole kõigile külalistele, mõned peavad istuma voodil. Samueli õde ja vennad istuvad üksteise ümbert kinni hoides ühes nurgas põrandal, kahvatud ja hirmunud, püüdes vanemate inimeste jutuajamise järgi selgusele jõuda selles võõrastavas olukorras, mida

nende oma ajud vaid hämaralt taipavad. Nad võpatavad iga kord, kui ema nutma hakkab, ja neil on hirm, kuna ta nii vaevaliselt ja raskelt liigub ja need tädid ja onud on nii tõsised. Hirm tundmatute asjade ees rõhub väikesi südameid. Kui ema nutab, peavad nemadki nutma. Surm on neile alles tume mõiste, kuid küllap nad aimavad, et too hoolib vähe sellest, mis neile kasuks tuleks.

Väljas muutub suveõhtu natuke hämaramaks, nii natuke, et seda vaevalt võib märgata. On ainult tunda, kuidas kõik jääb otsekui vaiksemaks. Avatud aknasse, kus Samuel seisab, tulvab vägevat rohu ja lähedal kasvava pihlaka lõhna. See lõhn sooviks kindlasti tulla sisse neilegi inimestele meelde tuletama, et praegu on suvi, kuid seal istub valaja Heiskanen kiiktoolis ja põletab piibus pinutagust, ja selle lehk lämmatab rohu ja pihlaka lõhnad. Pinutaguse kõrvetamine on Heiskase ainuke halb harjumus ja seepärast sallitakse seda igal pool. Öeldakse, et tema naine räägib nii palju, et mehel ei ole muud teha kui suitsetada. Tema üle pisut naerdaksegi tagaselja, kuid muidu peetakse temast endast igatahes palju rohkem lugu kui tema naisest. Ja täna keegi isegi ei muiga temale mõeldes, võib-olla ei ole muiatud enam kogu suve jooksul. Nüüd on olnud muid asju, on olnud sääraseid asju, et kellelgi pole meelde tulnud millegi üle muiata.

Samuelile õieti ei meeldi see, et võõrad nende asju nii üksikasjaliselt vaagivad. Mis nende asjad teistesse puutuvad. Küllap nad omadega toime tulevad, selles on ta kindel. Kuid ta laseb neil rääkida, et matusepäeval kedagi mitte solvata. Ainult siis, kui lukksepp Halonen teeb ettepaneku, et pandaks toime rahakorjandus, pöörab ta veidi pead ja avab vastamiseks suu, kuid Valve, tema tädipoeg, jõuab temast ette. «Mida see võiks sääraselajal anda?» küsib Valve. «Ja mis siis järgneb, kui selliselt saadud rahad on juba nädala pärast otsas? Maria, Samueli ema, peab siiski kohe tööle minema. Aga kes sel ajal lapsi hoiab, kes peseb nende riided, kes teeb süüa? Näljaste, just vangilaagrist koju jõudnud tööliste hulgas läbiviidud rahakorjandus ei anna mingit vastust nendele küsimustele. Või annab?» küsib ta.

Need on igatahes küsimused, millele keegi ei oska

vastata. Isegi lukksepp Halonen, kuigi teda tuntakse kui uhket ja iseteadlikku meest, painutab nende ees pea maha, sest temagi ei tea. Kuid hetke pärast tõstab ta pea jälle üles ja küsib omakorda, mida muud siis võidaks õigupoolest teha? Tema vähemalt ei tea teist abinõu. Kui vahest katsuks neid väiksemaid lastekodusse sokutada?

Kuid sellest ärritub Valve üha rohkem. «Lastekodusse!» ütleb ta. «Noh, on see alles üks koht, küll on tore koht! Mina, näe, olen kasvanud seal üles ja tunnen seda hästi. Mäletan, kuidas tol ajal tihtipeale mõtlesin, et ma ei igatseks riideid ega süüa, kui vaid saaksin ema juures olla.»

«Oli seal tõepoolest nii halb?» küsib lesk, kõnealuste laste ema.

«Ei, tädi,» ütleb Valve, muutudes järsku vaikseks ja tõsiseks, «seda just mitte. Ei oska seda nüüd öelda.»

Kuid nüüd lööb jutule sekka valaja Heiskase naine ja seletab otsustavalt, et lastekodu on säärases olukorras tõesti ainuke koht, kui seal on vaid ruumi. «Mida te õieti kardate?» küsib ta. «Kas need asutused ei ole just niisuguste jaoks ehitatud? Küllap vist on. Kui Maria nüüd kogu karja püüab enda juures hoida, rikub ta ära nii laste kui ka enda elu. Samuel üksinda võib koju jääda ja talle muretsetakse töökoht. Kas sa ei rääkinud midagi niisugust, Eemil?»

Eemil Heiskanen võtab aeglaselt piibu suust ja teeb katset seletada, et ta tõepoolest võib Samuelile töökoha muretseda, aga ta ei jõua kuigi kaugele, kui naine juba jälle hakkab tema eest rääkima. Ta räägib nõnda, et võib selgesti kuulda, kuidas hambutud lõuad laksuvad. Silmapilgu jooksul on ta kogu asja korraldanud nii hästi kui vähegi võimalik. Lastekodus saavad lapsed vähemalt süüa ja neid võib ju kasvõi iga päev vaatamas käia. Ja mis on Samuelil ja Marial siis häda? Kui Samuelile töökoht muretsetakse, võib ema väga hästi leppida ajutiste teenimisvõimalustega, pesupesemisega ja muu niisugusega, ning võib vahepeal olla alati kodus asju korraldamas.

Kuid nüüd hakkab lesk jälle nutma, sest need on ometi tema lapsed, kellest praegu kõneldakse. Ta ei

tahaks, kuid ta ei või sinna midagi parata. Ja seda ei suuda Samuel enam kannatada. Ta pöördub ägedalt ringi, nägu tulipunane, ja ütleb: «Pole sul tarvis nutta ega kuhugi tööle minna, ema. Küll mina lähen tööle ja lapsed jäävad koju.»

Külalised vaatavad teda imestunult, kuid esialgu ei lausu keegi midagi, Samuel vahib neile omakorda otsa, punane ja ärritunud. «Hm,» ütleb Halonen seepeale, ja Heiskanen võtab väheks ajaks piibu suust. «Laseme nüüd mõned päevad mööda minna,» ütleb Valve, «eks siis näe.» — «Mina,» ütleb Halonen, «panen lehe siiski ringi käima. Ei see tee midagi, kui ka ei anta . . .»

Ilmselt on kõik veidi kohmetanud, isegi valaja Heiskase naine on kaotanud oma enesekindluse. Ta päris kissitab silmi, vaadates Samueli, kuid too on uuesti kõigile selja pööranud ja vahib aknast välja. Ainult õlad tõmblevad pisut.

Siis hakkavad võõrad vähehaaval lahkuma. Igaüks neist tuleb jumalagajätuks Samueli kätt suruma. Tädipoeg Valve pigistab õige kõvasti ja vaatab talle kindlalt silmi, kuid ei ütle rohkem midagi. Kui nad kõik on läinud, saabub ruumi sügav vaikus. Ema jääb voodiservale istuma ega näi tükil ajal millestki teadvat, olgugi et väiksemad lapsed nüüd nurgast üles tõusevad ja tema ümber kobarasse kogunevad.

«Ema, kas sa ei teeks meile midagi süüa?» ütleb Samuel viimaks.

Seepeale ema nagu ärkab, tõuseb pikkamööda püsti ja läheb üle toa. Natuke aega kõnnib ta edasi-tagasi, mõistmata, millest peaks kõigepealt pihta hakkama. Ta võtab kapist tassi, vaatab seda tükike aega ja paneb tagasi. Samuel tuleb abiks, pistab puid pliidi alla, kus hiljutise kohvikeedu järel leidub veel süsi, kallab vett patta ja asetab selle tulele. Tehakse niisugust körti, mida sel suvel peetakse eriti heaks: vesi, rukkijahu, natuke soola. Säärast körti ei olegi igas majas, kuid neil on matuste puhul. Pärast õhtusööki seab ema voodid korda ja pere läheb magama.

Samuel magab vendadega ühes voodis. Nõnda on ta läinud puhkama nii kaua kui ta mäletab, kuid täna ei taha uni tulla. Teises voodis magavad ema ja õde. Ka

ema ei maga, vaid on kuulda, kuidas ta vahetevahel nuuksatab. Kella tiksumine kostab imeselgesti. Samuel lebab selili ja mõtleb vahel isale, vahel jälle kõigele sellele, mis neid nüüd ees ootab. Need ongi peaaegu nagu üks ja sama asi. Neil seisavad ees rasked ajad: üür on maksmata, kaupmehele on võlga. Nad olid oodanud, et koju tulles õiendab isa need asjad, kuid nüüd ei saanud enam tema peale loota, nüüd peab tema, Samuel, vist vastutuse nende eest küll enda peale võtma. Isa oli omal ajal igatahes elurõõmus ja korralik mees olnud, ja et ta kord säärase mehe poeg oli, ei kavatsenud temagi halvemaks jääda . . . Kahju vaid, et isal nõnda pidi minema. Meelekujutuses võib ta teda enda ees näha, võib näha teda niisugusena, nagu ta oli töölt koju tulles, niisugusena, nagu ta istus ja ajalehti luges, niisugusena, nagu ta, pühapäevarõivad seljas, hoovil seisis. Elurõõmus ja tore mees, kuid vaikne, ei kõnelnud palju kellegagi, isegi emaga mitte. Emal oli tihti kombeks teda sellepärast tuiamiks nimetada, kuid isa vaid mühatas ega teinud väljagi . . . Kuid möödunud talvel, kui ta tuli esimest korda koju punase lindiga käsivarre ümber ja püss kaasas, oli ta olnud jutukam, oli heitnud naljagi. Ja kui lapsed sel õhtul olid magama pandud, rääkis ta emaga veel kaua sellest uuest ajajärgust, mis oli ees. Töörahvas läheb nüüd relvaga käes endale õigust nõudma. Õigust, just nõnda kõlasid isa sõnad. Ajajärgu vaim oli puhunud läbi tema lihtsa südame.

Samuel lebas oma voodis ärkvel ja kuulas. Tema arvates ei olnud asjad isale mitte täiesti selged. Samuel arvas, et tema ise tunneb neid paremini, sest ta jälgis hoolega ajalehti, oli lugenud isegi terve hulga raamatuid läbi. Mõnikord ajas teda päris naerma, kui ta kuulis, kuidas isa poliitikat seletas. Kuid siiski ei seganud ta end vestlusse, sest temagi arvates oli täiesti õige, et isal oli nüüd too punane lint ja püss.

Praegu ei olnud ta sugugi enam kindel, kas see siiski oli õige.

Kuid see oli asi, mida nüüd oli hilja arutada. Nüüd tuli sealt, kuhu oli jõutud, edasi minna. Nüüd tuli tööle asuda.

2.

Samuelil oli tänavu, esimesel aastal pärast isa surma, alatasa külm. Külmatunne oli vist tema kõige tugevam aisting. Ta hakkas kohe lõdisema, kui välja läks. See tuli arvatavasti näljast.

Suve algusest peale olid inimesed nagu minestuses. Alles sügisel hakkas uimasus siin-seal lahtuma ja inimesed usaldasid jälle oma asupaikadest välja tulla, neis ärkas soov midagi ette võtta. Naised ja lapsed rändasid suurte salkadena maale, kotid seljas. Sealt võis saada puhast leiba, tüki siit, teise sealt, linnas oli leiva hulka segatud tselluloosi. Kogu sügise, kogu talve, veel järgmisel suvelgi liikusid näljnud inimeste salgad «leivakannikarindel». Palju punaste orbudeks jäänud lapsi viidi Pohjanmaa taludesse kasvatada, ja just sel kombel saadi nii mõnigi inimtaimeke elule päästa.

Ühel õhtul tuli valaja Heiskase naine teatama, et Samuel võiks järgmisel hommikul minna mehaanikatöökotta, sest koht on nüüd vaba. Ta oli tulnud just nimelt seda teadet tooma ja istus seejärel ligi kaks tundi kiiktoolis, uhkustades oma abivalmidusega. Kuna praegu ei olnud teisi külalisi, oli tal hea võimalus seletada, kuidas perekonnal tuleb oma elujärg korraldada. Samuel seisis jälle nagu matusepäeva õhtulgi akna all ja tundis, et ta vihkab seda hambutusuulist, kes tema selja taga lõugu lõksutas. Tundes end olevat tänuvõlglase, ei tahtnud ta külalist siiski ühegi sõnaga solvata, aga kui külaline oma jutuga ema lõpuks nutma ajas, pidi ta õue minema, et mitte heategija peale viha välja valada.

Väljas oli külm vihmane ilm, ta pidi kõrvalehituse pööningule ronima, et sooja saada. Seal lamas ta kõhuli ja piilus pragudest, kuni võõras lahkus. Alles pärast seda tuli ta koju tagasi.

Järgmisel hommikul oli Samuel jalul ja täiesti riides juba tund aega varem, kui töö tehases algas. Ta vilistas omaette ja kõndis põrandal edasi-tagasi. Ema keetis kõrvetatud otradest kohvi, nad mõlemad jõid seda vaikides, siis Samuel läks. Tal oli veidi hirm — see oli esimene kord, kus ta tööle läks, kuid ta pigistas hambad

kõvasti kokku ja sammus vapralt tehase värava juurde, kus ta pidi valaja Heiskast ootama. Ta oli tulnud liiga vara ja pidi kaua ootama, enne kui Heiskanen saabus. Seejärel läksid nad koos meistri jutule.

Tema isa oli omal ajal olnud sellessamas töökojas. Kodusõja ajal oli ettevõte muidugi suletud, kuid nüüd alustati vähehaaval uuesti tööd. Peaaegu iga päev tuli uusi mehi juurde. Püüti jälle üles ehitada, mis oli lõhutud. Võib-olla oli ehk veel väikesi, salajasi hõõrumisi siin ja seal, võib-olla oli paljudegi südames suur mure ja suur vihagi, kuid tööd tehti jällegi ning ei võinud olla paremat rohtu neile haavadele. Insenerid, kes alles hiljuti olid sõdinud oma tööliste vastu, kandsid nüüd hoolt oma vaenlaste väljatoomise eest vangilaagreist, sest töö tuli korralikult käima panna ja neil oli vaja oskustöölisi. Isamaa, mille iseseisvus oli lunastatud vennaverega, tuli nüüd töö abil viia jõukusele ja õitsengule. Ka Samuel võis sellele tööle kaasa lüüa.

Töökoda oli suur räpane hoone, täis masinaid, täis vuhisevaid rihmu, mis esialgu talle koledasti hirmu tegid. Kuid ta surus hambad risti ja tegi nobedasti kõik, mis kästi. Tema isa oli suutnud siin olla, sellepärast peab temagi suutma. Temal tuleb nüüd nende asjadega hakkama saada, mis isal tegemata jäid. Igal hommikul äratas ema ta keset kõige magusamat und, mähkis pakki midagi söögipoolist lõunaooteks ja siis tuli kiirustada, et õigel ajal kohale jõuda. Algul pidi ta põrandaid pühkima ja jooksupoisiks olema, siis tehti temast õlitaja ja lõpuks tööriistalukksepa abiline. Viie aasta pärast oli ta valmis oskustööline.

Jõukatel inimestel oli sel suvel suurepärane võimalus heategevust üles näidata. Nii kaugele kui mäletati, ei olnud siin maal olnud nii palju viletsust ja häda, leinavaid ja nälgivaid leski ning vaeslapsi kui tol ajal. Ja olgugi et rikaste keskel valitses üldiselt väga vaenulik meeleolu vaeste vastu, leidus siiski inimesi, kes suutsid sõja poolt ülesõhutatud kirgedest üle vaadata ja tulid alla mässuliste kehvadesse hurtsikutesse. Kolm säärast prouat tulid ühel õhtul ka Oinosid külastama. Nad jäid ukse alla veidi kohmetunult seisma ja seletasid, et on tulnud nüüd väiksemaid lapsi lastekodusse viima, kust

nad hiljem võimaluse korral, kui jõutakse kohad muretseda, Pohjanmaale saadetakse. Asjast oli juba varem juttu olnud ja nüüd oli kõik niikaugel, et lapsed võisid kohe teele asuda.

Samuel oli parajasti töölt tulnud ja lamas nõgisena ning määrdunud riietes sohval. Väikesed lapsed ja ema vaikisid, tuba täitus vähehaaval prouade rõivaste peente, imeheade aroomidega. Viimaks märkas ema prouasid istuma paluda, tõi igaühele tooli, pühkides selle enne põllega üle. Aga kui ta pidi hakkama lapsi riidesse panema, hakkas ta nutma ega suutnud midagi teha. Ja kui ema nuttis, nutsid lapsedki. Prouad hämmastusid. Mis see tähendab? Kas ta ei mõista, et siin soovitakse talle kõige paremat ja peetakse eriti silmas laste kasu. Kuidas ta saab nende eest üksipäini hoolitseda ja neid kasvatada? Ei mingil kombel. Sellest peaks ta aru saama.

Üks prouadest tõusis üles ja võttis kätte mingi riidetüki, et seda väikesele õele selga tõmmata. Kuid siis astus esile Samuel ja ütles:

«Pole vaja, proua.» Ta oli näost päris valge ja värises. «Pole vaja,» ütles ta teist korda ja võttis riidehilbu proua käest ära. «Nad ei lähe kuhugi, nad jäävad siia.»

Ema hakkas üha kõvemini nuuksuma ja väikesed lapsed otse ulgusid. Kogu ruum oli täis meeleheidet ja nuuksumist, see oli pesa, mis kartis, et ta hävitatakse — inimlaste pesa. Kuid Samuel kaitses seda. Ta käis prouade ees edasi-tagasi ning need ei osanud midagi teha. Perekonna ülevoolav hingeline viletsus ja otse loomalik veresuguluse tunne mõjus neile põrutavalt. Neil ei jäänud muud üle kui tühjade kätega lahkuda.

Kogu õhtu pärast seda ei räägitud perekonnas ühtegi sõna. Samuel istus nagu tumm akna juures. Ema valmistas sööki. Väiksemad tõmbusid ühte nurka ja hakkasid seal tasakesi omavahel sosistama. Pärast söömist läksid kõik magama.

Perekond jääb nüüd kokku, seda mõistsid kõik. Sellest polnud vaja enam kunagi kõnelda. Samuel ja ema tegid ühisel jõul tööd. Ema käis tööandjate kodus pesu pesemas ja jäi tihtipeale nii hiljaks, et koju tulles leidis kõik lapsed magamas. Samuel, neljateistaastane poiss,

oli pärast üheksatunnist tööpäeva koju tulnud, teinud süüa, pühkinud prahi põrandalt, seadnud voodid korda, pannud väiksemad magama ja magas, päeva raskustest väsinud, juba ka ise, et hommikul jälle teiseks samasuguseks päevaks ärgata.

Enne seda suve, õigupoolest kuni isa surmani oli Samuel võinud elada täielikult vabana, vanemate hoole all oleva lapse maailmas: tal ei olnud vaja millegi üle muret tunda. See, et nad vaesed olid, ei tähendanud midagi, sest kogu ümbruskonna inimesed, keda nad tundsid, olid samas olukorras. Kõik olid halbadel aegadel nälga näinud, kõigil olid kehvad riided ja kitsad korterid. Seal ei olnud midagi mõtelda. Ta oli käinud rahvakoolis, söönud kõhu täis, kui oli saanud, mänginud, kakelnudki, istunud kinos ja toonud linna raamatukogust põnevaid romaane. Elu oli ilus, seda pidi tunnistama. Ja ei olnud kuidagiviisi tema süü, et inimkonna imetlusväärses ajaloos järgnes maailmasõja ajajärk ja Soome rahva niisama imetlusväärses, kuigi tagasihoidlikumas ajaloos kodusõja periood. Temal tuli see vaid kaasa elada. Ühel ööl mürisesid linna kohal suurtükid, Samuel ärkas üles, voodi põrus tema all, aknaruudud tärisesid. Keegi tuli jutustama, et linnast väljas möllab võitlus. Punaste valduses olevad rannikupatareid tulistasid vaenlast üle linna. See ei kestnud kuigi kaua, sest vaenlane suudeti seekord tagasi tõrjuda. Kuid juba mõni päev hiljem marssis linna valge armee, kohtamata vähematki vastupanu. Punased olid kaotanud, Samueli isa oli kaotanud. Tummaks löövate, hirmusegaste päevade järel saabus teade, et isa on seal ja seal vangilaagris. Kodus ei olnud midagi süüa. Sel suvel Samuel enam ei mänginud, ei mänginud ka tema kaaslased. Nad pugesid kartlikena igaüks oma nurka peitu. Öösiti, õhtul hilja ja hommikul vara kostis aegajalt pauke, kogupauke. Räägiti, et lasti maha kõige kangemaid mässajaid . . . Kui vange hakati lõpuks koju laskma, oli Samueli ülesandeks käia iga päev jaamas isal vastas. Ta oli ikka veel laps, kes isa koju ootas. Ta uskus, et kui isa saabub, pöördub kõik jälle heaks.

Kuid isa oli saabunud vaid selleks, et jälle lahkuda.

Ja siis sai Samuelist perekonna vanim meessoost liige, perekonna vastutav hooldaja. Temast sai mehaanikatöökoja tööline, kellel oli ema, õde ja kaks venda. Nüüd pidi tema hoolitsema perekonna heaolu eest, nüüd pidi tema seda kaitsma vaenlaste vastu. Ning ta ei kõhelnud seda teha, neljateistaastaselt ei kardeta niisugust asja.

Tal oli nüüd vaid harva vabu silmapilke, aga ka siis ei teadnud ta tihtipeale, milleks neid kulutada. Vahekord endiste kaaslastega oli katkenud; need olid lapsed, tema oli mees. Neljateistkümneaastasena oli temast järsku mees saanud ja ta ei teadnud, kuidas mees peab oma vaba aega kasutama. Töökojas oli ka teisi temaealisi või pisut vanemaid poisse ning algul katsus ta nendega kampa lüüa. Nad tundsid huvi peaasjalikult aja surnukslöömise vastu. Nad tõmbasid puiesteedel ja tänavanurkadel odavaid, salamüüjailt hangitud paberosse ja mõtlesid välja abinõusid, kuidas saaks ilma piletita põnevat filmi näha. Kahemõtteliste teravmeelsuste leiutamine mööduvate naiste kohta kuulus samuti nende lemmikajaviidete hulka, sügisel aga, kui õhtud pimedamaks läksid ja viljapuuaedades hakkas üht-teist hamba alla pandavat küpseks saama, tegelesid nad otseselt vargusega, hoolimata koertest ja rebaseraudadest. Neil ei olnud oma aeda.

Kuid Samuelil oli südametunnistus. Ta oli lasknud oma hinges pesitsema hakata neil mõningail põhimõtetel, mida agulilastesse rahvakoolis istutatakse. Sellest tuligi, et teiste õunapuuaedade rüüstamine tundus talle kaunis kahtlasena, ja üks kõige suurejoonelisematest ajaviidetest, kasside kividega pildumine, võis ta südame pööritama ajada. Kaaslased pidasid seda arguseks ja argus oli asi, mida nad kõige rohkem halvaks panid. Samuel pidi niisiis varsti nende kambast lahkuma ja seejärel nähtigi teda aeg-ajalt mõnes kõrvalisemas kohas üksipäini jalutamas.

Tal oli üksainus külaskäigukoht: kord nädalas võis ta minna oma tädipoja Valve juurde. Need käigud olid talle pidulikeks silmapilkudeks. Tädipoja korter oli kõige luksuslikum, mida ta üldse tundis. Tegelikult oli see vaid möbleeritud tuba, mida vähese varandusega paremast seltskonnast inimesed «täiesti korralikule

noormehele» välja üürivad, kuid Samuel ei olnud kuskil mujal näinud diivanit, nahaga pealistatud toole, raamaturiiulit või kirjutuslauda, ja tema austus nende vastu oli üpris suur.

Pekka Valve oli veendunud sotsialist, kellest hiljem sai kommunist, kuid eelkõige oli ta idealist. Vaevalt kakskümmend täis, kõhn, läbipaistvalt kahvatu vaestelastekodu kasvandik, elukutselt trükiladuja. Ta oli juba jõudnud kanda püssi ja istuda vangilaagris. Nüüd askeldas ta nende hulgas, kes püüdsid töölisühingule jälle jalgu alla saada. Inimesena oli ta üksildane hing, kes ei osanud kedagi sõprussidemete abil endaga ühendada. Ta istus parema meelega kirjutuslaua taga, luges, kirjutas artikleid, tegi värsse ja kaugenes üha rohkem nendest hulkadest, kuhu ta tundis end veresidemetega kuuluvat. Meelelahutuste lõbu ta ei tundnud, ja naised, kes tema imeliku kahvatuse ees kergesti süttisid, äratasid temas peaaegu haiglast kartust.

Kõik kannatused ja õnnetusse langemised ajasid ta vere alati keema ja äratasid täie ägedusega tema alamklassivaistu. Samueli suhtes tundis ta peaaegu hooldaja kohustusi ja oli tema vastu eriti hea. Ometi ei teadnud ta õieti, kuidas poissi peaks kohtlema. Too oli alles laps, tema meelest vahest rohkem laps kui tegelikult oligi. Nende vestlused lõppesid alati lühidalt.

«Kas sa täna tööl olid?» küsis Valve.

«Olin,» vastas poiss.

«Kas ema oli tööl?»

«Oli.»

«Ega kodus midagi erilist pole juhtunud?»

«Ei.»

Valve kõndis toas edasi-tagasi, käed seljal. Samuel jälgis teda kogu aja pilguga.

Siis ütles Valve: «Kuule, sa oled vist otsustanud korralikuks tööliseks saada. Kui saad vanemaks, astud muidugi parteisse ja ametiühingusse?»

Samuel istus sohvale ja jäi talle suurte silmadega otsa vaatama.

«Praegu ju polegi parteid,» ütles ta.

Valve jäi otse tema ette seisma.

«Ära hädalda,» ütles ta, «küll varsti jälle on. Kui sina

täisealiseks saad, siis on juba jälle nii partei kui ka ametiühing.»

Ta sammus jälle edasi-tagasi ja Samuel imetles tükk aega tema julgust. Ta ei osanud midagi öelda. Siis läks Valve raamatukapi juurde ja võttis ühe raamatu.

«Sa peaksid selle läbi lugema,» ütles ta.

Samuel, kes muidu meeleldi luges, ei hoolinud niisugustest raamatutest. Ta ei saanud neist aru. Kuid ta võttis raamatu vastu ja luges ka läbi selle trotsliku otsustavusega, millega ta nüüd kinni haaras kõigist elu tõsistest ülesannetest, mis siin maailmas on meeste jaoks.

Raamatu kätte saanud, ta harilikult lahkus. Valve andis talle sageli väikese rahatähe ja julgustas: «Tule aga jälle mõnikord juttu ajama.» — «Küll ma tulen,» lubas Samuel.

Kui kodus juhtus kibe puudus olema, andis ta raha emale, muidu ostis ta selle eest endale süüa, sest seda ei olnud tõepoolest liiga.

3.

Samuel ei olnud just ilus poiss, sest kasvades liiga kehva toiduga liiga kiiresti oli ta muutunud otse läbipaistvalt kõhnaks ja välimuselt halvaks. Tema rõivad olid alati määrdunud ja närused, sest kellelgi polnud mahti neid parandada ega puhastada. Kuid mehaanikatöökoja töölistel oli oma uhkus ja ülemad ning alamad ringkonnad ja seal peeti mõnda üldiseks lõbuks alati narriks. Liiga kogenematuna, liiga häbelikuna ja liiga tundlikuna ei olnud Samuel suuteline seda tagasi tõrjuma. Ja kui märgati, et ta ei ole selleks suuteline, et ta vastupidiselt suuresti kannatas selle all, jätkati naljaheitmist seda halastamatumalt. Proletaarne nupumees ei silu oma sõnu ja nali ei kaota mahlakust, kuigi mõni juuresolijaist peaks sellepärast piinlikku seisukorda sattuma. Kuid neljateistaastane poiss ei tunne suuremat häbi kui sattuda naerualuseks. Samuelilegi oli see kohutavalt hirmus elamus, mis valas tema südamesse esimese piisa seda mõru mürki, mida nimetatakse inimpõlguseks.

Suvi oli kaldumas sügisele, tuules oli juba nagu aimu sellest külmusest, mida surm oma pealetungil relvana kasutab. Inimestele tundus, nagu poleks tänavu õiget suve olnudki, kuid loodus oli oma ülesande siiski täitnud: vili oli jõudnud küpseks saada. Ühel hommikul, kui Samuel tööle läks, lendas talle vastu kollaseid lehti, mida tuul mööda tänavat kihutas. Ta jäi lõdisedes seisma: talv oli tulemas. Puud olid alles rohelised, kuid need lehed, mida tuul nii rõõmsalt keerutas, olid maha langenud siiski nende küljest. Samuelil oli terve suvi läbi külm olnud ja mõte talvest tekitas temas peaaegu hirmu.

Kuid sellele ei olnud praegu aega mõtelda, tuli vaid tööle tõtata. Kuid tehasesse jõudes oli ta kurvameelne ja kahvatu, veel vaiksem ja arglikum kui tavaliselt ja seda ei saadud talle arvatavasti andeks anda.

Masinad pöörlesid nagu harilikult, need treipingid, freesmasinad, höövlid. Neil oli siin maailmas tähtis ülesanne ja nad suutsid seda ka täita. Sel põhjusel oli ehk alust neid imetleda, sest selles asjas ületasid nad hiilgavalt inimese, kes ei paistnud kunagi õppivat täitma oma ülesannet korralikult, raskust tundmata, vastu urisemata. Samuel käis nende masinate keskel, luud käes, ja pühkis kokku trei- ja höövlilaaste, tarvitatud õlipühkimistoppe ja igasugust muud prahti, mida inimesed ja masinad alatasa enda ümber levitavad. Mehed kummardusid innukalt oma masinate ja treipinkide kohale, neil oli igav. Nad vilksasid Samueli poole vaadata, kui viimane nende lähedal liikus: kui armetu olend, kindlasti ka väga rumal. Ühtedes äratas ta kaastunnet, teisi ta ärritas ja viimaks kinnitas keegi noorematest talle selja taha saba, traatkonksu külge seotud pühkimistupsu. See suurepärane leiutis äratas tohutu suurt rõõmu, kui Samuel luuaga käes töökojas ümber liikus. See ei saanud talle muidugi tähele panemata jääda, niisama kui seegi, et ta ise oli selle põhjuseks. Ta asus asja uurima ja leidis saba. Ta tõmbas selle sõnagi lausumata ära, suutmata ometi näidata, nagu ei puutuks nali temasse. Vastupidi, nalja peeti nii hästi kordaläinuks, et seda jätkati. Mõne päeva jooksul arenes sellest tõeline märatsus: tema naela otsas

rippuva kuue hõlmad seoti sõlme, tema taskutesse pandi rauakoli, tema saapakontsad värviti mennikuga punaseks, üks tema paremaid töökaaslasi aga joonistas kriidiga oma käele rõveda pildi ja paljundas seda täie sõpruse tähe all mitu tükki tema seljale. Tohutu igavus, mis tekib tehasetöö üksluisusest, nõuab aeg-ajalt eneseväljendusvahendeid, ja praegune oli üks nendest. See õhutas leidlikkust, see paistis peitvat veel lugematuid uusi võimalusi. Avastati, et on tore määrida kiht liimi toolile, kus Samuelil oli harjumus pisut puhata, veeämbrisse aga, kust ta joomas käis, juhiti elekter. Meestele ei tähendanud see muud kui nalja, algelist katset vabaneda elu igapäevasusest, Samueli hingele oli see aga mürk.

Vaevalt on keegi võimeline mõistma selle kannatuse suurust, mida see iseenesest süütu nali talle põhjustas. See õpetas talle varjatud viha kibedat naudingut. Kuidas ta küll võis vihata teist inimest. Kuid ainult paar korda pääses viha välja purskuma. Tabanud kiusaja teo pealt, sattus ta raevu. Ühe neist, kellegi endast peajagu pikema nooruki lõi ta kättejuhtunud raudpoldiga meelemärkusetuks, ja ainult kõigi töökoja meeste — kes ei olnud oma põhiolemuselt sugugi halvad — ühisel kaasabil saadi asi tööjuhataja ees ära varjata ja ta jäi lahti laskmata.

Ta oli algul liiga tundlik ja liiga kogenematu, et suuta narrimisele vastata muuga kui veel rohkem iseendasse tõmbumisega, ja see vaid rikkus asja. See tegi pahatahtlikud seda julgemaks ja võõrutas temast needki, kes esialgu temale kaasa tundsid. Paistis, et mitte keegi ei suutnud mõista toda kõhna, sassisjuukselist poissi. Teda hakati juba pidama juhmiks ja andetuks, keda ei maksa tõsiselt võtta. Ta oli selleks küllalt terase pilguga, et seda märgata, kuid liiga arg, et olla suuteline seda ümber lükkama. Ta oli nüüd alatasa üksipäini, ta ei lausunud ainustki tarbetut sõna. Kuid oli päevi, millal ta täiesti tõsiselt kaalus enesetapmist, ja vaid meenutades seda muret, mis see tegu emale oleks toonud, ja seda kindlusetust, mis see oleks põhjustanud õele ja vendadele, loobus ta sellest. Ta oli nüüd perekonna kõige vanem mees, ta pidi vastu pidama. Ta astus nüüd

tõsisemalt, raskemalt, mehelikumalt ja tema noorde hinge, sellesse puhtasse poisihinge sadestus koos kibedusega tarku, ränki mõtteid ja süngeid unistusi. Ja tema suu ümber joonestus karm kurd. Ta ei olnud veel sugugi surnud, vastupidi, ta kasvas. Temastki saab kord mees ja siis ta näitab neile kõigile. Ta tõuseb neist kõrgemale, nende isandaks, ja siis saavad nad näha, keda nad pilkasid. Tema viha saab olema igavene ja purustav. Nad hakkavad roomama tolmus tema ees, kuid ta ei anna neile andeks, mitte iialgi, ta tahab rõõmustada nende kannatuste üle, nõnda kui nemad praegu tema kannatustest lõbu tunnevad.

Liikudes päevad otsa töötoas ringi, luud või õlikann käes, mõtles ta tulevikule. Tundes seljal meeste kaastundlikke pilke, poiste pahatahtlikkust ja noorukite jultumust, põgenes ta oma mõtete varjatud maailma. Seal oli tal palju tuttavaid, isegi Napoleon võis tulla temaga juttu ajama. Mis ta siis üldse neist meestest hoolib? Mis nad üldse on tema kõrval? Vahest on neil samasuguseid tuttavaid? Kas nad üldse teavad, kes Napoleon oli? Kas neil ülepea ongi mingeid mõtteid? Kas nad võivad oma meelekujutuses näha, kuidas näeb välja Honolulu või Las Palmas? Samuel vaatas neid trotslikult: «Kas teate?» küsis ta neilt mõttes.

Söögi ajal kogunesid mehed rühmadesse. Masinad jäid seisma, leivakotid toodi välja. Toitu oli vähe. Mõnel oli vaid leiba ja teed, mõnel üksikul võis olla lihagi, teisel jälle ainult kaalikas, mille ta ahjutuhas oli pehmeks hautanud. Noormehed hoidsid jutuotsa ülal, kuid selles ei olnud praegu õiget mahlakust. Nad rääkisid vaid söömisest, sellest, mida nad olid söönud eile ja mida nad loodavad saada järgmisel nädalal ja kui palju ja kui head toitu inimene vajab, et rahul olla. Tõsi küll, ka säärases vestluses peitus palju soove, palju taotlusi ja kirgi, kuid selles puudus elurõõm ja hea meeleolu. Ja seepärast ei jõudnud see kedagi vaimustada, see ei jätnud meelde muud kui kahvatu näljatunde.

Samuel istus üksinda kõrvalisemas kohas, temal oli tihti väike kribe lihagi leivatükkide vahel. Ema oli

selle oma pesupesemiskäikudel härrasrahva laualt salaja tasku pistnud. Ta kuulas meeste jutte, mõttes pooldas mõnda kõnelejat ja teisele vaidles jälle vastu. Ja nõnda läks toit ahnelt alla, iga raas kadus suhu ja ta lakkus veel sõrmedki puhtaks.

Lähenes Soome riikliku vabaduse esimene sügis. Sügispilved kulgesid juba kurvameelseina metsade, väikeste külade ja linnade kohal, tuul puhus Jäämerelt, Läänemerelt ja Vene steppidest tuhandete järvede randadele. Aastasadu olid maa parimad mehed unistanud sellest sügisest.

4.

Kuid elu läheb alati edasi. See ei jää viivukski mõtlema, kuidas keegi Samuel oma asjad peaks korraldama, et ta tunneks oma elamise ja olemise siin maailmas hea olevat. Peaasi on, et too Samuelgi kaasa rändaks, rännaku siis kuidas tahes. Sügis jõuab lõplikult kätte, kõik lehed langevad maha, rohi närtsib. Ühel päeval sajab lund, pakane tõuseb kümne kraadini. Jõulu ajal saabuvad linna esimesed viljalaevad pärast sõda ja kogu linn tõttab neid vaatama.

Talvel käivad Ville ja Eero koolis ja Selma peab sel ajal üksinda kodus olema. Ta sai sügisel seitse aastat vanaks, kuid tal ei ole riideid kooliminekuks ja nii peab ta selle aasta veel kodus olema. Ta on üsna väike ja kõhn tüdruk, kes üksinda olles kõiksugu talitusi teeb, millest on siiski rohkem kahju kui kasu. Enamasti istub ta siiski toas ja surub oma näo vastu aknaruutu, nii et nina lössis. Ta näeb siit hoovile, kus vahetevahel midagi juhtub: kass jookseb, koer haugub, naabriperenaine viib põrsale sööki ette. Iga päev näeb ta neidsamu asju, tal ei ole muud ülesannet kui oodata vendi koolist koju. Ta teab, et kapis on leiba ja piima, kuid neid ei tohi puutuda, enne kui vennad tulevad. Kui puudutada, saab sugeda. See on tema esimene kogemus korra kohta, mis maailmas peab valitsema.

Mõnikord tuleb tal tahtmine välja minna, kuid seal on külm ning pole kedagi, kellega mängida. Mõnikord avab ta kapi, võtab leivapätsi kätte ja lakub seda pisut,

hammustada ei söanda. Siis läheb ta jälle akna juurde vendi ootama. Hoov on täis lund, sellest jookseb risti üle mitu jalgrada. Vahel tuleb vares istuma kõrvalhoone katuseharjale ja seda on huvitav vaadata. See võib olla kõige tähelepanuväärsem sündmus kogu päeva jooksul.

Viimaks vennad tulevadki. Ville, kes on vanem, võtab leiva kapist välja ja jagab selle kolmeks osaks. Eero ja Selma seisavad tema ümber ja jälgivad toimingut tähelepanelikult. Igaüks peab saama täpselt ühesuuruse tüki. Toas on tihti nii külm, et piim kapis on täitunud jäähelvestega. Kuid nüüd algab sügava harduse saatel söömine. Väikesed suud matsuvad, raasugi ei tohi kaduma minna. Maailmas kindlasti ei olegi teist nii imehead asja kui leib ja piim. Küllap ehk taevas võib kõhu leiba ja piima nii täis süüa kui jaksab, kui taevas on säärane hea koht, nagu räägitakse. «Mis sina sellest arvad?» küsib Selma Villelt. «Päh,» ütleb Ville, «ei olegi mingit taevast.» — «Kust sina seda tead?» sõnab Selma suuril silmil. «Ema on alati öelnud, et taevas on olemas ja head lapsed pääsevad sinna, kui surevad.» — «Ema on nii v a n a a e g n e,» ütleb Ville, «t ä n a p ä e v a l ei usu enam keegi sihukest asja.» Selma muutub kurvaks, viimane raas kaob suhu. «Mina tahaksin, et taevas on,» ütleb ta, «ma küsin ema käest.» — «Sina ei saa neist asjadest veel aru,» ütleb Ville.

Talve keskpaiku laskub hämarus maha peaaegu kohe, niipea kui poisid on koolist lahti saanud, ja varsti võib läbi akna vaid nõrgalt õuemaja eraldada. Nüüd ei ole neil muud teha kui Samueli oodata, sest tänavu ei jaksa lapsed väljas mängida. Vennad vaatavad oma kooliraamatuid, pomisevad tasasel häälel õppetükke. Selma tukastab. Hallidest seintest õhkub sünget vaikust.

Kui Samuel viimaks tuleb, leiab ta pisipere eest sõnakehvana ja pooleldi magamas. Ta ise on must ja õline, kuid tal ei ole aega end pesta, enne kui on käinud kuuris puid tegemas. Seejärel keedab ta kohvi ja toitu. Tavaliselt on söögiks puder või praetud kartulid, kuid vahel võivad nad lihagi saada. Siis on just nagu pidupäev. Selma äratatakse üles, et temagi oma jao saaks, kuid pärast seda on ta nii väsinud, et ei suuda end rii-

destki lahti võtta. Kuid Samuel on talle nagu ema ja isa ja võtab ta lahti ning paneb magama. Samuel on ema ja isa neile kõigile, ta teeb voodid korda, ta kuulab üle, kas vennad oma õppetükke oskavad. Seejärel võivad kõik magama minna.

Talveõhtutel ei käi Samuelgi muidu väljas kui ainult tähtsate asjade pärast. Hommikul läheb ta tööle ja õhtul tuleb koju ning kaks korda nädalas käib ta raamatukogus. Kui vennad on magama läinud, võtab ta end riidest lahti, heidab voodisse vendade vahele ja avab raamatu. Nad peavad puid kokku hoidma ja mujal toas on külm, kuid voodis, rebenenud teki all, mille puuvillatäide on mitmest kohast nähtaval ja pudeneb päevpäevalt aina vähemaks, on soe. Vennad suruvad end unes päris tema ligi, pistavad pea tema kaenlasse ja nende kuum hingeõhk soojendab meeldivalt. Seal ta siis lamab ja loeb, kuni kuuleb ema samme trepil. Siis tuleb valgus kähku kustutada, sest ema kardab, et ta end liiga väsitab, ja tahab, et ta magaks.

Kuid ta ei jää veel tükil ajal magama. Ta lebab, silmad kinni, ja mõtleb kõigile neile asjadele, mida maailmas võib juhtuda, veel suurematelegi asjadele mõtleb ta. Ta julgeb mõelda millele tahes. Tal ei ole nüüd nälga ega külma. Ema liigub tasa toas ja tema vari liigub näruselt hallidel seintel, kuid Samuel ei olegi enam siin. Ta ei olegi mehaanikatöökoja luuapoiss, keda kõik narrivad. Ta on muinasjuttude õnnelik sangar, kes rändab imelistes linnades. Ta istub sõjalistel nõupidamistel ja kuningate lauas, ta järgneb uurijaile kõrbesse ja nabamaade jääliustikele. Ema saab oma talitused talitatud ja läheb magama. Tuba muutub pilkaselt pimedaks, kuid Samuel on veel kaua virge, näeb ärkvel olles und ega märkagi, kui uni tuleb.

Neil talve üksildastel kuudel võõrdub ta kauaks kõigist inimestest. On aegu, kus ta absoluutselt kedagi ei või kannatada, eriti aga poisse. Neil ja temal ei ole midagi ühist. Nad ei tea midagi tema mõtetest, unistustest, naudingutest, neil ei ole midagi varjatut ega nähtamatut. Nad suudavad mõtelda ja rääkida vaid sellest, mida võib näha, mida võib puudutada ja mida võib süüa. — Töökojas hakatakse Samueli nüüd kummaliselt

silmitsema, paljud raputavad pead. Kiusamine lakkab iseenesest. Et ta kunagi ei kipu kellegagi juttu ajama, ei kõneta ka teda keegi. Oma ülesanded täidab ta hästi ja meister on temaga täiesti rahul.

Tema südames hakkab kibedus vähehaaval leevenema ja ta ei vihka enam kedagi. Kevad läheneb ja pühapäeviti, kui on aega vaadata, võib näha, kuidas lumehanged metsas ja puiestikes sätendavad, nii et silmad hakkavad virvendama. Vähehaaval hakkab tõelist söögipoolist saama, ja see annab lihastele jõudu juurde. Kuid tulebki kõvasti pingutada: kaupmehele ja majaperemehele peab saama võla ära maksta. Paljud ei ole võimelised seda tegema, sadu perekondi tõstetakse oma korteritest tänavale ja sealt linna poolt valmis vaadatud hädaelamutesse, isegi kuni kolm perekonda ühte tuppa. Soome noores vabariigis elatakse nüüd üle kinnisvaradega hangeldamise kuldset ajajärku. Inflatsioon ja korterikitsikus loovad selle sogase vee, kus nupukad mehed õngitsevad varandusi. Samuel aga on oma võla tasunud, ja kui tema peremees on küllalt tark, et jätta maja spekulantidele müümata, siis pole neil selleski suhtes midagi häda.

5.

Tänavune kevad on igapidi otsustav. Esmalt sureb töökojas keegi noormees, kelle kohustuseks oli õppida tööriistalukksepaks ja selle kõrval anda meestele tarvitamiseks välja tööriistu ja hoolitseda, et need kaduma ei läheks. Räägitakse, et tal olnud tiisikus. Nüüd on tema koht tühi ja meister käib vilistades töökojas ümber, vaadates, kust saaks mehe asemele. Ta jääb Samueli ette seisma ja mõtleb. Samuel on usin ja sõnakuulelik ja kõigepealt aus. Ausus aga on tööriistalukksepa abilise tähtsamaid omadusi. Miks siis mitte Samuel? «Noh, nii,» ütleb meister, «Oino, mine siis Halme abiliseks tööriistaputkasse.» — «Kas nüüd kohe?» küsib ta. — «Kohe,» ütleb meister, «ma panen kellegi teise pühkima.» Ta vilistab ära minnes ja asi on klaar. Samuelile on see selge ametikõrgendus.

Kuid kõige tähtsam on, et see muudab ühe hoobiga tema seisukorra. Tööriistalukksepa abilisega ei taha keegi olla halvas vahekorras, sest tema sõprusest on palju kasu, kui tööriist puruneb või kaduma läheb. Peale selle asub ta tööle lukustatud kongi, mida vaid väike luuk ühendab muu töökojaga. Neid on seal kaks meest. Tema lähim ülemus on vana sõbralik Halme, kelle ainsaks auahneks püüdeks siin elus on olla tunnustatud jõud tööriistalukksepana. Siin võib Samuel nüüd olla täiesti omaette, sest Halme ei hooli jutuajamisest. Nõnda on tema tööalase arenemise suund täpselt kindlaks määratud, sest see, nagu asjalugu enamasti on, sõltub rohkem tööandjast kui temast enesest. Temast kavatsetakse kasvatada tööriistalukksepp.

Täna on Samuel üpris rõõmsatujuline; talle tundub, et elu on nüüd tema suhtes alustamas uut ajajärku. Ta saab nüüd nii- ja niipalju rohkem palka ja peale selle võib ta tõelist ametit õppida. Seda ei olegi just nii väga vähe, kui kõik asjaolud arvesse võtta. Suurem palk on tähtis asi siin maailmas ja ka elukutse ei ole midagi põlastamisväärset. Ta on selle kõige üle tõepoolest nii rõõmus, et tal on täna õhtul võimatu kodus püsida. Ja kui ta välja tänavale tuleb, märkab ta seal kõikjal selgesti, et kevad on juba päris lähedal. Lume viimased jäänused on tänavailt ja puiestikest parajasti just kadumas. Tänavarentslites ja vihmaveerennides suliseb vesi. Õhus on udu, erutavat, sooja niiskust. Kas see kõik ei ole vast kevad?

Täna on jäämurdja toonud sadamasse esimese laeva sel kevadel. Seda koguneb vaatama palju linlasi. Nad kõnnivad väikestes rühmades mööda porist kaid, mis on üleni kaetud lume alt paljastuva sopaga. Sekka näeb härrasrahvastki, kuigi suuremalt osalt on need inimesed siin noormehed ja neiud ning mujalt tulnud töömehed, kes on linna saabunud just sadamatööde pärast. Ka Samuel jalutab seal; esimene laev kevadel on ikkagi omaette sündmus siin linnas, seda peab käima vaatamas.

Sadam on alles üleni rabeda, sinetavhalli jää peidus. Vaid kitsas viirus, mida mööda laevad on tulnud, on näha vett. On laupäevaõhtu, kõik tehased ja saeveskid

seisavad; seepärast on selles tööaskelduses, mis laevadel toimub, erilist pidulikkust. Neid on kaks: jäämurdja ja saksa aurik, mis nähtavasti kavatseb siit tselluloosi viia. Nende korstnatest kerkib suitsu ja külgedelt ajab sisisedes auru välja. Kaptenid seisavad komandosildadel, meremehed hõikavad üksteist valju häälega. Eriti huvitav on kuulata sakslaste hüüdeid. Keegi ei saa neist aru, kuid väikesed poisid õpivad jalamaid matkima neid arusaamatuid lauseid ja hüüavad neid nüüd üksteisele.

Samueli õnnelik meeleolu jätkub ka veel pärast seda, kui ta on teel sadamast kodu poole. On mõnus olla väljas, vaadata inimesi, kuulata nende valjuhäälset, rõõmsat juttu. Aleksandri tänaval on inimesi kõige rohkem, seal on otse tunglemine. Noormehed teevad kõik, et saavutada neidude poolehoidu. See on asi, mida Samuel veel õieti ei tunne, sest ta on alles hiljuti viisteist täis saanud, kuid see ei ärata temas enam vastumeelsust nagu varem, nagu alles eelmisel suvel. Pigemini äratab see uudishimu, tarvidust uute elamuste järele, soovi võimalikult kaua väljas lonkida.

Siis kohtab ta äkki kaht noormeest, kes on endised tuttavad lapsepõlvepäevilt, temast endast paar aastat vanemad. Nad on kaunis rõõmsas tujus ja kavatsevad tantsupeole minna. Samuel ei oleks julgenud neid sugugi tülitada, sest nad on väga korralikult riides ja ka muidu igapidi ees neis maailma asjades. Kuid noormehed ise on praegu lihtsalt sellises meeleolus, et nad ei taha Samueli mööda lasta. Nad on otsinud mõnda head tuttavat lapsepõlvepäevilt, et võiks näidata, mis mehed neist on saanud. Ja siin on nüüd Samuel. «Ahoi, Samuel!» ütlevad nad. «Tere! Sind pole üldse ilmaski kuskil näha.»

Samuel ei võtaks hea meelega omaks, et teda poleks nagu «üldse kuskil» näha, kuid ta on omadega nii segi, et ei ole suuteline seda rahuldavalt seletama. Tema seletusest saabki lõppeks ülestunnistus. «Noh,» ütleb seepeale üks noorukeist ta käsivarrest kinni võttes, «nüüd tuled siis kaasa.» — «Kuhu?» küsib Samuel. — «Töölismajja tantsima.» — «Mina ei tantsi,» lausub Samuel, «ei oska.» — «Küll sa varsti õpid, muidugi

pead tantsima õppima. Muidu ei ole sa midagi.» Samuel on tükk aega vait.

«Ei saa minna,» ütleb ta lõpuks.

«Miks sa ei saa?»

«Mul pole raha.»

«Raha, armas jumal, ja mees käib iga päev tööl. Kuid see ei tähenda veel midagi. Meil, näe, on seekord raha. Ja kas me ei ole siis lapsepõlvesõbrad, kes nüüd paljude aastate järel esimest korda kokku saavad? Tantsupileti sa igatahes saad, eks ole, Ville?»

«Muidugi,» ütleb Ville, «tule aga!»

«Ei saa tulla.»

Kuid hetke pärast ta ometigi läheb.

Õhtust kujunes tema senise elu suurim elamus, tõeline seiklus. Ta oli käinud töölismajas mõnikord varemgi, kuid sellest on kaua aega. Enne sõda oli neil kombeks tihti luusida töölismaja jahedates koridorides, sööklas ja ühes kõnesumina, tubakasuitsu ja vanameestega täidetud ruumis, mida kutsuti puhketoaks. Ja paar korda oli ta koos vanematega käinud ühiskaupluse poolt korraldatud peol. Kuid tantsimisvõimalus on hoopis midagi muud. Juba eesruumis ajavad neidude kirevad kleidid ja noormeeste siledaks kammitud juuksed talle hirmu peale. Ta katsub enda nii väikeseks teha kui vähegi võimalik ja järgneb seltsimeestele nagu vari. Teisele korrusele viivas trepikojas seisev politseinik, kes talle valju, kahtlustava pilgu heidab, paneb peaaegu ta südame seisma. Säherdune kasimata nolk äratab politseinikus teadagi umbusaldust. Tõenäoliselt ei ole säärasel tantsuga midagi tegemist, kuid ta võib vägagi hästi päris seadusevõimu silma all kasvõi piiritust sisse tuua. Kuid politseinik laseb tal siiski minna ja ta jõuab teise korruse saali täiesti uimasena. Sõbrad on äkki kadunud. Ta märkab end seisvat kesk võõraid, ülemeelikuid inimesi. Teda valdab sügav üksinduse- ja kaitsetusetunne, inimestesumm tema ümber tiheneb ja hakkab teda endaga kaasa kandma. Kuskil pahvatab mängima puhkpilliorkester. Siis märkab ta end peosaali uksel seisvat.

Läbi laiade kahepoolsete uste lööb talle vastu kuum, higi ja märgade saabaste lehast küllastunud õhk. Kesk-

põrandal õõtsub ühtepõimununa tohutu inimmass. Seinaäärtes ja nurkades istutakse ja seistakse rühmadena, noormeestel käed taskus, noortel naistel silmis kummaline, nälginud kihk. Puhkpilliorkestri helid kaiguvad kivistelt seintelt mürinal tagasi, need täidavad õhu, tungivad uimastavalt inimeste südametesse ja verre. Kõik näib vähehaaval uppuvat sellesse hõljuvasse, imeliselt paitavasse rütmi. Inimesed, lõhnad, palavus, jutuvadin. See on nagu murdlaine, mis lae uhkest kõrgusest lõõmatab alla inimeste peale ja uputab kõik endasse üheks mühisevaks pööriseks. See haarab ka Samueli kaasa, ta unustab enda lühikeseks silmapilguks täielikult ja astub lävelt sammu edasi. Kuid siis lummutus haihtub, see ei olegi enam betoonist hallipõrand, see on poonitud parkett, mis ei ole sugugi tehtud tema paksupõhjaliste, naelutatud saabaste tarvis. Ta kukuks, kui ei saaks kinni ligidalolevast toolireast.

Ta istub sinna segasena ja ettevaatlikuna ning tunneb, nagu tormaksid tulised vood kuklas edasi-tagasi. Ta ei kõlba õieti tõepoolest siia, sellest saab ta aru. Aga kui keegi ei pööra talle mingit tähelepanu, hakkab ta vähehaaval rahunema ja enda ümber vahtima. Inimesi tuleb ja läheb, nad seisatavad juttu ajama või üksteist tervitama. Saali täidab uimastav sumin ka neil hetkedel, millal muusikal on vaheaeg. See tuleb sadade jalgade liigutustest, sadade suude hingamisest, sadade keelte häälitsemisest. Temast liigub mööda lugematuid erisuguseid nägusid, erisuguseid pilke, silmi, juukseid. Need tõusevad tema ette nagu meresügavusest, hõljuvad silmapilgu, kaovad ja uued tulevad asemele. Naiste lokitud pead ja läikima löödud kingad. Tal hakkab palav, soojus tungib sisse kõrvadest, silmadest, suust ja sõõrmetest ning pigistab otsaesiselt välja suuri higitilku, mis hakkavad mööda palgeid allapoole veerema.

Kaaslasi ei ole ikka veel näha. Ta püüab neid otsida ja korraks ta nagu eraldaks tantsijate hulgas Ville hõljuvat pead, mis on nõjatunud alaealise tüdruku õlale, ja teda valdab samasugune tülgastav tunne, mis alati on sundinud teda sulgema silmad filmide suudlusstseenide ajal. See tunne hoiab teda oma võimuses veel

8*

kaua aega pärast seda ja nagu avab talle tee nende tüdrukute südamesse, kelle silmadesse tekib tantsust kõrvalejäämise korral nii kummaline, näljane kihk. Mehenälg? Ta on kuulnud räägitavat naistest, keda piinab «mehepuudus», ja tema terve poisihing tõstab korraga hirmsat mässu. Meeste ja naiste suhted, millest ta teab seevõrra, kui temaealised poisid neist tavaliselt teavad, ja mida nad peavad vastumeelseteks, tõusevad nüüd kogu oma ilguses tema silmade ette. Ta arvab nüüd, et tunneb seda rahvasumma, et ta näeb neist läbi, nende hingesse. Ta peab neid halvaks ja põlgab neid, paneb nad oma mõttes esindama peaaegu arusaamatut kõlbelist allakäiku. Ta tunneb juba sõna «armastus», ta on sellest lugenud ja unistanudki. Kuid niisugune see ei ole, see on kummardamine, see on see, millega armastatakse ingleid.

Samuel istub kaua oma kohal ja seda rohkem kartusest liikuda kui soovist istuda. Tema meeleolu on ikka veel ebakindel, kuigi ta õieti ei tunnegi end teistega võrreldes nii väga armetuna kui esialgu. Sest kuigi tal ei ole pressitud püksireisi ega läikivaid saapaid, on tal ometigi puhas meel. Võimalik, et sellest ei peeta siin kuigi palju lugu, kuid ise hindab ta seda küll. Ta julgeb nüüd vaadata kellele tahes näost näkku, vaadaku nood teised vastu, kui tihkavad...

Just säärases meeleseisundis on ta siis, kui ta ise kohtab naist, esimest naist peale ema. Orkester mängib parajasti valssi, hallist tungleb inimesi saali kogu ukse laiuselt. Samuel ei tee neist väljagi, enne kui näeb midagi erilist sisse tulevat. — Tulevat? Samuel mõtleb: lendlevat. — Naine ei ole enam päris nii noor kui teised siinolevad tüdrukud, ja on üsna võimalik, et ta on juba isegi ema. Kuid seda ei saa Samuel iialgi teada. Ta näeb enda ees vaid kauneimat, mis ta kunagi on näinud, ja tõuseb instinktiivselt püsti. Naine jääb tema ette seisma ja tema riiete ja juuste lõhn vajub poisi ümber kokku. Nooruse palavaim kirg on tema veres juba kustunud ja muutunud täisealise naise teadlikuks väärikuseks. Kuid Samuel kujutleb selle olevat puhtuse, selle tingimatu, selle inglipuhtuse, mida ta ise tunnustab. Naise pinguli üle pea kammitud juustes valgus

lausa sähvib, tume kleit langeb väärikalt ja kombekalt õlgadelt põranda poole. See pilt ei ole siin kellelegi teiselegi tavaline, kuid Samuelile on see otse ülemaine, ja tema silmist tungib esile pisar ning veereb alla higitilkade sekka. Midagi temas äkitselt nagu avaneb. See on armastus, see on kummardamine, see on just see, milleks ta alati on seda pidanud. Kuid nüüd on sel tõeline objekt, elav inimene, naine.

Naine seisab seal vahest ehk paar minutit, siis neelab too kohisev pööris ta nagu teisedki endasse. Kuid Samuel ei istu enam, ta vist nutab. Ta ei ole kunagi näinud midagi nii kaunist kui too naine, seepärast ta nutabki. Kas siis ei olegi õigust nutta — rõõmu pärast? Maailmas on nii palju inetut, nii palju rõhuvat ja rusuvat, selle kõige peale võib hambaid kiristada ja rusikat näidata. Kuid millise teoga on keegi Samuel ära teeninud näha nii palju kaunist? Ei, selle ees ei või muud kui nutta... Kuid inimesed ei suuda seda mõista. Nad pöörduvad Samueli poole ja vaatavad teda hämmastusega.

«Mis poisil viga?» imestavad nad valju häälega.

Üks korravalvuritest haarab tal käest kinni.

«Noh, lähme nüüd minema,» ütleb ta.

Samuel ei tõrgu vastu, sest mis põhjust olekski tal tõrkuda. Hallis ja trepikojas jäävad inimesed neile järele vaatama. Kuid sellest ei tea Samuel midagi, vaid ta kõnnib nagu unes. Eesruumis peatutakse ja korrapidaja küsib tema mütsi.

Samuel otsib välja pääsme, mille eest võib selle nagist tagasi saada. Siis märkab ta end seisvat suure peegli ees. Esimest korda oma elus näeb ta nüüd end täies pikkuses. Kodus on ainult väike käsipeegel, millest võib näha, kas nägu on must, kuid selles siin näeb ta nüüd end peast jalgadeni. Ta kehast käib värin läbi: kui inetu ta küll on! Peeglist vaatab talle vastu poiss, kelle juuksed tolgendavad sagristena igasse ilmakaarde, kellel on liiga lühikesed varrukad ja püksisääred ja jalas saapad, mis varem kuulusid tema isale. Ah niisugune ta siis on? Kuidas võib inimene küll olla säärase välimusega? Teda valdab äkki sügav tusk ja häbi, põlved ei taha kanda. Et ta küll võis tulla siia inimeste

hulka...? Kuid siis toob korrapidaja ta mütsi ja tõukab ta uksest välja tänavale.

Ta kõnnib kodu poole väga aeglaselt, mööda kaugemaid teid. On pisut külm, veed ei sulise enam. Ta jalutab ja vaatab tähti, aeg-ajalt aga tungivad esile pisarad. Ei iialgi, ei iialgi söanda ta enam mõeldagi millelegi nii kaunile, kui oli näinud täna. See on äraräägimatult mõru. Et just tema peab olema nii inetu, millega ta selle ära on teeninud, mis halba ta on teinud? Maailmas ei ole kindlasti vähimatki õiglust, seda hakkab ta nüüd uskuma, ei õiglust ega aru.

Kui ta viimaks koju jõuab, leiab ta kogu pere magamast. Siin magavad ema ja õde ja seal teises voodis vennad. Kuuldub, kuidas kõik hingavad, liigutavad ja külge pööravad. See on tema kodu ja siin võib ta olla selline nagu ta on, nendest ei tahaks kindlasti keegi, et ta teistsugune oleks. See teadmine teeb imelist heameelt. Ta võtab end riidest lahti, kustutab tule ja heidab sängi vendade vahele, — seal on ta õige koht. Kuid enne kui uni tuleb, mõtleb ta veel mitu korda naisele, kes on ilusam, kui ükski tema unelm on olnud.

EEMIL

1.

Inimeste jagunemine ühiskondlikult ei piirdu ainult selle kolme-nelja peamise klassiga, kes üksteisele vaenulikena ja vastandlikena esinevad valimistel ja riigipäeval. Iga klass jaguneb veel lugematuiks eri kihtideks, sest inimeste keskkonnas on asjalugu kord juba sedamoodi, et ühed seisavad kõrgemal ja püüavad paremini edasi kui teised, või vähemalt kujutlevad seda. Jutt võrdsusest on vaid unistus, sest ebavõrdsus kuulub inimliku loomuse enda juurde. Muidugi on hirmus ebahumaanne nõnda kõnelda, kuid see ei lükka kuidagi ümber seda tõsiasja, et kohe, niipea kui keegi meist suudab tõsta oma tunnipalga kümnele margale, ei tunne ta enam mingit tarvidust austada naabrit, kes

ikka alles töötab viie marga eest. Muidugi on alati olemas idealiste, kes püüavad tõendada vastupidist, mitte ainult sõnades, vaid ka oma eluga, kuid nende arvu väiksus tõendab, kui lootusetud on nende pingutused.

Kui mõni perekond vaeseks jääb, tähendab see peaaegu alati tema siirdumist alamasse ühiskonnakihti, ja samal ajal kaotavad nad enamasti ka endise tutvusringkonna. Just nõnda oli läinud Oinodega. Mitte et nad oleksid sellele eriliselt mõtelnud, kuid see on siiski tõsi.

Juba enne isa surma oli perekond faktiliselt langenud vaesuse sügavaimasse põhja, kuid välispidiselt oli neil selle hetkeni õnnestunud püsida omadega hästi toimetulevate töölisperekondade tasemel. Isa surm tähendas selles mõttes täielikku kokkuvarisemist. Perekond oli nüüd paratamatult siirdunud alamasse kihti ja suhe endiste tuttavatega muutunud ühevääärsuse suhtest suhteks alt üles. Ja säärane suhe ei ole endiste tuttavate vahel põrmugi meeldiv ning sellel ei ole lihtsalt mingit võimalust säilida, kuna antipaatia selle vastu on mõlemapoolne. Ohatakse kergendusest, kui seda enam ei ole. Nõnda olid Oinodki kaotanud nagu märkamatult need sõbrad, kes matusepäeva õhtul olid pidanud nõu perekonna tulevikust. Sõbrad olid viinud läbi rahakorjanduse ja muretsenud Samuelile töökoha, kuid pärast seda hakkasid nende külaskäigud muutuma ikka harvemaks. Selle kohta ei olnud kellelgi midagi ütlemist, kuna Oinod nüüd igatahes olid nende ringkonnast lahkunud. Nad olid langenud kehvikuperekonnast vaesteperekonnaks, oma koha eest teadlikult võitlevast perekonnast ühiskonna armust elavaks perekonnaks, ja nende suhe ümbritsevatesse asjadesse oli täiesti muutunud. Neil oli nüüd asja vaestehoolekande-valitsusse, selle asemel et ühiskonnalt nõuda kõrgemaid palku ja muid õigusi, nagu see enne oli olnud. Nüüd ei nõudnud nad midagi, vaid palusid, mis on hoopis iselugu.

Ainuke inimene, kes neid endisega veel ühendas, oli Pekka Valve, kuid tema oli rohkem siiski sugulane kui sõber. Ei võinud öelda, et ta isiklikult oleks Oinodesse olnud eriliselt kiindunud, kuid päris kindlasti äratas nende vaesus temas kaastunnet, samal ajal kui see ikka

uuesti ja uuesti toitis tema ühiskondlikke teooriaid. Niikaua kui on viletsust, on ühiskondlik kord ebaõige, see on selge kui päev. Ja vahest oli tema hinges tõelist sugulasearmastustki, nagu temas oli klassiarmastust, milles teisest küljest jälle oli rohkem kui kolmas osa uhkust. Ta oli uhke, et tema soontes voolas veri, mis oli rõhutud olukorras, ja et tema ümber kihasid rahvahulgad. Ta osutas neile nõnda, nagu vanade sugupuude liikmed osutavad oma kuulsatele esiisadele. Ta oli uhke nende kannatuste üle, «meie, töölised» oli tema lemmiklause avalikkuse ees esinedes. Kuid see kõik ei võinud takistada talle endalegi päev-päevalt üha selgemaks saamast, et ta vaimselt ei kuulu enam nende hulka. See on üks külg inimkonna tragöödiast. Jumalad on kadedad, ja niipea kui mõnel meist õnnestub pääseda tõe jälile, tõstetakse ta suurest massist ilusti lahku ja ta võib kõnelda ja vehkida kui palju tahes, kuid keegi teine ei saa sellest täielikult aru.

Kuid kõigest hoolimata täitis ta praegu üsna energiliselt paljusid parteilisi ülesandeid ja tal ei olnud aega kuigi tihti käia sugulasi külastamas. Selle asemel andis ta neile igapidi mõista, et ta on ikka veel nende sugulane ja sõber; ta kutsus Samueli aeg-ajalt enda juurde külla ja kogu perekonna õhtustele koosviibimistele, kus ta ise esines kõnelejana. Ja seal pidi igaüks aru saama, et ta kogu südamest sooviks maailma muuta praegusest paremaks. Kuid Oinode sõprusetarvidust ei võinud see teadagi mingil kombel rahuldada.

Esimesel talvel pärast isa surma ei olnudki perekonnal väljaspool mingeid suhteid. Neil ei olnud aegagi mõelda säärastele asjadele, ja oma sügavas viletsusetunnetuses olid nad selle eest otse tänulikud, et endiste sõprade külaskäigud jäid üha harvemaks ja viimaks lõppesid hoopis. Aga kui jälle suvi kätte jõudis, kui kased lehte läksid ja kellukas ning võilill end õuel kõigile vaatamiseks avasid, äratas see inimestegi rinnas eluiha ja ebamääraseid soove. Peale selle oli see suvi nüüd hoopis teistsugune kui eelmine, sest nüüd oli inimestel nii tööd kui ka süüa, kui mitte palju, siis ikkagi rohkem kui eelmisel suvel, ja täie kõhuga vahetab igaüks teisega heal meelel mõtteid.

Lastel oli muidugi kogu aja olnud kaaslasi omas maailmas, kuid sellised ei ole perekonnatuttavad ega näita perekonna tähtsust naabrite seas. Nüüd hakkas eriti ema igatsema niisuguseid tuttavaid, kelle juurde võiks minna külaskäigule ja kes jälle omakorda tuleksid neile samal eesmärgil. Tõsi küll, tal oli ikka veel tohutult tööd ja tegemist, kuid siiski juhtus mõnikord olema vaba pühapäeva-õhtupoolik, millal tundus täiesti hädavajalik olevat oma mõtteid kellelegi välja puistata. Endiste vahekordade uuendamine oli siiski vastumeelne, tundus, nagu oleksid sa tõusikuna tunginud kindlakskujunenud seltskonnaringi. Peale selle ei olnud see põrmugi tarvilik, sest uusi tuttavaid oli saadaval kuipalju tahes, oli vaja ainult valida. Lähemas ümbruskonnas, kus elas mitmeid tuhandeid inimesi mõnessekümnesse majja tuubituna, suri ühtsoodu pereisasid ja perekonnad jäid orvuks nagu nemadki, ja leseks jäänud naised otsisid seejärel meeleldi üksteisega läbikäimist.

Nõnda said Mielostest ja Ukkostest uued tuttavad. Naised olid tundnud teineteist juba ka varem, sel määral, kui lähestikku elavad naabrid tihedasti asustatud paikkonnas üksteist harilikult tunnevad, kuid alles nende saatuste ühesuguseks muutumine viis neid tõeliselt kokku. Neil kõigil oli lapsi, nad kõik pidid käima väljaspool kodu tööl ja neil kõigil oli asja vaestehoolekandesse. Ja siis hakkas neil kõigil olema lootusi järelejäänud päevade ja oma laste tuleviku suhtes. Lühidalt öeldes: nende elu oli nüüd tõususuunaline. Iga päev kasvatas lapsi suuremaks ja tegi nad suuteliseks üha suuremal määral aitama perekonda tema eluvõitluses.

Väiksemad lapsed olid tihtilugu emadega kaasas ja said niiviisi ka omavahel sõpradeks. Oli tekkinud perekondadevaheline sõprussuhe. Väljaspool oli neil veel ühiseid suhteid teiste samasuguste liitudega, kellega nad said kokku töölisühingu, päästearmee ja naisteühingute poolt korraldatud heategevus- ja eneseharimiskoosolekutel. Nõnda moodustasid nad tõelise seltskonnaringi. See on võib-olla ehk kõige madalam seltskondlik regioon kogu haritud maailmas, kuid on ome-

tigi omaette ringkond ja tähendab otsekui mingit sei- sundit ühiskonnas, tunnetust, et ei olda üksi.

Samuelisse ei puutu need ema huvialad esiotsa mitte põrmugi. Ta on tollest kevadõhtust peale elanud täiesti oma elu, perekonda kuulub ta vaid sel kombel, et elab ja sööb koos nendega ja toob kord nädalas emale raha. Igaüks võib näha, et ta on hakanud pühendama erilist hoolt oma välimusele, ta laseb oma juuksed korralikult ära lõigata ja on muretsenud endale päris sinisest villa- sest riidest ülikonna. See maksis nii palju, et kogu perekond oli sunnitud ligi kahe kuu vältel välja- minekuid vähendama, kuid nüüd ei ole Samuel enam väga hullu väljanägemisega, kui ta õhtuti või pühapäe- viti uued riided selga tõmbab. Ta tuleb töölt koju, peseb end, sööb õhtust, paneb nagu teisedki noormehed uue ülikonna selga ja läheb välja. Kuid ta on inimesi nagu pelgama hakanud. Selle asemel et nagu teised noored parki jalutama minna või kohvikus istuda, läheb ta kõndima metsa või mererannale. Suvi tuleb talle vastu kohe, niipea kui ta väravast välja jõuab. Tee on suuremalt osalt rohu- ja samblakattes ja mõlemalt poolt teed vaatavad teda vanade, halliks tõmbunud kivide vahelt kanarbiku- ja mustikavarred. Päike on juba nii madalale vajunud, et heidab puude alla meeldivaid, õõtsuvaid varje. Rohi ja kanarbik lõhnavad omal kom- bel, kuna jälle männil ja kasel on oma lõhn. Kõike seda võib tunda, kui vaid on soovi ja aega, Samuelil aga on praegu mõlemat, sest midagi muud tegemist tal ju polegi. Ta kõnnib tasa, neelab kõigi tundemeeltega sündmusi enda ümber, hingab sügavalt, vaatab pilvi. Õige pea näeb ta ka merd ja tervet rühma saari, mis paistavad nagu ujuvat mere süles . . . Meri on jälle hoo- pis midagi muud kui mets, tal on oma lõhn ja omad kombed. Ta liigatab, kergitab õlgu, ja viisis, kuidas ta aeg-ajalt noolib kaljusid ja kive rannal, on peaaegu midagi halvakspanevat. Kuid meri kuulub siiski tingi- mata selle linna ja selle linna metsade juurde, nad vajavad üksteist kaubanduselus ja ka sellepärast, et looduslik kord on määranud nad olema nii külistikku. Samuelil ei teki hetkekski kahtlust, kas kõik on nii, nagu olema peab. Kuid on tõsi, et ta tunneb igatsust,

võib-olla mitte küll inimeste järele, sest kohe, kui keegi talle vastu tuleb, põikab ta teelt kõrvale, kuid midagi ta igatseb. Kõige aremaks lööb ta siis, kui talle tuleb vastu mõni noor paarike, tüdruk ja poiss, teineteisel käest kinni hoides; neid ei suuda ta lihtsalt vaadata. Kuid tema igatsus otsekui paisub ja tiheneb just neil kordadel ja ta muutub õnnetuks ning rahulolematuks. Mõnikord peab ta teelt otse põgenema, rohu sisse heitma ja näo vastu maad suruma.

Kui on õige palav, käib ta vahel ujumaski, kuid see ei tähenda õieti midagi. Varsti pärast seda kõnnib ta jälle üksipäini. Pääsukesed lõhestavad õhku nagu nobe- dad välgud, laulurästas on alustanud oma õhtust laulu- viisi ja näib tervitavat teda iga puu otsast. Ja siis äkit- selt ei olegi ta enam tühipaljas Samuel, kelle isa on aasta tagasi surnud ja kes peab hoolitsema õdede ja vendade eest. Ta võib olla kasvõi mõni hästiriietatud noormees, kes tantsupidul parajasti vestleb ühe nai- sega. Ta näeb naise nägu ja naeratust, ta kuuleb naise naeru ja tunneb tema riiete ja juuste lõhna. Või õigu- poolest nad ei olegi tantsuõhtul, vaid jalutavad kõrvuti mööda metsateed.

Ja vahepeal õhtu hämardub, päike vajub punasena ja hõõguvana silmapiiri taha, pilved tumenevad, laulu- rästas lõpetab oma laulu. Nüüd peab Samuel vist hak- kama koju minema. Ta tahab veel natuke viivitada, üpris vähe aega ainult, ta kõnnib vaid ümber tolle väi- kese metsatuka. Kuid lõppude lõpuks on kojuminek ikkagi ees.

Kodus näeb ta mõnikord neid kaht naisterahvast, ema uusi sõbrannasid. Ta tervitab neid nagu möödaminnes, võtab akna all istet ja avab raamatu. Naised ajavad omavahel sosinal juttu, neil on nii palju asju siin maa- ilmas. Töö on raske ja karm, söögi ja riidehilpude muretsemisele ei tule iialgi lõppu. Peale selle juhtub mõni tuttav, kelle osatähtsus riigireetmisel on olnud kahtlustäratavalt suur, alles nüüd, aasta pärast, vangi- majast lahti saama. Samuel kuuleb küll kõik, mida nad räägivad, kuid tal on oma raamat ja omad mõtted. Tal on tõepoolest täiesti omi asju, mille eest just tema peab hoolitsema ja neid korras hoidma. Elu ei ole sugugi nii

kerge, kui võiks mõelda. Kuigi toidupoolist on parajal määral, soe ruum elamiseks ja terved riided seljas, võib ometi midagi puududa, võib puududa nii palju ja tähtsat, et kogu elu tundub ränganа ja armetuna.

Mis siis Samuelil puudub? Seda ei tea praegusel hetkel veel vist mitte keegi, kuid on kindel, et ta tunneb igatsust ja et ta pea kirvendab ning ööd on rahutud, kui ta liiga palju on lugenud või mõtelnud.

Töö tehases ei ole hõlbus; see ei väsita eriliselt keha, kuid on üksluine. Samuel ehk ei ole loodud sinna, kuna tema vaim põgeneb sealt iga päev ja läheb ekslema pilvede ja päikese poole. Pole siis mingi ime, et ta kõigil päevadel ei suudagi korralikult tööd teha. Kuid töötama siiski peab, peab töötama suvel ja talvel, nii kaua kui elatakse. Kuid suvel võib siiski alati õhtule mõtelda, võib päris vaikselt oodata, millal vabadus koidab, ja on võimalus olla iseenda päralt nii hilise ajani, kuni suudetakse olla ärkvel.

Kuid veel toredam on oodata pühapäeva. Pühapäev on tõepoolest päevade päev, siis saab kordki magada nii kaua kui on tahtmist. Ja kui viimaks üles tõusta, ei ole sundust teha midagi, mida ise ei soovi. Võib jalamaid metsa jalutama minna, võib heita rohule selili ja lasta ajal veereda. Ritsikad siristavad kõikjal ümberringi, laulurästas laulab, nii et ta kurk on lõhkemas, mardikas tuleb üle taimede jalutades. Ja siis sipelgad — need on peaaegu niisama meeletult usinad kui inimesed. Samuelil on kaasas raamat, aga kas võib õigupoolest nõuda, et säärasel päeval keegi loeks. Veeregu aeg nüüd kordki nii kuidas tahab, unelgu süda ja mõtted täies rahus.

Ühel pühapäeval tuleb tädipoeg Valve Samuelile ütlema, et noorsoo-osakonnal on pidu, kuhu temagi peaks minema. «Sa peaksid noorsoo-osakonda astuma,» ütleb ta ja vaatab Samuelile oma paljust lugemisest väsinud silmadega pikalt otsa. Samuel läheb, miks mitte, ta võib minna. Pidu peetakse väljakul lageda taeva all, punased lipud lehvivad mahedas suvetuules ja rahvas rändab tiheda massina kõnepuldi poole. Kõnelejana esineb keegi toimetaja pealinnast, punetav, uhke olemisega mees. Tema jaoks on väljaku keskele ehitatud ajutine tribüün ja inimesed asuvad gruppidena selle ümber. Samuel pikutab maas, pehmes lõhnavas rohus, ja sõnad langevad temast üle nagu raheterad. Ta saab jälle kord kuulda, millisel ajaloolisel perioodil praegu elatakse ja mille suunas praegu ollakse minemas. Ta saab kuulda tõde sotsialistidest ja kodanlastest ja töölistest, kelle ajalooliseks ülesandeks on langenud arengut edasi viia, seades selle maailma asjad paremini korda, kui need praegu on. See kõik on õige ja omal kohal ja Samuel teadis seda kõike varemgi, kuid nüüd sööstavad kõneleja sõnad temast läbi nagu elektrivool. Ta ei kahtle hetkegi, kirjutades end noorsoo-osakonna liikmeks. Loomulikult on temagi sotsialist.

Ka tema nõbu Valve esineb kõnega ja Samuel märkab õieti alles nüüd, kui suur mees tema tädipoeg õigupoolest on. Need põlevad, väsinud silmad, see kahvatu nägu, see terav hääl, mis tundub täitvat kogu maailmaruumi. Samuel tunneb otse ülevoolavat vaimustust, ta näeb vanu mehi meeleliigutusest vabisevat. Nõnda peab olemagi, ülekohus ja rõhumine tuleb maailmast kaotada. Ta on nüüd sotsialist ja noorsooliidu liige, vabadusvõitleja.

Kuid sel sündmusel on tema arengus siiski vaid vähene tähtsus. See ei ole mingil kombel idee süü ega noorsooliidu süü, ta on lihtsalt vaid säärase iseloomuga. Esialgu käib ta usinalt koosolekuil, istub vaikselt kuskil nurgas, kuulab, mida kõneldakse ja otsustatakse, ja võtab häbelikult osa seltskondlikest mängudest, kui tähtsamad asjad on lõppenud. Ta ei saa kunagi õieti kellegagi tuttavaks, paljud vaatavad talle otse üleõla, kuna ta kõigis asjades on nii saamatu olemisega. Teda ei saa kasutada mingisugusteks organisatsioonilisteks ülesanneteks, isegi mitte lehti müüma, istugu siis üksinda nurgas, kui tahab. On tõsi, et ta on unistaja ja et ta pea on täis mõtteid, kuid kellelgi pole tahtmist neid sealt välja kiskuda. Võib-olla keegi isegi ei aima, et neid seal üldse esineb. Koosolekud ei ole põrmugi meeldivad, need ei too mingit rahuldust tema igatsusele.

Ja vahepeal saabub sügis ning muutub tuuliseks. Vahetevahel tuleb veel selge päev, säärane läbipaistev

sügispäev. Surevate lehtede värvihelk sädeleb metsas ja puiestikes, pääsukesed kogunevad parvedesse, et jätta maha põhjamaa. Nüüd pole kellelgi lusti metsa minna, kuid Samuel ei lähe enam siiski koosolekutele; neil pimenevatel õhtutel muutub rahutus tema rinnas jälle tugevamaks. Mida ta õieti tahab? Kas ta isegi seda teab? Armastust igatseb ta, armastust ja kaastunnet. Kuid kellel jätkuks armastust ühele Samuelile? Niisugust inimest pole olemaski. Ja nõnda kõnnib Samuel kõigil hämarduvail õhtuil üksinda tänaval, sest tänaval on igal juhul oma võlu. On imelik mõelda, et keset ääretut ja lõputut pimedust on kusagil üks valgustatud laik, majade rühm, linn... Siin on viisteist tuhat elanikku, nii ja nii mitu maja, tehast, saeveskit ja siin valmistatakse tselluloosi ja puidusaadusi. Kui vaadata seda kõike keset selget päeva, näib see küllaltki suurejooneline ja kindel, kuid nõndamoodi pimedas on see vaevalt rohkem kui hingitsev leek lõpmatuse rüpes... Ajab peaaegu värinad peale, kui sellele mõtelda. Kas siis nii tühine ongi inimene? Elu näib olevat küsimusi täis. Samuelil tuleb nüüd neile vaadata näost näkku, peaaegu iga päev leiutab ta uue küsimuse, kuid mitte ühtegi vastust.

Nüüd lähenevad ka jõulud. Mis on õieti jõulud? Samuel valmistab töökojas emale jõulukingiks leivanoa, õele aga teeb ta preesi. Peale selle kärbib ta oma peaaegu olematud väljaminekud veelgi väiksemaks, et võiks säästa mõne marga, mille eest vendadele jõulukinke osta. Igaüks neist peab saama oma kingituse. Siis valgeneb jõululaupäev külmana ja hallina, vaevalt viis tundi võib ruumis näha ilma tuleta. Ema on küpsetanud natuke sealiha ja nisuleiba, jõulukuusk tuuakse sisse, ilma varjuta elektrilamp põleb laes. Kui õhtusöök on lõppenud, otsib ema välja vana lauluraamatu. Ka Samuel loeb midagi. On täiesti asjatu kujutleda, et tekiks pühadetunne, sest neis oludes on jõulud kõige igavamad päevad maa peal. Neilt on oodatud midagi, sest on ju Kristuse sündimisepäev, kuid siis tuleb lumetuisk ja väike tükk sealiha ning nisuleiba... Seda ehk ei mõista need, kes on elus juhtunud osa saama ülevamatestki asjadest kui leivamuretsemine. Kuid vaesuses

on toit õnne sümbol, ilma söögita ei saa olla pühi. On hea, et jõulud peagi mööda lähevad.

Laupäeva- ja pühapäevaõhtuti, kui töölismajas peetakse koosviibimisi, kõnnib Samuel seal kuskil lähikonnas. Tantsupeol ei ole ta käinud rohkem kui tookord kevadel. Tal on seljas sinine ülikond, kuid palitut tal ei ole. Vahel tõuseb pakane kahekümne pügalani ja teinekord jälle tuiskab, nii et taevas on umbes, kuid seal ta vaid hiilib teiste hulgas. Mida ta õieti otsib sealt? Kas tal ei oleks palju parem kodus püsida, kuna tal ei ole ju isegi korralikke riideid? Mis praegusel hetkel õieti toimub tema kehas ja hinges? Selles viimases küsimuses on kindlasti kogu asja olemus. Iga kord, kui ta näeb naist, teatud käeliigutust, teatud peaasendit, võpatab ta. Ta süda päris rapsatab kloppima, tema viieteistkümne ja poole aastane süda. Kuid see on täiesti ilmaasjata, sest seda, keda ta ootab ja kellest ta loodab näha kasvõi väikest vilksatustki, seda ei näi enam olemaski olevat. Elu on iga päev täis kibedaid pettumusi viieteistkümneaastastele poistele, kes kerjavad temalt armastust.

2.

Talvel näib läbikäimine ema tutvusringkonnas üha rohkem hoogu minevat. Emal on nüüd rohkem aega, sest härrasrahvas laseb külmadel kuudel oma pesu harvemini pesta. Samuel, tõsi küll, ei tea sellest midagi, enne kui ema ühel päeval teatab, et neid kõiki on eelolevaks pühapäevaks Ukkoste juurde kohviõhtule kutsutud. Samuel parajasti loeb ja kergitab nüüd pead, vaadates emale küsivalt otsa. «Ukkose ema saab kuuskümmend aastat vanaks,» ütleb ema. «Ah niimoodi,» sõnab Samuel mõtlikult. Ukkose eit on alati paistnud talle palju vanemana. Peale selle ei ole üldse olnud kombeks mingeid sünnipäevapidusid pidada, sünnipäevad on enamasti möödunud, ilma et asjaosaline neid eriliselt oleks märganudki. Elus oleks ju nagu palju tähtsamat mõtlemist ja tegevust. Kuid Ukkose naine on oma päritolult just nagu pisut paremaid inimesi, ja olgugi et ta pärastpoole on sattunud abielluma tühipalja

töölisega, on ta mälestusena möödunud aegadest säilitanud paremate inimeste kombed. Ta on neid kombeid nälga ja puudust trotsides alal hoidnud läbi vaheldusrikaste, karmide aastakümnete. Ta võib korraldada sõpradele kohviõhtu nende rahade eest, millega ta järgmisel päeval peaks endale ja oma lastele toidukraami ostma. See on kergemeelsus, milleks näiteks Samueli ema iialgi võimeline ei oleks. Kuid see ei takista teda sugugi olemast Ukkose naise parim sõber.

Samuel tunneb terve selle peo vastu kerget vastumeelsust, kuid juhtumi erilise tähtsuse pärast ei või ta keelduda. Õigupoolest sattus tähtpäev juba reedele, aga et peo korraldamine argipäeval on natuke ebamugav, lükati see ilma pikemata pühapäevale. Nüüd, pühapäeval, nad siis lähevad, kõik viis hinge, riietatud oma parimaisse hilpudesse. Selma on saanud täiesti uue põlle, see on tal nüüd esimest korda ees ja ta on selle üle mõnevõrra uhke, olgugi et ei taha seda kuidagimoodi tunnistada. Päev on tuuline ja külm, pakane otsekui lööb hambad põsenukkidesse, niipea kui uksest välja astud. Lumekeerised jooksevad üksteist taga ajades mööda tänavat. Kuid õnneks ei ole tee kuigi pikk. Tarvitseb vaid oma tänavat pidi paari põiktänava võrra ülespoole kõndida. Mõnes kohas ulatub lumi põlvini, sest tänavapühkijad on ära näinud, et niisuguses tuisus teeksid nad täiesti tühja tööd, ja jätnud puhastamise paremaid aegu ootama. Sihukeses äärelinnas passib seda teha ilma pikemalt aru pidamata. Kuid Selmale hakkab vastu tuult sumamine peagi üle jõu käima, kuigi ta on juba nii suur tüdruk, et käib esimest aastat koolis. Ema peab ta sülle võtma, enne kui nad pärale jõuavad... Maja, kus Ukkosed elavad, on pisut väiksem ja vanem kui ümbruses olevad majad ja ta on üsna märgatavalt maa poole tiidakil nagu vana inimene. Kuid ta on õige sõbraliku ilmega, tema pleekinud värvid ja varisemisel olevad nurgad otsekui kutsuvad sisse astuma, eriti kuna see ei näi suurt vaeva nõudvat. Hoonele ja trepile on pidupäeva auks saanud osaks tavalisest põhjalikum puhastus ja kuni esikuni on tunda kohvi ja värske nisuleiva lõhna. Esik on nii väike, et suur mees seal vaevalt saaks end ümber pöörata, kuid

see on väga puhas. Põrand on üleni kaetud Ukkose emanda enda kootud kaltsuvaipadega ja seina sisse on löödud naelu, kuhu võõrad võivad oma pealisriided jätta. Ukkose emand ise ruttab neile toa ust avama. «Astuge aga sisse, olge head,» lausub ta. «Tere tulemast, tere tulemast!» Tal on seljas must siidpluus, millel, tõsi küll, leidub kaenla all ja käiseotstes auke, kuid see on igatahes siiski siidpluus ja annab talle korraliku ja väärika välimuse.

Mielosed on juba enne neid kohale jõudnud. Kaheteistkümne-hingelise seltskonna mahutamine ühteainsasse ruumi, kus on vaid kolm tooli, kitsas sohva ja voodi, milledele võib istuda, tekitab natuke raskusi. Kuid sõbraliku üksmeelega leitakse ruumi, valigu nüüd igaüks aga koht oma meele järgi. Laud on juba kaetud kohvitassidega, suhkru- ja koorenõudega, nisuleivad asuvad lahtilõigatult laua keskel. Ukkose emand ise näeb oma hambutu suuga, hallide, pisut sassis juustega ja lugematute kortsudega ääretult vana välja. Kui ta naerab, kõlab ta hääl heledalt nagu lapsel. Ta on jõudnud juba näha siin maailmas nii üht kui teist, elu ei ole olnud mingi naljamäng, kuid tema hea tuju on ikka alles murdumatu. Kolm vanemat last on Ameerikas, tema mees suri tänaval, kui ta ühel hommikul öötöölt tuli. Praegu elavad tema juures veel seitsmeteistaastane poeg ja viieteistaastane tütar, ja nad saavad aeg-ajalt kirja sees mõne dollari sealt kaugelt. Mõlemad neist nooremaist käivad juba tööl. Eemil on ladujaõpilane ja Ingal on käskjala koht õmblusäris, nii et nad vähemalt praegusel hetkel ei kannata mingit puudust, kuigi just ei ole vara luksusekski.

Kuid nüüd võib siis kohvipakkumine alata, sest kõik kutsutud on kohal. Ukkose perenaine naerab. «Kallid sõbrad,» ütleb ta, «ei tea, kas see kohv sai nüüd kuigi hea, kuid olge lahked ja maitske.» Kohvikann väriseb pisut ta käes. «Ja maitske ka kukleid, ilma kukliteta ei saa te kohvi juua...» Ka lapsed on oma osa ära teeninud, igaühele on siin oma tass. «Aitäh, aitäh,» ütlevad naised, lapsed aga on vaiksed nagu kirikus. Võib hästi ette kujutada, et keegi on nüüd kuuskümmend aastat vanaks saanud.

Naised ise istuvad laua äärde toolidele. Väiksemad lapsed peavad istuma põrandale, kui neil suuremate õdede-vendade vahel voodi peal või sohva serval ruumi ei jätku. Nad peavad seal istuma ilusti ja vaikselt, et nad vanemate inimeste vestlust ei segaks. Kui neil midagi puudub, küll siis Inga, Ukkose emanda tütar, nende kohvitassid täis valab, sest kellelgi pole vaja jääda ilma või vähemaga, kui ta soovib juua. Sest kohvi on, tänu loojale, varuks hoitud nii palju, et ei see otsa lõpe. Olge ainult nii head ja võtke häbenemata. Kui katlast otsa saab, küll keedame peagi teise katlatäie. See ei võta kauem aega kui viisteist minutit.

Vestlus naiste lauas läheb varsti hoogu, jutuainest neil juba tõepoolest puudu ei tule. Eks kuulake ainult, kuidas nende keeled käivad. See on loomulikult nõnda, nagu olema peabki, sest ei oleks kuidagimoodi viisakas istuda võõrusel nagu suu peale kukkunud. Peale selle on elu täis imeväärseid sündmusi ja asjaolusid, millest tuleb tahes-tahtmata rääkida. Jah, jah, jumal üksipäini teab, kuhu siin viimaks välja jõutakse, kui inimesed kohe oma kombeid ei hakka parandama. Sest kas see on nüüd mõni õige asi elada nõndaviisi, nagu praegu elatakse. Iga päev võib ajalehtedest lugeda vaid vargustest ja pettustest, kaklustest ja mõrtsukatöödest ja abielulahutustest. Igal pool maailmas sõditakse ja tülitsetakse, ähvardatakse rusikaga üksteise silme ees. Küllap need peaksid olema maailma lõpuajad. Nõndamoodi, öelge mis tahes, aga ei vaene inimene oska siin enam muud teha kui käed ristis oodata, mis tulema peab ... Puna tõuseb naiste palgeile, kohv aurab rõõmsalt nende ees. See on tõepoolest hea kohv ja missugune maiuseasi on veel kukkel! Kallid sõbrad, paremat saia ei ole mina elu seeski söönud. Ja kas Ukkose-proua tõesti ütles, et see on tehtud palja veega, ainult natuke suhkrut maitseaineks, kas ütlesite tõepoolest nõnda, proua Ukkonen? Ja-jah, seda pean ma ütlema, et parem ei olegi ühelgi kuklil vaja olla, ja kui see on saanud säärane veel ilma kanamunadeta ja piimata, siis ... Kuid peaasi on muidugi, et ta suule hea mekib, olgu ta valmistatud siis millest tahes. Ja et ta tuju hea ja kõrgel hoiab, nagu pidul peabki olema.

Aga kuidas on siis lugu teiste pidulistega? Väiksemad lapsed on üksteist muidugi kohe üles leidnud ja nad saavad süüa niipalju kui tahavad. Peale selle võivad nad vahepeal «Musta Peetrit» mängida, et aeg igavaks ei läheks. Kuid Samuel tunneb end pisut võõrana. Ta on sattunud istuma sohvale Eemil Ukkose ja Frans Mielose vahele. Need võivad olla küll tublid poisid, kuid nad on siiski võõrad ja häbelik. Samuel ei tea õieti, millest nendega võiks rääkida. Frans on niisama tagasihoidlik kui temagi, Eemil aga teeb peremehena kõik, mis suudab, et jutule jalad alla saada. Ta otsib välja perekonnafotod. «Te kindlasti ei tundnud mu isa,» ütleb ta. «Siin on tema pilt, ta on juba kolm aastat surnud.» Postkaardil on ümaranäolise, habemega mehe pea. «Niisuguse välimusega ta siis oligi,» sõnab Eemil, «surres oli ta viiskümmend üheksa aastat vana.» Külalised vaatavad pilti osavõtlikult. «Minu isa ei olnud surres viitkümmendki,» lausub Samuel. «Ka minu oma mitte,» ütleb Frans. Eemil toob välja uusi pilte. «Need on minu kaks venda,» lausub ta, «nad on praegu Ameerikas, ja see on mu vanem õde, ka tema on Ameerikas.» Nüüd külalised soojenevad. «Kas su vennad ja õde on tõepoolest Ameerikas?» — «On, on,» kinnitab Eemil. «Kas sina ka kord Ameerikasse lähed?» küsib Samuel. «Eks näe,» arvab Eemil, «niikaua kui ema elab, pean ma siin olema. Mul tuleb ema eest hoolt kanda.» — «Jah,» ütleb Samuel, «oleks ikka tore küll Ameerikasse pääseda.»

Nüüd saab jutt hoo sisse ka nende keskel. Ameerika on kindlasti imeväärne maa, vähemalt on ta väga rikas maa. On kehv lugu, et inimene on sündinud Soomes, mitte aga Ameerikas. Kuid teiselt poolt võivad Soomeski sündimisel oma eelised olla, ja et see kord on juba nende sünnimaa, siis on kindlasti raske seda maha jätta. Ah nõnda mõtlete? Mina omalt poolt arvan, et löön käega kogu Soomemaale, kui vaid ükskord saan voli siit lahkuda. Siin ei ole suuri linnu, ei pilvelõhkujaid ega midagi. Ja siin ei ole isegi preeriaid ega kõrgeid mägesid. Nojah, see on küll tõsi, kuid see-eest on siin kõik inimesed soomlased ja peale selle on siin suuri metsi ja ilusaid järvi, ka neile maksaks natuke

mõtelda. Kuid ega Ameerikatki kõlba ometi halvaks pidada.

Nõnda saavad nad vähehaaval headeks sõpradeks. Samuel tunneb end otse soojaks minevat. Ta vaatleb nüüd kaaslasi täpsemalt. Eemil on üsna ilus poiss, tal on pruunid lopsakad juuksed ja ümmargune, värske nägu, mis teeb ta veidi sarnaseks tüdrukuga. Samuel on näinud teda mõnikord tänaval mööda vilksatamas, kuid see ongi kõik, mida nad teineteisest varasemast ajast teavad. Nüüd jutustab Eemil, et ta on ladujaõpilane ja et ta käib hea meelega tantsimas, kuigi ta ei oskagi õieti tantsida. Frans on neist kõige vanem, kuid on Eemilist väiksem, vaevalt Samueli suurune. Ta on tõmmu ja kõhn, elukutselt puksiirlaeva kütja, ja tal on mustaks põlenud käed ning pruunid, värvilised silmad. Tema ema põeb südamehaigust ega jaksa kuigi palju tööl käia, nii et neil, emal ja neljal lapsel, tuleb elada peaaegu ainuüksi sellest, mida Frans teenib. Kuid tal on alati head riided ja ta ema on väga uhke selle üle, et Frans kunagi viina ei võta.

Nõnda jätkub pidu õhtuni. Väljas on talv, tuisk on, tõsi küll, päeva jooksul üle jäänud, kuid pakane aina tugevneb. Väljas ei hulgu nüüd keegi heameelega ringi. Siin sees on hoopis teine olemine, siin lõhnab terve päev kohvi järele ja ahju topitakse ühtsoodu puid. Inimeste südamed on maa ja tema saaduste küljes kõvasti kinni ning ei saa oodatagi, et pidu toimuks ilma sooja ruumita ja hea kohvita ning saiakukliteta. Ukkose perenaine saab nüüd kuuekümne aastaseks, andku looja talle veel palju ja õnnelikke elupäevi. Kui saabub õhtu, oleks emadel veel lõpmatult rääkimist, nad ei ole jõudnud veel korralikult alatagi. Aga kuna peoõhtul ei pakuta süüa, tuleb pisemale rahvale nälg kallale ja tuleb minna neid söötma. Lahkumine on südamlik. Naised kinnitavad üksteisele, et neil pole kogu elu jooksul olnud nii lõbus.

Eemil läheb oma uusi tuttavaid saatma. Nad jäävad teistest inimestest maha ja seisatavad viimaks hoopiski. Tuul on vaikinud, kuu paistab lumisele teele ja liuväljalt kostab muusikat. Nad ajavad seal kaua aega juttu. Vähehaaval tuleb välja, et nad kõik tunnevad huvi

raamatute vastu. On otse ime, et nad ei ole üksteist varem kohanud raamatukogus või kuskil mujal säärases paigas. «Seesuguses väikeses külas oleks pidanud seda juhtuma,» ütleb Samuel. «Mina olen palju kordi soovinud kohata kedagi, kes raamatuid loeks.» — «Seda minagi,» lausub Eemil, «ma õieti muud ei teegi kui loen.» Ta võtab mütsi peast ja seisab palja peaga kuupaistel purevalt külma õhu käes kaunina nagu tütarlaps. Sel hetkel kiindub Samuel temasse, tema punastesse põskedesse, tema tihedatesse juustesse, tema häälesse ja heasse tujusse. Frans on vait ja naeratab omaette. «Mul on koduski raamatuid,» ütleb Eemil, «on see ja on seegi. Oleksin neid teile näidanud, kui oleksin teadnud, et neist hoolite.» — «Kuule,» hüüatab Samuel vaimustatult, «mina tahaksin seda lugeda.» — «Minagi loeksin,» sõnab Frans tasa. «Kui homme järele tulete, siis saate,» lausub Eemil.

Kui valge võib küll olla maailm, kui puhas on lumi. Üks pilv libiseb aeglaselt üle taeva, kust kuu vaatab seda kõike nagu heasoovlik, vana mees. Kuid ilm on hammustavalt külm, Frans hakkab värisema ja muutub näost päris siniseks. Eemil märkab seda ja ütleb hüvasti.

Kui Samuel koju jõuab, tundub talle, et on imehea olla. Ta seisab akna all ja vaatab välja. Kuu valgustab heledalt kõrvalhoone lumist katust ja alasti jäänud, valgetüvelise ja mustaoksalise kase latva, mis paistab kõrvalhoone katuse tagant. Õuel kasvav pihlakas näib nagu elavat, sirutades kuupaistes supeldes välja oma arvukaid käsivarsi. Õue peal ristlevad teerajad kumavad sinetavaina. Maailm on vastuvaidlematult ilus ja hea, väljanägemisega. Tõesti on ülekohtune niisuguse maailmaga mitte rahul olla... Samueli hing on täna puudutanud armastuse müsteeriumi, ta on näinud seda endale vaatavat Eemili silmist. Tema meeli täidab tervenisti sümpaatia eelaimuslikult rõõmus tunne. Inimene pürgib alati seestpoolt väljapoole, armastus on hinge tarve jõuda kokkupuutesse teise hingega, näha iseennast teise silmades. Samuel on näinud iseend oma igatsuste peeglist ja armastuseime on avanud talle elu ja surma saladuse. Seda ei tarvitse mõista, sellele ei

tarvitse nime leiutada, piisab, kui seda endas tunda, piisab, kui tunnustada, et kõik, mis on loodud, on loodud heaks ja kauniks.

Kuid kas Samuel täna öösi magab? Ta unistab. Taeval ja maal on uus nägu. See, mis inimeses on parimat ja kauneimat, on tema seisukohalt saanud nüüd esimese ristimise, esimese päikesekiire. Armastuse esimene kroonleht võrsub nähtavale tema hinge mullast.

3.

Mis õieti on säärane kiindumus, säärane nooruki ärkav kirg?

Samuel tõuseb igal hommikul üles kindlaksmääratud ajal, joob kohvi, läheb töökotta ja töötab terve päeva. Kuid tema mõtted on kogu aeg mujal, töö ei tähenda praegu õigupoolest midagi. Talv on külm ja pime, lund sajab palju. Tänavad on vahel kaua aega täiesti umbes, inimesed sumavad lumes pahaste nägudega ja ohkavad tüdinenult. Kuid Samuel vaid muheleb selle kõige peale. Tal on vaevalt meeleski, et on olemas talvi ja suvesid, kevadeid ja sügiseid. Ja mitte isegi ema, ei kodu, ei õde ega vennad tähenda midagi. Iseenesestmõistetavalt on nad iga päev tema ümber olemas ja Samuel osutab neile kogu seda austust ja lugupidamist, mis neile kuulub, kuid nende mõtetel ei ole omavahel midagi tegemist. Samuel on just parajasti neist lahku kasvamas, temas kujuneb inimliku loomuse põuest välja individuaalsus, tema hing on saamas oma piirjooni, oma arengusuunda ja oma kohustusi.

Inimesed, kes iga päev elasid Samueli ümber, ei pannud kindlasti tähelegi, kui imestamisväärseid asju juhtus sel talvel ja sel kevadel. Inimestel ei ole üldse aega hoolida muust kui iseendast. Talv nagu talv ikka ja kevad nagu kevad, mis vahet neil peaks olema? Vaid seesama töö ja hool iga päev. Kuid kas neil tõesti võis märkamata jääda, et Samuel ei ole enam ligilähedaltki seesama mis eelmisel aastal? Nojah, ta on muidugi muutunud, kuna ta on just selles vanuses, seda mäletavad nad igatahes oma kogemustest. Samuel jookseb nüüd

iga õhtu väljas, kuid küllap ta omal ajal selles suhtes jälle aru pähe võtab. Ja targad inimesed ümatavad väheke ning panevad käe suu ette, et haigutus väga pikalt näha ei oleks.

Nende jutus võib küll paljugi tõepõhja olla, kuid kas siiski keegi neist on läbi elanud täiesti sedasama, mis Samuel praegu läbi elab? Välised tunnused võivad tõepoolest omal kohal olla: Samuel tuleb töölt koju, peseb, sööb õhtust ja läheb välja, et siis kunagi poole öö paiku tagasi tulla. Ta läheb vilistades mööda lumist tänavat üles. Seal ootavad teda juba Frans ja Eemil. «Ohoi, poisid!» ütleb ta. Kõik mäletavad, et sellessamas vanuses on nad umbkaudu samal kombel talitanud. Nõndaks jah, elu oleks alati nagu ühesugune, ja ka need kolm töölisnoorukit, kes kohtuvad üksteisega kesk ajaloo suurima sõja ja suurima revolutsiooni krambist ärkavat maailma, — ka nemad ei ole teistest iseäralikumad. Kümne aasta pärast on nad kõik juba abielus ja siis ei ole neil muud ülesannet kui oma perekonnale leiba teenida.

Praegu aga toimub neis siiski loomise suurim ime: kujuneb inimese individuaalsus. Kui Samuel vaatab Eemilit, valdab teda suur rõõm. Mis rõõm see on? Samuelil ei tarvitse seda küsida, see rõõm on tema ise tervikuna. Kui neil on raha, lähevad nad vahel kas kohvikusse või kinno, enamasti peavad nad aga vaid tänavail jalutama. Ja see ongi vahest ehk kõige parem, sest jalutades on kõige kohasem vestelda. Ja vestlus on huvitavaim, mida võib mõelda. Praegu toimub ju kõikjal maailmas nii tähelepanuväärseid asju, otse niisuguseid asju, mida pole kunagi varem toimunud. Ei saa jätta neist rääkimata. Peale selle hakkab oleviku ududes piirjooni võtma nende oma elu. Mis või kes nad õieti on? Miks nad on olemas ja miks nad on just niisugused, mitte aga teistsugused? Neist asjadest ei jõua kunagi tarvilikul määral kõnelda, neist saab tabada ainult väikese osa, mingi serva. Peaaegu iga päev leiavad nad endast uue inimese, uue lahendamatu küsimuse. Probleeme on nii palju, et neisse võib uppuda, nii et parajasti avanemas olevad silmad ei söanda kõike õieti vaadatagi.

Madalad, enne sõda ehitatud puumajad vaatavad neid vaiksete, lumehangedesse uppuvate tänavate äärest. Valdav osa linlastest veedab neil aastail kõik õhtud kodus. Alles mõned aastad hiljem läksid Soome väikelinnades moodi värske õhk, sport, suusadressid, poisipea ja lühikesed kleidid. Alles mõned aastad hiljem ilmusid nendesamade linnade tänavaile läikivad «Ford»-autod ja autobussid tungisid esmakordselt metsaküladesse. Kuid juba nüüd võib aimata midagi säärast sündivat selle ägeduse põhjal, millega sõjaaegsed lapsed ihaldavad end anda kõikjal jõulisemaks muutuva elu sülle. Nad on täis küsimusi ja imetlust. «Mispärast too asi on nii, kas see nõnda ei oleks palju parem?» küsivad nad. Ja kui keegi ei ole võimeline vastust andma, siis proovivad nad ise järele; miks nad ei peaks proovima? On selles siis midagi halba? On see mingisugune õigustus, kui mõni asi on olnud nii ja nii kaua täiesti samasugune, kas ei ole siis põhjust seda kiiremini ajakohaseks muuta?

Kolmel sõbral on tõepoolest lõpmatult küsimusi arutada. Eemil on selles liidus suundaandev jõud. Võib-olla ei ole ta nii taibukas kui Samuel ega nii usin ja praktiline kui Frans, kuid tal on ideesid. Ta on ideedest ja küsimustest otse tulvil. Nende üle vestlevad nad kõigil õhtutel.

«Kas tead,» ütleb Eemil Samuelile ühel päeval, «mina ei usu jumalat.»

Samuel raputab pead ja vaatab talle pikalt ning tõsiselt otsa.

«Ega minagi vist usu,» lausub ta.

Frans seisab vähe kaugemal ega kõnele midagi, ta ei ütle kunagi midagi, kui jutt säärastele asjadele pöördub. Kuid Eemil ja Samuel vestlevad kaua ja tõsiselt sellest, mida nad on mõtelnud ja lugenud selle küsimuse kohta, ja lõpuks on täiesti selge, et ei tasu uskuda millessegi. Õigupoolest mitte sellepärast, et oleks kuidagiviisi võimalik tõestada, et jumalat ei ole, kuid elu ilma jumalata on otsekui mehisem, rohkem julgust nõudev. Ja peale selle on vaid sel juhul põhjust kallale asuda nähtustele, mida ümberringi esineb. Võib küsida, kuidas on lugu päikese, kuu ja tähtedega, kuidas on lugu parteide ja

vabariigiga ja kuidas on lood suhetega mehe ja naise vahel. Kui on olemas jumal, on iseendast selge, et TEMA on kõik selle kindlaks määranud sellisena, nagu see on, ja inimesel ei ole sellele midagi juurde lisada. Kui aga ei ole, võib asuda uurima, kuidas see on selliseks kujunenud ja kas kõike ei võiks veelgi paremini teha.

Eemilil on kindel arusaamine ka selle kohta, kuidas inimene peab siin ajalikus elus rändama. Rohkem kui suurt tegu austab ta üllalt ja puhtalt elatud elu. Seda püüab ta endale kätte võita. Sellelt positsioonilt asub ta uurima kõiki neid raskeid küsimusi, mida elu iga hetk kogenematute noorukite ette kannab. Ta ei mõtle sugugi millegi eest põgeneda, vastupidi, ta tahab uurida, järele proovida kõike, mis ta ette tuuakse. Ta tahab tööd teha ja omal alal edu saavutada. Ta tahab käia tantsuõhtutel ja võita tütarlaste poolehoidu. Ta tahab käia kinos ja istuda kohvikus, sest et inimene vajab meelelahutust. Ja ükskord, kui ta oma ideaali leiab, võtab ta naise ja sigitab lapsi. Ta hakkab igas suhtes elama nõnda, nagu inimesed üldiselt elavad. Kuid mis on siis üllas, puhas elu? Lõppude lõpuks ei ole see midagi muud kui terve mees, kes alati ja kõikjal talitab õ i e t i. Kuid juba sedagi on palju, võib-olla vaid seitsmeteistaastasele ei ole seda liiga. Kõik on Eemili ees nii selge, kindel ja sirgjooneline, et ta sugugi ei või aru saada inimestest, kes ei püsi õigel teel. Frans ja Samuel tulevad temaga igatahes kõhklemata kaasa, olgugi et arukas Samuel mõnikord oma mõistusega vastuollu satub, kuna vooruse kummardamine ähvardab kujuneda otse ilmseks egoismiks . . . Et vooruse teeniminegi võib niisuguseks kujuneda, seda tunnistavad vist kõik . . . Kuid Samuel ei eläigi praegu oma mõistuse ja õiglustunde, vaid armastuse najal. Mis Eemil teeb, see ei saa olla ebaõige, ja kuidas Eemil mõtleb mõne asja olevat, see ei saa samuti ebaõige olla.

Rahuaegne elu hakkab siiski just tänavu talvel sisse saama julgemat haaret ja hoogsamat rütmi. Rikastumisiha ja ettevõtlikkuse esimene tagasihoidlik puhang tuhiseb üle maa. Ühiskondlik olukord hakkab ikka rohkem kujunema niisuguseks, et seal peab igaüks

alatasa võitlema oma koha pärast. Talviti on sadama- ja ehitustööliste keskel suur tööpuudus. Samuelile ja tema sõpradele on maailmas olemas reaktsioonilised kodanlased ja revolutsioonilised töölised. Nemad on iseendastmõistetavalt töölised. Tänavu talvel astub Samuel ametiühingu liikmeks. Kuid ei ole põrmugi kindel, kas keegi neist usub revolutsioonisse, see-eest on palju kindlam, et neil asjaoludel ei ole nende jaoks sedasama tähendust, mis neil oli olnud eelmisele sugupõlvele, kellele need olid asendanud usu tühjaksjäänud kohta. Ametiühingud ja parteid on hädavajalikud, ühiskondlik pinevus kutsus nende tarviduse esile iga hetk. Aga ei või öelda, et need vähemalt neil aastail oleksid olnud kohased maailmale sotsialiste kasvatama. Kui niisugused poisid nagu Samuel ja tema sõbrad näiteks ametiühingu koosolekule saabuvad, vaadatakse neile peaaegu üleõla. Parimal juhul võidakse neid valida meelelahutustoimkonda — partei kassasse raha korjama. Ideaalidest, soojendavatest ja ülendavatest ideedest ei kohta nad jälgegi. Selle asemel saavad nad lõpmatuseni kuulda palgatõstmise taotlustest ja tühistest, väiklastest tülidest kahe eri suuna vahel. Sotsialistlikes ametiühingutes ei ole tegelikult enam jälgegi sotsialismist, neist on saanud kodanliku ühiskonna kõige alama seisuse majanduslike õiguste ja nõudmiste toetajad. Seal valitsev vaim ei olnud läbi imbunud mitte sotsialistlikust ideoloogiast, vaid naiivsest, lihtsameelsest klassiegoismist. Selle hea eest, et nad võitlesid palkade ja lühema tööpäeva pärast, võis neile küll liikmemaksu maksta, sest ega palgad ja lühikesed tööpäevadki ole mõned laita asjad, kuid ei olnud noorsoo süü, kui ta ei saanud sealt mingit toitu oma isunevale hingele. Noorsugu igatseb just ideaale, noorsugu soovib teha muudki kui ainult süüa. Mida nad siis pidid tegema seal koosolekutel, kui seal kord juba ei olnud nende jaoks midagi andumisväärset, pealegi kui maailmas võib veel vestelda näiteks kirjandusest, filosoofiast ja spordist. Peale selle hakatakse just töölismajas neil aegadel peaaegu iga teine päev tantsuõhtuid korraldama, eesti piiritus voolab maale, nii et seda saab igalt tänavanurgalt osta, ja tantsimine ning viinaviskamine ei ole sugugi asjad,

mis huvi ei ärata. Sest olgugi et need ei sisalda aateid, sisaldavad nad ometigi rabavaid ja huvitavaid elukogemusi, millist asjaolu ei tule väheseks hinnata sel juhul, kui küsimus on noorsoost, kes ei ole veel midagi kogenud. Vanemate inimeste hulgas kõneldi küll paljugi noorsoo allakäigust ja ükskõiksusest, kuid alati leidus neid, kes kaitsesid tantsuõhtuid sellega, et neist voolab ohtralt raha osakondade kassadesse. Kuid raha ei ole siiski kõik, see ei või näiteks takistada seda, et suur osa tõelisest linnas sündinud noorsoost hakkab suhtuma mässuliselt, isegi irooniliselt kõigisse töölisorganisatsioonidesse. Neid huvitavad peaaegu kõik muud asjad rohkem, ja nad on ometi see osa töölisnoorsoost, kellele need ideed on juba isade pärandus.

Mida siis teevad Samuel ja tema sõbrad kõigil neil õhtutel, millal nad ei saa kodus püsida? Neil on vähe raha, nad võivad vaevalt muud teha kui väljas jalutada ja linna raamatukogust raamatuid tuua. Kuid ennekõike võivad nad juttu ajada ja kõigile neile asjadele, mis nende teele satuvad, otse silma vaadata. Nende lapsepõlv on kulgenud läbi sõja- ja näljaaegade, ja õhus tundub veelgi sõdadest ja revolutsioonidest maha jäetud vere ja vaenu lõhna. Ajajärgul ei paista olevat mingit juhtivat ideed, elunäljane noorsugu peab teed kobama omal nõul ja jõul, oma mõtete ja käte abil. Ja ometi näib elu kõikjal nende ümber tõusvat iga päevaga sellest langusolukorrast, kuhu sõda oli selle viinud, uue õitsengu poole. On päris ilmne, et neidki on ootamas paljud kogemused. Nende poole nad end nüüd sirutavadki kogu selle noorusliku kirglikkusega, kõigi nende nagu tammi taha kogunenud jõududega, mida sõjaaeg oli omal ajal takistanud esile tungimast.

Ja kogu aeg teeb loodus neis oma tööd ega hooli vähematki, missuguse ühiskonna liikmed nad on või misnimelisse jumalasse nad usuvad. Ta ei taha teada muust, kui et neist tuleksid mehed, kes peavad täitma oma ettemääratud bioloogilise kohustuse. Samuel on nüüd kuusteist, Eemil seitseteist ja Frans saab varsti kaheksateist, kuid vanusevahe ei tähenda selles suhtes midagi, sest arengutasemelt on nad võrdsed. Nad igatsevad nüüd eelkõige kiindumust, osavõtlikku kokku-

puudet üksteisega. Vestlused, kõik need maailma probleemid, millest nad kõnelevad, ei olegi lõpuks nii väga tähtsad; palju tähtsam on olla üksteise lähedal ja kuulda üksteise häält. Kui palju öid küll veereb mööda, kuni hommikuni välja, kui poisid seisavad tänaval ja jutlevad. Ja ometigi on raske lahkuda, üheskoos olemisest ei saa kunagi küllalt, see jääb alati nagu pooleli.

Mõnikord laupäevaõhtuti lähevad nad koos tantsima. Kuid tantsida nad just väga ei tihka, kuigi näiteks Frans äratab tüdrukutepoolel suurt huvi. Alatise koosolemise pärast kutsutakse neid lahutamatuteks. Neil on komme istuda kuskil kaunis nähtaval kohal — nüüd, kus nad on kolmekesi koos, ei ole põhjust kuigi palju häbeneda — vaiksetena, nad ei kõnele isegi omavahel palju, vaid jälgivad tantsijaid. Muusikal, tantsul, tütarlaste juuresolekul, kogu sel tantsusaali õhkkonnal on oma erutav külgetõmbejõud. Pakub iseäralikku naudingut ja samal ajal äratab sügavat, paitavat igatsust istuda siin kõigi nende inimeste hulgas. Kuid kõrgeimale, otsekui lõhkemiseni laetuks tõuseb meeleolu alles pärast tantsuõhtu lõppemist, kui nad koos koju lähevad. Lõuna-Soome talveöö, üheaegselt külm ja metsikult niiske, silitab nende kuumenenud palgeid. Säärasel ööl kõnelevad nad ainuüksi tüdrukutest. Mis on õigupoolest tüdrukud? Mida nad neile tulevikus tähendavad? Vaid ühes asjas on nad kindlad: neil ei saa kunagi olla õigust neid olendeid halvasti kohelda. Kuid teiselt poolt isegi üks kord langenud tüdruk ei ole midagi väärt. Eemil, kes loomulikult selleski küsimuses kujundab nende arvamuse, on täiesti kategooriline. Tema pruunid silmad vaatavad Samuelile läbi pimeduse nii tõsiselt otsa, et too peab tundma küsimuse tähtsust luu ja lihani. «Kui palju inimesi eksib just selles suhtes,» ütleb Eemil, «kui palju õnnetust see kaasa toob!» Ja seda ei või keegi salata, isegi kui tahakski. Eemilil on täiesti õigus, et selles asjas võib vaevalt kunagi käituda küllalt ettevaatlikult ja peenetundeliselt.

Kui Samuel siis ükskord poole öö paiku neilt retkedelt koju jõuab, on ta tihtipeale nii väsinud, et jaksab vaevalt endal riided seljast ära võtta. On täiesti tõsi, et lugemiseks on tal kogu talve kestel vaevalt silma-

pilkugi jätkunud. Kohe, kui ta voodisse heidab, jääb ta magama, ja kui mõnikord võtabki raamatu kätte, leiab ta hommikul selle voodist.

Ja kui raske siis küll on hommikul üles tõusta! Annaks peaaegu ükskõik mis, kui saaks veel pool tundi magada, kasvõi ainult kümme minutitki. Kuid töökoda ei oota, temale tuleb anda seda, mis ta nõuab, just sel kellalöögil, kui ta tahab. Selles suhtes ei tunne töökoda mingit halastust: kas oled kohal täpselt kell seitse või siis ole lahke ja hakka astuma kuhu tahad. Töökoda ei soovi sinuga enam mingit tegemist teha. Ja siis ei aitagi Samuelil muud kui vaid üles tõusta, kiirustades kohv ära rüüpida ja jooksujalu teele tormata. Alles teel pudenevad viimased uneriismed silmist.

Vähehaaval hakkab kevad saabuma. Päike paistab juba päev läbi, hanged hakkavad sulama. Siin-seal tuleb nähtavale tänavate asfalt, iga päev aina suuremate ja suuremate laikudena. Tänavarentslites ja vihmaveerennides hakkavad veed sulisema. Milline tunne on nüüd küll elada ja sõpru omada! See on joobumus, kevadjoobumus. Kui nad töölt lahti saavad, peavad nad kohe kiirustama üksteisega kokku saama, jalutama ja juttu ajama, sest mitte ühtainsatki õhtut ei suuda nad lahus olla. Millised küll on need valged, vilud, päevpäevalt pikenevad õhtud! Nüüd on vestluse ainetel veelgi vähem tähtsust kui talvel. Samuel ei ole veel kunagi tundnud end nii õnnelikuna ja nii erutatuna. Minevik, aeg enne Eemilit, tundub nüüd nõnda kaugena ja võõrana, nagu ei oleks seda kunagi olnudki. Tõepoolest, kas ta mäletabki enam kunagi, mis mõtteid ta tol ajal mõtles, mis inimesi kohtas, missuguseid lootusi ta mõttes haudus. Ei, need on seal, kus nad on, ja Samuel on omal teel.

Ühel päeval tuleb talle, kui ta on töölt saabumas, tänaval vastu tädipoeg Valve. Nõbu vaatab talle oma põletikuliste väsinud silmadega, mille sisemine hõõgus on muutunud endisest veelgi palavamaks, pikalt ja arvustavalt otsa. «Sa ei ole tükk aega minu pool käinud,» ütleb ta. «Ei,» vastab Samuel, «mul ei ole aega olnud.» Tädipoeg käib tükk maad hääletult tema kõrval, nagu oleks tal veel midagi rääkida.

«Olen kuulnud, et sa oled astunud ametiühingusse,» ütleb ta viimaks.

«Jah, astusin,» tunnistab Samuel.

«See on õige,» ütleb Valve, «ehk tuleksid nüüd ühel õhtul jälle minu poole külla, mul on sulle midagi lugeda anda.»

Siis surub ta Samueli kätt ja kaob taas oma teed. Kindlasti on Samuel talle ikka veel laps ja tema raskeid mõtteid hauduv pea ei või aru saada, kuidas last peaks kohtlema.

Samuel satub mõneks ajaks peaaegu südametunnistuspiinadesse. Valve on neile palju head teinud, aidanud igal kombel. Ja kohe, kui nad on lakanud teda vajamast, on ta langenud unustusse, just nagu ei oleks neil kunagi mingeid ühiseid asju olnudki. Kuid nüüd teeb ta selle hooletuse heaks, juba sel nädalal läheb ta külla . . . Kuid siis hakkavad päevad jälle üksteise järel kaduma ja Samuelil ei ole veel ei täna ega hommegi aega ja vähehaaval ununeb asi koguni meelest . . . Kuni see ühel päeval jälle süüdistavalt esile vilksatab, kusjuures ta otsustab kindlalt, et ei unusta seda enne, kui on oma kohustuse täitnud. Veel täna õhtul käib ta ära. Kuid õhtul on halb ilm, tugevast läänetuulest aetuna sajab vett ja lumelörtsi. Tänavad on paksu lumelobjakaga üleni kaetud ja see teeb jalad märjaks ning paneb külmetama. Ei, ta läheb alles homme, nõbu võib väga hästi veel päeva või paar oodata. Ja nõnda muudab ta tänavanurgal suunda. Frans ja Eemil on juba ootamas. Frans on külma pärast täiesti sinine ja võbiseb kogu kehast, sest ta jalad on muidugi läbimärjad, kuid Eemil on niisama punane ja värske nagu alati.

Täna on liiga halb ilm, et nad võiksid jalutada.

«Lähme meile istuma,» ütleb Eemil.

«Miks ka mitte, võime ju minna,» arvavad Frans ja Samuel, ja siis astuvad nad tollesse halli, vildakile vajunud majja. Ukkose ema askeldab oma talituste kallal kord kolde juures, kord sukki nõeludes akna all. Ja Inga jälle ei kõneta kunagi kedagi, kui temalt enne ei küsita. Tema suurim iha siin maailmas on teha ja kavandada igasuguseid käsitöid. Kohe, kui ta töölt koju jõuab, kummardub ta oma väikese õmbluslaua kohale

ja seal ta istub kõik õhtud, nii et talle kasvab lõpuks kindlasti küür selga, kui keegi ei leia mingit abinõu, kuidas teda kasvõi mõnikordki saaks välja värske õhu kätte jalutama.

Ka varem, talvel, on sõbrad mõned korrad oma õhtu siin mööda saatnud. Kui väljas on halb ilm või kõva külm, tundub siin tõepoolest hubasena. Koldes põleb tuli, soojus levib koduselt üle kogu ruumi, ja kui perenaine on väga heas tujus, juhtub ta neile kohvigi pakkuma. Eemil näitab huvitavamaid kohti raamatust, mida ta viimati on lugenud, ja siis vahetavad nad selle üle vaiksel häälel mõtteid, sest neil teistel ruumisviibijatel pole vaja kuulda, mida nad räägivad. Neid paneb just nagu häbenema rääkida säärastest asjadest inimeste kuuldes, kuigi siin ei ole kedagi muud kui Eemili ema ja õde. Ja nõnda kulub õhtu nagu märkamatult, siin on lahkumine vaid ehk veelgi raskem kui väljas. Kuid tegelikult läheb see siiski kiiremini, sest külalised peavad alati teadma, millal majarahval on aeg magama minna.

Kui Samuel täna õhtul koju tuleb, vaevab südametunnistus teda veel pisut tädipoja pärast, kuid muidu on ta nii unine, et jääb kohe magama, kui on voodisse heitnud. Ja järgmisel päeval ta jälle ei mäletagi kogu lugu.

4.

Nüüd hakkab kevad juba täie tõega tulema; lund leidub vaevalt enam mujal kui sügavates nõgudes ja kaljulõhedes. Siis, tõsi küll, puhub paaril päeval karm põhjatuul üle kogu maa, ilm muutub jälle kõledaks ja halliks, aga kui see oma ülesande on täitnud, läheb jälle päikesepaistelisemaks ja selgemaks, ja siis on juba metsaski nii kuiv, et sinna kõlbab väga hästi jalutama minna. Seal on jahe, vaikne ja rahulik. Ühel päeval on jää merelt kadunud, ranna lähedal on näha vaid õhukesi halle viirge ja mõni sulamata jäänud lahmakas õõtsub lainetel. Õhtu-õhtult muutub aina valgemaks. Varsti puhkevad õitsema võsaülased ja sinililled. Tuul on niiske ja soolane, selles tundub juba suve lõhna.

Kui hingata sisse seda õhku ja seda lõhna, muutub

inimene äkki lootusrikkaks, julgeks ja erutatuks. Üksildastel, niisketel metsateedel lebavad alles möödunud suve mustaks tõmbunud lehed ja kolletanud rohi, kuid varsti tekib uus elu, uus rohi kasvab neist üle. Ees on jälle terve päikese- ja soojade tuulte ajajärk. Sõbrad liiguvad nii kitsaid tänavaid mööda, et neil tuleb käia hanereas. Eemil on ees, Samuel keskel, Frans viimane, niisugune on nende kindlakskujunenud harjumus. Virge, alles väga vilu tuul tuhiseb vuhinal mööda ja kaugemalt kostab mere loksumist vastu kaldaid. Ja milline on taevas ja millised on need karged, valged pilved, mis ääretuse süles aeglaselt edasi sõuavad! Nad jäävad viivuks seda vaatama, on vait, kuulavad ja tõmbavad sügavalt hinge... Hiljem, õhtul, tuul vaikib hoopis, meri vajub sügavasse hääletusse, taevas tumeneb pikkamööda ja siin-seal süttib mõni üksik täht.

Kuid ühel õhtul peavad Samuel ja Frans Eemilit ilmaaegu ootama. Nad kõnnivad vaiksel, veeloikude ja porilompidega täidetud tänaval edasi-tagasi. Ilm on täna rõske ja udune. Juba üle tunni aja jalutavad nad edasi-tagasi, kuid Eemilist ei ole näha ega kuulda ei kippu ega kõppu. Ega ta viimaks haigeks ei ole jäänud, arutlevad nad mõttes, kuid ei lausu teineteisele oma mõtetest midagi. Esialgu nad veel kõnelevad omavahel, kuid varsti takerdub jutt iseendast. Kuhu Eemil küll võiks olla kadunud, mis temaga on juhtunud? Siis ei suuda Samuel enam oodata. «Kui sa läheksid õige vaatama,» ütleb ta Fransile; tema süda on muutunud nii rahutuks, et ta ise söandaks seda vaevalt teha.

Frans noogutab pead ja hakkab aeglaselt, käed taskus, üle tänava minema. Samuel näeb teda tollesse vanasse, längus majja astuvat. Kuigi ta seisab oodates eemal, võib ta peaaegu kuulda, kuidas trepp ja uks kriuksuvad. Frans ei viibi toas kuigi kaua ja tagasi tulles raputab pead.

«Eemil on väljas,» sõnab ta.

«Ah nii,» ütleb Samuel ainult, «tal oli kindlasti linna asja.» Kuid ta tihkab seda öeldes Fransile vaevalt silma vaadata. Ta süda otse hüppab rahutusest. Mis see nüüd õieti tähendab? Teadagi, et Eemilil on mõningaid asju ajada, mille pärast ta ei saanud siia tulla, kuid homme

tuleb ta jälle tingimata. Oleks peaaegu kuritegu kahtlustada, et ta ei tule. Nad liiguvad porisel teel pikkamööda edasi, oskamata teineteisele sõnagi lausuda. Samuelil on kindlasti külm, ega ta muidu nõnda ei väriseks, — ta jalad on läbimärjad... Ei, küllap neil on täna õhtul kõige parem koju minna ja aegsasti magama heita. Ta vaatab küsivalt Fransu poole. «Seda arvan minagi,» ütleb too, «ilm on ka täna nii kehv.» Udu mähib end üha tihedamalt kõige maa peal elava ümber — see hall, metsik rõskus, mis tungib luu ja lihani, kui mitte sügavamalegi, mõjub võrdlemisi halvasti. On lausa meeletus niisugusel õhtul väljas hulkuda, kui leidub ruum, kus võib olla.

Järgmisel õhtul on Eemil esimesena kohtumispaigal. Ta on nii süüdlase ilmega, et Samuelil on halb tema poole vaadata. «Te võisite eile mind vist kaua oodata,» lausub Eemil, «ema ütles, et Frans käis mind otsimas.» — «Jah,» sõnab Samuel, «kartsime, et oled haigeks jäänud.» — «Ma olin ainult linna peal oma asju ajamas,» ütleb Eemil ja vaatab kõrvale.

Nad lähevad linna jalutama, kuid kõik tundub nii võõrana ja igavana. Samuelil on kogu aeg säärane tunne, nagu käiks keegi kolmas tema ja Eemili vahel. Vestlusest ei tule praegu midagi välja, kogu linn on nii töntsi ilmega, et vaevalt on viitsimist ümber vaadata. Ja siis Eemil — miks ta on niisuguse näoga, nagu oleks ta midagi halba teinud? Samueli süda kisub iga kord, kui ta vaid vaatabki Eemili poole, vastikult kokku. Mis on õieti juhtunud? Miks mitte midagi ei ole praegu nii nagu enne, miks millelgi ei ole õiget nägu ega tegu?

Puiestike murulapid löövad parajasti haljendama, rohi, mis tungib esile niiskest, lõhnavast mullast, näib nii arglikuna, õrnana ja siidpehmena nagu linnupojukesed. Sõbrad kummarduvad seda lähemalt vaatama, puudutavad ettevaatlikult käega, tõmbavad sõõrmeisse selle lõhna. Jah, see on igatahes ilus ja peen ning teeb maailma palju rõõmsailmelisemaks, kuid mispärast praegu ei või sellest mõnu tunda? Ei, kõige parem on vaid edasi minna.

Raamatukaupluse akna alla jäävad nad jälle seisma, et raamatuid silmitseda. On tõepoolest ilmunud mõned

huvitavana tunduvad raamatud. Mida nad sisaldavad? See siin oleks kindlasti lugemisvääriline ja ka too teine seal kõrgemal . . . Kuid mis nad õieti seisavad siin ja arvustavad, just nagu oleks neil raha kasvõi mõnikordki midagi osta? Seda neil tõepoolest ei ole, nad peavad rahulikult ootama senikaua, kui teosed on hangitud linnaraamatukogusse. Peale selle ei ole raamatukogu juhtkond alati nendega ligilähedaltki samal arvamusel selle kohta, missuguseid raamatuid tuleks muretseda ja milliseid mitte. Võib juhtuda ka nii, et nad eluajalgi ei saa enda kätte neid raamatuid, mida nad praegu silmitsevad. Kõige parem on jälle jalad selga võtta ja teed jätkata, kaduda hoopis linnast, minna kasvõi metsa — linnas ei ole midagi teha.

Aga kas siis metsas on täna parem? Ei, mets on veelgi ebaõnnestunum koht kui linnatänavad. Tõsi küll, praegu on palju parem ilm kui eile, ei ole sadu ega udu, kuid see-eest puhub külm tuul ning rohtunud ja sammaldunud teerajad on alles eilsest sajust märjad. Ja meri on säärase ilmega, nagu hauduks ta mõttes tormi, ta on hall, täis inetuid vahusaarekesi ja -vööte. Ei paku tõepoolest suurt lusti teda vahtida. Aga kui nad kord on juba siia tulnud, on neil kõige parem tollel kivil seal kalda ligidal istet võtta. Õhk on nii raske ja tihe, et kõige lähemad saared on vaevu nähtavad, ja tuul silitab kurjalt nende kuumenenud põski.

Kuid kõige halvem on siiski kuskil sügavamal inimese sisemuses. Kõnelemisest ei paista kaua aega midagi välja tulevat. Eemil vaatab merele säärasel ilmel, nagu oleks tal halb südametunnistus. Viimaks pöörab ta pead ja vaatab Samuelile otse silmi.

«Kas sa oskad arvata, kus ma eile olin?» küsib ta.

«Ei,» ütleb Samuel, «kuidas ma võin seda arvata?»

Nüüd vahib Eemil jälle merele ja mõtleb natuke aega, enne kui lausub:

«Ma olin ühe tüdrukuga. Ega teil ei ole midagi selle vastu?»

«Kuidas saaks meil olla midagi selle vastu,» ütleb Samuel ägedalt, «see on loomulikult sinu enda asi. Kui ta sulle meeldib . . .»

«Jah, näed,» ütleb Eemil, vaadates ikka veel merele,

«ta on tööl trükikojas ja me tunneme teineteist juba pikemat aega. Eile me käisime kinos.»

«Selles asjas ei maksa sul meist vähematki hoolida,» ütleb Samuel kinnitavalt, «võid olla kindel, et me ei hakka mingil kombel teie vahele tungima.»

«Mina mõtlesin vaid,» ütleb Eemil tasa, «et kas te peate mind enam oma sõbraks?»

«Muidugi,» lausub Samuel, «siis, kui sa temaga ei lähe, võid tulla koos meiega nagu ennegi. Kas sinagi ei arva sedasama, Frans?»

«Olen täpselt samal arvamusel kui Samuel,» ütleb Frans. Tema lõug on just nagu alaspidi väändunud ja ta on päris selgesti liigutatud. «Minu meelest puudutab see asi vaid tüdrukut ja Eemilit, mitte sugugi aga meid.» Siis ta järsku punastab ja vaatab kõrvale.

«Seda minugi meelest,» kinnitab Samuel, «meist pole sul vaja hoolida.»

Eemil vaatab neile mõlemale otse näkku. Ta näeb, et nad tõepoolest soovivad talle parimat, et nad mõtlevad just nõnda, nagu nad räägivad. Kuid kõik ei ole nende võimuses, nad ei ole siiski enam nii head sõbrad kui varem. Tema enda tundedki on jahtunud, midagi on justkui purunenud, sõprusesse on tekkinud mõra. Ja niisugust mõra ei saa ehk miski parandada. Ta tõuseb pisut värisedes püsti, sest tuul on täna tõepoolest külm. Mis mõtet pealeselle ongi niisuguse ilmaga istuda väljas mererannal?

Nad sammuvad kodu poole vaiksetena ja rahututena, neil ei paista olevat üksteisele midagi rääkida. Alles siis, kui nad juba oma tänaval seisavad ja peavad lahku minema, pahvatab Eemil äkki kõnelema: «Kui te tahate, siis ma jätan selle tüdruku maha. Ei lähe enam kunagi temaga välja.»

«Mis juttu sa räägid!» vaidleb Samuel ägedalt vastu. «Mis inimesteks sa meid siis pead? Selline asi, et sa tüdruku meie pärast maha jätaksid, ei saa tulla kõne allagi.»

«Ma pean temast tõepoolest palju lugu,» ütleb Eemil.

Samuel ja Frans näevad seda tüdrukut juhuslikult ühel õhtul, kui too on Eemiliga jalutuskäigul. Nad tervitavad pisut jäigalt, naeratavad, kergitavad mütsi.

Tüdruk naeratab neile sõbralikult vastu. Ta on üsna kena, punapõskne, veidi tedretähti näol ja otsmikul. Nad kuulevad teda Eemilile ütlevat: «Kas need olidki sinu sõbrad, kellest sa rääkisid?» — «Jah,» vastab Eemil. «Mulle nad meeldivad,» sõnab tüdruk. Siis kaovad tema hääl ja sammud kuuldamatusse kaugusse.

Frans ja Samuel teevad näo, nagu oleks kõik õige ja omal kohal, just nagu valitseks nende hinges täielik rahu ja leplikkus. Suvi tuleb tänavu äkitselt, ei jõudnud õieti märgatagi, millal ta tuli. Oleks ikka veel nagu kevad — vahel on soe ja ilus, vahel jälle sajab ja puhub tuul. Kuid siis ühel hommikul on täiesti vaikne, päike kiirgab, nii et silmad hakkavad virvendama, ja siis võib märgata, et puud on juba täielikult lehis ja aasad on täis mahlu. Suvi on kätte jõudnud. Kui metsa minna, on seal juba kõikjal tunda suvehääli ja -lõhnu, tihe lehevõrk teeb jalgrajad hämaraks ja salapäraseks, sinna on varasuvel peaaegu hirm astuda.

Peale selle on suvi erakordselt soe. On võimatu ainustki õhtut toas viibida. Töölt tulles on Samuel tihti kuumusest nii väsinud, et peab enne mõni aeg pikutama, kui jaksab isegi end pesta ja süüa. Ja kõigele lisaks on ta meel nukker, see on nukker juba hommikul, kui ta tööle läheb, ja see on nukker veel õhtulgi, kui ta magama heidab. Nõndamoodi üksipäini olles julgeb ta seda tunnistada. Kuid mis teda õieti vaevab, seda ei suuda ta taibata. Ta vihastab ja saab enda peale tigedaks, kisub end juustest ja sõimab peegli ees. Ja vahel jälle üritab ta rääkida endaga mõistlikult. Kuid see kõik ei näi põrmugi aitavat. Mõistusel ei paista olevat palju mõjuvõimu siin maailmas, ei ühes asjas rohkem kui teiseski.

Kui ta õhtuti välja läheb, ei tunne ta mingit igatsust, mingit kiiret, on ükskõik, kas ta kohtab kedagi. Siiski ootab Frans teda peaaegu igal õhtul vanal harjunud kohal ja sageli tuleb Eemilgi nende seltsi. Tolle tüdrukuga on ta vaid kaks või kolm õhtut nädalas. Nad käivad nüüd ujumas, lesivad rannakaljudel, põlevad pruuniks ja terveilmelisteks. Seal on igal õhtul ka sadu teisi inimesi, võib peaaegu öelda, et tänavu on kogu linna vallutanud tõeline ujumispalavik või -epideemia.

Kõik inimesed harrastavad ujumist, nii mehed kui naised, noored ja vanad. Sellest on saanud mood: kes ei käi ujumas, see ei ole inimene ega midagi, vähemalt mitte niisugune inimene, kes ajaga kaasas käib.

Hiljem, kui õhtu on muutunud jahedamaks, lähevad nad koos kodu poole, löövad metsas, tänavail, puiestikes aega surnuks ja jäävad viimaks kuhugi juttu ajama. Mõnikord näib sedamoodi, nagu oleks kõik nii nagu algulgi. Jutt sujub suurepäraselt, tihti on juba kesköö, enne kui nad koju jõuavad. Kuid ometigi ei ole miski nii kui enne, süda on eemal, see kannatab ja on rahutu ning leppimatu seal sügaval oma üksinduses. Ei või iialgi õieti teada, mida süda tahaks, mida temaga peaks tegema.

Ühel laupäeval lähevad nad saarestikku kalale. Meri juhtub olema päris vaikne, õhk lausa väreleb palavusest. Nad õngitsevad, lasevad põhjaõnged ööseks merre. Öö saabub mere tagant heledana ja laskub peaaegu nähtamatult üle maailma. Siis süüdatakse saare rannale lõke, selle ääres tundub nii kindel istuda. Mets on muutunud hämaraks ja salapäraseks, kohv keeb ja lõhnab mõnusalt. On nii hea olla, et ei ole tahtmist rääkidagi. Kuid sõprus- ja ühtekuuluvustunne on praegu võimsam kui kunagi varem. On lausa tunda, kuidas see sinust minusse liigub ja liidab tugevamini kui terasketi. Mis sellest, kui seda homme enam ei olegi, kui see osutub vaid suveöö pettepildiks. Sellest jääb siiski mälestus, ja see mälestus ei sure kunagi. See võib leigeneda, see võib hetkeks unustusse jääda, aga kui tuleb õige silmapilk, lipsab see jälle esile. Tuleb jälle meelde, kui noor ja kui õnnelik oldi sellisel ööl ja kui kallid on noorussõbrad.

Kuid hommikul ärkab Samuel jälle nukrameelsena. Tulelõke on kustunud, tuul keerutab halli tuhka. Hommik on imeilus, päike särab palavana ja suurena, lainete kohal lendab kisades tiir. Nüüd tuleks tal seltsimehed kähku üles äratada, siis aga peaksid nad minema põhjaõngi välja võtma, sest nad on vist juba niikuinii hiljaks jäänud. Kalad nimelt võivad konksu otsas oodates tüdineda ja end lahti rebida, ja kui hilinenud kalamees tõstab põhjaõnged välja, on parim osa saagist

juba oma teed läinud. Järel on ainult surnud. Kuid Samuel lamab veel tükk aega liigutamata, silmitseb taevast, kuulab, mida meri kõneleb. Kalad just nagu ei olekski nii tähtsad. Tema rinnus on nagu mingi valus koht, mis seal pigistab ja surub tema südant. Nõnda on olnud tollest kevadisest õhtust peale. Kas ta siis ei pea neist kaaslastest lugu, kelle kõrval ta lebab? Peab küll, just neist peab ta rohkem lugu kui kellestki teisest kogu maailmas. Kuid see on siiski nagu söömine ja joomine; omaenda isiklike soovide ja muredega on ta üksinda. Olles nõnda lähedal, tekitab ka eilne õhtu rohkem pettumust kui rõõmu. See ei olnudki tõsi — see, mis oli nende vahel talvel, ei olnud tagasi tulnud . . . Ta tunneb, usub — selgesti ja kindlalt —, et see ei saagi enam tagasi tulla, mitte iialgi.

Täna on Eemili ja Fransu kord põhjaõngi välja võtta. Nad ärkavad viimaks iseendast, kui päike hakkab laugude vahelt otse silma piiluma, hüppavad suure lärmiga üles ja tormavad merre und silmist peletama. Siis sõuavad neemetipule, mille ümber põhjaõnged on sisse lastud. Samuel istub sel ajal lõkke ääres ja keedab kohvi, hoidku, kui ta kohvi enne valmis ei saa, kui seltsimehed tulevad. Siis veeretatakse teda algul tuhas ja visatakse viimaks vette end puhastama. Saaki ei tasu just kiita, — tselluloositehased mürgitavad veed ja ajavad kalad plehku. Pisikesi särgi ja ahvenaid tuleb mõnevõrra, vahel mõni säinas või latikas, angerjaid saab alles hiljem, kui ööd pimedamaks lähevad. Kuid väikestest särgedest ja ahvenatestki võib keeta kalasuppi, ja kui seda nõndamoodi saare rannal süüa, siis tundub päriselt, nagu ei oleks nii head suppi kunagi enne söödud.

Tegemist ja talitamist jätkub kogu päevaks. Kõigepealt tuleb kalad rookida ja puhastada. Niisugusel kuumal ajal peab seda tegema jalamaid, et kalad roiskuma ei hakkaks. Siis tuleb põhjaõnged puhastada ja järgmiseks korraks jälle korda seada, tuleb kartuleid koorida ja kalasupp keema panna. Kõigepealt tuleb keha ära sööta, enne kui meelelahutused võivad alata. Kuid pärast söömist ei olegi neil muud teha kui joosta ihualasti mööda rannaliivikut ja käia vahepeal ujumas.

Elu ei kõlba tõesti laita. Tõsi küll, nälg kipub varsti jälle kallale, kuid säärasel päeval on seegi nagu üks ja sama mäng. Kindlasti niisugusena on looja inimese elu esialgselt kavandanud, kui ta selle kord juba armastuse pärast on loonud.

Kojuminek õhtul on juba raskem. Palaval päikesepaistel ja mere lähedal veedetud päev rammestab ihuliikmeid erakordselt. Kelle kord nüüd ongi sõuda, kelle kord tüüril istuda? Nad ei taha selle pärast tülli minna, kuid igaüks peab oma osa järgemööda ära tegema. Sõudjad tõmbavad, nii et käsivarred ja kaelasooned näivad venivat, tüürihoidjal aga on otse härraelu. Päike loojub, veel mõni aeg hõõgub sealkohal taevas punasena, meri hakkab tumenema. Sellest on see kasu, et läheb jahedamaks ja aerutamine muutub hõlpsamaks. Ja kui siis viimaks voodisse pääsetakse, jäädakse magama nagu puunott ja vaevalt et enne hommikut ärgatakse, põlegu kasvõi maja maha.

Igakord ei ole Eemil nendega kaasas. Töölisühing korraldab laupäeviti oma linnalähedasel peoplatsil tihti tantsuõhtuid ja Saimi — nõnda on Eemili tüdruku nimi — peab tantsimisest nii suuresti lugu. Siis on täiesti arusaadav, et Eemil ei saa kaasa tulla. Aga kas ta vahel ei võiks tulla koos Saimiga? Muidugi, ta võiks ju küll tulla, kuid . . . «On selles siis midagi halba?» — «Ei, selles ei ole midagi halba ja Saimi on mitu korda rääkinud, et ta tuleks hea meelega, kuid tema ema ei lase teda. Kas te mõistate, missugused on emad säärastes asjades?» Jah, emad, siis ei saa tõepoolest midagi parata, seda tuleb tunnistada. Samuel ja Frans peavad niisiis minema kahekesi, kui see neile huvi pakub. Muidugi pakub see neile huvi, miks ei peaks pakkuma? Ja nad lähevad ka, kuid kaks ei ole siiski kunagi sama mis kolm. Juba minekul, kui neil ei ole tüürimeest, vonkleb paat koledasti siia ja sinna ja aerutamine on raske ning vaevanõudev. Aga alles siis, kui tuleb usse põhjaõngede otsa ajada, alles siis võib märgata, missugune abi oli Eemilist. Eemil oli nii nobe just usse konksu otsa ajama . . . Ja küllap kõigest muustki on märgata, et neid on nüüd vaid kaks, mitte aga kolm nagu enne. Kuid nad ei kurda ühegi sõnaga. Eemilil on

loomulikult õigus teha nõnda, kuidas ta tahab, ja nemad peavad katsuma tulla toime nii hästi kui suudavad.

Sel kombel see suvi siis kulub. Suvedel, lühikestel soome suvedel, on üldse see omadus, et need tahavad olla möödas juba enne, kui nendega jõuab korralikult harjudagi, eriti kui ei ole võimalusi pikkadeks suvepuhkusteks. Need vilksatavad mööda nagu soe, päikesepaisteline unenägu, ja enne kui märgataksegi, on juba saabunud sügis. Väsitab võib-olla ehk rohkem kui teistel aastaaegadel, sest tuleb leppida vähema magamisega. Tööd, mille tegemiseks ei ole möödapääsmatut sundust, jäävad tegemata, kavatsused teostamata. Selline on suvi, mida alati nii kaua ja hardalt oodatakse. See on nagu unelm, mis mitte kunagi ei täitu.

Ühel päeval puhub taas kõle, karm tuul linna tänavail, lehed hakkavad kolletama ja maha langema. Taevas on hall ja rahutu, meri peksleb ägedalt vastu kaldaid. Siis on suvi läinud ja sügis tulnud. Hüvasti aga, saared ja ujumisrannad, palju tänu! Inimesed püsivad nüüd meelsamini kodus või istuvad kohvikutes ja koosolekutel. Frans ja Samuel katsuvad jälle end noorsooliitu sokutada, Eemil aga liigub üha usinamalt tüdruku seltsis. Temast ei saa enam kuigi palju ühisesse kampa. Kuid samuti on tõsi, et Samueligi hinges hakkab valu tuhmuma ja leevenema. Ta ei hooli enam nõnda palju, kus Eemil on, — olgu aga kus tahab.

5.

Räägitakse, et Eemili ema on surnud. Eemil ise tuleb ühel õhtul Samuelile vastu, kui too töölt koju tuleb. On näha, et ta on oodanud. Ta on väga tõsine, mõne päeva jooksul tugevasti kõhnemaks jäänud. Samuel otse kohkub teda nähes ja tunneb selle pärast valu, et ei ole halbade päevade saabudes sõbra juures käinud. «Kas see on tõsi?» küsib ta. Eemil noogutab vaid pead ja vaatab maha. «Mina lähen nüüd Ameerikasse,» ütleb ta lõpuks, «vendade juurde.» — «Aga õde?» küsib Samuel. «Tema tuleb samuti.» Nad on tükk aega vait. Samueli kurku kisub kokku mingi vastik tunne. «Millal sa

lähed?» suudab ta viimaks küsida. «Kohe, kui saan asjad korda,» vastab Eemil.

Nad kõnnivad tükk maad kõrvuti, kuid kodumaja kohale jõudes ütleb Eemil lahkumisel nagu möödaminnes: «Matused on meil pühapäeval, mõtlesin sinu ema abiks paluda, kui tal on aega . . .» — «Küll ta tuleb,» kinnitab Samuel, «ma räägin talle.»

Surmal on vististi omad kavatsused ja eesmärgid, kuna ta nii vähe hoolib inimeste endi soovidest. Tal on samuti palju abinõusid oma kavatsuste teostamiseks. Peaaegu iga juhu tarvis leiutab ta uue varjundi. Mõnda võib ta hoida oma väikesel sõrmel aastaid, vaevata ja piinata, lohistada sinna ja tänna kogu eluaja, noorusest kuni vanaduseni, enne kui halastusehoop kätte jõuab. Kuid Ukkose ema oli ta haaranud nagu varas öösel. Alles eelmisel päeval — nõnda teadis keegi matustel jutustada — oli ta käinud ringi tervena ja tragina, naerdes ja nalja heites, sest kõik ju mäletavad, kui rõõmsaloomuline ta oli. Tal jätkus rõõmu ja eluusku teistelegi. Kui kellelgi oli meeleolu must ja elu tundus tüütavana ning raskena, tarvitses tal vaid Ukkose emaga kokku saada ja temaga paar sõna vahetada, kui maailm hakkas kohe palju heledamana paistma. Niisugune oli tema iseloom ja mõjuvõim teistele inimestele. Kuid nüüd on siis temagi surnud. Ta oli ühel päeval end halvasti tundnud ja sängi pikali heitnud — justkui pisut puhkama — ja sinna uinunudki. Kas olete käinud vaatamas, missugune ta puusärgis välja näeb? Ta on otsekui nooremaks muutunud ja näib surnultki veel naeratavat.

Samueli ema talitab nüüd perenaisena tema toas, korraldades matusekülalistele kohvipakkumist. Vahepeal tõstetakse must kirst õuelt, kuhu see on paigutatud kuuskede vahele sõpradele ja tuttavatele vaatamiseks, surnuvankrile. Küüdimees tõmbab ohjadest ja vanker veereb aeglaselt tänavale. Kümmekond hobust, millega sõidavad kadunu lähemad sõbrad, järgnevad neile. Sel kombel lõpeb ja kustutatakse inimeste teadvusest maha üks inimelu, kes oli siin maailmas omamoodi elanud ja tegutsenud veidi üle kuuekümne aasta.

Matusepäeval ei leia Samuel palju võimalust Eemiliga kõnelda, pärastpoole on too aga niisuguse ilmega, et ta

ei söanda mingi tõsisema küsimusega tema poole pöörduda. Kuid mõned nädalad hiljem ootab ta jälle Samueli tänaval, kui viimane töölt tuleb. Tema asjad on nüüd sinnamaani korras, et ta järgmisel hommikul teele asub, ja nüüd palub ta Samuelil ja Fransul täna õhtul neile tulla. «Oleme nüüd veel viimast korda koos,» ütleb ta. Samuel loomulikult lubab tulla.

Õhtul kingib Eemil neile kõik oma raamatud, välja arvatud mõned, mis ta kavatseb kaasa võtta. Kõik muu kraam on müüdud, üks asi ühele, teine teisele naabrile, kes need kohe oma hoole alla võivad võtta, niipea kui nad on läinud. Nad istuvad kogu öö üleval, selle ajani, kui hommikune rong väljub. Palju neil rääkida ei ole. Inga magab oma voodis, vahel on nii vaikne, et võib kuulda tema hingamist. See on nende lahkumisöö — eks saab näha, kas Eemil tuleb kunagi tagasi, kas nad saavad enam millalgi üksteisega kokku? Eriti tõsiseks teeb lahkumise surma vari, mis lasub selle hoone kohal.

Samueli meeli rõhub kogu aeg üks küsimus: miks ei ole Saimi siin? Kui ta selle viimaks välja saab öeldud, on Eemil väga liigutatud. «Ütlesin talle juba eile hüvasti,» lausub ta, «ei tahtnud, et ta koos teiega siin oleks . . . viimasel ööl . . .» — «Kuidas temaga nüüd jääb?» küsib Samuel, samuti liigutatud sellest tähelepanelikkusest, kuidas sõbrad asetati armastusest ettepoole. «Ta jääb esialgu muidugi siia,» vastab Eemil, «kuni ma jõuan niipalju raha teenida, et võin ta sinna kutsuda.» — «Kas ta hommikul jaama tuleb?» küsib Samuel veel. «Ei,» vastab Eemil.

Hommikul saadavad Frans ja Samuel oma sõbra vaksalisse. «Kirjuta meile mõnikord,» palub Samuel, kui hüvastijätusõnad on juba öeldud. «Muidugi,» vastab Eemil ja astub vagunisse, kuhu Inga on juba enne läinud . . . Hetke pärast rong vilistab ja hakkab liikuma.

Pärast seda hakkab sügis muutuma üha pimedamaks. Varsti on päevad vaid hallid viirud kahe musta seina vahel. Samueli meeli närib alatine rahutus. Ei tule kõne allagi, et võiks midagi lugeda. Kõik õhtud hulguvad nad Fransuga mööda linnatänavaid ümber . . . Jõulu ajal tuleb Eemililt postkaart, milles ta lühidalt teatab oma õnnelikust päralejõudmisest.

PEKKA VALVE

1.

Ema askeldab toas, seades kohvinõusid lauale. Kell on just neli löönud, Samuel ja Ville võivad iga hetk koju jõuda ja seepärast peab ta ruttama, et kõik oleks selleks ajaks, kui nad tulevad, valmis ja korras. Kuid õnneks kohv ongi juba täiesti valmis, vaja veel ainult tassid, piima- ja suhkrunõud kapist välja võtta ja need kõik lauale oma õigesse kohta asetada. Pärast seda võib natukeseks kasvõi istet võtta, jalgu puhata ja ümber vaadata. Selma ja Eero on kusagil väljas, ta on üksinda ja võib kellegi kuulmata omaette ümiseda või vajuda õnnelikku mõtisklusse selle maailma imeliku elamise ja olemise üle.

Nüüd viimasel ajal on nende olukord niipalju paranenud, et ta ei tarvitse kaugeltki iga päev tööl käia. Ta võib aeg-ajalt võtta paar-kolm säärast vaba päeva, millal ta peseb nende oma pesu korralikult puhtaks, koristab tubasid nii põhjalikult, kui seda üldse võib teha, ja talle jääb aega veel puhkamisekski.

Elu läheb kahtlemata jälle edasi. Kui ta praegu siin ruumis enda ümber vaatab, võib ta seda edasiminekut selgesti näha. Neile on vanade ja lagunenud asjade asemele ilmunud üht-teist uut kraami, ja siis on neil näiteks isa, tema kadunud mehe suurendatud päevapilt seal seinal. See maksis hulga raha ja jätab oma kullavärvilise raamiga igapidi peene mulje. Kahju ainult, et isa ise ei saanud seda kõike näha. Kuid see oli jälle tema saatus, inimesel aga ei kõlba oma saatuse üle nuriseda.

Omalt poolt võib ta olla täiesti rahul. Viimasel ajal tunneb ta, nagu oleks ta lausa nooremaks läinud. Kogu tema elu on olnud võitlus söögi, riiete, üüriraha, küttepuude pärast, ja nüüd, kus asjad selles suhtes hakkavad ladusamini minema, tunneb ta end nagu vabanevat, tõusvat sellele inimlikule positsioonile, kuhu ta loomu poolest kuulub. Ja ega see ei ole kõik, et ta on rahul, ta on ka võitlushimuline ja teeb iga päev uute vallutuste plaane. Neil tuleb veel pingutada näiteks mööbliesemete osas, enne kui need on tarvilikus korras, kõigepealt vajab aga perekonna linase pesu tagavara täiendamist. Sellele on suunatud tema unistused niisugusel üksildasel silmapilgul ja selle üle on tal harjumus vestelda sõbrannadega pühapäeviti kohviõhtutel. Ja iga võit, iga juurdemuretsetud särk või voodilina tõstab tema eneseväärtusetunnet, teeb ta üha julgemaks ja lootusrikkamaks.

Kuid nüüd kuulduvad pojad juba tulevat, tuleb tõusta püsti ja heita veel viimane pilk lauale ja pliidile, et kõik oleks tarvilikus korras. Noh nii, nad võivad tulla. Nüüd, kui ema ise juba on kodus, peavad nad saama korralikult keedetud ja valmispandud kohvi. Samuel tuleb enne, ta on nüüd varsti üheksateistkümne aastane, pikk, kuid kõhn ja kahvatu, nõgine, nagu mehed töökojast tulles ikka on. Ta on selle perekonna kindlaim tugi, seda on ema heameelega valmis millal tahes tõendama. Ta on hea ja vastutustundeline poeg, kes kiiduväärsel kombel on kandnud hoolt oma vaeslasteks jäänud vendade ja õe eest.

Poisid istuvad kohe laua äärde. Samuel istub sohvale, tõmbab jalad enda alla ja võtab kätte tänase ajalehe; ajaleht näib olevat talle palju tähtsam kui söömine ja joomine. Ville see-eest asub ilma pikema jututa võileiva ja kohvi kallale, nõnda aga ongi ta juba möödunud Samuelist nii kasvus kui ka jõu poolest. Ta on sportlane. Kohe, kui ta on söönud ja teised riided selga pannud, läheb ta kas spordiväljakule või võimlemissaali treenima. Samuel aga selle asemel tavatseb siin istuda terve tunni, ja seejärel, kui ta lõpuks on saanud end puhtaks pesta, võib ta jälle kogu õhtuks mõne raamatu kohale kummarduda. Ema on selle pärast tihti

päris mures, sest kui terve päev on oldud tööl kinnises ruumis, oleks pojal ka värsket õhku vaja. Kuid Samuelile on päris asjatu midagi rääkida, sest selles küsimuses on ta jonnakalt kangekaelne.

Kui pojad kohvi joovad ja võileibu söövad, hoiab ema jutulõnga ülal, jutustades oma lähematest plaanidest. Kas ta saab vastust või ei, see teda ei sega, rääkimine ise rahuldab teda täielikult. See on peaaegu sama, nagu mõtleks kuuldavalt. Pojad küll ühendavad oma jõu hädavajaliku eseme muretsemiseks, kuid need asjad ei tee nende mõtetele mingit tüli ega rõõmu, ja seepärast ei pööra nad ema juttudele kuigi palju tähelepanu. Kõnelgu või ärgu kõnelgu, kuidas aga tahtmist on. Mõnikord küll võivad nad öelda «jah» või «eks ta ole» või «hea küll», kuid oma mõtetega on nad täielikult kinni oma asjade küljes. Nad on töölised, Samuel töötab mehaanikatöökojas ja Ville puuhoovis, kuna see on ainuke abinõu hankida vajalikke tarbeaineid, kuid töötegeminegi ei ole see, mida nad oma mõtteis hauvad. Ei, masinatööstuse areng või maailma metsamüügiturud ei huvita neid sugugi, sest Samuel hindab palju rohkem kirjandust ja Ville sporti. Töötegemine on pigem paratamatu pahe, mis takistab neid tervenisti pühendumast oma harrastustele ja niimoodi saavutamast sel alal kõrgeid tulemusi. Samuti ei veetle neid tubli oskustöölise kuulsus, sest nad ei ole oma elukutset saanud ise valida, vaid on sinna sattunud. Neid on nagu lükatud kuhugi õõnesse, mis just siis, kui nad vajasid kohta elus, juhtus vaba olema, ja seal peavad nad nüüd seisma, kui on tahtmist elada. Ja ei jätku ainuüksi sellest, kui seista, vaid seda peab ka kaitsma nii alt- kui ka ülaltpoolt. Ülal on isandad, all töötud. On aegu, millal seda peab kaitsma otse küünte ja hammastega. Kuid siiski on see vaid mingi iseendast selge asi, nagu on elugi iseendast selge. Sellest võib tulla mõtetele küll tuska, kuid mitte mingisugust rõõmu.

Siis tulevad tuppa ka nooremad lapsed, kooliskäijad. Nad istuvad käratsedes laua äärde, neelavad tassi kohvi ja võileiva ühe hingetõmbega alla, otsekui oleks neil tänasel päeval veel palju tähtsaid asju joonde ajada...

Ville on selle aja sees jõudnud end juba pesta ja teised riided selga ajada. Nüüd läheb ta välja. Kui ema täna veel süüa teeb, võiks ta Villelegi jätta natuke praeahju, et see soe seisaks. Kuid kas poeg ei võiks seda ühteainukestki õhtut kodus olla? Ei, võimalik, et mõni teine kord, kuid täna ei saa kuidagimoodi. Ta peab minema sinna ja sinna ja emal ei maksa teda oodata enne kui nii ja nii hilja. Siis on ta juba läinud. Missugused õlad tal on ja mihuke turi! Temast saab omal ajal veel tubli plangutassija.

Pärast seda jääb vaiksemaks. Emagi väsib vähehaaval oma plaanide seletamisest, kuna keegi ei näi teda kuulavat. Ta otsib näputöö välja ja istub lambi alla. Koolilapsed loevad pominal oma õppetükke. Samuelgi paneb viimaks ajalehe kõrvale, tõuseb püsti ja ringutab, võtab ülakeha paljaks ja läheb pesema. «Kas mõtled täna välja minna?» küsib ema. — «Seda küll,» vastab Samuel, «kavatsen minna Pekka Valve juurde.» — «Ah nii, Pekka ei olegi kaua aega meile nägu näidanud.» — «Ei, aga ta kohtas mind tänaval ja palus külla tulla . . .» Laest allarippuva juhtme otsas põleb varjuta elektrilamp ja valgustab armutult ruumi iga soppi. Vahepeal võib saabuda nii vaikne silmapilk, et hiired hakkavad vanas majas krõbistama, kuid see ei ärata kelleski erilist huvi.

Samuel tunneb praegu huvi eriti teaduste vastu. Ta on linnaraamatukogu agaramaid lugejaid. Ta võib seal katalooge lehitsedes viibida pikka aega. Raamatute teaduslikud nimed äratavad temas alati suurt uudishimu. Ta on lugenud juba läbi «Geoloogia», «Bioloogia algmed» ja «Esteetika põhiküsimused» ja peale selle on ta uurinud keemiat, «Liikide tekkimist» ja Marxi teooriaid, ka Descartes'i «Arutlusi meetodist» ja Nietzsche «Nõnda kõneles Zarathustra» ei ole talle tundmatud. Ta loeb ahmides, ilma mingi korrata, nii nagu näljane sööb toitu. Ja kõiki neid küsimusi haub ta siis oma üksildases hinges, eesmärgiks raamatukogu tolmustelt riiulitelt universumi saladus kinni napsata. Ei midagi vähemat.

Pärast Eemili lahkumist on ta jäänud päris üksikuks. Kodus olles ta vaid loeb, istub raamatu kohale kummardunult ja loeb, ja keegi kõrvaline isik ei tea, mis mõtted läbi tema ajude liiguvad. Oma südames on ta rahutu ja murelik. Mis õieti on elu? Mis on selle mõte? On see vaid leiva muretsemine, nälja kustutamine kõigi nende tehaste ja masinate abil, millele inimesed ohverdavad oma töö? Salaja ta vaatleb inimesi: kas see on neile selgeks saanud? Kuid nende välispidise olemise järgi ei saa seda otsustada, hinge uksed aga hoiavad nad hoolikalt suletuina. On kuidagiviisi häbiväärne oma hinge näidata.

Ta käib Fransuga veel kaunis palju läbi, kuid Eemili lahkumise järel on nende vahekorrast vähehaaval kadunud kogu soojus ja sisemine ühtekuuluvustunne. Neil on nüüd vaid ühiseid ettevõtteid ja ühiseid harjumusi, iseäranis laupäevaõhtuti. Argipäevaõhtutel on Samuel enamasti täiesti üksi. Ta lõpetab lugemise ja läheb jalutama alles pärast seda, kui ema ja nooremad lapsed on juba magama läinud. Üksinda olles on nii kohane mõtiskleda. Kui tal on raha, mida sugugi igakord ei ole, läheb ta kuhugi kohvikusse istuma. Just neil aegadel on trummid ja trianglid tulnud täiendama siinseid kohvikuorkestreid, ja kare uueaegne muusika ning suitsud, mida ta ei tõmba muidu kui neil õhtutel, otsekui uimastavad teda ning panevad unustama peavalu, mis teda alati pärast lugemist vaevab.

Ta istub kohvikus üksinda, kummardunud oma višii veega täidetud klaasi või kohvitassi kohale, kuna tubakasuits torgib harjumata keelt ja muusika värelab naeru ja klaaside kõlina kohal. Ta kisub paberossist suitsupahvakuid ja vaatleb inimesi. Kust nad saavad selle naeru ja muretuse? Ta tunneb siin välimuse järgi peaaegu kõiki: too on tööl seal ja seal, too on tööline, too teine kontoriametnik, too kooliõpilane. Nad on rüganud ühest päevast teise nagu meeletud tööd teha. Pärast sõda on töötoog kõikjal maruliselt kasvanud, nüüd peab nii ja nii palju paremale tulemustele jõudma. Mistarvis? Et võida kohviku lauale heita samavõrra rohkem krosse. «Kohvi, olge hea, višii vett, sidrunisoodat. Olge hea ja tehke kiiresti, me peame täna veel kinno või tantsuõhtule jõudma!» — «Kas seda ei võiks homseks jätta?» — «Ei, homme on juba teine

päev, millal samuti peab kuhugi kiirustama. Elu ei kesta igavesti, kulla sõbrad, päevi on vaid piiratud hulgal, sellepärast ei tohi lasta ühtegi kaotsi minna.»

Kuid see ei ole mingi vastus tema küsimusele. See on ju selge meeleheide: mees, kes teab end homme surevat, otsustab täna elada nii vägevalt kui vähegi võimalik. Kuid millest siis tuleb too naer, too muretus? On see ainult mask või on see sedalaadi, et inimesed ei taha näha, mis neid ootab, või pahvatab see esile loomuse sügavast põuest, alateadlikult nagu lilleke kevadel päikese soojendatud mullast?

Üks asi on ometi kindel: nõnda kui inimesed tormavad tööle, tehastesse, kontoreisse, koolidesse näljatungist aetuina, niisamuti ajab neid lõbustuste keerisesse üks teine loomusund. Tema ees istuvad kaks neidu. Millised silmad neil küll on, milline vaade? Pole vaja olla kuigi teravapilguline selle nägemiseks, et nad ei ole tulnud siia ainult kohvi jooma. Nad on täiesti viisakad neiud, korralikud tüdrukud, kes eelseisva elu jooksul ei pane toime vääritut tegu ega tunnista endale, mis tarvet nad rahuldavad kohvikus istudes. Kuid tarvitseb vaid leida sobiv ettekääne, mis hoiab lähenemise viisakuse piirides, kohe langevad nad püünisesse.

Muidugi ei ole ka Samuel ise sellest loomusunnist vaba. Vastupidi. Pärani silmil vahib ta iga hetk järelejätmatult sedasama müsteeriumi, pöörab ja silmitseb seda igast küljest. Sellesse näib olevat peidetud saladuse võti. Mõnikord valdab see tunne teda nii jõuliselt, et ta unustab ümbruse täielikult, vajub oma unistustesse. Ta ei olegi üksinda, seal teisel pool lauda istub naine. Tal on unelmates vaid üks naine. Sellest on õige kaua aega, kui nad viimati kohtusid, ühel laupäevaõhtul töölismajas, kui Samuel oli alles väike räbalais poiss. Kuid nüüd istuvad nad siin täies rahus ja vestlevad. Elu saladus on päris lähedal, see saab selgeks. Seda ei või seletada mõistusega, sellel ei ole nime, kogu inimene muutub vaid otsekui läbipaistvamaks, leiab unistuste täitumise, oma eesmärgi. Mis tähendavad sõnad, mida naer? Need on vaid väga nõrk peegeldus väljapoole kõigest sellest, mis tegelikult toimub. Siin

leiab oma täitumise see, milleni kõik inimlikud soovid eri vormides pürgivad: õnn, sisemine, lõputu rahuldustunne.

See võib jätkuda veel kuni koduni. Nad tõusevad lauast, kõnnivad mööda pimedaid, külmi tänavaid, astuvad sisse madalasse majja, kus teised perekonnaliikmed juba magavad, liiguvad tasa, et magajad ei ärkaks. Samuel keerab tule põlema . . . Milline ruum? Siin muutub inimese traagika äkki alama klassi liikme, tööorja, vaesuse traagikaks. Milline ruum? Pliit täis kuivavaid sukki, kimpu köidetud tööriided igas nurgas, õhus hingemattev higilehk. Seal magavad vennad teineteise ümbert kinni hoides, puhkides, raskelt hingates. Nad on kasvanud juba suuremaks, kui nende voodi on ette näinud. Seal magavad ema ja õde, vaip on nende pealt kõrvale vajunud. Ema kidunenud juuksed on padjale laiali langenud nagu peotäis kuivanud jõhve. Sooned tungivad kortsulisest kaelast kõrgele välja, määrdunud särgi pilust paistab kuivetunud rind.

Samuel riietub lahti, ta on jälle üksinda. Laual on raamat, teaduslik raamat, siin ruumis ei ole paika unistustele. Elu ei ole enam metafüüsiline, vaid sotsiaalne probleem: kuidas ta jaksab hommikul tööleminekuks üles tõusta?

2.

Täna läheb ta Pekka Valve juurde. Ta peseb end hoolikalt puhtaks, otsib välja täiesti puhta krae, puhastab küüned nii puhtaks kui üldse võimalik. Siis ta läheb. Väljas on metsikult rõske õhtu, udune, tähti ei ole, on vaid pimedus ja udu. Ta sammub aeglaselt, püüab mõelda, mis tädipoeg temast tahab, kuna nad on viimastel aastatel teineteisele peaaegu täiesti võõraks jäänud. Tädipoeg oli paistnud iseäralikuna, kuidagimoodi mahakäinud olemisega.

Jõudnud tädipoja ukse taha, märkab ta selle lukus olevat, aga kui ta sellele vaikselt koputab, läheb uks lahti. Ta astub sisse ja jääb lävele hämmastunult seisma: missugune korralagedus siin küll valitseb, otsekui pime loodusjõud oleks möllates üle käinud.

Raamaturiiuli sisu on mööda ruumi laiali laotatud, niisamuti suurem osa kirjutuslaua- ja kummutisahtlite sisust. Raamatuid, lehekesi, kirju, käsikirju on igas kohas pilla-palla laiali. Neid on laual, sohval, põrandal, jah, neid paistab isegi ahjus põlevat... Mis see tähendab? Samuel vaatab nõbule otsa ja hämmastub üha rohkem: too on veelgi kõhnemaks jäänud, muutunud täiesti viirastuse taoliseks, eriti veel seetõttu, et habetki pole mitmel päeval aetud. Kuid tädipoeg haarab temast kinni ja tõmbab kaugemale tuppa ning lukustab jälle ukse.

«Istu,» ütleb ta siis ja teeb sohva peal ruumi, et sinna istuda saaks.

Samuel võtab istet. Valve pakub suitsu ja silmitseb hetke teda arvustavalt. «Kui vana sa juba oled?» küsib ta seejärel.

«Varsti saan üheksateist,» ütleb Samuel.

«Oled võrdlemisi pikk,» hindab Valve, «pikem kui mina. Sinust on saanud mees, ilma et ma sugugi oleksin märganudki, missugune mees sinust on saanud!»

Ta jääb otse Samueli ette seisma, silmis mõtlik ilme, käed rinnal risti. Samuel kohmetab ega oska midagi vastata. Valve jätkab jälle silmapilgu pärast:

«Elus on vaid üks asi, millest maksab kinni hoida: ausus. Kuid seegi on üsna suhteline mõiste: mõnikord võib valetamine olla ausameelsem kui tõe väljaütlemine. Aga kui sul on südametunnistus, siis kuula seda, see tasub end ära.»

Ta kõnnib jälle segamini aetud mööbli ja raamatute keskel, ise kergelt erutatud. Võib selgesti näha, et mingi eriline asi rõhub teda. Ta on särgiväel, ajamata habe ja sassis juuksed teevad ta täiesti haige inimese sarnaseks. Kohe, kui suits lõpeb, süütab ta uue.

Samuel istub vaikselt. Ta on lapsepõlvest peale harjunud seda meest austama. Tädipoeg on alati olnud justkui astme võrra temast endast kõrgemal tasemel. Ja nüüd kutsusid tema ilmne erutus, korratu tuba ja lohakas välimus Samuelis esile pineva kindlusetusetunde, ukse lukustamine aga peaaegu hirmu. Ja siis need iseäralikud sõnad: «ausus», «südametunnistus». Mida need võivad tähendada?

Valve jääb jälle tema ette seisma ja hakkab rääkima:

«Ma ei tea, missugune arusaamine sul on poliitikast; sind ei ole koosolekutel ja teistes niisugustes kohtades, kus selle vastu huvi tuntakse, just palju näha. Arvad võib-olla, et see on must ja näotu, sest see on ju täis intriigitsemist ja lehmakauplemist ning paljud kasutavad seda oma isiklike kasude astmelauana. Kuid mina mõtlen, et antud suhtes vastab see vaid meie praegusele üldisele arengutasemele, meie moraalsetele võimetele, ja see asjaolu igatahes ei anna kellelegi õigust eemale jääda. Poliitika on uue, sündimisel oleva pidev pealetung selle vastu, mis on vana, oma aja ära elanud. Jah, seda ta just on. Inimkond nimelt uueneb iga silmapilk, niikaua kui ta on terve... Sul ei maksa mõelda, et ma tahan selle jutuga sulle kuidagiviisi etteheiteid teha; tahan sellega iseend kaitsta. Sa ju tead, mis inimesed minust kõnelevad — et ma olen revolutsionäär, kommunist ja ässitaja. Kuid mina ei saa muud olla. Selle peale võid sina muidugi öelda, et elu ei ole paljas poliitika, et on olemas muidki asju, mille pärast maksab elada ja tegutseda. Kuid mina pean vastama, et niikaua, kui kehtib probleemi üdi ise, praegune majandussüsteem, ei või ega saagi meil olla muid küsimusi kui selle süsteemi kukutamine. Alles pärast seda avaneb meile tee teiste küsimuste juurde. Meie arusaamad kõigis asjades on nii järsus vastuolus valitseva käsitusega, et kui me saaksime vabalt levitada oma tõekspidamisi, ei seisaks riik enam jalul. Riik ei või lubada meil tegutseda, langetamata samal ajal enda kohta surmaotsust. Seepärast me peame endile kõigepealt kätte võitlema v õ i m u, kui me ei taha, et meie ideed ja tõekspidamised viljatult lämmatatakse. Seda me ei või tahta, me võitleme. Meie võit ei tähenda vabadust, vaid see tähendab, et siis on m e i l vabadus mõtelda ja töötada. Meil on selleks õigus, kuna me usume, et me suudame maailma asjad paremini korda seada, kui need on praegu. Meie oleme inimkonna arengu järgmine periood. Kuid eelkõige tuleb meil saada võim enda kätte, enne seda on meil kasutu omada mingisuguseid tõekspidamisi; nendel ei ole ruumi siinses

maailmas, niisamuti kui meie maailmas ei saa ruumi olema meie vastaste tõekspidamistel. Need kaks on lepitamatud.»

Ta jääb järsku vait ja hammustab huulde, nii et sellest väike veretilk välja nõrgub, mis hakkab lõugapidi alla veerema. Ta pühib selle käega ära ja jalutab jälle edasi ja tagasi, edasi ja tagasi. Samuel tunneb end täiesti põrutatud olevat. Tema sotsialistlikud instinktid virguvad jõuliselt. Muidugi on tal ennegi olnud üsna kindlad tõekspidamised sotsialistide ja kodanlaste ning Vene revolutsiooni ajaloolise tähtsuse kohta, kuid need olid ainult tühised tõekspidamised, ilma et need mingil viisil tema ellusuhtumist oleksid mõjutanud. Nüüd leiab ta end küsimusi tõsiselt läbi mõtlemas . . . Ja siis tuleb talle meelde, et viimasel ajal on riiklik politsei toime pannud rohkeid areteerimisi, ja ta hakkab aimama, millest siin õieti küsimus on.

Nüüd seisatab Valve jälle ja ütleb: «Neil päevil mind arvatavasti vangistatakse.»

Samuel tõuseb püsti. «Kas sa — kas sa ei võiks põgeneda?» ütleb ta. — «Põgeneda?» hüüatab Valve. «Ei, kas ma oleksin siis tõeline kommunist, kui ma võiksin põgeneda. Kui peaksin silmas vaid oma kasusid, oleksin oma ala juba ammugi muutnud. Ei, põgeneda ma ei või. Minu koht on võidelda siin maal uue ühiskonna eest. Vanglas loodan ma lugeda ja oma teadmisi rikastada. Peale selle ei ole need areteerimised ilma tähenduseta, need võivad, vastupidi, olla õigegi hea propaganda meie kasuks. Need äratavad tähelepanu, need panevad inimesed mõtlema, toovad ülekohtu otse nende silmade ette.»

«Aga,» ütleb Samuel kahtlevalt, «mina ei suuda uskuda revolutsioonisse. Mõtlen sellega: mis head võib sündida neist inimestest? Kas sa üldse tunned inimesi, kas igaüks ei sõtku ega riisu siin üksteist, ei laima ega teota, et vaid saada pisut rohkem leiba? Selle kõige kohta võiks juba tänapäeval kirjutada päris pika nimestiku. Kas võivad need luua midagi paremat, kui praegu on? Vaata juba väikesi lapsi, anna mõnele säärasele põngerjale midagi, nii teab too kohe, et see on tema oma, ega anna seda käest kellelegi, kuigi see temale

endale oleks täiesti tarbetu. Ja suureks kasvades kogub see jõnglane varandust juba lastelastelaste jaoks, kui ta ainult on selleks suuteline. See on veres, vaat mis!»

«Nüüd ei saa sa sugugi asja põhiolemusest aru,» ütleb Valve hoogu sattudes. «Väikesed lapsed, ütled sa, kuid see ei tõesta midagi. Mis ülesanded siis kasvatusel peaksid olema, kui ta ei ole võimeline välja rookima üht atavistlikku tungi, mis on sündinud hämaral muinasajal, kui inimene oli looduse ees alles kaitsetu, ja mida on ikka alal hoitud, sellepärast et see on nii suurepärane tööriist võimu käes. Sellest tuleneb, et praegune inimene ei vaja rohkem kaitset kui too endine. Inimegi maailm ei paku rohkem kaitset kui too endine. Inimesed on tänapäeval täpselt niisugused, nagu meie ühiskondlikud olud neil lasevad olla. Kuidas nad võiksidki olla teistsugused ühiskonnas, kus omakasupüüd on tehtud süsteemiks? Ei, me peame asuma otse pahe juurte kallale, me peame looma sellised olud, et seal jõuavad edasi paremad inimesed.»

«Nojah, küllap ma tean seda kõike,» ütleb Samuel, «kuid siiski ei suuda uskuda. Kas olud loovad inimesi või inimesed olusid? Kumbapidi see nüüd on? Kas olud ei ole mitte rahva ühise tahte ja looduseandide võimalikkuse summa?»

«Ei, seda nad ei ole,» vastab Valve ägedalt, «sest et saja tuhande inimese tahe ei tähenda praegusel ajal isegi kümnendikku osagi sellest, mis mõne pangahärra tahe võib tähendada.»

«Sul võib osaliselt küll õigus olla,» kõneleb Samuel mõtlikult, «maailmas on tõepoolest üks ja teine asi halvasti, mis aga võiks olla palju paremini, kui inimestel oleks vaid head tahtmist ja arusaamist. Kuid just seda neil ei ole. Kas nad saavad need, kui teie võidate? Peale selle ei saa ma midagi parata, et mul hakkab halb, kui ma mõtlen verele ja kõigele sellele pahupidipööramisele, mis revolutsioon endaga kaasa tooks.»

«Jah,» sõnab Valve, «mõned inimesed on rahul, kui neil pole vaja midagi teha.»

«Nüüd ei ole sa minu vastu sugugi õiglane,» ütleb Samuel solvunult. «Minul on küllaltki tahet ja püüdlusi, olen jäänud peaaegu küüru paljast lugemisest. Minagi olen omalt poolt teinud kõik, et pääseda tõe

jälile, ja see ei ole minu süü, kui mul see ei ole õnnestunud.»

«Kuid sinus pole põrmugi aktivisti,» ütleb Valve, «maailm aga ei tule toime ilma aktivistideta. Tuleb ka tegutseda, teha midagi, mitte ainult mõtelda. Tõde võib olla mis tahes, ta võib praegusel hetkel olla meist niisama kaugel kui maailma alguseski, aga kui keegi ei oleks kunagi tegutsenud uuenduste heaks, hüppaksime veel tänapäevalgi puu otsast puu otsa, karvakate keha peal, kui me just päris merepõhjas ei roomaks. Arengul ei ole muud liikumisjõudu kui organismide tahe, kas ebateadlik või teadlik.»

«Kuid miks minul siis ei ole säärast tahet? Võid vahest sellegi ära seletada?» Samuel istub, võtab kätte ühe raamatu, sirvib selle lehti. «Ma ei taha põrmugi olla progressi vaenlane, kuid minu saatus näib tahtvat kujuneda teisi teid mööda. Ja ma ei ole ainuke niisugune. Kõige suurem partei kõigil valimistel on nende partei, kes ei hääleta. Miks see nõnda on, miks elu mõistatus end eri inimestele nii erisugusena näitab?»

«Elu mõistatus?» Nüüd tunneb Valve peaaegu soovi vihastuda. «Mis on elu mõistatusel tegemist nende asjadega? Minu poolest võib elu mõistatus olla mis tahes, tahan vaid ühiskondlike olude reformi. Ja mis sellesse puutub, et sina oled niisugune, nagu sa oled, siis seda ei oska ma selgeks teha, kuid see ei takista mind sugugi kujundamast oma arvamust sinu kohta. Ma ei tunne kuigi suurt aupaklikkust näiteks konna vastu, kuid ega konngi oleks paljalt konn, kui ta võiks olla rohkemat.»

Kuid Samuel näpib vaid raamatulehti, on pikka aega vait ja temasse ei näi miski suutvat mõju avaldada. Tõestused ja mõistus ei sobi tema ajudega kokku. Ta paistab pigem mõtlevat, et Valve eksib, kuna tema tõekspidamised häirivad tema rahu. Olgu ta pealegi nõbu, on Valvel siiski tahtmine teda uksest välja virutada.

«Mina vaid mõtlen,» ütleb Samuel viimaks, «et kas kõiki neid asju ei saaks lõpuks, kui täpsemalt järele kaaluda, ühele ja samale juurele tagasi viia: kogu areng on läinud teelt kõrvale, kuna ei olnud teada, kuhupoole

meil oleks tulnud minna. Elatusvahendeid hankides on inimesed unustanud elu mõtte. Kui ma usuksin, et areng peab toimuma edaspidi just neidsamu teid mööda kui siiamaani, siis tunnistaksin, et sul on õigus. Inimese viimane arengujärk algas pärast valgustuse ja mõistuse võimulepääsemist, mis sünnitas esmalt Prantsuse revolutsiooni ja seejärel liberalismi ning mehaanika valitsemisperioodi ja lõpuks klassiteadliku proletariaadi ja Vene revolutsiooni. Hirmuäratav tee, eks ole? Me oleme liikunud peadpööritavalt kiiresti rikkuste poole, kuid võib-olla oleme ka samavõrra kaugenenud rahulolust. On see tõesti õige tee, kas me peame ikka veel jätkama liikumist seda mööda?»

«Jah, olen tingimata sellel arvamisel,» ütleb Valve, «muud teed ei ole. Masinad on toonud küll mõõtmatuid kannatusi just töölisklassile, kuid ometi peitub neis pääsemise seeme. Tuleb vaid kehtima panna süsteem, mis annab nende edasiarendamisele vabad käed, mis teeb ratsionaliseerimise võimalikuks kõigil aladel, lapsesünnitamisest põllumajanduseni. Siis jõutakse viimaks niikaugele, et mingit töölisklassi praegusel kujul ei ole tarvis. Kõrgeima tipuni arendatud tehnika teeb kõik ära . . . Kuid sinule tahan nüüd lihtsalt suu sisse öelda: sina oled nagu telliskivi, mis ei sobi ühtegi inimeste ühisesse ehitusse, sina ei ole kodanlane ega ka sotsialist. Sinus on üks kühm siiapoole ja teine sinnapoole. Kui sa oleksid nii suur telliskivi, et sinust üksi midagi saaks, ei räägiks ma midagi, kuid seda sa ei ole. Ja nüüd oled sa müürseppadel vaid tee peal ees.»

Nõndaks jah, selles võib alust olla, Samueli pea vajub selle ees päris kummargile. Kuid sellegipoolest ei saa midagi parata. Ta sooviks küll enda kaitseks midagi öelda, sest on täiesti selge, et temagi püüab oma eluga, mõtetega, lugemisega ja kõigega, mis ta teeb, mingisugusele tulemusele jõuda, kuid õiget sõna ei tule meelde. Võib-olla ta ehk ei teagi veel, kuhu püüab . . .? Kuid on täiesti kasutu jätkata seda vestlust. Samuel tõuseb püsti, võrdlus sobimatust telliskivist tundub talle järelemõtlemisväärsena.

Ta on säärase ilmega, et Valve ütleb: «Ah sa siis juba lähed?»

«Jah,» vastab Samuel, «mul on veel üht-teist teha. Kahju, et sa pead vanglasse minema. Mu pea ei võta seda kuidagi kinni, et sinu ideed oleksid seda väärt. Mulle on paistnud sedamoodi, et aated on tänapäeval elatusvahendeiks, nendega teenitakse raha.»

«Jah, ei ole sina sugugi mõni Giordano Bruno,» ütleb Valve kibestunult. «Kuid õigupoolest pidin rääkima ühest teisest asjast. Selleks juhuks, kui mind tõepoolest areteeritakse, palun, et sa mu raamatud enda kätte võtaksid. Kui mul on aega, hävitan kõik ära, mis politsei meelest võiks kahtlane näida. Muud oma kraami mul õieti ei olegi, pisut riideid, see on ka kõik. Pakin kõik küll valmis, kuid arvatavasti tuleb sul need politsei järelt uuesti ümber pakkida. Saad ehk need pööningule või kuhugi mujale kuiva kohta paigutada, kui sees ruumi ei ole?»

«Seda võin ma küll teha,» lausub Samuel.

«Noh nii, hüvasti siis ja nägemiseni. Kui elame, küll siis kokku saame.»

«Jah, seda küll.»

Siis kõnnib Samuel jälle tänaval, ta on teel koju. Kui hästi mõjub niiske ja karge ööõhk kuumenenud palele. Kuid kogu aeg mõtleb ta tollele tähelepanuväärsele võrdlusele telliskivist, mis ei sobi ühtegi inimeste ühisesse ehitusse. On ta siis tõepoolest niisugune tellis?

3.

Järgmisel päeval Valve areteeritakse. Ajalehed kõnelevad peale selle, et mõnes muuski kohas on vangistatud nii ja nii palju kommuniste. Samuel liigub kui unes. Mehaanikatöökojas on meeleolu eriti tuliseks muutunud, tööliskond on jagunenud kaheks käredaks erakonnaks, kes söögitundidel ja muudel sobivatel silmapilkudel nii üksteisele kui ka riigivõimule kallale tungivad. See ei aita midagi, vähemalt tavaline surelik ei näe selles mingit abi. Praegu tuleks tegutseda. Aga kuidas siis peaks tegutsema? Just selles ei jõuta üksmeelsele arvamusele. Kus vaid kolm või neli kokku juhtuvad, hakkab kohe nägelus ja tüli. Üks ütleb sel-

gesti välja, et kommunistid on säärased rojud, et vangitorn on neile veel liiga hea koht, kuid sellega ei saa teine ühineda. Tema arvates on rääkija ise lihunik ja kodanlane, tööliste reetur ja muu säherdune. Tagajärjeks on muidugi tüli, ja mitte päris väike tüli. Ja siiski oleksid mõlemad nagu töölised, üks on kommunist, teine sotsialist.

Ühel õhtul peetakse töölismajas tõeline protestikoosolek. Ka Samuel läheb sinna. Suur saal on rahvast ja erutatud mõtteid täis. Keegi paiskab kõnepuldist alla maruvihaseid teotusi, esitab vastuvõtmiseks resolutsiooni. See on kõik. Tõsi küll, ta õhutab lootma helgema tuleviku peale ja mitte lõdvendama võitlust uue ühiskonna eest. Kuid sellest kõigest kostab läbi mingi piinlikult lootusetu toon. Saalis viibivad «sotsid» muigavad pilkavalt kõneleja üle. Siiski on rahva hulgas neidki, kes usuvad. Nad pigistavad hambad kokku ja urisevad viha pärast. Nad veel näitavad sellele ühiskonnale.

Samuel istub kaugel teiste taga Fransu kõrval. Ta katsub mõtelda, näha otse asjade sisemusse, mis on temale nii iseloomulik. Siia tulles oli ta täis osavõtlikkust, kuid nüüd vaatleb ta kõike nagu võõras mees, otsekui ei puutuks asi sugugi temasse isiklikult. Ta silmitseb inimesi, ta on üsna uudishimulik teada saama, mida nad õieti tahavad ja kas nad seda isegi teavad... Jah, on küll tõsi, et nad tahavad avaldada protesti selle kohta, et nende juhid on areteeritud. Kuid kas see siiski on kõige peamisem põhjus, et täna meeled nii ägedalt kobrutavad? Mis on juhid neile õieti tähendanud? Kui väga täpselt vaadelda ja järele mõtelda, võib tulla sellele otsusele, et see kobrutamine on ühiskondliku häda ja kindlusetusetunde väljendus, mis seekord on juhitud niisugusesse sängi. Keegi teine ei ole tahtnud neist aru saada, keegi teine ei ole näidanud neile eesmärki, tulevikku, mida nende mõistus võiks heaks kiita, kui need juhid, kes nüüd on vangistatud. Nüüd on nad kahtlemata ohtlikud, jah, nad tuleb päris kindlasti võimsa hoobiga oma tehaste ja agulite urgastesse tagasi paisata, või muidu sünnib korrarikkumine ja verevalamine. Seaduse raudrusikas tuleb panna nende

kaelasooni pigistama: nõndamoodi, hoidke end vaos, kulla sõbrad, ja suu kinni! Ja selle tagajärjeks on jälle rohkem viha ja rohkem umbusku, rohkem varjatud kibedust ja mürgiseid mõtteid.

Samueli ja Fransu ees istuvad kaks kommunistliku noorsooliidu liiget, oma klassi intelligentsi esindajat, seda võib kõigest näha ja kuulda. Samuel kuuleb teise kõrvaga järgmist jutuajamist:

«On otse imestamisväärne, et meil ikka veel ei leidu haritlaskonna hulgas kedagi, kes julgeks astuda võitlusse uute ideede eest, rahva õiguste eest. On kindel, et praegunegi mõttevabaduse jultunud rikkumine ei pane kedagi isegi ohkama, rääkimata juba sellest, et keegi avalikult sõna võtaks,» ütleb esimene.

«Haritlaskond,» ütleb teine, «kas meil siis ongi midagi niisugust? On siis need kapitalistide väsinud ja nälginud orjad, kes nende küsimuste eest hoolt kannavad, mõni haritlaskond? Nad on palgaorjad nagu meiegi, ja mis puutub sellesse, et nad tõstaksid häält mõne tõepoolest tähtsa ürituse kaitseks, siis sellest ei maksa rääkidagi. Selle pärast võib oma koha ja toetusrahad kaotada ja millest siis elada? Peale selle on rahvas meie noobliks ja individualistlikuks muutunud haritlaskonna meelest ju nii rumal. Rahvas mangub alatasa vaid süüa, kõrgemaid palku ja lühemaid tööpäevi, roomab sügavas materiaalsuse poris ega mõista midagi poeesiast ja kunstist. Kas see ei ole tõepoolest kahetsusväärne ja häiriv? Suudan üsna hästi kujutleda, kuidas teated nendest koosolekutest haritud inimest tüütavad. Mis see rahvas siis jälle tahab? Miks nad mitte silmapilkugi ei või vaos püsida ja oma tööd teha? Ja seejärel segab haritlaskond endale groki, süütab sigareti põlema ja läheb restorani istuma või Rahvusteatrisse uut prantsuse komöödiat vaatama.»

Säärane jutt on muidugi liialdatud ja pahatahtlik, kuid see-eest on täiesti tõsi, et kuristik haritlaskonna ja rahva vahel on liialt suur. Võib nimelt öelda, et haritlaskond ei hooliks rahvast midagi, kui tal poleks vaja rahva käest palka saada. Rahvas võib otsida juhti, kes tema hädad ja tarvidused suudaks lagedale tuua, kust aga juhtub leidma. Ta võib ekselda pimedas sinna

ja tänna, proovida seda ja toda abinõu, seda ja toda meest, kes lubab neile midagi. Võib juhtuda, et see, kes ei oska või ei viitsi teha muud tööd, hakkab rahva juhiks. Osavale mehele ei olegi see kõige halvem tegevus. Loomulikult ei käi see kõikide kohta, see on vaid üks põhjus, miks asjad aeg-ajalt ikka viltu lähevad. Ja kõrgemal pool ärgatakse alles siis, kui rahva lohemadu oma pead tõstab ja ühiskonda tükkis haritlaskonnaga katsub alla neelata. Noh, pole vaja muud kui rusikahoop koonu pihta, kui tarvitada jämedalt piltlikku keelt, — tõeline knock-out politsei ja vangla laadis. Siis on metsloom ehk jälle mõne aja vaikne, vajub tagasi oma pimedasse urgu.

Seesugune võib lugu välja näha, kui istuda säärasel protestikoosolekul. Ei tule siis imestada, kui Samuel lahkub sealt murelikuna ja pettunult. Koduteel püüab ta mõtelda, nii et pea hakkab valutama, kuid see ei vii mingisugusele tulemusele. Temal ei ole vahendeid, tema ei ole mingi kõnemees ja kirjutada oskab ta veelgi vähem. Tema lugu on tõepoolest halb, ta hing otse väänleb valu pärast. Ta just nagu näeb küsimust põhjani, märkab seda oma teadvuses, kuid ei ole suuteline seda väljendama. Ta peab laskma sellel oma südames jahvatada, kuni aeg vähehaaval oma survega sellegi tule kustutab. Kuid siis on Samuel juba ka ise nii mõnegi asja suhtes irooniline ja hoolimatu.

Samuti ei ole linna tänavad kohased vaimustust esile kutsuma. Kohe, kui töölismajast tänavale astuda, võib märgata, kui vähe seesugune protestikoosolek mõjustab elu kulgu, kui vähe on õieti inimesi, kes sellest kübetki hoolivad. Tänavatel seisavad endine riigivõim, ühiskond, kombed ja inimeste mõtted kõikumatult nagu mägi. Pekka Valve ja tema seltsimehed ei näi tähendavat midagi, ei seda ega teist. Inimesed kõnelevad, naeravad, liiguvad, teevad tööd, söövad ja magavad nagu ennegi. Nad täidavad tänavaid, väljakuid, kaubapoode ja tehaseid niisama lustlikena ja tarmukaina, niisama rusutuina ja lootusetuina nagu alati. Pekka Valve, ütlete teie, noh, mis siis temast? Areteeritud? Kommunist või? See on huvitav. Kas need on tema pooldajad? Ah nii, kuid kahju küll, mina pean

jälle edasi tõttama, minul on asja sinna ja sinna. Inimsugu näib kõigest hoolimata edenevat, teda vaid sigineb päev-päevalt juurde. Kõik oleneb sugukondade sisemisest elujõust. Üksikisik ja rühm, kes enda eest ei seisa, hukkub, ta lõigatakse ühiskonnast lahti ja visatakse ära. Teda varitseb alatine oht elu mühiseval triumfikäigul. Vaesus, haigus, vangla, surm. Kuid keda see segab, kes sellele mõtleb! Kallid sõbrad, meil ei ole seekord aega, meil on oma asjadega nii palju muret. Kui keegi on jäänud vaguni rataste alla, siis katsugu toime tulla, kuidas kõige paremini oskab. Võtame leinast kogu südamega osa, aga aidata, vaadake, selleks ei ole meil tõepoolest aega.

Samuel käib Pekka Valve kraami ära toomas ja katsub politsei poolt jäetud segadusse mingisugust korda luua. Korteriperenaine vahib teda vihaselt, küllap peab vist tedagi kommunistiks. Et tal küll säärane üüriline pidi olema, kui ta ometi oleks osanud vaid aimata! Aga mis sa oskad, kui mees muidu pidas end nii eeskujulikult üllal, enesestmõistetavalt vaid tema petmiseks. Ja siis julges ta veel selle tembuga hakkama saada kõige halvemal aastaajal — kust ta nüüd niisugusel ajal uue üürniku võtab? Ruum peab nüüd vähemalt jõulud läbi tühi seisma, aga kes talle kahjud tasub, küsib ta ... Samuel kuulab vaikides ja korjab kraami kokku. Ta ei tea tõepoolest öelda, kust uut üürilist saada, kuid vahest võiks perenaine ajalehekuulutust proovida, julgeb ta tähendada. Kuid seda ei oleks ta pidanud ütlema, sest ka ajalehekuulutus pole ju tasuta. Vastupidi, see maksab kenakest raha ja peale selle ei ole sugugi kindel, kas sellest ka midagi kasu on. Ja kas Samuel arvab, et nad võivad loopida raha kuhu juhtub? Ja palju muid küsimusi sähvib Samuelist üle nagu vihaseid välke. Ta võib pidada end õnnelikuks, kui viimaks pääseb koos kraamiga tänavale.

Selle kõige tagajärjeks on, et Samuel peab nüüd endisest karmimalt endaga arved klaariks tegema. Ühel õhtul räägib ta selle asja üle Fransuga. Kuid kas saab Frans teda aidata? Ei, too vaatab asju nõnda, nagu ajalehed käsivad. Ta ütleb, et neil tuleb nüüd organisatsioonidega tihedamalt sidemes olla kui enne ja ka koosolekutel peavad nad käima. Samuel silmitseb teda kahtlustavalt, siis aga vaatab ta veelgi kahtlustavamalt omaenda hingesse. Telliskivi, mis ei sobi ühtegi inimeste ühisesse ehitusse. Millest see küll tuleb, et ta ei saa tolle mõttega organisatsioonidest end rahulikuks äiutada? See peaks ju olema nii selge kui päev, ütlevad ajalehed. Kui te ühinete, siis ei saa teile enam keegi vastu hakata. Aga mis siis järgneb, kui neile enam keegi ei saa vastu hakata? Kas õiglus või? Ta mõtleb organisatsioonide koosolekutele, ta näeb enda ees noid tubakasuitsuga täidetud ruume ja noid mehi asju arutamas, nõudmas seda või toda siit või sealt. Ta kujutleb neid mehi õigust jagamas ...

Üks teine asi annab samuti tema mõtetele lõpmatult tööd: kas Pekka Valve on süüdlane, kas ta on karistuse ära teeninud? On nimelt päris kindel, et ta on üks omakasupüüdmatumaid inimesi, kes üldse olemas on, ja niisama kindlasti tahab ta oma tegutsemisega häid eesmärke teenida. Ühiskonnas istub au ja hiilguse sees tegelinskeid, kelle omakasupüüdmatuse motiive ei saa isegi võrrelda Valve omakasupüüdmatuse motiividega. Teisest küljest tuleb jälle tunnistada, et Valve tegevus oli väga hädaohtlik. Ta tahtis varjuküljed nagu ühte virna korjata ja need siis tuleriidal rõõmsalt ära põletada, hoolimata sellest, et siis põleks samal ajal palju muudki ära ja et tal endal ei oleks ehk asemele panna muud kui teisi varjukülgi. Sellelt seisukohalt vaadates oli tema isoleerimine niisiis tarvidusest tingitud. Kuid kas ta oli süüdlane, kui juba kord tema motiividki olid puhtad ja siirad ja kui selle asemel teine, kellel siirusemõiste oli palju avaram, võis ka niiviisi suurt kasu tuua? Kas siis kogu küsimuse otsustas paljalt mõistuse paindlikkus, võime kohaneda olemasolevate olukordadega, kas püüdel hea poole ei olnud siis iseendast mingit tähtsust?

Nendele küsimustele peab Samuel nüüd iga päev mõtlema ja peale selle tuleb tal igal hommikul üles tõusta, et õigel ajal tööle jõuda. Elu ei ole tõepoolest kerge, see ei ole mingi sirge tee sellesse või teise suunda, kui tahetakse olla aus ja talitada õigesti. Ei, see on hoopis midagi muud. Ta vaatleb salaja seltsimehi

mehaanikatöökojas, kuulab nende juttu. Neile paistab asi küllaltki selge olevat: ei midagi muud kui asuda oma kohale rivis ja liikuda komando järgi, samm ette, samm tagasi, ikka olukorra järgi, kallid seltsimehed. Olukorra järgi — selles on kogu kunst. Kuid Samuel tunneb end vaid üha mässulisemana, ta ei taha marssida komando järgi. Vaidluste ajal söögitunnil istub ta enamasti sõnatult, kuid vahel libiseb ta suust küsimus, mis paneb kogu rühma vaikima. Teda silmitsetakse rahutult ja kõhklevalt. Ja päev-päevalt jääb ta üha üksildasemaks, sest keegi on kunagi lasknud liikvele säärase tarkuse, et «kes ei ole meie poolt, see on meie vastu». Mõni vahib teda juba väga kahtlustavalt. «Ega sa viimati kodanlaste käsilane ole?» näib see pilk ütlevat.

ELSA

1.

Nõnda tuleb viimaks laupäev, ja siis muutub kõik pisut paremaks, otsekui vabamaks ja lootusrikkamaks. Töö tehastes, mehaanikatöökodades, saeveskites ja sadamas lõpeb juba kella kahest, et alata jälle alles esmaspäeva hommikul. Ainult tselluloositehas teeb erandi, kuid tselluloositehas ju elab praegu üle hea konjunktuuri aegu. Seal on raha küllalt käes ja sellepärast ei hoolita, kui sealt isegi pühapäevad läbi suitsu ja lehka välja tossab. Kui tuul otse mere poole ei ole, ei pääse inimesed tõepoolest pühapäevitigi selle haisu eest kuhugi, peale selle kostab tehasest rataste kolin kõige paremini ja segavamalt kõrvu just pühapäeviti, millal igal pool mujal rattad seisavad. Aga kes hoolib tselluloositehasest, kui tal endal ei tarvitse sinna tööle minna, keerelgu ja kolisegu aga pealegi, nemad võtavad nüüd igatahes pühapäeva vastu. Noorsugu valmistub lõbutsema. Kogu pika halastamatu nädala jooksul närvidesse, ajudesse ja lihastesse kogunenud pinge peab saama võimaluse lõdveneda, et uut nädalat võiks jälle alustada uue inimesena. Selleks vajatakse spordivõistlusi, tantsu, kino ja ega viinasuutäiski kõige halvem ole. Laupäevaõhtu on täis elavat ootust, uudset, vabastavat pinevust. Sellel on peaaegu seikluse võlu ja see tähendab vähemalt vabadust. Kohustused algavad ju alles esmaspäeval.

Samuel ei ole selles suhtes teistest erinev, ta tunneb nüüd tarvidust mõtete ja kõigi murede eest pääsemiseks väikest puhkust võtta ja pisut lõbutsema minna. Töölt koju tulnud, käib ta saunas ja habemeajaja juures, ja alles pärast seda, kui ihult on kadunud too higi ja mustuse kleepjas tunne, võib ta tõesti vabalt hingata. Milline mõnu on tõmmata selga puhas särk, puhtaks harjatud kuub, jalga pressitud püksid ja läikima viksitud saapad. Nüüd on julgust kasvõi peegli ette minna ja endale otse silma vaadata. Puhtuse- ja korralikkusetunde lõbu ei taha ta endale keelata. On ju praegu igal juhul laupäev. Õhtust süüakse varem kui harilikult, ja otsekohe pärast seda, kuue-seitsme paiku, läheb Samuel välja.

Tänavanurkadel seisab juba tuttavate rühmi. Nad ootavad kedagi, kes ootab seltsimeest, kes armsamat, kes vaid aja edasiliikumist. Tantsuõhtu ei ole veel alanud, kuid kohvikute ja kinode valgusreklaamid teevad mis võivad, et publikut ligi meelitada. Samueli meeled on ootel, pisut erutatud, täna võib juhtuda ühte ja teist, mida ei ole osanud aimatagi. Tarvitseb vaid viskuda kinnisilmi elukeerisesse ja võib kindel olla, et see ei jäta kedagi päris tühjade kätega.

Frans ootab teda harilikul kohtumispaigal ja sealt jätkavad nad koos teed kesklinna poole. Kuid mis nad täna õhtul õieti teevad, kuhu lähevad? See on tõepoolest küsimus. On täiesti möödapääsmatu hilise ajani üleval olla, kuhugi minna, kuna on ju ometi laupäev ja pole tarvis mõelda ülestõusmisele ega tööleminekule järgmisel hommikul. Säärast õhtut ei tohi raisata ükskõik millele, sest elus on nii vähe laupäevaõhtuid, neist peab võimalikult palju osa saama.

Nojah, pakkumistest igatahes puudus ei ole. Siin on kohvik ja siin jälle kino, tantsuõhtuid on aga mitmeski kohas, olge head ja astuge vaid sisse! Ei kõlba tõepoolest kurta, nagu ei oleks valikuvõimalust. Neil on üldi-

selt harjumus käia kas töölismajas või pritsimajas, neil mõlemal on oma eelised ja puudused. Töölismaja on auväärsem koht, kuulub rohkem nagu asja juurde, kui sinna minna, sest ollakse ju ikkagi tööline. Kuid seeeest on pritsimajas vabam, seal ei ole korrapidajat igas nurgas nuuskimas, kas mees on viina visanud.

Täna õhtul valivad nad tuletõrjeseltsi maja. Kuid kas nad ka kärakat võtavad, seda tasub arutada. Tõsi küll, riigis on keeluseadus, kuid kes sellest hoolib! Ilma napsuta seevastu näib olevat raske end elust läbi poetada. See on samuti üks uks ellu. Ja mida kõike see küll võib pakkuda nooruse tärkavale elumurele. Me elame siin vaid teatud aja, elame puuduses ja viletsuses, töö- ja toiduhankimise orjuses, ebaõigluse ja rõhumise keskel, ja elu ei kesta sugugi igavesti, vastupidi, see näib mööduvat liiga kiiresti. Miks me siis ei või kord ka rõõmsad olla!

Aga kui Samuel ja Frans täna õhtul oma raha üle loevad, siis ei ole viinavõtmisest juttugi. Kogu asja peab seekord asendama pisukese naljaviskamisega: aitäh pakkumise eest, kuid täna ei ole neil selleks tuju. Peale selle on nad otsustanud astuda karskusseltsi ja siis see nagu ei passi, saate ju aru? Tantsima nad aga lähevad, seevõrra peab mehel ometi raha taskus olema.

Pritsimaja ei ole nii uhke kui töölismaja, kuid seal on siiski midagi nagu peenemat. See tuleneb publikust. Siin käib palju niisuguseidki inimesi, kellele töölismaja on lihtsalt jubedus. Sellest hoolimata, et nad rohkem töölismaja ringkonda kuuluvad, liiguvad Frans ja Samuel siingi nagu oma kodus. Nad tervitavad tuttava kombel uksehoidjat ja heidavad nalja puhveti ettekandjatega. Need, kes kohtuvad Samueliga ainult säärase meeleolu juures, ei oska aimatagi, mis inimene ta tõeliselt on. Kas ta pole siis ehtne kavaler, pisut ülemeelik ja irooniline, kõigis asjus enda peale kindel! Kes võiks arvata, et ta esmaspäeva õhtul jälle sügavale raamatute kohale kummardub. Kuid tal on täna ju puhkus, ta on mõtete ja murede eest pääsemiseks puhkuse võtnud ja kavatseb pisut lõbutseda.

Samuel ei ole tantsuhaige, vastupidi, ta tantsib vähe. Tants kui niisugune ei paku talle kuigivõrd huvi, kuid

selle abil võib läheneda tüdrukutele, neile olenditele, kes meelekujutusele lakkamatult tööd annavad. Vahel tundub see kohisev ja õõtsuv rahvamass talle meeletuna. Siis muutub ta ilma mingi põhjuseta süngeks ega liiguta end kohalt kogu õhtu jooksul, vaid istub ainult, huultel üleolev ja põlglik muie, südames aga näriv endahalvustamine selle pärast, et ei suuda teiste kombel rõõmus olla. Sellistel õhtutel ei saa Franski tal sõna suust, keegi ei pääse talle ligi. Need on imelikud süngemeelsuse puhangud, mille ohtlikkust ta hästi tunneb, suutmata neist ometi jagu saada. Need panevad teda keset laupäevaõhtut jälle sõeluma oma suhtumist inimestesse ja elusse ja — kogu õhtu on rikutud.

Kuid täna on ta heas tujus, ta on otsustanud lõbutseda, maksku mis maksab. Talle tundub, nagu oleks elu talle seda võlgu just täna, sest on ta ju üle elanud tavalisest palavama ja karmima nädala. Ka tema peab midagi erilist tasuks saama, ja kui muu ei aita, siis ta röövib selle. Elu igatahes kannab hoolt selle eest, et ta kõik kätte saaks, mis tal saada on, ja võtab kõrget tasu iga rõõmuhetke eest, miks siis Samuelgi omalt poolt ei peaks teda sundima mõningatele järeleandmistele?

Ta silmitseb tütarlapsi ja avastab ühe, kes talle eriti meeldib: pruunid silmad ja juuksed ning ümarikud punased põsed. Kõik õigupoolest kaunis tavaline, kuid silmades on ometi midagi erilist, mis enda poole kisub. Kes ta võiks olla? Samuel küsib seda Fransult, kuid temagi ei tunne, — keegi «uus» arvatavasti. Noh, olgu kes tahes, täna õhtul tantsib Samuel temaga võrdlemisi tihti. Tüdruku nimi on Elsa, saab Samuel teada, ta on alles hiljuti linna tulnud ja teenib kellegi inseneri juures. «Ah nõndaviisi, aga kas sa minust veidikenegi hoolid?» küsib Samuel tantsu ajal vallatult. — «Kas hoolin,» — tüdruk oleks nagu sügavalt hämmastunud, — «kuidas saab niisugust asja küsida? Kust mina võin teada, mis mees sa oled?» — «Noh, annan loa vaadata, niisugune eest ja . . .» — Samuel pöörab end ringi — «niisugune tagant, ei põrmugi teistmoodi!» — «Jah, kuid mehel peab olema ka muud peale välimuse, ja ma mõtlen ennekõike seda, missugune sa seestpoolt oled, milline iseloom sul on, kas oled hea või halb mees.

Mehed ei ole sugugi inglid, seda ma tean, nendega peab ettevaatlik olema.» — «Ah nõnda, ega ma teistsugune ei ole kui teised mehed, olen hea ja halb, see ei olene alati minust.» — «Ei,» tunnistab tüdruk, «kuid minuga võib toime tulla vaid hea mees.»

Nad joovad kohvi ja tüdruk kurdab igavuse üle, kuna ta ei tunne linnas veel kedagi. Tõsi küll, tal on küll kõigest kaks vaba õhtut nädalas, kuid seda igavam on siis, kui ei tea, kuhu minna... Noh, siitpeale on Samuel igatahes valmis talle seltsiks olema, kui ta vaid vastu võetakse. Tüdruk vahib tükk aega oma kohvitassi, segab lusikaga, nagu oleks see eriti tähtis tegevus. Jah, tal ei ole midagi selle vastu, nad võivad küll proovida, kas nad omavahel hakkama saavad.

See ei ole esimene kord, kus Samuel endale tüdruku vallutab. Tal on sääraseid kogemusi tagavaraks terve hulk. Kuid siiamaani ei ole temast kellelegi sõpra saanud; juba esimesel õhtul on Samuel ära tüdinenud. Ta ei ole hoolinud tüdrukute silmadest, ta ei pea lugu sellest, et temalt just nagu palutakse midagi, surutakse end pimedal teel vastu külge. Teda on vallanud säärane tunne, nagu toodaks tüdruk ta ette kandmikul: siin ma olen, ole hea ja tee minuga mis tahad. Seesugune asi võib otse hinge täis ajada, nii suuresti kui ta ongi endale tüdrukust sõpra igatsenud.

Missugune see tüdruk, see Elsa siis on? Samuel silmitseb teda tantsu ajal ja on üha rohkem võlutud. Elsa on vähemalt siiras, ta ei teeskle, nagu oleks ta midagi muud, kui tegelikult on. Ja millised silmad tal ikkagi on, — kus on Samuel neid silmi varem näinud? Neis on nagu midagi tuttavat, kuigi see on päris kindlasti esimene kord, millal nad teineteist näevad. Noh, selle küsimusega ei taha Samuel end rohkem vaevata, talle piisab, et need silmad on tema lähedal ja vaatavad teda nii sõbralikult.

Frans on veidi armukade. Tema meelest ei ole sugugi õige, et Samuel tema hoopis ära on unustanud, veetes aega ainuüksi tolle tüdruku seltsis. Kuid Samuel vastab talle, et igaühel on vabad käed teha, mida tahab. Tema omalt poolt tahab täna aega veeta just tolle tüdrukuga ja selle kohta ei peaks kellelgi midagi ütlemist

olema, kuna ju igaüks võib teha sedasama, kui on tahtmist. Frans vaatab talle imestunult otsa, säärane jutt ei ole põrmugi Samueli moodi. Siis viskab ta pea kuklasse. Ah nõnda, kas Samuel arvab, et tema ei leiagi naiste seltskonda, kui tahab. Selles ta küll eksib. Ta on siiamaani pidanud vaid suurema au sees seltsimehelikkust kui naisi. Aga kui see Samueli arvates nii vähese tähtsusega on, siis palju tänu, ta ei taha kellelgi teel ees olla. Ja siis keerab ta Samuelile selja ja läheb oma teed.

Samueli südametunnistus torgib, kuid ta tahab ka omalt poolt mees olla. Sest ega tantsupeod selleks ole, et mehed seal omavahel juttu saaksid ajada. Vastupidi, seal otsitakse just naiste seltskonda.

Kell on jõudnud üle kesköö, kui tantsuõhtu lõpeb. Sajab peent meeldivat uduvihma, mis ei tee õieti märjakski, kuid paneb tänavad läikima ja tekitab tänavalaternate ümber suured valgusesõõrid. See teeb öövaikuse justkui sügavamaks ja meeleolukamaks. Elsa ja Samuel kõnnivad kõrvuti mööda tänavat alla, neil on vaid lühike tee, sest Elsa elab kesklinnas. Pimedast võlvjast trepikoja-sissekäigust paistab tuhmilt silma suur tammine, messingiga kaunistatud uks. Sellest uksest peab Elsa sisse minema, tal on võti käekotis. Samuel vaatab mööda rõsket kiviseina ülespoole, kus pimedad aknaread on vajunud sügavasse vaikusse. Äratab peaaegu hardust, kui mõelda, et iga akna taga magab inimesi. Üks, kaks, kolm, neli, viis korrust. «On kindlasti tore elada nii suures majas,» arvab Samuel. — «Või veel,» lausub tüdruk, «ei ole sugugi mõnus joosta trepist üles ja alla.» — «Kas siin lifti ei ole?» — «Ei.»

Võlvjas sissekäik kaitseb neid vihma eest ja samal ajal on seal nii pime, et see peidab neid ka uudishimulike vaatajate eest, kui keegi juhtuks mööda minema. Kuid kes liigub praegusel ajal tänaval, kui ka tänav ise näib vihma vaikse rabina saatel olevat tukastama jäänud. Samuel võtab tüdruku käe ja vaatab seda kaua aega. Tal peaks olema juba pisut kogemusi, kuidas säärasel juhul tuleks talitada, kuid täna tunneb ta end imelikult ebakindlana. Viimaks läheneb ta siiski tüdrukule ja püüab teda enda poole tõmmata, kuid too rebib end

ägedalt lahti. Tema hingamine kostab lõõtsutavalt ja erutatult. Kelleks Samuel teda õieti peab? Kui ta midagi arvab, siis ta eksib. Samuel tõmbub tabatuna kaugemale. Ta ei arva midagi, tüdruk vaid meeldib talle nii väga. Tüdruk vaatab talle kahtlevalt otsa, ta ei saa midagi parata; kui Samuel tahab olla selline, siis otsigu teistsugust seltskonda. Kas siis tütarlapsel ei olegi tundeid, on ta nagu kivi või jäätükk? Ei, kuid inimesel ei kõlba teha kõike, mis süda himustab. Kust ta teab, võib-olla ei taha Samuel homme teda isegi tunda — mehed on tihtipeale niisugused — ja tal ei ole tahtmist iga möödakäija pigistada olla. Samuel vahib oma jalgadele ja talle tundub, nagu peaks midagi häbenema.

Vaikus muutub nende ümber veelgi sügavamaks, öö on nagu suur must loor, pehme ja läbitungimatu. Kas vihmgi on juba üle jäänud, kas seal ei saja enam üldse? Paistab jah sedamoodi, taevas on juba mõnda tähtegi näha. Homme on lõppude lõpuks kindlasti palju külmem, see oleks palju parem kui see igavene sadu. Jah, oleks . . . Aga millest nad praegu peaksid kõnelema? Samuel vahib kaua aega oma saapaninasid, nende all on tohutult suur, punakashall, siledaks tahutud graniitplaat. Ei, ta ei leia midagi kõnelemisväärset, see rõhub teda, ta tunneb end seepärast piinlikult. Võib-olla on kõige parem koju minna. Kuid siis äkki tuleb tüdruk talle lähedale, päris lähedale. «Kas ma päris tõsiselt meeldin sulle, päris tõsiselt?»

«Meeldid,» vastab Samuel rõõmsalt, «selles pole sul vaja kahelda.»

Tüdruk võtab ta käe ja silitab seda tasakesi. «Nüüd pean ma magama minema,» ütleb ta, «mul tuleb hommikul väga vara üles tõusta.» Ta on teenijatüdruk ja teenijatüdrukul ei ole pühapäeva. Noh, Samuel ei taha teda kauem kinni pidada, kuid millal nad siis kohtuvad? Teisipäeval, kell seitse teisipäeval, kui see Samuelile sobib? Temale sobib millal tahes.

Varsti selle järel tüdruk läheb. Uks paugatab raskelt kinni. Nii on siis see seiklus lõppenud . . . Lõppenud? Ei, vastupidi, siit see alles algab. Siit avaneb nagu uus tee, uus ajajärk elus: Samuel tunneb seda iga erguga, sammudes mööda pimedaid, vaikseid tänavaid kodu poole.

2.

Samuel ärkab varakult, on alles päris pime, kell on vaevalt seitse. Miks kunagi ei oska pühapäevahommikul magada, kuigi see on ainuke hommik nädalas, millal selleks mahti oleks? Kõik teised perekonnaliikmed magavad alles, vennad pööravad külge ja puhivad unes. Samuelgi tirib teki uuesti üle kõrvade ja katsub une sabast kinni haarata. Kuid midagi korralikku sellest enam välja ei tule; ta vajub mingisse meeldivasse poolunne, tundub, nagu oleks tal juhtunud või on juhtumas midagi eriti head. Vähehaaval hakkab päev pikkamööda valgenema, seda ei märka õieti muust, kui et esemed toas hakkavad ikka selgemini eralduma. Siis tõuseb ema üles, keerab tule põlema ja vaatab kella. Jaa-ah, ta peab hakkama hommikuks kohvi keetma. Ta hakkab pliidi juures askeldama, tasakesi, et keegi üles ei ärkaks. Tuli lõõmab pliidi all, kohvipott hakkab vaikselt podisema.

Alles kohvilauas tuleb Samuelile äkitselt meelde, mis eile juhtus.

Tal on nüüd tots, nagu öeldakse. See tähendab, et keegi mõtleb talle praeguselgi hetkel, mõtleb temast ainult head ja ilusat. See ei ole tähtsusetu asjaolu elus, ei ligilähedaltki nii tähtsusetu, kui paljud vanemad inimesed selle kohta pilkavalt mõtlevad. Vastupidi, võib iga rakuga tunda, kui suur tähtsus sellel on. Samuel tunneb, nagu oleks ta elu saladusele sammu lähemale astunud, ja see täidab teda vaikse, kuid sügava rõõmuga. Seda rõõmu justkui kiirgaks vaikselt temast väljapoolegi. See ei jää kellelegi märkamata. Kohvilauas panevad kõik imeks, kui ta emaga proovib nalja teha. «Sa muutud ka samasuguseks nagu teised inimesed,» tähendab Ville veidi kahemõtteliselt.

Pärast pühapäevast hommikukohvi on Samueli suurim nauding olnud veel tükk aega voodis lesida ja lugeda. Täna ta pikutab samuti, kuid ei loe. Ja ta isegi ei mõtle. Raamat on tal küll kõrval, kuid see on ja jääb suletuks. Talle näib, et temast kui inimesest ei ole järel õieti muud kui mõteteta heaolutunne. Aeg kulub, kell

saab üheksa, osuti teeb veel ühe tiiru, siis on ta aga juba kümme. Kuid siis peab ta viimaks ometi üles tõusma, sest voodi tuleb korda seada ja tuba pühapäevaselt puhtaks teha.

Nüüd peab ta möödapääsmatult välja minema, sest kui ruumi hakatakse puhastama, pole seal mõnus olla. Seal lendab kõik segi, aken avatakse, värske sügisene õhk voolab sisse. Vaibad keeratakse põrandalt rulli ja viiakse välja, luud vehkleb nagu pöörane. Sellest mängust on kõrvalistel inimestel kõige parem eemale jääda. Aga kui kõik on tehtud ja uuesti korda seatud, siis peab tunnistama, et tuba on, värske õhk kaasa arvatud, nagu uueks muutunud.

Ilm on täna tõepoolest selgemaks ja külmemaks läinud, nagu juba öösi oli põhjust oodata. Isegi päike näib paljude nädalate järel välja tahtvat tungida. On peaaegu jõutud unustada, mis nägu ta üldse on. Kaugelt vaatleb ta maad ja tema kiirtes ei ole tõelist soojust, kuid see on siiski päike, kellele maa ja tema elanikud peavad olema tänulikud peaaegu kõige hea eest, mis neil on. Ka Samuel ei unusta seda, jalutades aeglaselt mööda tänavaid; täna on tal nii kerge kõigele anda oma tunnustus ja tänu.

Seal näib Frans talle vastu tulevat. Samueli rinnus sähvatab iseäralikult, kuid ta otsustab selles küsimuses kindlalt enda eest väljas olla. Frans käitub siiski nii, nagu ei oleks midagi juhtunud, ta laseb selgesti märgata, et on kogu loo unustanud. Sel juhul ei ole ka Samuelil asja kohta midagi ütelda. Ta küsib vaid, kuhu Frans on minekul. Kui tal muud eesmärki ei ole kui oma lõbuks jalutada, võivad nad minna koos. Ei, muud eesmärki Fransul ei ole.

Nad käivad koos kogu linna läbi. See näib pisut kurvameelsena pärast pikki sadusid, puudest on järel vaid paljad tüved, mustaks tõmbunud ja koltunud muruplatsidelt tõuseb vaevumärgatavat auru, kui päike sinna langeb. Ja millise väljanägemisega on majad: hallid, täis porilaike, ja isegi uued kivimajad ei suuda end palju paremast küljest näidata. Mis oleks, kui nad jälle pika aja tagant metsa jalutama läheksid, nad ei ole viimasel ajal sealkandis liikunudki. Tõsi küll, seal võib

praegu olla märg ja kõledavõitu, kuid teed on siiski kuivad. Jah, nad võivad seda küll proovida.

Käies nad vestlevad.

«Ma nägin eelmisel ööl Saimit,» jutustab Frans, «kui läksin pritsimajast koju. Ta seisis üksipäini tänaval pimeduses ja vihma käes. Ma ei ole temaga õieti tuttav, nagu tead, kuid ta oli säärase ilmega, et ma ei saanud jätta ta juurde minemata. Mõtlesin küsida, kas ta viimasel ajal Eemili käest kirja on saanud, kuid ta ei vastanud isegi mu tervitusele, vaid hakkas nutma ja pöördus ära.»

«Eemil ei ole siis kutsunudki teda enda juurde, nagu lubas?» ütleb Samuel.

«Ei.»

«Kas ta isegi ei kirjuta tüdrukule enam?»

«Ei tea, aga kas ta sinule või minule kirjutab?»

«Jah, sellest võib juba oma kuus kuud olla, kui ta viimati kirjutas.»

«Ja mis ta kirjutas: et tal on nüüd oma auto, muud mitte midagi.»

Mis hääletooniga küll Frans seda ütleb? Ta sammub veidi eespool, nii et Samuel võib temast näha ainult kukalt ja osa teisest näopoolest. Kas ta kukal tõepoolest nõksatab? Tõsi küll, see asjaolu on Samueligi segadusse ajanud, eriti see, et Eemil võis oma armastatu niivõrd ära unustada, kuid tema tasakaalu ei kõiguta see kuidagiviisi. Elus juhtub säärased asju väga tihti. Muidugi ei ole see mingil kombel ilus ega kiiduväärne, aga kui inimene usub end olevat kindel selles, et TEMA ISE ei talita iialgi nii halvasti, siis tohib tema südametunnistus olla teiste puhul täiesti rahulik. Selles suhtes on Samuel täna väga kindel ja otsustav, ta ei kavatse tõepoolest lasta teiste inimeste asjadel oma rahu rikkuda . . . Kuid Frans, miks tal on säärane ilme? Samueli hääl vajub tahtmatult madalamaks, kui ta ütleb: «Kas sa oled sellepärast pahane?»

«Pahane?» Frans pöördub ringi ja vaatab talle peaaegu trotsivalt otsa. Ei, pahane ta ei ole. Kas saab üldse niisuguse asja pärast pahane olla? Elu on ju lõppude lõpuks säärane, seda ei saa muuta . . . Kuid seda peab

ta tunnistama, et tema oleks soovinud elu teistsugusena näha.

«Sa oled siis ju ometigi pahane,» ütleb Samuel.

Frans käib ees, vastamata tükil ajal sõnagi. Samuel on juba lakanud vastust ootamast, kui ta viimaks äkitselt, ootamatu ägedusega pahvatab: «Te mõlemad olete petised!» ütleb ta. «Esmalt te äratate inimeses usu seltsimehelikkusesse ja sõprusesse, teesklete, et peate neid mõisteid pühaks. Kuid see kestab ainult niikaua, kui teil endil seda vaja on. Kohe, kui need enam teie plaanidesse ei sobi, lööte te kõigele käega. Eemili äraminekust sain ma veel aru, kuid mitte sellest, miks ta meid hoopis ära unustab. Ja tema käitumine Saimiga on veelgi halvem, seda ei saa andestada.»

Samuel ei vasta midagi. Kuid see ei tule sellest, nagu oleks ta rusutud ja tunneks end süüdlasena. Ei, ta tunneb end nii iseteadlikuna ja tugevana, et paneb ennastki imestama. Ta on ühe ööga muutunud. Elus on nüüd tähtsaid ja suuri ülesandeid ja ta tunneb end olevat mehe, kes nendega hakkama saab. Franssu peab ta — noh, kui mitte just otse põlgama, siis ometi pidama veidi arenematuks. Mõned inimesed ei arene pärast poisikesepõlve sugugi, nad hoiavad kogu eluaja kinni neistsamadest asjadest, millel on tähtsust kuue-, seitsmeteistkümneaastastele, kuid mille üle mees vaid muigab. Frans on just niisugune. Nüüd leinab ta kaotatud unistust terve elu kestvast seltsimehelikkusest, mida miski iialgi ei häiriks. Kuid loodusel on inimesega hoopis teised plaanid. Mees ja naine kuuluvad ühte; kes sellest aru ei saa, see peab kogu eluaja kõndima, pea maas.

Nõnda jalutades jõuavad nad viimaks mereranda. Frans teeb laia ribana kallast ääristavate kivilahmakate keskel peatuse ja jääb sinna seisma. Samuel seisatab pisut kaugemal. On peaaegu vaikne, kuid sügisene vesi on alati rahutu. On vaja ainult väikest tuulehingust, kui ta juba keeb ja kobrutab. Saared näivad olevat suvega võrreldes otsekui väiksemaks muutunud, nad on nagu alasti võetud ja värisevad külmast mere keskel. Meri on praegusel aastaajal kohutav loodusejõud, millest on kõige parem eemale hoiduda.

Nad korjavad maast pisikesi kive ja loobivad neid merre. Kumb viskab kaugemale? Loomulikult Samuel. Kes võikski täna rohkem suuta kui Samuel. Frans tunnustab seda sõnalausumata ja tüdineb varsti mängust. Mis mõte ongi sellel, et suured mehed loobivad kive merre! Ta astub paetahvlile, seljaga Samueli poole, ja teeb, nagu vahiks merele. Samuel ei tea õieti, mis ta peaks ette võtma. Kasvab ta hingest, väga sügavalt, siiski väike süüdistav okas välja? Kui ta võiks teha nõnda kui tahab, läheks ta jalamaid minema ja jätaks Fransu üksipäini siia koogutama. See siiski ei passi, kuid et tal süda täis on, seda ei taha ta sugugi varjata. Miks peab Frans päris ilmaasjata hakkama draamat mängima?

«Sa oled sellesse tüdrukusse vist kõvasti armunud?» ütleb Frans ootamatult.

«Mis sa sellega mõtled?» küsib Samuel kohmetudes.

«Sa oled armunud, seal pole enam midagi parata.»

«Ma ei saa aru, kuhu sa nüüd sihid,» ütleb Samuel ägedalt, kuid ometi tundub talle kogu aeg, nagu oleks tal hea meel kõige selle üle, mis Frans räägib.

«Maailm, kogu elu näib sulle palju paremana kui eile, eks ole tõsi?» lausub Frans pahandava ükskõiksusega, peaaegu isalikult.

Samuel vaatleb tema kukalt ja kitsaid, kõhetuid õlgu ja peab endale tunnistama, et ta on segaduses. Kust Frans, kes alati on tundunud nii tähtsusetuna, nüüd oma häälde säärase tooni on saanud? Mis õigusega räägib ta Samueliga niisuguse hääletooniga? Nüüd ta muidugi ootab, et Samuel on kõik puhtalt alla kugistanud ja kukub seletama, kuid seda saab ta oodata . . . Kuid Frans pöörab järsku pead ja näib olevat päris mureliku ilmega.

«Sa oled nüüd hädaohtlikul teel, kas sa ise üldse taipad seda?» ütleb ta.

Samuel punastab. Ei, ta ei taipa, aga kas selles on siis midagi halba, kui inimene armub?

Frans vaatab jälle merele ja tema hääl kostab nõnda, nagu peaks ta ettekannet neile väikestele lainetele, mis sisisedes ja puristades vastu kallast veerevad.

«Võin ette kujutada, mis elu sul tuleb,» ütleb ta. «Sa oled nüüd paar-kolm kuud, võib-olla pool aastat või isegi aasta õnnelik, kuid lõppude lõpuks abiellud sa ikkagi ja siis ei ole sul muud teha kui oodata, mis maailm heaks arvab sulle anda. Palgast jätkub parajasti nädalast nädalasse; kui oled väga kokkuhoidlik, võid veel aeg-ajalt uue ülikonnagi saada. Kuid mitte midagi muud, ei ole juttugi, et läheksid mõnikord reisima, ei ole võimalust isegi tulutoovamat ametit õppida, sest ei keegi ei pea sinu perekonda sel ajal üleval. Siis tulevad lapsed, igal teisel aastal võib tulla uus. Sa võiksid ehk, kuna oled lugenud mees, plaanitseda vahel abinõusid selle takistamiseks, aga mis siis, kui naine ei taha kuuldagi, kui sellest räägitakse? Säärased naised on tihtipeale selle mõttelaadiga, see on nende meelest vooruslik. Sinul ei ole muud teha kui lasta tulla, mis tulemas on, ja püksirihma pingutada. Pead olema õnnelik, et ametiühing vahel koosolekuid korraldab, sest et saad sellegi aja kodunt eemal olla.»

Samuel vahib maha ja tonksib väikesi kive liivast lahti. «Sina näed kõike alati tumedamast küljest,» ütleb ta tasa. «Elus on veel palju muudki, palgast võib siiski rohkemaks jätkuda, kui sina mõtled. Ja peale selle: kõik inimesed abielluvad.»

«Kõik rumalad inimesed, kuid mina pidasin sind targemaks. Eemilil on siiski õigus, tal on oma auto. Kuigi ka seegi ei ole ilus, et esialgu äratab lollis tüdrukus lootusi, siis aga jätab ta oma muredega üksi.»

Ta tõuseb kivilt üles ja näib kavatsevat liikuma hakata. Samuel silmitseb teda, meeltes trots ja ebakindlus. Jah, ebakindlust ei saa maha salata. Tundub, nagu oleks ta külma vett kaela saanud. See paneb silmad maha lööma ja teeb ühtlasi vihaseks. Mis õigust on Fransul end tema asjadesse segada? Kuid ei või salata, et Frans on nagu kasvanud, tundub, nagu oleks ta Samuelist peajagu pikem, toosama Frans, keda Samuel on siiamaani peaaegu oma õpilaseks pidanud, liiatigi veidi arenematuks õpilaseks.

«Siin hakkab külm,» ütleb Frans. Ta on näost juba täiesti sinine ja taob käsi kokku, et sooja saada. «Peale selle peaks varsti juba lõunasöögi-aeg käes olema,»

lisab ta juurde, kui Samuel ei näi tema meeldetuletust kuulvatki.

Samuel on ikka veel vait, kuid tema sisemus mässab tugevasti. Miks on elu niisugune? Miks ta ei saanud elu pidada kauniks isegi ühte päeva mitte? Kas see pole ükskõik, kuigi see oleks vale? Ta tunneb, et on suuteline Franssu kasvõi vihkama.

Nad lähevad kodu poole, ilma et ise seda märkaksidki, astuvad hääletult, ebakindlaina, peaaegu kurbadena. Frans ei ole oma arust mõelnud midagi halba, ta soovib vaid, et elule vaadataks otse silma, et teda nähtaks sellisena, nagu ta on, ilustamata ja ehtimata. Samueli ilme vaevab teda ometi kogu aja. See on nagu tema süü, ja ta püüab midagi välja mõelda, mida enesekaitseks võiks ette tuua. Kuid peagi on nad jõudnud sinna, kus neil tuleb lahku minna, ja ta ei ole saanud midagi öelda.

«Noh nii, nägemiseni siis!»

«Nägemiseni!»

Samuel katsub kogu õhtupooliku kodus olla, istub kiiktoolis ja teeskleb lugemist. Lühike sügispäev hakkab hämarduma ja ei kesta kuigi kaua, kui toas tuleb valgus süüdata. Varsti on juba ka väljas täiesti pime, ning ei saa ära hoida, et pühapäev on lõpul ja et esmaspäeval on omad mured, mida juba nüüd tuleb arvesse võtta. Kuid veel ei kavatse Samuel alla anda, ta läheb välja jalutama, võib-olla läheb teatrissegi, kui see talle huvi pakub. Niipalju tal veel raha on, et tagumisse ritta pääseda. Ta kõnnib mööda tänavaid siia ja sinna, ja mida kaugemale õhtu jõuab, seda rahutumana ta end tunneb. See kõik on Fransu süü, miks tal oli vaja kohe tonti seinale maalida, kui teise meelest hakkas nagu rohkem valgust paistma? Kuid kõige halvem on see, et tema jutus võis olla põhja all, — see võis sõna-sõnalt tõsi olla.

Siis avastab ta ühe mõtte, mis vähemalt esialgu tundub lunastavana: abielluma, kes on rääkinud abiellumisest? Kas siis inimesed ei või ka niisama omavahel läbi käia ja lõbutseda? Seda on ju ennegi nähtud. Kui ta õieti järele mõtleb, on too mõte abiellumisest hoopiski Fransu leiutis, talle endale ei tulnud seda meel-

degi, enne kui Frans rääkis. Neil on kavatsus vaid teineteise seltsis aega veeta, käia tantsuõhtutel ja kinos. See vist ei tähenda ju, et peaks abielluma? Kes tänapäeval õieti abiellubki? Ainult rumalad inimesed, ütles Frans ise. Nojah, Samuel ei ole omateada kõige rumalamate hulgast, kuid ta peab Elsast lugu ja tahab võimalikult sageli temaga koos olla. Selle kohta ei tohiks kellelgi ütlemist olla, see on tema ja Elsa asi... Noh, kui tahta asja pikemalt järele mõelda, siis tuleb igatahes küll tunnistada, et aja jooksul, kui nad teineteisega rohkem tuttavaks saavad, ei või asi nagu eile ainuüksi käesilitamisega lõppeda. Kuid veel seegi on nende oma asi, millest kõrvalised isikud võivad ilusti eemal seista.

See mõte lohutab teda tõepoolest mõnevõrra, kõik hakkab selles suhtes paremana näima. Vahepeal on aeg siiski nii hiliseks läinud, et ta ei jõua enam teatrisse... Sellest ei ole õigupoolest lugugi, ta säästab sellega jälle mõne marga. Kuid nüüd hakkab üha selgemaks saama, et pühapäev on lõpul. Ja esmaspäev ei tähenda ainuüksi seda, et tööriided välja otsitakse ja tööle minnakse. Siis astuvad esile ka paljud muud asjad, tema puhkeaeg lõpeb. Ta on jälle mehaanikatöökoja tööline ja ametiühingu liige ja tema tädipoeg on hiljuti vangi pandud. Need on asjaolud, mille eest ei saa põgeneda; nende eest võib hetkeks puhkuse võtta, kuid põgeneda nende eest ei saa. Ta võib endale sada korda öelda, et ta ei taha neist midagi kuulda, et ta käib tööl, saab oma palga ja korraldab oma asjad nõnda, nagu ise tahab, kuid see on vaid iseenda petmine. Ametiühing ja tööandjate liit on selle kõrval palju tähtsamad tegurid. Need on haaranud oma sülelusse kogu maailma ja määravad täpselt kindlaks, kuipalju ta saab palka, kuipalju ta seega saab lõbutseda ja süüa, nad määravad veel sellegi ära, mis ta peab mõtlema üldistest küsimustest. Kui ta ei taha, võidakse ta hoopiski minema virutada sellest mürisevast masinavärgist, mida nimetatakse ühiskonnaks. Ta tunneb küllalt mehi, kes on kas tööandjate liidu või ametiühingu vastu üles tõusnud, ja nende seisukord ei näi meelitavana. Nad ei saa tööd kas sellepärast, et ükski tööandja ei hooli neist, või siis ei taha töölised neid

endale seltsimeesteks, ja kui neil ei ole jõudu pageda maale, peavad nad hulkuma tänavail sellise väljanägemisega, et väikesed poisid loobivad neid kividega.

Teisest küljest on igatahes mõistetav, et masinavärgist eemaldatakse need osad, mis tema vastu üles astuvad, ja on päris loomulik, et nad jäetakse ilma ka kasudest, mis masinavärgi armust neile osaks saavad. Just sedamoodi on asjad, kui neid tahetakse arukalt läbi kaaluda. Peab kuuluma emmale-kummale poolele, peab enda eest väljas olema kas siis tööandjana või töötegijana. Kuid ei ole sugugi kindel, kas ta tahab arukalt kaaluda. Kas masinavärgi armust antavad eelised on nõutud hinda ka väärt? Sest lõppude lõpuks võivad need kasud piirduda vaid sellega, et ta suudab oma peret ü l a l p i d a d a, ja sedagi mitte hästi; ei ole juttugi, et see toimuks moe viimaste saavutuste järgi. Selleks on võimelised ainult need, kes kuskil büroos masinavärgi järele valvavad, juhivad selle suunda nagu nöörist tõmmates. Nii võib kogu see asi olla vaid nende petmine. Kui paljud on küll rikkaks saanud näiteks liigutavate kirjelduste sepitsemisega vaeste hädade kohta! Ja need kirjamehed oskavad samuti hoida oma nööre, selles ei ole kahtlustki. Masinavärk vajab neidki, et püsida tasakaalus ja küllaldases rasvas. Vaesed muutuvad nii rõõmsaks ja rahulolevaks, kui keegi jutustab, kuidas neid riisutakse ja rõhutakse.

On Samuel praegu kade ja kibestunud? See on väga võimalik. Kuid selles on osalt süüdi ka Elsa ja Frans. Mis tunne on vaadata tulevikku, mille võib panna sisalduma lausesse: «Võib olla tänulik, et ametiühing peab vahel koosolekuid, et sellegi aja saab kodust eemal olla.»

Jah, on igal juhul kindel, et iialgi ei ole Samuel mööda saatnud halvemat pühapäevaõhtut. Isegi mitte tähed ega valgustatud linnatänavad ei paku talle vähematki huvi. Ja ometi on tähed palju rohkem kui ametiühing või tööandjate liit, nad on kõigest sellest kõrgemal. Ja nad on tema omad, kui ta vaid soovib, — pole vaja muud kui veidi pead tõsta, ja kogu taeva salapärane toredus on tema pilkude päralt. Kas tal on tahtmist vaadata? Küllap on, ja Samuel vaatabki, kuid ta

tunneb kohe, et nad on nii kaugel, et tal ei ole nendega midagi tegemist. Nemad on taevas, tema aga on maa peal, ja selles on vahe. Oleks võib-olla parem, kui neid ei oleks üldse olemas.

Kuid aeg liigub üha edasi, maailmas ei ole miski muu nii kindel kui aja liikumine. Ta peab nüüd viimaks magama minema. Kui ta jälle ärkab, on vastupandamatult käes esmaspäev.

3.

Öösi saab vähemalt üks asi selgeks: ta ei suuda Elsast lahti öelda. Mis see õieti tähendab? Samuel, kes uurib teadusi, ei vannu millelegi alla, uurimata ühtlasi, mida see tähendab. Tõsi küll, Frans naerab tema üle, kui ta asjast kõneleb. «Mis sa selle teadmisega peale hakkaksid,» ütleb ta, «sa ei teeks ikkagi nõnda, nagu mõistlik oleks.» Ilmselt ei või Frans andestada, et Elsa on saanud osa tema kohast endale, kuigi ta ise väidab vastupidist. Kuid seda ülevõimu, mille ta oli saavutanud pühapäeval, kui nad merekaldal seisid, hoiab ta ikka alles enda käes. Ta räägib nüüd eluküsimustest, nagu oleks ta ise juba kõike kogenud, mida elus võib kogeda, ja teaks kõiki asju. «Sina tahad siis teada, mis tähendab inimese armumine? Noh, võin sulle sellest jutustada. Vaata, sa oled nüüd saavutanud füüsilise küpsuse, kõik muu on juhus. Elsa meeldib sulle, aga kui ta poleks esimesel sobival hetkel sinu teele sattunud, oleksid sa päris kindlasti hakanud mõne teise vastu huvi tundma. Selles on kogu lugu, kui sinu seisukohalt võtta, ja see ei muutu põrmugi, kui seda ka Elsa seisukohalt vaadata.»

Frans naeratab pisut pilklikult ja läheb varsti oma teed. Tal olevat nagu asju õiendada. On hea, et Samuel tema toetust ei igatse. Kas ta siis siiani ei ole suutnud ise oma asjade eest hoolitseda? Igal juhul tunneb ta nüüd selle üle heameelt, et Elsa on olemas, see on igatahes kindel. Elsal on ainult kaks vaba õhtut nädalas ja nad ei saa seega siis tihedamini kohtuda, kuid see on vahekorrale vaid õnneks. Muudel päevadel tunneb Samuel tüdruku vastu palju suuremat kiindumust kui

temaga koos viibides. Oma kujutluses ta suurendab kohtumisest tekkivat heameeletunnet. Pealegi on selles midagi paljutähendavat, et mehel on oma tots. See teeb reipaks ja julgeks, ta hakkab otse silme all mehistuma. Ja siis paneb see peale kohustusi: kaht õhtut nädalas ei saa ta varuda millekski muuks otstarbeks kui Elsaga kokkusaamiseks.

Esmaspäev ei olegi nii raske, kui ta pühapäeva õhtul kartis. Kohe, kui ta silmad on avanud, tunneb Samuel paratamatu selgusega, et ta ihaldab Elsat, ja kui ükski asi on nii selge ja kindel kui see, siis peavadki teised olema ebamäärasemad. Ta arvab nüüd, et mõistab mehi töökojas, ega esita neile enam ohtlikke, rahutuks tegevaid küsimusi ja keegi ei vaata talle enam kahtlustavalt otsa. Maailmas peab oskama elada, ja maailmas tulebki elada, selle eest ei pääse kuhugi. Tuleb enda eest seista ja püüda kõik asjad kaasa teha, kuigi kõik ei olegi just päris hea. Jah, üks kui teine punkt on küll halvasti ja viltu, aga kuna see ei ole tema süü, on tal kõige parem katsuda vaid oma asjade eest hoolitseda. Ta on küll osaliselt seotud ka nende teiste asjadega, kuid nendel on temale kui indiviidile väiksem tähendus kui tema suhetel Elsaga.

Teisipäeval läheb ta siis oma esimesele armastuskohtumisele. Elsa, kes mõttes on jõudnud juba nii tuttavaks saada, nagu poleks nad kunagi võõrad olnudki, muutub nüüd järsku jälle võõraks. Võib peaaegu öelda, et Samuel pisut kardab kokkusaamist. Ta ei söanda isegi oodata ukse juures, vaid kõnnib teisel pool tänavat puiestikus. Uksel, mida ta silmadega kogu aja valvab, näib toimuvat eriti tihe liiklus. Mehi ja naisi käib alatasa sisse ja välja. Samuel püüab ära arvata, kes neist keegi on: see on teenijapiiga, see proua, see võib olla insener, kelle juures Elsa teenib. Siis ilmub Elsa äkki uksele. Samuelil on peaaegu raske uskuda, et see on tema. Elsa jääb kõnniteele seisma ja tõmbab aeglaselt kindaid kätte, vaadates ise samal ajal ümberringi. Samuel läheb kõhklevalt üle tänava, süda taob nii ägedalt, et ta tunneb end hingeldama hakkavat. Nüüd Elsa näeb teda, naeratab ja viibutab kätt. «Sa siis tulid,» ütleb ta, kui Samuel lähemale jõuab, «kartsin, et sa

üldse ei tule.» — «Ja mina kartsin, et sina ehk ei tule,» ütleb Samuel. — «Ah mina,» lausub Elsa, «mina igatsesin kogu aeg sinu järele.» Ta vaatab Samuelile äkki niimoodi otsa, et see avab viimasele terve uue maailma, meeste ja naiste maailma. Too pilk kestab vaid ühe hetke, see on peaaegu nagu välk, kuid see avaldab Samuelile täielikult, et Elsa on tema oma. Ja see on midagi niisugust, mida ei saa eritleda, see tulvab südamesse nagu torm ja võtab selle tervenisti oma võimusesse.

Nad jalutavad Puiestee tänaval kaua aega edasi-tagasi, kõnelevad asjadest, millel ei ole mingisugust tähtsust. Õhtu on pime, kuid seda kirkamalt säravad linnatuled, tänavalaternad otse sätendavad nagu väikesed päikesed. Õhtu on ka vaikne ja soe; palju inimesi on liikvel. Täna õhtul on kindlasti kogu linn väljas. Kuid see on ükspuha. Võib-olla paneb neid ometi salaja veidi imestama inimeste ükskõiksus selle vastu, mis nendega on toimunud. Kas inimesed tõepoolest ei näe midagi? Nad vaatavad vastutulijaile silmi, kuid neid näivad huvitavat vaid nende omad asjad. Nojah, nad ei taha inimestele midagi peale sundida, kuid armastus on alati täis egoismi. Samuel märkab end kõnelevat küsimustest, mis varemal ajal teda põrmugi ei huvitanud. Ta jutustab kentsakaid lugusid, et Elsat naerma ajada. Elsa silmad ja hambad säravad pimedas, ta hoiab Samueli käsivarrest kõvasti kinni, ja kui too on jutustanud midagi eriti lõbusat, naerab ta, nii et pisarad tulevad silmi. «Ei oleks uskunudki, et sa nii huvitav oskad olla,» ütleb ta, «kas tead, ma pidasin sind häbelikuks.» Seepeale katsub Samuel midagi veelgi lõbusamat välja mõelda.

Samal õhtul võtab Samuel esimese suudluse — seal pimedas võlvkaarelises uksetühemikus. See ei ole esimene kord, kus ta tütarlast suudleb, kuid ta on siiski sügavasti hämmastunud. Ta ei tea õieti, kas see on rahulolu või pettumus. Võib-olla on ta ehk enamat oodanud? Elsa väriseb tema embuses, kübar on veidi üles kerkinud, juuksed tungivad sasistena välja ja nägu on kummaliselt kõveraks moondunud, silmad kinni; nende järgi ei või otsustada, kas see on pahameel või

rahulolu. Siis avab ta silmad ja vaatab Samuelile ebakindlalt, otsekui kartlikult otsa. Ja Samuel peab naeratama, enne kui ta hakkab uskuma, et kõik on hästi ja õigesti. Nüüd usaldab juba temagi naeratada. Ta on andnud end Samuelile, hoidku see teda hästi ja ausalt.

Pärast seda õhtut on nad kindlad, et kuuluvad teineteisele, et nende vahel on asju, millest ei tea kunagi keegi muu kui ainult nemad kahekesi. Neid nähakse nüüd kõigil neil õhtutel, millal Elsa on vaba, koos kas tantsuõhtutel või Puiestee tänaval jalutamas. Samueli tuttavad harjuvad peagi selle mõttega, et temal on nüüd tüdruk. Samuel märkab, et mõnedes ringkondades hakatakse teda hindama rohkem kui enne. Pidul juhtub ju, et salkkond noorukeid räägib tüdrukutest. Ka Samuel tuleb sinna, Elsa aga istub kuskil seal tüdrukute hulgas, ja kõik teavad seda. Samuel kuulab mõnda aega ja ütleb: «Räägite tüdrukutest, aga mis te tüdrukutest üldse teate?» Siis jäävad kõik vait, sest on päris selge, et nad ei tea mitte midagi Samueliga võrreldes.

Ühel õhtul, kui nad on koos jalutamas, tuleb neile vastu Frans. Ta tervitab ja kavatseb mööda minna, kuid Samuel peab ta kinni ja esitleb Elsale. «Siin on mu kõige parem sõber,» ütleb ta. Elsa naeratab ja püüab olla viisakas, kuid Frans on ilmselt kohmetunud ja teeskleb, nagu ei oleks tal aega, ja lahkub neist varsti. Elsa ja Samuel, tõsi küll, ei tunne temast puudust, kuid tema käitumine tundub halvana, eriti aga Elsale tundub see otse solvamisena.

Kuid see ei ole kõige halvem, mis Frans teeb. Mõni päev hiljem kohtavad sõbrad tänaval jälle teineteist ja nüüd ei ole Elsat kaasas. Frans on ilmselt purjus, ta seisab, tänavanurgal, käed püksitaskus, ja õõtsutab mehiselt keha. «Tere, Samuel,» ütleb ta ülbelt, «kas lähed jälle selle naise juurde?» Samueli südamest lõikab iseäralikult läbi, sest see on vististi esimene kord, kui Frans on purjus harilikul argipäevasel päeval, — säärane asi ei kuulu enam heade kommete hulka. Kuid Frans naerab talle teeseldud jultumusega näkku, kõigutab oma keret ja teeb, nagu oleks väga heas tujus. «Kuulsid, mis ma ütlesin,» hüüab ta, «kas lähed jälle selle naise juurde või ei?» Paar teist noorukit seisavad

seal lähedal ja itsitavad naerda. Samuel punastab ja tunneb, et ta pea läheb kuumaks. «Mis see sinusse puutub, lähen, kuhu tahan!» — «Muidugi, muidugi,» ütleb Frans, «kuid ma võin ju ometi küsida, on vist ikka luba küsida?» — Samuel ei lausu sõnagi. Siis tuleb Frans otse tema ette ja ütleb sosinal, kuid siiski nii kõvasti, et võõrad noorukidki seda kuulevad: «Kuule, kas su ema oli ka vihane, kui sa viimane kord nii hilja ajani tema juures olid?» Poisid purskavad valju häälega naerma, justkui oleks kuuldavale toodud maailma parim nali, — nad hirnuvad ja vingerdavad rõõmu pärast. Seda ei suuda Samuel välja kannatada, ta lööb rusikaga Fransule vastu nägu. Frans vaarub natuke tagurpidi, kuid saab peagi tasakaalu tagasi ja lööb vastu. Nad hakkavad keset tänavat kaklema, varsti koguneb nende ümber rahvast, naerma ja tagant õhutama. Tekib kaks parteid, üks tahab näha Fransu, teine Samueli võitu. Nad peksavad teineteist rusikatega, löövad nagu verivaenlast... Kuid õnneks tuleb politsei, kelle tähelepanu rahvahulk on äratanud. Keegi sosistab kohutava sõna: POLITSEI, see hakkab sosinal veerema mehest meheni, jõuab viimaks ka kaklejate kõrvu, ja nad on küllalt targad jalga laskma, enne kui politsei kohale jõuab. Kui too viimaks tuleb, on rahvasumm juba vaikselt ja süütu ilmega laiali minemas. «Kas keegi tundis kaklejaid?» pärib politseinik hingeldades publiku käest. Ei, neid ei tundnud keegi. Ja politsei peab sellega rahule jääma.

Kuid pärast seda Frans ja Samuel isegi ei tereta enam teineteist. Frans hakkab üha rohkem jooma, teda vaevalt näebki teisiti kui joobnuna. See äratab juba nii palju tähelepanu, et keegi annab talle nime «Pätt-Frans».

Ühel õhtul, oodates Puiestee tänaval Elsat, ostab Samuel ajalehe, et seda ajaviiteks lugeda. Talle torkab kõige esmalt silma pealkiri: KOHTUOTSUS SUUREL KOMMUNISTIDE PROTSESSIL. Selle oli ta jõudnud juba ära unustada. Ta laseb silmad äkitselt ärganud erutusega nimestikust üle käia. Eks sa näe, siin see on, mida ta otsib: Pekka Valve, kolm aastat vangistust, nii ja nii mitmeks aastaks kodanikuõigustest ilma. Niisiis kolm aastat. Kolm aastat. Ta lausub seda mitu korda,

kuid ei taba mõtet, need on tühjad sõnad. Mis tähendab kolm aastat? Kas see ei ole peaaegu sama mis surm, kas võib inimene elada vanglas kolm aastat?

Taevas on pilves, pärnadest varjatud pargitee on tühi ja pime. Ta kõnnib mööda teerada, mõistmata ise, mis ta teeb. Ühel pool on plärisev, elava liiklusega tänav, teiselt poolt, eemal pargis olevast paviljonist kostab muusikat ja välgatab punaseid tulesid. Ta käib pika puiestee otsast otsani läbi, pöörab ümber ja kõnnib teise otsa, pöördub jälle tagasi. Elsa on tal hoopis ununenud. Kolm aastat, kumiseb ta peas ühtsoodu; ta hammustab huuli ja pigistab käsi rusikasse. Kolm aastat, kuidas võidakse inimene kolmeks aastaks vanglasse mõista?

Siis ilmub Elsa äkki pimedusest tema ette. Ta näib olevat vihane ja ärritatud. Samuel ulatab käe, kuid Elsa tõrgub seda vastu võtmast. «Sul pole vaja mind tunda, kui sa ei taha,» ütleb ta. «Ootasin siiski, et julged öelda, kui oled minust tüdinenud.»

«Mis sa sellega mõtled?» küsib Samuel hämmastunult.

«Tead seda ka ise väga hästi. Sina ei hooli minust enam. Nägin sind siin käimas, minu juurde sa aga ei tulnud, kuigi kell on juba pool tundi üle kokkulepitud aja.»

«Ma unustasin tõepoolest ära. Vaata seda!» ulatab ta Elsale ajalehe.

Elsa võtab selle kõheldes vastu. «Unustasid mu ära,» noomib ta.

«Vaata, mis lehes kirjutatakse, siis sa enam ei imesta,» ütleb Samuel.

Tal on selline ilme, millest Elsa mõistab, et on midagi erilist juhtunud, ja hakkab juba leppima. «Kohtuotsus suurel kommunistide protsessil», loeb tüdruk lehest. «Aga mis siis?» Ta vaatab Samuelile süütu ja imestunud näoga otsa, nii et too äkki mõistab, et Elsal ei ole aimugi, milles siin õieti küsimus seisab. «Ah sellepärast unustasid minu ära?» küsib Elsa. Hääles on ilmne etteheide; mis kommunistid neisse puutuvad? «Ega sinul ometi nende hulgas sugulasi ole?» jätkab ta kõhklevalt.

«On,» vastab Samuel, «see siin.» Ta osutab Pekka Valve nimele. «See on minu tädipoeg.»

«Sinu tädipoeg?» Elsa ei ole kunagi tulnud mõttele, et kommunist võib kellegi tädipoeg olla. Ta silmitseb Samueli siira kurbusega. «Nüüd ma saan aru. Sai ta tõepoolest kolm aastat?» Samuel noogutab pead ja näeb Elsat mõistvat, et on juhtunud õnnetus. See on tema meelest peaaegu sama, kui keegi oleks jäänud rongi alla. «Kas nad siis ei osanud arvata, et säärase asja pärast võib vanglasse sattuda?» küsib tüdruk. — «Muidugi, nad olid selles täiesti kindlad.» — «Kuid mina arvan, et nad olid selles täiesti kindlad.» — «Kuid miks nad siis säärase asja ette võtsid, miks nad siis võtsid?» Elsa vaatab Samuelile otsa, silmad hirmu pärast suured, kuid Samuel mõistab, et temale ei saa küsimust selgeks teha. Ta ei suudaks kunagi taibata, et võidakse end ideele ohverdada, veel vähem suudaks ta seda heaks kiita. Nüüd näeb Samuel esimest korda tüdruku hingesse ja talle tundub, et see on üsna tühi.

Täna õhtul ei ole neil kaugeltki nii lõbus kui harilikult. Samuel on sünge ja enesessetõmbunud, Elsa usaldab vaevu temaga rääkida. Elsa mõtleb selle olevat tingitud tollest tädipojast ja annab seepärast Samuelile andeks ning püüab olla ta vastu nii hea kui oskab. Kuid Samueli lood on palju halvemad, — esimest korda on ta Elsas puuduse avastanud ja seda ei saa enam meelest välja tõrjuda. Kommunistide protsesski muutub selle kõrval tähtsusetuks, on võimalik, et see enam kunagi täielikult ei unune.

Kuid siis hakkab talv viimaks ometi tulema. Silmapilk on käes jõulud ja siis on needki jälle niisama kiiresti mööda läinud. Lund sajab mitu päeva järjest. Praegusel ajal ei lasta linna enam lumme uppuda; sest autod kihutavad mööda tänavaid, nii et lumi tolmab, ja need vajavad ruumi. Kohe, kui lumesadu on järele jäänud, ilmuvad tänavale mehed sahkade ja labidatega, ja üks-kaks on tänav jälle puhas. Ainult suured hanged tänava ääres tuletavad meelde, kui palju lund jõudis tulla. Kuid töö ei lõpe veel sellegagi, ei, majaomanikud peavad laskma ilusti veel lumehangedki ära vedada. Alles siis on autod rahul ... See kibe askeldus toimub

loomulikult vaid kesklinnas, niisugused kõrvalised kolkad nagu Samueli kodu võivad olla täiesti rahulikud, sest kes peaks autoga sinna sõtma.

Seal tähendab talv vaid aja möödumist: on jälle jõudnud kätte talv, seejärel jõuab kätte kevad. Ja aja möödumine tähendab, et elu poolt löödud haavad kasvavad kinni. Suur kommunistide protsess ununeb, sellest ei kõnele enam keegi. Samuel on jõudnud oma elujärjega olukorda, kus kõik kuidagiviisi edasi läheb; ei saa õieti öelda, kuidas ta läheb. Ühiskondki näib olevat mõneks ajaks nagu rahunenud, vajunud unne, et uueks heitluseks jõudu koguda. Frans elab omaette oma halba elu, mis näib aina pahemaks minevat. Eemil ei kirjuta sõnagi. Samuel loeb raamatuid ja kaks korda nädalas läheb ta Elsa juurde. Need Elsa juures veedetud õhtud on nagu tugipunktid, mille ümber elu pöörleb. Nüüd Samuel muidugi teab, mis inimene Elsa on. Tollest õhtust peale, millal nad kommunistide protsessist kõnelesid, ei ole ta millestki erilisest nagu unistanudki. Ta on Elsat võtnud niisugusena, nagu ta on, sinna ei saa midagi parata. Elsa peab suuresti lugu kinost ja Samuel viib teda sinna nii tihti, kui tal raha leidub. Igal juhul on pärast meeldiv teise käsivarrele toetuda, kui pimedal, jahedal õhtul koju minnakse. Öö suudleb paitavalt nägu ja kaela, ja ei ole midagi muud, ei midagi muud pika aja jooksul.

4.

Kevad tuleb äkki, marulisena ja võimsana, kord sajab vihma ja kord paistab päike. Lumi kaob mõne päevaga ja varsti hakkavad niiskes metsas õitsema võsaülased. Nüüd tahab Elsa jalutada metsas, sest seal on nii rahulik ja ilus, kuid ennekõike saab seal olla kahekesi. Neil on seal oma kivi, millel on hea istuda. Sealt võib näha kaugele merele, nii kaugele kui silm ulatub nägema. Selgetel õhtutel joonestuvad Suursaare karmid kontuurid silmapiirile tumedalt sinavatena nagu äikesepilv. On hea istuda seal ja mõelda taassaabuvale suvele, suvele kui lubadusele, mis iialgi ei täitu. Kuid seda ei taha keegi kunagi uskuda.

Talv oli niisugune, nagu ta oli, see on nüüd seljataga ebamäärasena ja hallina nagu unenägu. Võib-olla ei tähendanud ta kuigi palju, võib-olla oli ta ehk pisut igav ja üksluine, kuid ilma selle talveta ei oleks ka praegust kevadet. Nad on kõrvuti jalutanud tänavail, istunud kinos, tantsinud joobunuina inimestest tulvil peosaalides, ja nüüd istuvad nad siin kivil. Nad kuuluvad ühte, sest see on kuskil otsustatud ja seda ei või tühistada. Ja ühel õhtul, ühel õige valgel ja vilul õhtul jõuavad nad tolle keelatud puu juurde. Või see on just nagu tulnud nende juurde. Ja seda ei saa takistada. Sellest ei ole kunagi juttu olnud, kuid loomulikult on nad sellele sageli mõtelnud. See on olnud nagu viimane sõlm, mis neil tuleb avada, enne kui nad võivad astuda sisse eluväravast.

Nüüd tuleb see neile vastu, veereb neist üle küsimata, peatumata. Seda võiks peaaegu võrrelda sünnipäevaga: taas aasta võrra vanem, taas kogemuse võrra rikkam. See tuli ja läks, nõnda kui suvi ja talv tulid ja läksid. Ainult tundub, et inimese sisemuses, südames ja hinges, ei ole miski enam nõnda kui enne. Suhtest on korraga sanud side. Saatus.

Nõnda on läinud. On raske istuda armsakssaanud kivil, kuid veel raskem on ära minna. Elu on suur pettumus, jah, just seda ta on ja mitte midagi muud. Nad on vaadanud seda tegu eemalt, nad on mõttes arutanud: see on kindlasti kõige võti, see on see tõde, mis teeb vanemad inimesed nii iseteadlikuks ja kindlaks . . . Ja nüüd see ei sisaldagi midagi erilist. Kõik on samasugune, niisama läbiuurimatu, niisama ebakindel kui ennegi, arvestamata pettumuse- ja ahelatunnet inimese sisemuses. Elus ei olegi seega siis midagi rohkemat, mingit täideminekut. Aeg vaid kulub, päev elatakse päeva järel ja see veereb minema, tulemata iialgi tagasi, elu lüheneb. Elu, need päevad, need suved ja talved, need aastad. Nad vaatavad neid jahmunult: kas sealt ei tulegi enam midagi, kas see oligi kõik?

Kuidas see nõndamoodi juhtus? On ju olemas moraal ja head kombed. Kuid kes on kunagi rääkinud neist Elsale ja Samuelile? Rahvakooliõpetaja ja kirikhärra, kuid on paras küsida, mis nad isegi neist asjadest teavad? Nad annavad usu põhilause: nõnda võid teha, nõnda mitte. Kuid seletused ei tundu uskumisväärsetena ja inimene kardab, et tema eest tahetakse midagi maha salata. Kuna ta ei tea, mistarvis looja lõi maailma pärispatu, peab ta seda ise järele proovima. Jah, aga peale selle võidakse öelda, et Samuel on lugenud raamatuid, tema peaks teadma. Kuid võib-olla just sellepärast nõnda juhtubki, — raamatud loovad uurimisreisijaid, nad otse ergutavad uurima. Sest tõde ei suuda nad anda, tõe peab igaüks ise välja otsima — raske töö ja kalli hinnaga.

Noh niiviisi, siin on neile siis üks tõde, see on tõde, kuigi ta maitseb mõrult. Nad on ahelais, liidetud teineteise külge selle teo hävimatu sidemega. Nüüd tõuseb Samuel viimaks püsti. «See on siis läbi,» katsub ta mõelda. Kuid mis on läbi? Ta ei söanda Elsa poole vaadata, sest Elsa silmist vaatavad talle vastu esiemade vaistud, hirm ja armastus. Jah, Elsa on nüüd paratamatult tema oma. Kui ta tahab mees olla, peab ta vastutama kõige eest, mis juhtub.

Peale selle on veel olemas südametunnistus ja ka tema teaks nagu midagi selle asja kohta. Ta taob oma vasaraga ja nõuab oma hääle kuuldavõtmist. Ta toob esile põhjuste ja tagajärgede kogu ahela. Ta esitab küsimuse kohta uusi vaatepunkte, moraalseid, ühiskondlikke ja majanduslikke vaatepunkte. «Kas sa nende peale üldse ka mõtlesid tegu toime pannes?» küsib ta. «Või nii, ah mitte, noh, siis saab sul tulevikus küllalt aega olema nende üle järelemõtlemiseks, võib-olla saad neid terve oma ülejäänud elu vaagida.» Südametunnistus on karm ja äraostmatu, tema ei taha midagi kuulda inimlikest nõrkustest, ta on olemas just selle tarvis, et sundida sääraste nõrkuste pärast häbi tundma.

Kuid see tegu ei tagunud ainult ahelat, vaid tekitas ka kuristiku. Kui Samuel seisab ja püüab järele mõelda, mis see õieti on ja mis on nüüd tagasivõtmatult lõpetatud, istub Elsa ikka alles kivil ja põimib oma käsi tema põlvede ümber. Ta vaatab ülespoole ja naeratab, kuid sellest naeratusest võib iga hetk hakata pisaraid voolama. «Kas tõotad,» küsib ta, «kas tõotad, et ei jäta mind

iialgi maha?» See on hirm, mis nõnda küsib. See on umbusaldus, mis nõnda küsib. See ei palu armastust, vaid kaitset, sest armastust ei saa ju paluda ega kerjata. Samuel teab, et peaaegu iga naine esitaks sellesama küsimuse, kuid see tekitab siiski räbala tunde. Ta peaks sõnadega, kuuldavalt andma tõotuse, määrama praegusel ebakindlal hetkel ette tulevaste päevade saatuse? Kas see üldse on võimalik ja kas ei ole lausa totter paluda niisugust asja? Ei, ta ei tõota midagi, sidemed on sügavamad kui mingi tõotus, mida võidakse millal tahes murda. Ta seisab sirgena ja jäigana ning vahib pimenevale merele. Elsa hakkab nutma. Jah, see on nüüd teist korda, kui Samuel temas puuduse avastab. Ja seekord on puudus tõsist laadi. Nüüd teaks ta nagu jälle rohkem, mis Elsa õieti on: väike kena naine, kes elab vaid oma vaistude ja nende harjumuste varal, mis esiemade kogemus on loonud. Niisugusena tuleb teda siis ka kohelda, kohelda peaaegu nagu vastutusvõimetut.

Kuid on väär lasta tal nutta, sellest tekib tunne, nagu oleks kauni liblika surnuks löönud. Samuel kummardub ja tõstab ta püsti. Nüüd pole tal enam vaja nutta, — Samuel küll ei luba midagi, kuid ta peab teadma, et Samuel on mees ja teab, mis on mehe kohus. Vaat niimoodi, Samuel suudleb ära tema pisarad. Kas ta on tähele pannud, kui ilus on meri täna õhtul, see on tõepoolest nagu suur harras silm, mis vaatab taeva poole? Ja kui vaikselt seisavad vanad puud nende ümber, nad nagu kuulavad midagi. Või ehk magavad? Vististi nad magavad, sest siia rannikule on saabunud öö. Seda kõike peavad nad vaatama ja sellest kaunidusest rõõmu tundma, mitte aga nutma.

Elsa keha väriseb tema süles, see on niisama abitu nagu liblika keha, kui see siin tema asemel oleks. Elsa elu kestab ehk vähe kauem, kõik toimub temas veidi aeglasemalt: talle saab osaks rohkem rõõmu, kuid ka rohkem kannatusi. Kuid vahet neil ei ole.

Täna õhtul viibivad nad väljas tavalisest kauem, hüvastijätt on tavalisest õrnem. Uni on võib-olla ehk rahutum kui teistel öödel. Kuid siis tuleb jälle hommik ja uus päev, hommikud ja uued päevad tulevad üksteise järel, nõnda kui nad maailma algusest peale on tulnud ja läinud. Kõik pöörleb oma hooga edasi, pöörlevad peatumatult nii maakera kui inimesed, nagu loodusekorras on kindlaks määratud. Ning Elsa ja Samuel harjuvad sellega, et neil on juhtunud ja juhtub veel edaspidigi ühte ja teist, — inimene peab harjuma, seegi on loodusekorras ette nähtud.

Ja Elsa avastab ühel päeval uue saladuse. See ei olegi, tõsi küll, saladus, kuid ta ei ole varem juhtunud sellele mõtlema. Ta räägib sellest ühel õhtul Samuelile, kui nad jälle seal oma kivil istuvad. Temast võib saada ema, mõtle ometi, kulla sõber. Kuid Samuel muutub ootamatult süngeks, sest asjaga ei oleks tema meelest tõesti pidanud nii kiiret olema. Ta on nii vihase näoga, et Elsa ei ole veel kunagi näinud teda säärasena, tema pilk läbistab südame nagu mõõk. Asjaga ei ole küll temagi arust kiiret, ta tahtis vaid ütelda, et niisugunegi võimalus on olemas, ja ta ütles seda just nimelt Samueli rõõmustamiseks. Aga kui see on talle nii vastumeelne, siis pole Elsalgi enam midagi juurde lisada, ta ei lausu selle küsimuse kohta kunagi enam sõnagi.

Ah nõnda, Samuel vaatab teda juba leplikumalt. Elsal ei maksa temast valesti aru saada, tal ei ole loomulikult midagi selle vastu, et nad lapsi saavad ja abielluvad, kuid neil tuleb oodata, sest tal on ema ja õde ülal pidada ja ka seda tuleb arvesse võtta. Just seda mõtles ta sõnadega, et asjaga ei ole nii kiiret.

Elsa ei vasta midagi. Muidugi tahab ta Samueli uskuda ja oodata nii kaua, kui ta tahab, nii kaua, kui asjad seda tõepoolest nõuavad, kuid ta tunneb, et siin ei olegi küsimus õieti sellest. Praegu on küsimus tollest pilgust, mis läbistas südame nagu mõõk. Samuel oli temale kuri, Samuel, kellest ta enam iialgi ei saa loobuda. Oli võimatu mõeldagi, et ta loobuks Samuelist pärast seda, kui nad nüüd on seotud säärase sidemega. Ta on nüüd tolle teo ori, ja mis küll teda ootaks, kui Samuel ta maha jätaks? Teda ootaks niisamasugune peadpööritav sügavik, mis ootab kõiki väikesi tüdrukuid, kelle peigmehed on neid saatuse hooleks jätnud. Teda ootaks mees igal tänavanurgal ja igal tantsuõhtul, mees, keda ta peaks ihaldama ja ühtlasi vihkama. Kas

ta jaksaks minna mööda, kas ta jaksaks jätta kuulamata kiusaja häält? Sellele ei tihka isegi mitte mõtelda.

Kuid Samuel on praegu ta vastu nii hea, tõmbab ta päris enda ligi ja katsub selgeks teha, miks laps praegusel hetkel tõepoolest oleks liiga varane. Nad peavad ootama. Kas Elsa jõuab oodata, usaldab ta Samueli niipalju, et võib oodata?

Muidugi ta ootab, muidugi võib Samuel teha nii, kuidas tahab. Kuid ega Samuel ta peale enam vihane ei ole, ega? Kõik muu võib olla kuidas tahes, kui vaid Samuel temast hooliks.

Ei, Samuel ei ole vihane, kuid ta vahib seda kinnitades kõrvale. Tal on tunne, nagu topitaks talle mõnd elutut kompsu sülle, — olge hea, see siin on nüüd sinu jagu, võid teha sellega mis tahad, kuid pead selle eest ka vastutama, et temaga midagi halba ei juhtuks. Just niisugune tunne on tal.

Ja üksinda jäädes ei ole ta endas kindel, kui ta ka oleks vihanegi. Petis on ta ikkagi, vilets petis. Kui ta oleks niisugune, nagu mees peab olema, siis läheks ta Elsa juurde ja ütleks otseselt, et neil on nüüd kõige parem lahku minna, sest too jutt emast ja õest on tühi loba. Küsimus on selles, et sel kombel ei taha ta Elsat saada. Just selles on küsimus, kui ta aus tahab olla. Ja miks ta ei taha? Sellepärast, et Elsa on ikkagi vaid tavaline tüdruk, ta on temas nagu pettunud.

Aga kui ta on olnud kaks päeva üksi, on ta jälle tulvil igatsust. Kust too igatsus tuleb? Mis see on? Ta peab jälle minema Elsa juurde, nägema tema nägu, tundma süles tema värisevat keha. Mis see on? Kas ta kõigest hoolimata tahab Elsat, kas ta kardab ainult vastutust, püüdes otsustamist edaspidiseks lükata? Kas see tähendab vaid, et ta ei julge enda peale võtta vastutust naise ja perekonna eest? Noh, kui küsimus ei ole muus, siis sellest hirmust päästab ta end küll vabaks . . . Mõeldes, et ta enam kunagi ei saaks Elsat näha ega enda lähedal tunda, valdab teda peaaegu meeleheide. See on võimatu, lahkuminek on võimatu.

Siis tuleb jälle päev, millal Elsal on vaba õhtu. Sellele järgneb jälle enesealandamise ja enesehaletsemise päev. Elsa läheduses olles ta mõnel hetkel peaaegu vihkab

teda, temast eemal olles igatseb ärarääkimatult. Ühel päeval tülitsevad nad esimest korda, kuid lahkuvad jälle seda südamlikumalt.

Suvi on vihmane ja hall. Sageli peab Samuel Elsat oodates seisma vihma käes, krae üles tõmmatud. Elsa on esialgu rõõmsas tujus, astub kergelt üle tänava, naeratab ja lehvitab juba kaugelt kätt. Temale on need kokkusaamised nüüd ainuke elumõte. Ta on ema, tema elu ainukeseks soovide täideminekuks on saada emaks ja leida ustava mehe armastus. Ja seal on Samuel, tema mees, ja kas tal ei ole siis õigust naeratada ja kätt lehvitada. On ta ju kogu päeva tööd teinud, nüüd läheb ta palka saama. Kuid Samueli nägu ei värahtagi, see on külm ja vali. Tarvitseb vaid seda näha, kui rõõm juba teed lendab. Väike tüdrukusüda tõmbub kokku oma teed ees. Kuid võimatu on tagasi pöörduda, ta kuulub selle ees. Kuid võimatu on tagasi pöörduda, ta kuulub tollele mehele, olgu see siis mis tahes nägu. Ta meeleolu muutub pahaks ja kurvaks, kuid Samuelist ei saa ta lahkuda.

Nad püüavad jalutada, kuid kas saab vihmaga jalutada? Ka kino ei veetle, nagu läinud talvel. Elsal on väike tuba köögi taga, nad võivad sinna minna, kuid nii tasa, et pererahvas ei kuuleks. Seal on sohva, mille võib muuta voodiks, laual äratuskell ja aknal õitseb fuksia. Samuel on sõnaaher, istub sohval ja suitsetab. Elsa istub eemal sohva teises otsas ja vaatab teda tõsisena ning ootavana. «Mispärast sa jälle midagi ei räägi?» ütleb ta. — «Mis ma siis peaksin rääkima?» lausub Samuel ja katsub naeratada. «Täna on sinu kord rääkida.» — «Ega ma siis üksi rääkida ei saa ja ma ei julgegi, kui sa niimoodi mossitad. Sa ei hooli minust enam.» — «Hooli,» ütleb Samuel, «muidugi hoolin, kas ma siis siin oleksin, kui ma ei hooliks? Kuuled sa,» — ta ajab end sirgu, sunnib näo naerule ja hakkab jutustama, mis ta neil päevil on lugenud, mida mõtelnud. Vahepeal satub ta lausa hoogu, unustab kõik oma kahtlused, selgitades oma seisukohta mõnes küsimuses. Siis tuleb Elsa tema ette põrandale, põimib käed tema põlvede ümber ja toetab pea tema põlvedele. Ta kuulab andunult, pilk ülespoole pööratud, ega saa kuigi hästi aru. Kuid tema arvates ei ole sellest lugugi. On ükskõik,

mis Samuel kõneleb, kui vaid võib näha tema nägu niisugusena, heana ja innustusest hingestatuna ... Kui ta viimaks sellest väsib nagu laps mängust, hakkab ta pärima: mis siis mõeldakse selle ja sellega? Küsimus võib olla nii lihtne, et Samuel järsku raevu satub: «Kas sa siis isegi seda ei tea, kas sa koolis ei ole käinudki?» — «Ma olen selle unustanud,» kaitseb Elsa end ehmunult, «kuidas võiksin ma sääraseid asju mäletada?» — «Kuidas,» ütleb Samuel vihaselt, tõuseb püsti ja tõukab ta eemale, «kui sa teenijatüdruk ei oleks, küll siis teaksid.»

Ka Elsa tõuseb püsti ja pisut aega näib, nagu söandaks ta tugevaks ja julgeks saada. «Kas siis teenija on halvem kui teised inimesed?» küsib ta uhkelt. «Mis sa ise oled? Sulane!»

«Ega ma seda ei mõelnud,» lausub Samuel väsinult ja läheb eemale laua taha istuma, «ma ei mõelnud elukutset, vaid hinge, — sul on teenijatüdruku hing.»

Elsa huuled hakkavad värisema ja hetke pärast lebab ta kõhuli voodis ning nutab, nii et õlad võppuvad. See murrab silmapilkselt Samueli meelepaha, teda valdab too tunne surnukslöödud liblikast. Ta võtab Elsa nagu väikese lapse sülle ja kogeleb: «Ei maksa, ei maksa nutta.» — «Miks sa siis alati solvad mind?» haliseb Elsa. — «Ma ei solva ju,» kaitseb end Samuel, «ei tahtnud solvata.» Ta kiigutab senikaua, kui nutt on mööda läinud. Ülejäänud õhtu on ta väga õrn, see on nagu tema kohus. Ja Elsa lepib ära, unustab ja andestab kõik.

Kuid Samueli südames keeb. «Juudas,» mõtleb ta, «ma olen juudas.» Kuid pole parata. Kohe, kui ta näeb armastust Elsa silmis, kui too nagu annab kogu oma elu tema kätte, on see nagu mägi tema peal, mille alt vabaks ei pääse. Tal tuleb Elsat omaks pidada, ta on kord tema võtnud ja nüüd tuleb ta endale jätta. Ta ei või liblikat lõplikult surnuks lüüa. Ja ta ei ole eneses kuigi kindel, võib-olla ta tahabki teda võtta, kuigi see vahel tundub raskena. Meelde tuletades, kuidas ta kahe lahusoldud päeva pärast jälle hakkab Elsa järele igatsema, on ta selles peaaegu kindel, et ta tahab teda omaks saada. Kui Elsa oleks vaid teistsugune, kui temas oleks muudki kui liblikas ...

On juba öö, kui ta ära läheb. Elsa saadab teda välistrepini. Ta on nii õnnelik, kui Samuel tema vastu hea on olnud. «Sa tuled siis samal ajal kui ennegi?» küsib ta. «Küll ma tulen,» vastab Samuel ja vahib juba välja tänavale. Kuid Elsa ei lasegi tal veel minna, ei lase tema kätt lahti. «Kuule,» sosistab ta, aga kui Samuel tema poole pöördub, pole tal midagi öelda. Ta vaid pigistab kätt ja vaatab, naeratab. Samuel peab tüdruku veel kord enda vastu suruma. Alles siis võib ta minna, siis seisab ta üksipäini tänaval.

Kodu poole sammudes püüab ta küsimust kaaluda. Ta võtab oma mõistuse appi ja laseb sellel kõnelda, mis tal kõnelda on, ja seejärel näib lugu muutuvat selgeks nagu päev. Ei muud kui kihlused ja pulmad, nii teevad ju kõik inimesed. Päris tõsi, midagi erilist siin ei ole, see laseb end nagu iseendast korraldada. On võimatu aru saada, mis ta veel kõhkleb. Kuid nüüd on küsimus siis otsustatud, juba järgmisel korral Elsaga kohtudes teeb ta asja klaariks. Kui nüüd Elsa ei olegi just niisugune, nagu ta sooviks, siis on ta ometi hea ja ilus tüdruk, ja sellest peaks talle jätkuma. Kas elamiskunsti saladus ei seisnegi just selles, et osata sellest materjalist, mis parajasti saadaval on, midagi valmis teha, mitte aga alati rohkemat ihaldada?

Aga kuidas ometigi läheb, kui nad järgmine kord kohtuvad! Samuel ootab kokkusaamiskohal heatujulisemana kui juba enam ammugi mitte, sest täna ju otsustatakse asi lõplikult. Ka Elsa näeb tema rõõmsameelsust, ja see teeb ta enesekindlaks ning Samueli arvates palju veetlevamaks kui tavaliselt. Asi näib niisiis hakkavat ladusalt minema. Tõsi küll, tänagi sajab ja neil tuleb end jälle sinna köögi taga asuvasse tuppa poetada, ja see ei ole meeldiv, kuna seda peab tegema salaja. Praegusel hetkel, kus Samuel tahaks olla eriti aus, on sääraseses salajases hiilimises just nagu midagi alandavat. Kuid küsimustega võib hakkama saada ka sel teel, et loobutakse neile mõtlemast, ja sellega peab Samuel praegusel juhul leppima.

Elsa on täna nii heas tujus, et ei tea, mis ta peaks tegema. Ta istub Samueli põlvel ja paitab tema nägu. «Sa ei ole täna sugugi kuri,» ütleb ta. — «Ei,» kinnitab

Samuel. — «Kas mitte sugugi? Ega sa ei vihasta, kui ma ka ükskõik mida teeksin?» — «Ei.» — «Noh, siis keedan ma sulle kohvi.» Ta läheb naerdes kööki ja liigub seal väga tasa. Samuel teab, miks ta seal nii tasa liigub, ja see solvab teda, ta tunneb, kuidas miski tema sisemuses ikka rohkem ja rohkem kangestub. Ta tunneb, nagu oleks ta kerjus, kui mitte lausa varas, — mees köögis, millest naljalehed lõpmatult ainet saavad. Just niisugune ta on ja mitte põrmugi parem.

Olukord ei parane sellest sugugi, et Elsa kohvi tuues toob kandmikul ka suure musta sigari. «Võtsin selle inseneri karbist,» seletab ta rõõmsalt. «Võid täna korragi elada nagu härra.» Pannud kohvikandmiku lauale, tuleb ta Samuelile sülle, põimib käed tema kaela ümber ja hakkab vadistama, kui õnnelik ta praegu küll on. Kuid tundes Samueli keha jäikust ja külmust, tõmbub ta ehmunult eemale. «Sa ei olegi enam hea,» ütleb ta kurvalt, «oled jälle niisugune.» Samuel ei vasta midagi, talle tundub, nagu plahvataks ta samal hetkel, kui ta suu avab.

Kuid kohvi peavad nad ikkagi jooma, kui see kord juba valmis on keedetud. Elsa valab kohvi tassidesse, ta püüab Samueli mõista ja mõtleb, et viimane on ainult närviline. Ta paneb veel suhkrut ja koort Samueli tassi ja alles siis on tal mahti endale mõelda. «Noh nii, ole hea ja joo kohvi,» ütleb ta. Samuel joob tõepoolest ja see annab Elsale julgust juurde. Ta hakkab jutustama, mis insener täna töölistest rääkis; ta jutustab vaid selleks, et Samuelile parem tuju tuleks. Töölised olevat nii abitud ja saamatud, et neist hakkab kahju. Seda oli ta öelnud prouale hommikueine ajal. Kui nad saavad mingi koha, siis koogutavad nad seal kasvõi terve eluaja, katsumatagi arendada oma ametioskust, et võimaluse korral kõrgematele kohtadele pääseda. Ning pealegi ei hoia nad pennigi tagavaraks, ja niipea kui mõni juhtub töötuks jääma, on kohe nälg majas. Ametiühingud jällegi on säärased asutused, kus üks võib teise selja taha pugeda, need on justkui loodud kasvatama iseseisvusetust ja ettevõtlikkuse puudumist. Tegelikult ei suuda nad töömehi raasugi aidata, sest palga suuruse määravad lõppude lõpuks ikkagi

kindlaks konjunktuurid. (Mis tähendavad konjunktuurid?) Nõndamoodi oli insener rääkinud.

«Ah nii,» sõnab Samuel.

«Mis sina sellest arvad?» küsib Elsa.

«Ei tea.»

«Ah ei tea.» Elsa nägu tõmbub mõtlikkesse kortsudesse. «Tead mis, mina mõtlesin seda asja täna kogu päeva. Mõtlesin, et kas sina püüad maailmas edasi jõuda. Kuule, mis sa teed kõigil neil õhtutel, kui sa siin minu juures ei ole?»

«Enamasti loen.»

«Loed, aga kas sellest on midagi kasu? Mida sa õieti loed?»

«Kõike, mis ette juhtub.»

«Kuid kas sellest on kasu? Kas sa ei arva, et inimene peab noorest east peale ettepoole vaatama? Minu vend näiteks hakkas kohe oma maja ehitama, niipea kui abiellus.»

Nüüd ei suuda Samuel enam kannatada. «Kuhu sa õieti sihid?» lausub ta vihaselt. «Kas tahad, et minagi pean hakkama maja ehitama?»

«Kas selles on siis midagi halba?» küsib Elsa ehmunult. «Kas ei oleks tore, kui endal maja oleks?»

Samuel vaatab teda hämmastunult. Talle tuleb meelde viimane lootusetu kõnelus Pekka Valvega. Aktiviste, ütles Valve, maailm vajab aktiviste. Tookord ei leidnud ta oma püüetele õiget väljendusviisi. Pekka tahtis teda panna ehitama uut ühiskonda, mehed mehaanikatöökojas nõuavad, et ta võitleks marga juurdepanemise eest tunnitasule. Elsa jällegi omalt poolt tahab maja. Sama kamp viimse kui üheni, sama vedru on kutsunud esile kõik need soovid. Kõik tahavad lunastada elu, kogudes selle ümber kaitsevalliks raha ja varandust. Kuid just selle valli vastupidavuses oli Samuel kahelnud, selle vastu oli ta mässu tõstnud. Maailm ei vaja rohkem raha- ja varakorjajaid, neid on siin tõepoolest rohkem kui tarvis.

Ta ilme on muutunud nii süngeks ja ähvardavaks, et Elsa usaldab vaevalt hingata. «Oli see siis nii rumal, mis ma ütlesin,» lausub Elsa vaikselt ja ettevaatlikult, «ma ei saanud aru, et oma maja ehitamises midagi

halba oleks?» Samuel näeb ära, et see, mistarvis ta nii heas tujus siia oli tulnud, on nüüd nurja läinud, sest maja ei hakka ta ehitama, seda ei maksa Elsal oodatagi. Aga kui Elsa teada tahab, mis kasu on lugemisest, siis võib ta ainult öelda, et ta kavatseb endast inimese kasvatada, kui vastusest talle praegu üldse kasu on. Noh, on sellest kasu, saab ta sellest midagi aru . . . ? Ah et kas me siis ei ole juba inimesed? Ei, me oleme tobud, näljased elukad, kelle kõrgeimaks vormiks ja ideaaliks on täissöönud, oma majas elav pursui.

Samuel käib põrandal ägedalt edasi-tagasi. Elsa vaatab teda kurvalt ja kartlikult, suutmata mõista, mis talle jälle peale tuli. Ta tunneb end iga rakuga olevat seotud tolle mehe külge, ta ei tihka isegi mõelda, et nad võiksid lahku minna. Kuid kas siis elu peaks niisugune tulema, kõik need päevad ja aastad, mis neil üheskoos läbi tuleks rännata? See tahab purustada ta südame . . . Noh, varsti Samuel muidugi jälle rahuneb ja tuleb teda meelitama, kuid nüüd tajub Elsa esimest korda, et seda ei tehtagi tõsiselt, vaid see on sunnitud, võltsitud. Kui ta praegu söandaks, paneks ta toime enesetapmise.

Niisugune tunne on Elsal. Kuid kas Samuel teab sellest midagi? Ei, ta nagu teeks heaks oma äkilise viha ja täidaks kohustuse, kui ta teda meelitab. Ja õigupoolest on Samuel nüüd, kus ägedus on mööda läinud, heas tujus. Ta on lõpuks ometi teinud avastuse, selgusele jõudnud. Ta ei ole aktivist ega taha olla. Vastupidi, ta tahab näidata maailmale, et inimene võib elada ka teisiti, et võib elada, nõudmata alatasa mammonat juurde, jooksmata alatasa markade, võimu ja au sabas . . . Aga see liblikas siin, kas ta ei ole liiga raske koorem mehele . . . ? Kuid Elsat suudeldes tunneb ta hämmastusega tema huulte külmust ja elutust, ja teda valdab võimas süütunne. «Mis sinuga on?» küsib ta murelikult. «Ega sa end halvasti ei tunne?» Ei, Elsa ei tunne end halvasti, kuid vahest on nüüd temal omakorda luba säärane olla.

Ah nõnda — Samuel vaatab talle kaheldes otsa —, koorem on ehk raskemgi, kui ta on arvanud. Ta laseb tüdruku lahti, too vajub sohvale istukile, otsekui jalad ei kannaks keha raskust. Kas ta Samueli alla saatma

tuleb? «Ei, täna õhtul mitte.» Samuel lahkub ja nad ei nimeta sõnagi selle kohta, millal nad jälle kokku saavad. Kuid nad saavad kokku, see on kindel, selle eest ei pääse kuhugi.

Kui Samuel kodu poole sammub, on tal tunne, nagu tuleksid kõik tulevased aastad talle pimedusest vastu. Mida nad sisaldavad?

Sedasama, täiesti sedasama . . .

ELIISA

1.

Aeg kaob, aeg muudkui kaob, hetkegi puhkamata tormab ta edasi. Kirjutatakse üha uus ja uus aastanumber. Sel ja sel päeval on Samuel jälle aasta vanem. See kipub sageli jääma märkamata.

Perekonnas leitakse, et kuna nad nüüd enam-vähem kõik on täiskasvanud, on üks ruum kitsaks jäänud. Kui samas majas vabaneb kahetoaline korter, võtavad nad selle. Ümberkolimine toob aga endaga kaasa mööbli juurdeostmise ja mööbli juurdeostmine jällegi erakorralisi rahalisi väljaminekuid. Niisuguste asjade peale see aeg kaob.

Samuelile koguneb aastaid turjale, — kakskümmend, kakskümmend üks, kaks, kolm, neli, viis, kuus, seitse — lõpmatuseni, niikaua kui ta elab.

Ema ei käi enam väljaspool tööl, tal on nüüd kodus pesemise, triikimise, söögitegemise ja koristamisega liigagi palju askeldamist. Ta on vanemaks jäänud, näole on kortse juurde tulnud, juuksed halliks läinud, kuid muidu on ta rõõmsam ja käbedam kui aastat kümme tagasi. Tal ei ole muresid, — mille üle tal olekski muretseda? Kõik muud kired peale armastuse laste vastu on talle juba mälestuseks muutunud. Kui ta mõnikord vaba aega leiab, läheb ta mõne oma sõbra poole, mõne endataolise lesknaise juurde, ja väga võimalik, et nad kohvikannu juures kuulujutte sõeluvad. Pojad toovad talle aeg-ajalt teatripileti või annavad

raha kino jaoks, kuid ta ei õpi filmidest lugu pidama. Nendes ei ole tõtt. Need on vaid «teater, näitemängutegemine», seega siis peaaegu sama mis luiskejutt. Miks ta siis peaks nende peale raha raiskama, iseäranis kui ümberringi juhtub iga päev nii palju huvitavaid asju, mis on tõepärased.

Õde Selma on lõpetanud rahvakooli hästi — tõsi küll, mitte nii hästi kui Samuel omal ajal, kuid ometigi — ja nüüd jätkab ta õppimist kaubanduskoolis. Ta on üpris tarmukas ja tragi neiuke, kasvult väike, kuid seda varaküpsem mõtete poolest. Elu tõsidus on juba minema tõrjunud lapse muretuse tema näolt. Temast peab Samuel võib-olla rohkem lugu kui ühestki teisest perekonnaliikmest, kuid tema arvamus on täiesti vaistlik, ebamäärane ja kauge. Võib öelda, et nad vaevu tunnevad teineteist, niivõrd vähe on neil isekeskis tegemist.

Villest on saamas kuulus sportlane. Aeg-ajalt võib tema pilti näha spordilehtede veergudel ja reklaamplakatitel. Ta ületab Samueli puhtalt nii pikkuses kui kehakaalus, kuid muud temast vaevalt võibki öelda. Tõsi küll, ta on ka tubli töömees ja hea poeg emale, kuid tihtipeale otsib tema tohutu elujõud endale niisuguseidki eneseväljendusvorme, mis toovad siirale ja lihtsale emasüdamele rahutuid öid. Ema ei leia kunagi und, kui poeg õhtuti kauaks välja jääb, sest näiteks pikalivirutatud politseinik ei ole mingi eriline saavutus tema kangelastegude hulgas. Kuid just seetõttu ta ongi ema armsaim poeg, — säärane see emasüda on.

Eero, kõige noorem vendadest, on salapärane. Teatakse, et ta töötab autoäris, kuid see on ka kõik. Kuidas see töö teda huvitab, mis ta palka saab, — niisugused asjad ei «puutu kellessegi», nagu tema vastus kõlab. Ometigi ei näi tema asjad kunagi andvat põhjust muretsemiseks, vastupidi, tuleb arvata, et ta tulevikus suurepäraselt sellesinatse maailma salakaridest mööda purjetab. Ta on üks nendest õnnelikest inimestest, kes võivad olla huvitatud kõigist maailma asjadest, kuid kes ise hädapärastki ei libastu tegema midagi erilisemat. On nagu iseenesest selge, et nad vaatavad pealt, kui teised teevad, on asjatundjad ja nõuandjad. Oma elu

praegusel silmapilgul tunneb ta huvi iseäranis spordi vastu, käies agaralt läbi sportlastega, ise muidugi sporti tegemata. Kogu tema vaba aeg kulub staadionidel ja tantsusaalides, ja tema asjatundlikkus neis küsimustes on lausa eksimatu. Talle näib mõningat austust osaks saavat isegi spordimaailma kuulsuste hulgas. Samuel paneb tihti imeks, kuidas tol noorukil, kes kodus on morn, õnnestub küll omandada keskne koht sportlaste ringkonnas, pealegi veel kuulsate nimedega meistrite hulgas, kellest enamik pealeselle on temast hulk aastaid vanemad. Aga kui Samuel seda seltskonda puudutab, jääb vennas kohe vait ja tema suust ei tule enam sõnagi. Tema edu võib vaadata ainult kaugemalt ja sellest juhtuvad kõnelema vaid mõned võõrad.

Kõik need kodused asjad, need kodused mured lahenevad neil aastail ladusalt, ja ema, õde ning vennad elavad hästi. Soome puumaterjal leidis välismaal häid turge, ja kui sellest tulenevast kasust ei jätkunudki kõigile kuigi palju, jätkus sellest ometigi veidi igaühele või vähemalt peaaegu igaühele. Oinodele jätkus sellest niipalju, et oli igatahes võid leivale määrimiseks ja kellelgi ei tarvitsenud käia närustes riietes. Omavahel tulid nad hästi toime, sest nad olid niisuguse kooselamisega lapsepõlve mureohtratest päevadest peale harjunud ja sellest oli saanud side, mida oli raske katki rebida. Kodu oli nende kants maailma ja selle kurjuse vastu, see oli ainuke varjupaik õnnetushetkel. Seda oli lapsepõlv neile õpetanud. Kõnelemata sellest, et kodu oli kõige odavam pansion.

Aga et asjad edenevad seal nii hästi, kui nad neil aastatel on edenenud, pole kellelgi vaja neile eriliselt mõtelda. On hea, kui kodu on olemas, see vabastab nii mõnestki pisimurest, ehkki see samal ajal võib ka liigmuretuse unne suigutada. Samuelistki võidakse öelda, et ta on elanud need aastad, aga kuidas elanud? Ta oskab teha tööd ja söök on talle meele järele. Ta on nagu vana mees, kelle sisseharjunud kombeid ei suuda miski kõigutada. Sel või teisel päevatunnil on ikka oma kohustused ja oma meelelaad. Lisaks on eri päevadel erisugused varjundid. Üks õhtu on varutud kino, teine teatri, kolmas Elsa jaoks, ja nii vastikutel kui ka ilu-

satel ilmadel on alati oma tähendus. Ta teab kõik need juba ette ära.

Nüüd, kus neil on kaks ruumi, saab ta oma raamatutega tihtilugu päris üksi toas olla. Ta on hakanud ka ise aeg-ajalt kirjutama, valades paberile juhuslikke mõtteid ja tähelepanekuid, milles idealiseeritakse puhast inimlikkust. Siiski on neis alati midagi, millest võib märgata, kust ühiskonnaklassist need on pärit, — väikest mässuiha ja välise, materiaalse hüvangu põlgamist. Sest olla proletaarlane ei tähenda ainult madalat ühiskondlikku positsiooni, vaid see on eelkõige kindlaksmääratud vaimne olukord, isesugune eluseisukord, mida aastasadade tagant rõhuvad tagakiusatud ja jalge alla sõtkutud koolnute hinged. Sellest ei saa lahti, see vajutab oma jälje igasse kriipsu, mis Samuel kirjutab.

Kirjutamine ei tähenda talle tööd, püüdu jõuda mingile teatavale tulemusele, vaid see on ainult vahend end mõtete ja sündmuste liigsest ballastist tühjaks laadida. Ja lisaks on see üks elu väljendusviise. Sest kogu elu püüab ju avarduda, täieneda, levida. Samuel levib nüüd maailmas ajaleheveergude kaudu. See rahuldab temas uinuvat loomusundi. Kui ta omal ajal oleks abiellunud, ei oleks ta ehk kunagi tulnud mõttele hakata kirjutama.

Elsa käib avalikult tema kõrval tänavatel ja igal pool, kus ta liigub, ja inimesed hakkavad imeks panema, miks nad ei abiellu. Tuttavad lausa kiusavad neid oma küsimustega. Kuid omavahel ei kõnele nad asjast enam sõnagi. Nad kardavad, et kõnelemine võiks viia lahendusele, lahendus aga võiks olla üksainus: lahkuminek. See olekski terve mõistuse seisukohalt kõige parem, mis nad võiksid selles asjas teha, kuid mõistus ei ole ainuke, mida inimene peab kuulda võtma. Nad kardavad neid õhtuid ja öid, millal nad teaksid, et enam nad teineteist ei kohta. Kelle juurde nad siis peaksid minema, kui too kutsumata hetk saabub, kellele nad enam söandaksid pakkuda seda pära, mis sellest lõõmast järele on jäänud. Kui Samuel Elsa otsa vaatab, näeb ta tema silmis nagu palvet: ära jäta mind maha. Ta annab kõiges, mis Samuel tahab, nii alandlikult järele, olgugi et ta hiljem tihtipeale

nutma peab. Tema nägu on hakanud kokku kuivama, — selles vanuses... Samuel vaatleb sageli seda nägu mõtlikult ja tunneb halvavat vastumeelsust. Ta nagu näeks selle taga teist nägu, selle naise nägu, keda ta kord nooruses kohtas töölismaja tantsuõhtul, ja Elsa nägu ei kannata võrdlust välja. Kuid ta ei saa Elsat jätta, ei saa, kuigi ta mõnel julgel silmapilgul tunnekski, et suudab elada ilma temata. Kui Elsa talle nõnda otsa vaatab, tunneb ta selgesti, et peab kandma seda koormat niikaua, kui see on talle kanda määratud.

Jah, see vahekord on nüüd niisugune, missuguseks ta aastatega paratamatult on leigenenud. See on nagu mingi kasvaja, mida ei saa opereerida, lõikamata sügavalt tervesse lihasse. Parim abinõu sellega toime tulla on jätta sellele mõtlemata. Sellega on jõutud juba harjuda, sellest on saanud peaaegu niisama möödapääsmatu ja igapäevane nähtus nagu söömisest ja joomisest.

Esimestel aastatel oli Samueli vaevanud tihtilugu kartus, hämar kujutlus sündmusest, mis ehk võiks neid ootamatult tabada ja lahendusele sundida. Kuid sellest ei olnud kippu ega kõppu kuulda, aastad läksid ja seda ei tulnud. Nüüd on ta juba lakanud ootamast.

Talle valmistab salajast rahuldustunnet mõte, et tal on tõepoolest õnnestunud need aastad ära elada, tegemata midagi oma materiaalsete huvide kindlustamiseks. See eraldab teda otsustavalt kõigist teistest inimestest. Tõsi küll, ta ei tihka enam öelda, nagu oleks ta üritanud endast inimest kasvatada, kuid ta võib siiski oma rahulduseks nentida, et ei ühinenud tolle hirmuäratava võidujooksuga «hea käekäigu» järele. Ta on enda meelest selles suhtes üsna suure teoga hakkama saanud, ta tunneb, et on kogu maailma ninapidi vedanud. Sel ajal kui kõik teised on pingutanud lämbumiseni, isegi enneaegse haudaminekuni, ehitades marulise kiirusega maju, tehaseid, sadamaid, asutades ühinguid ja parteisid, võideldes riikliku ja ühiskondliku võimu pärast, on tema istunud siin täies rahus ja lasknud ajal kuluda. Ja ta käsi on hästi käinud. Ajavool on teda kaasa tõmmanud niisama palju kui teisigi. See ei jäta

kedagi puutumata. Kuid just seda ei näi inimesed taipavat, ja olgu siis sellega rahul, mis nad on saanud.

Ühel kevadisel päeval on keegi töökoja mehaanik ta oma koju võõrsile palunud. Samuel oli teinud talle mõningaid pisiesemeid, mingisuguseid peeni tööriistu, ja too kutse oli vastuteene nende eest. Mehaanik Reijonen elas saarestikus omas majakeses ja tema linnasõpradel oli kombeks laupäeviti tihtilugu teha tema hüti juurde saunaretki. Ka Samuel võttis kutse vastu, kuna tal sel õhtul polnudki midagi muud teha. Sel külaskäigul tutvus ta Eliisaga, töökaaslase Reijose naisega.

Eliisa oli temast veidi vanem, vahest aasta või kaks, ja tema meest huvitasid mootorid palju rohkem kui naine. Eliisa oli ka ema, tal oli kaks last. Kui Samuel tol esimesel õhtul tema vastas istus ja teda üle laua vaatles, ei saanud ta jätta meelde tuletamata üht kuju, üht unelmat, mis salapärasena oli talle läbi aastate järgnenud. Siin see nüüd tema ees oli — ilmsi ja elavana, erinevana ja ometi samasugusena! Reijonen ise õiendas väljas millegi kallal ja nad istusid kahekesi, vestlesid vaikselt ja said teineteisest nii hästi aru. Neist said otsekui sõbrad, seda ei tarvitsenud öelda, seda võis vaid tunda. See oli nagu saladus, mis neid nägematute sidemetega kokku köitis. Reijonen ei teadnud sellest midagi, ta oli lopsaka ning ohtra jutuga mees ja kutsus Samueli ikka uuesti ja uuesti oma koju, kuna Eliisa temast nii lugu pidas. Siitpeale tundis Samuel end olevat libisenud nagu uude eluseisundisse, kus püüdlused on muutunud tarbetuks, kuid mis siiski on täis rahutust. Teda valdas rõõmutunne selle üle, et ta oli saabunud nüüd sinna, kuhu tal oli määratud jõuda, kuid ta ei olnud ometigi rahul. Nad kohtasid teineteist vaevalt rohkem kui kord nädalas, ja kui nad siis said võimaluse hetke kahekesi kõnelda, tundus sellest täiesti piisavat. Midagi enamat nad ei igatsenud ja midagi enamat ei peakski kunagi nende vahel juhtuma, mõtlesid nad sõnade vahel ja olid selle üle õnnelikud.

See oli alanud juba kevadel ja praegu on suvi. Samuel seisab avatud akna all ja silmitseb üle õuepealse ehituse katuse paistvat taevast ja kaselatva, nagu enne lapsepõlves. Kask näib olevat suuremaks

kasvanud, tihedamaks muutunud, kuid taevas on samasugune kui tookord vanasti. Ta ise on nüüd mees. Nemad vananevad, kask ja tema, kuid taevas ei vanane, temal on ühesugune läbiuurimatu ilme maailma algusest maailma lõpuni. Võib-olla ehk just sellepärast tundubki inimesele, kes alatasa muutub, kes alaliselt liigub oma lõpu poole, vahel nii raske rännata niisuguse taeva all?

Homme algab tal suvepuhkus, sotsiaalne seadusandlus on jõudnud nüüd niikaugele, et on juba mitmel aastal määranud talle suvepuhkuse seitsme tööpäeva ulatuses. See on üks neid raasukesi, mida pärast pikki võitlusi rahvasaadikute laualt aeg-ajalt ikka pudeneb. Töörahvas on selle saavutuse üle väga uhke, kapitalist aga püüab sellest igamoodi ümbertringi minna — ja võitlus jätkub raugematu jõuga nii selle kui ka mõne muu asja pärast. Praegusel hetkel on lugu jälle peaaegu niikaugel, et maailmamajandus on uperkuuti minemas, — kõik rattad ei tea enam, mis suunas nad peaksid pöörlema. Kui küsimuse üle järele mõtelda, võivad Samuel ja tema vennad ehk ainult oma head õnne tänada, et neil on aastad läbi tööd olnud. Kõigil ei ole olnud niisama hea õnn.

Kuid praegusel silmapilgul mõtleb Samuel ühest teisest asjast: Eliisa on teda puhkuse ajaks enda poole kutsunud. Kas ta läheb, kas ta siiski kardab midagi? Kardab ta päikesepaistelisi hommikupoolikuid, kui Reijonen on tööle läinud ja nad kahekesi jäävad? Kas võiks ometi juhtuda, et inimeste ehitused kokku varisevad ja see, mis täna mõtetest eemale peletatakse, juhtub homme juba teos? Kardab ta tõepoolest seda kõike? Seda ta nii kindlasti ei tea, kuid seda ta teab, et sõpruse, au ja kohusetunde pärast ei või seda juhtuda, ka mitte sellepärast, mis on nende vahel. Ja see ei tohi juhtuda samuti Elsa pärast, sest Elsagi on veel olemas. Tema saatuseks on olla olemas.

Ta otsustab sinna mitte minna. Kuid ta püüab kõigest hoolimata suvepuhkusest rõõmu tunda.

Ja sel ajal õhtu hämardub pikkamööda; vaikus süveneb, lõhnad tugevnevad . . .

2.

Samuel lamab kõhuli rohus, ümberringi on hääletu, pidulik mets, natuke maad edasi, seal allpool, helgib meri. See on juba kuues päev, kui ta nõndamoodi lesib. Päike paneb silmad virvendama, meri helgib sinisena ja ääretuna, saared seal kaugel on nagu rohetavad, mere sülle uinunud hiigellinnud. Siin on hea olla, seda ei või salata, kuid ta on siiski kärsitu. Tundub, nagu oleks täiesti väär niimoodi vedelda, tundub, nagu tõreleks südametunnistus säärase laiskuse pärast. Kõik teised inimesed teevad niisugustel päevadel kõvasti tööd, rahmeldavad, nii et pea märg, et endale ja oma perele süüa saada, kuid tema vaid lamab. Tõsi küll, ta on praegu suvepuhkusel, ja sama rõõm langeb järgemööda osaks igaühele, ning pealegi on ta alati vihanud toda meeletut kiirustamist, mis praegu maailmas valitseb, kuid keha ei näi seda mõistvat. See on harjunud igal hommikul üles tõusma, iga päev astuma teatud sammud ja ära tegema teatud tööd, ja nüüd nõuab keha nagu vargselt taga töökoja lärmi ja kuumust, millega see on harjunud. Kuid nii suur isand kui keha ongi, peab ta seekord leppima. Samuel keerab vaid külge, keerab kõhu vastu päikest.

Täna on tulnud Eemili käest kiri, see on alles siin tema ees. Kuid selles ei tunne enam sõpra ära. Selle on kirjutanud keegi imestamisväärse pealehakkamisega noormees, kes töötab autotehases Ameerikas. Samuel ei tunne mingit huvi tema vastu, sest see Eemil, kelle ta kord oma parima sõbra ausse oli ülendanud, on surnud, ilmselt surnud. Tolle teisega ei tundu tal olevat mingit tegemist. Ja kui õieti järele mõtelda, tähendab too endinegi Eemil talle praegu hämmastavalt vähe. See on vaid nagu mõni harilikust peenem ja tähelepandavam paikkond, millest tema elu kord mööda on läinud. Nüüd on see kaugel seljataga ja ees ning ümberringi on uued maastikud, möödunu vajub hämarusse ja ununeb iga silmapilguga üha rohkem. Kas nõnda läheb kõigega, millest inimene mööda liigub? On tõeliselt huvipakkuv ainult tulevik — niikaua kui võib kujutleda tulevikku jätkuvat? Kui ka seda enam ei ole, siis

vist asub inimesesse säärane nüridus ja rahutus, mis ei sisalda enam midagi.

Jah, Eemil ja Frans on olnud ja läinud. «Pätt-Frans» küll tuleb talle vahetevahel tänaval vastu ja nad ei kanna enam teineteise peale vimma, kuid Frans tundub olevat veelgi kaugemal kui Eemil. Tema ema on surnud, õde läinud mehele, ta ise on oma töökoha maha jätnud ja hulgub nüüd suviti sadamas ringi, katsudes sealtpoolt küljest kuidagimoodi leivakannikast kinni kahmata. Kui nad juhuslikult kohtuvad, peatuvad nad alati paari sõna vahetamiseks. «Kuidas sul läheb?» küsib Samuel. — «Nagu näed,» vastab Frans ja vahib maha. Tema nägu on alati kräämus ning habemesse kasvanud ja musta aluspesu lehk levib kaugele ümberringi. Samuel võtab välja tubakatoosi. «Teed ehk?» pakub ta. — «Tänan,» ütleb Frans ja võtab tubakat. Kuid juttu neil seepeale vaevalt tekib.

Kuskil pärast sõda ehitatud barakkide-asulas lamab Pekka Valve, tiisikushaigena hinge vaakumas. Samuel peab ükspäev teda jälle vaatama minema. Pärast vanglast tagasitulekut pole temast õieti millekski suurt asja olnud, ta on päev-päevalt vaid tasahiljukesi kärbunud ja nüüd ei ole ta suuteline isegi tööd tegema. Parteikaaslased on ta hüljanud, sõpru ei ole tal kunagi olnudki. Samuel näikse olevat ainuke, kes teda üks ja teine kord veel vaatamas käib. On imelik mõtelda, et Valve peab varsti surema. Selles ei tundu olevat mingit kannatust, ta vaid kaob ja hääbub pikkamööda olematusse.

Pekka Valve toob hetkeks talle meelde isa, kes on juba surnud. Ta püüab mälust leida mingisuguse kujutluse isast, kuid see ei õnnestu, sest surmast on juba möödas nii kaua aega. Kuid kas on võimalik, et keegi võib tõepoolest nii täielikult kaduda? Kas siis nii vähe inimene elabki maa peal pärast seda, kui ta keha on maamulda pandud? Ja ometi oli isa tema elu lähtepunkt, ilma isata ei oleks ka teda. Kas sealt siia ei ole enam olemas mingit silda . . . ? Jah, küllap ta ise ehk just ongi see sild, sest elu läheb ju oma rada edasi, ulatudes alatiselt üle elavate maa olematuse poole. Sest kas tulevik ei olegi sama mis olematus päris selle het-

keni, kuni oleviku äärmine piir selle kätte saab? Olevik on nagu hiigellaine, mis olematuse meres edasi sööstab ja täidab selle eluga, rõõmu ja murega, uute inimestega. Olevikust eespool ei ole midagi, temast tahapoole jääb surm.

Ja siin lamab Samuel rohu sees alasti maas ja peab suvevaheaega, puhkab. Puhkab ta tõepoolest? Ei, ta vaid ootab puhkust, kuid seda ei ole olemaski. Jõgi voolab alati edasi, iga hetk, nii ärkvel kui unes. Ei, puhkust ei olegi, see on paljalt valearusaamine, asjatu lootus. On ainult elu ja surm ja nende kummagi eest ei saa põgeneda.

Täna, kuuendal päeval, saab ta sellest viimaks aru. Lamada siin on ainult ajaraiskamine, elu võib kasutada ka paremini. Võib-olla on kõige parem jalamaid püsti tõusta, riided selga panna ja astuma hakata, kui juba kord on tingimata tarvilik kuhugi liikuda. Ta on tööriista-lukksepp ühest kohalikust mehaanikatöökojast ja see on hea, tal on kodu ja ema, vennad ja õde, Elsa ja Eliisa. On's ta püüdnud põgeneda nende eest? Kui rumal. Kas need asjad ja inimesed ei ole just tema elu sisu, tema rõõm ja koorem, osa sellest materjalist, millest kujundatakse tema saatus? Need ei kaoks, kuigi ta võiks need unustada, kuigi ta pikutaks siin rohus kasvõi kuus aastat, mitte aga kuus päeva. Ja mispärast ta õieti on soovinud neid unustada? Mis jääks järele, kui need temalt ära võetaks!

Jah, mis jääks järele . . . ?

Just siis tuleb sisesadamat varjava neeme tagant nähtavale väike aurik ja hakkab kostma laulu. Metallitöölised lähevad lõbusõidule. Siiamaani võib näha ja kuulda, kui rõõmus kamp neid laupäevaõhtuks koos on, ja ta süda hakkab kaasa kippuma. Miks ka mitte, ta võib väga hästi minna. Ta tõuseb täiesti püsti, et täpsemalt vaadata, kuidas nad mööda sõidavad ja peagi jälle saarte taha kaovad. Päike särab, nii et silmad hakkavad virvendama, meri helgib sinisena ja ääretuna. Ja suur taevas vaatab kõike seda kõigist kõrgemal osavõtmatult ja ilmetuna. Siis tekib tal tunne, et neil inimestel on õigus — just nõnda tuleb elada. Tantsida laupäevaõhtul, kui nädalatöö on tehtud, tantsida nii kaua kui jalad vastu peavad. Küll taevas või maa, see jõud, mis mõistatuslikus muinasajas elu sünnitas, ülejäänu eest hoolt kannab. Kui ühed jalad on lõpuni kulunud, on teised juba asemel.

Ta seisab veel silmapilgu paigal, silmitsedes taevast ja maad. See kõik on täna väga kaunis, on õigupoolest uhke elada säärase maa peal säärase taeva all. Seda on ta alati mõtelnud. Sa vaata ainult, kuidas lained virvendavad meres, kuidas mets ja kaljud on toredalt ehitud värvide ja vormide üliküllase ohtrusega. Sa kuula ainult, kuidas igas puhmastikus häälitseb lind, laulurästas või kivitäks või kes neid kõiki tunnebki. Ja siis veel ritsikad ja sääsed, kes ju kogu õhu oma muusikaga täidavad . . . Tõepoolest, säärast hetke ei tohi lasta kaduma minna — vaimustus levib ja täidab kehas iga raku.

Nüüd hakkab ta kärmesti riietuma, raputab rohukõrred rõivastelt maha, tõmbab särgi selga ja püksid jalga, siis ongi ta minekuks valmis. Ta sammub suve järgi lõhnaval metsarajal linna poole ja vilistab minnes. Nüüd, kus ta laevale enam ei jõua, on palju tegemist. Kõigepealt peab minema ja pühapäevariided selga panema, siis tuleb hankida mootorpaat laenuks ja lõpuks peab helistama Elsale, et ta enda täna õhtuks ja homseks vabaks küsiks. Riietevahetamisest ja mootorpaadist saab hõlpsasti üle, kuid Elsaga on lugu raskem. «See oleks küll vahva,» kostab ta hääl pisut värvituna, pisut väsinuna telefonis, «aga kuidas ma nüüd nii äkki võin vabaks paluda?» — «Sa pead!» hüüab Samuel reipalt. «Ütle prouale, et su ema on surnud.» — «Ei, ta ei usu seda,» ütleb Elsa. «Mis paharet küll sinusse on läinud, et säärast asja nõuad?» — «Noh,» ütleb Samuel, «siis tulen ma sulle ise järele.» — «Ei maksa tulla,» keelab Elsa kohkunult, kuid siis on Samuel juba teel ja helistab silmapilgu pärast uksekella. Elsa läheb avama. «Nüüd lastakse mind kindlasti kohalt lahti,» hädaldab ta. — «Tahan prouaga kokku saada,» ütleb Samuel . . . Proua tuleb, ta on tüse ja uhke naisterahvas, inseneri proua. «Mina olen Elsa peigmees,» ütleb Samuel. — «Ah nii,» lausub proua ilmselt veidi kohme-

tunult. — «Nii jah,» jätkab Samuel, «tulin just parajasti Ameerikast tagasi ja julgen paluda, et proua annaks Elsale täna õhtuks ja homseks päevaks vaba aja.» — «Olen kuulnud, et Elsa peigmees on kogu aja selles linnas olnud,» ütleb proua. — «See on imelik,» hüüatab Samuel, «ma olin rohkem kui aasta Ameerikas.» Elsa seisab tema selja taga, ise kõrvust saadik punane, ja usaldab vaevalt hingata. Proua silmitseb neid mõlemaid uurivalt, ta ei usu sõnagi, mis Samuel räägib. Kuid ta peab Elsast palju lugu, sest viimane on teda nii kaua aega ja eeskujulikult teeninud, ja peale selle näikse ka Samuel korralik mees olevat, valest hoolimata. «Kas Elsa tahab siis minna?» küsib proua. «Ta ise ei ole veel midagi ütelnud?» — «Tahan,» ütleb Elsa tasa. Proua vaatleb neid veel hetke, tal on tahtmine naerma hakata. «Või Ameerikast,» mõtleb ta, «vaene poiss ei ole kuigi nupukas.» Kuuldavalt aga ütleb ta: «Nojah, ega meil täna vist ei olegi midagi erilist, kui Elsa kojamehe naise siia mulle veidi appi kutsub, võib Elsa minna.»

Kojamehe naine loomulikult tuleb, sest ta hindab eriti kõrgelt inseneriperekonna lõuna- ja õhtusööke. Ja sel ajal kihutavad Elsa ja Samuel sama teed mööda üle mere, kust lõbusõidulaevgi läks. «Mina ei saa sinust sugugi aru,» ütleb Elsa, «missuguseks sa küll oled muutunud.» Ta ise on muutunud juba elavamaks, põskedele on tulnud juba värvi ja Samuel naerab talle näkku. «Ma ei saa isegi aru,» lausub ta, «kuid kas sellest on lugu?» — «Ei vist, kuid sa oled täna parem, nagu sa juba enam ammu pole olnud.»

Tants on juba alanud, kui nad pärale jõuavad. Avar tasane kalju saare kõige kõrgemal kohal on tantsijaid täis. Nii mõnigi tüdruk kulutab siin higi ja vaevaga teenitud lakk-kingad ühe ööga räbalaiks. See toob hetkel piiritut õnne, kuid hommikul . . . hommikul on halb tunne neid vaadata. Miks küll peab tulema hommik pärast säärast ööd . . . See kuulub looduse korra juurde, sest elus kõik vaheldub, töö ja puhkus, rõõm ja mure, praegu on aeg tantsida, selle järel tuleb jälle aeg tööd teha, ja tasu nõutakse kõige tehtu eest, kõige sellegi eest, mis jääb tegemata.

Pillimees istub kivil, bajaan põlvedel. Ta on väsimatu mees ja võib mängida hetkegi puhkamata kogu öö läbi. Niisugune öö toob talle nädala leiva, ja võib näha, et ta on oma elukutse üle uhke. Ta teab väga hästi, kes sellele ööle elu ja hinge annab. Ta teab väga hästi, miks inimeste südamed nii ägedalt tuksuvad, teab, mis paneb neid unustama olemasolu valu ja tantsima kogu öö, rind otse lõhkemas olemasolu rõõmust. See on muusika, rütm, mis tungib inimesesse ja kutsub seal esile rõõmu ja nooruse. Ta istub kivil pooleldi suletud silmadega ja tema hing hõljub eemale, kaugele ja kõrgele, rõõmu ja muresse, kuhu aga muusika viib.

Öö tumeneb natuke, muutub nagu vaiksemaks, kuid tants saab aina hoogu juurde. Rinnad suruvad end joovastunult teineteise vastu ja väsimuse unustanud jalad liuglevad kergelt üle kaljupinna. On suveöö, hämar ja soe öö, ja keegi ei tea, millal see lõpeb.

Elsa ja Samuel on tantsinud palju, otse pööraselt. Tants on Samueligi tervenisti haaranud, ta ei ole veel iialgi tantsinud niivõrd kogu südamega kui täna õhtul. Ta on sulgenud silmad, lülitanud välja mõtted ja andunud sellele ihu ja hingega. Täna öösi tunneb ta, et armastab jälle Elsat. Sügaval tema südames elab aimus, et see on vaid kujutlus, mida homme enam ei ole. Aga mis siis, kas ei ole põhjust rõõmus olla sellegi üle, et see vähemalt täna on. Samuel teab hästi, mis ta teeb, aimused võivad tõeks minna, kuid nende pärast võib muretseda homme, kui nende aeg on tulnud.

Elsa tunneb jõulise loomusunniga, et Samuel kuulub praegusel hetkel talle rohkem kui iialgi enne. Tal ei ole nüüd aega küsida, millest see tuleb, kuid ta võtab selle vastu piiritu tänulikkusega nagu kalli kingituse. Samuel tundub praegu nii noorena ja lähedasena, temas ei ole midagi tumedat, nagu on tavaliselt, ega mingeid arusaamatuid ja raskemeelseid mõtteid. Ta on praegu Elsa lähedal mitte ainult kehaliselt, vaid ka hingeliselt. Ta naerab ja on ülemeelik, peaaegu nagu kõik teisedki inimesed.

Ja kui nad viimaks poole öö paiku otsustavad puhkama minna, on Elsa tulvil lootust. Nad lähevad mööda pimedat jalgrada läbi metsa, tantsuplatsist eemale.

Tantsutakt sõuab alles soontes, elutunnetus on lõpmatult rõõmus. Mets on hämar ja vaikne, täis suve lõhna. Muusika ja inimeste hääled jäävad üha kaugemale ja kostavad üha nõrgemini . . .

Väina kaldale on keegi ehitanud kuuseokstest väikese varjualuse. Väin virvendab tumedalt ja salapäraselt, kõrkjad kahisevad vaikselt mahedas tuules. Suured puud rannal otsekui magavad, kogu maailm nagu unistab suveöös. Nad vaatavad osmikusse, seal on sammalt ja lehti, ta on nagu oodanud, et keegi tuleks tema varju alla magama. Mõni kalamees on selle ehitanud endale kaitseks vihmase öö vastu ja nüüd on see juba veidi kuivanud. Neile pudeneb rabinal okkaid kaela, kui nad väikesest ukseavausest neljakäpukil sisse ronivad. Kuid siis on seal hoopis parem magada kui kusagil mujal.

3.

Reijonen ja tema naine seisavad tantsukalju serval ja vaatavad tantsijaid. Reijonen on suurekasvuline, valgevereline ja naeratav mees, lahke ja aruka näoga. Kuid seekord on tal raske aru saada, milleks nad õieti siia tulid. Eliisa, tõsi küll, tahtis, kuid mispärast ta tahtis, kui ta nüüd ometi tantsida ei taha? Kuid Reijonen on juba harjunud ootama naistelt mida tahes ja seepärast saab ta asjast üle vastutulelikkusega, kuigi ta on pidanud keset magusaimat und üles tõusma ja seiklema minema. Lõbureis see nüüd igatahes küll ei ole, aga kui Eliisa sellest heameelt tunneb, siis olgu temagi poolest.

Nad on olnud abielus juba kaheksa aastat ja neil on kaks last. Reijonen on oma ametis haruldaselt algatusvõimeline ja osav mees, autode ja mootorpaatide omanikud peavad teda heaks mehaanikuks ja seepärast ta ka teenib hästi. Oma väikesesse kodusaaresse on ta niivõrd kiindunud, et ei ole nõustunud sealt ära kolima, kuigi sissetulekud lubaksid tal väga hästi linnaski elada ja kuigi igapäevane sõit linnas asuvasse töökohta on tülikas, eriti sügiseti ja kevaditi. Ta on seadnud isalt

päranduseks saadud hoone suurepäraselt korda ja elab nüüd tasapisi, rahul iseenda ja maailmaga. Naist ei mõista ta sugugi, kuid annab tolle tujudele suurejoonelise heatahtlikkusega järele. Ta peab naisest omal kombel palju lugu, kuid mootoritest peab ta rohkem. Naine seisab tema kõrval, kuid mootoritel on kindel koht tema mõtetes.

Eliisa siiski ei märganud elus enne mingit puudust, kuni kohtas Samueli. Tema mehe palgast on ikka väga hästi jätkunud selleks, mida nad vajavad, nad on võinud koguni kõrvale panna. Ja ka muidu on ta võinud elada nõnda, nagu ise tahab, selles suhtes ei ole tal olnud etteheideteks põhjust. Üldse on ta tundnud end olevat palju paremas seisukorras kui keegi teine saare naistest. Kuid siis ühel päeval tuli Samuel, tuli oma unistavate silmadega, teistsugusena kui ükski muu tema senistest meestuttavatest. Oli Samuel nägusam? Ei. Samueli külgetõmbejõud peitus sügavamal, ta oli peenema hingeeluga inimene. Kui nad tol esimesel õhtul kahekesi jäädes kõnelema hakkasid, märkas Eliisa, et ta ikka ja jälle imetledes kuulab vestluskaaslase hääle sügavat kõla, sõnade täpset rõhutamist. Jutt keerles üsna tavaliste asjade ümber, kuid kõik sattus nagu uude valgusse ja sai hoopis uue tähenduse. Eliisa tundis end sellest väga hästi aru saavat, et kõigil asjadel on mitu tähendust, et neid võidakse vaadelda eri külgedest ja et alati ei ole ligilähedaltki kõige tähtsam see, mis kõigepealt silma hakkab. Just nõnda oli ka Eliisa ise mõtelnud, kuigi tal seniajani ei olnud õnnestunud kedagi kohata, kes seda oleks mõistnud.

Kuid seal see Samuel nüüd oli, istus teisel pool lauda ja rääkis. Eliisa ei teadnud, missugune nägu tal on või missugune ülikond, niivõrd võlusid teda hääl ja mõtted. Ta sattus ka ise vestlusõhinasse ja jutustas, mida oli mõtelnud sellest ja sellest asjast ning mida lugenud — ta luges üldiselt palju, sest tal oli siin päeval ju nii vähe teha . . . Ja siis hakkasid nende ümber põimuma nähtamatud sidemed, nende vahele tuli saladus . . .

Kui nad tol esimesel õhtul lahku läksid, surusid nad teineteise kätt nagu vanad sõbrad. «Sa pead varsti jälle meile külla tulema,» ütles Eliisa. «Räägin mehele, et ta

sind kaasa tooks.» Samuel lubas... Seejärel on ta käinudki mitu korda, kuid midagi rohkemat ei olnud juhtunud, ja nad olid mõtelnud, et midagi rohkemat ei saa kunagi juhtudagi. Aga kui nad lähestikku sattusid, siis õhk nagu tihenes, elektriseerus nende ümber. Kui Samuel eemal oli, võis Eliisa temale mõtelda, nagu heale sõbrale mõeldakse, aga kui ta jälle tuli, tuli pinge koos temaga. Käepigistus, mille nad vahetasid, ei olnud ainult käepigistus, vaid see liikus nagu elektrivool otse südamepõhjani.

Kuid Eliisa ei tahtnud endale tunnistada, nagu oleks mingit hädaohtu olemas. Ta söandas oma jõududele loota. Just seepärast oli ta Samueli puhkuse ajaks enda poole kutsunud. Ta tahtis näidata ka endale, et kogu rahutus on alusetu. Aga kui Samuel ei tulnud, lõi tema hingeline tasakaal kurjal kombel vankuma. Rahutus muutus kahtlustäratavaks, keegi otsekui jälitas pidevalt tema päevatoimetusi, peletas koguni ööseks une. Täna öösi oli see oma kõrgeima tipuni kasvanud, ta ei saanud sugugi magada, ja seepärast nad nüüd olidki siin.

Kodunt lahkudes oli ta tundnud end justkui kerges palavikus olevat, kuid nüüd hakkas ta rahunema. Ööõhk, mets ja merelt puhuv tuul tegid kogu olemuse nagu jahedamaks. Ta julges juba hakata arutama, miks nad õigupoolest keset ööd kodunt välja tulid. Ta tihkas endale juba tunnistada, et oli võib-olla lootnud siin kedagi kohata. Nüüd pidi ta selle üle päriselt naeratama, oli tal ju kodus juba kaks last. Tuli tõepoolest sedamoodi välja, nagu ta ei vananekski, nagu Samuel kord ütles.

Ta nõjatub seljaga vastu puud, mille juures nad seisavad, ja tal on hea meel, et too asi nõndamoodi selgeks sai. Küllap ta nüüd suudab end vaos hoida... Kuid sel ajal hakkas päev valgenema, uus päev. Tantsukalju on nii kõrgel, et sealt võib näha kaugele merele, üle kaugete saarte, mille tagant päikesel on kavatsus tõusta. Seal taevas juba punetab, iga hetk võib oodata esimese kiirtekimbu nagu välgu paiskumist üle mere. «Võib-olla oleks isegi hea,» mõtleb ta, «kui uus päev neid siin ei näeks, võib-olla oleks praegu õige aeg koju tagasi minna.»

Kuid siis näeb ta Samueli ja üht tüdrukut. Nad tulevad metsast mööda jalgrada, ja Eliisa aimab, et tüdruk on Elsa, kellest ta on kuulnud räägitavat. Ta kehast käib läbi iseäralik sähvatus, käed pigistuvad kokku ja rebivad puu küljest suure tüki korpa lahti. Kuid käed ei tea midagi, ta peab sellest tütarlapsest lugu, päris kindlasti peab. Käed on unustanud, mis ta just äsja mõtles, mis tõde talle selgeks sai. Tal on ju mees ja kaks last, ja nüüd hoiab ta end ohjades, nüüd ta naeratab ja lehvitab Samuelile kätt, ja kui too seda ei märka, haarab ta mehe käest kinni ja tõttab neile vastu.

Samuel võpatab pisut, kui nende pilgud kokku satuvad, kuid seda ei pane keegi tähele. Eliisa silmitseb tüdrukut, nad naeratavad teineteisele. Niisugune see Samueli väljavalitu siis on. Ta näib väsinuna, kuid nad on kindlasti palju tantsinud; ta kleit on veidi kortsunud, kuid see on säärases kohas vastu hommikupoolset ööd loomulik ja keegi muidugi ei märkagi seda. Ilus ta vaevalt on, kuid päris kindlasti on ta korralik tüdruk, tunneb Eliisa. Ja talle tuleb korraga tunne, nagu oleks ta neile mõlemale emaks. Just nõnda, ta kaitseb neid ja annab neile nõu, sest seda vajavad nad kindlasti.

Reijonen on selle kokkujuhtumise üle rõõmus, täiesti mehelikul kombel rõõmus. Ta viskab ohtralt nalja ja raputab Samueli õlast. «Ah sihuke mees sa siis oledki,» ütleb ta, «käid siin aga salaja ringi tõmbamas! Kuid nüüd lähme kõik meile, meid on just paras marjaasi-kamp koos. Mis te selle kohta ütlete?»

Samuel vaatab Elsa poole, viimane noogutab vaikselt pead, sest Eliisa on jõudnud talle juba meeldima hakata. Eliisa hoiab ikka veel mehel käest kinni ja ühineb palvega: «Tulge, te peate tulema!» Samuel nõustub, kuigi vastu tahtmist, sest ta nagu aimaks halba.

Kuid just praegu on päike kerkinud kaugete saartega ühekõrgusele. Esimesed kiirtekimbud juba hõõguvad ja mänglevad puude ladvus. Uus päev on alanud. Noori inimesi magab siin ja seal üle kogu metsa, kanarbikus, samblal, kaskede ja kuuskede all, päevitunud käsivarred on unes ümber mehe kaela põimunud. Kuid kaljul jätkub alles tants, seda ei raatsita millalgi lõpetada. Bajaanimäng saadab neid veel kaugele merele.

4.

Öökaste sillerdab rohus tanumate veertel, saarestikuküla magab. Väikesed hallid hütid puhkavad õnnelikena õunapuude varjus. Tõusev päike saadab neile oma kiired nagu suudluse, kirgastab ja elustab nende sammaldunud katuseid, vildakile vajunud kõrvalhooneid ja muhklike tüvedega õunapuid. Kartul õitseb. Kaks koera tormavad neile külatänaval haukudes vastu, kuid pöörduvad kohe tagasi, kui on tulijad ära tundnud, ja asuvad oma poolelijäänud hullamist jätkama.

Nad astuvad väikesesse ruumi, kus lõhnab suve ja metsa järele. Eliisa asub jalamaid kohvi keetma ja tema mees toob lauale kaks klaasi meeste jaoks. «Peame nüüd proovikihlused ära,» seletab ta naerdes. Samuelil tuleb temaga kohe kokku lüüa. Elsa ei salli seda, kuid ta teeb, nagu ei näekski. Ta on tublisti väsinud, on mõnus tunne, kui saab istuda.

Kohe, kui nad kohvi on saanud, tuleb Reijosel tahtmine kaarte mängida. Elsa ja Samuel mängivad paaris, kuid neil on algusest peale võimatult halb õnn. Elsa ei jaksa jälgida, ta on nii tugevasti väsinud, kuid tal on paha meel Samueli pärast, sest Samuel on jäänud nii tõsiseks ja tal on väsinud nägu. Elsa näeb, et ta jällegi mõtleb, elab tolles omaenda salapärases maailmas, kuhu Elsa iialgi ei suuda talle järgneda. Reijonen aga on lärmakas ja mehine, ta tunneb oma võitude üle haruldast heameelt. Eliisa vaatab kaarte vaikselt, kuid tähelepanelikult, ja rohkem pole temast midagi näha.

Mehed tühjendavad oma klaasid ja need täidetakse silmapilk uuesti. Reijose nägu hakkab punetama, ta hea tuju aina tõuseb. Ta võtab lonksu ja lööb kaardi lauale. Vaat sedasi, ärtukuningas, kes tapab ärtukuninga? On kõigest näha, et ta elab üle oma elu pidulikumaid silmapilke, ta võidab. Ruutusoldat, kas on kellelgi soldatile vastu panna? Oh-oh-hoo, Samuel ei ole mees ega midagi tema kõrval!

Päike tõuseb üha kõrgemale, ümberkaudsetes väikestes hüttides alustavad inimesed kes ühel, kes teisel viisil jälle uut päeva. Kõrvaltoas ärkavad lapsed üles ja ema käib neid veidikeseks vaatamas, seejärel jätkub mäng jälle. Mehed kummutavad klaase seda tihedamini, mida rohkem nad on rüübanud. Kaardipakk segatakse läbi, kaardid jagatakse kätte, keegi ei saa midagi teenete pärast, see kõik on täiesti õnneasi. Selle õnne üle on Reijonen uhke, ta võidab ühtsoodu, ta on võitmatu mängija. Kuid nüüd teeb Samuel järsku ettepaneku, et vahetataks paare ... Elsa vaatab solvunult tema poole, ta näeb, et Samuel on purjus. Ah siis niisama paljukest viimane öö tähendaski? Ta on selle juba hoopis unustanud, kaardid on talle nüüd tähtsamad. Ja äkki tunneb Elsa tema suhtes vastumeelsust: ah sihuke see Samuel siis ongi, joodik kaardimängija? Aga kui Eliisa üles tõuseb, tõuseb temagi, ja nad vahetavad sõnagi lausumata kohad.

Kuid nüüd pöördus mänguõnn kohe, — see oli just Eliisa, mitte aga tema mehe poolel. Samuel hakkab pilkavalt muigama. «Eks vaatame nüüd,» ütleb ta, «kes siin õieti kamandab!» Mäng ei huvita teda õieti põrmugi, kuid tema viinast erutatud peaaju tahab Reijosele kätte maksta. Nüüd on võimalus tulnud, nüüd ta murrab tolle mehe juhmuse. «Olge hea, siin on ristiäss ja ristikuningas, küllap need sellid vastu peavad! Või mis Reijonen sellest arvab — peavad vastu või ei?» Ta naerab pilkavalt üle laua. Reijonen hakkab süngeks minema.

Elsa vaatab Eliisa poole, kuid tema kohta ei jõua mingile selgusele. Ta on vist säärase asjaga harjunud. Ta silmitseb oma kaarte uurivalt, jälgib erksalt mängu, kuigi tema silmis pole näha mingit innukust. Võiks peaaegu arvata, et need silmad on olemas vaid selle tarvis, et need tema mõtteid peidaksid. Ja Elsa tunneb end üha rohkem üksildasena, Samueli poole ei taha ta enam vaadatagi.

Sel kombel laeb salapärane paharet, kelle elupaigaks on kaardipakk, nad täis ärritust ja halba tuju, neid kingitusi, mida tal ainuüksi on inimestele anda. Nüüd istub ta keset lauda ja hõõrub heameele pärast käsi. «Kas õige tulistan juba?» mõtleb ta ja uurib luuravalt mängijate nägusid. Üksnes Eliisa näib veel oma närve valitsevat, kuid väikesel nutikal paharetil on juba endisest ajast selle kohta kogemusi, et Eliisat ei maksa

mängu oodatagi. Teised see-eest paistavad küpsed olevat, las siis paugatab! Ja ennäe, kohe kaotab Reijonen kannatuse, — ta on saanud nii neetult sandid kaardid, et mees ei söanda neid käeski pidada — küll väike paharet teab, kuidas tuleb tegutseda. Reijonen virutab kaardid lauale ja hüüab: «Neetud, õnn on täna täielikult eide pool!» Ta on päris vintis ja põrnitseb naisele üle laua niisuguse ilmega otsa, nagu oleks kõik see naise süü. Eliisa ei värahtagi, vaid teeb, nagu ei puutuks asi temasse.

«Noh, mis see siis on?» küsib Samuel. «Sa ütlesid «eide» või?»

«Muidugi eide,» ütleb Reijonen ägedalt, «ega sa ometi usu, et võidud tuleb sinu arvele panna?»

«Mõtlesin sellega,» ütleb Samuel liialdatud külmusega, «et miks sa naise kohta nii rumalat sõna kasutad?»

Reijonen ei taipa, mida ta sellega mõtleb, kuid ta hakkab juba leppima ja oma ägedust kahetsema. «Eit nagu ikka eit,» ütleb ta järeleandlikult, «aga mis siis? Eks varsti ole sinulgi eit?»

«Minul?»

«Noneh, sinnapoole need märgid näitavad.»

Eliisa tõuseb äkki püsti. «Olge vait,» lepitab ta, «ei maksa hakata tülitsema.»

Kuid Samuel on ägedaks läinud. Tema põsed löövad punaseks, huuled värisevad. Ta tõuseb teeseldud rahulikkusega üles, läheb ümber laua Elsa juurde ja tõstab ta püsti seisma, nii et tema keha on terveni näha. «Märgid,» ütleb ta valju häälega, «kus need märgid sul on?»

Elsa seisab hetke nagu kivistunult, siis levib üle kogu tema näo sügav kahvatus, ta hakkab vabisema. «Näru,» ütleb ta Samuelile tasa, see kõlab nagu nuuksatus. On näha, et nutt ei ole kaugel. Ja äkki sööstab ta uksest välja.

Tema lahkumise järel on kõik vait. Samuel läheb oma kohale ja jääb istuma, pea käte vahele surutud. Viimaks hakkab Eliisal temast kahju. «Pidi ta siis sedamoodi nüüd minema,» sõnab ta.

«Mingu,» ütleb Samuel vihaselt.

«Ah niimoodi kohtled sa naisi?» hüüatab Eliisa ägestudes.

Samuel kergitab pead ja vaatab talle silmi. Tal on halb olla, kuid ta ei taha seda tunnistada, vähemalt Eliisale mitte. Ta tunneb oma sisemusest tõusvat jälki mõtet nagu madu ja see jääb ta keelele keerlema. Kui ta selle nüüd välja ütleb, siis ei tule neil teineteisega kindlasti mitte kunagi enam tegemist teha. Kuid just selleks ta ütlebki otse välja: «Ei, siiasaadik mitte, kuid ta paistab juba odavaks minevat. Tänini on olnud nii, et kui laupäeva õhtul olen öelnud tüdrukule: «Ma armastan sind», siis esmaspäeva hommikul olen pidanud hoora käest küsima: «Mis maksab?»»

Reijonen naerab, kuid Eliisa silmaterad suurenevad kummaliselt, ta vahib Samuelile pärani silmil otsa. Ja hetke pärast läheb ta sõnagi lausumata ära.

Reijonen naerab ikka veel mõttetut joobnunaeru, tal tungivad isegi pisarad silmist. On see alles nali! Aga just niimoodi tuleb naisi kohelda, just säherdused nad on, teesklevad tallekesi, kuid on ometi vanad lehmad. «Võta viina, Samuel, sa oled tore poiss!» karjub ta ja ulatab klaasi üle laua. Samuel võtab klaasi vastu ja joob, et alla kugistada ebameeldivat tunnet, mis kurku mööda ülespoole kipub, — mingu terve klaas ühe hingetõmbega põhjani. Vaat nõnda, nüüd on see tühi! Kuid on's tal nüüd natuke parem olla, jääb siis mees niisugusel hetkel purju? Ei, seda on asjatu oodata... Reijonen jääb peagi istukil tukastama.

Tundub, et kogu majas ei ole kedagi muud kui nemad kahekesi, kuskil pole kuulda ei kippu ega kõppu. Päike paistab aknast otse lauale ja Reijose kahvatunud, tursunud näole. Samuel ei suuda seda vaikust enam kauem kannatada, ta läheb tuigerdades välja, olles täiesti purjus. Kättejõudva keskpäeva päike paneb ta silmad virvendama, ta näeb vaevalt midagi, kuid taarub umbropsu edasi. Tänaval on mõned lapsed, kuid nähes teda tulevat, pistavad nad joostes plehku, tarede akendele ilmub uudishimulikke päid. Jaa-ah, mõtlevad saareelanikud, seal nüüd läheb jälle üks linnahärra, homme võib kindlasti lehtedest lugeda, kuidas me siin viina müüme ja halba elu elame. Suur tänu aga... Kuid Samuel ei tea sellest midagi, vaid, jõudnud külast välja, vajub ühe kase alla magama.

5.

Ärgates teeb ta kõigepealt kindlaks, et päike paistab alles, kuid puude ja põõsaste varjud on juba tumedad ja pikad. Kase otsas tema pea kohal laulab väike lind, põõsas tema selja taga on teine, ja äkki märkab ta neid igal pool enda ümber, igas puus ja põõsas. Vaata ainult, mõtleb ta, milline kontsert on praegu lindudel, milline lõbu- ja rõõmuaeg neil on . . . Hoopis teisiti on asjalugu temaga. Kui ta istukile tõuseb, lõikab peas vastikult, veresooned oimukohtadel peksavad, nagu tahaksid lõhkeda. Ta hõõrub neid rahustavalt käega ja põrnitseb mõttelageda ning uimase pilguga merele, mis laiub tema ees peegelsiledana ja raskena nagu äikeseilma eel. Keegi süstasõudja liigub aerude laksudes mööda, kaugemal sõidab kumedalt popsudes mootorpaat, jättes enda taha suitsuvine ja nõrga veevirvenduse. Kuskil eemal, nähtamatus kohas, mängib bajaan. Tajumisvõime võtab kõik need hääled ja vaatepildid alateadlikult vastu, kuid ei suuda neist mingisuguseid kujutlusi moodustada. Taju kogu tähelepanu on pööratud pähe, sest peaga on lugu kehv.

Ta masseerib pead sõrmedega, laseb sellele paista päikese viimastel kiirtel, ja vähehaaval hakkab veri paremini käima, tajutunne hakkab selginema. Seal kaugemal näikse keegi liikuvat, valge kleit välgub meeldivalt põõsaste vahel. Kui see ometi Elsa oleks, mõtleb ta. Näib, nagu otsiks naine kedagi, kuna ta aeg-ajalt kummardub põõsaid silmitsema. Samuel hakkab üha ägedamalt soovima, et see oleks Elsa ja tuleks kohe tema juurde, kuid ta ei tee liigutustki, et tähelepanu äratada. Viimaks näeb naine teda ometi ja tuleb nüüd otseteed tema poole. See on Eliisa. Ta ei tervita, kuid istub Samueli kõrvale maha.

«Tulin sind otsima,» lausub ta tasa, murrab rohukõrre ja hakkab seda käes keerutama.

«Kas kell on juba palju?» küsib Samuel.

«Varsti kümme.»

Samuelil on sant olla ja ta ei tea, mida öelda. Tal on tahtmine Elsa järele pärida, kuid ta peab esiteks kaua mõtlema, enne kui söandab seda teha. Ja kui ta viimaks

tihkab küsida, ei tee Eliisa väljagi, vaid ütleb ainult: «Ei tea.» Samuel süütab suitsu ja laskub seliti, nõnda on siiski kergem.

Siis hakkab Eliisa korraga kõnelema:

«Täna oli ääretult igav õhtupoolik. Olin täiesti üksi. Lapsed olid väljas mängimas, mees magas kambris, küllap tead ise, mismoodi. Ja ma ei osanud pühapäevasel päeval ka mingit tegevust leida. Ma vaid istusin ja pidasin aru, mõtlesin, kui toored te, mehed, olete, ka sina. See vist tegigi mulle kõige rohkem valu, sest arvasin, et oled teistest parem — kas saab üldse elada, kui ei ole alati midagi, millesse uskuda? Kuid täna sa purustasid mu eksiarvamuse, tõid oma seesmise olemuse päevavalgele ja see ei osutunud meeldivaks. Olin selle üle terve õhtupooliku kurb.»

«Mõtlesid, et olen sind petnud, teeselnud?» ütleb Samuel vaikselt.

«Jah,» lausub Eliisa mõtlikult, «või ma ei tea. Kuid mul oli kogu aja tunne, et elu on üsna armetu. Ta on räpane.»

Ta tõmbab põlved konksu ja laseb pea nende vastu vajuda. Samuel vaatab üles aeglaselt tumenevasse avarusse, kus pilved tasa rändavad. Ta tunneb, et on kohustatud vastama, seletama, end kaitsma, kuid sõnu ei leidu. Tal on mõte, kuid sõnad nagu põgenevad. Neid peab taga ajama, siit ja sealt kokku kraapima . . . Kuid Eliisa näib küllalt jaksavat oodata, ta ei liigutagi end.

«Kas elu pole mitte niisugune — hea või halb, ilus või inetu —, missugused me ise oleme?» alustab Samuel viimaks ebakindlalt. «Kui oled optimist, paistab päike alatasa su ümber, miski ei ole nii hullusti, et see ei saaks veel halvemini olla. Aga kui oled pessimist, siis on kõikjal vaid hall ja must. Kuid kas on keegi nii- või naasugune omast tahtest? Võib-olla ei ole keegi hea või halb, hea või halb juhtub vaid tema juurde tulema. Üksikisik on ainult rõngas igavese arengu ketis, mõningate asjaolude arengu tulemus ja omakorda jälle selle põhjus, mis pärast teda tuleb. Olukordade ja teatavate seikade asi, seotud käsist ja jalust, sünnis ja surmas. Üks tuul viib teda sinna, teine tänna, mis ta saab parata?»

Eliisa kergitab pead ja vaatab talle imestunult otsa: «Ah nõndamoodi räägid sa nüüd? Seda ma ei oleks sinust oodanud?»

«Muidugi mitte,» ütleb Samuel, «ja ma loomulikult tunnistan, et olen süüdi. Kuid kas kahetsemine aitaks, kas aitaks andekspalumine? See ei muudaks mind ju ometi põrmugi. Kuid oma süüd peab tunnistama, vastasel korral kaob elust kõik ihaldamisväärne. Tahtsin vaid ütelda, et ma ei ole kordagi teadlikult kavatsenud midagi säärast, mis hommikul juhtus. Elsa vastu olen paljugi eksinud, kuid olen püüdnud oma eksimusi tasuda, heaks teha nii hästi kui olen suutnud... Ja oli tarvis vaid parajat juhust, silmapilku, millal püüded valvel ei olnud, kui kõik see, mida olin tahtnud ja plaanitsenud, enam midagi ei tähendanud, otsekui poleks seda olemaski olnud.»

«Jah,» kõneleb Eliisa mõtlikult, «paras juhus, sellest saan ma küllaltki aru, tean oma kogemustest. Paras juhus nurjatusele, sinna ei saa vist midagi parata... Kuid ma olin kibestunud, sest olin sinust nii palju head mõtelnud. Kord unistasin, et kui oleksime teineteist varemalt kohanud, enne kui ma mehele läksin, oleks meie sõprus kujunenud vististi teistsuguseks. Pean ütlema, et ma ka endale seda alles praegu tunnistan, nüüd pole enam mõtet midagi varjata. Me oleksime arvatavasti abiellunud.»

Samuel nõksatab ja vaatab tema poole, kuid Eliisa vahib sügavais mõtteis merele. Äkki on tuul puhuma hakanud, taevas tumeneb kiiresti. «Ööseks tuleb sadu,» mõtleb Samuel.

«Ei või teada, kas oleksin sel juhul õnnelikum olnud,» jätkab Eliisa, «kuid igatahes on praegu kohane seda taga igatseda.»

Samuelile tundub, nagu oleks Eliisa mingil kombel korraga ebareaalseks muutunud, ta on jäänud nii liikumatuks. Läbi kiiresti tiheneva hämaruse kumavad tema nägu ja käed iseäralikult valgetena ja temast otsekui õhkub ränka kannatust. Seda ei või näha ega täpsemalt määratleda, seda võib oma närvikavas vaid aimata. Samuelil hakkab temast kahju. Ta võtab tolle valge käe oma käte vahele ja surub seda osavõtlikult.

«Kuule, kas sa kannatad väga?» sosistab ta tasakesi.

Eliisa värahtab pisut, kuid muidu ta ei liiguta end. Samuel surub tema kätt tükk aega ja mõtleb, kui teistsugune on ta võrreldes Elsaga ja kui teistsuguseks kogu elu oleks võinud kujuneda, kui nad tõepoolest oleksid teineteist varem kohanud... Kuid oli see siis nende süü, et nad ei kohanud? On siis praegu kõik hilja?

«Kui ma praegu mõtlen,» hakkab Eliisa järsku kõnelema nagu Samueli mõtete jätkuks, «ei tea ma, et ma kunagi oleksin midagi teinud, mis oleks olnud kõige parem, mida mõnel muul viisil ei oleks saanud paremini teha. Tähtsamates, otsustavates punktides võiks nüüd peaaegu näha saatust, mis tahab meile vaid halba. Või siis käime, selg ees; võime hinnata seda, mis on olnud, mitte põrmugi aga seda, mis on tulemas.»

Tema silmad sädelevad pimedas kummaliselt, justkui oleks neis pisaraid, ja Samuel pigistab ta kätt üha tugevamalt, märkamata ise, mis ta teeb. Ta näeb nüüd selgesti, kuidas Eliisa kannatab, — näolt on nagu mask langenud, hing on tulnud nähtavale. Seda on raske uskuda, — on siis tema hing tõesti selline? Samuel tõuseb istukile, pöörab tema näo enda poole ja vaatab talle silmi. Eliisa on täiesti vaikne, ainult rinnad värisevad pisut. Ja silmist on näha see otsus, mida sõnad ei usalda selgeks teha. See on täis meeleheidet. See lubab kogu elu ühe raasukese eest: niivõrd tugevasti armastan sind.

«Hilja, Eliisa!» ütleb Samuel tasakesi.

Kuid Eliisa nutab... Taevas muutub iga hetkega tumedamaks, tuul tugevneb.

«Kas sul midagi muud ei ole mulle ütelda, Samuel?»

«Ei tea,» vastab Samuel nukralt, «võib-olla ehk on, võib-olla kõik, mis mul on, on sinu jaoks! Kuid kas see on õige, Eliisa, kas on õige?»

«Õige,» ütleb Eliisa, «ei, ei, see ei ole õige, kuid mis on õige? Mina ei tea, mis on õige.» Ja äkki tuleb ta päris Samueli ligi ja jätkab erutatult: «Ma ei ole iialgi julgenud loota, et sa võiksid tervenisti minu oma olla, kuid nüüd ei saa ma lahti mõttest, et võiksid olla minu päralt ühe niisuguse õhtu. See on väär. Ma tean, et see on väär, niivõrd väär, et pärast seda ei jää meie vahele

enam midagi. Kuid just seda olen ma soovinudki. See oleks ometigi kõige parem, mis ma võin teha, — ilma selleta ei pääse me ka vabaks.»

Samuel ei ütle sõnagi, midagi külma jookseb selgroogu mööda üles. Tema käedki tunduvad olevat külmad kui jää, kui ta Eliisa kuuma näo nende vahele võtab . . . Ja viimaks tundub, nagu jäätuks tema südagi, muutuks valjuks ja jahedaks. «Surgu siis see kõik,» mõtleb ta, «surgu kõik . . . !»

Kuid sel ajal on maailma tulnud öö. Tuul kõnnib pimedas metsas ja meri hingab raskelt. Tundub, nagu magaks mets tuule süles ja meri oleks suur loom, kes liigutab end unes. Kogu maailm on täis öökartust, hämarat, õudset ürghirmu, ja nad vaatavad seda nüüd uute silmadega. Nad on jõudnud hea ja kurja äratundmisele, kuid nad ei tea kohta, kuhu end peita.

Eliisa lamab kõhuli rohus; tema sõrmed kaevuvad läbi rohu kõvasse maapinda. On kergem tunne, kui sõrmedel hakkab valus. Samuel istub temast eemal ja püüab tema vastu hea olla sõnadega, mis ei tähenda midagi. Oleks julgem, ausam vait olla. Eliisa teab seda, kuid ta on Samuelile siiski tänulik selle eest, et ta kõneleb, püüab teda lohutada sõnadega, millesse ta ka ise ei usu. Hing on täis ahastust, kuid keha on juba tasasemaks, vaiksemaks, rahulikumaks jäämas.

Kui öö on kõige pimedam, seisavad nad külas, trepi ees. Tuul on veelgi tugevnenud ja taevas paistab mustana. Küla magab, neid ei näi keegi taga igatsevat. Nad hoiavad teineteisel käest kinni ja mõtlevad, mis nad võiksid teineteisele enne lahkumist öelda . . . Kuid võib-olla ei olegi midagi öelda, võib-olla ei ole midagi juurde lisada ega ära võtta.

6.

Samuel astub üksinda ranna poole, kus teda ootab lautri külge kinnitatud mootorpaat. Tema südant kõrvetab vastikult tunne, et nüüd on ta siis jõudnud kuristiku põhja. Sellest allapoole ei saa inimene enam lan-

geda. Tuul mühiseb ja meri kohab ähvardavalt. Hinges valitseb pimedus ja meeleheide, tundub, nagu oleks sinna kuhjunud lausa midagi materiaalset, meeleelunditega tunnetatavat soppa. Kuid ta otsustab, et ei taha sellele mõtelda ega millegi kohta kokkuvõtet teha. Ta otsustab oma lühikesel teekonnal seda mitu korda ja surub hambad kokku. Kohisegu aga pealegi pea ja süda, ta ei kuula. Ta naerab selle üle, naerab, just nagu oleks siin võõras inimene, keda võib oma pilkega haavata.

Ta päästab paadi lahti ja tõukab vette. Pimedas on tal raske mootorit käima saada, ja selga sirgu ajades, et tikke otsida, kuuleb ta nõrka häält oma nime sosistavat. See on tuttav hääl. Pilku teritades avastab ta lähedase kalju tagapõhjale joonestuva inimese kontuurid.

«Elsa või?» küsib ta.

«Jah.»

Samuel sõuab kaldale tagasi. Elsa tuleb kõheldes mööda kitsast laudsilda, läheb paadi teist serva pidi temast mööda ja istub pärasse. Samuel tõukab paadi käilaga jälle mere poole ja tõmbab mootori käima, nüüd läheb see hõlpsalt. Kõnelda ei ole kummalgi midagi, tundub, nagu häbeneksid nad teineteist. Elsa hoiab tüüri, Samuel istub mootori kõrval, nägu käte vahele surutud. Tal on paha, et Elsa nüüd paadis istub, ta ei suuda sinnapoole vaadatagi.

Vihm, mis juba tükk aega on ähvardanud, tuleb nüüd koos tuulepuhanguga, see on maruline, kuid suvine ja soe. Eespool vilguvad linnatuled ja kaldal asuvate hoonete äärjooned eralduvad nõrgalt heledamast tagapõhjast. On haruldaselt pime öö praeguse aastaaja kohta. Välgu ere ja nurgeline jutt valgustab silmapilguks taevast ja merd, kumeda kõminaga veereb üle kõu. Elsa hüüatab nõrgalt ja tõmbub ehmunult kägarasse. Siis ei või Samuel enam jätta tema juurde minemata. Ta võtab kuue seljast ja mähib tüdrukule ümber. Elsa vaatab teda iseäralikult, kuid ei ütle midagi. Näib, nagu oleks tal tahtmine ütelda, sõnad nagu võtaksid juba hoogu tema kurgus, kuid ta ei ütle ometigi. Samuel võtab päratüüri ta käest, vihm ja tuul peksavad talle läbi õhukese särgi vastu rinda.

Lainetus on säärase väikese paadi jaoks liiga tugev ja nad saavad üle serva tihti sahmaka vett sülle. Kuid tee on õnneks lühike. Pärast kohalejõudmist sammuvad nad kõrvuti mööda vaikseid ja vihmast piitsutatud tänavaid, ent neil ei ole ikka veel teineteisele midagi öelda. Nende mõtete vahele on nagu müür kasvanud. Elsa ei suuda sellest aru saada. Ta on kogu päeva istunud ühes popsitares ja arutanud nende vahekorda, kuid selles ei jõua selgusele või vahest ei söandagi jõuda. Ta on mõtteis uuesti läbi elanud need aastad, millal nad teineteist on tundnud, ja see on ta ära kohutanud. Ta ei ole muud kui halb tüdruk, kui ta enese vastu aus tahab olla. Kuid on nii valus mõelda, kui see vahekord nüüd lõpul peaks olema, tundub, nagu rebitaks ihust mingi tükk välja ja heidetaks minema... Ja nüüd on Samuel nii tõsine ja sünge, et ei tihka tema poole vaadatagi.

Keegi hiline öörändur ruttab neist jooksujalu mööda, kuuekrae üleval. Kuskilt tuleb kinnine taksoauto ja libiseb veidi nende kohal peatudes, aga kui nad sellest ei hooli, kaob takso peagi jälle. Neil ei ole kiiret... Aga mine sa nii tasakesi kui tahes, ikkagi saab iga tee viimaks otsa, ja nüüd seisavad nad selle ukse ees, millest Elsal tuleb sisse minna.

Tüdruk ulatab kõhklevalt käe. «Hüvasti,» ütleb ta vaikselt, ja tema kael ning huuled tõmblevad. Samuel võtab käe oma käte vahele — see on märg ja valge — ja surub seda nõrgalt ning laseb siis lahti. Tal ei ole sugugi hea olla, kuid tundub siiski kergemana, kui ta teel siia on julgenud loota. «Hüvasti,» ütleb ta ja pöördub ära.

Elsa avab ukse, kuid jääb siiski kohale, vaatama Samueli aeglaselt kaugeneva selja suunas. Kui Samuel praegu siiapoole vaataks, hüüaks Elsa ta tagasi. Kuid ta ei vaata, ta läheb nüüd ega tule arvatavasti enam iialgi tagasi. Nüüd pöörab ta juba ümber tänavanurga, kuigi tal oleks otstarbekam minna otse. Kardab ta olla kauem Elsa nägemisulatuses...?

Elsa ei tea, kas ta nutab tuppa astudes. Nägu ja silmad on täiesti niisked, kuid need on võinud ka vihma käes märjaks saada. Hinges, seal kuskil seespool, on

kõik päris vaikne, seal asub nagu surm. Ta seisab oma toas kaua aega ühe koha peal, hingab, kuulab, kuid kõik on vaikne.

Samuel astub nüüd üksinda tänaval, vihm peksab teda, kuid ta ei pane isegi pintsakut selga, see ripneb kaenlas. Ta sammub aeglaselt, pead läbivad ebamäärased rõhuvad pildid. On nad nüüd siis lõplikult lahku läinud? Mille eest ta põgenes, kui ta äsja tänavanurgal kõrvale keeras? Kuidas ta söandab Reijosele silma vaadata, kui nad järgmine kord kokku saavad? Küsimusi tuleb ja läheb, need vilksatavad peaajus nagu sädemed, kuid ta isegi ei katsu neile vastata. Ta tahab magada, magada.

Jõudnud viimaks koju tuttavasse tuppa, valgustab seda vihmase hommiku hall kuma. Ruum näib ebaharilikult võõrana, tundub, nagu oleks möödunud juba terve elu pärast seda, kui ta viimati siit lahkus. Köögist kuuldub ema rasket hingamist ja siin magavad mõlemad vennad kõrvuti, nõnda kui nad alati on maganud. Ta ei suuda avastada ainustki eset, mis ei oleks samasugune ja samal kohal kui ennegi. Ebaharilikkus on nagu ruumi õhus, meeleolus. Vaikus tundub kõnelevat, olevat tema peale vihane. Vihm krabiseb kuuldavalt vastu akent. Ka see on pidev, igav jutlus, noomitusjutlus.

Ta viskab märja pintsaku voodile ja istub ise sinna kõrvale. Tugev väsimus on kallal, peavalu tunnukse uuesti algavat. Seljas ja rinnus jooksvad nõrgad külmavärinad teatavad palaviku saabumisest. Ta tunneb heameelt selle lähenemisest. Palavikku, haigust on ta just otsinud, lastes vihmal ja tuulel oma keha piitsutada. Kui see ta oma võimusesse võtab, saab ta ehk unustada kõik muu. Palavikus ei tarvitse mõtelda, ja just mõtted on kõige kurjemad vaenlased. Need tulevad luba küsimata, nõuavad selgust, lahendust. Nende eest ei saa põgeneda ega ümbertringi minna, need tungivad peale igast küljest ja rebivad, kisuvad.

Kuid nüüd läheb ta magama. Palavik ajab keha juba lõdisema, hambad lausa plagisevad. Pea tundub nii raskena ja segasena, et seda on võimatu kauem püsti

hoida. Ta laskub voodisse pikali, võtmata isegi saapaid jalast, ja suigatab peagi painajalikku ja kohutavate unenägudega poolunne. Hommikul on palavik kõrge. See hoiab teda kaks nädalat oma võimuses.

7.

Eliisa on talle kirja kirjutanud. See on pandud tema voodi kõrvale lauale ja Samuel näeb seda, kui ta silmad avab. Ta on maganud hästi ja tunneb end esimest korda erksana pärast toda õnnetut ööd, millal ta haigestus. Arst on käinud teda mitu korda vaatamas ja on iga kord imestanud, miks palavik ei taha langeda, kuigi see ei peaks midagi ohtlikku olema. Kuid ta on tervekssaamist, praegust ärkamist tänase hommikuni kartnud. Nüüd tunneb ta, et suudab vastu pidada.

Eliisa kirjutas:

«Olen palju mõtelnud tolle viimase öö üle; see oli eksitus, suur eksitus. Ärgem uuendagem seda kunagi! Et seda öelda, kirjutan selle kirja.

Võib-olla tuli meil see läbi elada, enne kui suutsime teada saada, mis on tõde. On hirmus, kui kombenõuete silmaspidamine kaob, kui perekond laguneb ja lapsed jäävad ilma isata või emata. Perekonnas on midagi püha, selle vastu ei tohi eksida, nüüd ma mõistan seda. Armastus on võib-olla suur, kuid see ei ole ega saa olla nii tähtis kui meie laste elu . . .

Ja veel tahaksin sulle öelda üht asja, avaldada oma soovi või pigem ehk anda nõu. Elsa, sinu sõber, on hea tüdruk, ja tema võiks sinu elu jälle õigele rajale juhtida, sest seal ei ole ta enam kaua aega olnud. Ümberekslemine hävitab sinu, sa pead kuhugi kinnituma, kohanema jõe ühise jooksuga. Jah, saad võib-olla kogeda, et elu ei ole luule, vaid et see on ainult kogumik kohustusi. Oma õnne pärast võiksid nende küsimuste üle järele mõelda.

Soovin sulle kõike head, kuid soovin ühtlasi, et meil nüüd kaua aega poleks vaja teineteist näha. Sa ju mõistad, miks. Niisiis hüvasti.»

Samuel hoiab kirja tükk aega käes ja näib, nagu ei tunnekski ta enam Eliisat. On see tõepoolest Eliisa, kes nõnda kirjutab! Kas siis too naine on pidanud tema mõtteid kogu suve oma meelevallas? «Kohaneda jõe ühise jooksuga . . .»? Just sedasama ütlevad kõik niinimetatud mõtlevad inimesed. On selge, et see, mis nende vahel viimasel ööl juhtus, oli eksitus, kuid kas seda ei saa muidu tunnistada kui tõmbudes jälle kaitsepositsioonile? Kas ei hõngu kirjast sedasama tundmust, mis valdab väikesi poisse, kes pärast naabri puuviljaaias vargilkäimist jälle oma julgeolekut tagavale õuele on pääsenud? Süda taob veel hirmu pärast, kuid juhtumit ei näinud keegi ja õun on taskus. Kas siis nii vähe oligi Eliisa aruka ja sügavamõttelise kuju taga? Või ei suuda keegi jõuda kaugemale? On siis nende mõistete ja kommete raskus, mis inimkond oma eluaja jooksul on enda ümber kokku tassinud, tõesti nii muserdav, et iga eksimust nende vastu saab heaks teha vaid patukahetsusotsusega: ma ei tee seda enam kunagi?

On varane pühapäevahommik. Vennad magavad alles ja ka köögist, kus asuvad ema ja õe voodid, ei kuuldu kippu ega kõppu. Päike paistab kaldu üle voodi, väljas on suvi. Hommik nagu astub aknast sisse ja täidab kogu toa. Ta viskab kirja käest ära ja katsub endale olukorra selgeks teha. Eliisa suhtes on kõik küllalt selge, nende teed lähevad nüüd lahku. Kuid Elsa, kuidas on lugu Elsaga? On nad juba lahku läinud? Elsa ei ole käinud teda vaatamas selle kahe nädala jooksul, mis ta haige on olnud, ei ole enda kohta mingeid teateid saatnud. Kas tähendab see lõplikku lahkumist? Ja mis siis sünnib, kui tõesti tähendab? Kelle juurde läheb ta kõigil igavail õhtuil, kui üksindus muutub rusuvalt raskeks? Teine naine? Kas leidub teisi naisi, kes asuksid Elsa kohale, ja kas siis elu hakkaks veerema seda näiliselt nii siledat ja laitmatut rada mööda, kus see viimased aastad on liikunud? Üks episood tema elus on lõppenud, teine võib alata — kas see ongi kõik?

Ta mõtleb sellele kõigele nagu endast väljaspool, otsekui oleks kõne all võõras mees. Haigusest jäänud väsimust on tunda veel igas kehakoes, see teeb olemise

meeldivalt roidunuks. Ema toob talle kohvi voodisse ja jääb seejärel voodiservale hetkeks istuma. Ta on valvanud nii mõnegi öö, vahetanud kompresse, hoidnud tema käest kinni neil nädalatel, kui ta palavikus maas lamas. Samuel silmitseb vargsi tema vana, ajast söödud nägu, kuulab imetledes tema hääle hellitavat, harrast kõla. Too on siis tema ema, mida nad on teineteisele tähendanud? Ema rõõm poja paranemise üle on nii vapustavalt suur, et see sunnib Samueli südametunnistuspiina tundma. On ta kunagi võimeline tasuma seda hellust, seda hoolitsust? Saab ta kunagi niivõrd suure armastuse vääriliseks? Kas ema oleks niisama hea ja hell, kui ta pojast kõik teaks?

Neil ei ole iialgi olnud kombeks isekeskis juttu ajada. Nad on võidelnud kõrvuti üle kümne aasta, et perekonda ülal pidada, kuid ometigi ei tunne nad teineteist. Samuelile on ema olnud vana, liigutavalt hea ja lihtne naine, keda ta on sallinud harjumusest ja sellepärast, et ta on tema ema. Emale on poeg, tõsi küll, tähendanud rohkem, kuid poja mõttemaailmast ei ole tal aimugi. Ta on ema, kes oma lapsi kaitseb, neile koha elus välja võitleb. Mispärast? Sellele ei ole ta kunagi juhtunud mõtlema, ta on vaid tahtnud lastele anda niipalju head, kui on võinud, ja niisugust head, mis tal endal on puudunud ja mida ta on ihanud: riideid, toitu. Selles suhtes on ta katsunud lastele teed tasandada, aga kunagi ei ole talle pähe turgatanud sääraseid asju, mis tähendavad lastele palju rohkem.

Nüüd liigub ema käsi, mille reuma on nii muhklikuks ja konksuliseks pigistanud, et see tuletab meelde röövlinnu küüsi, paitavalt üle vaiba. «Kas tahad veel kohvi?» küsib ta. «Või veel väikese tüki saia?» — «Ei,» raputab Samuel pead. Ta märkab end ootavat, et ema ära läheks. Kuid seekord üritab ema tõepoolest talle lähemale pääseda. Ta on leidnud poja ühel hommikul säärases olukorras, mis on sundinud teda mõtlema, et asjad ei ole igas tükis õigel teel. Poega ähvardab hädaoht, mis sugugi ei lõpe sellega, kui palavik kaob. Selle kohta peab ta selgusele jõudma, et võiks ohu vastu võitlusse astuda. Ta püüab leida sõnu, kuivetunud huuled tõmbuvad karmidesse kortsudesse, otsaesise vaod

lähevad sügavamaks. Kuidas ta nüüd peaks alustama, et mitte mõjuda viisakusetu pealetükkijana.

Toas ei ole kedagi muud kui nemad kahekesi. Võimalus kõnelemiseks on praegu nii soodne, et ema ei või seda kuidagimoodi kasutamata jätta. Ta võtab julguse kokku ja ütleb ettevaatlikult:

«Kas olid tol ööl selle tüdrukuga?»

«Olin,» vastab Samuel ja saab kohe aru, mida ema sellega mõtleb.

«Ta ei ole käinud sind siin vaatamas, kuigi olid nii kaua haige,» ütleb ema vaikselt. «Te olete teineteist juba mitu aastat tundnud, eks ole?»

«Jah.»

«Ta ehk ei tea, et oled haige?»

«Vist mitte.»

Ema on mõne aja vait. Ta aimab, et asja juur on just siin, et oht ähvardab tema poega siitpoolt küljest. Ta püüab mõtelda, sest küsimus on õrnaloomuline ja sobimatu sõna võib äkki tema head kavatsused hoopis tagajärjetuks jätta. Tuleb seega talitada ettevaatlikult ja peenetundeliselt.

«Kas teie vahel juhtus midagi?» küsib ta viimaks pisut abitult.

«Me läksime tülli,» ütleb Samuel avameelselt, «võib-olla oli see viimane kord, kus me kohtusime.»

«Ah niimoodi,» lausub ema mõtlikult ja natuke umbusklikult. «Süü oli vist sinu pool . . . mõtlen . . . sa võisid olla sihukeses seisukorras . . . Sel juhul tuleb sul andeks paluda.»

Samuel tunneb korraga suurt õrnust ema vastu. Missugune ema ta ikkagi on! Millise vaistuga ta valutava koha üles leidis ja millisel abitul, kuid ometi peenetundelisel viisil ta seda nüüd rohitseda püüab! Aga kui lootusetu see on . . . Samuel võtab järsku ema käe ja silitab seda tasa:

«Kas sa ei usu, et ma teen kõik, mis siin teha saab?»

Ema tõmbab käe kärmesti ära ja pöördub nagu aknast välja vaatama. Siis peab ta ometigi põllenurga silmade juurde tõstma.

«Ma mõtlesin ainult,» ütleb ta kõhklevalt, «et sa ei tohi tema vastu halb olla. Sest vaata, kõik halva, mis

sa temale teed, teed sa ka endale. Seda ma vaid mõtlesin.»

Niimoodi jah. Samuel noogutab pead. See kõnelus, nii lünklik ja abitu kui ta ka oli, on korraga tunduvalt neid teineteisele lähendanud. Samuel vaatab pooleldi salamisi ema, kui too nüüd kohvitassidega askeldab, et neid ära viia. Kui vanaks ta küll on jäänud, kui surnutaoliseks on nahk kuivanud tema palgenukkidel ja kaelal. Kuid ta on elutahteline ning käbe ja elab kindlasti veel mitu aastat. Ta mõtleb nüüd ainult neile, lastele; kes parajasti kõige väetim on, sellele mõtleb ta kõige rohkem. Praegu on Samueli kord. Tasub peaaegu ära õnnetusse sattuda, et vaid ema armastust tundma õppida. See on vahest ehk kauneim, mis inimkond on sünnitanud.

Hiljem päeva poole tunneb Samuel end nii tugevana, et läheb välja käima. Linn paistab nagu unenäona. Ta jalutab üksinda kaua aega. Päev on selge ja soe, peaaegu palav, tänavad tolmavad koledasti, kuid kõik see tundub ainult meeldivana. Ta armastab nüüd seda linna. See on tema linn, nende kõigi ühine linn. On imestamisväärne, et ta varem pole märganud, kui eriline ja huvitav ta on. Täpselt samasugust ei ole kusagil mujal. On tore mõtelda, et kuulud siia ja võid kõike seda osalt otsekui omaks pidada — neid tänavaid ja puiestikke, neid maju, tehaseid ja sadamat. Ja neid uhkeid, taevani küündivaid korstnaid, kust argipäeviti pilvede suurused suitsusambad kerkivad nagu ohvrisuits töö jumalale, nagu nende tööst väsinud meeste palve, kes on andnud oma elu puumaterjalile ja tselluloosile. Täna nad puhkavad, täna näib neis olevat midagi eriti pidulikku.

Haigus on tema südant tublisti alandlikumaks ja puhtamaks teinud. Ta tunneb nüüd poolehoidu kõigi inimeste ja nende eluprobleemide vastu. Ainult Elsale mõeldes muutub ta kõhklevaks. Mis võiks Elsal küll mõttes olla? On neil teineteisega veel midagi tegemist? Omalt poolt ei söanda ta otsust teha, asjaga nagu ei oleks nii kiiret, ta võib seda mõnikord hiljem kaaluda.

Pikk jalutuskäik on teda niivõrd väsitanud, et ta peab koju jõudes kohe jälle voodisse heitma. Ema näib mures olevat, kuid Samuel naeratab talle. Mingit ohtu

ei ole, tal on vaja vaid und. Oleks hea, kui ema ta üksi jätaks.

Ta magab mitu tundi sügavat, rahulikku und ja tunneb pärast seda end täiesti terve olevat. Ta tõuseb üles, paneb pühapäevaülikonna selga ja jääb tükiks ajaks akna alla seisma. Teisi ei ole kedagi kodus, emagi on läinud mõne tuttava juurde pühapäevaõhtut veetma. Ilm on pöördunud sajule, õuel kasvav rohi uhkab sügavat, tumedat rohelust. Ta on parajasti välja arvestanud, et Elsa vaba õhtu satub just tänasele. Kas läheks? Mis juhtub, kui ta läheb?

Lõpuks ta siiski läheb. Väljas sajab tasast suvist vihma, peaaegu samuti kui tookord, kui nad viimati lahkusid. See teeb ta rahutuks. Ta kõnnib puiesteel edasi-tagasi, selle ukse vastas, kust Elsa peaks tulema. Kas ta tuleb täna, kui nõnda sajab? Kümme minutit, veerand tundi möödub kokkulepitud ajast, ja teda pole näha. Tänaval ei liigu mitte kedagi, majade kiviseinad kõrguvad märgadena ja hallidena, aknaread on pimedad. Ootamine hakkab närvidele käima. Tuleb ta või ei tule, kas ta tahab, et Elsa tuleks, või ei taha? Päris kindlasti tahaks, kuid samuti on tõsi, et ta on juba lõhkunud selle liidu. Nende vahel on Eliisa.

Tõsi küll, Elsal ei tarvitseks seda kunagi teada saada, kuid kas see asja paremaks teeb? Tal endal oleks siiski alati meeles. Ja kui ta täiesti aus tahab olla, kui ta tahab vaadata oma hinge põhjani, siis tõuseb paratamatult küsimus, kas tema igatsus Elsa järele tulebki muust kui sellest, et ta on nüüd kaks nädalat ilma temata olnud. Elajas nõuab oma õigusi taga. Praegusel hetkel hakkab ta mõistma, kui kindlat tugipunkti esindavad kombed ja seadused. Need on head just elaja tarvis, elaja mahasurumiseks. Tema eludraama hakkas peale sel silmapilgul, kui ta kiitis heaks mässu seaduste ja kommete vastu.

Kuid nüüd Elsa tuleb. Samuel ruttab talle vastu. Elsa laskub aeglaselt kõnniteele ja jääb siis kõheldes seisma. Ta ei näe Samueli enne, kui viimane on päris tema lähedal. Siis satuvad nende pilgud kokku ja Samueli südamest käib nagu noapiste läbi. Tüdruku silmist vaatab talle vastu sügav, alistunud meeleheide. Ei mingit

rõõmu kohtumise puhul, ainult mure, aastate kestel kogunenud mure. Elsa tervitab vaikselt, ükskõikselt. Samuel ootab, et ta midagi ütleks, küsiks, miks ta selle kahe nädala jooksul pole tulnud. Kuid ta ei küsi, ei lausu midagi. Nad hakkavad sõnatult mööda tänavat edasi liikuma ja vihm voolab neist üle. Samuel tunneb end olevat nagu kurjategija. Vististi oleks kõige parem, kui ta kohe esimesel tänavanurgal oma teed läheks ega meenutaks seda kõike enam iialgi.

Ühe kino ees nad peatuvad, see võib olla ainult harjumus. Samuel silmitseb väljapandud värvilisi plakateid ja teeb ettepaneku: «Kui läheksime õige sisse?» Ta on seda öeldes seljaga Elsa poole, aga kui ta ootavalt pead pöörab, kohtab ta Elsa pilku. Missugune pilk see küll on, missugune süüdistus! Elsa raputab pead ja tuleb ärritatult otse Samueli ette.

«Võib-olla oleks meil teineteisele üht-teist rääkida, või mis sa arvad?» ütleb ta kähedalt, äkitselt tekkinud erutusega.

«Muidugi,» vastab Samuel tagasihoidlikult, «muidugi on meil rääkida. Kuid mida sa soovid öelda?»

«Jalutame,» soovitab Elsa, väsides jälle äkki, nagu oli erutunudki, «ega siis siin ei saa kõnelda. Kui ainult ei sajaks . . .»

Nad sammuvad jälle sõnatult. Samuel ei söanda alustada ega tea, millest peaks alustama, mis ta peaks kõnelema. Tema teadvusse kerkib Elsa osa nende vahekorras ja see hakkab talle hirmu tegema. Ta hakkab mõistma toda pilku, toda käitumist. Selle all asub pinevus, mis iga hetk võib tema peale paiskuda. Ja ta tunneb, et on selle ära teeninud, et ta on olnud halb mees. Ta on pidanud seda tüdrukut, seda noort inimest enda omaks, võtnud temalt kõik, mis tal on olnud anda, andmata ise midagi vastu. Oma mõtted, võidud ja kaotused, oma mured ja rõõmud on ta tervenisti endale hoidnud. Kui naeruväärne nüüd korraga tundub tema arusaamine kohustustest, nagu oleks ta võinud olla oma tegude eest vastutav mees. On ta vastutanud? Seda võib praegu vägagi hästi näha Elsa silmadest.

Elsa on taas vajunud täielikult süngesse meeleheitesse, hakkab päris halb, kui teda vaadata. Tal on

peas musta värvi ümmargune kübar ja selle alt on tunginud välja mõned märjad juuksekiharad. Rohekas vihmamantel on pinguli kinni nööbitud, käed on taskus. Ta käib aeglaselt, vahtides alla kinganinadele. Võib-olla arutab ta, kuidas seda väljendada, mis tal on öelda. Kuid selles ei või kindel olla. Kes teab, kas ta üldse jaksab mõtelda ja kas too pilk ei ole vaid vahtimine tühjusesse?

Kuid siis hakkab ta ootamatult rääkima:

«Ma ei taha küsida, kus sa olid, miks sa ei saanud tulla tervelt kahe nädala jooksul, sest nüüd on see juba täiesti ükspuha. Ma ei taha ka jutustada, mis mina tundsin pärast seda, kui teadsin, et kõik meie vahel on kokku varisenud. See on praegu ükskõik. Olen sellest juba üle saanud. Nii vähe see lõpuks siis tähendaski, kuigi olen seda juba mitu aastat kartnud. Nüüd tean, et võin ka pärast seda e l a d a. Võib-olla on meie vahekord, need hirmsad aastad, minult paljugi kaasa viinud, kuid nad on palju ka juurde andnud. Arvan, et mul ei olegi lõpuks põhjust kahetseda, ja ma ei tunne igatahes tarvidust sinu vastu mingit vimma kanda. Minu poolt on asi seega selge, kuid mis sina oled mõelnud?»

Samuel ei vasta. Ta ei tea, mida ta on mõelnud, või vähemalt ei tähenda see praegusel hetkel midagi. Ta tunneb selgesti, et see episood on nüüd lõppenud, ja tema sisemuses on midagi vastumeelset, midagi tõuseks nagu kurkupidi ülespoole. Kuid muidu on võib-olla ükskõik. Rääkida ei ole seal midagi.

Elsa ootab hetk aega, kõndides tema kõrval. Ta on hoopis teistsugune kui varem, masenduseski kindel, meeleheiteski julge. Niisugusena võiks teda kõrgelt hinnata, mõtleb Samuel . . . Kui Samuel sõnagi ei lausu, selgitab Elsa veel oma arvamust, rääkides külmalt ja arukalt:

«Kas saab olla muud kui üks lahendus? Kuidas me enam võiksime jätkata, kui meie vahel on kõik surnud? Armastus on juba aastaid olnud surnud, nüüd on surnud ka austus — või nimetaksin seda ehk kartuseks, — mis viimastel aegadel oli meie ainus ühenduslüli. Võib-olla me alustasime valesti ja jätkasime veelgi vääramalt? Seda ei tohi teha. Inimestel peab ühinedes olema

ka muud kui loomusund. Kuid meil vist ei olnud. Seepärast sai sellest ahel. Ahel aga on kõige koledam side.»

Samuel haarab ta käest kinni ja peatub:

«Kas meil siiski ei ole kohustusi? Me ei ole enam samad mis kohtudes. Kas see ei tähenda midagi?»

«Ei,» ütleb Elsa ootamatult järsult, «selles asjas ei ole kohustusi, siin on vaja tunnet. Kaua aega oli see ainult hirm, nüüd aga, kus seegi on surnud, ei ole midagi.»

Ta tõmbab käe ära.

Tänav tundub äkki väga kõledana. Elsas on siiski midagi traagilist. Siin on küsimus tema elu ühest tähtsamast, võib-olla kõige tähtsamast otsusest, ja ta on endast jagu saanud. Kuid Samuelil on tunne, nagu ei seisakski ta siin, vaid vaataks kuskilt kaugemalt, kuidas kaks tühist inimest püüavad jõuda selgusele, kuidas peaks õigesti talitama. Ja talle kipub naer peale.

«Hüvasti,» ütleb Elsa korraga. «Sul ei paista olevat enam midagi öelda. Kuid me võime vist ehk sõpradeks jääda?»

Ta ulatab käe.

Samuel võtab käe nõnda oma pihku, nagu viimati lahkumisel. See on väike, valge, tööst kõvaks muutunud käsi, ja Samuel mõtleb, et nüüd ei saa ta enam kunagi seda paitada. Ei iialgi. See tundub nii imelikuna.

«Sõbraks?» ütleb ta ja vaatab Elsale silmadesse. «Kas sa arvad siis, et võid mu sõber olla?»

«Ei,» vastab Elsa, «muidugi ei või. Kuid see mõte justkui lohutas, miks sa nüüd sellegi pidid purustama?»

Ta läheb järsku ägedaks ja tõmbab käe ära.

«Olen täiesti hull,» jätkab ta erutatult. «Sa naersid äsja minu üle, naersid, ikka naersid! Kuid saad näha, et lähen kohe minema, otsekohe ... Kuid sa pead andma mulle aega unustamiseks. Kui näed mind tänaval endale vastu tulemas, siis pöördu ära, tõota, et pöördud, kas tõotad ...? Või pole tarvis, ma ei vaja sinu käest enam midagi. Ma seisan nüüd üksinda. Hüvasti!»

Ta noogutab jonnakalt pead, pistab käed taskusse ja tõttab minema. Samuel ei ütle sõnagi, ei vaata talle isegi järele. Ta tunneb jälle, et see episood on lõppenud. Oli see ehk kasuks? Tegi see ehk halba? Ta ei tea.

Ta on tublisti väsinud, tundub, nagu ähvardaks palavik uuesti tagasi tulla. Üle keha jooksevad külmavärinad ja rinnas on midagi ebameeldivat, otsekui tungiks midagi kurkupidi ülespoole.

EMA

1.

Ühel sügishommikul ärkab linn taas ja asub oma päevaste toimetuste-talituste kallale. Tänavaile ilmub leivakottide ja -kompsudega tööliste salku, tehaste torud üürgavad. Tuleb maamehi autode ja hobustega, kalureid mootorpaatidega. Perenaised ja teenijatüdrukud tõttavad turule. Veidi hiljem ilmuvad tänavaile kaupluste müüjad, kelle tööpäev algab kaheksast, ja veel natuke hiljem äride ja tehaste personal, kes alustavad üheksast. Arstid, juriidilised bürood, juuksurid ja kohvikud on vahepeal juba oma uksed avanud. Tänavail mürisevad suured ja rasked veoautod. Turul tehakse äri ja tehastes ning sadamas tööd. Juuksuritöötoas ja kohvikutes vesteldakse poliitikast, kitsast ajast ja lähenevatest valimistest.

Möödunud aastakümme on mõjunud linna välisilmele väga soodsalt. Ta on märgatavalt elavnenud, saanud juurde hulga toredaid viie-kuuekorruselisi maju ja sirgeid, tasaseid tänavaid. Sadam, tööstus ja äritegevus on laienenud, rahvaarv suureneb pidevalt. Linn on igal aastal andnud teatud summa oma teatri ülalpidamiseks ja võimaluse korral ka teistele kultuuriasutustele, lasknud ehitada ajakohase rahvakooli ning haigla. Tal on ka oma moodsad väikeelamute rajoonid, kirikust lahkulöönud ja töölisvolinikud. Niisiis võib tähele panna, et seal elavad töökad ja edasipüüdlikud inimesed.

Sellepärast kerkivadki tehaste mustunud telliskivikorstnad nii uhkelt kõrguste poole ja tossutavad oma

raskeid musti pilvi selgesse sügisõhku. Need hõljuvad pikkade jugadena lõuna poole, laotuvad laiali, eralduvad väiksemateks pilvetompudeks ja kaovad viimaks taeva ääretusse. Ilm on jahedavõitu. Sügispäike valgustab eredalt majade katuseid ja aknaid, tänavate inimsumma ja puiestike kolletuvaid puid. Esimesel silmapilgul jääb mulje, et selles linnas on kõik korras, heas ja suurepärases korras ja et inimeste arv kasvab ning nad rikastuvad. Aga kui hakata lähemalt vaatama, kui on aega lugeda tänavanurkadele kleebitud kuulutusi, kui on aega kuulata, mida siin ja seal seisvad meesterühmad kõnelevad, võib oma imestuseks hakata märkama kibestumist ja rahulolematust. Need kuulutused puudutavad valimisi, see ja see partei soovib osta hääletajaid nii- ja niisugustel tingimustel. Need meesterühmad on töötud, sõjajärgse hoo ja õhina rõõmukisa on parajasti lõppemas hirmu haleda ulgumisega. Maailm on jälle jõudmas kriisiajajärku, öeldakse. Aeg on kitsas, niimoodi jah... Inimesed vaatavad üksteisele hädaldades otsa, tormavad siia ja sinna, tahavad üksteisel silmad peast välja süüa. Poliitilised kired kobrutavad ägedalt, saeveskid töötavad ainult ühes vahetuses, sadamas seisavad kallid kaid tühjalt, turul peavad talupojad oma saadused võileivahinna eest ära müüma, sest ostjaid on vähe ja neil ei ole raha. Kuhu raha on kadunud, miks tööd on otsa saanud, miks toodangu tohutu arenemine muutus kehvuse eestvõitlejaks? Nõukogude Venemaa, Rahvasteliit, reparatsioonid, just nii, aga... töötute arv püstitab tänavu talvel jälle uue rekordi. Rahval on nagu palavik, isegi õhk on mürgitatud kõige erisugusemate püüetega, häda ja kirgedega. Kogu maailma kohal lasub raskelt indo-euroopa kultuuri keeruline probleem, selle inimsoo viimase ja imetlusväärseima saavutuse probleem, mis on suutnud luua mõõtmatuid rikkusi, kuid ei ole suutnud kõrvaldada vaesust, nälga ja rahulolematust. Paljud inimesed tunnevad, et nende elu-olu on palju ebakindlam kui nende kiviaegsetel esiisadel. Talve tulekut ootavad nad peaaegu õudusega.

*

Samuel läheb mööda tuttavat teed tööle. Tänav on juba külmunud ja kuivanud lehed jooksevad seal koos tuulega. Õhk on nii kerge ja kirgas, et tuleb tahtmine õige sügavalt hingata. Niisugusel hommikul on meeleolugi kirkam ja kergem. Ta sammub pikkamööda, käed taskus. Õli ja mustusega kattunud nokkmüts katab pead, taskus on piimapudel ja võileivapakk.

Kui ta töökoja ukse avab, vaatavad talle igast küljest vastu hääletud masinad: treipingid, puurmasinad, höövlid ja freesmasinad. Nad otsekui tervitaksid, noogutaksid pead. Mõne minuti pärast, kui vile on hüüdnud, hakkavad nad käima. Mehed seisavad praegu rühmiti siin ja seal ning ajavad juttu. Ta läheb neist mööda ja noogutab igaühele tere hommikust. Tema abiline, väga noor poiss, istub juba tööriistade putkas, määrdunud, pooleldi tukkudes. Ta ei ole tarvilikul määral maganud ja kümne aasta möödudes võib seda väga hästi tema näost näha. Säärane oli Samuelgi kaksteist aastat tagasi, nüüd on tal kotid ja kortsud silmade ümber.

Ta paneb oma leivapaki riiulile ja pintsaku naela otsa, vilistab, võtab viili kätte ja silmitseb eile pooleli jäänud töid. Äkki kostab vile ja paari silmapilgu pärast algab kogu töökojas lärm ja tärin. Masinad tiirlevad, tööpäev on alanud. Mehed ruttavad oma masinate ja treipinkide äärde. Samuel süveneb mõõtma ja viilima mingit metallitükki, peaaju tõmbub pingule, sest tema töö on oskust nõudev täpsustöö. Kuid see nõuab siiski vaid osa ajust, kogu aja vilksatab ta peas ka teisi mõtteid ja kujutlusi. Väljas on ilus sügispäev, ta näeb seda läbi traatvõrguga varjatud akna iga kord, kui ta pead kergitab. Valguse ja varjude mäng õues mõjub erutavalt, manab ajusse segaseid kujutlusi. Vilistamine lakkab, viil hakkab liikuma vastumeelselt. Ja äkki sülitab ta vihaselt akna poole ja viskab viili minema. Mis kurat need tööd temasse puutuvad, ta vihkab neid!

Nende eest saab raha — raha! Ja üksnes raha on elu, ilma selleta tuleb surm.

Ta teab seda küllalt hästi, ta on sellele palju kordi mõtelnud. Peab olema tänulik, et võib olla siin! Paljud võtaksid tema koha rõõmsa meelega vastu. Nii mõnelegi oleks see eluks, kui ta sureks. Nii-

sugune koht on see. See annab leiba, see annab loa hingata ja natuke lõbutseda. Kuid siis ei saa sellest enam lahti, vastukingituseks nõuab ta vabaduse. Tal on võime siduda mees igavesteks aegadeks enda külge. Selle tarvis on ta leiutanud kuratliku ahela. Ta peab värava lahti ja peaaegu meelitab lahkuma. Olge aga hea, siin ei ole mingi vangla. Kuid kes söandab lahkuda, kuhu satuvad need, kes lahkuvad? Te teate ju, neid ootab tööpuudus . . .

Maailmas on kakskümmend miljonit töötatöölist.

Tuleb aga viil jälle kätte võtta! — Kuid samal ajal, kui üks osa ajust järjekindlalt käeliigutusi jälgib, sõelub teine osa niisama järelejätmatult elamise ja olemise küsimusi.

Ta igatseb siit ära — noh, olgu, seda võib korraldada. Ta võib väheke aega olla kasvõi ürgaegade metsinimene, kes jookseb põlismetsades loomade järel, tapab ja toob saagi sugukonna ühisesse koju, ja seejärel peetakse pidu. Sugukond tantsib platsil ümber tulelõkke, millel särisevad rasvased lihatükid. Ei märkigi masinatest, kaheksatunnisest tööpäevast ega traatvõrguga kaetud akendest, inimene on võimas ja vaba, looduse kroon . . . Ennäe, kuhu ta jälle välja jõudis, — ta ei ole ikka veel saanud vabaks oma harjumusest tõelisuse eest põgeneda. See on vist hõlpsaim tee olukorrast pääseda — väheks ajaks. Kuid see on samasugune kui purjusolek — sealt peab tagasi tulema ja siis on raskem kui enne.

Mõistuseinimese igipõline saatus. Samuel teab sellestsinatsest maailmast juba küllalt palju, mis võimaldab mõista, et ta õieti ei tea mitte midagi. Kõnelustes seltsimeestega võib ta esitada kaunis selge pildi orgaanilise looduse olemusest, tal on selle kohta koguni üsna kindlad tõekspidamised. Töökaaslastel ongi üldiselt kujunenud arvamus, et ta on saavutanud mingi üliinimese rahu filosoofias. Mõnikord lõunatunnil peab ta neile oma lõbuks ettekande bioloogiast, jutustab tollest imepärasest sädemest, mida nimetatakse eluks ja mis vahest kunagi mõistetamatul muinasajal on sündinud meie maailma meredesse. Elu näib olevat vaderikingituseks saanud võrratu võime kõigi raskustega toime tulla, tungiva tahte säilida ja areneda. See asjaolu juhtis ta läbi ürgmaailma ohtude, ta kasvas ja arenes, lõi üha uusi ja otstarbekohasemaid vorme. Tema kõrgeimat astet esindab praegusaegne inimene. Ja ei ole mingit põhjust oletada, nagu ei võiks ta olla teel üha edasi, üha uutele võitudele. Inimesel pole enam tarvis oma kehast uusi vorme arendada, sest tema peaaju suudab olud vastavalt keha vajadustele ümber kohandada. Inimene arendab ja loob kultuuri. Kuid kultuur ei ole üksnes midagi inimesest väljaspool olevat. Masin ja raamat on kultuur, kuid seda on ka edasipäranduvad ja ikka laiematesse ringkondadesse tungivad mõistuslikud võimed. Millest eile mõned vähesed julgesid unistada, on täna juba kõigi omandus, millest täna mõned vähesed julgevad unistada, on homme juba kõigi omandus. Rahvad võivad hävida, tsivilisatsioonid alla käia, kuid on midagi, mis end kõigest läbi surub. Iga uus tsivilisatsioon, iga uus sugupõlv teab alati rohkem kui eelmine, omandab avarama silmapiiri ja sügavamalt elava hinge.

See «midagi» on elu salajasim müsteerium, ürgjõud. Ta asus väeti, alateadliku tajuna selles olendis, kes aegade koidikul ookeanidest välja roomas, ja ta on meie päevade inimeste kõigi püüdluste tõukejõud. Raskus seisneb selles, et ei tunnetata tema sihte. Õigus on alati tema pool. Indiviid, rahvas ja tsivilisatsioon, kes ei suuda tajuda tema tungide suunda, keda ta seega ei saa enam kasutada ja kes ei suuda areneda, lõigatakse ära nagu kuivanud oks.

Töökaaslased istuvad sööris tema ümber, söövad võileibu ja tõmbavad suitsu. Nad ei saa õieti aru ja kahtlevad, kas ta ka ise mõistab, mis räägib. Pealeselle ei puuduta säärased asjad neid vähematki. Nad on täis kirgi, viha ja armastust, taotlusi palga tõstmiseks. Ja võib peaaegu märgata, kuidas nad ühtsoodu kasvavad. Nad just nagu iga hetk valmistuksid millekski. Nad on organiseeritud, loevad ajalehti, juba rändavad nende peaajus teooriad. Populaarteadus, film, raadio ja üldine hääleõigus möllavad seal peadpööritavas korralagedu- ses. Nemad on just need, keda võidakse kasutada. Samuel ise seevastu tunneb end olevat kuivanud oksa. Ta ei oska enam tõeliselt vihata ega tõeliselt armastada,

ja on kahtlane, kas ta isegi korralikult purju suudab jääda. Ta suudab vaid mõtelda. Ainus tee, mis teda veel mõneks ajaks «teadmise piinadest eemale» võib viia, on fantaasia.

Kuid kõige halvem on, et ta on täielikult nendelesamadele seadustele alluv mis teisedki. Ta võib näha pimestavaid perspektiive, milles päevasündmused kaovad tervenisti oma tähtsusetusse, kuid niisama tähtsana on universumi saatuse kõrval olemas tema oma saatus. Ta ei saa vabaneda näljast ja armastusetarbest, ta peab iga päev võitlema söögi ja naise pärast, oma vabaduse ja õiguste pärast. Iga päev peab ta end kaheksaks tunniks siia kongi sulgema tööriistu viilima. Kõikumine Londoni või New Yorgi börsil võib märgatavalt muuta tema elutingimusi. Mis juhtub Euroopale, juhtub ka temale. Ja praegusel hetkel näib, nagu määnduks Euroopa otse tema silmade all, vana Euroopa. Kas võib selle peale naeratada, kuigi on teada, miks see toimub, kuigi on teada, et siin täidetakse praegu vaid loodusseadusi, — kuivanud oks lõigatakse ära . . . ?

Samueli saatuseks on elada oma mõtetes, ta peab kujundama teooria kõige kohta, mis toimub, ja kõige kohta, millest ta soovib, et see toimuks. Ta ei või iialgi rahulduda sellega, et midagi toimub, ta peab jõudma selgusele ka selle kohta, miks see toimub. Ta töötab praegu siin, käed on sellest suureks ja karedaks muutunud, näo on nõgi söönud krobeliseks ja kõvaks, — kuid tõeline on temale vaid see, mis saab oma vormi peajus. Ja see on teda loodusest nagu lahti rebinud, tõuganud elusündmustest väljapoole pealtvaatajaks, kellega toimub kõik seesama mis teistegagi, kuid kes enam ei oska nende sündmuste kujundamisest osa võtta.

Nõnda kulub Samueli aeg üksinduses, kogu päev omades mõtetes. Virnade viisi rändab tema käte vahelt läbi purunenud, nürinenud ja uusi tööriistu. Mõte uurib masinlikult, mis nendega tuleb teha, ja siis sooritavad käed töö. Klientide, tööriistu laenama tulevate tööliste eest hoolitseb abiline. Vahel astub silmapilguks sisse meister juttu vestma, plaane tegema ja töid kontrollima, mõnikord jällegi vahetab mõni parem tuttav

temaga läbi luugi paar sõna. Nii need päevad mööduvad, ühed kiiremini, teised aeglasemalt.

Täna jälgib tema pilk innukamalt kui harilikult varjude mängu õues. Kui oleks tuhm ja pilvine päev, oleks tal vististi kergem olla kui praegu. Nüüd peab ta aegajalt töö seisma jätma ja vaatama, kuidas rullvankri ja meeste varjud toredasti kaasa jooksevad, kui rullik rööbastel mööda sõidab. Vahel jälle sööstab toiduotsingul eksinud varblase vari üle õue. Siis kinnitub ta tähelepanu treilaastude hunnikule, mille pindmised kihid tuule käes värisevad nagu isevärki rohulibled. Kõik need nähtused äratavad mõtteid ja meeleolusid ja moodustavad tema tänase päeva elu sisu.

Äkki ilmub luugile Reijonen. Samuel tunneb ta häälest ära, kuid ei tee väljagi ega pööra isegi pead. Reijosel on vaja puure, kuue-millimeetrist ja kolmeteistmillimeetrist, ning elektripuurmasinat koos pika juhtmega, seletab ta Samueli abilisele tigeda häälega. Ta on üleni määrdunud ja õline ning halvas tujus. Mõned inimesed näikse arvavat, et ta võib lömmipekstud vanarauast uusi autosid teha, neil pole aruraasugi. Aga küllap see neile kalliks maksma läheb, selle eest ta juba hoolitseb, pagan võtku.

Saanud puurid ja masina kätte, toetub ta veel natukeseks luugi najale.

«Kuidas sina siis ka elad?» pärib ta Samuelilt, äiates vaba käega õlipühkimistupsu abil mustust näolt.

«Eks ta lähe ka,» vastab Samuel pead pööramata.

Nende vahekord on ikka veel kõige parem, kuigi Reijonen ei saa aru, miks Samuel kunagi enam neil ei käi. Samuel vastab ääri-veeri mööda, nagu ei oleks tal parajat võimalust juhtunud, kuid küllap ta jälle tuleb. Südamepõhjas ta pisut pelgab Reijost ja luurab iga kord tema näoilmet, kui nad vastamisi satuvad: kas ta teab midagi? Sest sel silmapilgul, kui Reijonen asjast haisu ninna saab, juhtub kindlasti õnnetus, see on niisama vältimatu nagu äikese müristamisraksatus.

Kuid kartus on asjatu. Reijonen vist surebki niisama õnnelikuna, kui on elanud. Rängad vastuolud ei ole tema jaoks, samuti kui valelikud töökaaslased ja truu-

dusetud naised. Tema teeb vaid tööd ja teeb seda paremini kui keegi teine.

Nad vahetavad läbi luugi veel mõned sõnad. Reijose hääl kostab masinate mürinast välja mehelikult kindlana. Ta on elav ja kärmas, muidugi, tema saab olema tõeline mees, niikaua kui elab.

Kui Reijonen on läinud, võtab Samuel viivuks istet ja süütab suitsu. Pilguga peab ta kogu aeg jälgima sündmusi töökojas, et ainult meister talle ootamatult peale ei satuks, sest istumine ja suitsetamine on keelatud. Masinate mürin ja kolin tungib närvidesse üksluisena ja väsitavana, selle saatel võiks peaaegu tukkuma jääda. Aga kui suigatad, võid kaotada töökoha, ja kui kaotad töökoha, võid kogu elu kaotada.

Ei, nüüd peab ta viilima!

Ja silmapilgu pärast on töö valmis. See on täiesti uut tüüpi voolraud, meistri leiutis, ja see liidetakse uue väikese osana maailma masinavärki, mis selletõttu muutub jälle natuke keerulisemaks, natuke raskemaks käsitseda . . .

Kuid masinavärk pöörleb, selles ei ole kahtlustki, ta pöörleb niikaua, kui on olemas inimesi, ükskord paremini, teinekord halvemini. Omal kohal seisab seal ka Samuel ja hoolitseb oma rataste eest. Täna on tal veidi raske, mõnel teisel päeval võib olla veelgi raskem, kuid kunagi saabub kindlasti päev, millal kõige otstarve talle selgeks saab. Ta mõtleb, ta uurib inimesi ja nende tööd. Nende tulemist siia maailma ja nende lahkumist siit. Ka kõigest sellest jääb tema ümber jälgi.

2.

Linna üldine areng on vaid pisut riivanud seda ümbruskonda, kus Oinod elavad. Hooned, hoov, isegi tänav on täiesti samasugused kui kümme aastat tagasi. Lähikonda on kerkinud üksainus kivimaja ja laastanud selle metsatuka, mis vanasti oli Oino poiste mänguplats.

Inimesed aga see-eest on palju muutunud. Mõni on surnud, mõni juurde sündinud, kõik on aastaid turjale saanud, vanemaks läinud. Majaomanikki on oma äri

kesklinnas likvideerinud ja tulnud siia vanaduspuhkusele. Ta ei salli lärmi õuel, seepärast on seal nüüd kummaliselt vaikne, võrreldes möödunud aegadega. Mängides midagi, kus ei saa läbi ilma kärata, põgenevad lapsed kuhugi kaugemale, ja riiakamadki perenaised peavad suu kinni. See teeb neile võib-olla raskusi, kuid peremees on peremees. Rahu armastavad inimesed on talle selle eest tänulikud.

Iga kord, kui Samuel läheneb sellele tuttavale hooneterühmale, valdab teda ikka kummaline rahutus, ta peab sammule pikkust lisama. Ta ei oska seda seletada, kuid ta rahuneb alles siis, kui ta on tuppa astunud ja näinud, et seal ei ole midagi muutunud. Ema toob kohvi lauale, õde tavaliselt õmbleb midagi. Ville loeb ja suitsetab igavuse pärast; tal ei ole praegu tööd. Eerot ei ole enam, ta on ära sõitnud. Kuuldavasti olevat keegi talle pealinnas töökoha hankinud. Sellest on nüüd juba ligi kaks aastat ja pärast seda pole teda kordagi nähtud. Aeg-ajalt, õige harva, tuleb väike kirjalipakas, kus ta teatab, et on terve ja elab hästi.

Samuel peseb end, tõmbab mõned puhtad riidehilbud selga ja istub kohvilauda. Ta rahuneb, nähes, et kõik on veel üsna hästi, kuid ta süda on rõhutud. Kodu on lagunemisseisukorras. Sellest võib säilida mõningaid väliseid jooni veel niikaua, kui ema elab, kuid ema on näost juba väga vanaks jäänud ja tihti valutavad tal öösiti jalad, nii et ta ei saa magada. Kuid ise teeb ta, nagu ei märkakski seda. Ta toimetab ikka veel kõik majapidamistalitused, koristab, teeb süüa, peseb ja triigib. Kui lapsed vahel, jõuluks või sünnipäeva puhul, talle mõne väikese kingituse ostavad, on ta lõpmatult tänulik. Tema suurimaks lõbuks on mõni oma sõbranna kadedaks teha, kiites viimasele oma lapsi. Ta on nende üle, nende jõu ja tervise, nende tubliduse, koguni nende sõprade üle väga uhke. Kõige liigutavam on, et tal ei ole aimugi sellest, et lapsed on temast ja üksteisest juba eemaldunud, kasvanud iseseisvateks meesteks ja naisteks, kelle tugevaimad elamused, rõõmud ja mured, toimuvad juba väljaspool kodu.

Viimatimöödunud nädalate jooksul on Samuel tähele pannud, et aeg-ajalt tabavad ema rasked lämbu-

mishood. Niisugusel korral peab ta jalul püsimiseks mõnest kindlast esemest kinni võtma, nägu tõmbub kõveraks ja hingamine ähvardab seisma jääda. Tõvehoo möödudes peab ta mitmeks tunniks voodisse heitma. Ta katsub neid hoogusid niipalju kui võimalik salata ja arsti juurde ei ole teda kuidagimoodi saadud. Kui Samuel püüab sellest rääkida, seletab ta ootamatult järsult ja haavunult, et soovib surra siis, kui tema aeg tuleb, ja ilma tohtri abita.

On selge, et ta ei ela enam kaua, Samuel tunneb seda praegu jälle selgesti, nähes teda siin laua, kapi ja pliidi vahet liikumas. Käed nagu kõhklevad, kui need mõnest raskemast esemest peavad kinni haarama, jalgadel ei näi selge olevat, kui pika sammu nad üks või teine kord peaksid võtma. Põll ei ole enam ilmaski nii puhas ning sile kui enne ja juuksed tolknevad salkudena ja surmhallidena igasse külge. Kuid kõige lootusetum on tema naeratus, millega ta püüab ennast ja lapsi julgustada. Mul pole midagi häda, näib ta oma naeratusega tahtvat öelda, eks vaadake, kui hästi veel kõik läheb. Kuid mulje on otse vastupidine, naeratuski ütleb: olen otsas.

See kodu ei ole praegusel ajal tõepoolest kuigi mõnus koht. Siin on peale surmahõngu tunda veel teistsugust meeleheitevarju. Vaatame nüüd kasvõi Selmatki. Ta lõpetas ülemineval kevadel kaubanduskooli ja oli tookord vaimustuses ja täis tulevikuplaane. Otsinud ligi kaks kuud tööd, õnnestus tal viimaks saada koht — saevabrikusse. See ei olnudki vahest ehk kõige hullem koht, kuid ta oli mõelnud ikkagi kaubandusala peale. Ta oli end harjutanud kaupade pakkimises ja õppinud lausuma väga viisakalt: «Mida soovite, proua? Kas soovite midagi muud, proua?» Seda ei olnudki tarvis, maailm tuli suurepäraselt toime ilma uute äriteenijateta . . . Sügisel sai töö ka saeveskis otsa, nüüd siis istub ta siin ja on järsku muutunud nii täisealiseks ja tõsiseks. Temaga kõnelda on hoopis raske, kuna ta kardab, et talle kaasa tuntakse. Ta vaid koob midagi käte vahel ja mõtleb, mõtleb, ise kaheksateistkümne aastane. Millest peaks küll kaheksateistkümnene tüdruk mõtlema?

Peaaegu niisama halb lugu on Villega. Ta on nüüd

esimest korda ilma tööta selle aja jooksul, kui ta neljateistkümne-aastasena töötamist alustas. Juhtum on teda hoopis jahmatanud, ta ei ole kunagi mõttele tulnud, et midagi säärast võiks juhtuda. Tema mõtted on sport tervenisti endale nõudnud, ta on sportlane pealaest jalatallani. Ühel heal päeval jookseb ta jälle suurtel võistlustel ja tema pilt paigutatakse ajalehtedesse ning reklaamplakatitele tänavanurkadel. Kuid praegu ei ole tal tööd ja see on äkki kogu elu rööbastest välja tõuganud. Ta väldib Samueli pilku, läheb peaaegu kohe välja jalutama, kui Samuel on tuppa tulnud, sest ta mõtleb Samueli olevat pahase, et too üksinda peab kogu peret ülal pidama, olgugi et kõik teisedki on täisinimesed.

Kohv joodud, läheb Samuel tagatuppa ja istub seal üksipäini terve õhtu otsa, õõtsub kiiktoolis, mõtiskleb ja tõmbab suitsu. Nii mõnigi õhtu möödub, ilma et ta midagi muud teeks. Aeg-ajalt rändab pilk üle kogu toa ringi, silmitseb kõiki neid tuttavaid esemeid, otsekui hinnates nende väärtust. Mõte keskendub alati hetkeks millelegi: siin on see kirjutuslaud, mille ta kord oksjonilt ostis. See on nii suur, et näib esimesel silmapilgul pool ruumi enda alla võtvat. Kui ta tookord selle koju tõi, oli ema üsna pahane, kuid praegu on kõik sellega harjunud. Seal on küllalt ruumi ka raamatutele, pole vaja eri riiulit. Siin on ka männioks kristallvaasis, mille Ville kunagi oma jooksu eest auhinnaks sai. Laua kohale seinale on kinnitatud mõned kirjanike pildid, mitte nende omad, keda ta eriti armastab, vaid nende, kellel on menu olnud ja kes on endale kuulsuse võitnud. Eakad mehed, kellel on vali, enesest lugupidav pilk. Need pildid äratavad temas iga päev imetlust. «Kas peab olema säärane pilk, kui ihatakse edasi jõuda ja kuulsust saavutada?» mõtleb ta tihtipeale. «Kas see pilk peegeldab tõde või on see ainult mask? On see tõeline eneseväärtusetunne või võitjate salajane üleolek kõigi nende suhtes, kes soovivad nende pilte vaadata?» Need on need mehed, kes oma elu jooksul on suure töö ära teinud, ja nüüd küsib Samuel neilt tihti mõttes: tasus see end ära, tõi see rahuldust? Kuid teadagi ei saa ta mingisugust vastust.

Esimesel talvel pärast seda, kui Elsa ta maha jättis, oli ta istunud usinalt kirjutuslaua taga ja kirjutanud. Üks lauasahtel on veel praegugi peaaegu ääreni täis pabereid, täiskirjutatud poognaid, sest neid ei saatnud ta kuhugi. Need on tulvil ühe proletaarlase meeleheitlikke otsinguid, ühe rõhutud klassi liikme poolikuid ja masendatud mõttemõlgutusi. Miski väänleb neil lehtedel nagu uss õngekonksu otsas. Nüüd on möödunud juba vähemalt aasta, kui ta viimati midagi kirjutas, kuid need sahtlis asuvad mõtted korduvad ikka veel tihti tema peas. Neis on võib-olla ehk midagi headki. Neis on kannatust, seda ainukest, kus ilu peitub väikeses ja nõrgas. Ta aimab, et on olemas ka teine maailm peale meie oma. Maa peal on olemas avar ja hämmastav hingede riik, millele vaid mõni Kristus või vahest ehk mõni Dostojevski on võimeline valgust heitma. Üliinimliku õilsuse ja ohvrimeelsuse maailm, kus kauneimad pärjad on punutud kehvadest ja väikestest, väsinud ja alandlikest hingedest. Kõige kaunim on seal kannatus. Seal kõik väärtused muutuvad. Seal ei küsita, kas sa oled rikas, õnnelik, geniaalne või vägev, vaid kas oled hea inimene. On sul avar ja soe süda? Võid sa ära anda oma teise kuue ja viimse leiva? Midagi säärast ilmneb ka tema oma paberitest. On see vaid väsinute ja eluks kõlbmatute õpetus? Selles ei saa just väga kindel olla. Võib-olla on jumalad ehk just neid kõige rohkem armastanud?

Kuid on kindel, et tema ja tema sugu ei kuulu tollesse riiki. Nad ei oska avada silmi muu kui selle maailma nägemiseks. Peab omama süüa ja häid riideid, raha lõbustusteks ja meelelahutusteks. Nad ei oska armastada oma ligimesi puuduses ega võita kartust homse päeva ees, teadmata umbkaudu, mis see on. Nad on seda tõugu, kellele on tehtud ülesandeks ehitada maailma tsemendist ja terasest. Võib-olla ehk ükskord, kui suured linnad on päris valmis ja nende agulid muudetud puuviljaaedadeks, elavad seal õnnelikumad inimesed?

Kuid kes jaksab oodata, kes jaksab oodata midagi tulevikult, mille õnnelikkusest on jutlustatud kindlasti maailma algusest peale? Palju tähtsam oleks leida

vahendeid, kuidas Selma ja Ville end korralikul ja väärilisel viisil saaksid ära elatada. Kas leidub enam niisuguseid abinõusid kõigi tervete, noorte inimeste jaoks, kas leidub neile veel tööd ja leiba? Kui madalale on maailm küll vajunud, kui talle juba säärane küsimus tuleb esitada?!

Valdavalt suurem ja kindlasti valgustatum osa maailma töölisklassist on juba leidnud lahenduse. Nad valmistuvad loiuks muutunud finantsoligarhialt iga hetk võimu haarama. Kui kõhklev keskklass endale veel veidi lisakoormat kaela saab, kui intelligents pisut veelgi tugevamini tunneb end rahavõimuga seotud olevat, siis, mõtlevad nad, on nende aeg tulnud. Kuid mida see tähendab? On's arenguratas sel juhul tõepoolest sammu võrra edasi veerenud? On inimeste leivaküsimus jälle natukeseks ajaks lahendatud, et loovad jõud võiksid oma tööd alustada? Kas on võidud teha ruumi uutele masinatele ja rikkustele? Ja kas on võidud kõigile Selmadele ja Villedele tagada eluks hädavajalik kindlustus?

Igal juhul vallutavad masinad kord maailma niivõrd täielikult, et tehased toodavad ilma töölisteta, et laevu ja lennukeid juhitakse raadiolainetega, et põllumees ei vaja endale abiks sulaseid ega teenijatüdrukut. Siis on töölisklass oma ülesande maailmaajaloos täitnud ja tal on aeg näitelavalt lahkuda. Mis hakkavad inimesed siis tegema, kas vaesed kaovad? Kas praegune aeg ei ole mitte selle algus? Mees mehe, naine naise järel lõigatakse lahti ja heidetakse kõrvale, niivõrd kui nad tarbetuks muutuvad. Kas võib mingi süsteem neid veel päästa?

Võib-olla vajaks maailm vaid pisut rohkem sõbralikkust, pisut rohkem häid inimesi, pisut rohkem armastust?

Kuid kellelt nad võivad neid kingitusi oodata? Kas inimestelt? Jumalalt? Küsimusi kerkib alati rohkem kui jõutakse vastata. Inimestele antakse vaid mõistatused, igaüks ise peab neile lahenduse otsima, nii hästi kui keegi oskab.

Õhtu kulub, üks tund elatakse teise järel läbi ja see lahkub. Viimaks tuleb jälle öö ja uni. Samuel ärkab

keset ööd köögist kostvate appihüüete peale. Emal on raske tõvehoog. Kui ta kamprit on võtnud, läheb see vähehaaval üle. Kuid hommikul ei jaksa ta üles tõusta ja Selma peab majapidamismured oma õlgadele võtma.

3.

Kaks päeva hiljem on päris kindel, et ema ei saa enam päästa.

Samuel seisab külmal ja pimedal tänaval ning vaatleb, kui kõrgel on taevas, kui pidulikud näevad välja valgustatud majad, kuidas inimesed käivad ja sõidavad autodega. Siin peetakse temast igatahes lugu, kui ta vaid tahab. Tal on puhas ülikond seljas, ta oskab nalja heita, viina võtta ja tüdrukuid tantsitada, ja säärane mees on tänapäeval moes. Meie ajal armastatakse kergeid rõõme või vähemalt tehakse nägu, et armastatakse. Ta küsib sageli imestunult, kas need rõõmud tähendavad ka teistele niisama vähe kui temale endale. Ta teeb inimeste kohta tähelepanekuid, kuulab nende naeru ja juttu, katsub nende ülemeeliku naeratuse alt tõde välja lugeda. On see kõik tõsi, mida väljapoole näidatakse, või on see ainult mask, kas nad tulevad endaga tõepoolest nii hõlpsasti toime või toimub igaühe südames sama võitlus mis temalgi?

Küsimused, küsimused. Ta igatahes teab, kui asjatud need on, ja kui ta jälle tuttavaid kohtab, kui ta räägib ja naerab nendega, ei näi keegi aimavat, et temas oleks midagi iseäralikku. Sestsaadik kui Elsa ta maha jättis, on ta elanud ilma kindlama seltskonnaringita, kuid tal on palju tuttavaid. Ta on nende hulgas meeleldi nähtud mees ja ta võib olla niisama muretult rõõmus ja nii külmavereliselt teravmeelne kui kes tahes muu. Üsna meeleldi otsib ta naiste seltskonda ja mõnikord uimastaval õhtul pärast tantsupeo lõppemist õnnestub tal koguni väike armastuseillusioon luua. Kuid see puruneb alati õige peatselt. See võib puruneda juba esimesest tundelisest sõnast, mille ta tütarlapselikelt huultelt suudab esile võluda, päris kindlasti aga puruneb see esimesest suudlusest.

Ja siiski igatseb ta palavalt armastuse järele, loodab veel vähemalt kord võivat tõeliselt armastada. Jalutades või seistes üksinda tänaval või istudes kohvikus, õnnestub tal vahel tõelisuse eest põgeneda ja anduda vestlusele oma unelmateneiuga. Tõelist Elsat ja Eliisat pole ta pärast seda, kui nad lahku läksid, näinud. Elsat ei olevat üldse enam linnas, on ta kuulnud. — Kuid tolles kujuteldud tüdrukus on palju neist mõlemast, kuigi tal on hoopis teistsugune nägu — see nägu, mida Samuel on näinud vaid üheainsa korra. Tüdruk surub tema kätt täpselt samuti kui Elsa ja kõneleb nagu Eliisa, tol arukal, mõtlikul viisil.

Neis asjus ei anta inimesele midagi andeks. Algusest ei saa alustada rohkem kui üheainsa korra. Nüüd tuleb vaid need raasud, mis noorpõlve külluslikult pidusöömingult maha pudenesid, kokku korjata.

Sest noorus on läinud, seda ta teab, nüüd peaks siis meheiga algama. Vahel tundub see päris uskumatuna, on ta tõepoolest juba täismees, nii ja nii vana? Vahest oleks ehk meeldivam alles väike poiss olla? Milline soov, kas ta siis kardab mehepõlve? Kas just keskeas ei hakka kõik vähehaaval tasanema ja teatud vormidesse kivistuma, teiste sõnadega, kas ei hakka kujunema need nõndanimetatud veendumused, mille najal on nii hõlbus elada?

Noorpõlv on nüüd nagu ühte kimpu köidetud ja tema õlgadele tõstetud, ja seda kandes peab ta nüüd astuma meheea poole, alustama mehe töid sellessinatses eriskummalises, kaunis ja hirmsas maailmas. Kas ta jaksab seda kanda? Tal hakkaks igatahes häbi, kui keegi võiks näha teda ennast selles kahtlevat. Peab vaid end sirgu ajama, küll siis julgust juurde tuleb.

Kuid praegusel hetkel on ikkagi kõige halvem, et ema on suremas. Tal oli täna jälle nii raske tõvehoog, et ta ei toibunud sellest ilma arsti abita. Süda töötab veel ainult kampri varal, küsimus võib olla vaid tundides, kõige rohkem päevades . . .

Tuttavad tüdrukud naeratavad möödudes salapäraselt, mitmel neist on Samueliga väike saladus. Noormehed aga naeratavad reipalt, tervitavad iseteadlikult ja mehelikult. Samuel mõtleb imestades, mis nad ütlek-

sid, kui ta nad kinni peaks ja neile emast kõneleks. Talle teeb lõbu kujutleda, millise ilme keegi neist võtaks, kuidas hirm ja jahmatus igaühe näol ilmsiks tuleks. Igaüks neist tahaks sellest teatest muidugi võimalikult pea lahti saada, kogu loo meelest välja tõrjuda. Keegi võib-olla ütleks: «Tunnen leina puhul kaasa.» See tuleks nagu masinast. Mõni teine võiks öelda vaid: «Oh!» ja pigistaks natuke tema kätt. See on ju Samueli, mitte nende mure, — neil on omade asjadega nii väga palju tegemist.

Õhtu jääb vähehaaval vaiksemaks. Ikka harvemini läheb mööda mõni auto, ikka harvemini inimene. Nüüd peab ta jälle koju minema.

Ema voodist vaatavad talle vastu kaks silma nagu kaks elutut, klaasistunud punkti, mida ääristab kollane, kortsunud nahk. Hall sasine juuksepahmas ümbritseb nägu nagu pleekinud pühaduseoreool. Õde istub ja valvab tema kõrval, noor pea käte vahele surutud. Samuel peatub hetkeks, ema silmad näivad vaatavat talle otse näkku, kuid neis ei ole elumärkigi. Ilmselt ei tunne ema teda enam ära.

Samuel astub kähku neist mööda oma tuppa. Seal on üksildane ja vaikne, seal võib ta surmale, kes praegu selle ruumi iga soppi valitseb, segamatult näkku vaadata. Ta süda väriseb hirmu pärast, kuid ta vaatab siiski.

«Tule peatselt!» palub ta.

Kuid Surma nägu on läbinähtamatu.

4.

Pekka Valve veedab oma viimaseid elupäevi linnast väljas väikeelamute rajoonis. Aeg-ajalt tõuseb ta voodist viimase jõuga üles ja komberdab välja inimeste sekka. Kõigile on selge, et ta varsti sureb, seepärast väldivad endised tuttavad teda tahtlikult, kui näevad teda endale vastu tulemas.

Kui ta mõne aasta eest vanglast tagasi tuli, korraldasid parteikaaslased tema auks väikese koosviibimise, kus ta pidi jälle kui ühiskonna purustaja ja uue looja

oma kohustustesse pühitsetama. Kuid ta ei olnud enam sama mees mis vanglasse minnes. Ta köhis ja vedas raskelt hinge, ja vangimajas oli olnud aega järele mõelda, mistõttu ta nii mõneski asjas oli ebakindlaks muutunud. Seltsimehed vaatasid imestunult üksteise poole ja nimetasid seda pelgurluseks. Surverežiimi rusikas oli jälle muserdanud ühe nende paremast inimestest. Sellest mehest ei olnud enam millekski asja, kõige parem oli katsuda temast võimalikult valutult lahti saada.

Teda ei oleks siiski saadud ilma pikema jututa kõrvale tõugata, sest masside hulgas oli tal hea nimi, kui mitte tema haigus ei oleks üha halvenenud, kuna see osutus parandamatuks. Siis, kui kommunistlik partei Soome maapinnalt ametlikult minema pühiti, lamas tema juba täiesti töövõimetuna oma katusekambris ja ootas, millal tuleb lõpp. Ta püüdis esialgu lugeda, isegi kirjutada, kuid ta oli juba kaotanud suuna, oma teatud harjumuse küsimustesse suhtumiseks. Idee oli kokku varisenud ja tal ei olnud midagi selle asemele panna. Ta oli varem lugenud, et ennast harida, oma teadmisi suurendada, kuid mis teeb tiisikushaige laduja teadmiste ja haridusega? Ta oli varem kirjutanud ideest innustatuna, kuid nüüd ei olnud tal enam ideed. Nüüd oli tal ainult oma pööningukamber, oma mõtted, oma isiklik arveteõiendus.

Ta lamab selili oma kitsas voodis, kui Samuel sisse astub. Voodi kõrval on tool, sellel lahtine paberossikarp ja mingi raamat. Toa õhk tundub väljasttulijale umbsena, seda on vastumeelne sisse hingata. Varjuta elektrilamp valgustab halastamatult ruumi silmatorkavat kehvust.

Kuuldes ukse käimist, pöörab Valve veidi pead, ja kui ta on tulija ära tundnud, ilmub näole nõrk naeratus. Muidu näib ta hulga aja tagant natuke kõbusam olevat. Nägu on kõhn, veel läbipaistvam kui varem, kuid silmadest on peaaegu täiesti kadunud too haiguse ajal nii iseloomulik palavikuline läige, mis Samuelile alati on jätnud võpatamapanevalt jubeda mulje.

«Eks istu,» ütleb Valve, «ja tee suitsu. Ma olen nii tugevasti väsinud, et ei viitsi praegu tõusta. Olin täna nimelt tööl või õigemini katsusin olla.»

«Tööl?» imestab Samuel.

«Jah, sa mõtle, trükikoja juhataja tuli ühel päeval, kui ma mingi asja pärast tänaval luusisin, mulle vastu ja tal hakkas, usu või mitte, minust nii kahju. Nii head suhtumist poleks temast uskunud, meie vahekorrad olid poliitilistel põhjustel ju üsnagi pinevad. Nüüd aga pidas ta mu kinni ja ütles, et ta võiks mulle midagi kergemat tegevust vaadata, kui viitsiksin ja jaksaksin tööle tulla. See mõjus nii hästi, et tundsin end kohe tervemana. Kuid töömeheks pole minust enam asja, olen praegu täiesti läbi, ehkki ma kogu päeva midagi muud ei teinud kui olin vaid seal.»

«Näed siiski parem välja kui juba hulgal ajal,» arvab Samuel.

«See tuleb heast meeleolust, vaat mis. Aga võta nüüd ometi istet.»

Samuel istub voodi kõrvale toolile, süütab paberossi ja vaatab ümber. Põrandal on suitsutuhka, konisid ja paberitükke. Seda ei ole arvatavasti mitmel päeval pühitud. Haige mees hingab raskelt ja korinal, kuid püüab naeratada. Küllap ta ehk teab juba, kui asjatu õieti on millegi pärast kurb olla . . .

«Kuidas sa siis muidu oled elanud?» küsib Samuel, et midagi küsida.

«Eks ta lähe ka. Olen ainult lamanud ja mõtisklenud, välja arvatud muidugi täna, kus ma katsusin tööl olla. Ja kas tead, lamamisega harjub ära, see ei tundu sugugi nii hull kui võiks kujutleda. Sattudes elust nagu väljapoole, on korraga nii kerge inimesi ja nende askeldusi mõista. Ja kõik andeks anda, täielikult kõik.»

«Jah,» ütleb Samuel, «võib-olla on see tõesti nõnda.»

«Nõnda see on,» kinnitab Valve. «Kui veel eluga kaasas käid, kui on veel soove ja muresid, sõpru ja vaenlasi, hoolt leiva ja homse päeva pärast, siis ei suudeta mõista, missugune on maailm. Müksime ja tõukame üksteist siia ja sinna, aga lõpuks ei sünni kogu rabelemisest midagi iseäralikku. Kas tead, olen siin omaette arutanud, et inimkonda viib edasi mingi — ütleksin ehk — bioloogiline paratamatus, mõtlen sellega: inimkond nagu kasvab üha suurema täiuslikkuse suunas omaenda sisemiste seaduste järgi. Ideedel ei ole siin

võib-olla ehk kuigi palju kaasa rääkida, need võivad ehk tekitada vaid korralagedust ja peataolekut. See ei ole mingi veendumus, vaid see ainult tuli ühel päeval mulle mõttesse. Mul pole vaja enam mingeid sääraseid veendumusi, ainuke veendumus, mis mul surma ees vaja läheb, on see, et olen oma elu ära elanud just nõnda, nagu ma pidin elama. See annab mulle täieliku rahu. Mõlgutan kõigi nende muude asjade kohta mõtteid ainult oma lõbuks, ajaviiteks.»

Samuel tõuseb püsti, raputab paberossi otsast tuhka ja silmitseb seinale kinnitatud pilte. Ta ei mõista päriselt toda müstilist veendumust. «Usud sa,» ütleb ta pikkamööda, «usud sa — jumalat?»

Haige köhib ja tõmbab lina suu ette. Samuel arvab algul, et seda põhjustas tema küsimus, aga kui hoog mööda on läinud, on haige silmad selgemad kui enne. Ta naeratab, põsenukid hõõguvad tuhmilt.

«Isegi seda ma ei tea,» ütleb ta, «kuid midagi ma ikka usun. Ma usun, nagu äsja juba ütlesin, et tegin oma eluajal just seda, mis mul tuli teha. Elu ei ole alanud minust ega lõpe minuga, olin vaid üks säde suuremas tules. Võib-olla valgustas see mõnele teed, võib-olla ütlesin niisuguse sõna, võib-olla tulin toime niisuguse teoga. Loomulikult ei või ma seda teada, kuid usun.»

Samuel sammub sügavais mõtteis mööda tuba edasi-tagasi, tema teadvus toimib iseäralikult raskelt ja segaselt, ta ei suuda Valve mõttejooksu õieti jälgida. Haige köhib natuke, ootab hetk aega, aga kui Samuelil ei näi olevat midagi öelda, jätkab ta varsti oma juttu:

«See, mis minu elus oli tarbetut ja halba, vahutas natuke ja kadus siis, nagu poleks seda olnudki. See aga, mis on vajalik, see elab kusagil. Nõnda arvan ma ja mul on hea tunne niiviisi mõelda.»

«Jah, jah,» ütleb Samuel mõtlikult ja jätkab kõndimist. «Niimoodi tuleb siis arutada,» mõtleb ta, «selleks et võiks maailmast heal meelel lahkuda. Valve on seega siis rahu kätte leidnud. Võib-olla ei jäänud tal enam muud nõu üle pärast seda, kui surm oli ta enda jaoks ära märkinud. Surijale on vist kõige tähtsam saavutada iga hinna eest meelerahu, sellest võib väga hästi

aru saada. Kuid neile, kes veel elada kavatsevad, ei peaks säärasest tarkusest kuigi palju abi olema.»

Samuel seisatab ja jääb haige sõbra näojooni vaatama. «Sina oled inimese kohta õigupoolest alati pühak olnud,» mõtleb ta edasi, «võib-olla läheb sul seepärast ka meelerahu saavutamine kergemini kui meil teistel. Sina ei tea vist paljudest asjadest midagi, sinul ei ole võib-olla ehk olnudki neid looduse tooreid vajadusi, mis moodustavad nii mõnegi inimese elu tähtsaima sisu — mis erutavad mõtteid, mis sunnivad teatud tegusid toime panema ja mis seejärel oma ohvri väsinud silmadest pilkavalt vastu vahivad. Sinu silmades ei ole neist jälgegi näha, sinu silmad on selged ja puhtad nagu lapsel.»

Haige pilk jälgib rahutult Samueli näoilmet ja ta näib olevat pettunud:

«Arvasin, et sina saad sellest aru.»

«Võib-olla saangi,» vastab Samuel ebakindlalt.

«Tuleksid ehk istuma, mulle oleks rohkem meeltmööda, kui sa siin minu kõrval istuksid... Või viitsid ehk kõigepealt teed keeta, jooksin heameelega midagi... Vaata, on ehk lollus rääkida tervele inimesele sedamoodi, nagu mina äsja, kuid mida muud ma oleksin saanud mõtelda siin üksinda lesides, ja millest meel mõtleb, sellest suu ka räägib.»

«Muidugi, ega ma selle üle ei imestanud.»

Samuel otsib nüüd priimuse välja ning paneb teevee keema. Priimuse kahin lõikub teravalt õhtuvaikusesse. Kuskilt kaugemalt kostab kivilõhkuja korrapärane kõlksutamine. Mõni usin töömees, kes päeval töötab kindlasti mujal, katsub siin tulevalgel nüüd oma maja vundamendiga algust teha. Sel kombel on ehitatud enamik siinsetest väikemajadest, igapäevase töö kõrval õhtuti ja pühapäeviti.

Jutt on takerdunud, nad ei räägi tükil ajal sõnagi. Kui vesi on keema hakanud, võtab Samuel klaasid ja suhkru välja ning lükkab laua voodi kõrvale, et Valvel poleks vaja üles tõusta. Viimaks toob ta ka teekannu sinna ja istub ise teisele poole lauda.

Valve tõuseb patjade najale istuma ja Samuel valab klaasidesse auravat jooki. Nad joovad seda kaua aega

sõnatult, segavad lusikaga ja teevad vahepeal suitsu. Valve vahib pisut rusutult alla teeklaasi. Samueli pilk uitab seinal ringi. Seal on üks pilt, mis teda eriliselt huvitab, — postkaart-koopia, mis kujutab töölise pead. See on arvatavasti Meunier' töö. Tolles peas seal on jõudu ja kannatust, see mees suudab kindlasti oma koormat kanda, nii suur kui see ka oleks. Kas üks tõeline mees peaks just niisugune olema, küsib Samuel endalt, või on see juba täielik nürinemine? Ta kaalub seda kaua oma mõtteis ja ta meel läheb vähehaaval hardaks, kui ta selle üsna kaugel oleva pildi nõrgalt eralduvatesse üksikasjadesse süveneb. Talle hakkab näima, et pildil on tahetud töölise alistumist tööstuse teenimisele tõlgitseda kui mingisugust mehisust. Keegi ei näi tõepoolest suutvat midagi paremat välja mõelda.

Korraga kergitab Valve pead, haarab üle laua tema käe ja pigistab seda erutatult.

«Sina,» ütleb ta ootamatult ägedasti, «sa oled vist palju lõbutsenud, mõtlen sellega, nagu nad ütlevad, liiderdanud?»

«Ah mina,» ühmab Samuel vastuseks, «noh, olen ikka ka.»

«Kuule, ütle mulle otsekoheselt ja ausalt, kas see tasub end ära?»

«Ei,» lausub Samuel kindlalt, «usu või ära usu, ei tasu. Ma kadestan sind, olen alati kadestanud. Sinul on selles suhtes parem saatus olnud.»

Valve tõmbab käe rahunenult ära.

«Seda olen minagi mõtelnud,» ütleb ta naiivselt, «olen tõepoolest nõnda uskunud. Kuid igakord ei või selles päris kindel olla, võib-olla peaks esmalt ise läbi elama? Praegu, kus mul on mahti nii palju mõtelda, tuleb tihtipeale pähe, et olen midagi oma võimalustest kasutamata jätnud, et ma ei ole osanud kõike võtta, mis oleks võinud mulle kuuluda. Ja see nagu köeb kuskil inimese seespool, otsekui valutaks seal midagi, mida ei saa kindlaks määrata.»

«Sinul ka või?» ütleb Samuel siira hämmastusega.

«Miks siis mitte minul? Ega sa ometi...?» Ta naeratab äkki ja joob klaasi pikkamööda põhjani, laskub

siis pikali ja tõmbab teki otse lõua alla. «Ma olen selles asjas olnud suur argpüks, kuid praegu sooviksin mõnikord, et ei oleks olnud. Kuid nüüd on juba hilja kahetseda.» Ta hingamine sünnib raskelt ja kähinal. «Vaata, mina segasin end poliitikasse nii noorena võib-olla vaid sel põhjusel, et minagi pidin oma jõudu millelegi pillama. Ka minul oli unetuid öid ja öiseid nägemusi, kuid mida rohkem ma igatsesin, seda innukamalt süvenesin töösse. Sublimatsioon, või kuidas nad seda nimetavad?»

Samuel tõuseb püsti ja hakkab teenõusid ära koristama. Ta ei oska midagi öelda, Valve ülestunnistus on tema tuju jälle kehvaks teinud. Kui ta küsimuse üle järele mõtleb, tundub see päris loomulikuna, kuid jätab siiski mingil kombel eemaletõukava mulje. Ta ei suuda taibata, miks, kuid võib-olla tuleb see ehk sellest, et ta ise on osanud selles suhtes nii halvasti elada? Jah, sellest see tuleb. Kuid kas ta praegu oskaks paremini elada, kui talle antaks võimalus uuesti otsast peale hakata? Vaevalt küll! Inimene saab suurema osa oma saatusest juba sündides pärandusekš.

Valve on selle aja sees pöördunud seina poole ja näib magavat. Samuel teab siiski kindlasti, et ta ei maga. Ta küsib, kas Valve tahab veel midagi, kas tal oleks ehk mingisuguseid soove, mida tema võiks täita.

«Mitte mingisuguseid,» ütleb Valve pead pööramata, «küll ma toime tulen. Aga kui sul on aega, siis tule jälle mõnel õhtul juttu ajama . . .»

«Käsin õel siia koristama tulla,» ütles Samuel.

«Kui ta tahab tulla . . .»

«Küll ta tahab, aga kas siin käib kunagi ka teisi, mõtlen arsti näiteks?»

«Arst ei käi. Mind taheti viia linnahaiglasse, kuid suren parema meelega siinsamas. Üksinda on mõnusam olla. Ja et mul mingeid valusid ei ole, saan hästi hakkama. Naabriperenaine toob mulle toidupoolist — mul on veel natuke raha —, kuigi ta kardab kõvasti nakkust. Kuid koristada ta küll ei tihka, nii et oleks hea, kui su õde oleks julgem.»

«Küllap ta tuleb,» kinnitab Samuel.

Seejärel kavatseb ta lahkuda, on juba uksel minekul, kui Valve äkki end ümber keerab ja küsib:

«Aga su ema, olen kuulnud, et ta olevat haige?»

Samueli käsi laseb ukselingi lahti, ta astub mõne sammu sissepoole tagasi.

«Jah,» ütleb ta tasa, «ema on praegu suremas. Tulin siia õigupoolest vaid selleks, et saaks kasvõi mõnda aega kodunt eemal olla. See on nii raske, tead . . .»

Valve kergitab end küünarnukkide najale ja silmitseb teda imestunult:

«Seda ei oleks teadnud aimata, paistad nii rahulik olevat.»

«See mind ennast just kohutab,» ütleb Samuel. «Kui olen kodunt ära, tuleb ta mulle vaevalt meeldegi.»

«Teie vahekord oli minu teada hea?»

«Ta oli hea ema,» kõneleb Samuel vaikselt, «me pidasime teineteisest väga lugu — teatud viisil . . . Kuid mingit hingelist suhet pole meie vahel võib-olla kunagi olnud. Kord, kui olin haige, püüdis ta mulle läheneda, ja tookord oleksime teineteist peaaegu leidnud, kuid ma paranesin liiga ruttu ja unustasin ta jälle. Nüüd ei leia ma mingit teed tema juurde.»

Valve laskub jälle pikali ja keerab näo seina poole.

«Minul ei ole iialgi ema olnud,» ütleb ta ohates.

Samuel ootab veel hetk aega ja pöördub siis minekule. Valve ütleb talle järele:

«Vii talle minu poolt terviseid, võib-olla saame ehk teel sinna teineteisele seltsiks olla . . .»

Samal õhtul on ema surnud. Kui Samuel koju tuleb, näeb ta seda kohe. Õde ja vend istuvad toas sõnatult. Voodilina on üle ema näo tõmmatud. Samuel läheb ja kergitab seda veidi, kuid laseb jälle kähku kohale tagasi.

«Möödus see raskelt?» küsib ta vaikselt.

«Ei,» lausub õde, «ma isegi ei märganud, millal see juhtus, kuigi istusin kogu aeg tema kõrval. Arvasin, et ta on ainult magama jäänud, siis aga märkasin äkki, et hingamist pole enam kuulda . . .»

Ta sunnib end püsti tõusma ja hakkab pliidi juures talitama, sest ema kohustused on paari viimase päeva

jooksul iseendast temale üle läinud. «Tegin toidu valmis,» ütleb ta, «tahaksite ehk süüa, võin tagatuppa laua katta?»
«Mul ei ole isu,» ütleb Ville ruttu.
«Ka minul mitte,» lisab Samuel.
«Minul on vist kõige parem kuhugi naabrite juurde magama minna,» ütleb õde jälle hetke pärast, «me ei või ju teda täna ööseks veel välja viia.»
Samuel noogutab pead. See on ka tema arust kõige parem, magagu ema tänane öö veel oma sängis. Ville tõuseb järsku üles ja läheb tagakambrisse, nad kuulevad teda lahti riietuvat ja voodisse heitvat. Ka Selma lõpetab vähehaaval oma talitused, peseb käed puhtaks, ütleb tasakesi head ööd ja läheb välja. Vaikus Samueli ümber tiheneb raskeks, ta läheb päris voodi kõrvale istuma ja lükkab lina veidi kõrvale, nii et surnu nägu nähtavale tuleb. Ta vaatab seda kaua, puudutab korraks käega, kuid näo võõrastav külmus sööstab läbi terve keha nagu elektrivool ja ta tõmbab käe kiiresti ära. Surm on tabanud kadunut une pealt ja kangestanud tema näojooned rahulikus ja väsinud olekus. Teine silmalaug on pisut praokil ja sealt läigib osa silma nagu sinine klaas. Samueli mõtted on täielikult seisma jäänud, kuid ihu väriseb nagu palavikus. Halb südametunnistus närib teda rusuvalt paha enesetunde kujul.
Viimaks tõuseb ta püsti, tõmbab lina jälle üle kadunu ja läheb tagatuppa. Seal on pime, kuid ta ei hooli valguse süütamisest. Ta seisab tükk aega ühel kohal ja kuulatab oma südame lööke. «Mis nüüd edasi saab? Mis sellele järgneb?» küsib ta endalt või vahest ehk vaid pimeduselt. Vastuseks keegi nagu naeraks tema südamepõhjas pilkavalt: «Ei midagi erilist.»
«Ei midagi uut,» vastab pimeduski.

Järgmistel päevadel on tal matuste ettevalmistamisega palju askeldamist. Ka Eero saabub matusele ja viibib kodus kaks päeva.

EPILOOG

Umbes üks aasta pärast ema surma läks Selma mehele. Tal oli oskust valida kahest austajast see, kes kindlamini näis suutvat teda elutormidest läbi viia. Tõsi küll, tulevik on igaühe eest varjatud, ja võib juhtuda, et parimadki arvestused osutuvad ebakindlaks, kuid see arukus, millega ta teostas oma valiku, annab põhjust uskuda, et ta kõigil juhtudel suurepäraselt toime tuleb. On ta ka õnnelik? Miks küsida säärast asja? Tal on ju leiba ja tööd oma kodus tarvilikul määral, ja kõik ei saa endale niigipalju soovida.
Ka Ville on saanud oma elu jälle kindlasse voolusängi. Üks pealinna spordiselts, kel oli vaja häid jooksjaid oma kuulsuse tõstmiseks, muretses talle Helsingis töökoha.
Nende poolest on Samuel seega vaba ja muretu. Kõik näib lõpuks alati rööpaisse minevat, kui jaksatakse küllalt kaua oodata. Ta elab nüüd üksinda nende vanas kodus ja on üsna tõenäoline, et ta ei lahku sealt kunagi. Voodite vähenemise tõttu on tal õnnestunud sinna paigutada raamaturiiul, mis iga kuuga ikka rohkem täitub. Muidu on kõik samuti kui ennegi. Ümbritseva maailmaga näib ta hästi toime tulevat, niisama hästi ka inimeste ja masinatega, linnatänavate ja metsapuudega.
Talvisel ajal, kui ööd on külmad ja süüa raske saada, tuleb Pätt-Frans tihti tema juurde ööd veetma. Kui ta on natuke aega sees olnud ja hamba alla midagi sooja saanud, hakkab ta laua ääres varsti nookuma nagu jahil puruväsinuks aetud peni, ja tema räpase aluspesu lehk levib üle kogu toa. Samuel teeb talle kööki, ema endisesse sängi, aseme valmis, ise magab ta tagatoas. Hommikul, kui ta on saanud tassi kohvi ja võileiva, kaob Frans jälle paljudeks päevadeks.
Pekka Valve on surnud. Ta maeti ühel kevadtalve hommikul kogukonna kulul.
Samueli elu kulgeb enam-vähem ladusalt. Tema maksukviitungid, ametiühingu liikmeraamat ja pühapäevaülikond on laitmatus korras. Leidub rohkesti noori naisi, kes talle meeleldi naiseks tuleksid, sest

üldiselt arvatakse, et tema säästusummad suurenevad samamoodi nagu köidete arv tema raamaturiiulil. Kuid esialgu ei ole ta teinud mingit kindlat otsust, vaevalt on ta selle peale isegi mõtelnud.

Igal argipäevahommikul läheb ta tööle ja tuleb koju tagasi õhtupoolikul kella nelja paiku. Ja peale selle liigub ta palju väljas, metsas, tänavail, kohvikus, kinos ja teatris — elu pakub talle huvi. Ta tunneb end hubaselt ja hästi ka üksinda, loeb ja mõtiskleb palju, — ka see pakub talle huvi. Tema hinges asub suur ja sügav rahu, isegi ajakirjandus ei suuda kõigist oma pingutustest hoolimata seda eriliselt kõigutada. Kõikjal maailmas toimub küll üht ja teist hämmastavat ja põrutavat, kuid paistab ometi sedamoodi, et inimesed ei ole siiski võimelised leiutama nii suurt pahet, mis võiks elu lõplikult hävitada. See asjaolu annab talle võiduka kindluse, et ei ole põhjust midagi karta. Sest kõigest, mis näib hävivat ja surevat, moodustub vaid uus toitepinnas jõududele, mida iga hetk võrsub olemasolu kaosest. Peale hävimisseaduse on olemas ka täienemisseadus, mille järgi loodus käib kõigil ajajärkudel, ja tähelepanelik silm suudab selle esinemise ära näha ka kogu mure ja segaduse tagant ja rahulik olla. Igaüks täidab siin oma kohuseid, kes paremini, kes halvemini, kusjuures halbadel on oma sihid nagu headelgi. Igaüks elab ja tegutseb siin oma iseloomu käsu kohaselt, elab ja tegutseb, kuni igaviku kutse ta kätte leiab. Siis on ta oma kohustused täitnud, tema saatusekõver on täis saanud, ta on ära teeninud rahu.

See vaikus tema hinges, tõsi küll, ei ole päris püsiv. Aeg-ajalt lööb elusäde temas taltsutamatult leekima, kahtlus ja rahutus murravad mõtiskelu-soomusest läbi. Siis paneb ta oma kõige paremad riided selga, läheb välja ja lõbutseb lausa südamepõhjast. Kuid aasta-aastalt juhtub seda ikka harvemini ja harvemini.

Ainult korra käis Eliisa tal külas. See juhtus esimesel suvel pärast ema surma. On pühapäev. Samuel istub lahtise akna all, loeb ja laseb päikesepaistel ning õuelt tulevatel lõhnadel oma keha paitada. Äkki kriuksatab uks, Samuel kergitab pead, Eliisa seisab lävel. Tal on hele kleit ja tema ihust hoovab soojust ja noorust.

Aeg kohtleb teda ikka veel hellalt ning ettevaatlikult ja ta ise on sellest väga hästi teadlik. Tema mehe nägu naeratab laialt tema selja taga. Samuel tõuseb püsti. «Vaata aga vaata,» ütleb ta, «Eliisa!»

«Jah,» lausub Eliisa naeratades, «kui sina ei tule meie juurde, siis tuleme meie sinu juurde.»

«Mul on selle üle hea meel.»

Nad suruvad teineteise kätt soojalt, ilma kartuseta. Reijonen lööb talle oma sõbralik-karusel viisil õlale: «Vanapoiss,» narrib ta, «oh, milline kahju linnanaistele! Arvan, et meil tuleb hakata pisitasa mõtlema, kuidas sind sunniviisil panna naist võtma.»

Samuel muhatab, Reijose nali ei suuda teda tabada. Võib-olla vastab ta selle peale siiski midagi, sest jutt hakkab kergelt ja lõbusalt veerema. Kõige rõõmsam on Eliisa. Ta võtab kübara peast ja juuksed pääsevad nooruslikult lokkis kiharatena valla. Ta on ilus, mõtleb Samuel. Kuid see ei puuduta teda vähimatki.

Nad võtavad laua ümber istet, naeravad ja ülemeelitsevad päikesepaistel, mis täidab kogu selle toapoole. Pihlakas õitseb parajasti, rohi õuel lõhnab tugevalt ja tulvab enesest sügavat, tumedat rohelust. Oma kangete ihuliikmetega tuleb trepist alla vana majaperemees ja komberdab vaevaliselt hoovi keskele. Ta on särgiväel, tuhvlid jalas ja pöidlad pistetud vesti kaenlaaukudesse. Möödudes heidab ta neile oma tihedate, halliseguste kulmukarvade alt umbuskliku pilgu, kuid andub peagi oma ümberringi asuva varanduse võludele. See kõik on tema oma, mõtleb ta ja vaatab seinu ja katuseid, aknaid ja uksi. Tema keha õõtsub aeglaselt, sigar suitseb. Igaüks võib näha, et ta on oma elus selle kätte saanud, mida ta on püüdnud saada. On kurb, et ta nii peatselt kõik selle jälle maha peab jätma.

Samuel tõuseb natukese aja pärast üles, et tuld pliidi alla teha, sest ta tahab külalistele kohvi keeta. Kuid Eliisa lükkab ta varsti kõrvale, — tema nagu suutvat säärase asja eest paremini hoolt kanda. Ta asub ka Samueli köögi saladusi uurima, ta vaatab kõik toidunõud, kõik kapid ja riiulid üle. «Kas sa tõepoolest need kõik ise korras hoiad?» imestab ta. «Kas teed ka süüa ise? Kõike sa oskad, vaevalt võiks keegi teine neid

asju paremini korraldada. Minu mees ei oska endale isegi korralikku võileiba teha.»

«Kuid minul on ometi vanamoor,» ütleb Reijonen, «mis ma sinuga peale hakkaksin, kui ma ise kõike oskaksin!»

Pärast kohvijoomist astub Reijonen väheks ajaks õue. Nad näevad teda kärmete, energiliste sammudega, käed püksitaskus, üle õue minevat. Tuppa aga sigineb äkki vaikus. Eliisa naer sureb samal hetkel, kui Reijonen kaob. Samuel vaatleb teda naeratades, — ära karda, näib ta selle naeratusega tahtvat ütelda, sest kõik on ju lõppenud, täiesti kõik. Kas sa tõepoolest ei teadnud seda?

Kuid siis tõuseb ta ometigi püsti, astub mõne sammu ja läheneb Eliisale.

Eliisa silmad suurenevad ja tarretuvad, käed lähevad tooli käetoe ümber surumisest valgeks.

«Ei,» ütleb ta jõuetult, «ei, Samuel . . . Ma ei taha, ei taha!»

Samuel on seisma jäänud, üks silmapilk teise järel möödub, tema mõtlemisvõime selgineb ja heleneb, lummutus haihtub. Ta naeratab ja läheb jälle istuma. Eliisa ohkab raskelt ja kummardub tema poole.

«Ei iialgi enam, mitte kunagi enam,» ütleb ta sosinal.

«Ei,» lausub Samuel mornilt.

Kui Reijonen tagasi tuleb, ei hakka talle silma midagi nägemisväärset. Kõik salapärane on kadunud samal hetkel, kui tema enesekindlat keskpärasust kehastav kuju toauksele ilmus. Jutt ja naer võtavad jälle võimust kõige nähtamatu üle. Neil on väga lõbus ja Samuel lubab otse kõige lähemal ajal oma sõpradele külla minna.

Ja seejärel on ta tõepoolest mitu korda oma kohustust täitnud.

Ta on nüüd mees, valmis mees. Näiliselt hoiab ta enda käes oma saatuse kõiki niite. Suved ja talved tulevad ja lähevad, aastad tulevad ja lähevad. Vahel on ilm ilus, vahel vastik, teinekord tuleb päevade katkematust rodust esile eriti meeldivaid päevi, millest mälestus säilib veel kaua tagantjärelegi, teinekord aga on jälle vastupidi. Palju ja mitmesuguseid inimesi liigub

iga päev ta ümber. Ta kõneleb nendega, kuulab nende soove ja püüdeid, nende rõõme ja muresid. Inimesed on nii tänulikud, kui keegi neid kuulab.

Ta teab väga hästi, et selle seisukorra püsivus ei ole millegagi tagatud. Teda võib mis päeval tahes tabada kas tööpuudus või haigus, ta võib kaotada käe või jala, või temalt võidakse röövida see tühine koht ühiskonna masinavärgis, millest ta praegu oma ülalpidamise saab. Kuid kes tahab mängida, see ei tohi karta, kes tahab endale elu lunastada, see peab võitma iseenda, ehk paremini öeldes — oma hirmu.

Kui meeleheide kipub teda mõnikord ootamatult ründama, kui olude surve vahel ähvardab hävitada kogu lootuse, kui keskpärasus, mis valitseb kõikjal inimeste maailmas selle eneserahuloluga, selle lühinägelikkuse ja isekusega, mis talle on omane, — kui see keskpärasus näib ajuti suutvat hävitada kõik kõrgema elu eod oma massi toore raskusega, siis surub ta oma kõrva elu tuiksoone vastu, selle vastu, mis tuksub niihästi rohus ja metsapuudes kui ka inimeses. Ja vaata: see tuksub täna niisama ühtlaselt ja kindlalt nagu alati, sest ta on teadlik oma sihist, oma eesmärgist.

Tema kohuseks on elada siin maailmas, võtta osa selle rõõmudest ja muredest ja kasvada suuremaks, kui tema isa oli, ja näha kaugemale, kui tema isa nägi.

INIMESTE KEVAD

I

Kell oli täpselt kümne minuti pärast kuus, kui Aune eeskojaukse kinni paiskas ja üle õue tänavale jooksis. Vihma valas nagu toobrist, aga vihm üksi ei oleks ajanud teda jooksma, kui tal mitte kiire ei oleks olnud. Tänav kulges pisut ülesmäge läbi linna lõunasse ja lõppes umbes kilomeetri kaugusel väheldase aukliku põiktänavaga, mis viis otse tehase väravasse. Oli augusti lõpp. Täna sadas esimest korda mitme nädala tagant. Väikesed puumajad, mis seisid sirges reas mõlemal pool tänavat, näisid hallis hommikuhämaruses kõik üht ja sama värvi olevat ja nende vihmaveetorud paiskasid vett rohkem välja, kui tänavarentslid jõudsid ära kanda. Vesi voolas mööda asfalti ja tegi kõigi jalad märjaks, kelle jalanõud vett ei pidanud. Kuid vihmast ja varasest hommikust hoolimata liikus tänaval rohkesti inimesi, kellel kõigil näis olevat seesama eesmärk — tehas.

Aune ühines kohe selle inimvooluga, kadudes tugevate meeste, kõlkuvate moonakorvide ja -kottide, lohakalt viltu pähepandud mütside ja lehvivate kuuehõlmade summa. Ja vähehaaval virgusid tema äsja alles poolunes viibinud mõtted päevamuredest osa võtma. Vihm oli vihm, kuid õhus tundus olevat ka muud. Tuul puhus otse vastu ja rasked veepiisad peksid talle nii teravalt näkku, et ta ei suutnud silmi korralikult lahti hoida. Tänavaporis keerles üksikuid nukraid lehti. Ta heitis pilgu õuedel kasvavatele puudele, — need olid alles täiesti rohelised, kuid mõningaid lehti oli tuule

jõud siiski juba lahti kiskunud. Sügis lähenes, selles ei olnud mingit kahtlust.

Aunel oli väike ümmargune nägu, mis vihma halluses paistis kahvatuna ning nukrana, ja mustad ilusad juuksed, mis praegu olid siiski sinisekirju pearäti alla keeratud ja seepärast silma ei hakanud. Seljas oli tal pruun vihmamantel, millega ta omal ajal pühapäeviti oli uhkeldanud, ja jalas kõrgekontsalised kingad, mis olid varem samuti tema pidurõivastuse juurde kuulunud, kuid millest vesi praegu takistamatult läbi võis tungida. Need lärtsusid iga kord vastikult, kui ta astus. Ta ei olnud parem ega halvem, ei ilusam ega inetum kui need tüdrukud üldiselt, kes endale tselluloositehases ülalpidamist teenisid. Ta oli üks kolmesajast töölisest, kes täna hommikul täpselt kell kuus igaüks oma masina juurde asusid. Kuue ajal toimus nimelt vahetus, öövahetus lahkus ja hommikupoolne vahetus astus asemele. Aga kui Aunet oleks õige lähedalt silmitsetud, oleks tulnud pähe mõte, et täna hommikul on ta väsinum kui teised töölised. Ta oli öösi halvasti maganud. Peale selle masendas tema meelt õhus tuntav sügise lähedus. Kui tuleb sügis, lõpeb Jaakkol töö linnas otsa ja ta läheb ära. Jaakko oli olnud kogu suve, kogu pika, imeilusa, sooja suve tema armastatu, ja säärane luksus ei jäänud ilma tagajärjeta. Ta oli nüüd rase.

Tänaval ei näinud ta lähemas ulatuses enda ümber ühtegi oma paremat tuttavat ja nii võis ta kõigi oma segavate ja hirmutavate mõtetega rahulikult edasi sammuda. Kuid tehase väravasse jõudes kohtas ta kaht tüdrukut, kes töötasid samas tsehhis kus temagi. Et reipam välja paista, pigistas ta huuled tugevasti kokku, hõikas tervituse ja liitus nende seltskonnaga. Mitte keegi, tema teada isegi mitte Jaakko, ei aimanud veel tema seisukorda. Väravast seespool möödus tee suurest valgest kontorihoonest ja laskus siis mustunud, lamedate katustega tehasehoonete keskele, mille vahel see äkki muutus kitsaks rullikuteeks. Naeru kihistades ja jalutuskäigust virgetena astusid kõik kolm üheaegselt suurest uksest sisse. Öine vahetus ootas juba kannatamatult nende tulekut, et oma kohad neile loovutada.

Võtnud mantli seljast, asus Aune oma kohale suure

tselluloosimasina ees, mis lakkamatult paiskas oma kurgust välja neljanurgelisi perforeeritud tselluloosilehti. Siin tsehhis töötas palju naisi, kuid nende hulgas ei olnud ainustki, kellele Aune oleks võinud oma muresid usaldada. Ühe ja sama masina ees oli neid neli tüdrukut. Nad seisid pisut ettepoole kummardunult kõrvuti, kohendasid masinast langevad tselluloosilehed ilusateks virnadeks, ja kui virnad olid küllalt suureks paisunud, kahmasid need sülle ning ulatasid mehele, kes pakid osavalt konstrueeritud masina abil paarisaja kilo raskusteks kaubapallideks sidus. Töö ei nõudnud suurt oskust, algupäraseid mõtteid aga ei sallinud sugugi, kuid see sidus neid ometigi kogu avara maailmaga. Kui pakkija oli tselluloosipalli valmis saanud, pööras ta selle osavalt rippvagonetti, mis kaubapalli läbi katuse ja üle tehaseõue laohoonesse kandis. Kuid sealgi oli tselluloosimassil vaid ajutine puhkepaik. Peatselt pidi see minema praamidele, ronima üle räpase laevaparda pimedasse kiiluruumi, kus sellel tuli suurte merede taha ootsuda. Pärast seda aga oli ees veel hulk tehaseid ja aparaate, kus seda töödeldi, ja alles seejärel oli tselluloosimass tarvilikul määral hea, et raamatutena, ajalehtedena, pakkimispaberina või mõne muu spetsiaalse tootena kaubandusturule ilmuda. Kuid selle lõplikuks saatuseks oli ikkagi koht, kus need tooted võisid rahulikult mullaks kõduneda ja uute puude juurtele vägevaks pinnaseks muutuda. Maailmas liikudes oli see kasulik vahend, millega inimesed oma aega veetsid. Kuid Aune ja tema töökaaslased nii kaugele ei mõtelnud, neid ei huvitanud tööga seoses õieti muu kui palk. Sest töö tundus tihtipeale igavana ja üksluisena, kuna nad ei teadnud midagi ühingu võitudest ega kaotustest maailma suurtel võistlustandritel, veel vähem tema tulevikuplaanidest. Et aga tehas neid siiski toitis, pidid nad tema küljes kinni rippuma, tahtsid nad seda või mitte. Nende vanemad olid omal ajal maalt tulnud, nemad ise aga olid sündinud tehase tiibade kaitse all, ja seepärast tajusid nad loomusunniliselt, et neil on õigus nõuda temalt ülalpidamist, kui nad teda omalt poolt teatud tunnid päevas teenivad. Kuid alles väljaspool tehast sündisid ja kasvasid neis nende tõelised har-

rastused, tunded, mured ja püüded. Need ei puudutanud põrmugi tehast, ent siginesid arvukatena ja nõudlikena. Pärast töö lõppemist oleks neil kõige parem olnud muidugi kodus istuda ja säästa oma jalatseid enda ja oma jõudu tehase kasuks, kuid nad lihtsalt ei suutnud kujutleda, nagu oleksid nad maailma ainult selleks sündinud. Nad soovisid olla ihaldusväärsed ja ilusad, nad soovisid poistele meeldida, ja neil oli rohkesti oma sisemisi raskusi ja sugupoolest tingitud heitlusi, mis ei võtnud põrmugi arvesse seda, mis neile kõige parem oleks olnud. Kui nad kord olid juba küpseks saanud, siis tundus, et loodus ei pidanud neid enam nii tähtsaks kui seda tulevikuseemet, mis neis peitus.

Väljas jätkus sadu kogu hommikupooliku, kuid paberisaalis ei teatud sellest midagi, sest selle suured aknad olid tehtud klaasist, mis laskis küll valgust sisse, kuid läbi ei paistnud. Tohutu suure tselluloosimasina kümned silindrid õhkusid kuumust, torudest pahisev aur ja massist erituv lehk tegid õhu rõhuvalt raskeks eriti sellele, kes tuli siia esimest korda, kuid töölised olid sellega juba nii harjunud, et see neid nimetamisväärselt ei vaevanud. Aune keha tundus täna siiski kummaliselt higine ja loid olevat. Ta töötas masinlikult, võttis aeg-ajalt mõne sõnaga osa töökaaslaste vestlusest, et oma vaikimisega mitte tähelepanu äratada, kuid tema mõtted pidasid kogu aeg lootusetut võitlust hirmutavate küsimustega. Veel eile oli ta Jaakkolt loomusunniliselt tuge otsinud. Jaakko on ju nii hea, et ta kuidagiviisi ei saaks teda üksi jätta. Kuid täna olid tema mõtted jahmatavalt asjalikud ja kõigist unistustest vabad. Tal ei saanud kõige paremagi tahtmise juures nägemata jääda, et Jaakko oli peaaegu niisama abitu kui tema ise. Tööde poolest oli Jaakkol olnud igati halb suvi, ja kui sadam kinni külmub, peab ta lahkuma. Too viimane kujutlus — Jaakko ära minemas, Jaakko rongile astumas — kumas tema silmis kogu päeva. Ja masinate rütmilisest mürast, rihmade vihinast, auru sisinast oleks ta nagu eraldanud sõnu: Jaakko lahkub, Jaakko lahkub, Jaakko lahkub, lahkub, lahkub, lahkub. See justkui kõlas kogu

päeva tema kõrvus. Masinad tundusid pöörlevat ja undavat, rihmad vihisevat ja aur pahisevat vaid selletarvis, et seda hirmutavat asjaolu tema teadvusse taguda. Kummardudes tselluloosilehti sülle haarama, tundis ta, et mööda selga jooksevad külmavärinad ja pea pööritab, kuid see läks alati mööda, kui ta end sirgu sai ajada. Keegi teine seda ei märganud.

Mida kaugemale päev jõudis, seda selgemini hakkas ta nägema oma abitust. Alles täna suutis ta esimest korda mõelda lapsele kui elavale olendile, inimesele, kes aeglaselt areneb tema südame all ja peab kord saama tajumisvõimeliseks, meelemõistusega olendiks, nagu on tema ise. Esimest korda segunes kartusesse vastutustunnet. Küsimuse all ei olnud enam ainuüksi tema oma õnnetus; peaaegu tähtsamaks kui see sai küsimus tolle uue olendi saatusest. Sellele mõeldes tõmbus tema hing valust ja häbist kokku. Esimest korda tundis ta end mingil kombel halva olevat. See ei tulnud sellest, et inimesed nüüd tema suhetest Jaakkoga teada võiksid saada, vaid sellest, et ta oli lubanud sel uuel elul endas sigineda, kuigi tal polnud sellele olendile maailmas varutud mitte mingisugust paika. Kui ta oleks julgenud, oleks ta vajunud kokku ja nutnud. Kuid siin ei tohtinud nutta, see oleks tundunud liiga iseäralikuna, üllatavana, peaaegu ebaloomulikuna. Tööle minnes jättis igaüks neist oma mured koju, et olla siin vaid see, mis neil tuli olla: töölised.

Päev tundus lõpmatult pikana, iga minut oli nagu väike igavik, mille jooksul ta jõudis üle elada lugematuid koledaid, kujutletud juhtumeid. Kell oli ainuke, mille järgi võis määrata aja kulgemist, sest valgus, mis igritses läbi suurte, läbipaistmatute akende nagu läbi kurna, oli kogu päev ühesuguselt hall. Vahel, kui päike väga eredalt paistis, võis läbi akna näha nõrka kollakat kuma, otsekui läbi udu. Niisugune valgus sobis suurepäraselt vanadusest kulunud ja õlist määrdunud masinatega ja tööriietes inimestega, kes masinate juures usinalt töötasid. Värvitu ja üksluine valgus ei äratanud ega õhutanud igatsust ega unistusi, mis oleksid võinud muutuda ohtlikuks töö tagajärjekusele. Noored tüdrukud, kelles elu pulbitses ägedalt ja palavalt, tegid

vahetevahel katset tollest hallist ringist välja murda, nad alustasid rõõmsat vestlust või võtsid üles lauluotsa, kuid ikka lämbusid need masinate üksluisesse undamisse või muutusid hoopis teistsuguseks: süütust loost võis päris ootamatult esile paiskuda teravmeelne, kuid tülgastav kahemõttelisus. Keegi ei armastanud seda, kuid igaüks naeris selle peale. See takistas vähemalt täielikku nürinemist. Siiamaani oli Aune tundnud end selles õhkkonnas niisama hästi kui teisedki, kes olid sunnitud seal elama, kuid täna ei jaksanud ta igakord end vaos hoida. Ta võis äkki oma kohale seisma jääda ja tselluloosilehed valgusid segiläbi tema jalgade ümber. Juba mitu korda olid tema kõrval töötavad tüdrukud tabanud teda selles olukorras ja küsinud imestades: «Mis sul on, kas tunned end halvasti?» Ja viimaks tuli ka meister ise tema juurde.

«Mis on, Aune?» küsis ta karjudes, nagu ta oli harjunud rääkima masinate müra tõttu, mille seas ta oli viibinud mitukümmend aastat. «Mis sul viga on?»

Aune virgus võpatades ja jäi ehmunud pilgul vahtima toda suurt, paksukõhulist, kottis silmadega ja hallide vurrudega meest. Tema pea pööritas jälle natuke, kuid ta sundis end virgeks ja kummardus oma töö kohale. «Mul pole midagi viga,» ütles ta vaikselt. Ta hakkas ägedalt töötama ja sai virna korda, mispeale meister rahulolevalt eemale sammus. Viimane nägi küll, et tüdrukuga asjad päris õiged ei olnud, ja oli kavatsenud ettepaneku teha, et ta end ülejäänud päevaks vabaks võtaks, aga kuna tüdruk ise seda ei soovinud, siis olgu pealegi. Ja taas möödusid minutid aeglaselt, aeglaselt, aeglaselt, nagu ei lõpeks need iialgi. Lugematu hulk meeleheitlikke küsimusi tormas Aunel läbi pea. Mis saab siis, kui Jaakko on läinud? Kas ta suudab üksinda toime tulla? Kas ta pääseb pärast haigust tööle tagasi, sest töötuid on ju nii palju? Ja kes hoiab last sel ajal, kui ta tööl on? Neile küsimustele ei leidunud ainustki säärast vastust, mis oleks võinud teda rahustada. Oli täiesti kasutu neid arutada, aga kuna küsimused ikka ja jälle tagasi tulid, ei saanud ta neid ka minema ajada.

Keskpäeva paiku jäi vihm viimaks järele, taevas selgines, päike hakkas välja piiluma. Kuid praegusel hetkel ei sattunud kiired otse akendesse ja seepärast ei teatud sees sellest midagi. Meistri klaasseintega «kontoris», mis asus ukse kõrval nurgas, hakkas seinakell viimaks kahele liginema. Pikkamööda, väikeste, vaevumärgatavate nõksatustega roomas minutiosuti valgel numbrilaual edasi. Lõpuks hakkas ükshaaval või väikestes gruppides saabuma õhtupoolse vahetuse rahvast. Nendega tuli alati kaasa pisut välisõhku ja jalutuskäigust tekkinud elavust. Ka tüdinud hommikune vahetus hakkas jälle otsekui elektriseeruma, lahkumismeeleollu süttima. Nüüd oli neil ees pikk õhtu, mille jooksul nad võivad teha mis süda kutsub, ja kuigi nende võimalused olid üsna piiratud, tõi too valikuõigus siiski endaga kaasa vabastava tunde. Pesunõu juures naerdi juba täiest kõrist. Siis rutakas hüvastijätt nendega, kes kohale jäid, ja kõigist tehaseustest hakkas välja tulvama ärksaid ja heatujulisi inimesi.

Värava juures oli mõnda aega tõeline tunglemine. Päike paistis jälle nii kirkalt, et nad pidid pärast päev otsa hämaras valguses viibimist silmi kissitama. Pikkade põuanädalate jooksul kuivanud maa oli hommikupoolse vihma juba täielikult endasse imenud ja teeäärsetel hoovidel kasvavatest puudest — toomingatest, pihlakatest ja kaskedest — eritus lõhnu, mida vihmast puhastatud õhus oli imeselgesti tunda. Kuid ometigi ei olnud ilm enam niisama suvine kui eile. Ümbruskonnast üleläinud torm oli jätnud õhku oma jaheda, kirvendava lõhna, mis teatas, et suverõõmud lähenevad lõpule.

Jõudnud oma korterisse, heitis Aune kohe voodisse pikali. Neid elas siin ühes toas kolm tüdrukut, kuid tema kaaslased, kes töötasid sööklas, tulevad koju alles hilja õhtul. Tavaliselt olid need silmapilgud, mis ta üksinda toas sai veeta, tema elu pidulikumaid hetki. Ta kujutles siis alati, et see ruum on tema kodu, kus ta võib olla nii, nagu soovib. Kuid täna ei toonud üksindus talle samuti meeltrahuldust. Ja söögitegemine, mis talle samuti meeltrahuldust. Ja söögitegemine, mis tundus praegu otse vastumeelsena. Kui ta mööda oli, tundus praegu otse vastumeelsena. Kui ta hetke oli puhanud, otsis ta kapist pisut võileiba ja hakkas voodi serval istudes seda mugima. Nõndamoodi vaikselt olles ei vaevanud teda õigupoolest midagi. Tema keha tundus eriti hea tervise juures olevat, ihu

otsekui paisus ja ümardus, tundus mahla täis valguvat nagu taim kevadel. Istunud kaua aega täiesti liikumatult, tundis ta, et suudab seda kõike just nagu kõrvalt, endast väljastpoolt vaadata ja peaaegu nagu kuulda, kuidas mahlad tema soontes voolavad. See oli nii kummaline, et ta äkki võpatas ja püsti hüppas. Mõne hetke ta peaaegu kartis, et ta mõistus läheb segi, ja raputas vaistlikult pead, kuni too hirmutav tunne mööda läks.

Toa ainuke aken oli hoovi poole, ja olgugi et väljas oli ere päev, valitses siin sees sinetav videvik, kus siitsealt kokkutassitud mööblitükid näisid eriskummaliselt vormitutena. Ta laskus jälle voodile, lootes, et saab veidi magada. Ja hetke pärast ta tõesti uinuski.

II

Jaakko oli Aunet kohanud esmakordselt kevadel, aprillikuus. Sel õhtul oli Jaakko eriti heas tujus, sest ta oli pärast mitu kuud kestnud metsatöid just parajasti linna saabunud. Ilm oli soe, taevas selge ning sinine ja vesi sulises kõigis räpastes tänavarentslites. Ta ei mõelnud hetkekski, et see tutvus võiks pärast seda õhtut jätkuda. Nad tantsisid pisut koos ja lahkusid teineteisest hilja öösel, leppimata kokku järgmise kohtumise suhtes. Niisugust asja tuleb sageli ette ja see ei tähenda midagi erilist.

Ta oli sündinud maal, järjekorras teisena kuuest lapsest, keda kaks ebateadlikku olendit olid sigitanud väikesesse pesasse süngete metsade keskel. Seal pidi ta kasvama teadmatuses ja vaesuses, kuni oli suuteline jõukamatesse taludesse karjaseks minema. Kuid temas elas edasipüüdlik vaim, mida ei rahuldanud karjapoisist sulaseks tõusmine, ja nii saabus ta ühel kevadisel päeval umbes neli aastat tagasi linna, sadamasse. Too esimene päev jäi talle unustamatult meelde, sest sadamas tööd ootavad mehed märkasid, et nad on temas endile mõnusa ajaviite leidnud. Nad pärisid tema elu-olu järele ja pahvatasid iga kord rõkkavalt naerma, niipea kui ta oma võõras murdes mõnd sõna nende meelest eriti kentsakalt hääldas. Ta oli hädavaevalt kuusteist

aastat vana, kõhetu, oma vanuse kohta halvasti arenenud, kuid ta ei nutnud, olgugi et tema südant kõrvetas. Töödejuhatajad tema järele mingit igatsust ei tundnud, sest mehi oli rohkem kui küllalt. Esimestel päevadel ei heitnud ükski neist temale pilkugi. Kuid vähehaaval harjusid nad tema välimusega ja ühel päeval viipas keegi neist tema endaga kaasa ja ütles: «Noh, tule tee nüüd proovi, eks näe, kas kõlbad millekski.» Nõnda sai ta varba esimesesse uurdesse pista, kust võis edasi pingutada. Ta laskis oma juuksed ära lõigata ja ostis kokkuhoitud raha riismete eest valmistehtud pühapäevaülikonna. See oli, tõsi küll, liiga suur ja rippus tema arenemata keha ümber nagu puri tuulevaikuses. Kuid see oli siiski õige koos ja ta tundis end meeste sekka olevat tõusnud. Suve jooksul hoidis ta silmad lahti ja õppis mitmesuguseid asju tundma, esmajoones seda, et on kõige kindlam loota vaid omaenda nõule ja jõule. Tema keha hakkas kiiresti arenema ja tema murre, mille iseloomulikumad jooned kadusid, hakkas päev-päevalt ikka rohkem sarnanema lõuna-soome kuivavõitu ja ilmetu kõneviisiga, mida ta kõigele lisaks õppis pipardama jämedustega. Jõulu paiku, kui laevaliiklus lõppes, oli ta palju kogenum, palju mehelikum ja sügavamalt teadlik oma individuaalsetest õigustest ja kohustustest kui kevadel siia linna saabudes.

Kui sadam kinni jäätus, katsus ta mujalt tööd saada, kuid see ei õnnestunud. Linna töö-vahetalituskontori ees seisis sadu mehi, ja kuna ta polnud perekonnainimene ega linna hingekirjas, ei olnud vähimatki lootust, et talle sealt oleks midagi pihku sattunud. Tehaste ja saeveskite töödejuhatajad hakkasid naerma — kas pilkavalt või mõrult, seda ei võinud alati teada — kui ta nende jutule läks. «Peab endisigi vähendama,» oli tavaline lause, millega nad panid tööotsija nagu iseend häbenema. Kuid siis sai ta kuulda, et kuskil tehti metsatöid, ja et ta suurema osa oma elust oli elanud metsade keskel, ei kartnud ta sinnagi minna.

Nõnda kujunes tema elu kaheosaliseks. Talved saatis ta mööda metsades ja suved sadamas. See oli omapärane juurteta elu. Isegi tehasetööline tunneb, et ta kuhugi kuulub, tehas on midagi kindlat, mis püsib oma kohal,

millele võib oma lootused panna nii headel kui ka halbadel päevadel, hooajatööline on aga nagu leht tuules. Kuid ta suutis ka neis oludes tasakaalu säilitada. Ta ei meenutanud põrmugi neid põhjamaa kuulsaid metsatöölisi, kes pärast nädalate ja kuude kaupa metsaselamist viimaks inimeste sekka pääsedes täielikult enesevalitsuse kaotavad ja oma vaevaga teenitud raha paari päevaga tuulde lennutavad. Temast kasvas külmalt kaalutlev mees, kes arvestas täpselt iga penni, mille ta näppude vahelt välja andis. Päeval tööl olles ei pannud ta kuigi suurt rõhku riietusele, kuid õhtuti, eriti suvel linnas viibides, tahtis ta esineda korralikuna ja laitmatuna. Ta istus kohvikutes ja võttis osa vaidlustest, milles käsitleti sporti ja poliitikat. Tantsupaigad tõmbasid teda enda poole eriti tütarlaste pärast. Suvel oli tal kõrval linnatüdruk, talvel maatüdruk, kuid olles teadlik, et ta pole suuteline kodu asutama, oli ta ettevaatlik. Suhted ei tohtinud minna niikaugele, et sinna oleks võinud tekkida mingit õrnust või tundelisust. Mängust pidi jätkuma. Juba enne kaheksateistkümnendat eluaastat oli ta kaotanud kõik unistused ja unelmad.

Säärase karmi välise elukäigu surve all oli Jaakko hing aegamööda ja valuliselt avanenud. Ta ei olnud oma elus kuigi palju raamatuid lugenud, ka rahvakool oli jäänud pooleli. Kuid sadamas leidus mehi, kes olid ümber maailma purjetanud, teisi, kes kirglikult linnaraamatukogu kasutasid, ja kolmandaid, kes suurema osa oma elust olid vanglates mööda saatnud. Peale selle oli seal veel tuliseid, teadlikke, teooriat tundvaid sotsialiste, usulisele ärkamisele jõudnud vabakiriku ja nelipühakoguduse liikmeid ja töörahvaülikoolis õppivaid noormehi, kes olid kuulanud teaduslikke loenguid isegi kõigi vana- ja uus-aja silmapaistvate filosoofide kohta. Keset küünilist ja jämedat naljaviskamist juhtus mõni neist äkki lendu laskma mõttetera, mis sisaldas omapärast ja sügavat elutarkust. Need sententsid, aegajalt juhtunud tõsisematest kõnelustest meeldejäänud katked ja ajalehtedest loetud artiklid moodustasidki peaasjalikult selle materjali, millest Jaakko endale maailmakäsituse ehitas. See oli segane, tume ja julm pilt, mida vaevalt saaks sõnadega seletada. Selles sisal-

dus too vana mõtteviis, et nõrgemad on tugevamate suutäis. Kuid kõigest hoolimata oli ta alles liiga noor, et elada ainuüksi tolle arusaama varal. Oli kindlasti midagi, mis seisis sellest toorest võitlusest kõrgemal, ja seda nimetas ta õigluseks. See oli seadus, mida ta tundis oma südamepõhjas, ja ta teadis selle olemasolu tõsiasja põhjal, et ta selle vastu eksides end rahutult ja halvasti tundis, ja et selle käskude järgi tegutsedes oli talle tasuks sügav sisemine rahulolu. Kuid teinekord tundus talle, nagu toimiks too seadus vaid teatud jõuluspiirist ülalpool, sest kui ta väga suurde kitsikusse sattus, tegi kibedus ta julmaks ja hävitamishimuliseks. Kevaditi ja sügiseti tuli sageli ette pikki vaheaegu — tema ühe tööala lõpu ja teise alguse vahel —, millal ta juhtus langema lootusetusse meeleollu. Siis tekitas röövimise või mõrva kujutlemine talle iseäralikku, mõru rahuldust. Kuid pääsenud jälle tööle, muutus tema meeleolu ja ta oli rahul, kui too kibedus oli möödunud.

Koos unistuste ja unelmatega olid läinud ka kõik kujutlused paremast tulevikust. Tal ei olnud mingisuguseid erilisi võimeid, ta ei olnud õppinud mingit tõelist tööala ega omanud mingisugust kapitali. Ta oli küllalt tark kõigi nende tõsiasjade nägemiseks. Ja kuna tal polnud väiksematki eeldust elu sisemiste väärtuste mõistmiseks, seisis tema ees kas alistumine või murdumine. Ta alistus. Väliselt ühesugustes oludes võis elada paremini või halvemini. Aja jooksul oli ta rahaga ümberkäimises õppinud kätte peaaegu köietantsija osavuse. Jätkates mängu vaid sellistel õhtutel, millal tal oli edu, võis ta kogu õhtu piljardisaalis veeta, ja juues kusagil tantsulokaalis kohvi, sai ta ühe kohvitassi hinnaga võimaluse silmitseda värskeid ajalehti, kuulata muusikat, isegi tantsida. Korteriperenaisele väikesi teeneid osutades õnnestus tal aeg-ajalt endale tasuta söögikord või tass kohvi välja mehkeldada. Peale selle leidus veel kümneid väikesi konkse, mille abil sai marga kokku hoida ka siis, kus mõni teine selle tingimata minna oleks lasknud. Nende konksude kasutamisest sai otsene harjumus, need arendasid temas välja nagu uue elundi, mis hoolitses tema heaolu eest peaaegu tema enda teadmata. Kuid on selge, et selletaolisel

elul puudus hoopiski sisemine kindlus, kõik täisverelised, terviklikud elamused. Õigupoolest ta ei elanudki, ta püüdis endal vaid hinge sees pidada.

III

Teist korda kohtusid nad umbes nädal aega hiljem, kuid siis ei olnud Jaakko enam rõõmsatujuline. Ta oli vajunud tollest teatud jõukusepiirist allapoole ning tema meeli valitses pime raevusegane kibedus. Talv oli olnud halvem kui kunagi varem, ühingute poolt makstavad palgad nii naeruväärselt väikesed, et tundus otse töö häbistamisena töötada säärase tasu eest. Tal ei olnud kolmel päeval olnud pennigi raha taskus ja sadamad ei osutanud veel kuigi palju elumärke. Mis teha? Ta teadis kindlasti juba ette, et ei ole võimeline tegema midagi vägivaldset, kuid praegusel hetkel vaigistas mõnele metsikule teole mõtlemine igatahes jälle pisut tema meelt, ja ta kombineeris mõtteis sääraseid julmi sündmusi, kusjuures ta iseenda nende peategelaseks paigutas.

Ta jalutas tänaval, kust lumi oli just äsja sulanud, kuid vastikut, külma rõskust tungis alles tema jalgadesse. Siis ilmus tüdruk kuskilt tema kõrvale ja hakkas koos temaga edasi sammuma. Aeg oli nii hiline, et ilm oli veidi hämardunud, ja napis valguses võis märgata, et tüdruk oli oma julguse pärast pisut kohmetunud. Nad ei olnud ju veel õieti tuttavadki, toda esimest õhtut igatahes ei saanud pidada sääraseks, mille põhjal nad teineteist oleksid pidanud tervitama. Jaakko siiski leppis sellega, et tüdruk oli tulnud, ja natukese aja pärast oli ta selle üle isegi rõõmus, sest nõndamoodi kahekesi oli just nagu kergem. Ta mõtles, et tüdruk ei ole sugugi ilus, isegi mitte kena, kuid temast õhkus sooja, inimlikku poolehoidu. Peaaegu märkamatult jätsid nad seljataha viimased majad ja jõudsid niiskele, auklikule, looklevale metsateele, mis viis nad merekaldale. Seal asus tantsulava, kus suvel peeti pidusid, kuid mis praegu oli üksildasena ja hüljatuna mähkunud üha süvenevasse videvikku. Merelt puhus kõle, tugev tuul,

mis ajas neid väikese, laudadest kokkuklopsitud einelauaruumi seina veerest varju otsima. Sinna jäid nad kauaks ajaks peatuma ja kuulama mere üksluist kohinat ning tuule mühinat puude okstes.

Taevas oli üleni pilves ja näis sajule kalduvat. Rohukate nende jalge all oli läbimärg. Miks nad õieti olid siia tulnud? Jaakko silmitses tüdruku nägu, mis läbipaistvas kevadhämarikus näis iseäralikult valgena ja hoopis teistsugusena kui varem. Siis äkki märkas ta, et jutustab temale oma elukäiku, seletab möödunud ja praegusi raskusi. Ta katkestas silmapilguks, olles hämmastunud oma avameelsusest, sest oma elu ja raskuste suhtes oli ta üldiselt väga kinnine. Kuid hetke pärast jätkas ta ometigi jutustamist, ja tüdruk kuulas sõnatult, silmad imetlusest pärani, ning surus end nagu märkamatult talle lähemale. Tema imetlevates pilkudes oli poolehoidu ja kaastunnet, ja põrutavamates kohtades ilmus sinna veel kolmas tunne: hirm. Tüdruk ise oli sündinud ja üles kasvanud tehase rajoonis ja pääsenud kohe tehasesse tööle, kui oli küllalt suureks sirgunud, ja olgugi et ka tema elu oli olnud täis ainelisi muresid, ei olnud tal kunagi tulnud läbi elada midagi niisugust, millest Jaakko jutustas. Väike hurtsik keset metsa, kilomeetrite kaugusel teistest inimelamutest, maja, kus nälg oli iga-aastane külaline, kitsad, räpased korterid talviste metsatööde piirkonnas, kaks kuud sunnitud töötaolekut iga aasta, sügiseti ja kevaditi, millal alati ei olnud isegi peavarju, — kõik see avas talle täiesti uue maailma, mis teda kohutas. Ometigi ei suutnud ta seda kõike Jaakkoga ühendusse viia, tolle toreda, mehise poisiga, kelle ligiolek erutas ja rahustas teda hoopis teisel viisil. Too üksluine, mõru jutustus puudutas otsekui kedagi teist ja avas temas kaastunde ja poolehoiu lätted, tegi teda ergaks ja tundeliseks. Külmus hiilis tagasitõrjumatult nende liikmetesse ja sundis end teineteisele ikka lähemale suruma. Videvik tihenes pimeduseks ja tuul tundus vähehaaval ägenevat tõeliseks kevadtormiks. Ka einelauaruumi õhuke laudsein ei andnud enam varju, tuul puhus selle lugematuist pragudest otse läbi, keerutas mõlemalt poolt ümber nurga ja ühines seina taga lausa pööriseks. Pimedus süvenes

ja mere kohin muutus tuule tugevnedes raskeks, võimsaks, aeglases rütmis korduvaks heliks, mis juba üksi äratas jäiselt külma tunde. Peale selle olid nende jalad märjas rohus niiskeks saanud. Kuid Jaakko jätkas ikka veel jutustust, olles justkui võlutud oma sõnadest ja hääle üksluisest, nukratoonilisest kõlast. Mitte kunagi enne ei olnud ta usaldanud kellelegi südant puistata ja nüüd hargnesid tema vähesed elujuhtumused nagu lõng keralt, vastupandamatult, peaaegu tema enda tahtmata. Jutustamise ajal nägi ta kogu oma minevikku enda ees nagu piltidel, mis katkematu vooluna pimedusest esile ujusid, tugevasti varjundatud ja toonitatud. Pinevamates kohtades teravnes jutustus järskudeks, dramaatilisteks stseenideks, sünged meeleheitehetked omandasid tugeva, musta värvuse. Võib-olla õhutas teda tagant tüdruku osavõtt, võib-olla ka temas ajuti ilmnev hirm. Kuid ka jutustuse sisu ise ülendas meelt, tema endagi oma. Ta märkas äkki, et selles elukäigus oli midagi erilist, vahest ehk midagi säärast, mida keegi teine ei ole läbi elanud. Paljudes lootusetutes olukordades oli ta alles näidanud otse imestamisväärset sitkust, kannatlikkust, meelekindlust ja väljapääsuoskust. Mõni teine oleks ehk nende all kokku varisenud. Too mõte, et mõni teine ei oleks ehk suutnud nii paljule vastu pidada kui tema, oli ütlemata julgustav.

Vihm tabas neid tagasiteel linna. Kuna neil juba ennist oli külm, haarasid nad nüüd teineteisel käest kinni ja jätkasid teed joostes. Koos veega langes pilvedest alla lörtsi, suuri märgi lumehelbeid, mis kleepusid riietele, näole, kaelale, kätele ja sulasid silmapilkselt külmaks veeks. Kübararandil ja näol kogunes see vesi väikesteks ojadeks ja voolas kaelaaugust sisse. Läbimärgadena jõudsid nad viimaks värava juurde, millest tüdruk sisse lipsas ja poisi endale järele tõmbas. Nad sattusid pimedasse hoovi, mida peaaegu igast küljest ümbritsesid madalad puumajad. Hoides ikka veel Jaakko käest kinni, juhtis tüdruk ta üle õue ja mööda madalat nagisevat treppi üles. Nad jõudsid pimedasse, pesuköögi järele lõhnavasse ruumi, ja kui Jaakko oli napi valgusega kohanenud, hakkasid talle silma suur leivaahi, sissemüüritud pada, pesurull ja mõned

tünnid ning toobrid. Seal oli üsna soe, ahjukülg õhkus alles päris palavana. Seistes pimedas hääletult kõrvuti, lasksid nad ahjul oma märgi selgi soojendada. Jaakko kuulatas tüdruku hingamist, mis esialgu, pärast pikka jooksu, oli tugev, äge ja lõõtsutav. Kuid vähehaaval rahunes ja tasanes see vaevaltkuuldavaks rütmiliseks hingetõmbamiseks. Jaakko oli alles tolle südika meeleolu võimuses, mis äsja oli ärganud, kui ta tüdrukule oma elukäiku jutustas. Masendustunne oli kadunud. Mehes, kes oli säärastele vaevadele vastu pidanud ja säärastest raskustest üle saanud, peab silmanähtavalt olema midagi austamisväärset. Vaikus nende ümber oli sügav ja täielik. Nõndamoodi lähestikku seistes tundsid nad teineteise juuresolekut, kuigi ei vaadanud ega puudutanud teineteist. Ja see teadmine tekitas vaikse rahulolutunde, mis riivas õnnelikkuse piire.

Viimaks ütles tüdruk: «Meie tuba on kohe siin kõrval; me peame olema tasa, et tüdrukud üles ei ärkaks, kui nad juba koju on tulnud.»

See hoiatus oli täiesti tarbetu, sest nad olid olnud tasa kui hiired, ja ta oli öelnudki seda vaid selleks, et vaikus hakkas talle liiga pikana tunduma. Jaakko ei vastanud, ja jälle seisid nad kaua aega sõnatult, tundes rõõmu teineteise lähedusest ja hingates sisse omapärast imalavõitu lõhna, mida eritasid nende märjad, pikkamööda kuivavad riided. Peale selle tundus õhus müürisavi, keeva leelisvee ja hiljuti küpsetatud leiva lõhna. Kui nende rõivad olid kuivanud, läksid nad istuma pingile, kus pesunaine oli päeval jalgu puhanud. See oli nii väike, et nad paratamatult pidid end tihedasti teineteise vastu suruma.

Aeg-ajalt vilksatas Jaakkole pähe mõte, et ta peaks juba ära minema, kuid silmapilgu meeleolu hoidis teda oma võluvõimuses ja ta jäi edasi istuma. Oli nii pime, et nad eraldasid teineteist ainult tumedate, ebamääraste varjudena. Aune püüdis mitu korda jutulõnga üles võtta, kuid see katkes kohe Jaakko lühikeste, ühetooniliste vastustega, mis otsekui keelasid tal jätkata. Nõnda kestis vaikus edasi, ja selles vaikuses pidas Jaakko iseendaga karmi võitlust, sest ka käesoleval hetkel oli tema äärmuseni arenenud ettevaatlikkus

valvel: ta haistis instinktiivselt hädaohtu, tundis end lõksu sattuvat, millest oleks raske lahti rabelda. Kuid teiselt poolt tüdruku kehaline lähedus otsekui vangistas teda oma kohale. Ta katsus olla vaikselt ja liikumatult, sest talle tundus, et see kaitseb teda. Aune aga ei suutnud silmapilkugi istuda täiesti rahulikult. Kui ta kõnelemast lakkas, väljendus tema sisemine erutus muul viisil: keha alatises õõtsumises, käte ja jalgade kiireis, märkamatuis, nõtkuvais liigutustes, ja kui mõni tema kehaosa Jaakkot riivas, sundis see ka poisi väratama ja oma kindlameelsust kaotama. Esines hetki, mil Jaakko tundis, et vaid kartus, too neetud nõrkus, mida ta vihkas, hoidis teda veel tagasi. Südamekibedusega kujutles ta, et kui ta nüüd järele annab, seob ta end eluajaks ja paiskab suuri vaevu tasakaalus püsinud elu täielikult segamini. Ta ei saaks pärast seda koju minna ja kogu asja unustada, nagu mõni teine ehk teeks. Need mõtted hävitasid tema äsjase julguse hoopis, sest oli ju selge, et mitte keegi teine ei oleks neis asjades nii suur argpüks, kui tema end praegu tundis olevat. Meeleheitlikult sirutas ta lõpuks käe ja puudutas sellega tüdruku selga, tundes aga tüdruku keha äkki kangestuvat, põimis ta käed tugevamini Aune ümber ja tõmbas ta oma embusse. Kuid siis reetis julgus teda jälle, ta laskis tüdruku järsku lahti ja astus mõned sammud kaugemale, kuni pimedus neid teineteisest eraldas.

Sadu kestis ikka veel, kui Jaakko koju läks. Ta elas kaugel, päris teises linna otsas. Käies püüdis ta endale selgeks teha, mis õieti oli juhtunud. Ta tundis, et ta oli kiusatuse võitnud, kuid see teadmine ei toonud rahuldust. Joobumus, mida ta varem ei teadnud üldse esinevatki, oli talle just avanemas olnud, kuid ta ise oli selle eemale tõuganud. Mälestus sellest elamusest tegi ta vaikseks ja kurvaks. Võib-olla ei oleks mitte keegi teine käitunud nii abitult kui tema. Astudes viimaks ruumi, kus ta elas koos korteriperenaise ja tema kahe lapsega, kuulis ta pimedusest kõigi kolme hingamist. Öö oli juba kaugele jõudnud. Ta riietus väsinult lahti ja laskus voodisse, rusutud ebamäärasest, närivast rahulolematuse tundest, mille põhjust ta ei suutnud endale rahuldavalt seletada.

IV

Järgmiste nädalate kestel valitses tolle õhtu elamus täielikult Jaakko meeli. Ainult endale tähelepanu keskendades ja oma mõtteid energiliselt vaos hoides õnnestus tal tasakaalu säilitada. Kuid kohe, kui tähelepanu hetkekski lõdvenes, sattus ta keset kiusatusi. Tema mõttekujutus jõudis alati selle silmapilgu juurde, kus nad kõrvuti hääletult pesunaise väikesel pingil istusid. Ja kui mälestus tollest hetkest tema meeltes elavaks muutus, kaotas ta erutuse pärast pea. Ta ei suutnud Aunest meenutada midagi selgepiirilist, individuaalset, ja teda ei erutanud miski tüdruku isiklikest omadustest. Nad olid olnud ju kogu aja pimedas ja tema mällu oli jäänud tüdrukust vaid ebamäärane kuju, ei mingit pilti silmadest, näost, juustest. Kuid ta ei saanud unustada tookord tekkinud meeleolu ega peast eemaldada teadmist, et ta oli keeldunud vastu võtmast midagi harukordset, ainulaadselt kallihinnalist tunneteseisundit, mis inimesel vaid harva esineb.

Mai algul näis kevad viimaks lõplikult kätte jõudvat. Ka laevaliiklus hoogustus ja tal oli mitme nädala jooksul iga päev tööd. Õhtuti jalutas ta sageli üksipäini tollel lookleval, auklikul metsateel ja seisis pikki aegu samas kohas einelaua seina ääres, kus nad tookord üheskoos olid seisnud. Nädal aega oli väga soe, keskpäeval peaaegu nii palav nagu juulikuus. Puud ja rohi elustusid üliruttu, õrnad, paisunud pungad puhkesid lehtedeks. Maa kuivas metsaski, ainult madalamates kohtades oli veel märg. Võsaülased õitsesid, möödunud aasta kuivanud, kollane rohi peitus sügavrohelise, kasvava taimkatte alla. Hilisemad rändlinnud jõudsid kohale ja asusid pesa ehitama. Ta ei olnud iialgi varem sääraseid asju tähele pannud, kuid nüüd sai see kõik tema meeltes sügava, sümboolse tähenduse ja õhutas tema kujutlusvõimet. Kõik, mis looduses toimus, lindude laul, puude puhkevad lehed, rohu kasvamine ja lõhn, isegi lainevirved, mis vaikse ilmaga sulinal rannakivide vahele tungisid, olid otsekui salajases seoses tema poolt tunnetamata jäänud elamustega. Rõõmsalt, järele mõtlemata, juubeldavas joobumuses

täitis loodus oma kohustusi. Ainult tema jäi viljatuks, ainult tema pidi mõtlema tagajärgedele ja keelduma. Metsas jalutades sattus ta vahel nii suure kannatuse ja ärevuse meelevalda, et unustas enda täielikult. Ta liikus nagu metsistununa ühest paigast teise, surus kõrva puutüvede vastu, et kuulata, kuidas mahl voolab, või lõi hambad männikorba lõhesse, kust nõrgus värsket, kuldkollast, tugevasti lõhnavat vaiku. Sääraste puhangute järel valdas teda sügav, masendav väsimus, erutus muutus sõgestavaks, nukraks igatsuseks. Ja ta läks oma korterisse, südames sügav häbitunne.

Nädala pärast muutusid ilmad jälle külmemaks ja areng looduses peatus. Kui ta kavatses metsa minna, pani merelt puhuv kõle kagutuul ta varsti külmast värisema ja ta pidi tagasi linnamajade varju kiirustama. Tema erutus lahtus vähehaaval, muutudes pidevaks ihaldavaks igatsuseks. Kuna Aunet näha ei olnud, sai ta sellest aru nõnda, et tüdruk püsib tahtlikult peidus. Ja võib-olla on tal põhjustki. Jaakko ei suutnud endale ikka veel selgeks teha, mis nende vahel tegelikult oli juhtunud. Mõnikord, ehkki harva, söandas ta pinna väikese värava juurde minna, kust nad tol õhtul olid sisse lipsanud, ja silmitses pisut aega liivast, ühetoonilist hoovi, kus oli tihtipeale lapsi mängimas. Kuid ta häbenes seal seista, sest ta kujutles, et tüdruk vaatab kuskilt ja võib-olla naerab koos sõbrataridega tema üle. Niisugune pettekujutlus solvas tema mehelikku enesetunnet ja ta hiilis võimalikult märkamatult minema.

Jaakko oli juba palju aastaid läbi käinud mõnede omaealiste noormeestega, kellega ta sadamas oli tuttavaks saanud. See ei olnud päriselt sõprus, kuid nad kohtusid üksteisega ka muul ajal kui tööl, kohvikutes, tänaval ja muudes taolistes paikades. Viimaste nädalate jooksul oli Jaakko oma seltsimeestest kõrvale hoidunud, kuid nüüd otsis ta nende seltskonna jälle üles. Külmad vihmased ilmad jätkusid ootamatult kaua. Paari nädala kestel ei paistnud suve tulek põrmugi edenevat. Töötades propsilaevadel, pidi ta kogu päeva veepinnal kiikuval parvel vihma ja tuule käes seisma. Kuna talv oli olnud väga halb, ei saanud ta endale uusi säärikuid osta ja ta jalad ligunesid iga päev külmas

vees läbimärjaks. Ilmusid nähtavale jooksva esimesed tundemärgid, — vahel öösiti valutasid ta jalad niivõrd, et ei saanud magada. Nõnda keskendus tema tähelepanu jälle paratamatult elu argipäevastele, karmidele, möödapääsmatutele sündmustele. Kuid ta ei suutnud neisse suhtuda niisama rahulolevalt nagu varem, sügaval tema südamepõhjas põles mässuline rahulolematus nagu väike tuleleek.

V

Maikuu viimane pühapäev oli esimene tõeline suvepäev. Ilm oli paari päevaga muutunud, nagu seda kevadel tihti juhtub, külmast täiesti suviseks. Kõle tuul lakkas puhumast ja päike ilmus pilvitusse taevasse silmipimestavana ja hõõguvalt palavana. Mere kaldal poodiumil toimus töölisühingu pidu. Jaakko kõndis metsas tantsulava aia taga ja istus viimaks kivile muusikat kuulama. Ta oleks meeleldi läinud tantsimagi, kuid seitsmemargane sissepääsutasu tundus talle liiga kallis olevat. Maa tema ümber oli juba täielikult kuivanud; kivist, millel ta istus, õhkus meeldivat soojust. Puude ja põõsaste lehed olid viimaste ööpäevadega üllatavalt suureks kasvanud; sipelgad askeldasid kanarbiku- ja mustikavarte all ristlevatel teeradadel. Kõikjalt tulvav soojus paitas meeldivalt Jaakko keha; ta tundis elu-olu parema olevat, kui juba enam ammu mitte, võib-olla ehk parema kui kunagi enne viimastel aastatel.

Mõne sammu kauguselt tema istumiskohast möödus kitsas jalgrada, mis näis viivat kuhugi sügavamale metsa. Aeg-ajalt liikus seda mööda tüdrukuid ja poisse paarikaupa ja rühmiti, kuid Jaakko istus neile nähtamatuna omapärase, põõsataoliselt harunenud pihlaka taga. Tal oli mõnus üksi olla ja tükil ajal ei seganud keegi ta rahu. Ta istus liikumatult, otsekui kevadest ja soojusest roidununa. Tantsulavalt jõudsid orkestrihelid tema kõrvu mahedalt ja summutatult; vähehaaval suigutas pidevalt korduv rütm ta kergesse unne, kuhu muusika järgnes talle kummaliselt muutununa. Helid just nagu materialiseerusid, muutusid mereks,

imeilusateks sinisteks, soojadeks, päikesepaistes sillerdavateks laineteks ja kandsid teda oma õlgadel. Ta liugles aeglaselt edasi, ühe laine harjalt teisele, pisut mullitavat ja suliseyat vahtu ümberringi. Ennetundmatu rõõmupuhang täitis ta südame. Ta aimas hämaralt, nii kui unes vahel juhtub, et ta ei ela praegu läbi õiget, tõelist heameeletunnet, vaid on sattunud iseäraliku pettekujutluse mõju alla, kuid sellest hoolimata haaras ta ahnelt selle järele ja nautis seda täite sõõmudega... Kuid äkki ilmus unne midagi häirivat, otsekui ebakõla, mis ajas lainete rütmilise liikumise segi. Rõõmutunne kadus. Ta avas silmad ja märkas kedagi enda ees seisvat.

Pihlaka väikeste heleroheliste lehtede vahelt eraldas ta midagi punetavat, ja kui ta hetk aega oli vahtinud, leidis ta selle lillelise riide olevat. Ta tõstis pilgu üles ja nägi väikest ümmargust kaela ja tuttavat nägu, mis kõõgus päikesekuumusest. Tüdruk seisis vaikselt ja ettepoole kummardunult, silmad uudishimust pärani. Märgates, et Jaakko liigutab, ajas ta end ehmunult sirgu ja taganes pool sammu. Siis tuli ta ümber pihlaka ja jäi Jaakko ette seisma.

«Kas sa magasid?» küsis ta.

«Ma ei tea. Kas ma siis magasin? Siin on nii soe istuda.»

«Miks sa istud siin?»

«Sest ei ole raha, et oleksin sinna sisse pääsenud. See maksab üsna palju.»

«Mina olin seal, kuid mul hakkas igav. Kaaslased läksid juba tükk aega tagasi linna, tahtsin nad seda rada mööda otse minnes kätte saada.»

Kuid nüüd ei paistnud Aunel enam tahtmist olevat teed jätkata. Ta seisis Jaakko ees pisut kohmetunult ja keerutas käes maast haaratud rohukõrt. Teisel käsivarrel kandis ta oma pruuni mantlit, mille ta kuumuse pärast oli seljast ära võtnud. Tema väike moodne kübar oli elegantselt viltu ja selle alt olid lopsakad mustad lokid kaelale ja põskedele valgunud. Päike oli tema ihu juba pruunikaspunaseks põletanud. Jaakko ajas end viimaks püsti; nad astusid koos teerajale ja hakkasid koos sügavamale metsa minema. Mälestus tollest ebatõelisest õnneseisundist, milles Jaakko enne tüdruku tulekut oli olnud, kütkestas ikka veel tema meeli ja tumestas mõtlemist. Ta ei teadnud õieti, kas tema järgnes tüdrukule või tüdruk temale.

Mõne aja pärast hakkas jalgrada kaares mööda väikese lahe serva minema ja maastik muutus madalaks ning soiseks. Nad pidid mättalt mättale hüppama, et jalad kuivaks jääksid. Mitmel korral, kui mätaste vahe näis liiga pikk olevat, jäi tüdruk kõheldes seisma, nõutu ja segaduses. Siis kallutas Jaakko end tema poole ja sirutas käe, millest tüdruk usaldavalt kinni haaras ja kinnisilmi üle ohtliku koha hüppas. Siis aga märkasid nad äkki, et on ära eksinud. Teerada ei hakanud kuskil silma, kuid soine maa näis igas suunas ulatuvat nii kaugele, kui nad suutsid näha. Nad peatusid ühel üsna suurel soosaarel, kus kasvas vana üksik mänd. Maa oli seal tüma ja kaetud kidura rohuga ning täis mahalangenud puuokkaid. Aeg oli juba hiline, sest päike ei paistnud enam puude kohalt, vaid vilkus tüvede vahelt, heites maapinnale pikki varje. Kuid rohi oli alles soe ja meelitas puhkama.

Jaakkot valdas vähehaaval täieliku heaolu ja südamekerguse tunne. See oli just nagu jätkuks sellele, mis ta äsja üksinda oli kogenud, kuid ta teadis selle praegu tulevat asjaolust, et Aune on tema lähedal. Ta laskus pikali ja jäi selili lamades vahtima helesinist, tasahiljukesi tumenevat taevast, kus tuules sõudsid mõned kerged pilvevoonakesed. Aune istus tema kõrval liikumatult, pilk kaugusesse suunatud. Kogu mets uinus hääletuna — ei tuulehõngu, ei prõksatustki kuskil.

Kuid vähehaaval hakkas maa külma uhkama. See oli soojenenud alles üsna pinnalt; kui sõrm läbi rohu pista, tuleb kohe vastu rõske, jahe muld. Külmatunne hiilis tagasitõrjumatult nende kehadesse. Et sooja saada, surusid nad end loomusunniliselt teineteisele ikka ligemale. Nad ei kõnelnud sõnagi sellest, mis varem oli juhtunud, kuid nad mõlemad teadsid, et just too endine tegi neid teineteisele nii lähedaseks. Kuivanud puuokaste ja soomaa kirbes lõhnas oleks Jaakko nagu tundnud nõrka hõngu ühest möödunud õhtust. Tollest õhtust viis katkematu mõtete ja soovide sild tänase

õhtuni. Just selleni olid nad püüdnud jõuda, just seda olid nad soovinud, seda vaikust ja teineteise lähedust.

Öö saabudes tundus lindude laul tugevnevat. Siin-seal kasvavate pajupõõsaste noored lehed omandasid sügava, tumeda värvivarjundi, mis tegi need nagu suuremaks. Otsides teineteise juurest sooja, sattusid nad vähehaaval ohtlikule alale, kus kujutletud õnn muutus tumedaks, kibedaks tusaks. Ekstaasis oli tunda meeleheite okast. Kõik mõttekillud, mis Jaakko oli kogunud oma olemasolu kaitseks naiste vastu, jooksid sel otsustaval hetkel tema peast läbi, kuid samal ajal oli tal meeles pettumus, mille oli endast maha jätnud kiusatuse võitmine. Kui ta oleks näinud mingit lootust tulevikus, oleks ta võib-olla vastu pidanud, kuid lootust ei olnud, oli vaid teadmine, et tema elu ei tõuse kunagi kõrgemale, ja see teadmine murdis tema. Miks peaks ta sellest eluksajaks loobuma? Miks ei peaks ta kunagi anduma joobumusele, mis on avali igale loodud olendile maa peal?

Hoides Aunet süleluses, tundis Jaakko tema keha valulisest värinast, kui väga temagi kartis ja kui jõuetu tema kartus oli. Nad olid saavutanud ekstaasi kõrgeima tipu, kuid see oli täis meeleheidet. Teineteist emmates teadsid nad, et talitavad oma isiklike huvide vastu. Homme või vahest ehk juba hetke pärast peavad nad langema kahetsuse sügavasse kuristikku. Too tulevase kahetsuse vari süngestas juba kogu ümbruskonda, kuhu päike oma viimaseid, kustuvaid kiiri heitis. Linnud siristasid oma viimased, rõõmust tulvil laulud päevale, mis peatselt peab minevikku siirduma. Külmast maapinnast kerkis heledaid, kergeid udupilvi, mis aeglaselt mööda maad edasi liikusid. Kui kõik oli möödas, oli päike juba loojunud ja linnud vaikinud.

VI

Pärast seda ööd kaotas Jaakko kogu kindlustunde ja iseteadvuse. Kui ta oleks olnud nii kõvasüdameline, nagu ta seda endast oli arvanud, oleks ta sellest ümbruskonnast kadunud, vältinud neid kohti, kus ta teadis

Aunet liikuvat. See oleks olnud talle kõige kindlam ja julgem. Kuid ta ei põgenenud. Ta ei olnud võimeline põgenema. Teda ei hoidnud tagasi mitte ainult mure tüdruku saatuse pärast, vaid ta oli ka ise takerdunud armastusepaelusse. See ei olnud enam too isiksusetu loomusund, mille mõju all ta kevadel oli olnud, kuulatades mahla voolamist puudes ja järades männikorba lõhest nõrguvat vaiku. Selle objektiks oli Aune isik. Aune näol, silmadel, juustel, häälel, mõtetel, istumis- ja käimisviisil oli tähtis osa tema fantaasias. Ta tajus neis kõigis midagi erilist, midagi, mis kuulus Aunele isiklikult, mis eraldas teda kõigist teistest inimestest. Aune oli enne olnud vaid tüdruk, kuid nüüd oli temast saanud Jaakko armastatu. Paitades Aune paljast käsivart, vajutades oma sõrmed tema juustesse, mis olid haruldaselt ilusad, tihedad ja süsimustad, või põimides käed tema piha ümber, tundis Jaakko võlujõudu, mis oli hoopis teistsugune kui see, mida mõne tüdruku juuresolek temas enne oli äratanud. Kogu elu sai nagu uue värvingu, uue põhitooni, selle ring avardus ja üksluisesse süngusesse tulvas puhast valgust. Päeval töö ajal mõtles ta õhtule, sellele hetkele, millal nad taas teineteisega kohtuvad, ja sealt säras vastu sügavat, vaikset rõõmu, mis tegi kogu päeva kirkaks ja andis nagu uue tähenduse kogu elule.

Alatine elatumisvõimaluste silmaspidamine oli Jaakkot siiski niivõrd mürgistanud, et ta ka suurima ekstaasi hetkel ei suutnud täielikult unustada tema elu ülalhoidvaid tõsiasju. Tööotsade poolest oli suvi kehvem kui kümnel viimasel aastal. Ta pidi arendama oma rahakasutamisoskuse endisest veelgi mõjusamaks, et võiks säästa mõne marga selleks ajaks, mil viimane laev lahkub. Ta tegi oma arvestused ikka veel nii, et tal tuli vaid iseenda eest vastutust kanda, kuid praegu ei suutnud need kalkulatsioonid tema südant rahustada. Rahutus, mille põhjusi ta ei usaldanud isegi iseenda ees paljastada, varjutas tema kõige õnnelikumaidki hetki. Suve unine, vaikne rahu, too rohu ja lehtede täidlane, liikumatu küpsus, mida ta kõikjal metsas kohtas, tõi tema südamesse alati rahutu ootusemeeleolu, mille ta teadis lõppevat närtsimisega, sügise tulekuga.

Aune suutis olla palju terviklikumalt ja täiuslikumalt õnnelik kui Jaakko. Pikkadel soojadel ja valgetel suveõhtutel, kui nad liikusid metsas või merekaldal, hoovas tema olemusest samasugust täidlust ja ülisuurt rahulolu kui rannaleppade lopsakatest, tõmmukatest lehtedest, mis paisusid mahladest, mida nende juured maa viljakast põuest imesid. Surudes pea poisi rinnale, näis ta unustavat kogu maailma. Sügav, õnnelik, unelev rahulikkus täitis teda tervenisti, peaaegu enese teadmata puhkes ta unistavalt, salapäraselt naerma või pisar-õrnalt laulma, mis pulbitses esile otse tema südame ülikülläsest valulisusest. Taeva ja mere sina, metsa rohelus, lindude rõõmus vidin, putukate sumin, sipelgate jookslemine päikesest kuumaks köetud teerajal liitus nagu vaevukuuldava helilainetusena tema oma elu õnnetäiusliku rütmiga. Vahel tundus talle, nagu võiks ta ka ise puhkeda õide nagu harakputked, mis kasvasid suurte vöötmetena metsas ja kandsid oma paisuvate, mitmeharuliste varte otsas valgeid vängelõhnalisi õiekobaraid. Ta võis tundide kaupa lamada, pea poisi põlvel, millelegi mõtlemata, peaaegu end liigutamata, kusjuures tema olukord lähenes teadvusetusele, kuid heaolutunne siiski jätkus endisest veelgi häirimatumana. Jaakko oli enamasti vaikne ega purustanud tema meeleolu, kuid vahel võis ta äkki tuliseks minna ja tüdruku tormilisse sülelusse tõmmata. Võimalik, et selles süleluses oli alati annus tuska, meeleheidet, kartust, kuid Aune ei tundnud seda. Ta tundis vaid kirglikku ägedust, millega jõulised käsivarred tema ümber põimusid, ja seda, kuidas joobumuselaine temast üle tulvas, uputades tema teadvuse terveni oma võimsasse kohinasse.

Ka Aune harilik, argipäevane elu sai hoopis uue kõla. Päeva jooksul ei olnud ainustki hetke, mis ei oleks olnud täis õnne või õnneootust. Tööd tehes alistus ta juubeldades selle hallile, ühetoonilisele rütmile, sest ka seal avastas ta uue heli, mis purskus esile otse tema armastuse lättest ja pani kõik, mida see puudutas, nooremena, särama, rõõmu tundma. Ta oli võimeline anduma oma tundele terviklikult, täielikult, ilma reservatsioonideta ja hirmuta. Tema igatsus ei sisaldanud

enam valu ega häbi, nagu esimesel õhtul seal soosaarel, millal ta veel ei tundnud armastuse kõiki võimalusi. Ta võis anduda Jaakko taltsutamatuimalegi embusele kiretult, kõrgeimagi joobumuse hetkel säilitas tema olemuse sisim mina oma vankumatuse. Ta tundis end otsekui kasvavat, õitsevat, paljunevat. Ta oli jõudnud oma elu suurimatesse kuudesse, oma kehalise olemasolu tähtsaimasse hetkesse, ja selle kestel unustas ta aja liikumise, päikese igapäevaste tõusude ja loojumiste sügava tähenduse. Mõnikord, kuigi õige harva, märkas ta Jaakko näol murelikku ilmet, kuid see näis peegelduvat just nagu kuskilt teisest maailmast, mille ta ammugi seljataha on jätnud. Õnne nõiaringini ei pääsenud miski tungima. Tal ei olnud tahtmist palju kõndida, parema meelega lebas ta maas, soojas pehmes rohus, ja vahtis ümbritsevat maastikku, mis vaiksetel suveõhtutel uinus neitsilikus roheluses oma pruunikashallil graniitalusel ja mille randu uhtus lahke meri ning valgustas päike peaaegu ööd ja päevad läbi.

VII

Alles augusti keskpaiku Aune justkui ärkas. Elu karmid ja valjud materiaalsed vormid, millega isegi lennukaim inimhing on seotud, tõmbasid tema tagasi oma äärevaldkonda, kust ta viivuks oli pääsenud unelmate ääretusse riiki põgenema. Võib-olla oli ta ehk kogu aja teadnud, et lõpuks niiviisi läheb, kuid ta ei olnud suuteline, selle välja arvatud esimene piinav õhtu soosaarel, selle tähendust küllalt suureks hindama. Õnne ebareaalses maailmas ei olnud nii maisel asjal üldse asupaika. Kuid nüüd oli arvetetegemise silmapilk lähedal ja selle vari langes juba üle tema. Niikaua, kui asi ei olnud veel päris kindel, püüdis ta kogu kartuse oma südames lämmatada või vähemalt peita oma olemuse sügavustesse. See ei õnnestunud kuigi hästi, ühel või teisel viisil tungis see ikka esile nagu suits põlevast majast. Ta ei saanud enam kunagi olla täiesti rahulik ega saavutada toda teadvusetuse piiril asuvat õnneseisundit. Tema tundeväljendused muutusid ägedaks, närviliseks, tuju-

kaks, ta võis ilma mingi nähtava põhjuseta isegi nutma pursata. Vahel tundus talle, et Jaakko aimas tema muutunud meeleolu põhjust, kuid temagi ei teinud sellest kunagi juttu. Ainult Jaakko nägu muutus päevpäevalt kinnisemaks, tõsisemaks, valjemaks. Ja mingil põhjusel tema valjus rahustas tüdrukut. See oli otsekui jõu tundemärk, mis sundis teda tahtmatult hellitama lootust, et Jaakko on ehk siiski võimeline vastutama nende ühise asja eest.

Ja nii olid nad viimaks jõudnud selle päevani, millal lootust ei tundunud enam olevat. Aune oli eelmisel õhtul käinud arsti juures ja viimane oli selle tõeks tunnistanud, mida ta ise oli kartnud. Nüüd magas ta tööst väsinud inimese rasket und, kuid unigi oli täis rahutust. Kui ta mõni minut üle seitsme üles ärkas, oli ta üleni higine. Väike tuba oli peaaegu pime ja seal oli selgesti tunda pesuköögist tulevat keeva leelisvee lõhna. Ta oli harjunud tõusma kohe, kui silmad lahti lõi, ja nii hüppas ta praegugi jalule, kusjuures mõtted pooliti alles une õnnelikus hõlmas viibisid. Ta vilksas murelikult kellale vaadata ja märgates, kui palju see juba oli, asus kärmesti riietuma. Ta pidi Jaakkoga kella poole kaheksa ajal kokku saama.

Tema magamise ajal oli jälle natuke sadanud, sillutisekivid helkisid alles täiesti märgadena õhtu hämaras valguses, kui ta tänavale astus. Kuid õhk tundus pärast sumbunud toaõhku kergena, värskena ja soojana; ta hingas seda ahnelt. Ta oli sellessamas linnas elanud kogu oma eluaja, näinud neidsamu maju ja tänavaid, isegi samu inimesi, kes praegu liikusid väljas tuttavate, kiirustamata liigutustega, — oli näinud neid niivõrd sageli, et ta enam ei pannud neid õieti tähelegi. Nii kaugele kui ta mäletas, oli kõik siin ainult vähe muutunud, nii väikeste osade kaupa korraga, et ta oli kõik need muudatused suutnud peaaegu enese teadmata kokku sulatada. Ümber lähima nurga pöördudes nägi ta kirikukella valgustatud numbrilauda, mille osutid näitasid, et kell oli juba mõned minutid üle poole kaheksa, ja ta lisas sammu. Sel tänaval, kus nad pidid kohtuma, eraldas ta juba kaugelt Jaakko pika ja sihvaka kuju. Jaakko seisis pisut ettepoole kummardunult, müts veidi

viltu peas, mingi kinoreklaami ees, just samasugusena, nagu Aune oli harjunud teda nägema, ja kuigi ta alles äsja oli olnud lõhkemas murest ja kartusest, kirgastas nüüd naeratus tema piinatud nägu. Aune ei saanud kunagi Jaakkole läheneda, naeratamata juba kaugelt, — naeratus otsekui voogas esile kuskilt sügavalt tema sisemusest ja levis vastupandamatult üle näo, kuigi ta ehk ei oleks soovinudki seda. Tüdrukutel oli kombeks ütelda, et poistele ei tohi kunagi näidata, kui suuresti neist lugu peetakse, sest see tegevat neid vaid enesearmastajateks ja rumal-uhketeks, ja seda nõuannet meeles pidades oli Aune mõnikord püüdnud oma naeratust peita ja näida hoolimatuna, kuid see ei olnud kunagi päriselt õnnestunud. Praegu ei teinud ta isegi katset naeratust maha suruda, tema sammud muutusid iseenesest kiiremaks ja kergemaks, ja mõttes katsus ta seletust leiutada, kui Jaakko teda hilinemises peaks süüdistama.

Kuid täna ei küsinud Jaakko temalt midagi. Tema nägu oli väsinud ja tõsine, ja kui ta oli tervitanud, haaras ta Aune käe alt kinni ning pöördus vaiksele põiktänavale, kus ei olnud näha ainustki inimest. Neil oli harjumuseks sammuda alati sedasama teed mööda, kui ei olnud teada, kuhu minna. Tee ei olnud kuigi pikk ja selle lõpust algas päris uus tänav, mis ei olnud veel isegi sillutatud ja mille ääres olid vaid mõned uued puuehitused. Sellest tänavast jõudsid nad jälle tollele looklevale, auklikule metsateele, mis viis merekaldal asuva tantsulava juurde. Kogu tee oli Jaakko üsna sõnaaher ja tema käehaare oli iseäralikult külm ning jäik, vähemalt tundus Aunele niimoodi, ja enne kui nad pärale jõudsid, oli naeratus Aune huulilt hoopis kadunud. Niikaua kui Jaakko on säärane, ei usalda ta temale oma olukorda üles tunnistada. Nad läksid aeglaselt üle tantsulava ümber asuva muruplatsi; möödusid tollest väikesest, laudadest kokkuklopsitud einelauaruumist, mille seina varjus nad kord kevadel olid seisnud, ja jõudsid päris veepiirini, kus nad tuulest kuivatatud kivil kõrvuti istet võtsid. Hakkas juba üsna pimedaks minema, kuid meri uhkas tinahalli valgust, milles kogu ümbruskond näis võõrana ja viirastuslikuna. Kuskilt

kostis mootori kumedat popsumist, nii kaugelt, et silmad ei suutnud seletada laeva, kust see tuli. Tuul oli vaikne ja soe, lained veeresid loksudes randa, aeglaselt ja pehmelt. Kaugemal merel vilkusid paar valguslaiku ja tuletorn, mille valguskiil korrapäraste vaheaegade järel nähtavale ilmus. Nad istusid seal, hoidsid teineteisel käest kinni ja vahtisid sõnatult mere tinakarva pinda. Jaakko oli tihtipeale säärane, millele Aune aga õnnelikel päevadel mingit tähelepanu ei pööranud, kuid täna hakkas see talle vähehaaval väljakannatamatuks muutuma. Mõttes oma seisukorda arutades oli tal üha raskem leida sõnu, millega asjast teatada. Tema rahutus äratas viimaks Jaakko tähelepanu, ta pööras näo Aune poole, pani käe tema piha ümber ja küsis, surudes teda endale lähemale:

«Mis sul viga on?»

«Ei midagi,» vastas Aune ootamatust küsimusest tabatuna.

«Ei midagi? Räägi aga tõtt, ära karda.»

Jaakko häälekõla oli õrn ja tõsine. Ta kallutas pea alla, et paremini tüdruku nägu näha, sest Aune silmad olid pisaraid tagasitõrjumatult täis valgunud. Ta kattis silmad kätega ja nõjatus tasa, summutatult nuuksudes Jaakko rinnale. Jaakko ei öelnud tükil ajal midagi, kuid tema käsi silitas paitavalt tüdruku selga, mis võbises ja värises, nagu oleks tal külm olnud. «Ära nuta,» ütles Jaakko viimaks, «küllap ma tean. Ega see sinu süü ei ole.» Ta kergitas lõua alt tüdruku pead ja vaatas talle otse silmadesse. «Ma olen seda juba aimanud,» jätkas ta, «me peame nüüd mõtlema, mis me saame teha. Ei maksa üldse karta.» Tema hääles kõlas hellus, kuid samal ajal oli seal mingi võõras, karm toon, mis ehmatas tüdrukut. Ta lakkas äkki nutmast ja pühkis silmad kuivaks.

«Mis sa sellega mõtled?» küsis ta kõheldes. Ja kui Jaakko jäi liikumatult ja sõnatult istuma, kummardus Aune päris tema ligi ja sosistas ägedalt: «Kui sa mõtled *seda*, siis ole kindel, et mina ei ole nõus, ei ole nõus, juhtugu mis tahes. Ennemini lähen kasvõi merre.»

Jaakko ei vastanud. Tüdruk uuris erutatult ja murelikult tema nägu ning taipas, et Jaakko oli tõepoolest

just seda mõelnud. Ta tõmbas poisi käe, mis ikka alles tema vöökohta surus, enda küljest lahti ja tõusis kohkunult püsti. Viimastel aastatel, kus kõigil oli olnud kitsas käes, oli säärast asja palju tehtud. Ka tema tuttavate hulgas leidus tüdrukuid, kes olid olukorrast mõne päevaga üle saanud. See oli levinud nagu epideemia just selle osa noorsoo keskel, kes ilma tulevikulootuseta ja kärsitult tööotsinguil ringi eksles. Sellest kõneldi päris avalikult, mõtlematud noorukid peaaegu hooplesid, kui nad usaldusväärses seltskonnas asjast jutustasid. Aune ei olnud siiski kunagi suutnud võita oma jälestust selle vastu. Vaadates tüdrukuid, kes sellega olid hakkama saanud, valdas teda alati sügav, arusaamatu koledustunne, kuigi tema mõistus ütles, et ta ei peaks neid hukka mõistma, sest see oli nii tüdrukuile endile kui ka nende sündimata jäänud lastele kõige parem. Nad ei oleks ju ikkagi suutnud oma lastele kindlustada korralikku tulevikku siin maa peal. Mõttes tunnistas temagi selle õigeks, kuid tema vaist ja tundlik meel hakkasid sellele järsult vastu, lükkasid niisuguse võimaluse vastikustundega eemale. Ta ise ei teeks seda iialgi, mitte mingil juhul, ja märganud äsja, et Jaakko oli säärast võimalust kaalunud, muutus ta süda poisi vastu korraga külmaks. Ta tõmbus temast eemale ja jäi mõne sammu kaugusele seisma, värisedes nagu külma käes. Pisarad olid äkki kuivanud, ta tundis end olevat üksi oma murega; too mees, kes seal kivil istus, pea alla vajunud, oli kauge ja võõras, neil ei olnud teineteisega enam midagi tegemist. Kogu taevast katnud pilve-eesriie hakkas liikuma ja kärises mitmeks tükiks, mis aeglaselt põhja poole hakkasid sõudma. Kärisenud kohast purjetas esile varasügisene suur valvakas kuu ja heitis oma hõbedase väreleva silla üle mere. Kogu ümbruskond muutus järsku teiseilmeliseks, mere tinane värvus, mis oli peegeldunud pilvedest, kadus, ulgumeri väljaspool kuusilda hõõgus tuhmilt, tumedalt, nõrgalt sinetades. Kogu mets täitus mustade, õõtsuvate, värisevate varjudega. Nõrk tuul sahises puude lehisokstes. Nad olid selles iseäralikus valguses nagu kaks varju, kaks hirmu pärast värisevat viirastust.

Jaakko tõusis viimaks üles ja püüdis tüdrukule läheneda, kuid viimane põrkus tema eest tagasi, silmis jäik, kohkumisest tumenenud ilme. Jaakko seisatas. «Kas kardad?» küsis ta vaikselt. «Kas sa kardad mind?» Ta astus jälle sammu edasi, tüdruk taganes jälle. «Ära nüüd jända, ega ma sulle midagi ei tee. No oled sina ka ikka tobu.» Ta sai tüdrukul käest kinni haarata ja tõmbas ta enda ligi, kusjuures tüdruk nõrgalt vastu pani. «Ole nüüd pai, ma ei ole ju midagi öelnud. Mis sind nõnda hirmutas? Aune . . . Aune, kallis.»

Tüdruku hirm hämmastas, aga ka kohutas Jaakkot, ja too päästeplaan, millest ta äsja oli hädaga tuge otsinud, tundus talle järsku niisama hirmuäratavana kui tüdrukulegi. Otse tema südamepõhjast tõusis soe helluselaine ja ta surus Aune ägedalt enda vastu ning sosistas meelitavaid sõnu tema kõrva. Ta ei olevat midagi säärast kunagi päris tõsiselt mõelnud ja küllap ta teisigi abinõusid leiab. Küll saad näha, ole vaid rahulik. Tal ei olnud aimugi, mida ta kavatses või mida ta võiks välja mõelda, kuid ta rääkis selleks, et lohutada niisama palju ennast kui tüdrukutki. Too hiljutine mõte oli nüüd arvestustest siiski alatiseks kõrvaldatud, ta häbenes seda ja tundis vastumeelsust, ta oli pääsenud nagu rängast luupainajast, mille ta nüüd oli võinud minema kihutada. Ja vähehaaval hakkas Aune rahunema, ta keha lakkas värisemast ja ta tõstis näo poisi poole. Kuuvalgel paistis see imelikult kahvatuna ja võõrana, silmaripsmeis sädeles alles pisaratepärleid.

«Kuidas sa võisid seda üldse mõtelda?» ütles ta etteheitvalt.

«Noh,» laskis Jaakko pea alla, «ega ma seda siis tõsiselt ei mõtelnud.»

«Kas tõesti?»

«Ei, see on kindel. Kui sina oleksid nõus olnud, küll siis oleksid näinud, et mina ei oleks olnud.»

Jaakko ei olnud kindel, kas see kõik tõsi oli, kuid tal oli kergem niiviisi mõtelda. Nad seisid kuupaistel kõrvuti, vaadates teineteisele otsa. Elu näis nüüd pisut heledamana, kuuvalgus väreles veepinnal sätendavalt, veidi kollaka varjundiga, murdudes lugematute süttivate lainete harjadel.

VIII

Käesoleval suvel oli Jaakko tutvunud ühe mehega, kelle nimi oli Heikkinen. Nad olid peaaegu kogu suve olnud töökaaslasteks ühe ja sama «otsa peal» — propsilaevu lastimas. Mees oli tumedavereline, pikakasvuline, sõnaaher ja enesessesulgunud, ja kuna ta peale selle oli Jaakkost märgatavalt vanem, ei olnud nende tutvus tööalasest seltsimehelikkusest kaugemale arenenud. Ometi oli Jaakko juba algusest peale selle seltsimehe vastu erilist austust tundnud. Heikkinen oli elukutselt õieti trükitööline, kuid oli halva aja pärast ilma kohata jäänud. Suurest kehakasvust hoolimata oli ta õhtuti tihtilugu, eriti suve algul, palju rohkem väsinud kui teised mehed ja jäi töö lõppedes teistest meeleldi maha ning hiilis üksipäini koju. Töödejuhataja oli tema sugulane, vaevalt ta muidu oleks pääsenudki tööle, sest tahtjaid oli palju. Hätta sattudes valis Jaakko selle mehe meelsamini oma usaldusaluseks kui ükskõik kelle oma eakaaslastest, kellega ta muidu paremini kokku sobis. Paar päeva pärast Aune ülestunnistust ühines ta töölt tulles Heikkisega.

Heikkinen läks tavaliselt koju vaiksete kõrvaltänavate kaudu, kus tal ei tarvitsenud kohata kuigi palju vastutulijaid. Tee kujunes, tõsi küll, pikemaks, kuid ta ei olnud harjunud minema läbi linna määrdunud tööriietes, sest talle tundus, et inimesed vahivad neid alati väga kaua ning arvustavalt. Trükikojas töötades oli ta enne tänavaleastumist ikka korralikult ümber riietunud. Kui Jaakko tema kõrvale ilmus, näis ta esiotsa õige hämmastunud olevat, kuid siis märkas ta, et poisil on midagi südamel, ja ta asus ootavale seisukohale.

Neil oli olnud ületunnitöö, kell ligines üheksale. Tänavalaternad olid just äsja põlema süüdatud. Ühel pool sillutamata ning auklikku tänavat asus mõningaid halle puuhooneid, teisel pool punane plankaed, mille taha oli kuhjatud igasugu materjale. Nad sammusid tükk maad pikkamööda ja peaaegu sõnagi rääkimata, nagu naudiksid nad sooja sügissuvist õhtut, mitte aga ei tuleks töölt. Jaakko nägi, et Heikkinen on taiba-

nud, et ta tahab temale midagi usaldada, kuid sellest hoolimata oli tal raske alustada. Mees paistis küll heatahtlik ja sõbralik olevat, kuid ta oli siiski võõras ja võis ju juhtuda, et ta muigaks nende õnnetuse üle. Nad jõudsid umbes saja meetri kaugusele Heikkise korterist ja Jaakko kavatses oma plaanist juba üldse loobuda, kuid siis jäi Heikkinen korraga valgustatud kohta, laternaposti alla seisma. Ta otsis taskust suitsetamistarbed välja ja pani piibu põlema. Jaakko mõistis, et nüüd peab ta oma asja ära seletama. Kogudes oma julguse kokku, ütles ta:

«Mul oleks vaja teiega ühest asjast rääkida.»

Heikkinen noogutas pead.

«Aimasin seda,» ütles ta.

Tema harilikult nii morn ja kinnine ilme oli nüüd aval ja heasoovlik; see, et Jaakko oli valinud just tema oma usaldusmeheks, liigutas teda nähtavasti pisut ja tõstis tema langema kippuvat eneseväärtusetunnet. Kui Jaakko oma raskustest jutustas, imes ta mõtlikul ilmel piipu, ja kui poiss oli lõpetanud, küsis ta:

«Ja kuidas sa oled mõtelnud asja korraldada?»

«Seda ma just ei teagi,» ütles Jaakko abituna.

Heikkinen popsutas hetk aega sõnatult piipu, uuristades samal ajal jalaga kõvaks sõtkutud tänavat. Siis kergitas ta pead ja ütles kinnitavalt:

«Aborti ma igatahes ei soovitaks.»

«Aborti?»

«Jah, küllap tead . . . seda, noh . . . nurisünnitust.»

Jaakko oli vait.

«Sa oleksid pidanud omal ajal targem olema,» jätkas Heikkinen tõsiselt, «kuid nüüd on vist kõige parem lasta sellel tulla, mis tulemas on. Küll te sellest üle saate. Selles vanuses saab inimene veel kõigest üle.»

Tema tõsine ja mehine hääl julgustas Jaakkot ja ta hakkas jutustama ka muudest raskustest, oma juuretust elust ja lootusetuna näivast seisukorrast perekonnaisana. Rääkimise ajal vahtis ta maha ja urgitses jalaga samal kombel, nagu Heikkinen oli äsja teinud. Tänavalatern valgustas tema näost ainult lõuga, ülaosa kattis mütsisirmist tekkiv vari. Heikkise poolehoid kergendas tema südant, tundus, nagu oleks too tõsine mees osa

tema muredest enda kanda võtnud. Heikkinen kuulas teraselt ja lausus viimaks:

«Kas su paberid on siin?»

«Ei ole.»

«Need on siis alles kodukihelkonnas, eks ole?»

«Jah.»

«Siis on kõige parem, kui sa veel täna õhtul sinna kirjutad ja palud dokumendid siia saata. See ei maksa kuigi palju. Peale selle näeb praegune seadus ette, et paberid tuleb sinna tuua, kus elatakse kauem kui kaks — või oli see kolm — kuud. Siin oled sa elanud pool aastat, on vist nii?»

«Vahest rohkemgi.»

«Seda minagi arvan. Sel talvel see, tõsi küll, sind veel kuigi palju ei aita, kuid järgmisel aastal oled siinse kogukonna nimekirjas olnud juba üle aasta ja kui sul on veel naine ja väike laps, võid üsna kindlalt loota hädaabitöödele.»

Ta koputas piibu vastu laternaposti tühjaks ja pistis tasku.

«Kas tüdruk tööl käib?» küsis ta siis.

«Jah käib, tselluloositehases.»

«Noh, siis on kõige etem, kui kohe ühte lähete, see tuleb palju odavam kui omaette elamine. Teil on veel õige mitu kuud aega ja te jõuate selleks ajaks, kui ta tuleb, üht ja teist väikemehele ümberpanemiseks kokku ajada. Praegusel ajal ei maksa neis asjades nii tähenärija olla, peaasi vaid, et elatakse.»

Ta ei oleks suutnud endalegi selgeks teha, miks on nii tähtis elada, kuid selles küsimuses oli Jaakko temaga täiesti ühel arvamusel. Nad surusid vastastikku kätt ja Heikkinen pöördus koju minema.

«Telli aga juba täna õhtul need kirjad siia, ega sinust maameest ikka enam ei saa,» ütles ta lahkudes. «Ja lase tulla, mis sealt tulemas on. Ei tea midagi, sellest võib ükskord veel kasvõi president saada.»

Jaakko oli tähele pannud, et Heikkinen kõneles nüüd hoopis teistsugust keelt kui kevadel sadamasse ilmudes. Tookord oli tema kõneviis olnud nii täpne ja korrektne, et see oli mõjunud peaaegu koomiliselt. Suve jooksul oli ta seda vist ka ise märganud ja püüdnud sellest lahti

saada, harjutades endale külge rahvapärasema ütlemisviisi, mis ei olnud siiski ligilähedaltki nii vürtsitatud kui teiste sadamameeste keelepruuk. Kuid korralik mees oli ta kõigist oma iseärasustest hoolimata. Jaakko seisis veel natuke aega paigal ja vaatas talle järele. Heikkinen astus väsinult, aeg-ajalt veidi komistades; rohkem kui kaheteistkümne-tunnine tööpäev oli tal nähtavasti võhma kaunikesti välja võtnud. Normaalsele tööpäevale pidas ta praegu juba üsna hästi vastu, kuid ületunnitööd käisid üle jõu. Jaakko ise ei tundnud end põrmugi väsinuna, kuigi ta oli palju kõhetum mees kui Heikkinen. Kuid ta oli ju ka poisikesepõlvest peale raskeid välistöid teinud.

Koduteel tuli Jaakkol sellestsamast tänavaristist mööda minna, kus Aunel ja temal oli harjumuseks teineteisega kokku saada. Ta oli juba üle poolteise tunni hilinenud ja arvas, et tüdruk on ootamisest tüdinenud. Kuid Aune seisis ikka veel seal. Ta oli pistnud käed mantlivarrukatesse nagu muhvi ja seisis kumaras, vahtides õnnetu näoga maha. Kui Jaakkot kella kaheksa ajal näha ei olnud, oli ta tema korterisse läinud, kuid ei olnud isegi sisse pääsenud, sest perenainegi oli kodunt ära. Sügavat rahutust tundes tuli ta siia tänavanurgale tagasi. Kogu suve kestel oli Jaakkol ületunnitöid olnud ainult paaril õhtul, nii et säärast asja ei tulnud talle pähegi. Ta kartis, et Jaakko on kas põgenenud ja tema maha jätnud või siis töö juures vigastada saanud. Kumbki võimalus oli ühesuguselt suur õnnetus. Kuid ometigi ei suutnud ta lahkuda sellelt tänavanurgalt, kus nad suve jooksul teineteisega nii palju kordi olid kohtunud; kui Jaakko ei oleks tulnud, oleks ta seal vähemalt poole ööni seisnud. Tuttavaid nähes tõmbus ta kähku kuhugi pimedasse nurka peitu, et tal nende uudishimulikele küsimustele poleks vaja vastata, kuid pärast nende möödumist ilmus ta kohe jälle tänavale.

Kuna Jaakko oli töörõivastes, ei tundnud Aune teda ära, enne kui ta oli päris lähedal, vaevalt kümne sammu kaugusel. Too rõõmus naeratus, millega ta Jaakkot alati tervitas, tulvas peaaegu silmapilkselt tema hingest esile ja levis üle kogu näo. Kuid see oli nagu nõrgalt

läbipaistev mask, selle alt hakkas hiljutine mure ja rahutus veel selgesti silma. Poisile kätt sirutades ta vabises. Kuid ta nägi, et Jaakko on rõõmsas tujus.

«Kust sina siis nüüd tuled?» küsis ta.

«Meil oli ületunnitöö.»

«Kuid miks sa sealtpoolt tulid?»

Jaakko võttis tal käe alt kinni ja hakkas edasi liikuma, enne kui vastas. Ta jutustas tõetruult, kus ta oli olnud ja mis nad olid rääkinud.

«Heikkinen on hea mees, sul ei maksa karta, ehkki ma talle kõik ära jutustasin,» ütles ta.

«Kas sa tõepoolest rääkisid talle kõik ära?» küsis Aune rahutult.

«Rääkisin, kuid ole muretu. Ega ta seda kellelegi edasi rääkima ei lähe.»

Kuid Aune oli pahane. Ta ei suutnud enam kogu õhtu kestel unustada, et keegi kolmas, kes pealegi on mees, tema asjadest nii palju teab. Ta ei tundnud Heikkist, kuid ta oleks nagu näinud tema nägu ja uudishimulikku pilku silmades, kui too mees tema kehakuju silmitseb. Ja Aune tundis end olevat nagu ihualasti selle pilgu ees, riided ei oleks nagu võinud peita tema keha nende silmade eest. Kui Jaakko plaanitses nende ühist tulevikku, vastas ta küll nõusolevalt, kuid ükskõikselt.

«Sa ei ole sugugi huvitatud,» ütles Jaakko äkki, «tundub, nagu ei oleks minu jutt sinu arust midagi väärt.»

Hoolimata julgetest mõtetest tundis Jaakko oma südamepõhjas siiski rahutust, ja vaimustuse puudumine tüdruku juures ärritas teda. Seepärast oligi ehk tema hääl ülearu pahur. Aune vaatas talle abitult otsa ega olnud võimeline midagi vastama. Too hädine abitus liigutas pisut Jaakkot, ta püüdis häält leplikumaks muutes oma sõnu leevendada, kuid samal ajal oli ka tema ise õhulossist alla kukkunud ja tundis oma meelt masenduvat. Mõte oma kodust oli tundunud nii suurepärasena, naise ja lapse omamine nii peadpööritavana, et ta oli hetkeks unustanud kogu oma närtsima löönud ettevaatuse ja eluhirmu, kuid nüüd langes ta jälle tuttavasse, lootusetusse eluringi. Ilma Heikkise julgustamiseta ei oleks ta suutnud seda üldse kunagi unustada.

Ta jäi viimaks hoopis vait ja laskis end lootusetusest kaasa viia. Iseenesest jäid tema kavatsused samaks mis äsja, kuid nendest oli kadunud kogu veetlus. See oli vaid karmist tõelisusest tingitud möödapääsmatus. Et ennast julgustada, vajutas ta hambad kokku ja pigistas käed rusikasse. Kui vaikus jätkus, tundis ta, kuidas tüdruku käsi tema oma surus. Aune kartis, et on teda solvanud, ja püüdis sel viisil andeks paluda. Kuid Jaakko oli tükk aega vait. Hämaratel tänavatel, mida hõredalt asetatud tänavalaternad halvasti valgustasid, liikusid üksikult või paarikaupa mõningad jõude hulkuvad linlased, tumedad ja pikatoimelised nagu varjud. Soe tuulehingus, tuues kaasa mahalangeva kuiva tolmu lõhna, kõditas nende nägusid. Jaakko korteri ees nad peatusid, Aune ei tahtnud enam sisse minna.

«Sa tuled siis minu juurde elama?» küsis Jaakko lõpuks.

«Tulen.»

«Meid laulatatakse muidugi varsti, kuid ka sinnamaani on ülearune kahte kohta üüri maksta.»

«Jah.»

«Tundub, nagu ei olekski sul õiget tahtmist.»

«Minul või?» Aune hakkas järsku nutma. «Sa kiusad mind, mispärast sa kiusad mind?»

Jaakko vahtis teda hetk aega süngelt. Mõne silmapilgu kestel tundis ta, et ta peaaegu vihkab seda tüdrukut, kes oli ta säärasesse lõksu meelitanud. Nii raske kui tema elu iganes oli olnud, oli see siiski vastutusest vaba olnud. Ta oli võinud minna ja tulla nagu ise tahtis ja sättida oma elu-olu rahakoti kohaselt. Nüüd aga nõuti temalt lausa üle jõu käivaid pingutusi. Kuid siis läks ta süda jälle pehmeks ja ta tõmbas Aune enda juurde.

«Kas ma siis kiusasin sind?» ütles ta lepitavalt. «Kuidas ma sind kiusasin?»

«Sina ise ei taha mind võtta, teed seda ainult kaastundest.»

«Mina ei taha — ära aja juttu!»

«Jah, just. Rääkisid sellest esiti, nagu peaksid tapalavale minema. Säärast asja ma ei taha. Võid oma teed minna, küll mina enda eest hoolt kannan.»

Nad seisid tühjal, tummal hoovil ja hoone must vari peitis nad endasse. Aeg-ajalt kostis aia tagant tänavalt möödamineja samme, mis kopsisid õhtuvaikuses ebaharilikult valjusti. Aune meeleheide piinas Jaakkot, ta teadis, et tüdrukul on õigus. Ta ei tundnud sellest ühendusest enam rõõmu. Kui ta tõepoolest oleks saanud oma teed minna, oleks ta end sel juhul tundnud vististi nagu suurest koormast vabanenuna. Kuid ta teadis väga hästi, et ei saa seda teha. Ta tundis, et toob end ohvriks, kuid samal ajal tõi see ohver talle mõru rahuldust, mis sobis tema lootusetu elukäsitusega paremini kokku kui rõõm vabanemise üle. Surudes tüdrukut enda vastu, tundis ta Aune värisevat keha vähehaaval rahunevat ja nuuksumist vaikivat. Ta lohutas teda nii hästi kui oskas, ja Aune kuulas meeleldi tema sõnu, sest talle tundus kohutavana jääda praeguses olukorras üksi. Tal oli oma kujutlus Jaakkost, ja iga kord, kui Jaakko sellest kõrvale kaldus, tundis ta end solvatuna. Kuid ta oli juba õppinud Jaakkot valitsema ja tema meeleolusid suunama. Ta teadis, mismoodi tal tuleb käituda, et Jaakko jälle niisuguseks muutuks, nagu tema seda soovib. Ta ei hoolinud nii väga sellest, missugune Jaakko tegelikult on; kui ta vaid käitus nõnda, nagu tema tahtis, tundis Aune end rahuldatuna.

Sammudes mööda vaikseid tänavaid koju, mõtles Aune kogu aeg nende uue elu plaanidele. Ta oli palju õnnelikum inimene kui Jaakko ja kodu loomine äratas temas suuri lootusi. Tal endal leidus mõningaid mööbliesemeid, millega nad esialgu võiksid rahul olla, tarvitsemata midagi juurde osta. Ta ei olnud veel kunagi saanud kodu oma meele järgi sisse seada, seepärast täitis nüüd sellele kõigele mõtlemine tema südame rõõmuga. Ka kehvale kodule võib mitmesuguse ilme anda; ta uskus end suutvat selle lausa meeldivaks teha. Ja toitu teadis ta end oskavat valmistada uskumatult vähese kuluga. Nad tuleksid toime, selles ei ole kahtlustki.

Ainult Heikkise nimi näris veel vaikselt tema südant. Ta ei saanud aru, kuidas Jaakko võis küll kõik sellele võõrale mehele ära rääkida. Kuid mida rohkem ta Heikkisele mõtles, seda paremini hakkas ta temaga harjuma.

Mehed on ju kord sihukesed iseäralikud ja ootamatuid mõttevälgatusi täis. Võib-olla on lõppude lõpuks vaid kasuks, et Jaakko oli saanud selle kavatsuse väljastpoolt. Kahtlushetkil võiks ta Heikkise sõnadest veel tulevikuski tuge ja julgustust leida. Sest Heikkinen on ilmselt väga tark mees ja nõuannete järgi otsustades tema ja lapse poolt. Seda meenutades hakkas Aune Heikkise vastu vähehaaval peaaegu poolehoidu tundma, kuigi talle samal ajal tundus, et ta ei saaks sellele mehele silmi vaadata, kui nad vastamisi peaksid seisma.

Aune teadis nüüd kindlalt, et Jaakko on tema oma, kuid ta ei mõtelnud Jaakkole enam niivõrd kui mehele, vaid kui oma lapse isale, inimesele, kes kaitseb tema last elu hädaohtude vastu. Laps oli nüüd kõige tähtsam, laps oli rohkem kui tema ja Jaakko kokku. Lapse kuju tõusis elavana tema silme ette ka siis veel, kui ta juba voodis oli, ja surudes toda kujutletud olendit oma sülelusse, uinus ta õnnelikumana kui juba kaua aega enam mitte.

IX

Kui Jaakko oli kord otsuse teinud, klammerdus ta sellesse kogu oma olemusega. Ebaselgust elus oli tal alati raske kannatada, ja seepärast tõi otsus talle ikkagi suurt kergendust. Ta teadis nüüd kindlalt, mille poole ta pidi püüdma ja milliseid võimalusi tal on oodata. Tema heakäekäigu seisukohalt oli kõige väärtuslikum sellest, mida kogemused talle olid õpetanud, võime kohaneda olukordadega. Nad üürisid kaugel väikeelamute rajoonis pliidiga toa ja kolisid koos Aune vähese kraamiga sinna. Sealt oli pikk tee tööl käia, ja et jõuda õigeks ajaks ning bussiraha muudeks tarvidusteks kokku hoida, tõusid nad tihti juba enne viit hommikul üles. Umbes kuu aja pärast nad laulatati, kusjuures tunnistajaiks olid Heikkinen ja paar Aune töökaaslast. Nad pühitsesid sündmust kohvijoomisega uues kodus. Heikkinen oli toonud kodunt grammofoni kaasa, ja kuna seltskonnaga olid ühinenud veel mõned muudki neiud

ja noormehed, tantsisid nad terve õhtu läbi. Päev oli pühapäev, sünge ja sajune. Kui nad tantsisid, voolas vesi väljas toa ainukest tillukest akent mööda ojana alla ja grammofonimängu saatis tuuleiilide undamine maja katusel ja nurkades. Oli juba üle kesköö, kui nad viimaks võisid heita voodisse, mis oli liiga kitsas kahe jaoks, hommikul vara aga, kui veel vähimgi kuma ei valgustanud sünget oktoobriööd, sammusid nad mööda vihmast ligunenud maanteed juba linna poole.

Nii täpselt kui nad püüdsidki rihtida oma tulusid ja kulusid, põhjustas see sündmus siiski rohkesti ootamatuid väljaminekuid, milleks nad ei olnud osanud ette valmistuda. Kuna Aunel ei olnud pennigi raha säästetud, jäi Jaakko kõigest ilma, mis ta suve jooksul oli saanud kokku hoida. Sellest järgnes, et ta ei saanud sügiselgi endale uusi vettpidavaid säärsaapaid osta, mis talle juba kevadel oleksid ära kulunud. Tema vanad säärikud olid pealtnäha veel päris asjalised, kuid lasksid vett läbi nagu sõelad; kuna ta päevad otsa propsiparvedel seisis, voolas külm merevesi neisse takistamatult sisse. Kevadel alanud valu tuli uuesti ja teravamalt tagasi. Ta ei kurtnud aga kunagi; Aune, veel vähem tema töökaaslased, ei teadnud tema kannatustest midagi. Hommikul olid tema jalad tihti nii kanged ja hellad, et ta sai liikuda ainult vaevaliselt longates, kuid päeva jooksul need alati pisut paranesid. Kuna Aune läks hommikupoolsesse vahetusse juba tund aega varem kui tema, ei saanud ta meest kunagi hommikuti näha. Kuid viimaks kasvasid valud nii väljakannatamatuks, et ta hakkas unes oigama. Keset ööd võis Aune äkki võika, valulise hääle peale, mis Jaakko kokkusurutud hammaste vahelt välja tungis, üles ärgata. Aga kui Aune ta üles ajas, kinnitas ta, et on näinud vaid halba und, ja lamas vaikselt, liigutamata, sundides mõtteid mõnele muule asjale keskenduma, mispeale valud veidi järele andsid. Tal oli justkui häbi naisele oma haigust kohe nii ruttu pärast abielu sõlmimist üles tunnistada.

Kuid neil oli õhtuti, kui päevatööd olid lõppenud, üheskoos olles tihti ka meeldivaid silmapilke. Nad einetasid laua ääres, mida kattis sitsriidest lina, sõid aeglaselt, andumusega, sageli täielikus vaikuses,

misjärel nad pliidi juures istet võtsid. Päris nende maja kõrvalt, kust algas linnale kuuluv mets, võisid nad mahalangenud oksi korjata. Peaaegu igal õhtul oli Jaakkol töölt tulles puukandam õlal, nii et neil vähemalt puid ei tarvitsenud veel kokku hoida. Jaakko armastas tuld ja sirutas ahju juures istudes oma jalad lahtisele uksele nii lähedale kui võimalik, lastes soojusel valusid tuimendada. Aeg-ajalt kummardus ta kõrvalasuvast kastist mõnd kaigast võtma ja pistis selle tulle, mis puurondist kohe ahnelt praksudes kinni hakkas. Aunel oli alatasa süles mingi näputöö, mille kallal tema väikesed, paksuvõitu, kuid väledad sõrmed niplasid. Sel ajal kui ta käed töötasid, kõneles ta heameelega kõigist neist pisisündmustest, mis tal päeva kestel olid juhtunud. Sellega oli ta harjunud, et Jaakko oli nii sõnakehv ja vastas vaid siis, kui see oli möödapääsmatu. Aune ise aga aina rääkis, sest sõnad tulid nagu iseenesest huultele; tal oli peaaegu sisemine sund kõik peaajus elavad ja liikuvad mõttekujud jalamaid sõnadeks muuta. Need puudutasid alati ühtesid ja samu asju, kas siis iseennast, tehast või mõnda isikut, keda ta sel päeval oli kohanud. Sellest kaugemale ei olnud tema meelekujutus suuteline lendama. Ajalehti luges ta vaid õige harva ja suure maailma asjad teda ei huvitanud. Jaakko juuresolek mõjus talle nii, et ta tundis end rahulolevana ja oma elu kindlana. Kehaliselt tundis ta end paremini kui kunagi enne, kogu tema organismi täitis lausa eriline hea tervise tunne. Tüdrukupõlves tema südames asunud kärsitus ja rahutus ning alatine vaikne rahulolematus, mis olid teda lakkamatult ajanud igasugustele tantsupidudele, olid nüüd täielikult kadunud. Ta ei igatsenud rohkemat, kui tal käes oli.

Aastaaeg oli sajune ja pime. Päev valgenes mõneks tunniks hallina ja vett tibutavana. Pime mets mühises nende ainukese akna taga kogu selle aja, mis nad kodus koos said olla; ainult pühapäeva keskpäeval nägid nad oma eluaset porihallis päevavalguses, milles nende vähene kraam näis ujuvat nagu rõskes udus. Öösi, kui kõik muu oli vaikinud, kostis nende tuppa selgesti kaugemal asuva kose tasast kohinat. Kuid see ümbrus ja see aastaaeg oli nende eluga kooskõlas. Kehvus ei torganud nii väga silma, puudus ja hallus kuulusid kogu ümbritseva eluringi juurde. Tule ääres end soojendades vajus Jaakko tihtilugu mingisugusesse poolunne, milles tal oli mõnus olla. Soojus tuimendas valu jalgades ja väsitas meeldivalt keha, kusjuures hing otsekui vabanes keha ahelatest, nii et ta võis vaadelda asju nagu väljaspool iseennast. Aune kerge jutuvadin kõlas ta kõrvus nagu kauge põrin, sõnade sisu ei äratanud temas sugugi huvi. Kui Aune temalt oma küsimusele vastust ootas, pidi ta tihtipeale seda kordama, enne kui Jaakko taibata suutis.

Kuna armastus veel vaid harva täielikuks ekstaasiks tõusis, tõi neile rahuldust just säärane kergelt väsinud, rahulik kodune kooselu. Nad kuulusid ühte, teineteisele. Kuid ometi oli see kokkukuuluvus sageli paljalt väline kest. Kuigi nad nõndaviisi lähestikku istusid, võis Jaakkole mõnikord, kui ta oli ärksam ja elavam kui tavaliselt, siiski tunduda, nagu oleksid nad teineteisest ääretult kaugel, peaaegu kättesaamatus kauguses. Säärastel silmapilkudel, millal teda ei vaevanud valu ega väsimus ja kus naise omamine rahuldust ei andnud, võis ta äkki nagu ärgata ja Aune juuresoleku üle imestust tunda. Ta nägi naise nägu, tema töö kohale kummardunud keha ja kuulis tema häält, kuid need kuulusid kellelegi, keda ta ei tundnud. Nende mõtetevoolused liikusid teineteisest kaugel, need isegi ei teadnud teineteisest midagi. Jaakko mõistis, et need ei ole kunagi koos olnudki. Kõik see, mis neid teineteisega sidus, oli peaaegu nagu midagi, mis neile ei kuulunud, kuid nad olid siiski selle külge aheldatud ja see valitses ning orjastas nende elu.

Kuna neil tuli hommikul vara tõusta, läksid nad tavaliselt juba enne üheksat voodisse. Voodi oli nii kitsas, et nad paratamatult pidid magama päris teineteise kaenlas. Aune magas, pea Jaakko käsivarrel, ja tema juuksed langesid Jaakko kaelale ja põsele. Ta vajus enamasti otsekohe sügavasse, rahulikku unne ja tema täidlane, paisuv keha õhkus kuumust mehe külje vastu, see aga tegi Jaakko olemise piinavaks ja halvaks. Tal oli raske magama jääda. Kui valgus oli kustutatud, oli ruum kottpime ja täitus öö vaiksetel silma-

pilkudel kumeda kohinaga, mida tuulistel öödel sünnitas mets, vaiksetel aga kaugel mühisev kosk. Keset seda kohinat rändasid tema mõtted väsinuina ja segadussesattunuina nagu puuri suletud linnud, kuni halastav uni ta viimaks vabastas.

X

Alles talvel, pärast jõulupühi ja uusaastat, hakkasid Aune mõtted teadlikumalt ja püsivamalt koonduma lapsele, keda ta ootas. Lapsest sai vähehaaval nagu kolmas isik nende hulgas. Siiani oli tema suhtumine lapsesse olnud vaistlik, pooleldi ebateadlik, olgugi et see oli valitsenud tema olemust sellest ajast saadik, millal oli ärganud esimene kahtlus selle olemasolus. Lapse kasvamine tema kehas oli pärast laulatust andnud talle niihästi sügavat kehalist kui ka hingelist rahuldust. Siiani oli see moodustanud tema teadlike mõtete tausta, nende tasandunud tooni ja tämbri, kuid nüüd moodustas see mõtete sisu. Kui nad õhtuti tule ääres istusid, kõneles ta ainult lapsest ja luges päevi selle sündimiseni. Mõnikord muutus ta rahutuks ja hakkas kartma sünnitusvalu või seda, et nende laps võiks ehk sündida vigasena. Taolistel kordadel ei suutnud Jaakko teda sugugi trööstida, see-eest võis aga seda teha nende seina taga elav lesknaine, kes ise oli sünnitanud kuus tervet last. Need olid juba kõik täiskasvanud ja mööda maailma laiali, mistõttu vana naine oli praegu üksildasem kui kunagi enne, ja seepärast tundus talle peaaegu meelitavana, et noor Aune tema teadmistest ja kogemustest tuge otsis.

Jaakko oli viimati tööl olnud vana aasta viimasel päeval. Pärast seda propsilaevu enam ei saabunud. Kord nädalas käis ta töö-vahetalituskontoris; et oma töötatöölise-piletit lasta tembeldada, näiliselt selleks puhuks, kui mõni tööots peaks ilmnema. Kuid kontoris teati väga hästi, et tema naine on alalisel tööl ja et neil ei ole lapsi, ja seepärast olid tema käigud juba ette lootusetud. Ta veetis enamasti kõik päevad metsas, korjates sealt niivõrd palju oksi kokku, et neil tänavu talvel polnud üldse vaja küttepuid osta. Siis tegi ta sel-

leks ajaks söögi valmis, kui Aune töölt tuli. Ja ka muidu püüdis ta majapidamistalituste eest niipalju hoolitseda, et Aune võis nüüd, kus tema seisukord juba kõigile silma hakkas, kogu oma vaba aja puhata.

Talv oli pehme, lund tuli haruldaselt vähe. Metsas võis liikuda igal pool, uppumata hangedesse. Kuna Jaakkol polnud enam tarvidust end töö juures märjaks teha ja kuna ilmad kujunesid püsivalt kuivaks ja ühtlaseks, paranesid tema jalad iseendast peaaegu päris ära. Valu ei olnud enam õieti tundagi, kuid mingi paindumatus ja raskus vaevasid neid talv läbi. Ta ei saanud käia nii kiiresti kui varem; ronides lähedalasuva kalju jäätunud nõlvakuist üles, otsis ta instinktiivselt tuge rohkem kätest kui jalgadest. Sellel kaljul veetis ta pehmete ilmadega tundide kaupa aega. Puid kasvas seal hõredalt, ja kuna need asusid kõrgel, olid puud hästi kättesaadavad merelt puhuvatele tuultele, mis kuivanud oksi maha rebisid — just temale korjamiseks.

Väikeelamute rajoon, kus nad elasid, asetses vähel-dases nõos peaaegu kalju jalamil, olles otsekui selle varju kühmu tõmbunud. Ümbruskonnal oli alles nukker lõpetamatuse pitser; enamik maju oli värvimata, ühtedel puudus aed, teiste õuel oli veel hunnikute kaupa igasugust ehitusprahti. Kuid leidus ka täiesti valmisehitatud maju, millede punetavad, pruunikad või kollakad seinad ja mustad katused rõõmsalt hõõgusid jaanuaripäikese kahvatul valgusel. Pisut allpool avanes pilgule kitsas jäätunud merelaht, kus ristlesid väikeste kuuskedega tähistatud teed. Paremal kitsenes laht veelgi, kujunedes viimaks jõesuuks, kus asus kosk, mille kohinat nad sügisel olid kuulnud. Kosk oli ainult osaliselt jääs, kuid seal oli vähe vett ja kõrv ei suutnud selle kohinat nii kaugelt tabada.

Jaakko meeleolu oli ühtlane ja vaikne, kuid selle põhjas küdes ebamäärane rahutus ja ootus. Ta teadis, et ootab lapse sündimist, mis arvestuste kohaselt pidi toimuma märtsikuus. Sinnamaani peaks nende elu tõenäoliselt jätkuma ilma suuremate muudatusteta. Aune palk oli väike, kuid nii kaua kui seda iga nädal korralikult ikka saab, ei tarvitse nad lausa nälga näha. Kuid rahasaamine katkeb, kui Aune aeg on kätte jõudnud,

ja tollele saabuvale ajajärgule ei saanud ta ilma hirmuta mõelda. Ükskõik kuidas ta ka ei kaalunud, ikkagi ei suutnud ta ühtegi abinõu leida, mis neid sellest üle viiks. See oli nagu pime, must kuristik, mille poole nad üha kiireneva hooga sööstsid. Iga päev tõi selle ikka lähemale ja lähemale. Tõsi küll, ta oleks võinud nagu eelmistelgi talvedel metsatöödele minna, kuid see ei oleks neid kitsikusest päästnud, sest seal ei teeninud tänavu talvel keegi rohkem, kui ise ära kulutas. Peale selle tahtis Aune teda enda juures hoida. Tema väljapääsu-võimalused olid paratamatult otsa lõppenud. Tema meeleolu näiline rahulikkus tuli peaasjalikult sellest, et ta oma südamepõhjas oli end juba saabuva õnnetuse ohvriks jätnud.

Aune aga seevastu ei paistnud sellele kuigi palju mõtlevat. Omal algatusel ei võtnud ta seda mitte kordagi kõne alla. Õnnelikel silmapilkudel oli ta imestamisväärselt muretu ja lootusrikas, ja kui ta rahutuks muutus, tulenes see hoopis teistest põhjustest kui Jaakko rahutus. Laps oli talle juba palju lähem ja elavam tõelisus kui Jaakkole. Omadesse mõtetesse vajudes võis ta end kiigutada ja lapsele kuuldaval häälel midagi ümiseda, nagu oleks too juba ilmsi ja elavana tema süles. Kui ta siis Jaakko näol muiet märkas, jäi ta kohmetult, nagu mõnelt liiga lapsikult tembult tabatuna vait ja põimis viimaks käsivarred Jaakko kaela ümber. Kerides end tema süles nii pisikeseks kui vähegi võimalik ja pugedes peadpidi tema kaenlasse, vadistas ta pooleldi naljatades, pooleldi häbenedes: «Sa ei tohi mind naerda, ei tohi, ei tohi.»

Kui Aune niimoodi tema süles oli, püüdis Jaakko mõttes kujutleda toda last, kelle ootamine nende elu varjutas, kuid see õnnestus halvasti. Väikest last oli ta viimati näinud kodus, kui ta ka ise alles laps oli, ja mälestus sellest ei suutnud tema meeles elavaks tõusta, veel vähem aga oli ta võimeline oma last kui niisugust endale ette kujutama. Pingsalt mõtteid koondades õnnestus tal oma silme ette manada pilt ebamäärasest, räbalaisse mähitud olendist, kel puudusid kõik individuaalsed omadused ja keille vastu ta ei saanud kuigi suurt õrnust tunda. Kuid ta tundis selgesti selle jõu täielikku

vankumatust, millega too alles sündimata olend tema saatust enda käes hoidis. Veel aasta tagasi oli ta võimaluste piirides ise enda peremees olnud. Nüüd oli ta täiesti teisejärgulisse asendisse tõugatud, isegi omaenda mõtetes tuli tal laps endast ettepoole seada. Lapse huvid määrasid nüüd tema suhtumise elu erinevatesse nähtustesse. Talle tundus, et võitlus nende vahel oli alanud juba kaua aega tagasi ja ta oli kaotanud selle kevadel, kui Aune tema teele sattus. Ta oli arvanud, et heitleb iseendaga, kuid oli tegelikult võidelnud tuleviku vastu, mille saatus oli tema kehha usaldatud. Ja tema lüüasaamine oli juba ette ära määratud, nii nagu tulevik alati oleviku enda alla matab.

Kui Jaakko vaikimine liiga kaua kestis, kergitas Aune viimaks pead ja vaatas talle imestunud, uudishimulike silmadega otsa.

«Mis sa praegu mõtled?» küsis ta tasa.

«Ei midagi erilist,» vastas Jaakko tõrksalt.

Ta nägi enda ees naise kahvatut nägu ja uudistavat pilku tema silmades ning tundis tema keha soojust oma ihu vastu õhkuvat. Aune ei olnud rahul tema liiga üldise vastusega, see näis tema meele peaaegu pahaseks tegevat, ja nii ärkas Jaakkol päris loomusunniliselt tahtmine seda kuidagiviisi leevendada. Ta haaras naise õrnemalt oma sülelusse, mispeale Aune, tundes tema käte survet, pea sõnatult alla laskis, kuid Jaakko ei võinud teada, kas tema uudishimu oli leidnud rahuldust. Võib-olla ärkas Aunelgi praegusel hetkel hämar aimus nende hingelistest erinevustest. Jaakko tundis tema keha närvilistest võpatustest, et ta süda ei olnud kuigi rahulik. Kuid kumbki neist ei olnud suuteline sääraseid asju sõnadega väljendama, vaevalt iseendalegi nende laadi ja tähendust määratlema. Vaikuses oli hetk aega midagi rõhuvat, peaaegu hirmutavat, eriti Aunele, kes polnud sugugi harjunud sellega, et tema teadvusse ilmuks küsimusi, mis on tema arusaamisvõimest kõrgemal. Ta lebas ikka veel, pea Jaakko rinna vastu surutud, kuid tema käsi kompas Jaakko nägu, püüdes tabada otsmiku ja põsenukkide vormi, ja alles siis, kui ta oli ära tundnud nende materiaalse püsivuse, ohkas ta kergendusest; luupainaja oli kadunud.

Kui nad lambi ära kustutasid, peegeldas lumi metsas nende tuppa nappi kuma, mille valgusel nende vähene toakraam ähmaselt nähtavaks jäi. Kuupaistelistel õhtutel täitus ruum kuu külma valgusega, ja ärkvel olles ning lamades võis Jaakko näha kaugele metsa, liuskjalt kerkivale rinnakule, kus hääletud varjud puude all hõljusid ja õõtsusid.

XI

Nagu kõik esmakordsed, kartis ka Jaakko vaestehoolekande kantseleid ülimal määral, kuid lõpuks pidi ta selle kartuse ikkagi maha suruma. Aune oli siis juba kolm päeva sünnitusmajas olnud ja neil oli nüüd poeg. Kantseleis olev ametnik kuulas tema jutu osavõtliku näoga ära, kuid temas äratas kahtlust see, et Jaakko oli alles nii vähe aega olnud linna hingekirjas. Tema abistamine kuuluks õieti tema kodukogukonna kohustuste hulka. Nad võiksid küll katsuda Jaakko kodukihelkonna ametivõimudega mingile kokkuleppele jõuda, kuid see võtaks aega ja peale selle võiks juhtuda ka nii, et kodukihelkond nõuab perekonna sinnasaatmist. See tuleks arvatavasti odavam. Aga kui Jaakko sai ära seletada, et küsimus on vaid ajutisest toetusest, lubas ametnik viimaks saata kontrolli nende kodu üle vaatama.

Too ülevaataja oli vana tüse leskproua. Ta pidas eriti lugu vaestest, kelle pesa oli puhas, ja seepärast Aune ja Jaakko kodu meeldis talle. Ta istus seal ehk oma kümmekond minutit. Kõige rohkem hämmastas teda Jaakko noorus.

«Te ei ole vist veel kahekümnenegi?» küsis ta imestunult.

«Saan varsti kakskümmend üks,» vastas Jaakko.

«Aga teie naine?»

«Üheksateist.»

«Ai, ai, küll teil oli aga kiire.» Ta raputas tõsisel ilmel pead ja vahtis samal ajal ümberringi. Omaette mõtles ta, et need inimesed on meeletud, sünnitades lapsi säärastesse oludesse. Kuid siis pehmendas Jaakko noorus ja häbelik abitus tema meelt ja ta tõusis,

et lahkuda. Minnes lubas ta neist kõnelda päästearmeelastele, kellega ta töötas käsikäes.

Selle külaskäigu tulemuseks oli, et vaestehoolekanne nõustus neile andma väikest, iga nädal makstavat toetust senikaua, kuni Aune on jälle võimeline tööle minema. Päästearmee omalt poolt saatis neile toidupaki ja mõned tarvitatud riietusesemed.

Kui naisterahvas oli lahkunud, jäi Jaakko akna alla seisma.

Oli selge, päikesepaisteline õhtupoolik, väljas, metsas, värelesid õhukesel kõvaks tallatud lumel puude varjud, kui merelt puhuv tuul puid nõtkutas.

Ta tundis sügavat kergendust selle üle, et kontroll oli lahkunud ja et tal pole vähemalt mõne aja jooksul vaja kellegagi rääkida. Kuid kergenduse kõrval tundis ta südames veel tolle külaskäigu vastikut järelmaiku. Nüüd on ta siis vaestehoolekande abisaaja, oma parimas elueas, kahekümne ühe aastasena. Väikekorterite rajoonis, tõsi küll, ei peetud seda mingiks häbiasjaks, kuid tal oli vastumeelne paljastada kõigi nende võõraste inimeste ees oma häda ja abitust.

Oma poega ei olnud ta veel näinud. Teate lapse sündimisest oli ta saanud eile, kuid ta ei teadnud, et haiglas olid kindlaksmääratud ajad, millal omakseid patsientide juurde lubati, ja ta oli läinud liiga hilja ning teda ei lastud sisse. Täna õhtul kavatses ta uuesti katset teha. Aune jaoks oli tal taskus apelsin, mis eile oli jäänud üle andmata. Ta mäletas hämaralt, et sääraseid maiusasju oli ikka kombeks haigetele viia, ja see oli maksnud tervelt kaks marka. Viimaks pöördus ta aknast eemale ja tegi endale natuke süüa. Pärast seda läks ta metsa puid korjama. Neis askeldustes jõudis õhtupoolik lõpule ja lähenes aeg, millal ta pidi haiglasse minema. Pärast eilset eitavat tulemust ei olnud see käik mitte ainuüksi meelepärane.

Ta igatses Aune järele, sest need üksinda veedetud päevad olid olnud täis närivat sisemist rahutust. Ta ei olnud võimeline hetkekski keskenduma ega ainsagi meeldetuleva mõtte juurde peatuma jääma. Mõttekujutlused liikusid tema peaajus läbisegi ja ta ei suutnud neid põrmugi talitseda või suunata. Ja mineku-

hetke lähemale jõudes tema rahutus aina kasvas. Kuid viimaks tuli tal ikkagi oma kõige paremad riided selga tõmmata ja uks enda järel sulgeda. Päike oli siis juba loojunud, puude varjud kadunud, mahe videvik langes parajasti aeglaselt ja hääletult üle maa. Et rutem jõuda, läks ta otse läbi metsa, mida ta talve jooksul oli hästi tundma õppinud.

Minek kestis ligi tunni. Käies tundis ta ajuti suurt uudishimu oma poja vastu: mis nägu ta on? Missugused silmad või juuksed tal on? Kuidas ta naerab või nutab? Need küsimused sundisid teda lausa vaistlikult kiirustama, kuni jälle mõned teised mõttekujud temas teiselaadilist rahutust äratasid. Nii jõudis ta lõpuks haiglasse ja täna oli tal parem õnn kui eile; ta juhatati väikesevõitu ruumi, kus oli neli voodit. Ühes neist lamas Aune.

Kui Jaakko naise voodile lähenes, hämmastas teda Aune näo sügav, särav-puhas kahvatus. Aune suurepärane kehaehitus oli teinud sünnituse võrdlemisi kergeks. Kui Jaakko ruumi ilmus, tulvas naeratus, millega ta meest alati oli tervitanud, kohe tema näole, mille kahvatust kirgastas mälestus läbielatud kannatusest. Ta ulatas oma väsinud ja alles jõuetu käe, millest Jaakko pisut nagu arglikult kinni haaras ja seda tasa surus. Ruumis olevate võõraste naiste pilgud ajasid Jaakko segadusse ja ta ei suutnud oma naisele tükil ajal sõnagi lausuda. Seistes seal oma kulunud ülikonnas, vaikiv, kõhn, näol nälgimisest tekkinud sinaka varjundiga kahvatus, ei jätnud ta sugugi õnneliku isa muljet. Kuid ta oli ometigi isa. Ja kui ta naisele veidi lähemale kummardus, nägi ta üle Aune õla äkki poega. Too paistis uskumatult tillukesena, hakates valgete mähkmete vahelt vaevalt silma. Jaakko kummardus natuke erutatult veelgi lähemale ja hämmastus selle väikese näo iseäralikult punetavast värvusest ja peakuju kühmlikkusest. Laps ei maganud, vähemalt olid silmad lahti, kuid oli näha, et ta veel ei tajunud seda maailma, kuhu ta oli sündinud. Tema silmade vikerkest ei kajastanud mingit inimlikku ilmet, ta seisis otsekui väljaspool rõõme ja muresid ja kõiki inimlikke meeletunnetusi. Ta vaid oli olemas, lebas hääletult ja liikumatult, just

nagu ebateadlikunagi teadlik oma valitsejapositsioonist. Jaakko püüdis asjatult oma südamepõhjast otsida usku: see on minu poeg. Ta ajas end sirgu ja kohtas Aune küsivat pilku.

«Ta on väga pisike,» ütles ta tasa.

Aune tõlgitses tema vaikimist kui häbelikkust ja pigistas sõnatult naeratades tema sõrmi.

«Ei ta olegi nii eriti pisike,» ütles ta, «kaalus ligi kolm ja pool kilo.»

«Mõtlesin sellega, et ta on väga kena,» parandas Jaakko.

Aune lakkas naeratamast, ja heitnud pilgu teiste naiste poole, sosistas salapäraselt: «Ta on imetlusväärne, jutustan siis, kui koju tulen.»

Aune näole oli tulnud uus, võõras ilme, mida Jaakko ei olnud kunagi varem näinud. See oli vististi tema viimaste suurte läbielamuste tagajärg. Ja Jaakko südames välgatas jälle, nagu tihti ennemgi, aimus sellest, kui kaugel nad teineteisest olid. Too uus ilme sisaldas midagi, mida Aunes varem ei olnud. Oma siseelus seisid nad üksinda ja kumbki kasvas oma eri suunas, sest nende läbielamused olid nii erinevad. Mõtetega ei suutnud ta seda asjade seisukorda tunnetada ja seepärast tegi see ta nukraks. Ta tundis end olevat suletud omaenda üksildusringi, millest ta ei olnud võimeline välja murdma.

Enne lahkumist vaatas Jaakko last veel korra, ja jällegi hämmastas, peaaegu kohutas teda tolle väikese olendi tardunud, teadvusetu ilme. Talle tundus, et laps võiks niisama hästi olla mõne teise kui tema oma. Laps pööras korraga veidi pead ja tema pilk näis sattuvat otse Jaakko silmadesse, kuid tema enda silmad püsisid niisama liikumatuina kui ennegi. Miski ei osutanud, et ta oleks võimeline tajuma maailma, mis teda ümbritses. Aune sõnas naljatoonil, et poja nina on täpne jäljend isa ninast, kuid Jaakkole tundus võimatuna, et säärane arenemata, nukutaoline nägu võiks kedagi meelde tuletada.

Kuid laps ei olnud Jaakkole siiski ükskõik. Miski eraldas teda kõigist muudest inimlastest, kelle vastu ta võib tunda vaid möödaminevat huvi. Ta tundis

loomusunniliselt, et neile teistele ei tähendanud laps ligilähedaltki sama mis temale. Nood teised olid ise tahtnud last, ise kutsunud selle esile sealt, mis on inimesele vaid tühi pimedus. Nad võtsid kogu sündmust palju kergemalt, loomulikumalt, pinnapealsemalt, kuna nad olid harjunud mõtlema, et lapse sündimine kuulub elu igapäevase kulgemise juurde. Tema enda elus aga sellevastu oli see tähendanud elu suurt ja põrutavat segipaiskumist, rööpaist väljajooksmist, peaaegu nagu vangisattumist. Seepärast oli tema huvi lapse vastu oma iseloomult teistsugune, see raputas elutunnetuse rohkem segi ja oli valusam kui neil teistel.

Jaakko näol vahelduvad ilmed tegid Aune viimaks rahutuks. Ta hakkas taipama, mis Jaakkot vaevas, ja küsis äkki, kuidas lood kodus on. Jaakko jutustas talle ära lihtsa tõe toidupakist ja toetusest, kuid nii tasa, et teised naised seda ei kuulnud. Aune vaikis, ja lapse õnnelikust sündimisest tekkinud loomulik rõõm tuhmus tema südames. Ta nägi end mõttes minevat Jaakko kõrval tuleviku poole, mis ei olnud ainult tundmatu, vaid ka hirmutav. Pööranud end järsku lapse poole, seadis ta selle riidehilbud nii, et väike nägu terveni nähtavale tuli. Ta kuulis teda tasakesi hingavat, aga üha tugevnevate ja julgemate tõmmetega. Ja Aune tundis äkki nagu Jaakkogi äsja, et see ei ole ainult tema laps, vaid uus, iseseisev inimene, kelle kõige sisemisem otstarve on suletud nagu kinnisesse ümbrikku, millest kõrvaline isik, isegi mitte ema, midagi näha ei saa. Hämmastunult ja rabatult vaatas ta Jaakko poole, ja kumbki neist ei olnud suuteline väljendama, mis nende südamepõhjas liikus. Nii haarasid nad teineteise käe ja vaatasid teineteisele tummalt otsa, kuni Jaakkol tuli minema hakata.

Kui Jaakko kodu poole sammus, valitses metsas juba peaaegu täielik pimedus, kuid ta tundis puude ja kivide vahel väänlevat teerada nii hästi, et ta ei kartnud eksimist. Ta mõtles jälle, et tal on nüüd poeg. Ta on nüüd isa. Kõik see ununes, mis too sündmus oli tema teadvusse toonud, alles oli üksainus kaos, millest ta suutis eraldada vaid teisejärgulisi üksikasju. Kuid tema meeleolu oli siiski vabam kui paar tundi tagasi, millal ta

sedasama teed mööda oli linna poole läinud. Oli ju külaskäik haiglasse nüüd õnnelikult seljataga, ja ega poja sündimine, mida ta nii väga oli kartnud, sisaldanudki midagi halba. Kõik oli muidu endine, välja arvatud see, et maailma oli uus inimene sündinud. Kui Aune koju tuleb, jätkavad nad elu jälle üheskoos. Ja kevade tulekul saab ta sadamas jälle tööd. Päevad ja ööd roomavad tulevikust aeglaselt esile, vajutavad igaüks oma märgi tema teadvusse ja tema kehasse ning ongi läinud. Võib-olla sünnib neile veel teisigi lapsi. Nemad vananevad, lapsed kasvavad suureks ja lendavad viimaks ära, ja nad jäävad istuma üksi, nagu vana naine, kes elas nende naabruses. Kuid lapsed alustavad uuesti sedasama muinasjuttu, mille Aune ja tema on just parajasti üle elanud. Ja ta küsis endalt: mispärast peab elu nõndamoodi jätkuma sugupõlvest sugupõlve? Ta ei teadnud, et miljonid temast targemad olid seda küsinud, kuid mitte keegi polnud vastust saanud.

Koju jõudes keetis ta teed ja istus akna juurde sööma. Pimedusse peituva metsa ähmaselt paistvate puutüvede vahel seletasid ta silmad lume nõrgalt sinetavat kuma. Soe tee rammestas teda pärast pikka ja kurnavat päeva. Kuid enne magamaminekut tuli talle veel elavalt meelde Aune käepigistus, mis oli kõnelnud talle seda, mida nad sõnadega ei suutnud seletada. Ta lamas liikumatult pimedas toas, lastes tol mälestusel end jälle ühendada nendega, kes olid tema juurest ära, kuid kelle järele ta igatses.

Öö üha enam pimenedes näis metsa mühin ägenevas lõunatuules, milles oli juba aimuse võrra tunda oma ahelaid murdva mere soolast niiskust, tugevamaks minevat.

NOVELLE JA LAASTE

RAUDSETE KÄTE USK

Ville Hytönen oli Savost noorelt siirdunud rannalinna otsima paremat teenistust kui sulasepalk. Usin, ettevõtlik ja kokkuhoidlik, nagu savolased üldse, jõudis ta olusid silmas pidades hästi edasi. Võtnud kahekümne kuue aastaselt naise, ostis ta sinnamaani asustamata saarelt tüki maad ja hakkas kaluriks ning põllumeheks. Kaup osutus väga kasulikuks, sest kalapüük tasus end hästi ja aegamööda hakkasid ka põllumaad lokkama.

Viiekümne viie aastasena tunti teda juba laialdaselt kui jõukat meest. Tema eeskujust julgustatuna oli vahepeal saarele asunud teisigi elanikke, kuid neist ei jõudnud keegi ligilähedaltki nii hästi edasi, sest Hytönen oli kogu harimiskõlvulise maa enda kätte jõudnud haarata, kuna saar oli suuremalt osalt viljakandmatu kivirähk ning soine padrik. Ja varem kosunud, oli ta jõudnud ka kalapüügiriistad kõige paremale järjele seada.

Tal oli viis last, neli poega ja üks tütar. Tütar koolitati ülikoolini välja, kuid poegadele peeti küllaldaseks, kui nad õppisid lugema ja kirjutama. Poisid pidid kasvama seni ema hoole all, kuni nad isa töödest suutsid hakata osa võtma, ja siis võttis isa nende kasvatamise enda peale. Neist kasvasid suured, tugevad mehed, iseloomult mornid ja vaiksed. Saare üksildus ja kaluri karm elukutse olid hävitanud nende iseloomust kogu selle elavuse, mida neilt kui savolastest isa ja ema järglastelt oleks võinud oodata.

Üks poegadest oli siiski erand, kolmas järjekorras, nimega Albert. Ta oli ema lemmik, peenema kehaehi-

tusega kui vennad, kuid jõu ja kärmuse poolest nendega võrdne. Iseloomult oli ta tujukas, vahel unistav, sügavaisse mõtteisse vajunud, vahel jällegi kõigist teistest elavam. Ta luges meeleldi kooliskäiva õe raamatuid, mida too koju tõi ja millest keegi teine ei hoolinud, ja käis isegi linnas tantsimas. Talutöödele ta just suurt tähelepanu ei pööranud, oli usin, kui ette tuli, kuid vahel vedas ka seanahka.

Hytöste lähimaks naabriks oli Viik. Too oli tulnud saarele kõige viimasena ja ta käsi oli kõige halvemini käinud. Ta oli nõrga iseloomuga mees ja joomar, ja poegi tal abiks ei olnud. Tal oli kolm tütart: Anna-Mari, Hilda ja Helmi, ja need tütred tema talu üleval pidasidki.

Aasta pärast seda, kui Viik oli saarele asunud, abiellus Hytöse vanem poeg Ville Anna-Mariga, ja samal ajal lobiseti, et Albert keerlevat Helmi ümber. Kindlasti seda siiski ei teatud, sest noored pidasid asja hoolikalt saladuses, ja peale selle nähti Albertit, kui ta linnas käis, järjekindlalt ka teisi tüdrukuid saatvat.

Just sel ajal tuli Hytöse tütar Liisa, kes oli esimest talve ülikoolis, pealinnast suvevaheajale. Temaga oli kaasas sõbratar, võõras neiu, väga ilus ja noobel, kuigi nüüd kehvaks jäänud perekonnast.

Unistava meelelaadiga Albert armus meeletult tollesse tüdrukusse. Kuid tüdruku pimestav ilu ja lihvitud käitumine röövisid temalt kogu julguse ja lootuse. Ometigi ei suutnud ta tüdrukute lähedalt eemal olla. Jättes kõik tööd hooletusse, järgnes ta neile igale poole, enesessesulgunud, vaikne, alati valmis aitama nagu truu koer. Tihti kõndis ta öösitigi tüdrukute kambri akna all. Kui isa ja vennad teda tööle nõudsid, vastas ta neile vihaselt ja turtsakalt ega läinud. Ta ei saanud mõelda muule kui tüdrukule ja tolle lugematutele veetlevatele omadustele, mille nägemine pani ta vere keema. Tema südames põles kirg, kasvades päevpäevalt üha nõudlikumaks. Lõpuks muutus see lausa haiglaseks. Tüdruk tundus olevat temast niivõrd palju kõrgemal, et ta ei võinud mõeldagi tema võitmisele tavaliste vahenditega. Kuid kirg soovitas talle uusi, tugevamaid vahendeid, mille kasutamise mõttest tal

ajuti oli peaaegu võimatu loobuda, kuigi need panid tema endagi kohkuma.

Hilda Ek'ile — nõnda oli tüdruku nimi — ei võinud jääda märkamata, mis noormehe hinges liikus. Ta tabas teda mitu korda endale vahtimas pilguga, milles ei saanud eksida. Too pilk pani teda kergelt värisema, kuid ta oli liiga kogenematu, et mõista selle tõelist laadi, ja ta hakkas tulega mängima. Tema enesearmastusele tegi see lõbu, kui ta nägi, kuidas see tore nooruk, kelle iga kehaliige oli jõuline ja nõtke nagu metsloomal, rammestus ja nõrkes armastusest tema vastu. Ta asus noormeest enda külge köitma, hoides teda samal ajal endast nii kaugel kui võimalik, ja tegi seda niisugusel täiesti südametul kombel, nagu vaid meeldida püüdev naine ja saagiga mängiv kass võivad oma ohvrit piinata.

Too ebaloomulik vahekord arenes nii kaugele, et kurjus Alberti südames täielikult võimust võttis. Ta mõtles välja jälgi plaani ja haudus seda mõtteis päevad ning ööd, ja süngelt erutatuna, nagu enesepooja parajat oksa otsides, ootas ta hetke, et võimalust leida seda täide viia.

Ja see hetk tuli.

Liisal, Alberti õel, ei olnud aimugi neist nägematutest niitidest, mis tema venna ja sõbratari ümber keerdusid, kuigi ta alatasa nende seltsis oli. Ta nautis selleks liiga ahnelt oma suvist vabadust, noore ja terve inimese viisil elamishimulisena ja egoistlikuna, et teiste asjadele tähelepanu pöörata. Alberti iseäralikku käitumist pidas ta oma külalise poolt esilekutsutud häbelikkuseks, ja tihti ta õrritaski venda selle pärast.

Ühel päeval kanti Liisa koju väljaväänatud jalaga. Ta pidi mitu päeva voodis lamama. Ja nõnda lamades tuli talle pähe mõte saata vend ja sõbratar linna mõningaid ostusid tegema. Hilda ei tahtnud esialgu nõustuda, sest viimastel päevadel oli ta hakanud Albertit instinktiivselt kartma, kuid Liisa innukate palvete peale ta viimaks läks.

Nüüd võttis kurjus Albertis hoopis võimust. Ta viivitas linnas meelega nii kaua, et hakkas juba videvikuks kiskuma, kui nad koduteele said asuda. Oli sünge

õhtu, sadas ja tuul oli tõusnud väikeseks tormiks. Paremat ilma ei oleks Albert osanud oma plaanidele oodata.

Umbes poolel teel oli madal, laiadest karipealsetest ümbritsetud kaljulaid, mida kutsuti «seljandikukariks». Selle laiu lähedal ajas Albert paadi meelega kummuli ja päästis nii enda kui oma kaaslase laiule ujudes.

Kodus ei osatud neid saarelt otsima minna, sest arvati, et nad on halva ilma pärast ööseks linna jäänud. Alles järgmise päeva õhtupoolikul juhtus linnast tulev postiveo-mootorpaat nad leidma ja tõi koju. Mis nende vahel oli juhtunud, sellest ei tahtnud kumbki poolt sõnagi lausuda, kuid selle tagajärjeks oli, et preili Ek veel samal õhtul oma kraami kokku pani ja ära reisis.

Pärast seda Albert enam ei proovinudki tööd teha, vaid asus sihilikult oma elu hävitama. Ta viibis ööd ja päevad otsa kodunt ära, Viiki tares pummeldamas. Tollest popsitarest oligi viimasel ajal saanud tõeline reostatud pesa, salakaubavedajate ja muude jätiste ulualune. Toored, kuritegelikest elukutsetest karastatud mehed, kes olid jumala ja inimeste seadused hüljanud, pidasid seal oma öiseid pillerkaare. Kui vennad ja isa Albertit säherduse seltskonna pärast noomisid, sattus ta marru, lahkus kodunt hoopis ja ühines salakaubavedajate jõuguga.

Veel samal suvel, sügise poole, sai talle ühel pimedal ööl linna lähedal tekkinud löömingus osaks tollivalvuri kuul. Ja kui teade tema surmast saarele jõudis, uputas Viiki Helmi enda.

See oli esimene õnnetus, mis tabas Hytöse perekonda pärast pikki õnnelikke, edukaid aastaid. Ja kõik teadsid, et see ei puudutanud just vähe neid inimesi, kes alati olid uhkeldanud oma aususe, andekuse ja väärikusega. Nüüd oli üks nende hulgast kui metsik kontrabandist maha lastud. Üldiselt oli tuntud ka Alberti vahekord Viiki Helmiga, ja nõnda siis aeti ka tüdruku surm tema süüks. Ja inimesed, kes tõusva kadedusega olid näinud Hytöseid aastate kestel teistest üle kasvavat ja jõukamaks muutuvat, tuletasid nüüd kahjurõõmuga meelde, et Albert oli Hilda Ekiga öö lagedal kaljul veetnud ja et tüdruk oli kohe pärast seda vihaselt

ära reisinud. Seal siis oli nende tõusikute kiidetud ausus ja väärikus!

Vana Hytönen kannatas selle tormi — nii poja kahetsemisväärsest saatusest tekkinud kurvastuse kui ka teotused — välja vankumatuna nagu vana pedajas, mille juured on alles terved ja sügaval mullas. Kuid tema naine murdus, varises oma viimasteks eluaastateks voodisse, süda nõrk, purustatud, väikesestki meeleärritusest võis ta hinge heita.

Ainukeseks muutuseks, mida vana Hytöse juures pärast neid sündmusi võis märgata, oli tema uuenenud iha töö ja uute ettevõtete järele. Ta näis nagu noorenevat, kasvavat jõu ja algatusvõime poolest. Ta lammutas oma vana maja ja ehitas asemele uue, toreda kahekorruselise hoone. Siis asus ta kallale saare kõige kehvematele ja kivisematele maadele, millest ükski inimene ei olnud iganes undki näinud, et need võiksid kasvatada muud kui kanarbikku ja sammalt, kaevas kivid kohalt, juuris ja kraavitas, juhtis kuivadesse kohtadesse vett, ja kolme aasta pärast lainetas seal vili. Seejärel tuli järjekord soode kätte; need roogiti padrikust puhtaks, kuivatati ja muudeti heinamaadeks. Ta vedas saarele sisse kariloomi, veiseid, lambaid ja sigu ning müüs karjamajandussaadusi linna. Ja kõige selle kõrval ei jätnud ta hooletusse ka kalapüüki.

See ei olnud enam inimese terve soov saavutada kindlustatud ja sõltumatu olukord, vaid iha rikastuda. Ta sundis pojad tööle, ennekuulmatult tööd rühmama. Ja need kuulasid nurisemata sõna, sest olles kogu oma eluaja kasvanud isa võimualustena, oli isa tahe neile ka täismeestena niisama kõrge seadus kui varem, poisikesepõlves. Ja neil oli edu. Millega nad ka pihta hakkasid, iga töö edenes ja õnn oli nendega. Nende jõukus ja kuulsus kasvasid päev-päevalt.

Möödus kümme aastat ja esimese õnnetuse löödud haavad olid täiesti kinni kasvanud. Siis tabas õnnetus neid teist korda ja vana Hytönen pidi nägema, kuidas suurem osa kümne aasta usina töö tulemustest kaotsi läheb.

Tema tütar Liisa oli abiellunud kellegi pangaametnikuga, kes varsti osutus õige kõlbmatuks ja kergemeel-

seks meheks. Ja ühel päeval selgus, et tema arveraamatud näitasid suuri puudujääke, mida ta ei suutnud katta. Vana Hytönen avas oma kukru, et päästa väimees vanglast ja tütar avalikust häbist. Ta saatis väimehe Ameerikasse ja tõi tütre ning tema väikese poja koju.

Tütar tuli isakodusse tagasi kehaliselt nõrgenenuna ja tahtejõuetuna. Õnnetus puudutas teda sügavalt, sest ta armastas oma meest ikka veel. Isa silmitses teda hetke ja ajas ta siis koos vanema poja naise Anna-Mariga karjalauta lehmi talitama. Ja tütar läks, tütar, keda kogu perekond oli omal ajal hellitanud ja kelle käed ei olnud kunagi jämeda töö külge puutunud. Ta võttis nooblid rõivad seljast ja tõmbas endale ümber Anna-Mari laudahilbud.

Kui isa kahe nädala pärast tütre verele lõhkenud väikesi käsi, määrdunud nägu ja sõnniku järele haisevaid laudaseelikuid nägi, kohkus ta muudatuse üle. Ta märkas end äkki tütart põlgavat. Ta mõistis, et tütar on täiesti tahtejõuetu ja iseseisvusetu olend, hoolimata kõigist oma teadmistest ja haridusest. Isa oli öelnud talle: mine lauta, ja tütar oli läinud, alandlikult nagu teenijatüdruk, selle asemel et püüda kätte saada seisukohta, milleks kasvatus teda õigustas.

«Kas sa oled ikka minu tütar?» küsis vana mees tusaselt.

Tütar vahtis talle väsinud, imestunud silmadega otsa, taipamata tema küsimuse sihti.

«Kas sa oled ikka minu tütar?» kordas isa. «Miks sa enda sääraseks oled teinud? Kus on su ilusad riided, valged käed ja peen ihunahk?»

«Isa,» ütles tütar, «ise sa ju käskisid mind lauta minna.»

«Hea küll,» käratas isa raevu sattudes, «mine aga mine oma lauta. Ma muretsen sulle kümme, kakskümmend veist veel juurde.»

Ja ta muretses need.

Ville Hytönen oli nüüd kuuskümmend viis aastat vana, kuid näis märgatavalt nooremana. Tema läikiv ning sile kukal punetas ja käte haare oli väle ja jõuline nagu noorel mehel. Ta oli elus saavutanud seda, mida oli tahtnud. Tal oli jõukust rohkem, kui ta vajas. Tal oli terveid ja tugevaid lapsi ja lapselapsi. Tal oli elus olnud edu, millega võrdset ta polnud kuskil näinud. Tõsi küll, tal oli olnud ka õnnetusi, ta oli kaotanud naise ja ühe poegadest ning tundnud ja tunneb ikka veel kurvastust tütre pärast. Kuid ometi ei teadnud ta kedagi oma-ealist, kes oleks pääsenud kasvõi niigi vähesega.

Ja siiski asus kuskil sügaval tema hinges mässumõte ja rahulolematus saatuse ja elu vastu, see näris alatasa ja kibestas tema elu nagu uss. Kuid ta ei tahtnud seda tunnistada, kuna selleks ei oleks pidanud olema mingit põhjust. Ta tegi enda kõvaks kui raud. Mitte miski ei saanud tema mõtteid ega meelerahu rööpaist välja lüüa. Kui juhtub õnnetus, tuleb see asjaolust, et õnnetused kuuluvad paratamatult elunähtuste juurde.

Ainuke, mis tõepoolest on püsiv ja midagi väärt, on töö. Ta oli näinud oma põldusid kasvavat ja õitsevat seda rohkem, mida rohkem ta neile tööd ohverdas. Ta oli näinud oma rikkust ja võimu aasta-aastalt suurenevat sellepärast, et ta teistest usinamalt oma põldudel ja kalavetel tööd rügas. Ja ta uskus töösse. Töö on ainuke ja igavene, siht ja eesmärk.

See põhimõte oli elutsenud tema hinges noorusest peale, kuid alles õnnetused olid teinud selle nii selgepiiriliseks, kõigutamatuks ja valitsevaks, kui see nüüd oli. Nüüd ei olnud tal enam muud naudingut, tõde ega usku kui töö.

Ja seepärast asus ta nüüdki, nagu ka pärast eelmist õnnetust, ägedamalt kui enne töö kallale. Tal tuli tahtmine kogu saar oma valdusesse saada. Ta ostis esmalt kogu tarvitamiskõlbmatu maa, kasutud rannakaljud kaasa arvatud. Seejärel läks ta kurikavalalt ja külmalt nagu vanaõelus ise naabrite kallale. Peaaegu igaüks neist oli talle endisest ajast võlgu, ja nüüd ässitas ta neid uutele ettevõtetele ning andis piiramatult krediiti. Ja kui sobiv silmapilk oli saabunud, litsus ta nad nagu kärbsed üksteise järel lömaks. Ja viimaks oli saar iga ruutjalani tema oma.

Ville Hytönen oli nüüd vägevuse tipul, oma elu kõige kõrgemal kohal. Saare iga elanik oli tema palgaline või

vähemalt mingil viisil temast sõltuv. Tal oli maad väikese kihelkonna võrra ja tema aastatulud olid nii suured, et see tema-nimeline noormees, kes kord Savo metsakolkast laia maailma läks, ei oleks osanud undki näha, et midagi säärast võiks olla isegi maa valitsejatel.

Kuid siis arvas saatus, kes alati tema teel oli olnud, heaks märkida lõpu tema eduteele. See sirutas käe välja ja hävitas hoone, mis nii suure vaevaga oli üles ehitatud.

Ville Hytönen arvas end nüüd nii vägeva olevat, et võib teha, mis süda iganes himustab. Kui ta saare terveni enda kätte oli saanud, ei rahuldanud see teda enam. Ja uute ettevõtete järele ümber vaadates torkas talle pähe idee, mis oli liiga suur temalegi.

Ta tahtis ehitada linnast saarele raudtee. Viisteist kilomeetrit raudteed üle saarte, alasti laidude ja leetseljakute, risti üle laiade väinade ja lahtede.

Mõte ei olnud tema avastus. Sellest oli olnud juttu avalikkuses, sest linna sadam hakkas kitsaks jääma, ja uue välissadama asukohana peeti kõige sobivamaks Hytöse omanduses olevat saart. Asja oli aetud lausa eduskonnani välja, kuid see ei leidnud seal toetust ja soikus sinnapaika.

Nüüd võttis Hytönen asja ise käsile. Ta pidas silmas neid tohutuid kasusid, mis ta raudtee valmimisel saaks oma lagedate rannakaljude pealt. Ta teadis, et tema üle avalikult muiati, kuid ta oli palju kordi varemgi toime tulnud sellega, mida teised olid pidanud võimatuks.

Alles kui insenerid lõpliku kulude-eelarve esitasid, teadis ta äkki, et ülesanne käib üle jõu. Kuid ta oli sellega pihta hakanud ja ta oleks parema meelega surnud, kui näidanud maailmale, et on eksinud. Töödega tehti algust.

Raudteeliin ei saanud valmis. Töid tehti aasta otsa ja siis oli Hytönen kõik oma võimalused lõpuni ära kasutanud. Isegi maja, kus ta elas, ei olnud enam tema oma. Kõik, mis ta oma seitsmekümne eluaasta jooksul oli suutnud koguda, lamas nüüd kitsa, rööbastega pealistatud liivavallina meres ja saartel. Ja võlausaldajad sirutasid välja oma ahned käed, et teda kägistada, nagu tema ise mõned aastad varem oli kägistanud oma naabrid.

Siis tundis too seitsmekümne-aastane rauk, et ta on oma elus teinud kõik, mis tema osaks oli määratud. Teha ei olnud enam mitte midagi. Kuid ta ei murdunud, ei langenud meeleheitesse. Ta vaid konstateeris endamisi külmalt, et kõik on lõppenud.

Veel viimastel silmapilkudel enne kokkuvarisemist päästis ta tuntud ja paljukasutatud riukaga mõninga osa oma varandusest lastele. Ta kutsus nad kõik enda juurde ja ütles:

«Siin on oma osa igaühele, minge mujale ja alustage otsast peale.»

«Isa,» ütles vanem poeg, «kas on tõepoolest tõsi, et kõik, mis me oleme teinud, on läinud kaotsi, et lugematute aastakümnete töörühmamine on olnud asjatu?»

«Ei, mu poeg,» vastas vanake häälega, milles kajastus kõikumatu kindlus. «Kõik, mis me oleme teinud, püsib ka siis veel, kui ussid on söönud meie ihud kuni luudeni.»

Poeg mõistis, vaikis ja oli rahul. Ta oli niivõrd kaua mõtelnud isa ajudega, et tal ei olnudki omaenda mõtteid.

Isa saatis lapsed veel kindlasse kohta. Ta soovitas neile paiga, kuhu nad peavad asuma. Kuid ise tuli ta saarele tagasi. Ta sai näha, kuidas võõrad, saagihimulised mehed tulid ja tema maad väikesteks osadeks tükeldasid, millest igaüks oma kääraka võttis. Mingit tööd ta enam ei teinud, kuid saare-elanikud andsid talle süüa ja juua senikaua, kui ta suri.

Kuid viie aasta pärast hakati poolelijäänud raudteed uuesti ehitama. Ja see sai valmis, ja teine mees teenis alasti kaljudega muinasjutulist raha. Midagi ei olnud kaotsi läinud.

TÖÖD OTSIMAS

Õigupoolest on sepa-amet kaunis üksluine. Ainult paaril-kolmel esimesel aastal, millal noor sepasell «teisele poole» alasit pääseb, pakub ta huvi. See tuleb tol ajajärgul sellest, et noor mees hakkab tajuma oma elukutse raskusi, nende ületamine aga tekitab heameelt; iga õnnelikult valmis saanud detail on nagu võit. Kuid hiljem, kui ametioskus täielikult käes on, muutub see tüütavalt üksluiseks. Ka kõige raskematel juhtudel piisab ühest pilgust joonisele ja teisest toorikule, et ajus luua pilt detaili valmimise eri astmeist. Nõnda jääb järele ainult puhtmehaaniline töö. Eriti rasketel juhtudel, nagu näiteks masinaosade valmistamisel, kus mõõtmete täpsust arvestatakse poolte millimeetritega, võib töö teostamine nõuda ka vaimset pingutust, kuid seegi on säärast laadi, mis ei tekita leiutamisrõõmu, vaid põhineb eelteadmistel, nii et selgi juhul jääb võidutunne väheseks.

Aga kui sepa-amet on kätte õpitud, tuleb seda ka pidada. Siiski võib teatavatel aegadel ja teatavatel põhjustel juhtuda, et ei ole võimalust oma tööalal tegutseda. Põhjusi võib olla paljugi, kuid kõige sagedamini korduv on too — meiesugustele peaaegu arusaamatu: ei ole tööd. Need, kes tööturgu valitsevad, ütlevad nõnda, ja sellega tuleb rahul olla.

Ühel karmil näljatalvel — sellest ei ole veel kuigi palju aastaid möödas — piinas tööpuudus eriti laialt Soome töötavat kehvrahvast. Tookord oli ka Johannes Kataja sattunud nende hulka, kes rahulolematuina ja trotslikena kõmpisid linnade tänavail.

Johannes Kataja oli sepp. Viieteistkümneaastaselt oli ta juhuslikult pääsenud õpipoisiks ja nüüd, kahekümne viie aastasena, olles vahepeal läbi rännanud peaaegu kõik Soome suuremad ja väiksemad linnad ja vabrikualevid, paugutas ta vasarat sellessamas töökojas, kus ta oli õppimaski olnud. Ümberhulkumisest väsinuna oli ta otsustanud jääda sünnilinna pikemaks ajaks, võib-olla isegi eluks ajaks, kuid viimaseks tulnud mehena pidi ta nüüd tööde vähenedes esimesena lahkuma.

Ta jäi siiski linna, sest teateid tööpuudusest saabus kogu maalt. Suurema osa päevast veetis ta väljas, seistes tänavanurkadele kogunenud rühmade hulgas või töö-vahetalituskontori eesruumis, käis koosolekutel, pidas nõupidamistel kõnesid, kirjutas linnavolikogule paluvaid, nõudvaid ja ähvardavaid kirju. Ühe sõnaga öeldes tegi kõike, mida teisedki töötud. Suurte sammudega mööda tänavaid astudes vandus ta kodanlasi. Õigupoolest ei olnud tal veel midagi häda, kuid tööpuuduse vaim oli läinud temassegi. Sõnavõtud töötute koosolekutel ja tänavanurkadele kogunenud gruppides olid surunud tema verre ja hinge tunde, et talle on tehtud ülekohut ja et tal on õigus nõuda õigust. Õigust! See tähendas: tööd ja leiba, elamisvõimalusi.

Keegi vanapoolne, vänge tubaka järgi lehkav habemik päevatööline oli oma sõnavõtus öelnud: «Minul on seitse last. Kaks päeva pole neil enam olnud palakestki leiba.»

Keegi noor sadamatööline ütles: «Kuu aega ei ole ma ühtegi päeva tööd teinud. Raha on kõik otsas ja naine on haige. Arst käis tasuta, kuid rohtusid ei saa mitte millegi eest.»

Üks oma majaosmikus elav mees ütles: «Tapsin jõuluks sea, keda kasvatasin kogu suve. Nüüd on minu neli last, kes kõik on alla viieteistkümne aasta vanad, söönud terve nädala paljast sealiha, ilma ühegi kartuli või leivaraasuta . . .»

Need olid need laused, mis Johannes Katajale ajasid sisse mässuvaimu. Ja kui nende mõju suurendas veel sotsialistliku ajalehe toimetaja tuline, ühiskondliku ebaõigluse vastu sihitud kõne, oli ta täiesti küps äratama

hirmu ja vastikustunnet neis, kes täie kõhuga rahuliku ja tublisti köetud kodukolde ääres istusid.

Üksikisikuna ei olnud temast ühiskonnale siiski mingit hädaohtu, sest temas ei olnud põrmugi aktiivset jõudu, mitte põrmugi anarhisti või terroristi hinge. Ta oli arenemata ja valmimata olend, niisugune, kelle vaid suured tuuled puhuvad liikvele, osa massist, kes vaid äärmuseni rõhutuna purskab välja endas peituva energia, kuid võib ka siis teadvusetult nagu tormilaine kõigest üle veereda. Ja peale selle oli ta soomlane, aeglase toimega, visa, allasurutud soome tööline. Viimase aastakümne vabamad tuuled, rännuaastate kogemused ja kaheksateistkümnenda aasta verine demonstratsioon olid andnud talle nii julguse trotsida ja ähvardada, sajatada jämedalt ja otsekoheselt, kui ka hämara teadvuse mingisuguste õiguste kohta. Kuid see oli ka kõik. Aluspõhja ennast, iseloomulaadi, ei olnud see suuteline muutma. Paremate päevade saabudes oli ta valmis kõik unustama.

Ta oli nüüd töötu, ilma palgalise teenistuseta. Ise ta veel otsest nälga ei näinud, kuid ainult oma tagavarade äärmiselt kokkuhoidliku tarvitamisega võis ta väheks ajaks lükata kaugemale seda päeva, millal tal ei ole enam söögiraha.

Kümned tema seltsimehed tundsid juba nälga, nende väikesed lapsed tundsid nälga. Nende pilgud ja keeled rääkisid sellest vapustavalt selgesti. Ja ometi olid kaupluste vaateaknad söögikraami niisama täis kui ennegi.

Arenenumad kõnemehed rääkisid, et niisugune asi saab tulla vaid ebaõiglusest. Mis oleks siis neis oludes olnud loomulikum tunne kui viha? Ja Johannes Kataja oli vihane. Ja tema meelepaha tungis välja kombel, mis oli tema arenemata iseloomule vastav. Seepärast äratas see mõnedes vastumeelsust, kuigi just see oleks pidanud neis äratama kaastunnet.

Too viha temas oli siiski vaid massihinge väljendus, esile kutsutud ajajärgu pingsatest sündmustest, ja see valitses teda vaid siis, kui ta esines koosolekutel, linna töö-vahetalituskontoris ja tänavakogunemistel. Tehaste ja mehaanikatöökodade kontoreist tööd otsides ja töö-

juhatajatega kõneldes oli ta hoopis teine inimene, enam armupaluja kui oma õiguste nõudja.

Ta tundis südamest, täiesti siiralt kaasa seltsimeestele, kes olid rohkem näljas kui tema, kuid tööjõu pakkumisel ei häbenenud ta sugugi neid kõrvale tõrjuda. See ei olenenud niivõrd iseloomu madalusest kui enesesäilitamisvaistust. See võib küll tõendada moraali alaväärtuslikkust, ent kas keegi oli talle kunagi õpetanudki moraali!

Kui tööpuudus talve jooksul vaid üha suurenes ja omavalitsuse poolt organiseeritud hädaabitööd töövajadust kuidagi ei suutnud rahuldada, asus ka riik omalt poolt abinõusid tarvitusele võtma ja alustas linna piires asuva raudtee-maa-ala laiendamistöid. Siin avanes ka sepale töökoht mulla- ja müüritööliste tööriistade teritajana. Johannes Kataja oli esimeste hulgas, kes selle koha üles nuuskisid, ja ta jõudis teemeistri kontorisse peaaegu üheaegselt kellegi teise töötsijaga.

See, kes esimesena oli rutanud tülitama tihedahabemelist prillidega teemeistrit küsimusega sepa kohast, oli väike, sepaks koguni liiga paks mees, poisikeselikult ümaral näol naeruväärselt mõjuv jäik tähtsus. Ta seisis ukselävel kohmetunud asendis, keerutades käte vahel kübaralotti, kui Johannes Kataja pikakasvuline kuju tema kõrvale ilmus. Teemeister, kes nähtavasti kõrgelt hindas sepa füüsilisi omadusi ja kes seni oli istunud vaikivana ja mõtlikuna, elustus kohe, kui oli Kataja jutu ära kuulanud.

«Ah siis teie olete ka sepp,» ütles ta. «Siin oli üks juba enne teid, kuid ... hm ...» Ta heitis mehele hindava pilgu ja Johannes Kataja saavutas oma koguka keha ja kõige paremas jõus olevate lihaste tõttu oma võistleja ees kohe esikoha.

Teemeister ei söandanud siiski oma arvamust kohe välja öelda, sest halvemaks hinnatud mees oli tulnud esimesena. Selle asemel hakkas ta küsitlema, kus ja millal mehed on varem töötanud. See kindlustas veelgi Kataja kandidatuuri. Ta võis esile tuua töötõendid, mis olid välja antud Hankonieme ja Hämeenlinna suurtest kiviraiumistöökodadest, Helsingi ümbruskonna kivimurdudest, mehaanika-värkstubadest ja tehastest, kuna

tema võistleja võis esitada vaid mõned määrdunud paberid, mis tunnistasid, et ta on töötanud ainult siin linnas.

Teemeister lehitses pabereid, köhis ja kögises omaette, kirjutas midagi, kuid ei julgenud otsust teha. Ja viimaks ta ütles: «Tulge siis hommikul uuesti.»

Hommikul jõudis too ümaranäoline ja tähtsailmeline enne kohale. Teda ei võetud. Öeldi, et koht on juba ära antud. Tagasi minnes, kübar kurvameelselt viltu, kohtas ta raudteemaja õueväravas Katajat.

«See on asjatu vaev,» ütles ta viimasele, «sinna on mees juba võetud. Aga eks käi sinagi küsimas,» lisas ta, kui Kataja tummalt seisatas.

Kataja läks. Ja teda võeti. «Minge sinna töökotta oma tööriistu korrastama,» ütles teemeister. «Pöyhönen saadab poisi sinna töökaaslaseks.»

Johannes Kataja tänas ja läks.

SAEVESKIS

Millise järjekindla, katkematu hooga tõusid palgid merest ja liikusid läbi saeveski, et selle teisest otsast valmislõigatud laudadena ja plankudena jälle välja tulla, valmis sorteerimiseks ja lotjadesse ning kuivatitesse viimiseks! See oli suurejooneline vaatepilt.

Insener Heimo laskis oma pilgul käia üle saeveski, kus mehed ja naised, igaüks omal kohal, töötasid reeglipäraste, alatasa korduvate liigutustega.

Kuldselt mängisid talvepäikese kahvatud kiired saepurupilvedes. Närvelõhestav krigin ja räsin kurdistas kõrvu. Palgid tulid välja tema jalgade alt ja jäid automaatselt oma kohale seisma. Saemees tõmbab ühest nöörist: palk langeb vagonetile. Ta juhib selle saeraami vahele ja abisaagija võtab selle teiselt poolt laudadena ja plankudena vastu, keerab vänta, ja lauad kukuvad liikuvale teraslindile, mis transporteerib need kantija kätte. Viimane lükkab need tulise kiiruga masinasse, kus kandid õgvaks saetakse, teisel pool eraldatakse pinnuservad purustusmasinatesse, lauad ning plangud aga kuivatusruumidesse, lotjadesse, laevadesse ja välismaale saatmiseks.

Insener Heimo pilk valjeneb, eneseväärtustunne paisutab rinda. See kõik on tema töö, tema projektide nähtav tulemus. Nende projektide tulemus, mille teostamisvõimalustes oli kaheldud. Kuid kahtlejad olid häbisse jäänud.

Tema projektid olid läbi löönud, hiilgavalt, suurepäraselt. Moodne saeveski seisis püsti, avar, õhurikas, valge, toodang kõrgeima tasemeni viidud. Mitte kuskil

rihmu, mitte kuskil ohtlikke peatelgi. Kõik on alumisel korrusel, täpsetes kaitseümbristes.

See oli moodsa tehnika tippsaavutus. Vuhin, mürin, särin. Saeraamid sahisevad ja puristavad, purustades puud. Päike peegeldab nende läikivatelt teradelt silmipimestavaid kiiri, kullatab kollase saepurujoagi nende kohal. Seinad tärisevad, tervet seina täitvad väikeseruudulised aknad klirisevad.

Aktsiaomanikud ja juhatus võivad rahul olla.

Äkki jääb ta terav pilk peatuma ühte kohta, viiendа kantimissaha juurde. Valitseja, saevabriku ülem-töödejuhataja, viha pärast tulipunane, karjub seal midagi ja vehib energiliselt kätega kellegi suurekasvulise, hea kehaehitusega noormehe poole. Sõnad ei kosta siiamaani, kuid ta näeb, et nooruk kehitab põlglikult ja trotslikult õlgu.

Insener Heimo valjud näojooned leevenevad naeratuseks. Valitseja on pisut keevaline, muidu aga tubli mees.

Trotslik mees ei paista temast vähematki hoolivat. Siis kahmab ägestunud valitseja tal rinnust kinni ja käratab talle midagi kõrva. Nüüd järgneb niisama üllatav kui ka haruldane vaatemäng. Suure kõhuga, kaheksakümne viie kilo raskune valitseja paisatakse maha nagu märg narts. Teo toimepanija aga astub aeglaselt seina juurde ja võtab naela otsast oma pintsaku.

Insener Heimo nägu on jälle karmiks muutunud. Silmad pilluvad vihatuld.

«Käskige tol mehel minu juurde tulla,» ütles ta lähenevale saeveski ülevaatajale, osutades noormehe poole. Siis lahkus ta saeveskist ja läks kontorihoonesse.

Uks avanes energiliselt ja nooruk astus sisse. Ta oli vägilase kehaehitusega, lihaseline, kuid kahvatuvõitu. Hele pea kerkis halli villakampsuni kaelusest esile julgelt, oleks tahtmine öelda ülev-jultunult.

«Insener käskis mind siia tulla,» ütles ta mütsi käes keerutades.

Heimo istus ja kirjutas.

«Oodake,» ütles ta lühidalt, tõstmata pead.

Möödub kümme minutit. Noormees köhatab ja alustab: «Vabandage, härra insener, aga kui teil on midagi öelda, siis paluksin seda kohe teha!»

Ta on selle lause hoolikalt järele kaalunud.

«Ahah.» Insener Heimo lükkas paberid järsult kõrvale ja nõjatus tahapoole.

«Äsjane juhtum,» ütles ta, «oli kergemalt öeldes häbematu.»

Nooruk kehitas õlgu ega vastanud.

«Kas teate ka, mis see teile tähendab?» jätkas insener.

«Tean küll. Selle ütlemiseks ei oleks inseneril olnud vaja end vaevata,» kõlas uhke vastus.

Insener Heimo oli uueaegne härra. Ta ei olnud ainuüksi insener, vaid ka inimene ja inimestetundja. Ja noori trotsi ja kõrkuse taga nägi ta julget, taltsutamatut, kuid omamoodi huvitavat hinge. Võitlustahtelise, murdumatu mehe hinge. Mehe, kes oma tegude tagajärgi kartmata oma veendumustest ei tagane.

Vabrikujuhataja tundis selle mehe vastu, tema julge, kangekaelse trotsi vastu poolehoidu. Äsja oli ta saeveskis toimunud juhtumit nähes vihastanud, kuid samal ajal oli ärganud ka sümpaatia. Sest muidu oleks ta noorukit vaevalt enda juurde kutsunud.

Mees tuleb vallandada. See on selge. Kuid ta näis seda ka ise olevat taibanud. Ja peale selle ei kuulu tööliste lahtilaskmine inseneri kohustuste hulka. On ju olemas saeveski ülevaataja ja valitseja.

Selletaolised mõtted keerlesid vabrikujuhataja peas, kuid tema hääle karmus ei mahenenud vähimalgi määral, kui ta sõnas:

«Pealegi olete te meil veel täiesti uus mees.»

«Olen juba kuu aega olnud.»

«Nojah. Ja ometigi leiate te endal õiguse olevat oma ülemusi säärasel häbematul viisil kohelda?»

«Valitseja haaras enne minust kinni, mina aga raputasin ta vaid enda küljest lahti. See on mul alati harjumuseks olnud.»

«Te olete uhke, see viib teid langemisele. Te olite sõnakuulmatu.»

«Ülevaataja andis mulle just natuke aega enne seda vastupidised käsud. Ja teie, härra insener, andsite eile veelgi erinevamad käsud. Keda ma siis oleksin pidanud kuulda võtma?»

«Hm . . . Mis teie nimi on?»

«Raussi.»

«Igal juhul teid nüüd vallandatakse.»

«Kas insener käskis mind selleks siia tulla, et seda öelda?»

«Praegu on halb aeg. Peaaegu võimatu tööd saada,» jätkas insener, teise märkusele tähelepanu pööramata.

«See on vist minu asi, kas saan tööd või ei. Ja ma ei oleks mingil juhul olnud siin kauem kui kevadeni.»

Insener tõstis pilgu üles.

«Miks siis mitte?» küsis ta.

«Ma olen tööline, mitte aga masinaosa.»

«Ah nõnda,» venitas insener. Ta oli kuulnud seda väljendust ka varem mitu korda ja mõistis, millele tema tähelepanu taheti juhtida.

Noormees seisis ikka veel tema ees ja insener mõtles, mida ta nüüd peaks ütlema. Ta oli kutsunud mehe enda juurde vihahoos, kuid nüüd, kui viha oli lahtunud, ei olnud tal midagi öelda. Ta ei kuulunud nende hulka, kes meeleldi peavad õpetlikke kõnesid. Ta teadis nende tarbetust oma kogemuste põhjal. Tugevatele iseloomudele on parimaks õpetajaks elu. Niisiis oleks kõige parem noormees ära saata. Kuid sel juhul jääks tema siinkäimine täiesti tarbetuks, peaaegu mingisuguseks auavalduseks tema jultunult julge teo puhul. Igatahes saaks nooruk ainet tigedaks naljaheitmiseks tema, inseneri kulul. Ja peale selle on noormehes midagi erilist. Tema teravad, kõhklemata antud vastused ja pilkavad märkused kajastavad kindlasti iseteadvust, koguni mingit eksiteele sattunud suurelisust. Ta on silmanähtavalt inimene, kes kardab, et teda peetakse viletsaks ja alandlikuks, ja rõhutab sellepärast oma püstipäisust liialdatud trotslikkusega.

Nende mõtete tulemuseks oli, et Heimo muutus saeveski kõrgeimast ülemusest ja tööandjast päris tavaliseks meheks, kes pikemalt mõtlemata ütles:

«Te olete iselaadi mees, kõrk kui kapral.»

«Ah kõrk?» — Noormees väärutas uhkelt kukalt. — «Roomama mind ka ei ole loodud.»

«Kuid kas te teate,» ütles Heimo peaaegu õrnalt, «kui te teaksite, kui te võiksite end vaadata arukama silmaga, siis näeksite, kui totrana see kõik paistab.»

«Totrana? Ptüi!»

«See on totter. Mõtelge täpselt järele: mida te õieti tahate väljendada selle kõrkusega?»

Tööandja ja töötegija silmitsesid nüüd teineteist julgelt. Üks pehmes nahktoolis istudes ja teine ukse juures püsti seistes ning mütsi keerutades, riided saepurutolmu täis.

Tollele viimasele oli öeldud: «Mõtelge täpselt järele,» ja ta mõtles. Ta oli selge mõistusega mees ja ta süvenes endasse. Ja kui ta hetke pärast rääkima hakkas, unustas ta hoopiski, et kõneleb tööandjaga.

«Teie ei suuda sellest kunagi aru saada,» ütles ta. «Teie seisate selleks liiga kõrgel. Kuid mina, kui te teaksite! Kui näen viletsat ja vaest inimest alanduses armu anudes roomavat, ärkab minus pime raev. Mulle tundub, nagu oleksin niisugustega mingil kombel sugulane, mingite nägematute sidemetega nendega igaveseks ühendatud. Minu isa oli säärane, viletsamatest viletsaim, vingerdaja, roomaja. Oh, kuidas ma teda juba väikese poisikesena põlgasin. Ja kui ma näitelaval esimest korda nägin Tolstoi vene talupoegi, kes alandlikult härra kuuehõlma suudlesid, siis ma otse väänlesin piinast ja raevust. Tundus, nagu oleksid needki olnud minu sugulased, päris vennad, need põrmu surutud orjahinged. Niisugused ei ole inimesed. Nad on midagi haletsemisväärset, inimese ja looma vahepealset. Ja mõtelge nüüd järele: mul on alatine hirm, et mind peetakse samasuguseks . . .»

Ta jäi äkki vait ja tundis häbi, häbi oma tunnetevalangu pärast. Hetkeks langesid ta silmad maha, kuid siis tõusis ta hele pea jälle uhkelt ja trotslikult püsti.

Insener istus sõnatult ja silmitses teda, iseäralik läige silmis. Too tunnetepurse oli olnud nagu välk, mis valgustas nooruki hinge. Ja äkki tundis ta valuliselt oma suurte projektide ja geniaalsete süsteemide ebakindlust — inimene, elav, võitlev inimene oli neist välja

unustatud! Ah, ei ole ühtegi suurt mõtet ilma varjuta!

Kuid see uim kestis vaid silmapilgu. Lõppude lõpuks oli see neile mõlemale ainult mingi äriasi. Tööline, kes nii ebameeldival viisil on kohelnud oma ülemust, tuleb päris lihtsalt vallandada. See on täiesti loomulik järeldus sellest loost, ja algusest peale ei olnudki selles muud imelikku, kui et Heimo laskis vallandatava töölise enda juurde kutsuda, kuigi ta ei olnud sunnitud seda tegema.

Hetke pärast noormees lahkus Heimo isiklikust kabinetist ja läks kontori suurele poolele, et palk välja võtta ja seejärel saeveskist «alatiseks» kaduda. Tema käik Heimo juurde oli täiesti tarbetu ja kasutu. Võib peaaegu öelda, et see kohtumine oli mõlemale kahjulik, sest see avardas nende arusaamisi ja vabastas nad eelarvamustest. Kuid usu vankumine on nõrkus ja pealegi ei ole sellel ju mingit rahalist väärtust, nii et see teeb inimese pigemini vaesemaks.

RINGI TUGEVAIM

Pingutava päeva põnevaim hetk oli möödas ja Heikki Harvia ohkas kergendustundest, kuigi ühtaegu pisut mõrult.

Ta oli tulnud poksivõistlustelt ja riietus nüüd aeglaselt lahti. Pea sumises tumedalt ja nina ülaosas, silmade vahel, oli valus ja tursunud koht. Sinna oli Ville Haukka rusikas andnud otsustava löögi, mille tulemuseks oli, et Heikki Harvia ei olnud suuteline omal jõul ringist lahkuma. Kolmandat korda elus kohtusid Heikki Harvia ja Ville Haukka teineteisega poksiringis, ja sel õhtul kanti Heikki kolmandat korda ära «knocki» lööduna.

Ta laskus voodile ja pigistas silmad kinni. Ta tahtis magada millelegi mõtlemata. Kuid und ei tulnud. Ikka uuesti pidi ta mõttes kujutlema võistluse otsustavat momenti. See oleks võinud minna ka teisiti, kui ta vaid . . . Kuid teisiti siiski ei läinud ja nüüd võis poks tema poolest igaveseks sinnapaika jääda.

Ta oli alustanud võistlust meeleheitliku hooga ja saanud anda vastasele mitu õnnestunud lööki. Kuid too oli püsinud kogu aja rahulikuna, kaotamata hetkekski oma kindlat põhiasendit. Heikki Harviale oli tundunud, nagu oleks ta müüri rünnanud. Norutunne oli hiilinud vähehaaval tema teadvusse ja ta kaotas matši juba enne, kui see tegelikult toimuski, juba siis, kui publik pidas teda alles kindlaks võitjaks.

Ja siis otsustav hetk! Ta oli selleks ajaks juba täielikult alistunud. Ta nägi, kuidas Haukka nõtke keha ettepoole paindus, lihased pingule tõmbusid, nii et

nende piirjooned järsuks ja selgeks muutusid, vasak jalg pisut ettepoole nihkus ja seejärel rusikasse pigistatud käsi löögiks tagasi põrkus. Ta oli kõike seda näinud kohutavalt selgesti ja üksikasjaliselt, otsekui aeglustatud filmis. Isegi viimasele löögile saadetud kinnas näis tema näole lähenevat lõpmata aeglaselt. Tal oleks olnud tarvis ainult pisut ettepoole või kõrvale kummardada ja löök oleks välditud. Ja ta oleks jõudnud seda teha, kuid ei suutnud. Ainult käed tõusid näo kaitseks, kuid seegi oli liiga hilja. Löök tabas märki. Ta vaarus mõned sammud tagurpidi, pöördus äkki kandadel ümber ja vajus kõhuli.

Ooh! Poks on siiski toores. See ei sobi talle. Selle vastastel on õigus. Ainult mõni säärane närvideta metslane nagu Ville Haukka ja verehimulised, madalahingelised vaatajad võivad sellest lõbu tunda. See on barbaarne mäng, hullumeelsus.

Selletaoliste mõtetega püüdis ta end magama äiutada, olles tõsiselt otsustanud poksiharrastuse lõpuks igavesti maha jätta. Kuid sügavamalt järele mõeldes pidi ta tunnistama, et need mõtted tulenesid kibedusest ja pettumusest. Ta ei suutnud ikka veel seedida, et teda oli pikali pandud.

*

Kaks päeva hiljem läks ta treeningusaali. Teda tuli esimesena tervitama Ville Haukka. Ta patsutas Heikkile õlale ja ütles oma tavalisel lohmakal toonil:

«Jumala eest, see oli kõige kõvem matš, kus ma olen olnud!»

Heikki pomises midagi arusaamatut vastuseks, Ville aga jätkas:

«Kui oleksid veel minuti vastu pidanud, oleksin tahe olnud!»

«Ohoo!»

«See on kindel! Sa oled kõva poiss.»

Kui Heikki Harvia harjutussaalist ära tuli, astus tema juurde Jokela, pikakasvuline sihvakas noormees. Ta oli tükk aega imelikult vaikne ja mõtlik, kuid pahvatas siis äkki:

«Kas kuulsid, mis nad sinu kohta ütlesid?» küsis ta.

«Kes nad?» küsis Heikki imestunult.

«Ville.»

«Ville! Ja mis ta siis ütles?»

«Ta ütles, et sina oled ainuke, keda ta usaldab lüüa täie jõuga, ja et «peab poisi ära lepitama, sest see on suurepärane treeningupartner poksimeistrivõistlusteks valmistumisel». Nõnda ta ütles, ja kõik naersid, Halli kaasa arvatud.»

«Ah Halligi naeris?»

«Naeris jah.»

Heikki vandus nii jämedalt, et kohkus ka ise.

«See on tõsi,» kinnitas Jokela.

Heikki pures huuli ja läks koju, tuju sünge ja meel äge. Kogu nädala kaalus ta seda asja, enne kui talle selgeks sai, mida tuleb teha. Sest säärane teotus ei või ju jääda tasumata. Meistrivõistlustel on kõige parem juhus. «Treeningupartner» veel näitab «neile»!

Siis otsis ta üles Jokela ja ütles sellele:

«Me peame meistrivõistlustel Haukkat võitma!»

«Mina vähemalt pole selleks võimeline,» ütles teine. «Korra olen olnud temaga ringis, aga teist korda ei lähe.»

«Kuid mina lähen ja sina pead mind aitama.»

«Noh, kuidas?»

«Kuula. Alustame juba täna treeningut ja harjutame iga päev minu toas. Ja pärast teeme võimlemist, murdmaajooksu ja massaaži. Tahan endast kõik välja pigistada, nagu vähegi suudan.»

«Kuid meistrivõistlusteni on kõigest kaks kuud?»

«Sellest piisab, kui sina vaid mind aitad. Me ei käi kogu aja kuskil, ainult sööme, magame ja treenime.»

Jokela kahtles veel.

«Ega sul sellest midagi ei ole, kui Haukka lüüa saab?» küsis Heikki.

«Ei, tõepoolest mitte! Siin on käsi.»

Haukka oli purustanud Eero Jokela kuulsakssaamise lootused samuti kui Heikkilgi.

*

Meistrivõistlused peeti väljas, parki ehitatud ajutisel laval. Eriti köitsid kohalike elanike meeli poolraskekaalu poksijad, sest Haukka kuulus nende hulka. Teda peeti kindlaks meistriks. Imestati vaid, et ka Heikki Harvia oli usaldanud kohale ilmuda — sel poisil igatahes on visadust, öeldi.

Kuid Villel oli asjast oma arusaamine. Ta oli kuulnud Heikki treeningust. See ei hirmutanud teda, kihutas vaid tagant. Ta laususki Hallile, treenerile, nelja silma all:

«Arvan, et sellest tuleb kõva matš. Sõrmed päris kihelevad, et pihta hakata!»

Ja sellest tuligi äge matš. Päeva võimsaim, ebatavaline, üllatuslik võistlus. Pealtvaatajad olid algul hämmastunud, siis vaimustuses ja lõpuks uluti rõõmu pärast.

Kui Harvia ja Haukka ringi astusid, plaksutati käsi. Esitlemine, tervitamine ja märguanne algamiseks, ja mõlemad mehed hakkasid ringis tiirlema. Harvia näib olevat kõhnaks muutunud, kogu pehmus kontuuridest on kadunud ja asemele on tulnud tugevust, teravust ning sitkust, isegi karmust, nagu keegi lausus. Haukka aga oli endine, tasakaalukas, huulil heatahtlik muhelus. Ta oli oma võidus kindel.

Möödus minut, midagi erilist aga ei juhtunud. Võistlejad keerlesid vaid nõtkete, kassilike liigutustega teineteise ümber. See oli Haukkale nii iseloomulik, seda teati; ta ei kiirustanud, kui vastane ise algust ei teinud. Aeg-ajalt vaid vasaku käe löök ja jälle tammumine. Poolteise minuti pärast sooritas Haukka esimese rünnaku. See oli välkkiire paremsirge: vihisedes lõhestas kinnastatud käsi õhku. Kuid ainult õhku. Diafragmasse saadud löögist vaarus tagasi Haukka ise.

Rahvas muutus tummaks. Oli juhtunud midagi tähelepanuväärset. Oli teada, et Haukka kunagi ei kasutanud paremsirget enne, kui asjas kindel oli; nüüd oli läinud teisiti. Ta oli üle löönud. Harvia oli sukeldunud ja andnud samaaegselt hoobi vahelihasse.

Nüüd ägenes võistlus. Lööke sadas tihedalt, paljud siiski tagajärjetult. Higi voolas meestelt ojadena; nad söösted ette- ja tahapoole, kummardusid, sukeldusid,

lõid ja tõrjusid. See oli pöörane matš. Tugevate ja osavate meeste hirmuäratav võitlus. Haukka oli lõpuks ometi vastase leidnud.

Alles kolmandal ringil toimus otsustav kohtumine. Haukka virutas jälle oma kuulsa paremsirge. Seekord tabas see märki, kuid mitte soovitud tulemusega. Harvia vaid kõikus tagasi paari sammu võrra ja oli jälle endises seisukorras. Ja just see löök otsustas matši tema, mitte aga löögi andja kasuks. Sest samal silmapilgul, kui Harvia teadis, et löök sattus pihta, ning tundis, et peab sellele vastu, oli ta oma võidus kindel. Haukka paremsirge oli teda tabanud ja ta oli selle välja kannatanud. Teda ei saa niisiis kuidagi võita. Meeletu julgus täitis ta hinge ja ta ind ning jõud kasvasid kümnekordseks. Ta ründas nüüd julgelt ja taltsutamatult, pööramata tähelepanu enda kaitsmisele. Löögid vihisesid ja raksatasid verd nõrguvale higisele ihule. Võistlejad puhkisid ja lõõtsutasid. Ei hoolitud enam tõrjest, löödi vaid. Nüüd ei võida enam osavam, vaid tugevam.

Äkki vääratas Haukka esimest korda ja seda tarvitas Harvia enda kasuks. Tema kiired, kindlad, halastamatud hoobid langesid rahena. Ta oli selles olukorras, kus ei saa kaasa tunda. Ta oli võitlev inimloom, kelle ainukeseks eesmärgiks on võit ja kus puuduvad muud tunded. Haukka vaarus üha rohkem, tõstis veel kord käe löögiks, kuid vajus samas lõuga altpoolt tabanud haagist kummuli.

Siis pistis pealtvaatajaskond möirgama. Võimsa veermena lõhestasid kiiduavaldused õhku. Vahekohtunik luges kümneni, tõstis siis Harvia parema käe üles ja lausus selge, tugeva häälega:

«Harvia võit!»

SADAM JA MERI

Sadam on ikka sadam. Ta on neelanud juba paljusid. Iga aasta, iga nädal, peaaegu iga päev juhtub seal tragöödiaid. Vahetevahel võime ajalehtedest lugeda purustatud, vigaseks muljutud ihuliikmetest, õnnetusjuhtumitest, enesetapmistest, surmast. Kuid see ei ole kõige halvem. Kõige halvem on nähtamatu. Kõige halvemini läheb neil, keda sadam suleb elusalt, igaveseks ja pääsmatult oma ringi. Vahest ei ole see sadama süü, kuid kogu mädanev ja haisev jäätmetehulk maalt ja merelt koguneb sadamaisse ja mürgitab õhku. See annab ilmet ja mürgitab palju hullemini kui kivisüsi ja põlevkivi. Mõtlen inimesi, ühiskonna põhjamuda, pori, mida merelt ja maalt uhtub kõigisse sadamatesse. Kuid võib-olla pole see nende endi süü, sest nende hulgas on rohkem õnnetuid kui halbu. Sadam on ainult sadam. Ligane, õudne, mõistatuslik . . .

Kuid ta on ühtlasi veetlev, huvipakkuv: purjelaev, tulnud ümber Kap Horni, jõuab sadamasse. Bengaali neeger puukingadega tantsib kreeka auriku tekil. Hiinlasest kokk, suu täis kuldhambaid. Seiklused, võõrad maad. Avarate ookeanide lõhn ja hingus, tervitus maale. Tuul vingub taglases, aur pahiseb, vintsid ja tõstekraanad kolisevad, rongid ja veoautod kihutavad edasi-tagasi. Päike paistab, sadamatöölised laulavad, hõiklevad, vannuvad ja töötavad. Jõudeinimesed vahivad, laisklevad. Süüakse, juuakse, mark keerleb õhus, otsides omanikku. Niisugune on sadam. Ta annab leiba paljudele, ta viib inimsuse paljudelt.

Kuid alakem jutustust.

Ühel päeval maikuu algul saabus sadamasse «Helene Russ», Hamburgi aurulaev, ja sellelt astus maale Risto Rantala, et igaveseks jätta laev ja meri. Ta oli pärit siitsamast linnast, kuid omastest ei olnud tal kedagi elus. Ta oli ära olnud kaheksa aastat.

Meri oli teda «põletanud», nagu öeldakse, kuid mitte täiesti läbi. Võib-olla oli ta paremast materjalist. Ta oli näinud kõike, mida merel nähakse, kogenud kõike, mida merel kogetakse, kuid ometi oli tema hinge jäänud puhas koht. Üks mälestus. Mõned lähevad merele ja unustavad kõik. Risto Rantala aga ei olnud unustanud. Teda ei sidunud mingi tõotus, ei kohustanud mingi tegu. Kuid ühel päeval, tundes, et meri laseb oma haarde lõdvemale, tundes, et ta on vaba koju tagasi pöörduma, näis talle, nagu ootaks keegi veel teda, olgugi et ta oli ära olnud kaheksa aastat ja näinud kõike, mida merel nähakse, ning kogenud kõike, mida merel kogetakse.

Sääraseid imelikke mõtteid võib sündida mehe peas kaugel võõrastel maadel, kui meri ta äkki maha jätab. Ärkab üks mälestus. Tundub, nagu oleks see juhtunud eile ja võiks jätkuda veel täna. Kaheksa pikka aastat ja meri haihtuvad nagu paha unenägu hommiku koites. Ainult see endine on tõsi, see, mis juhtus kodus, üks mälestus.

Kuid inimesel ei ole luba midagi oma elust unustada. Vähemalt mitte kaheksat aastat merel. Need karistavad, maksavad kätte . . .

Risto Rantala kõndis mööda oma sünnilinna sadamakaid ja mõtles, et nüüd on ta jälle kodus ja võib kohata Ellenit millal tahes. Ta oli nii rõõmus. Mälestused kõnelesid. Ellen oli vaid keegi tüdruk. Mitte mingi tõotus ei sidunud neid, mitte mingi tegu ei kohustanud neid, kuid Ristole tundus, nagu ootaks keegi teda veel.

Siiski oli kai, mida mööda ta käis, täiesti võõras, linn, mida ta kaugemal nägi, oli võõras, inimesed, kes talle vastu tulid, olid võõrad. Ta ei tundnud midagi ega kedagi. Linn oli muutunud ja tema komme enda ümber vahtida oli muutunud. Kuid ta ei jäänud seisma, et järele mõtelda, kas see siis nüüd ongi tema kodu. Ta oli nii

rõõmus. Ja ta teadis seda, kuigi ei tundnud. Ja tema mõtteid sidus too mälestus.

Norra aurulaev oli ta ära viinud ühel hommikul seitse aastat tagasi . . . Kolm tundi varem oli ta oma käes hoidnud ühe tütarlapse kätt; tüdruku nimi oli Ellen. «Kas sa tuled kunagi tagasi?» küsis tüdruk. «Ma teen vaid ühe reisi,» oli poiss vastanud . . . Nõnda siis, neid ei sidunud mingi tõotus.

Tal ei olnud aimugi, kus Ellen nüüd on, mis temast on saanud. Kuigi oli möödas kaheksa aastat, mõtles ta tüdrukule, nagu oleks see olnud eile ja nagu võiks kõik veel täna jätkuda.

Keegi vanamees, kes pühkis ladude seinte äärest prahti kokku, nägi teda tulevat ja mõtles endamisi, et too oleks just nagu Rantala Risto. Eks olegi sunnik vist tema. Vanamees pani luua seina najale ja läks lähemalt vaatama. Ongi tõesti Risto. «No tere ka!»

Risto seisatas ja nägi enda ees igivana meest. Tal ei olnud sel hetkel meeles, et vanad inimesed vananevad ruttu. Mees oli võõras, kuigi temas oli tuttavaid jooni. Tuttavlik tervitus ajas Risto segadusse ja meeski näis jätkamisega viivitavat. Nad jäid teineteist tükiks ajaks vahtima.

«Kas sa pole mitte Rantala Risto?» küsis vanake viimaks.

«Olen küll.»

«Nojah, seda ma mõtlesin. Sa ei tunne enam vana Rottenpärki ära?»

«Kas sina oled siis Rottenberg? Vanaks oled jäänud,» imestas Risto piinlikkust tundes.

«Vanaks jah,» nõustus vanake heatahtlikult ja pööras põses tubakajunni. «Sellest on vist juba kaua aega, kui viimati siin külas käisid?»

«Kaheksa aastat. Kuid nüüd enam ei lähe.»

«Kas sa aga maldad minemata jätta? Nõnda ütlevad nad alati ja ikkagi lähevad. Niisugune on see meri . . .»

Nad jäid jälle vait ja silmitsesid teineteist. Risto tundis oma hinge valguvat segadust ja nukrust. Nüüd mõistis ta esmakordselt, kui kaua ta tõepoolest oli ära olnud. Kaheksa aastat. Kui ta seal kaugel oli äkki hinges tundnud kutset koju tulla, ei olnud tal see meeles. Alles

äsja ei olnud seda talle meelde tulnud. Aastad olid ununenud nagu halb unenägu. Laev oli tõtanud sadamast sadamasse ja ta oli näinud kõike, mida merel nähakse, kogenud kõike, mida merel kogetakse.

Kaks naist, kaks niisugust naist, keda sadam oli juba neelanud, kaks värvitud, kulunud kolikambrieset jalutas neist mööda. Sääraseid naisi loob ühiskond rõõmuks oma sadamatöölistele ja meremeestele. Risto neid ei märganud, kuid vanamees tähendas:

«Seal läheb nüüd see Einola Ellen.»

Risto pöördus ümber ja nägi teda ja tundis ta ära. Helde jumal! Seesugusena oli ta kohanud Ellenit kõigis sadamais, sest ta oli kogenud kõike, mida merel kogetakse. Ja sel hetkel tundis ta, et meri hoiab teda kinni. Ta oli alles mere võimuses. Ellen — see oli olnud vaid pettepilt. Nagu kuskilt kaugelt kuulis ta vanameest pikkamööda, mõtlikult jätkavat:

«Ei saanud temastki inimest.»

«Ei saanud, ei.» Kõik tuled kustusid Risto hinges. Ta tundis end viibivat võõras linnas. Tema omaksed olid kõik surnud. Üks mälestus, üks puhas koht tema hinges, mis ta siia oli toonud, oli kadunud.

Tema kraam oli alles laeval ja seda polnud vajagi ära tuua.

«See on väga imelik koht, see sadam,» kõneles vanamees edasi, «ja sinna ei saa midagi parata. Tüdruku isa suri, ka ema suri ja tüdruk tuli esialgu siia tööle. Rääkiti, et ta ootavat sind. Töö oli ränk. Sinu laev ei tulnud, kuid tuli palju teisi laevu. Palju teisi mehi. Tuli ja läks . . .»

Tuli ja läks.

Ja meri võttis jälle Risto vastu, nõnda kui ta oli võtnud nii palju teisi. Kuid ühel päeval uhub meri ta kuhugi sadamasse, kuhu merelt ja maalt triivivad kõik vrakid, ja ei hooli temast enam.

ÜHEL PÄEVAL

Rabe sinakashall jääkaas kattis alles kogu lahte, aga väikesed hakkajad puksiirid murdsid sellesse juba hõlpsasti laevasõiduteesid, päike küttis jääpinna lobjakaseks ja vesi näris seda altpoolt ikka õhemaks ja õhemaks. Varsti on selle aeg täis ja ligaselt hall, tehaste veoaurikute poolt reostatud vesi võib jälle vabalt loksuda.

Simo vaatles seda kevadist draamat lahel mehaanikatöökoja räpasest aknast. Ta nõjatus rinnuli aknamüüritisele ja hoidis nina peaaegu vastu klaasi. Ahjudest tõusev suits kõditas vastikult tema sõõrmeid ja masinate üksluine mürin piinas tema närve. Teda vaevas tusk. See oli igakevadine lugu, mis kordus aeg-ajalt suvi läbi ja ununes täiesti alles sügisel. Igal kevadel, kui päike hakkas soojendama ja tuul teiselt poolt lahte laevatehasest tõrvalõhna kandma, ärkas temas igatsus, mis tegi töökoja nõgised seinad nii ahtaks ja meele nii nukraks. Säärastel päevadel oli tal tahtmine kõik sinnapaika jätta, katkestada kõik suhted ja marssida välja kevadisse, päikesepaistelisse maailma. Kuid ta ei võinud, ei julgenud. Ta oli aheldatud siia, nende tahmaste seinte vahele. Sest siin oli leib, kuigi mitte päikest ja soojust, kuigi mitte vabadust. Ta oli lõõga pandud veis: lõanööriks oli nädalapalk, mis lõppes alati parasjagu enne, kui jõudis uue saada.

Tal oli nõrk iseloom, sellel Simo Jukural. Ta ei suutnud oma ahelaid katki rebida, küll aga suutis nende raskust tunnetada. Töö ei toonud talle mingit rõõmu. See oli tüütav, kõige tüütavam, see oli tema orjastaja, tema ahel. Ta vihkas oma tööd, seda töökoda, neid nõgiseid seinu, kogu oma elu. Ja kevaditi oli see viha kõige tugevam. Muul ajal ta seda vaevalt tundiski, kuid ometi hõõgus see kustumatult tema rinnas nüriduse tuha all. Kevadpäike vaid kergitas pisut seda tuhka ja kutsus esile pisukesi leeke, kuid siiski mitte nii tugevaid, et need oleksid suutnud ahelaid põletada.

Aeg kulus. Simo naaldus ikka veel liikumatult aknale ja jälgis pilguga lahel liikuvaid laevu. Sedakorda oli tal prii silmapilk, sest sepp, tema kõige lähem ülemus, oli all rannas mingisugustest laevade tarbeks taotavatest osadest mõõtu võtmas. Töökojas tema selja taga hakkas äkki kostma põrgulikku mürtsumist: seal töötles automaatvasar hõõguvat rauda. Meeste näod läikisid higist niiskeina ja punetasid palavusest. Keegi vandus vägevalt ja vängelt. Hõõguv rauakamakas väänles löökide all, õhenes, venis, muutis osavatest kätest juhituna kuju, paisates ümberringi sädemeid. Simo ei liigutanudki. See kõik oli talle nii tuttav, otse verre sööbinud. Ta vahtis üksisilmi lahele ja mõtles, et igal pool mujal oleks palju lõbusam olla kui siin.

Kell oli pool kümme. Söögiajani oli veel poolteist tundi. Simo ärkas mõtteist, kui sepp omaette ümisedes ja suitsukarbi kaanele märgitud numbreid silmitsedes töökotta tagasi lonkis. Ta kohendas süsi ahjus, mis nagu väike tulemägi saatis vastuseks joa tuliseid sädemeid. Siis võttis ta vägeva rauatombu pihtide vahele ja heitis selle võimsa liigutusega ahju.

Simo läks ligemale ja istus söekasti servale ootama raua kuumenemist. Võttes tulise söetüki näppude vahele, süütas sepp suitsu, hõõrus pisut kipitavaid sõrmeotsi vastu pükse ja süvenes jälle uurima numbreid suitsukarbil.

Masinad mürisesid ühtlaselt. Aeg-ajalt ühines lärmiga auruhaamer, lämmatades kõik muud hääled. Päris korrapäraste vaheaegadega kostis noorima pealelööja hääl, kui ta alustas laulu: «Üks laine kord jutustas . . .» Kaugemale ei jõudnud ta kunagi. Nad teritasid tükitöö korras automaatpuure, ja selle aja sees, kui valmis puur heideti eemale ja uus tõmmati ahjust asemele, jõudis ta parajasti esimese rea ära laulda. Ta oli muide neid

inimesi, keda Simo kõige enam vihkas. Saatus oli määranud ta olema alati heas tujus ja kergemeelselt pilama eluraskusi. Nägu higist ja nõest topane, särk seljanaha külge kinni kleepunud, alustas ta kogu päev sama laulu, jõudmata kunagi kaugemale esimesest reast. Seesugust asja ei suutnud Simo mõista. Inimene, kes nendes oludes ei ole rahulolematu, on mingil kombel kehvaandeline. Kuid Simo meelepaha tolle nooruki vastu suurendas veel see, et ta südamepõhjas aimas toda noormeest kuuluvat inimeste hulka, kes juhmusest hoolimata jõuavad oma rõõmsameelsuse, reipuse ja ettevõtlikkusega elus alati mööda aeglastest, eluprobleeme arutlevatest mõtisklejatest.

Raud oli kuumaks läinud. Simo tõusis laisalt üles. Valgelt hõõguv, sädemeid pilduv raud kanti auruhaamri alla. Kuumus pani meeste küüned kihelema ja nende jubedatele nägudele tõusis raskeid higitilku. Simo haaras vändast kinni ja viiskümmend hobujõudu sööstis liikvele. Hetkeks sähvatas Simo tuimenenud ajudesse teorõõmu ja pinevust. Laksti, laksti, ta-ta-ta. Müra uimastas ta kõrvu. Ta surus vänta ja põrnitses pihte hoidva mehe punaselt õhetavasse näkku, et käskudest aru saada: «— aeglasemalt — kõvemini — kõvemini — hästi — aeglasemalt — aeglasemalt — stopp . . .» Raud väänles ja ajas sädemeid. Lihtne, toores kamakas omandas uusi, kunstipärasemaid vorme.

Raud jahtus ja viidi kuumenema. See läks kuumaks, teda taoti ja ta jahtus uuesti. Siis tuli söögiaeg.

Õhtupoolik möödus samamoodi. Simo hoidis auruhaamri vänta ja keeras käskluse järgi: kõvemini, aeglasemalt, stopp. Vahel pidi ta võtma käsiklombi ja lööma, kuhu sepp näitas. Tuli sepistatavast esemest hea või halb — temasse see ei puutunud. See tehti sepa äramääramise järgi, sepp oli selle eest vastutav ja sepp sai nii laitused kui kiitused. Simo, abiline, oli teisejärguline tegelane. Teda ei kiidetud ega laidetud, kui ta vaid lõi, kuhu näidati, ja keeras vänta sedavõrd, kui kästi. Tema oli nagu mingisugune sepa külge liidetud lisaosa.

Aeg kulus. Tunnid roomasid aeglaselt, ääretult aeglaselt. Simo vaatas ühtepuhku kella. See oli üks, vee-

rand üle ühe, pool kaks. Oli veel nii ja nii palju aega kella neljani, millal töö lõpeb.

Simo töötas ja higistas, käis siis istumas, millal higi kuivas ja jättis naha ligaseks. Istudes ta mõtles ja unistas. Mõnikord rändas ta mõttekujutus kaugel vabas, imeilusas maailmas. Unelm katkes ja ta märkas end olevat töökojas. Ta meel muutus ütlematult mõruks. Teinekord jälle sattus ta tõsiselt mõtlema oma tulevikule. Ta hoiab raha kokku ja läheb Ameerikasse. Tema meeleolu tõusis ja ta muutus iseteadlikuks, nagu oleks kavatsuse juba täide viinud. Ta teeb Ameerikas kõvasti tööd ja saab rikkaks, tõeliseks rahameheks. Seejärel tuleb ta kodumaale tagasi ega tee muud, kui külvab raha ümberringi. Siis aga märkas ta äkki, et on töökojas, ja tema meeleolu muutus kõige sügavamaks viletsusetundeks.

*

Keegi treial tuli töökotta treiterasid karastama. Ta pistis hõõguva terase hetkeks vette, tõstis selle jälle üles ja jäi tähelepanelikult terase pinnal vahelduvaid värve jälgima.

«Varsti peaks nagu suvi tulema,» ütles ta Simole.

«Tuleb jah,» vastas Simo.

Silmapilgu pärast tuli keegi teine mees, plekksepp, kes ehitas all rannas laevu. Ta tagus oma meisleid ja ajas kogu aeg juttu. Ta oli hulkursell ja rõõmsameelne naljahammas. Varsti tuleb suvi ja tema läheb jälle rändama. Ta jutustas lugusid oma retkedelt, mismoodi magatakse heinaküünides ja mismoodi talumatse alt veetakse. See on teine asi kui kogu eluaeg tehastes närbuda.

«Suvel,» ütles Simo, «aga talvel?»

«Noh,» sõnas mees ja naeris. «Talveks jälle tehasesse.»

Ta lahkus ja Simo jäi mõtlema, kuidas ta läheb mööda suviseid maanteid, kübar rõõmsalt kuklas ja ilma pennitagi taskus. Päike paistab, maantee tolmab ja õhk kiheleb kuumusest. «Pagan võtaks! Logardi elu!»

Aeg kulus. Kell oli kolm, pool neli, neli. Vile puhus. Päev oli täis.

Mehed tunglesid pesemisnõu ümber ja noorim pealelööja alustas viimast korda: «Üks laine kord jututas...» Simogi hakkas taas elustuma. Ta tundis end nagu uue inimesena, tormates koos musta vooluga mööda tänavaid edasi. Kodus ta pesi ja sõi kiiresti, vahetas riided ja läks jälle välja.

Tema õhtune programm oli järgmine:

Kuuest seitsmeni võimlemine.

Seitsmest kaheksani tööliste rahvaülikoolis loeng teemal: «Riik ja meie».

Kaheksast üheksani ametiühingu koosolek.

Üheksast kaheteistkümneni ühiskaupluse kohvikus seltsimeeste ringis vestlus.

Teistel õhtutel võis kava sisaldada kino, teatri, tantsuõhtu või kohtamise ja harva jõudis ta enne kahteteist magama. Kui siis äratuskell teda hommikul üles äratas, tundis ta end palju väsinumana kui õhtul. Aga minema pidi. Värske hommikuõhk tegi ta teel täiesti erksaks, kuid enne kui kell oli kümme, oli ta jälle vajunud piinavatesse, nüridesse unistustesse ning tundis, et ta on raske töö tegija.

KOHUSETUNNE

Õhtu hakkas juba videvikuks kiskuma ja Vuoripöllö tühi kalju kerkis merest ähvardavana ja mustana nagu surnute saar. See oli õudne, ebaharilik nägemus, alasti, üksik, ähvardav nagu röövrüütli loss öösel. Kalju ei olnud võimeline kasvatama ei puud ega põõsast, hädavaevalt vaid sammalt kivisel pinnal. Kuid tuul ulgus tema õõnsustes ja öömustad varjud lebasid tema ümber, peites karisid, mille vastu lained mürtsudes purunesid. Vuoripöllö, huuh! Olen näinud kangeid mehi hirmust värisevat, kui halastamatud kaljud merest esimest korda nende silmade ette tõusevad. Selles on midagi pimedat, vanaõeluslikku, justkui oleks kurjuse vaim selle oma otstarbeks ära märkinud. Ja kellelgi ei ole kunagi sinna tõsiselt asja olnud.

Kuid praegu juhtis Antti «Rolfi» otse sinnapoole, ja kuna «Rolf» kuulus temale, oli tema tahtmine seaduseks. Ma ei teadnud tema asjadest, kuid järgnesin talle sõbramehe kohusetundest. «Küll näed,» ütles ta, «küll näed,» — ja ma ootasin. Oli mõõdukas torm, kuid ta tundis ümbrust, sest ta oli alati olnud uljaspea, ja kuna Vuoripöllöt peeti kohutavaks, oli ta juba kuueteistaastasena seal iga sopi läbi uurinud. Ja kahekümneaastaselt oli tal harjumuseks kujunenud tormistel öödel selle tipule lõkketuli üles teha. See pakkus talle tol ajal huvi. Kuid nüüd oli ta mees ja täna peab toimuma midagi tõsisemat.

«Rolf» sööstis ohutut kiirust trotsides üle vahutavate lainete. Signaallaternad olid pimedad, ja üha tihenevas hämaruses tundus hoog kasvavat peadpööritavaks. See oli imetore laev, Antti oma töö. See oli ilus, see oli

kiire, see oli ustav. Antti armastas seda, nagu armastatakse sõpra. Ta jumaldas merd, ja «Rolf» oli mere lemmik.

Võimas kohin, mis tuli Vuoripöllöt ümbritsevast pimedusest, lähenes ja paisus. Me liginesime põrgukatlale, kus veemäed muutuvad vahuks ja piiskadeks. Ei kuud, ei tähti, tormipilved vaid ründavad taeva all nagu mongolite sõjasalgad. Veel silmapilk... Oh, välk! Taevas ja maa vanguvad mürinast. Kuid «Rolf» ei karda. «Rolf» on surematu. Nüüd...!

Me tormame kuskilt läbi. Veemäed on meie all. Veemäed on meie kohal. Lainevaht sõgestab meie silmi. Huuh, milline kõmin, milline mürtsumine. «Rolf» vabiseb ja väriseb nagu suur loom ja sööstab edasi. Ta on surematu. Masin lööb ühtlaselt nagu süda. Hetk... kaks... Siis jääb kõik vaikseks. Torm nihkub kaugele ja tema kohin muutub nukraks nagu leinamarss. Masin seisatab ja «Rolf» liugub süsimustas pimeduses pidulikult edasi. Meie pea kohal, kaugel, kõrgel oigab tuul nagu piinatud loom. Veepind on sile ja must nagu teras. «Rolf» jääb hoopis seisma. Rand.

Täna öösi juhtub midagi. Ma ei tea, kas me oleme koopas, kuid taevast ei ole näha. Must teraseläikeline merepind kaob pimedusse. Kõik kaob pimedusse. Kaugel aga purunevad veemäed vastu karisid ja meie kohal oigab tuul nagu haige loom. Oi jumal, täna öösi juhtub midagi.

Antti istub ja süütab piibu. Piip on meresõitja sõber. Aeg-ajalt laotub sellest punane õhetus tema näole, ja siis võin näha, kui tõsine see on. Ta on kaua vait. Kui ma vaid teaksin, mida ta mõtleb, too uljaspea mu sõprade hulgas. Üht aiman: ta ei armasta oma «Rolfi» nii kui enne, ta ei jumalda merd nii kui enne.

Kui mu silmad pimedusega harjuvad, näen, et kaljuseinad kerkivad järskudena, märgadena, libedatena. See on koobas. Tuletiku valgel vaatan kella. Pool kaksteist... Uh! Mis see oli? Ainult tuul või? Oi taevas, ainult tuul! Kuid mul on linnainimese ärevad, lõhestatud, värisevad närvid, peenikesed nagu siidniit...

Merel juhtub äkitselt midagi. Tormimühinast kostab hääli. Üksik pauk. Helgiheitja hiigelsilm lõikub läbi

pimeduse, otsib. See eksleb pimestavana vahus lainete kohal. Antti tõuseb järsku püsti ja tema käes on relv. Ta tulistab taeva poole, korra, kaks, kolm. Helgiheitja muutub rahutuks. Ta hüpleb närviliselt sinna-tänna, tabamata midagi. Kuid äkki libiseb päris meie eest mööda sale must laev, tasakesi, pidulikult, ja peatub otse «Rolfi» kõrval.

«Halloo,» hõikas hääl paadist, naise hääl.

«Kõik hästi,» vastas Antti.

Meheriietuses inimene, kel oli naise hääl, hüppas kaldale ja jäi sinna kõheldes seisma.

«Teid on kaks,» ütles ta.

«Minu sõber,» sõnas Antti.

Inimene silmitses mind hetk aega hämaruses. Siis pimestas taskulambi valgus sekundiks mu silmi. Arvan, et vaatluse tulemus oli rahuldav, sest ta ütles:

«Hea küll.»

Tema hääl oli naise hääl, kuid see oli vali, iseteadlik käskija-hääl.

«Lähme sisse,» lausus ta.

Me järgnesime talle mäe sisemusse mööda kitsast, konarlikku ja libedat riba, mis jäi mäeseina ja vee vahele. Tema pimestav taskulamp valgustas teed. Meie kohal võlvuvad mäeseinad läksid aina madalamaks ja kõik hääled muutusid kaugeks, kõmisevaks. Ja viimaks oli meie ees uks. Uks. Kes seda oleks uskunud. See oli õhuke, hõre lauduks.

«Salakaubavedajad,» mõtlesin sisse astudes. Laudseinaga eraldatud kaljukong. Raudahi, laud, paar voodit, kompse, nõusid. «Salakaubavedajad,» mõtlesin, «salakaubavedajad.»

Meheriietes teejuht pani põleva taskulambi lauale, võttis kindad käest ja südvestri peast ning istus voodile. Kui usaldada hämarust, oli ta väga ilus. Tema juuksed välkusid kollakalt ruumi omapärases hämaruses. Mõtlesin, et mehed peavad suhtuma temasse tänavail ja ärides aupaklikult.

«On teil sigaretti?» küsis ta. «Minu omad said märjaks. Kas te ei soovi istuda?»

Ta sai sigareti ja me istusime kõrvuti teisele voodile. Ta naaldus vastu seina ja uuris meid, silmad poolkinni

ja suitsu kiskudes. Nüüd olin täiesti kindel, et ta on ilus. Ta oli veetlev. Ta oli neid viimase aja naisi, kelles nii palju head on segunenud meeletusega. Nad teevad mehetegusid palju põhjalikumalt kui mehed, sest nemad on kujunenud tõepoolest sellisteks, missugustena mehed end ainult kujutlevad olevat. Olen seda nende hulgas alati imestusega tähele pannud. Neis on midagi, mis ajab hirmu peale, mis paneb mõtlema tulevasele sugupõlvele, mille nad peavad maailma sünnitama.

«Miks tõite kaaslase ühes?» pöördus ta Antti poole. «Kas kartsite?»

Tema hääl oli tõsine, võib-olla pisut pilklik, ja Antti liigutas end pahuralt.

«Mul oli abi vaja,» ütles ta. «Kaaslane on mu sõber . . .»

Naine katkestas teda käeviipega. Ta pigistas silmad hoopis kinni ja imes ahnelt sigaretti.

«Palju kell on?» küsis ta siis.

«Veerand üks.»

«Nii vähe. Reinhold jõuab vaevalt enne ühte. Aga öö on imeilus. Mõelge ometi, sõitsin tollinuuskuritest kahesaja meetri kauguselt mööda ja sundisin nad helgiheitjaga mulle teed valgustama.»

Ta naeris lühidalt, vallatult, muretult. Ta lebas kinnisilmi seina vastu nõjatudes ja tolle kerge naeru kajastus jäi kauaks ajaks ta näole. Tema juuksed hõõgusid kollakalt omapärases hämaruses. Tema põsed kuumasid natuke. On palju mehi, kes sellesse naisesse armuvad, mõtlesin ma. Ja on palju mehi, kes hakkavad teda vihkama.

Äkki Antti tõusis. Tal oli käes relv. Ta astus aeglaselt laua juurde ja tema nägu oli tõsine nagu kohtunikul.

«Preili Rautio,» ütles ta jäigalt, «te olete mu vang.»

Naine võpatas veidi ja avas silmad. Ta ei muutnud asendit, ei liigutanud, kuid tema nägu oli tõsine.

«Reetur!» ütles ta.

«Tõstke käed üles,» käskis Antti. «Nii. Ma pean teilt relvad ära võtma. Ma pean teie käed aheldama.»

«Reetur!» ütles ta.

Antti läks aeglaselt ümber laua ja lähenes talle. Ta kompas tüdruku taskuid ja leidis väikese läikiva eseme.

Ta heitis selle lauale. Siis võttis ta taskust käerauad, väikesed läikivad terasrõngad.

«Ulatage oma käed,» ütles ta karmilt.

«Niisiis olite teiegi vaenlane,» ütles naine.

«Ulatage käed!»

«Kas mäletate õhtut kasiinos, kevadel,» jätkas naine. «Sel õhtul te armastasite mind.»

«Ulatage käed,» hüüdis Antti ja tema hääl kõmas kaua nagu maa-alustes võlvides, kuid tema käed värisesid.

Naine sulges silmad ja jätkas unistavalt, nukralt, kurvameelselt.

«Sel õhtul te vandusite mulle igavest truudust. Elus ja surmas, ütlesite te. Õnnes ja õnnetuses, ütlesite te. Kas mäletate? Oh, kas mäletate? Oli see ainult kevad, Antti?»

«Ulatage oma käed,» hüüdis Antti raevukalt nagu suures valus. Naine aga jätkas veel:

«Te olite mereväeohvitseridele nii armukade, kui nad mind tantsima võtsid, ja mina tänasin selle eest taevast. Olen halb naine, mõtlesin. Minu isa ja vend rikuvad riigi seadusi ja ise olen väärt vanglat. Aga kui taevas teid minule annab, pean kõik andeks saama. Nõnda ma mõtlesin ja olin õnnelik.»

Ta avas pikkamööda silmad ja sirutas käed. Väikesed valged käed. Ei, ta ei nutnud. Ta naeratas. Nukralt, kurvalt. «Teadsin, et nii peab ükskord minema, kuid ma ei oleks tahtnud, et see oleksite teie,» ütles ta vaikselt. «Võtke mu käed.»

Nad vaatasid teineteisele silmi ja ma leidsin, et mu sõber on jõhkard. Aga ei. Ta pöördus kõrvale, ta vandus, ta oigas. Käerauad kõlksatasid põrandale.

Kuskil õige kaugel kajas pauk.

«See on Reinhold,» ütles naine tasa.

«Lähme,» ütles Antti, ja me komberdasime välja, kusjuures tüdruku elektrilamp näitas teed. Rannal tõstis Antti relva ja tulistas, korra, kaks . . .

«Ta pöörab tagasi,» ütles tüdruk.

«Ei,» lausus Antti ja tõstis veel kord relva. Lajatas pauk. Ta tõstis selle oimukohale. Lajatas pauk. Ta vajus maha ja veeres merre. Väike sätendav ese langes kõli-

nal kaljule. Naine karjatas lämbunult ja otsis kaljult tuge. Mina vaikisin. Oli tunne, nagu oleks viimane lask tabanud ka mind. Mööda selgroogu tundus voolavat midagi kuuma, tulist. Värisedes võtsin kätte väikese kaljule langenud eseme ja silmitsesin seda tuletiku valgel. See oli salapolitseiniku märk.

Hetke pärast libises randa suur saarestikulaev, tasa, pidulikult, täies lastis.

KOJU TULNUD MEREMEES

Kui ma ühel nõiduslikult pimedal ja jahedal novembriööl Kiriku tänavat pidi alla kõndisin, tuli mulle vastu Kalle Pöntinen. Ma ei tundnud teda ära, sest meie linn ei ole eriti helde tänavavalgustuse poolest. Pealegi oli sellest ajast, millal me viimati olime kohtunud, veerenud kaheksa, võib-olla isegi üheksa aastat. Ta oli käinud mujal, peaaegu igal pool, väitis ta ise. Ja täpsemalt vaadates oli ta ka säärase väljanägemisega.

Vähe aja eest oli sadanud, kuid seejärel oli ilm selginud ja muutunud kargeks ning jahedaks. Tuul puhus kagust ja kaks vägevat suitsujoru rändasid üle linna Hovinsaare poole. Enso-Gutzeiti hingamine! Võis kuulda tema hääligi, kui hoolega kuulatada. Ja päris kindlasti oli võimalik tunda tema lõhna. — Kuid ma ei olnud väljas nende asjaolude kohta tähelepanekute tegemiseks, vaid selleks, et värsket õhku neelata. Kõndisin tasakesi, nagu komme Kiriku tänaval seda tingimata nõuab. Inimjõgi viis mind kaasa ja ma ei tahtnud selle kindlat voolu häirida. Vastutulijate hulgas oli palju tuttavaid, kellele ütled meelsasti morjens või viibutad kätt. Kübarat on vaja kergitada ainult naistele.

Kalle Pöntinen tuli mulle vastu kuskil «Jõeoru» kandis, aga, nagu öeldud, ma ei tundnud teda ära. Ta näis mulle mõnevõrra allakäinud inimesena, kes teinekord ilmuvad sadama piirkonnast isegi siiakanti. Tõtt-öelda kavatsesin temast möödudes mujale vaadata, sest ma ei tahtnud nii hurmaval õhtul oma meelt pahandada.

Kuid ta peatas mind. Ta võttis mul hõlmast kinni ja ütles sõbra kombel: «Tere.»

«Tere,» vastasin mina.

Jalutajad tõukasid meid möödudes ja ühe rõivaäri vaateaknast langevas valguses nägin tema nägu. Rõõmus, muretu nägu. Hulkuri nägu. Ta irvitas ja see tõi mu mälu tagasi. Kalle Pöntinen, seltsimees ennemuistseilt päevilt, millal Kotkas oli alles nii vähe kivimaju, et ta ei tundnud end siin mõnusalt. — Kuid ta näis mingil kombel liiga varakult vananenuna. Võib-olla põhjustas seda vaid tema kurva välimusega kübara katkine rant, mis langes tema näole, aga mina mõtlesin, et sellest tutvusest ei ole vist palju rõõmu.

«Kas ei tunne?» küsis ta.

«Küllap ma tunnen,» vastasin mina.

«Siis oled suureliseks läinud,» otsustas ta. «See on see väikelinn.»

Väikelinn! Kõik, kes mujal on käinud, leiavad linna küljes selle vea. Aga kui neil suurlinnades halvasti läheb, tulevad nad alati siia tagasi. Seda võib kes tahes tähele panna.

«Jalutame!» tegin ma ettepaneku.

Ta teadagi nõustus ja me lasksime õhtuste jalutajate voolul end kanda päris «Vana Apteegi» nurgani, kust tuli pöörduda tagasi. Tänavapilt oli mulle nii äraräägimata tuttav. Inimesed, aeg-ajalt mööda vilav autorivi «Uue Biograafi» ees, politseinik, tänavalaternate peaaegu lõpmatuna näiv saatevägi. Nõndamoodi olen ma sellel tänaval jalutanud sadadel, võib-olla tuhandetel õhtutel. Aina edasi-tagasi. Kevaded, suved, sügised, talved, alati. Tuntud ja tundmatuid nägusid tuleb vastu ja läheb mööda. Siin tänaval olen esimest korda näinud hiinlast ja neegrit.

Kuid Kalle Pöntinen on käinud palju suuremates linnades kui see, ta on näinud palju lõbusamaid ja toredamaid linnu. Ta on palju reisinud. Ta teab palju. Kui ta räägib, võib peaaegu unustada, et ta näib olevat põhja käinud. Ta jutustab oma elamustest mujal maailmas ja ta oskab jutustamiskunsti.

Sellest on kaheksa või üheksa aastat, kui ta viimati siit lahkus. Ta oli mu parimaid sõpru tol ajal. Poorane

poiss, kelle unistused läksid koos kaubalaevadega sadamast võõrastele maadele. Ja viimaks ta isegi. Maailmaseiklustesse. Tollal tahtsid kõik poisid merele, aga vaid harvad julgesid minna. Need, kes kohale jäid, töötavad tehastes, sadamas, kauplustes, kontorites, ja linn kasvab ning suureneb nende usinuse ja jõu toimel. Nad on nüüd viisaka väljanägemisega, need kojujäänud sõbrad, kui nad õhtuti jalutuskäigule tulevad. Aga kui ilmub lagedale keegi noist lahkunuist, näeb nende põhjal, et reis teeb alati räpaseks.

Kuid räägitakse, et kord oli tulnud tagasi mees, kel olid taskud täis raha . . .

Kalle Pöntisel ei ole midagi. Kõrvalisele inimesele paistab ta räistununa, mõranenuna. Kuid tal on muretu meel. Ta on võidelnud oma võitlused ja mahutanud end maailmaruumi: meremees, maailmakodanik, ilma koduta ja isamaata.

Kõik, mis me oleme ehitanud tema äraolekul, on tema arust väike. Kuskil mujal on palju suuremat ja tema on näinud seda. Ta ei ole tulnud tagasi, et siia jääda, kuid temalgi on oma nõrkused. Olevat huvitav näha, kuidas see küla siin välja näeb.

«Pettumus,» ütleb ta. «Tulin siia, et kohata tuttavaid, sugulasi, omakseid. Leidsin eest külmad, võõrad inimesed.»

Ma ei pane seda imeks. Või peaks meil olema kohustusi tema vastu, sellepärast et ta siin on sündinud ja kasvanud. Ta on kord ise lahkunud ja tema koht on täidetud. Ta on võõras. Tema rõivad, kombed ja mõtted on teistsugused kui meil. Meie uksed on kinni.

Teen ometi ettepaneku, et läheksime kohvi jooma. «Jõeorg» on mõnel õhtul peaaegu rahvusvaheline koht, ja seal ei märka õieti mingit vahet tööliste, kontoriametnike ja kooliõpilaste vahel, kes iga õhtu täidavad avara saali tubakasuitsuga. Mulle siiski tundub, et Kalle Pöntinen äratab pisut tähelepanu. Ta ei sobi raami. Mängitakse «Lenduri valssi», mis neil aegadel on moes, kuid publik unustab selle hetkeks Kalle Pöntise pärast. Meie aga istume laua äärde ja ettekandja tuleb küsima, mida soovime.

Meie laud asub akna all ja läbi selle võisin näha, et

mõned tähed põlesid taevakõrguses. Teise kõrvaga kuulasin koju tulnud meremehe mahlakat juttu Marseille'st ja mõtlesin, kui omapäraseid nähtusi kargab esile Suure Elu põuest. Kodutu meremees. Sadamast sadamasse rändaja. Alandlik ja uhke süda. Kuskil kaugel on teda kord haaranud igatsus. Ta mõtles kodule ja laev tõi ta siia. Kuid ta ei tunnista seda, sest mingit kodu enam ei ole. Meie linn ei tähenda talle midagi, ja tema ei tähenda midagi meie linnale. Laev ootab...

Meie jääme siia rähklema nagu sipelgad. Päevast päeva, aastast aastasse. Ja meie peale on pandud suur vastutus. Meie peame meeles pidama minevikku ja hoolt kandma tulevaste sugupõlvede eest. Õigupoolest on muret neetult palju. Selle asemel et teha tööd ja rõõmu tunda, peame me hoolitsema arengu eest, et see ei jääks peatuma ega väärataks õigelt rajalt. Ometi on üsna raske kindlaks määrata, milline see õige rada kellelgi on, ja selle üle tuleb kõige sagedamini vaielda.

Aga kui meie põlvkond kord hauda kantakse, on midagi siiski juurde tulnud. Linn on kasvanud, laienenud. Majad on kerkinud kõrgemaks. Puuhoovid, saeveskid ja tehased on suurenenud, mitmekesistunud, moderniseerunud. See kõik on meie töö, nii et meie elu ei ole raisku läinud. Kalle Pöntise töödest aga ei jää mingeid jälgi. Meri uhub need päris umbe.

Ta jutustab mulle lugusid kogu maailma sadamatest, kõrtsidest, naistest. Ta jutustab rängast, elukardetavast tööst, üksluistest, pikkadest kuudest, millal ainult meri on silmapiiril. Ja oi taevas, millised lood need on! Need on täis kohisevat elu ilma eesmärgita, ilma kohustuseta. Elu vaid elu pärast, käesoleva, tõttava hetke pärast. Ja ta tunneb rõõmu neist jutustades. Ta ihaldab pääseda jälle neid tundma ja läbi elama.

Kodu ega isamaad tal enam ei ole. Ainult maailm on antud talle eluasemeks, töötegemiseks, rõõmutundmiseks. Ja sellest on küllalt.

Kuid mis see küll oli, mis koputas ja kloppis tema rinnas seal kaugel olles ja sundis teda siia tulema? Mis see oli, mis kiskus lahti tema mõtted kohiseva elu keerisest ja pani need mõtlema väikesele linnale vaesel maal?

Sellest ei kõnelda. Võib-olla oli see vaid väike õrnasüdamelisuse puhang, mälestus ennemuistseilt lapsepõlvepäevilt, mida mees peab peitma. Ma ei tea, ja tema ei ütle seda. Homme või mõnel teisel päeval lahkub ta siit jälle, nagu tal alati tuleb lahkuda kõikjalt mujaltki. See on tema hind elu eest. See on tema saatus.

SUREMATUD

Pakane tundus kaunis käre olevat, kui soojast ruumist välja astuda. Tänavad olid lumised ja tühjad, sest linna väga auväärsed elanikud tõmbuvad argipäeviti kodudesse juba enne kümmet. Meid oli neljameheline lõbus kamp, ja et endale sooja teha ning õrritada kuskil nähtamatult varjul olevat kordnikku, tegime liikudes kenakest lärmi. Mõtlesime, et säärasel külmal õhtul oleks see värskenduseks kordnikule, rõõmuks meile endile ja kahjuks mitte kellelegi. Kuid tänaõhtune kordnik oli vist meie kavatsused ära aimanud — ta ei ilmunud isegi nähtavale.

Olime Vihtori juures pisut mänginud, aga et see teadagi ei võinud toimuda hääletult ja kuna Vihtori naabrid ei võinud sihukest asja sallida, pidime paremasse kohta, Kalle juurde üle kolima. Sinna olimegi nüüd teel. Olime jälle kord otsustanud rõõmule voli anda ja unustada need mured ja vaevad, mis meid järgmisel päeval ees ootasid. Olime küllalt noored, et niisugune asi võis meil veel korda minna.

Kell võis nii kümne ümber olla, sest tselluloositehas puistas äkki meile vastu oma õhtuse vahetuse. Meist tormas kiirustades mööda inimesi, kel oli selle tehase lõhn riiete küljes, mehi ja naisi, leivakorvid ja -kotid kõlkumas. Kuulsin vandumist, naeru, hõikeid, sädistamist. Tüdrukud naeratasid meist möödudes, vanemad naised langetasid pea, mehed heitsid mõne nalja. Seal oli mõni tuttavgi hulgas ja me vahetasime tervituse. Kuid kõigil neil oli kiire, kiire koju. Nad olid vahetuse lõppemise üle siiralt rõõmsad. Võis jälle kuusteist tundi iseenese päralt olla.

Kuid viimasena tuli keegi naine, kel ei olnud kiiret. Näis, nagu oleks ta olnud liiga väsinud isegi selleks, et koju tõtata. Olime arvanud, et oleme neist kõigist juba lahti saanud ja pääseme varsti ka lõhnast, mis neist maha jäi, kui nägime teda üksildasena ja haletsemisväärsena lähenemas. Tal oli käes kott, mis tal oli õnnestunud väravavahi teraste silmade eest mööda toimetada, kott täis väikesi puutükke. Tal oli neid nähtavasti vaja endale õhtusöögi valmistamiseks. Või keedab ta vahest ainult kohvi. Mõtlesime, et saame temast mööduda talle otsa vaatamata ja ta järgmisel tänavanurgal unustada. Nõnda me mõtlesime, sest olime otsustanud täna rõõmsad olla.

Võib-olla sellepärast, et me kõik oleme kunagi olnud nii äraräägimata vaesed, vaikis meie kärarikas jutt, kui talle lähenesime. Oma varasema nooruse süngetest aastatest on meie hinge jäänud mõru, kartusetaoline austus vaesuse vastu. Ja see naine oli tõeliselt vaene, nii vaene, et ta enam ei püüdnud seda varjatagi. Tema pilk, iga tema liigutus kõneles sellest ja tema rõivaste iga palistus heitis selle teadmise vastutulijale otse näkku. Olin kavatsenud temast mööduda salamisi, märkamatult, kuid otsustaval hetkel ei suutnud ma jätta talle otsa vaatamata. Samal hetkel vaatas ta ka mulle otsa, ja tema tuhmides silmades, millest kogu lootus oli kustunud, oleksin nagu märganud midagi tuttavat. Mingi mälestus õige kaugetest aegadest kerkis mulle meelde, minu esimese armastuse mälestus. Jäin võpatades seisma, ka tema seisatas. On see, võib see olla võimalik? On too tõepoolest naine, kellest alatasa olen mõelnud?

Jah, see ta oli.

Seltsimehed ootasid mind, kuid ma viipasin neile: minge pealegi, minul ei tule nüüd lõbusat õhtut.

«Kuidas sul on läinud?» küsisin.

«Nagu näed,» vastas ta kibedalt ümatades.

«Ei taipa,» ütlesin. «Sa olid kaupmehe tütar, liiga suure saksa tütar minu jaoks.»

«Kaupmehed võivad pankrotti jääda ja nende sulased võivad nende tütred naiseks võtta. Nii läks minulgi. Ta suri kolm aastat tagasi ja jättis maha kolm last.»

«Kolm last!»

«Kolm last. Neile teenin ma nüüd oma käte tööga leiba. Nooruses polnud mul vaja midagi õppida, nagu mäletad.»

Küllap sinust seda veel praegugi on näha, et sul pole olnud vaja õppida. Küllap seda näha on. Kuid ma ei öelnud seda, mõtlesin ainult.

Olime seisnud juba nii kaua külma ilma käes, et ta hakkas värisema ja sinakaks tõmbuma. See tuleb muidugi kehvast toidust. Mina tean seda. Tegin ettepaneku, et jalutaksime. Tahtsin ta koju saata ja vestelda, kui ta soovib. «Kui sa vaid tahad,» ütles ta.

Me kõndisime, kuid ei kõnelnud. Tahtsin ta kotti kanda, kuid ta ei lasknud. Ta kannab nüüd kõike ise. Mu südamesse asus kuum, ebamäärane ahastus. See naine oli kord oma isa tahtel minu maha jätnud. Ta oli liiga suure härra tütar minu jaoks. Kuid olen teda meeles pidanud tütarde eeskujuna, kes ei riku neljandat käsku. Siin siis nüüd on tema tasu.

Astume sisse tema tuppa, koju, ja ma leian, et see ei jää vaesuse poolest sugugi maha sellest ruumist, kus mina olin üles kasvanud. Pigem ületab selle. Seal magavad kolm last, kaks voodis, üks põrandale seatud riietel.

Tunnen, et minul ei ole siin midagi tegemist. Meie vahel on liiga palju aastaid. Võiksin lahkuda ja jätta salaja kuhugi mõne rahapaberi. Niipalju mul neid nüüd on. Kuid ta tahab kohvi pakkuda.

Püüan aimata, mida ta mõtleb, mida ta tunneb. Ta talitab pliidi juures, teeb tule alla, paneb kohvikatla tulele. Vähehaaval ta põsed soojenevad ja omandavad värvi, ja kui ta jämedad ning määrdunud tööriided seljast ära on võtnud, ei tundugi ta enam nii lootusetuna. Võin näha tema liigutustest, võin kuulda tema kõnest, et tal on lapsed. Tema elu sisuks on eneseohverdus nende heaks.

Kuid mul on jälle purunenud üks illusioon. Tunnen, et ei või enam kunagi mõelda sellele naisele, kellele olen alatasa mõelnud. Nõnda kaovad üksteise järel pettekujutlused, need südamele armsad lilled. Järele jääb võib-olla tõde. Võib-olla. Sile ja murdumatu nagu

kalju, külm ja surnud nagu kalju. Mis võiks küll sündida, kui ainult see on veel järel?

Arvasin, et temal on need juba kõik kadunud. Aimasin seda juba siis, kui ta meile tänaval vastu tuli. Kuid eksisin. Need on tal kõik veel alles, need on siirdunud ainult sugupõlve võrra kaugemale — lastesse. Tema oma elu ei tähenda midagi, ta vaevalt märkabki, et see olemas on. Ta on alustanud uut elu koos lastega, tal on nende usk, nende lootused, nende pettekujutlused. Too esimene elu ei ole õpetanud talle midagi. Tal ei tule üldse mõttessegi, et sellest, millest ta ise ilma jäeti, võidakse ka ta lapsed ilma jätta.

Niisugune tasu anti tütrele, kes austas oma isa ja ema. Ja kui istun siin, joon kohvi, vaatan ja kuulan teda, tundub mulle, et see polegi eriti väike. See võib olla suurem kui see tõde, mis antakse neile, kes palju õpivad, — too kindel kalju. Tema lapsed kasvavad ja tugevnevad, kuid kas kalju kasvatab midagi?

Talle on antud elu. Kaupmees on jäänud pankrotti ja sulane on surnud. Tema aga elab. Iga päev põrkab ta kokku väsimuse ja vaesusega. Kuid ta elab. Vaata, seal magavad kolm last, kaks voodis, üks põrandale laotatud riietel. Ta teeb oma kätega tööd ja toidab neid. Nad kasvavad, ühel päeval on nad mehed ja naised, kes oma pihkudega võtavad selle, mis neil saada, ja toovad oma ohvri. Siis on tema ülesanne täidetud, ta on kandnud oma teeosa elu rasket koormat. Ta võib surra, tema elu ei ole lõpul. See on antud lastele.

Selleni võib kuluda veel kakskümmend aastat. Vaesena, väsinuna, kibestunult veab ta oma koorma lõpuni. — «Mõtle ometi,» ütles ta, «sa ei häbenenud tänaval minu juurde tulla!»

Ja mina imestan seda isegi.

Kakskümmend aastat.

Iga päev tuleb minna tehasesse. Iga päev haaravad käed tööst kinni. Iga päev paluvad lapsed süüa. Puhkust ei ole.

Kuid on elu, nad e l a v a d s i i s k i. Kuningad ja keisrid võivad langeda, riigid võivad hävineda, kuid nemad elavad. N a d o n l o o v e l u t u n g, i g a v e n e, s u r e m a t u.

MAJAKE SAARE RANNAL

Ei ole kaua aega kuulnud, et keegi oleks meie maal veel nälga surnud. See peaks õigupoolest olema üpris troostiv teadmine, aga kui ma täna mõned tunnid ühes popsitares istusin, muutusin jälle õige murelikuks ja õige mässumeelseks. Andke see mulle andeks, kui võimalik.

Seal, piki ühe saare randa on mitukümmend, võib-olla isegi üle saja väikese majakese. Nende asukad elatavad end linnas tööl käimisega. Tavalistes oludes on nad tulnud peaaegu paremini toime kui linnas elavad töölised, sest nad on üldiselt võrdlemisi iseseisev ja ettevõtlik rahvas, mida tõendab seegi, et nad on hankinud endale oma peavarju. Kuid praegusel ajal, kus tööd järsku otsa lõpevad ja uusi kuidagimoodi ei leidu, ükskõik kuidas ka ei käiks ja küsiks, oleks neil peaaegu parem linnas elada. Sest linnas püütakse hädaabitöid organiseerida, kui mitte just kõigile, siis vähemalt neile, kes on kõige suuremasse kitsikusse sattunud, ja seal on ka vaestehoolekanne paremas seisukorras. Nemad kuuluvad praegu maaomavalitsuse alla, seal on aga, nagu vist teatakse, need asjad õigegi maha jäänud.

Mul juhtus sinna saarele veidi asja olema, ja kuna seal elas üks tuttav perekond, otsustasin samaaegselt käia ka neid külastamas. Minu tuttavate hütt asub otse veepiiri juures, ainult mõnekümne sammu kaugusel, kivisel nõlvakul. Hüti ümber on haritud üles lapp kartulimaad ja pisut kõrgemal, päris metsaserval, on laste mängumaja suurused majapidamishooned, kus asuvad

põrsas ja kolm kana. Majake on värvitud kollaseks ja seda võib näha õige kaugelt merelt. Kakskümmend aastat tagasi tuli siia noor mees koos naisega, käis talu-peremehe jutul, kelle oma maa oli, ja sai mõnisada ruutmeetrit seda viljatut randa rendile. Hiljem on ta selle täielikult endale omandanud.

Linna on siit üle väina kolme kilomeetri ümber. Sügiseti ja kevaditi, kui jää on liiga nõrk ülekäimiseks ja liiga tugev paadiga sõitmiseks, annab töölistel kangelaslikult pingutada, et hommikuti õigel ajal tööle jõuda ja õhtul jälle koju. Peaaegu igal sügisel ja kevadel jääb mõni neist teele. Hukkub. Kuid suvel on siin mõnus elada. Minulgi on meeles mõni lõbus laupäevaõhtu, mis ma nende inimeste hulgas olen veetnud.

Majahüti ees on vana pihlakas ja selle all lapp rohelist muru. Suvel põõnutasime seal tihtilugu ja ajasime juttu. Nüüd oli sügis ja pihlakas oli peaaegu tühi, ainult mõni kobar pehmeks tõmbunud, vihmadest leotatud marju ripnes selle paljastel okstel, ja rohulapp selle all oli närbunud ning märg. Tõusin kolme astmega trepile ja koputasin uksele. Harilikult võis seest juba siiamaani kuulda väiksemate laste lärmi. Neis taredes on igal pool palju lapsi, sest lapsed on nende elanike suurim rõõm — kui ka muregi. Praegu tundus kummaliselt vaikne olevat. Mõtlesin juba, et võib-olla ei ole neid kodus, kui perenaine ise tuli ust avama. Ta on umbes neljakümne viie aastane, kurnatud naine, kes on sünnitanud siia maailma viis last. Tavaliselt leidub tal ometi igale võõrale naeratus ja heale tuttavale rõõmus tervitus. Nüüd ei leidunud. Ainult tema nägu väratas pisut, siis laskus sellele iseäralik, sünge ükskõiksus.

Majahütis on kaks ruumi. Esimene on köök, kus nad harilikult asuvad, tagumine on kamber, kus suurem osa neist magab ja kuhu külalised viiakse. Praegugi oli kogu pere köögis koos. Peremees ise istus lauale nõjatudes ja vahtis tummalt välja udusele, hallile merele. Kõige vanem poeg, kahekümne aastane, istus laua teises otsas ja luges midagi. Kolm alaealist poega askeldasid põrandal ja perekonna noorim, ainuke tütar, kössitas voodis ning hõõrus silmi. Ta oli just parajasti nutnud.

Kõik näisid isemoodi vaiksed, otsekui uimastuses olevat. Mõneks silmapilguks äratas minu tulek siiski elevust. Lugev noormees kergitas pead ja tema silmades võis just nagu näha nõrka naeruhelki. Peremehe silmis lausa välgatas midagi, kui ta tervitamiseks püsti tõusis. Perenaine ütles sõbralikult: tule, istu. Kui ma aga istet olin võtnud, oli elevuski kadunud. Nad vajusid jälle vaikusse, raskesse, kurvameelsesse vaikusse. Meid oli nüüd kaheksa hinge siin ühes toas, kuid oli nii vaikne, et võis kuulda kella tiksumist.

«Midagi on juhtunud,» mõtlesin neid üksteise järel silmitsedes. Siis tuli mulle meelde, et nii isa kui ka poeg peaksid praegusel päevatunnil tööl olema, ja hakkasin aimama, mis neid vaevab. Sest tänapäeval ei saa meiesugune jälle avada ajalehte või kohata ainukestki tuttavat, kuulmata, kui kibe on tööpuudus.

Perenaine pani kohvikatla siiski tulele ja mul hakkas veidi parem, mõeldes, et neil on veel kohvi. Pakkusin peremehele ja vanemale pojale suitsu ning jutt hakkas vähehaaval jooksma. Kindlalt töölt olid nad ära olnud alles kuu aega. Igal hommikul sõudsid nad linna ja käisid sadamas vanade sadamatöölistega töölesaamisel võistlemas. Kui neil oli õnne, juhtusid nad nädala jooksul päevaks või paariks tööd saama. Kuid seegi oli nagu loteriimäng ja talve tulekul lõpeb see hoopis. Niisiis väga tavaline. Ja kõige halvem sealjuures on see meelemasendus, see lootusetus, hirm tuleviku ees.

Omapärane kingitus on elu nende inimeste seisukohalt. Mõeldes selle üle järele, ei saa ma tulla teistsugusele järeldusele, kui et see on antud neile, et nad õpiksid tundma kannatust selle kõige algelisemal ja karmimal kujul. Mulle tundub, et väärib sündida maailma kannatamiseks ja suremiseks usu või idee märtrina, kuid on kahtlane, kas tasub sündida kannatama ja surema sellepärast, et ei suuda hoolitseda enda ülalpidamise eest. Sest elatise hankimiseks nende aeg peaasjalikult on kulunud, sinna on nende pingutused, püüdlused ja lootused suunatud. Tõsi küll, neil on nüüd viis last tunnistamas, et on olnud nagu midagi muudki, kuid looja ise teab, mis see on olnud. Ainult hale meel on neist lastest.

Muidugi on neil olnud ka rõõme ja helgeid lootusi. Kui suvel siin käisin, oli meil üldiselt väga tore. Ja selleks ei olnud tarvis muud, kui et meil oli sel hetkel sööki ja teadmine selle kindlustatusest lähemaks tulevikuks ja et ilm oli ilus ning lapsed terved. Nende soovid aga puudutasid majanduslikke asjaolusid, kehaliste mugavuste suurendamist. Niisiis täiesti animaalne seisukoht, kui sügavamalt järele mõelda. Kuid sedavõrd ka inimlik seisukoht, et see on suurema osa inimeste seisukoht. Sest mida muud enamik inimesi tänapäevalgi kummardab kui ainelist heaolu.

Looja, kes lõi inimesed, andis neile silmad, et nende hing võiks näha päikese ja kuu sära, metsade haljust, mere ja taeva sina. Aga kas nad näevad neid? Mina arvan, et mitu põlvkonda peab veel sündima ja surema, enne kui nad hakkavad seda nägema. Rõõm, mida nad tunnevad, on keha rahulolu; ainult kannatus on tõeline. Kui vaatan neid siin vaikses ruumis, tunnen, kui tõeline ja inimlik see on, ja hetkeks valdab mind ketserlik mõte selle tarvilikkusest. Kuid juba järgmisel hetkel tean, kui õigustamatu see mõte on, sest selletaolisel kannatusel, mis on ainelise kindlustamatuse — kas saab ühel heal päeval enam süüa või ei — tagajärg, puudub peaaegu täiesti õilistav ja ülendav tähendus. See viib vaid masendusele ja meeleheitele või pimedale enesehävitamis-palangule.

Kui kohv on valmis, toob perenaine kannu lauale, me jaguneme laua ümber ja saame ette üks seesuguse, teine teistsuguse välimusega tassi. Kohvi erutav lõhn ja soojus toob vestlusse elavust. Me arutleme seda imelikku asjaolu, miks nii tugevatele kätele nagu tol isal ja tol pojal ei leidu tööd. Kuid seda igatahes ei leidu. Praegusel aastaajal ei saa isegi kalu sääraste püünistega, kui neil on. Ja rohkem kui kolmkümmend aastat on too isa puuhoovis prusse kandnud, poeg on alles vaevalt alustanud. Selle eest on nad vastutasuks saanud ülalpidamise. Nüüd, kus lauakandmist enam ei vajata, näib sedamoodi, et oleks parem, kui nad sureksid. Ühiskond võiks kergendusest ohata. Aga nagu algul märkisin, ei ole ma kuulnud, et siin maal juba hulgal ajal oleks keegi nälga surnud, ja seepärast ei sure nemadki.

Nad ootavad, et need, kelle käes on võim, asjad jälle korda ajaksid. Midagi muud nad ei saa teha, kui keegi nende tööd ei vaja, sest midagi muud nad ei oska — kui nad ühel päeval ei tee revolutsiooni.

Mulle tundub mõnikord, et loomakaitseseltsil oleks põhjust oma tegevust laiendada. Olen küll kuulnud neid põhjendavat oma tegevust sellega, et kuna loomadel vaesekestel ei ole mõistust end ise kaitsta, peab seda tegema inimene. Minagi pean meeldivatest loomadest lõpmatult lugu ja ma ei tapa heameelega lutikatki, kui see ei tule hammustama. Kuid kas ikka on inimese mõistus nii tähtis tegur, nagu viimastel sajanditel on usutud? See on ju toonud meid siia, kus me oleme. See on loonud moodsad linnad, tehased, rongid, aurikud ja lennukid. See on loonud meie hiilgavad teadused ja hiiglaslikud kaubandusettevõtted, kukutanud jumala ja puhastanud meie moraali. Inimese terve mõistus, inimkonna hiilgavaima kultuuri looja. Ja uues ühiskonnas valitseb kadedus ning alatine sõda, kõige silmipimestavam aineline luksus ja niisama pimestav viletsus, kus inimesed on närvihaiged, kuna nad ei tea, miks nad elavad, ja materialistid, kuna mõistus on tapnud nende vaimu. Ei ole kogu looduses olemas abitumat olevust kui meie kultuuriühiskonna liige, kes on jäänud töötuks. Vaene loom on suuteline, kui inimlik heategevus sedagi ei ole jõudnud kahjustada, oma loomulikul levikualal endale eluülalpidamist muretsema, ja tal on tarvilik ihukate külma vastu. Kuid inimene vaeseke, töötatööline — tema kõhu seedimisvõime on muutunud üsna piiratuks, ta külmetab, kui ta ei suuda rõivaid osta, ja tal on anne iga hetk tuleviku pärast meeleheitesse langeda.

Tööpuuduse statistikat, millele meie silm aeg-ajalt langeb ajalehti lugedes, on kaunis hõlbus kõrvale jätta. Palju raskem on säärases majahütis kohvilauas istuda. Meel läheb nukraks nende abitust nähes. Kuigi tean, et keegi neist ei saa sõna otseses mõttes nälga surra, on raske vaadata nende lootusetust ja kartust. Mitte keegi ei oska karta vaesust ja nälga nõnda kui vaesed. Hirm vaesuse ees täidab praegugi kogu ruumi, see teeb õhu raskeks hingata, ja lapsedki, ka viieaas-

tane Mirja, tunnevad seda. Nad on nii hääletud, nii vaiksed, või siis nad nutavad ja ajavad vanemad tigedaks. Vanem poeg püüab lugeda, kuid sisemine rahutus takistab tal raamatusse süveneda. Isa vahib ainult aknast välja. Üksnes ema liigub, talitab ilmast-ilma, kuigi keegi ei tea, kas tema askeldustel mingit mõtet on.

Küsimus on leivast. Või täpsemalt öeldes — need vahendid, millega seniajani on võidud leiba muretseda, ähvardavad muutuda kasutuks. Ei vajata enam mingisugust plangutassimist. Sadamas võib veel aeg-ajalt pisut teenida. Pärast seda ei ole silmapiiril enam muud kui külm, pime talv. Võimalik, et see ei liiguta kedagi teist, kes te seda ehk lugema juhtute. Tõenäoliselt ei õhuta see teid mingisuguseid abinõusid tarvitusele võtma. Kuid mina olen pidanud seda kirjutama — iseenda pärast.

Silitan Mirja pead ja annan Eemelile, Jannele ja Pertile lahkudes marga. Nad naeratavad tänulikult, sest nad teavad, et see ei ole armuand. Kogu ruum muutub silmapilguks otsekui heledamaks. «Hüvasti!» ütlen ma. «Hüvasti!» vastavad nad üheaegselt. «Tule jälle varsti külla!»

Rand on alasti. Meri on savihall ja peitub mõne sammu kaugusel udusse. Sabistab vaikset, peenikest vihma, mis teeb kõik märjaks. On sadanud juba kolmandat päeva.

Kui olen paadi vette saanud, näen nende kõigi nägusid aknal. Lehvitan neile hüvastijätuks käega ja minuti pärast on udu peitnud kogu ranna minu silme eest. Kuid mõtete eest ei suuda udu midagi peita.

VARAS

Suve jooksul oli härra Lampinen aeg-ajalt märganud, et tema viljapuuaeda tarvitas enda kasuks ka keegi säärane, kellel selleks õigust ei olnud. Esmalt osutasid selgeid märke kutsumata külalise käikudest maasikapeenrad, seejärel oli marjapõõsastel neidsamu tunnusmärke näha, ja sedamööda kuidas sügis lähenes, suunas tundmatu oma tähelepanu ka juurviljadele ja õunapuudele. Varas tundus olevat eriti osav, sest kõik Lampise pingutused tema kättesaamiseks luhtusid täielikult. Kui ta ööseks valvama jäi ning aeda aknast silmas pidas, ei häirinud keegi selle suvist rahu, kuid juba järgmisel ööl oli külaline jälle käinud. Kui ta endale koera muretses, tegi tundmatu selle endaga sõbraks ja see ei avanud isegi suud, kuigi toosama koer muidu kõige jultunumal kombel süütuid möödakäijaid kiusas. Sügise lähenedes, kui hästihoolitsetud viljapuude oksad viljade raskuse all looka paindusid, läks tundmatu üha julgemaks, sest pimedad ööd varjasid tema tegutsemist. Kuid siis oli ka peremehe kannatus otsas. Ta muretses laenuks vanad rebaserauad ja seadis need oma aeda sobivasse kohta üles.

Aiandus oli talle vaid kõrvalharrastus — peategevusalana pidas ta linnas tähtsat ametit —, kuid kõrvalharrastused on paljudele inimestele armsamad kui nende tõeline töö, mille vastu nad küllaltki tihti ei tunne vähimatki kutsumust. Viljapuuaed andis ka Lampisele palju rohkem äratust tegutsemiseks ja rõõmuks kui kantselei. Ta oli veendunud vanapoiss ja linlased pidasid teda pisut iseäralikuks. Suurem osa tema tõekspidamistest oleks vaimustanud inimesi kaks-, kolmkümmend aastat

tagasi, kuid praegusel ajal nende üle üldiselt naerdi tagaselja. Maailmasündmusi jälgis ta hooletult ja varjatud vastikustundega. Need ainult ärritasid teda. Viljapuuaiast matti võttev röövel oli teda algusest peale palju rohkem huvitanud.

Sel õhtul, millal rebaserauad esimest korda olid üles seatud suurima pirnipuu alla, millest ta arvas, et see külalist sel aastaajal kõige rohkem ligi tõmbab, tõi ta igasuguste võimalike juhtude puhuks tuppa jämeda tümika. Omandusõiguse vaist oli talle nii tugevasti verre süüvinud, et aiast näppamine tundus talle otse tema isiku vastu sihitud solvamisena. Lootes tarbe korral ärgata, kustutas ta lambi ja heitis õhtul harilikul ajal voodisse. Kuid tollele salapärasele külastajale mõtlemine ei andnud talle rahu. Ühe tunni teise järel käänles ja väänles ta ärkvel, arutades, kas varas peaks olema võimeline rebaseraudadestki kõrvale hoiduma. Siis on ta sunnitud abi otsima politseilt, keda ta siiamaani oli vältinud, sest ametivõimude saabumine majja tundus talle vastumeelsena.

Söögitoa kella pisut mõranenud häälega kõmatavate löökide järgi võis ta jälgida aja möödumist. Kesköö oli juba läbi, ööpäeva esimene tund, kummituste ja varaste küllap ehk kõige meelepärasem tund veeres pikkamööda lõpu poole. Tuul paitas pehmelt, kuid kuuldavalt hoone seinu ja katust, muidu jätkus öövaikus ühest silmapilgust teise. Vähehaaval hakkas ta põnevusest hoolimata väsima ja oli just magama jäämas, kui aiast kostev karjatus ta jälle virgeks ehmatas. Ta lamas hetk aega kuulatades, sest ta polnud täiesti kindel, kas ta oli kuulnud midagi. Karjatus ei kordunud enam. Selle asemel haukus koer mõne aja hädaldavalt ja ulgudes. Ta tõusis üles, vedas püksid jalga ja kuue selga, torkas jalad tuhvlitesse ja haaras valmispandud malaka relvaks kätte. Siis kuulatas ta veel silmapilgu, kuid kõik oli vaikne, koera haukuminegi lakkas. Sellest hoolimata otsustas ta välja vaatama minna, kas on midagi juhtunud.

Öö oli väga pime, taevas peaaegu üleni rasketé, vihma tibutavate pilvede peidus, kuid aia tänavapoolset külge valgustas osaliselt lähedase tänavalaterna

valgus. Püünis asetses tänavalaterna valgusesõõrist parasjagu väljaspool, ja jäädes trepile hetkeks seisma, suunas ta oma pilgu sinna, kuid siitmaalt ei suutnud silm midagi seletada. Puude tumedad varjud õõtsusid tuule käes ja nende niisked lehed kõhisesid tasa üksteise vastu puutudes. Mõlemal pool peateed kasvavate vanade roosipõõsaste lehtedest kerkis vaevutuntavat närbumislõhna. Hetke kõhelnud, laskus ta trepist alla ja tundis, kuidas jalad märjas liivas niiskeks tõmbusid. Pirnipuu lähedale jõudes kuulis ta äkki nõrka kaebehäält, iseäralist koeralikku niutsumist, mis tõi talle pähe mõtte, et lõksu ongi tõenäoliselt sattunud koer. Ta oli selle tänaseks ööks vabadusse unustanud. Kuid samas ilmus loom puud ümbritsevast pimedusest saba lipputades ja rahutult haugatades tema ette. Seal pidi siis keegi muu olema. Võtnud kogu oma julguse kokku, astus ta päris puu juurde. Hädaldamine oli täielikult järele jäänud, kuid ta silmas maas tumedat, otsekui valude käes väänlevat mütsakut. Ta kummardus allapoole ja ta käsi tabas kuuehõlma, mille puudutus tundus tema ergule peopesale niiskena ja nii vastikult kleepuvana, et ta selle kohe lahti laskis. Mütsak liigutas ikka veel, ja kui ta silmad pimedusega harjusid, hakkas ta märkama seal midagi nii haletsemisväärset ja abitut, et ta malaka viimaks minema viskas ja kätega raudu hakkas kobama. Nendesse kinnijäänud kehaliige oli paljas jalg, kuid õnneks olid rauad nii vanad ja kulunud, et see ei tundunud just eriti palju olevat vigastada saanud. Ta vabastas jala võimalikult ettevaatlikult ja lohistas oma saagi tänavalaterna valgusesõõri.

Ohver ei teinud häältki. Kui Lampinen haaret lõdvendas, jäi too liikumatult poolistuvasse asendisse. Tänavalaterna valgus tõi temast vähemalt kõige olulisema esile. Valu pärast kahvatunud näost vaatasid vastu kaks ilmetut silma, väljendades tugevama armu ja hirmu alla jäämist. See oli noor poiss, vahest ehk kaheteistkümne aastane, võib-olla nooremgi. Seega siis tühipaljas laps. Lampinen üldiselt ei armastanud ega vihanud lapsi, neid ei olnud tema jaoks lihtsalt olemaski, kui tal polnud vaja nendega tegemist teha. Kuid lüüa ta neid ei võinud, isegi seda mitte, kes talle nii

palju meelehärmi oli tekitanud. Ta oli hämmastunud ja pettunud, sellepärast et röövli nuhtlemise lõbu oli kaduma läinud. Esialgu mõtles ta jõmpsika kõige otsemat teed üle aia kihutada, kuid paistis, et rebaseraudades muljuda saanud jalg takistas poisil korralikult liikuda. Oskamata teha midagi muud, haaras ta poisil lõpuks käest kinni, tõstis ta püsti ja kamandas endale järgnema.

Poiss tuli talle lohistamisi ja tummalt järele, liibates haavatud jalga. Tema rõivahilbud olid märja maa peal niiskeks saanud ja vesi oli riidesse tungides seal kõik vanadele, kauakantud rõivastele omased lehad valla päästnud. Tundes temale varem hoopis tundmatut lõhna oma sõõrmeid kõditavat, kiirustas Lampinen vaistlikult samme. Ta talutas poisi kööki ja lükkas ta toolile istuma. Seejärel äratas ta teenija ja ütles poisile näidates: «Peske puhtaks!»

Vanapoolne majateenija oli aastakümnete jooksul harjunud peremehe iseärasustega, küsimata nende tähendust, nii et Lampinen võis ka praegu poisi ilma pikemate seletusteta tema hoole alla jätta. Ise läks ta magamistuppa ja pani piibu põlema. Tõmmanud mõne sõõmu, tundis ta end sedavõrd rahunevat, et suutis asja täpsemalt järele kaaluda. Tänavapoiste püüdmine ei olnud igapäevane, vaevalt et seaduspäranegi nähtus, kuid küsimuse koomiline külg teda ei huvitanud. Ta oli toiminud oma varanduse kaitsmise eesmärgil, aga kui poisi jalg on vigastatud, äratab see avalikkuse ette pääsedes kahetsusväärset tähelepanu. Heal positsioonil olev ametimees oli juba niigi kõigile pinnuks silmas. Loodetavasti pääseb poiss siiski palja näpistusega.

Kui poiss viimaks heledasti valgustatud ruumi tema ette ilmus, pani tema väiksus ja kõhnus Lampist veelgi rohkem imestama kui äsja väljas. Säärane räbalais elukas oli siis teda terve suve narrinud. Nähes, et poisil oli raske haigel jalal seista, pani Lampinen ta suurde tugitooli istuma, kus tal endal oli harjumuseks oma hubaseid õhtutunde veeta. Too haige jalg äratas temas tahtmatult kaastunnet ja võib-olla kahetsustki. Peale selle tundis ta iseäralikku uudishimu poisi vastu, kes istus hääletult, kuid valvsalt, pidades pinevalt silmas

oma vangistaja liigutusi. Tema hallide silmade ilme oli üheaegselt nii häbematu kui ka anuv. Jalast oli kõige suurem valu vist juba kadunud, sest näol ei olnud enam seda piinalist ilmet mis hiljaaegu. Toasoojus ajas paled isegi pisut punetama. Viimaks jäi Lampinen tema ette seisma ja alustas ülekuulamist.

«Mis su nimi on?»

Vastust ei tule.

«Noh, kas sul ei olegi nime?»

Vastust ei tule.

«Ah niimoodi, sa siis ei taha seda öelda.»

Viimastes sõnades peitunud ähvardus sundis poisi tugitoolis nii kössi tõmbuma, kui see vähegi võimalik oli.

«Risto Reponen,» sosistas ta ehmunult.

«Kas sul vanemaid on?»

«Ema on.»

«Kas koolis käid?»

«Käin.»

«Noh, kas seal siis ei ole õpetatud, et teiste aedadest ei tohi varastada?»

«On küll.»

«Kuid sina oled sellest väga vähe hoolinud.»

Vastust ei tule.

«Miks sa siis varastad, kuigi tead, et see on keelatud ja kuritegu?»

Hääle ähvardav toon murdis jälle poisi sõnatu vastupanu.

«Sellepärast,» kogeles ta hädiselt, «sellepärast, et meil endil ei ole aeda.»

«Siis tuleb olla ilma.»

Hoolimata hääle otsustavast toonist ei tundnud Lampinen end kuigi kindlana. Küllap põhjus seisnes selles, et poiss oli nii noor. Hämar rüütellikkuse jäänus, mida tal oma isekas vanapoisielus kunagi polnud tarvis kasutada, tumestas tema teadvust ja takistas teda vali olemast. Poiss ei olnud võrdne vastane. Ta täitis piibu uuesti ja hakkas pehmete tuhvlite sahisedes põrandavaibal edasi-tagasi kõndima. Ta püüdis jälle kaaluda, mis ta selle noore võrukaelaga peaks tegema, kuid see võõras maailm, mis poisiga koos tema suletud ellu oli

tunginud, viis tema mõtted peaasjast alatasa kõrvale. Ta oli küll ennegi teadnud, et sääraseid poisse on olemas, ta oli neid näinud nagu peremeheta koeri tänaval jooksmas, kuid alles nüüd pidi ta esimest korda mõtlema nende elu ebaharilikule seikluslikule salapärasusele. Millise julguse ja leidlikkusega oli too poiss kogu suve teda ninapidi vedanud! Kui mälestus kõigist neist sündmustest, luhtaläinud pingutustest, vihast ja raevust talle meelde sähvatas, tärkas tal poisi vastu loomuliline austus. Kuid pöördudes jälle poisi poole, nägi ta, et see on tukkuma jäänud.

Kahvatu väike pea oli vajunud vastu tooli käetuge, kõhn keha oli tõmbunud toolile päris üheksainsaks kägaraks, ainult haige jalg kõlkus sellelt alla. Magades oma määrdunud ja liiga suure kuue sees, meenutas ta isevärki suurt lindu, ka kuue räbaldunud kohad liikusid tema hingamisel nagu kohevil suled. Vanapoiss jäi tema ette seisma sügavasti hämmastunult, peaaegu põrutatult. Vargal, kes võib magada sel ajal, kui tema kohtunik talle parajat karistust välja mõtleb, ei ole vististi kuigi must südametunnistus.

Hetke kõhelnud, puudutas Lampinen sõrmega ettevaatlikult poisi õlga, kuid poiss ei ärganud sellest, ja tema kuivavate riiete lehk ajas mehe jälle taganema. Tema kaastunne kasvas. Vaeseke ei ole kindlasti mitmel ööl korralikult magada saanud. Võib-olla on ta kodu niisugune, kus ei ole hea magada. Võib-olla on ta viljapuuaiaski käinud vaid nälga kustutamas. Unnesuikunult paistis tema nägu imesüütuna ja abituna. Kuna öö oli väga kaugele jõudnud, otsustas Lampinen viimaks asja lõpliku lahendamise hommikuks jätta. Magagu praegu seal, kus ta on, mõtles ta vaiksest meeleliigutusest haaratuna. Ja kui ta tule oli ära kustutanud, läks ta ka ise voodisse.

Ometi ei tulnud uni kaugeltki mitte kohe. Tema suletud, alateadlikult, kuid rangelt piiratud elurada, kust olid kõrvaldatud kõik asjaolud, mis temale isiklikult korda ei läinud, oli puudutanud mingi võõras jõud, mille laadi ta täiesti ei mõistnud. Ta oli kuidagi ebamääraselt rahutu, vaevalt tajutav teadmine, et oli olemas maailm, mis ei kiitnud tema mõtteviisi heaks, vaid

suhtus sellesse pigem vaenulikult, häiris tema mõtteid, mis muul ajal olid alati niisama selged ja piiristatud nagu võidusõidurada. Öövaikuses, mida hoone seinu nooliva tuule kohin süvendas, kasvas selle häiriva teguri tähendus mitmekordseks. Olles selletaoliste mõtetega harjumata, ei suutnud ta leida neile vormi, nii et need jäid paljalt ebamäärasteks tundmusteks. Järgmisel päeval oli neist järel ainult habras mälestus, mida ta kaldus pidama rohkem unenäoks kui tõelisuseks.

Hommikul magas ta kaua. Väljas oli juba hele päev, kui ta ärkas. Seinal olev päikesepeegeldus, mille järgi ta sängis olles tavaliselt aega määras, teatas, et kell saab varsti kümme. Kuna ta ametisse pidi alles poole päeva paiku minema, ei olnud teenija äratamiskäsku saanud. Ta tõusis voodist kiiresti üles ja talle meenus kohe poiss, kelle ta öösel oli rebaseraudadega kinni püüdnud. Ta heitis kähku pilgu toolile, kus poiss oli maganud. See oli tühi. Ja poolavatud aknast sissetuhisev õhuvool näitas talle jalamaid, mis teed poiss oli läinud.

Esmalt valdas teda meelepaha, siis tundis ta end mingil kombel haneks püütuna. Öölaual, päris voodi kõrval, asusid tema igapäevased väärtasjad: kell, mansetinööbid ja hõbedane portsigar, millega ta paberosse töö juurde kaasa võttis, kuna piibu tossutamine oli seal pisut tülikas. Nende esemete nägemine äratas soovi kogu ruum üle vaadata. Midagi ei paistnud puuduvat.

Sooritanud tavalised hommikused toimingud ja söönud kerge eine, läks ta oma kantseleisse. Trobikond väikesi, vanu puuehitusi, mille hoovidel kaskede ja vahtrate lehed vaikse tuule käes punaselt ja kollaselt lipendasid, ääristas päikesepaistelist teed. Möödunudöine külaline häiris veel mõnevõrra tema mõtteid ja ta silmitses uudishimulikult kõiki vastutulevaid poisse, kuigi tal oli väga raske eraldada neis mingeid individuaalseid jooni. Samuti kui neegrid olid ka poisid tema arust kõik ühte nägu. Eelmise öö elamuse järel nägi ta nagu neis kõigis midagi salapärast, täiskasvanutest täielikult erinevat, mis õhutas tema uudishimu. Hiljem tema huvi aina kasvas ja ta hakkas tundmatuid poisse tänaval kinni pidama, ja olles nad kõigepealt peen-

rahaga või maiustustega ära ostnud, uuris ta suure naudinguga nende saladused välja. Sellest sai ajaviide, millesse ta kiindus peaaegu niisama palju kui oma aiasegi.

Kuid täna sattus talle veel väike üllatus.

Jõudnud kantseleisse ja avanud suitsukarbi, et esimest paberossi süüdata, märkas ta oma imestuseks, et portsigar on tühi. Midagi säärast ei olnud kunagi varem juhtunud, sest korraarmastaja mehena oli tal harjumuseks see juba õhtul täita. Kuna portsigar oli alles, ei tulnud ta hetkekski mõttele kahtlustada oma öist külalist. Peale selle oli juhtum nii tühine, et kui jooksupoiss oli toonud talle uued suitsud, unustas ta kogu loo.

Kuid linna salapärases poistemaailmas jutustati, et Risto vingutab praegu sedasama tubakat mis linnapeagi.

JÕULUKUUSED

Paavo tundis, et kelk läks kahtlaselt raskeks. Veorihma surve õlal tegi valu, kuid ta oli mõttes otsustanud pingutada kuni kaljuni välja, millelt oleks ainult vähe maad allamäge, et jõuda kõvale siledale jääle, kus on kerge liikuda. Siin metsas aga nõudis see sitkust ja jõudu. Lumi võttis mõnes kohas rohkem kui põlvist saadik sisse ja kelgul olid tervelt kolm jõulukuuske, mis alatasa jäid puude ja põõsaste taha kinni. Ta püüdis usinalt mis võis, sõtkus ja tallas lundi ja vahtis ettepoole, et leida umbses hanges hõlpsamat teed. Kaljuni oli veel umbes sadakond meetrit, tiheda kuusepadrikuga kaetud kivist mäekülge. Hoolimata väsimusest pani ta oma viimase jõu välja, mistõttu tema külmast ja pingutusest punetavale otsaesisele tõusis higi. Aegajalt heitis ta pilgu tahapoole, et näha, kuidas õde Sirkka hakkama saab. Tüdrukul oli, tõsi küll, väiksem koorem ja valmistallatud rada liikumiseks, kuid ta oli vennast palju nõrgem, kes sel põhjusel tundis end kohustatuna tema eest hoolt kandma, vahest isegi rohkem, kui see vajalik oli. Nad hoidsid muidu teineteist väga. Paavo otse uhkustas oma õega, kel oli tüdruku kohta päris erakordsel määral poistele omaseid voorusi. Ta ei oleks mingil tingimusel nõustunud nii hädaohtlikku ettevõttesse kui see kaasa tõmbama kedagi teist Sirkka-ealist tüdrukut. Ja Sirkka omakorda oskas venna usaldust vääriliselt hinnata.

Mäerinnakul tihnik viimaks lõppes, ja tugevasti pingutades võis siitpeale veidi paremini edasi pääseda. Paavo võttis oma jõu ja püürase tarmu võimsaks lõpp-

pingutuseks kokku ja jõudiski viimaks lausa lämbumisel olles kaljutippu. Nüüd oli kõige halvem võidetud ja ta istus kelgu äärele hetkeks puhkama. Sirkka pingutas lõõtsutades järele tulla, näost punane, üleni lumine, villamüts peas kenasti viltu vajunud. Ta hüüatas vaimustatult, nähes lõpuks enda ees sinavat, tulena õhkuvat merelahte, mille taga, umbes paari kilomeetri kaugusel, oli linn ja nende kodu. Jääl edenes nüüd teekond nagu iseenesest, sest tuul oli lahe lumest peaaegu puhtaks puhunud. Ta vedas oma kelgu päris venna kelgu kõrvale ja võttis istet, ise hingeldades ja kissitades silmi, mida lagendiku jäine valevus pimestas. Ilm oli külm, kuid täiesti vaikne, ja nende pingutusest soojenenud kehad tundsid külma puudutusest vaid rõõmu. Pärast tublit tööd oli meeldiv istuda ja pisut puhata, soojadesse tallukatesse mähitud jalad sügaval lumehanges.

Nad teadsid mõlemad, et nende tegu ei ole lubatud, kuid asja moraalne külg ei teinud neile muret. Küll aga kartsid nad pihkusattumist, mille tagajärjeks oleks vististi nahatäis. Ürituse mõte oli pärit Paavolt. Ta oli eelmisel päeval seisnud turul ja näinud, kuidas jõulukuuskedega raha teenitakse, tema meelest ilusaid summasid, ja kui ta oli järele arvestanud, oli ta oma võimalustest otse rabatud. Linna lähedal oli hulgakaupa metsaga kaetud saari, mis, tõsi küll, kuulusid ümbruskonnas elavatele talupoegadele, kuid mida tema teada ei valvatud. Kui kavatsus oli küps, rääkis ta sellest õele, kes reisiseiklusest võlutuna selle kohe heaks kiitis.

Nad asusid teele juba vara, kui talvehommiku pikk hämarus alles ümbrust varjas. Kui nad metsas sobivaid puid otsides ringi uitasid, oli päev valgenenud hallina ja külmana. Kaugel eespoolsel taevaäärel oli pilvedes näha nõrka kollakat õhetust, mis teatas, et päike on tõusnud oma lühikesele ringkäigule silmapiiri kohale. Meri ei olnud veel üleni jääs. Pisut maad väljaspool rannikut piiravaid saari paistis jää ja vee looklev piirjoon, millest kaugemal valge lagendik muutus tinahalliks kohulainetuseks. Oli nii vaikne, et veepinnal polnud märgata virvendustki, kuid raske ja madal järellainetus, mis näis liikuvat otsekui purunematu ja

peegelsileda veepinna all, veeres aeglaselt ja väsinult üle mere, murdudes viimaks jääpiiri ääristava lobjaka vastu. Õige kaugel lõunas paistis must kaubalaev, mille suits, teinud esmalt laeva sõiduhoost tingituna keeru tahapoole, tõusis peaaegu püstloodis üles.

Oma kõrgelt seisupaigalt võisid nad näha kaugele ümberringi, lugematuist saartest, laidudest ja karidest lõhestatud mererannikut, mida nad olid vahtinud nii ammust ajast, kui suutsid mäletada. Hallis talvehämaruses näis see rannik olevat jäätunud justkui valgesse surmaunne, mida häiris vaid vanade puude tasane naksumine, kui pakane end üha sügavamale nende säsi poole sisse näris. Kuid nad olid nii harjunud selle maastikuga, et see ei avaldanud nende meeleolule mingit mõju. Nad istusid sõnatult ja tegid lootusrikkaid arvestusi selle kohta, kui palju nad kuuskede müümisega võivad teenida. Neil oli vaene kodu ja nad teadsid, et maailmas ei ole teist nii kasulikku asja kui raha, ja ei ole midagi, millest oleks alati nii puudus kui rahast. Peale selle ei olnud neist kumbki veel kunagi midagi teeninud, ja kui nad kujutlesid raha, mida nad võib-olla juba homme saavad, süttis nende südameis eriline, peaaegu pidulik tunne, nagu juhtub siis, kui sisekujutlused muutuvad nii võimsaks, et ümbritsev väline tõelisus otsekui hääbub olematuks ja kaotab oma tähtsuse.

«Kui palju sa arvad selle kõige pealmise eest saavat?» küsis Sirkka viimaks.

«Arvan, et vahest kakskümmend,» vastas Paavo kuuske hinnates. «See on igapidi tore kuusk, millist annab otsida. Mõtlen sellest küsida kakskümmend viis, aga alla viieteistkümne ei anna mingil juhul.»

«Need teised aga annad kümnega?»

«Kuidas juhtub. Eks näe, kui on nõudmist, võib küsida rohkemgi.»

«See teeb kokku juba nelikümmend marka,» arvestas Sirkka välja. «Ja kui sellele kakskümmend minu kuuskede eest juurde lisada, teeb see ühtekokku kuuskümmend.»

«Umbes nõnda jah,» möönis Paavo hooletult.

«See on suur hulk raha, Paavo,» ütles Sirkka lugupidavalt.

«On küll,» nõustus Paavogi. «Niisugust summat polemul veel kunagi olnud. Meil tulevad tänavu hoopis teistmoodi jõulud, olen selles kindel. Olen juba mõtelnud ühte ja teist.»

«Jutusta!» hüüatas Sirkka uudishimulikult. «Mida sa oled mõtelnud?»

«Praegu ma veel ei räägi sellest,» vastas Paavo tähtsalt. «Sest ma ei ole veel midagi otsustanud.»

Sirkka tõmbas lauba pingsalt kortsu.

«Minul on selles asjas oma sõna öelda,» lausus ta veidi uhkelt ja võitlusvalmina, «ja seepärast oleks kõige parem, kui midagi ei tehtaks minu seljataga.»

«Kust sa küll niisuguse asja oled endale pähe võtnud?» hüüatas Paavo pahaselt. «Muidugi ei kavatse ma sinu eest midagi varjata, kuid saa ometi aru, et kuuskümmend penni pole mingi miljon. Seda tuleb kasutada läbimõeldult ja ma sooviksin, et sa jätad selle minu hooleks. Muidu ei või ma sugugi vastutada, kas saame sinu kuused ära müüa.»

Viimastes sõnades peituv ähvardus vaigistas Sirkkat jalamaid. Ta oli juba ammugi harjunud venna ülevõimuga, sest ta oli märganud selle endale mõnel kombel kasuliku olevat. Muidu ei oleks ta nii kergesti järele andnud. Vend oli väga mõistlik ja temaga sai kergesti hakkama, kui tal vaid lubati «otsustada». Temalt võis saada peaaegu ükskõik mida, kui ainult osati õigest nöörist tõmmata. Sirkka sai aru, et praegu on ta sikutanud valesti, ja muutis kohe oma taktikat täiesti vastupidiseks, kuigi eesmärk jäi samaks mis äsjagi.

«Muidugi võid sa otsustada, nagu tahad,» lausus ta rahustades. «Tahtsin vaid öelda, et kui ma saaksin midagi soovida. Arvan, et see pole vahest palju.»

«No räägi siis,» ütles Paavo.

«Olen juba ammu soovinud niisugust käekotti, nagu tüdrukud praegu kannavad,» sõnas Sirkka vaikselt, justkui arglikult, mida ta teadis Paavole meeltmööda olevat. «See oleks väga vajalik, sest seal võib hoida nii raha kui ka muid väikesi esemeid, mida peab kaasas kandma. Ja peale selle on minu meelest kole piinlik olla ilma, sest peaaegu igal minu tuttaval on niisugune juba olemas.»

«Hea küll,» ütles Paavo. «Kui see liiga kallis ei ole, saad selle. Me peame ka ema meeles pidama, mõistad ju?»

«Muidugi,» hüüatas Sirkka rõõmsalt, «muidugi peame ema meeles pidama.» Ta oli nüüd täiesti kindel, et käekott ei ole nii kallis, et ta seda ei saa. Paavo kas või loobuks oma osast, kui see vajalik oleks.

Vähehaaval hakkas neil külm. Puna hakkas Sirkka ümmargusel näol kahvatama ja peaaegu märkamatu värin raputas teda peast jalgadeni. Ta tõusis püsti ja hakkas hüplema ning käsi kokku taguma, et sooja saada, kuid äsjastest pingutustest väsinuna ja külmast kangestununa suutis ta end liigutada nii vähe, et vereringe ei tahtnud elustuda. Paavo märkas, et neil on paras aeg edasi minna. Kaljult jääle laskuva nõlvaku oli tuul üleliigsest lumest puhastanud, nii et kelk liugus sellest alla metsiku kiirusega. Sõiduhoost tekkinud tõmbetuul kiskus neil vee silmist välja ja päris nagu põletas neid kohti, mis pisaraist olid märjad. Kaljurinnaku kõvaksvajunud lumi rudises ja kriuksus, kui külmad kelgutallad sellest üle liuglesid. Tasasel jääl kelkude hoog vähenes kiiresti, sest oli nii külm, et kelgud libisesid halvasti. Äsjasest sõiduhoost tekkinud erutus ja rõõm olid külmatunde siiski minema peletanud ja nad hakkasid reipalt linna poole sammuma.

Kui nad pisut aega olid käinud, nägid nad kedagi meest suuskadel lähenevat. Suuna järgi otsustades tuli ta ühest lähedalolevast lahekäärust, kus asus küla, ja see asjaolu pani lapsed vaistlikult hoogu juurde lisama. Nad olid palju kuulnud tolle küla võimukatest peremeestest, kellest nende kujutluses olid kasvanud peaaegu muinasjutulised kollid. Peremehed vihkasid sügavalt linlasi, kes ei õpi kunagi aru saama, et need saared on talunike omad, ja viivad ära marjad, murravad kaseoksad vihtadeks ja õngitsevad kalad otse peremeeste mõrdade eest välja, talvel aga tassivad minema kuuski, terveid kasvavaid puid. Kaldale naelutatud tahvlid, mille järgi randumine oli keelatud, ei aidanud. Näljane, värske õhu ja vabaduse puudust põdev linlastemass oli nii suur, et keegi ei suutnud neid kõiki valvata. Kuid võitlus jätkus, ja kui peremehed kellegi otse teo pealt kätte said, valasid nad sellele kogu oma raevu välja. Ka Erkki Saarenpää, kes nüüd kaht last taga ajas, oli oma peremeheõiguste rikkumise pärast ärritatud. Sirkka ja Paavo vaistlikule põgenemiskatsele järgnes lühike lõpp, sest mees suusatas osavalt ning jõuliselt ja ta suusad libisesid hästi. Ta peatas lapsed järsu röögatusega, mille kaja lähedastelt kaljupervedelt tagasi põrkas. Nad jäid nagu naelutatult kohale seisma, hirmust halvatud, silmad kohkumisest suurenenud. Mees lähenes kelkudele ja paiskas need kahe võimsa, peremeheliku jalalöögiga ümber. Kui Paavo kelgult väike kirves jääle kõlksatas, võttis ta selle üles ja torkas endale vöö vahele. «Kirve jätan ma endale,» ütles ta teeseldud rahulikkusega, «et sellega teist korda mu metsi ei laastataks. Ja nüüd minge!»

Paavo pööras kelgud rutuga õigetpidi, haaras õel käest kinni ja nad pistsid jooksma. Nende südamed tagusid raskelt, värisedes ja ehmunult. Võõra ja tundmatu maailma puudutus, mille kohta neil juba enne oli olnud hirmuäratav kujutlus, oli täielikult halvanud nende mõtlemisvõime. Nad jooksid vaikides kogu tee kuni linnani välja, kuna tühjad kelgud kergelt järel libisesid. Alles linnaserval nad peatusid ja vaatasid hingeldades tagasi, kuid seal kaugel, kus mees oli nad kätte saanud, ei olnud enam kedagi näha. Kuuskedel oksad hoolikalt ära laasinud, oli Saarenpää kirve vöö vahele tagasi pistnud ja koju suusatanud. Paljad tüved ja hunnik oksi losutasid jäälagendikul nagu mälestusena matustest, kuid need olid nii kaugel, et laste silmad neid ei seletanud. Lapsed mõistsid, et nad on toime pannud kuriteo, mille eest oli järgnenud karistus. Silmitsenud hetke jäätasandikku, vilksasid nad teineteisele otsa vaadata, nähes aga teineteise pilgus ebamäärast kartust, mille äsja läbielatud hirm oli sinna jätnud, haarasid nad uuesti vastastikku käest kinni ja pistsid jooksu. Nad ei teadnud õieti, missugune see kuritegu oli, milles nad süüdlased on, kuid sellest tekkinud süütunne oli nii tugev, et neile mõttessegi ei tulnud kahetseda ettevõtte nurjumist. Kui nad koju olid jõudnud, pugesid nad pööningule peitu ja seisid seal

mitu tundi nälja ja külma käes, oodates, et juhtub midagi koledat. Viimaks leidis ema nad üles ja viis poolvägisi tuppa. Sunnitud ülestunnistus tõi pisut kergendust, kuid veel palju päevi ei usaldanud nad kodu lähedusest kaugele minna, ja nähes kordnikku või meest, kes vähegi Saarenpääd meenutas, põgenesid nad kiiresti ja peitsid end keldrisse või pööningule.

ELSA

Elsa tuli elama meie naabri juurde. Ta oli väike, kahvatu näoga, kuid õige tragi tüdruk. Ta meeldis mulle esimesest silmapilgust, ja me vahetasime alati mõne naljasõna, kohates teineteist juhuslikult ühisel trepil. Ta oli alati rõõmus, naeratlev ja õnneliku ilmega. Ta töötas kodus, ja terved päevad kuulsin teda laulvat, ümisevat või vähemalt vilistavat. Meie vahel oli ainult õhuke sein, nii õhuke, et ta ei saanud sõnagi öelda ega sammugi astuda, ilma et mina ei oleks seda kuulnud. Enamasti kuulasin tema laule meelsasti, kuid vahel olin väsinud ja närviline, tööst ei tulnud midagi välja, ja siis tegi tema alatine lõbusus mind pahuraks. Lõin rusikaga vastu seina ja hüüdsin:

«Olge nüüd, hea inimene, kas või hetkekski vait!»

Seepeale jäi ta vakka ja oli vait pool tundi. Siis unustas ta selle jälle ja laul algas uuesti. Ja teist korda ei võinud ma teda samal päeval enam keelata.

Ta töötas umbes kümme või kaksteist tundi päevas. Ta oli õmbleja. November oli tema elukutse juures soodus selle poolest, et tal jätkus tööd. Inimesed lasksid teha jõuluks palju uusi riideid. Kuid muidu ei olnud tema elu ilmselt hiilgav. Kunded virisesid tihti hinna üle või sellepärast, et nende kleidid sobivad halvasti. Võib-olla ei olnud Elsa eriti vilunud. Vähemalt kuulsin teda peaaegu alati lõpuks tunnistavat, et kundedel oli õigus. Ta ei osanud enda eest seista.

Tema pererahvas oli noor abielupaar. Väga vaesed inimesed. Mees ei osanud mingit korralikku ametit, vaid töötas abitöölisena, millal ja kus juhtus, enamasti

ehitustel või sadamas. Tookord oli halb aeg, ei ehitatud midagi ja sadamas oli vähe laevu, nii et ta pidi suurema osa ajast mööda saatma töötatöölisena. Arvan, et mõnel päeval nad lausa nälgisid. Neil oli ainult kaks ruumi, aga neistki oli teine tulnud Elsale üürida, kuna üüri maksmine ühegi eest tekitas neile raskusi. Peaaegu iga päev nad tülitsesid, kuid see ei tulenenud mitte niivõrd halvast iseloomust kui äärmisest närvilisusest, alatisest viletsuse- ja lootusetusetundest. Mees jäi alati lõpuks alla ja läks välja. Naine pidi koju jääma, sest tema hõlmade küljes rippus kaks mudilast, kelle peaülesandeks siin maailmas tundus olevat kisendamine. Nad karjusid süüa, puhtust ja ema hoolt ning hellust, mida ema, kes oli kaotanud kannatuse ja elujulguse, ei suutnud neile anda. Kui lapsed hakkasid nutma, karjus ta neile vihasel häälel noomitusi nagu täiskasvanud inimestele, kuid lõpuks muutus ta alati härdaks ja hakkas koos nendega nutma. See oli peamine, mis ta oli võimeline lastele andma.

Need naabrid olid aegade jooksul mind tohutult piinanud. Võisin taluda nende riidude kuulmist, kuid ei suutnud kunagi unustada nende viletsust. See tõi mulle meelde liialt valulisi mälestusi. See tõi meelde väikese poisi, kel oli alatasa kõht tühi, kes läks kooli paljajalu, kui maa oli rahest valge, ja keda pilgati, kui tema püksid olid katki. See tõi mulle meelde haiglase, tigestunud ja väsimusest jalgu järel vedava isa ja murdunud ema. See tõi meelde aja, millal mind köideti nägematute ahelatega eluks ajaks kokku vaesusega, millal minu iseloomu uuristati märke, mis ikka veel suruvad oma pitseri igasse kriipsu, mille tõmban. Ja see pani mind ka mõtlema nende kahe lapsukese saatusele, tõmmates mind sel kombel lakkamatult eemale mu kutsumusest ja sundides mõtlema asjadele, mida ma ei suutnud selgitada.

Esialgu ma ei mõistnud, miks Elsa tuli elama just sellesse perekonda. Hiljem kuulsin, et ta oli naise õde, kuigi seda oli raske uskuda, nii erinevad olid nad. Kolmel esimesel nädalal ei kuulnud ma neid omavahel kuigi palju kõnelevat. Elsa viibis enamasti oma toas, pererahvas köögis. Trepil möödusid nad teineteisest

nagu tuttavad, vahetades mõne argipäevase sõna. Ilmselt ei olnud neil omavahel kuigi palju tegemist.

Aja jooksul harjusin vähehaaval Elsaga ja tema harjumusega töö ajal laulda. Ta sulas osaks minu igapäevasest ümbrusest, ja ei olnud põrmugi hädavajalik, et meist saaksid kunagi ligemad sõbrad. Pidasin teda meeldivaks naabriks, see oli kõik. Kohtasime teineteist vahel trepil või õues, mitte kunagi mujal. Päevad otsa kuulsin tema masinat vurisevat või teda ennast laulvat, ümisevat või vilistavat. Õhtuti oli tema toas vaikne, köögis aga alustas abielupaar oma igapäevast nägelemist.

Sügis oli soe, kuid erakordselt vihmane. Iga päev, peaaegu iga tund sadas. Meie äärelinnas ei olnud kivisillutisega tänavaid, ja nii pidime väljas käies marssima pahkluust saadik poris. Ei olnud suurt tahtmist välja minna, ruumis aga oli nii pime, et keskpäevalgi pidi elekter põlema, kui tahtsid lugeda või kirjutada. Viibisin neil päevil siiski enamasti kodus. Mul oli teoksil üpris laiaulatuslik töö, kuid kahjuks ei suutnud see kaugeltki mitte alati mu meeli köita. Oli päevi, millal mind haaras põhjatu igatsus; see oli nagu must kuristik, kuhu vajusin, mis imes mind endasse nagu jõeviru laastu. See oli igatsus, millel ei olnud objekti ega eesmärki, see ainult oli. Sellistel päevadel ei tulnud tööst midagi välja. Istusin vaid oma kohal ja põrnitsesin toalae rõskusefiguure, mida läbivalgunud vesi oli kujundanud, ja mu ajud hõõgusid palavikuliselt, taotledes midagi, mida ma ei suutnud kindlaks määrata.

Ühe sellise päeva õhtul hakkas Elsa äkki laulma. See oli uus nähtus, sest nagu juba ütlesin, oli õhtuti tema toas tavaliselt vaikne. Ja laulgi ei olnud nende laulude hulgast, mida ta laulis töötades. See oli mingi vana laul, mis jutustas õnnetust, kuid võitmatust armastusest. Selle meloodias oli tundelisust, mis lähenes valule. See tõi mulle meelde vanaaegsed noored tüdrukud, kes jooksid koske või merre, kui nende armastatud olid neid maha jätnud. Võib-olla see jutustaski just sääraseid tüdrukust. Ma ei mäleta seda enam täpselt. Laulu viimane heli hääbus värahtustesse, mis kuuldusid pea-

aegu nuuksatustena. Köögis hakkas laps nutma. Kummalisest erutusest haaratuna koputasin seinale.

«Kas ma võin tulla teie juurde?» sosistasin poolel häälel.

Möödus hetk, enne kui ta vastas: «Tulge.»

Läksin sinna nüüd esimest korda. Tuba oli samasugune, nagu toad üldse on säärastes majades. Aknal kõlkus kaks sügiskülmast näpistatud lille. Paberist eesriie oli alla lastud ja selle näotust varjasid seesolija eest pitskardinad. Ta istus sohval ega vaadanud minu poole, kui sisse astusin. Alles siis, kui teda kõnetasin, pööras ta pead, ja ma märkasin, et ta oli nutnud.

«Istuge,» ütles ta tasakesi.

«Te olete nutnud?» vastasin kohmetult ja jäin seisma.

«Jah,» ütles ta läbi pisarate naeratades, «selleks ei olnud mingit põhjust. Olen teinekord ainult nii lapsik.»

Laste nutt kostis siia veel selgemini kui mu oma ruumi. Et midagi öelda, hakkasin rääkima laulust, mida ta oli äsja laulnud. See oli ilus laul.

«See oli täiesti meeletu,» ütles ta. «Inimesed ei ole niisugused. Ka armastus mitte.»

Ta nõjatas pea vastu seina ja vahtis ülespoole. Tema tumedad õhukesed juuksed langesid pehmete kiharatena ümber kahvatu, kurva näo. Püüdsin ära arvata, mida ta mõtleb, ja mind valdas järsku tunne, et võib-olla ta ei hooli minust. Aga just siis pöördus ta näoga minu poole ja tema silmis oli iseäralik läige, metsik läige, millest ma ei teadnud, kas see oli põhjustatud armastusest või vihast.

«Mida te mõtlesite?» küsis ta.

«Mitte midagi, enda arvates mitte midagi.»

«See tähendab, mida te mõtlesite hiljuti, kui andsin teile loa siia tulla? Siis te kindlasti mõtlesite midagi.»

«Vaevalt. Ma ei tea. Võib-olla oli mul ainult igatsus.»

«Igatsus! Jah, seda tean ma küll. Igatsus on hirmus asi.»

Ta vahtis jälle lakke ja mulle näis, nagu oleks tema keha värisenud. Ja päris kindlasti see kutsus mind, ei, see lausa hüüdis mind oma hääletul keelel. Astusin sammu lähemale, ta lebas ikka veel vaikselt seina vastu nõjatudes. Astusin veel lähemale, haarasin tal kätest

kinni ja tõstsin ta püsti. Tema keha värises nagu leht, mida tuul parajasti puult lahti kisub. Kõrvaltoas nutsid kaks last.

Kaks väikest last. Need tulid mulle äkki silme ette, need väetikesed ja nende ema, kes ei osanud midagi paremat kui nutta koos nendega. Ja need tõid jälle meelde väikese poisi, kel oli alatasa kõht tühi, kes läks kooli paljajalu, kui maa oli rahest valge, keda pilgati, kui tema püksid olid katki. Need tõid meelde haige isa ja murtud ema. Nägematu ahel tõmbus pingule. Olin püüdnud seda varjata, olin seda peitnud inimeste eest, kuid see oli siiski olemas ja ma tundsin selle pigistust oma pahkluudel, kui katsusin end liiga kaugele välja sirutada. Mu haare lõdvenes ja ta vajus tagasi istuma nagu kollane sügisleht, millest tuul kinni sasib.

Läksin vaikselt ära ja sulgesin ukse enda järel. Tulin jälle oma tuppa, oma üksildasse tuppa, kus mind ootasid kirjutamata sõnad ja sündmused. Armastus ja rõõm ei ole meie jaoks. Töö on meie jaoks. Alguses ja lõpus, esimeseks ja viimaseks töö. Ei midagi muud. Surnud hauas nõuavad seda, sündimatud nõuavad seda. Tööd, tööd, tööd, kätega, peaajuga, alguses ja lõpus, esimeseks ja viimaseks.

Järgmisel päeval kolis Elsa ära.

NOORUKI ARMASTUS

Siivi oli vaikne tüdruk. Ta mitte üksnes ei kõnelnud vähe ja tasaselt, vaid ka liikus ja töötas nii kuulmatult ja tähelepandamatult, et tema töökaaslane ta vahel koguni terveteks tundideks unustas. Nende ülesandeks oli seista kantimissae taga, heita laua küljest saetud pinnuservad purustusmasinasse ja sättida lauad neid edasitransportival lindil otseks, et need ummistust ei tekitaks. Töökaaslase nimi oli Fanni, ta oli suurekasvuline kena tüdruk, kelle põsed punetasid pakase ilmaga suure villase räti seest nagu värvitud. Kui masinad käisid, ei saanud nad peaaegu üldse rääkida, sest müra oli nii uimastav, et pidi karjuma, kui taheti häält kuuldavaks teha, kuid vahetuse jooksul juhtus mõnikord hetki, millal kas siis kõik masinad või vähemalt nende kantimissaag seisis, ja siis oleks Fanni heameelega vahetanud paarimehega mõne sõna. Kuid Siivist ei olnud jutukaaslast. Ta vastas ühe või kõige rohkem kahe sõnaga ega teinud omalt poolt midagi, et vestlus võiks jätkuda. Sellepärast Fanni tüdineski temast varsti ja otsis jõudeajal kas saemehe või veel meelsamini tema noore abilise seltskonda. Siivi võis jääda oma tähelepandamatusse üksindusse, millises olukorras ta näis end tundvatki kõige paremini. Kui keegi talle otsa vaatas, naeratas ta kaunilt — ta ei saanud kellelegi naeratamata vastu vaadata —, aga kui keegi tegi katset talle läheneda, ta otsekui tardus. Seepärast ei tundnud keegi teda ligemalt ega teatud midagi täpsemat tema elamisest ja olemisest.

Kuid sellest hoolimata hakkas Kustaa, seesama noor saemeheabiline, kellega Fanni nii meelsasti oleks kõnel-

nud, tollest vaiksest tüdrukust vähehaaval lugu pidama. Ulatades laudu ja planke saemehe kätte, pidi ta kogu aja seisma samal kohal ja sellises asendis, et ta nägi Siivit iga kord, kui pead kergitas. Ta oskas ametit nii hästi, et ei tarvitsenud kuigi palju oma käte liigutusi jälgida, mistõttu tal jäi küllalt aega ümber vaadata. Kõik muu püsis saekaatris ühest päevast teise samasugusena, ta tundis iga masinat ja iga meest ning naist ja teadis juba ette ära, mismoodi nad töötamisel välja näevad, ainult Siivi näos oli iga päev midagi uut, mingi uus ilme, peaaegu märkamatu peegeldus tema igakordsest meeleolust. Kõrgel lae all põlevate elektrilampide ere valgus murdus saeraamilt kerkivas saepurupilves lugematuiks väikesteks kiirtevihkudeks, pannes saepuru särama nagu kullatolmu. Läbi selle pilve silmitses ta Siivi väikest, suure rätiku seest vilkuvat nägu ja talle näis, nagu oleks pilv seda ümbritsenud nagu pühadusepaiste. Talvel käis saeveskis tugev tõmbus, tuul tungis sinna suurtest avaustest, kust palgid sisse toimetati, ning sööstis samas üle saeraami vastasseinas olevate avauste kaudu, kust valmislauad väljusid, jälle välisõhku. Seepärast olid kõigil naistel tohutud rätikud pea ümber ja meestel karvamütsid kõrvadele veetud.

Kustaa püüdis Siiviga aeg-ajalt ka jutujärjele saada, kuid tüdruk kartis teda võib-olla veel rohkem kui kedagi teist, ja seepärast ei andnud need katsed tulemusi. Ja võimalik, et just sel põhjusel kasvas Kustaa kiindumus päev-päevalt suuremaks, nagu rahuldamata soovidega alati juhtub. Lõpuks ei saanud ta enam mõelda millelegi muule kui Siivile, ja vabal ajal tundis ta end lausa üksildasena ja õnnetuna. Ühel ööl, kui nad töölt koju sammusid, ei suutnud ta end enam tagasi hoida, vaid hakkas Siivile, ilma et tüdruk oleks seda tähele pannud, järele minema ja sai teada maja, kus Siivi elas, isegi ukse, kust ta sisse oli läinud. Ta seisis väljas tänaval, kuni nägi ühes aknas valgust süttivat. Rohkem ta ei näinud, sest Siivi läks otse üle põranda akna juurde ja tõmbas katte ette.

Pärast seda ööd ei leidnud Kustaa süda enam rahu. Töö ajal vahtis ta kogu aeg üksisilmi Siivi poole ja lootis, et viimane vähemalt mõnikord ta pilgule vastab.

Kuid Siivi oli halb tööline, kes iialgi ei omandanud säärast vilumust, et ta töötades oleks julgenud ümber piluda. Lausa saamatu ta küll ei olnud, kuid et oma ülesannetega korralikult toime tulla, pidi ta kõik oma mõtted töö peale suunama. Töötades unustas ta kogu maailma enda ümber ja muutus vaid kätepaariks, mis pisut kohmakalt sorteeris pindusid ja laudu, mida saeraam lakkamatult tema ette tõukas. Juhuslikel vaheaegadel aga istus ta kuhugi nurka ja vaatas pigemini maha kui kellelegi inimesele otsa. See oli natuke imelik ja tegi Kustaa päris õnnetuks. Oli päevselge, et tüdruk ei hooli temast, vaevalt et isegi mäletab tema olemasolu.

Öövahetusest tulles järgnes Kustaa talle tihtilugu ja nägi alati samu sündmusi, mis esimeselgi korral. Selle lühikese ajavahemiku jooksul, mis oli valguse süttimise ja aknakatte allatõmbamise vahel, õppis ta vähehaaval eraldama mõningaid üksikasju ruumi sisseseadest, nagu keset põrandat asetsevat lauda ja värskete okstega täidetud vaasi selle peal ning väikest maali seinal. Neile mõnele asjaolule toetudes kujundas ta mõttes pildi kogu ruumi sisustusest ja ta kujutles, et Siivi elab seal täiesti üksi. Muidugi oli seal kujutletud ruumis kõik väga kena, õrn ja peaaegu märkamatu, nagu Siivi isegi.

Kuid ühel ööl, kui Kustaa jälle seisis akna taga tänaval, ei tõmmanudki Siivi katet kohe alla, vaid heitis enne pilgu tänavale. Kustaa süda hakkas erutatult kloppima, sest ta ei saanud enam kuhugi põgeneda. Siivi võpatas ja kummardus akna poole. Hetk aega seisis ta liikumatult välja vahtides, siis ajas ta keha sirgu ja rebis paberist rullkardina ülearu ägedalt alla. Kustaa jäi samale kohale seisma, pilk ikka veel nagu naelutatud tollele pimenenud aknale, kust vilkus veel vaid naelaaugu-suurusi tuletäppe piludest, milledest rulood suunav niit oli läbi aetud. Siis pöördus ta järsku ümber ja pistis jooksma mööda pimeda, unnevajunud linna tänavaid.

Järgmisel õhtul püüdis Kustaa Siivi näost välja lugeda, mis mulje viimane öö oli temasse jätnud, kuid Siivi oli niisama endassesulgunud kui ennegi ja Kustaa ei jõudnud tema suhtes selgusele. Nõnda möödus üle

poole vahetuse. Kustaa oli südamest õnnetu ja tal oli peaaegu häbi, sest ta oli päris kindel, et tüdruk oli ta eelmisel ööl ära tundnud. Mis ta nüüd võib küll mõelda? Muidugi oli ta mõistnud, miks noormees tema akna all seisis. Võib-olla naerab ta praegu südamepõhjas õnnetu armastaja üle, kellest ta ei hooli. Töö jätkus nagu tavaliselt, saeterad krigisesid puud purres, kollane saepuru sillerdas väikeste keerlevate pilvedena eredate elektrilampide valguses ja Kustaa harjunud käte vahelt liikus läbi üks plangu- ja lauahunnik teise järel. Kuid tema pilk ja mõtted olid kogu aeg suunatud ühte punkti. Siivi väikesele langetatud näole. Ta vaatles tähelepanelikult selle iga joont, iga uut ilmet ja püüdis tõlgitseda, mis saladusi need varjavad. Kuid kõik oli asjatu, ta ei saavutanud mingisugust kindlust.

Kuid viimaks kergitas Siivi päris ootamatult pead ja vaatas talle otse silmi, tõsiselt, isesuguse nukrusega ja näis, nagu oleks ta samal ajal raputanud pead, justkui keelates midagi. See kestis ainult mõne silmapilgu, siis langetas ta jälle pea. Kuid too lühike hetk ajas Kustaa hoopis segi. Ta teadis nüüd, et Siivi on temast aru saanud, kuid ta ei teadnud, kas ta peab selle üle rõõmustama või kurvastama. Siivi tõsine ja nukrameelne ilme näitas, et ta vähemalt ei pilganud, kuid tema pearaputus oli olnud selge keeld. See võis tähendada, et nende vahekord ei saa iialgi muutuda soojaks ja lähedaseks.

Sellest hoolimata läks Kustaa ka täna tüdrukule järele. Siivi kurb näoilme oli äratanud temas nõrga lootuse, et tüdruku tõrjuv hoiak ei olnud tingitud külmusest, vaid mingist tundmatust põhjusest. Ta peab selle põhjuse teada saama. Võib-olla see ei olegi nii hirmus, kui tüdruk kujutleb. Öö oli üpris külm ja tume taevas täis tähti. Siivi liikus natuke maad koos teiste tüdrukutega, siis käänas ta üksinda pisikesele kõrvaltänavale, kus ta elas. Kustaa seisis niikaua tänavanurgal, kuni nägi toda rätiga tüdrukut väravast sisse pöörduvat. Siis tõttas ta oma harilikule valvepostile ja jõudis sinna just parajasti samal hetkel, kui ruum valgeks lõi. Siivi kuju lähenes aknale oma tasaste, sulavate liigutustega ja jäi seisma päris akna juurde. Hetke vaatlesid nad teineteist liikumatult, siis tõstis Kustaa käe, nagu paludes mingit

märguannet. Siivi raputas jälle pead. Kustaa ei suutnud jälgida ta ilmet, kuid talle tundus, et keeld ei olnud täiesti veenev. Teda valdas äkki ohjeldamatu julgus, mis otsekui tulvas temast üle, ja ta astus kõhklemata hoovi. Uks oli lahti. Kottpimedas trepikojas edasi liikudes tundis ta südant ägedalt ja kuuldavalt peksleval. Vana puutrepp nagises nii kõvasti, et ta kartis naabreid ärkavat. Jõudnud üles trepi lõpule, tõmbas ta tikku ja vaatas ümber. Trepiplatvormilt läks mitu ust siseruumidesse, kuid tal ei olnud raske ära arvata, missugune neist viib Siivi juurde. Ta haaras käepidemest, see andis järele, uks avanes ja ta astus sisse.

Siivi seisis alles akna all, kuid ukse poole pöördunult. Ta oli oma suure rätiku juba ära võtnud, ja Kustaa nägi esimest korda tema suurt musta juuksepahmakat, mille lopsakus oli omapäraseks kontrastiks tema õrnale ja kahvatule näole. Kustaa jäi sõnagi ütlemata ukse alla seisma, tema julgus hakkas jälle üles ütlema. Vaikus jätkus mitu pikka minutit, mille jooksul nad silmitsesid teineteist ja püüdsid aimata, mis kumbki teisest mõtleb. Viimaks Siivi liigutas, astus sammu lähemale ja tõstis teise käe nagu tõrjuvalt üles.

«Te ei oleks pidanud siia tulema,» ütles ta tasa, ettеheitvalt.

Kuid tema keeld ei olnud nüüdki veenev. Hääles oli midagi, mis pani keelavad sõnad kõlama peaaegu kutsena. Kustaa julgus tuli tagasi. Ta mõistis, et vähemalt üks pool tüdrukust palus teda jääda, kuna teine pool teda niisama innukalt ära ajas. Ta lähenes Siivile ja võttis tal kätest kinni. Tüdruk pani ainult nõrgalt vastu, silmis paluv, kartlik pilk. Kustaa ei soovinud talle midagi halba, kuid ta oli igatsenud Siivit nii kaua, et ta ei suutnud talitseda soovi teda vähemalt kord oma rinnale suruda. Aga just siis, kui ta tõmbas tüdrukut endale lähemale, kostis äkki kuskilt lapse nuttu, sellist pisut hädist virisemist, nagu laps teeb läbi une. Kustaa laskis tüdruku käed võpatades ja hämmastunult lahti. Siivi jäi tema ette seisma, näost punane, pilk maha löödud.

Hetke pärast kordus lapse virisemine kuuldavamalt kui äsja, ja siis Siivi liigatas. Kustaa nägi nüüd väikest

voodit, mis oli paigutatud sängi kõrvale. Kui Siivi voodi kohale kummardus, kerkis talle meelde mälestus sellest ruumist, mille ta mõttekujutuses oli loonud oma armastatu eluasemeks, ja nüüd pani ta tõelise ruumi väiksust ja kõledust suuresti imeks. Laual olev oksakimp ja tagaseinal rippuv maal olid selle ainukesed kaunistused. Kui ema oli suutnud lapse vaigistada, lähenes Kustaagi väikesele voodile. Ta nägi selles umbes kaheaastase lapse paksuvõitu, punetavat unist nägu, mida varjundas alles ennistine rahutus. Ema käe hell puudutus oli juba peletanud kõik paha ja sellest jäänud varigi näis hetk-hetkelt kaduvat une sügavasse õnnelikku rahusse. Siivi seisis nüüd hääletult, natuke kummargil voodi kõrval, õrn ja murelik pilk lapsele suunatud.

«On see sinu oma?» küsis Kustaa viimaks.

«Jah,» vastas Siivi pead noogutades.

Ja et Kustaa enam midagi ei öelnud, jätkas ta:

«Nüüd tead, miks sa ei oleks pidanud siia tulema.»

Kustaa vaatles last veel hetk aega, pöördus siis ümber ja läks välja. Tehase korstnast tõusis vägev halli- ja mustasegune suitsujoru, mille alatasa vahelduvad äärjooned torkasid taeva tumeda sina taustal järsult silma. Pilku aknale heites nägi ta, et Siivi oli katte juba alla lasknud. Tema süda oli kurb, kuid jahe. Või oli vahest tühi, tühi nagu kummulipööratud astja. Armastust ei olnud enam. Ta ei saanud ka ise aru, mis selle oli minema peletanud, kuid ta tundis, et seda ei olnud. See tundus nii võõrastavana, et pani ta vabisema. Kord oli ta ka ise teinud nõnda ühe tüdrukuga, olgugi et sellel ei olnud mingeid tagajärgi, ja võib-olla oleks ta teinud sedaviisi Siivigagi, kui oleks saanud võimaluse. Kuid armastust siiski enam ei olnud, see oli lennanud oma teed nagu ahistatud lind. Ta püüdis meelde tagasi tuua kõik, mis nende vahel oli olnud: ta meenutas, millisena Siivi näis saeveskis, saepurutolm ümbritsemas tema pead nagu pühadusepaiste, ta meenutas oma öiseid retki siia tänavale ja kõike seda, mis ta oli kujutlenud Siivi toast ja elust, kuid seegi ei aidanud. Armastus ei tulnud tagasi. Pühadusepaiste oli kaotanud oma sära ja ta teadis nüüd, missugune on tuba.

Ta seisis nii kaua ühel kohal, et külm tungis kehasse

ja pani ta lõdisema. Ta ei mõelnud lapsele ega tollele võõrale mehele, ta mõtles vaid endale ja soovis, et armastus tuleks tagasi. Kuid see ei tulnud. Astja tundus valguvat vaid seda tühjemaks, mida kauem ta seisis. Viimnegi tilk sellest suurest õnnest, millest ta alles äsja oli olnud tulvil, langes maha. Järel oli ainult tühjus ja külmavärinad. Ta ei tahtnud, et nõnda oleks, kuid nõnda oli, ja niisugusena, kandes kurvalt oma tühja astjat, pidi ta viimaks koju minema.

KOJUTULEK

Suurveli oli ühel päeval Lehtise seltsis, kelle kord oli sedapuhku saare ühist kalasaaki linna viia, koju tulnud. Ta oli mitu aastat ära olnud ja selle ajaga oli temast täismees saanud. Õlad olid laiemad kui isal, ja juba järgmisel päeval võis tema lõual näha tugevat habemetüügastikku esile tungivat. Nooremad vennad ja õed olid lausa vaimustuses, et neil on säärane vend, ja järgnesid talle nagu varjud, alatasa valmis täitma tema pisemaidki soove. Tal oli peaaegu uus sinine ülikond, valmistatud heast materjalist, ja ega ta rahastki vist päris lage ei olnud. Kuid iseäralikult sõnakehv oli ta, just nagu oleks teda tabanud mingi suur õnnetus. Selle asemel, et minna naabreid tervitama, nagu kõik ootasid, läks ta hoopis üksipäini rannale ja kaljudele luusima ning oli seal kogu päeva.

Õhtul leidis ema ta tare trepil istumas ja jäi temaga juttu vestma.

«Kas mõtled nüüd siia jääda?» küsis ta. «Siin kuluks noorem mees marjaks ära, iseäranis sügisel, kui hakatakse avamerelt räime püüdma. Isa ei ole sul enam nii käbe kui enne.»

Poeg vilksas talle ainult otsa vaadata, kuid ei vastanud midagi. Ema jätkas: «Heikkilä, näe, uppus möödunud sügisel ära. Lehtinen, kes temaga kaasas oli, rääkis, et olevat tormi ajal üle serva komistanud. Triivpüügil käimine ei ole vanade meeste töö.»

Poeg tõusis püsti ja ütles ema poole vaatamata: «Ma ei tea veel, mis teen.» Ta kõhkles hetke, näis, nagu oleks südamepõhjas asuv mure tahtnud välja purskuda,

kuid siis tõttas ta juba ägedalt ranna poole. Ema vaatas talle järele ja ohkas: on muresid, mida ei saa emale usaldada.

Järgmisel päeval hulkus poeg jälle üksinda kaljudel ega hoolinud isegi väikeste vendade seltskonnast. Õhtul jäi ta lautrile istuma ja merele vahtima, kus möllas harilikust tugevam läänetuul. Silmale seletamatul merelagendikul tekkisid kõrged, vahupäised lained, mis kohisedes ranna poole veeresid ja kaldakividel purunesid. Kusagil polnud näha ainustki inimest, ei laeva, isegi mitte maja. Ranniku ja ligemate saarte metsad joonestusid raskepäraselt tumerohelistena õhtuhämarusse uppuva taevasina tagapõhjal. Tuule ja lainete mühinast sünnitatud ebakohane muusika kohas ja humises ühtlaselt, ühetooniliselt ja lõppematult peaaegu looduslikus seisukorras oleva maastiku kohal. Ta oli siin sündinud ja üles kasvanud, nii et see kõik oli talle tuntud, kuid tema armastatu oli teda petnud ja seepärast näis kõik talle praegu teistsugusena kui varem. Mere, metsade ja kaljude üksluised värvitoonid, tuule lakkamatu kohin ja kõikjal lasuv puutumatuse ja mahajäetuse tunne äratas temas peaaegu hirmu. See oli liiga võimas ja vägev tema haigele südamele, mida näris kurbus. Ta oli põgenenud koju nagu haavatud loom oma urgu, kuid siin ei olnudki enam kodu. Igatahes ta ei tundnud seda koduna.

Vanemad olid isekeskis kokku leppinud, et isa peab temaga kõnelema. Isa paarimees Lehtinen oli haigeks jäänud ja nad kavatsesid poja tema asemele paluda. Töö võiks talle hästi mõjuda, sest oli olemas haigusi, mille vastu ei ole muud nii suurepärast rohtu kui töö. Kui isa arvas paraja hetke olevat tulnud, pani ta piibu põlema ja laskus kindlate sammudega alla randa. Ta võttis poja kõrval istet ja tõi asja kohe lagedale.

«Lehtinen on haigeks jäänud,» ütles ta pikkamisi, «ja ma mõtlesin, et sina ehk võiksid tänaseks ööks tema asemele tulla.»

«Miks mitte, võin tulla küll,» vastas poeg ükskõikselt.

Isa tõmbas mõtlikult mõne sõõmu, enne kui jätkas: «Sa ei tunne end siin enam vist kuigi hästi?»

«Ei tea.»

«Sul on muresid, kas sa ei tahaks neid mulle ära rääkida?»

«Need on minu mured, mitte sinu.»

«Noneh.» Rohkem ei osanud isa öelda. On asju, mille kohta ei saa rohkemat öelda. Ta koputas piibu tühjaks ja tõusis püsti.

«Sinu võib siis öösi üles ajada?» küsis ta veel.

«Küll ma tulen,» lubas poeg, tema poole isegi vaatamata.

Isa tuli koju, kuid ta ei olnud rahul ei iseenda ega pojaga. Aastaid tagasi, kui poega oli haaranud äge rahutus ja ta oli tahtnud kodunt lahkuda, ei olnud ta kuigi palju takistanud, sest ta teadis, et selle haiguse vastu ei olnud rohtu siin üksikul saarel, kus neid elas ainult kaks peret. Noored mehed muutuvad igaüks omal ajal sääraseks ja leiavad tavaliselt omal ajal ka tervendust. Kuid tema poeg näis olevat tagasi tulnud haigemana kui minnes. Kössitas üksipäini lautril nagu tiivast lastud lind. See oli ohtlik tundemärk. Niisugustest hingeseisukordadest võib inimesele jääda külge märke, mis püsivad kogu tema eluaja.

Minnes öösi kella ühe paiku aita, kus poeg magas, leidis isa ta ärkvel ja täies riides olevat. Näis, et ta ei olnud sugugi maganud. Tema olemuses oli midagi nii tõsist ja valju, et isa ei osanud sõnagi lausuda. Nad süütasid kaks laternat ja laskusid hääletult alla randa. Tuul oli öö jooksul vaikseks jäänud. Meri kumas pimeduses mustana, läikivapinnalisena, ohkides nagu elav olevus. Isa jäi paadisillale hetkeks seisma ja vaatas ilma uurides ida poole, kust päike pidi tõusma. Esialgu ei seletanud silm seal väiksematki valgushelki.

«Arvan, et me kalu saame,» ütles ta.

«Jah, õhtul oli ju läänetuul,» lausus poeg.

Nad vabastasid mootorpaadi ja kinnitasid rüsade nõudmisel tarvismineva lisapaadi selle taha. Samal hetkel hakkas metsast, teerajalt, mis viis Lehtise hüti juurde, vilkuma laternavalgust. «Kas siis Lehtinen ikkagi tuleb kaasa,» arutas isa. Poeg ei vastanud, kuid nad jäid ootama laternat, mis aeglaselt, looklevalt liikudes, kivide vahele kulunud jalgraja kaari kaasa

tehes läbi ööpimeduse hääletuna ja viirastuslikuna lähenes. Alles lautri otsa kohal tuli laterna kandja nähtavale. See ei olnud Lehtinen ise, vaid tema täisealine tütar.

«Isa saatis minu,» ütles ta. «Ta arvas, et kui Ville ei peaks saama kaasa tulla, siis teil pole vaja vähemalt üksinda minna.»

«Ei tee vist viga, kui me ka kolmekesi läheme,» vastas isa.

Tüdruk hüppas paati. Isa tõmbas mootori käima ja paat hakkas kumedalt popsudes piki saare randa edasi libisema. Juhtis isa ise, sest tema oli ainus, kes suutis saare rannajoont ümbritsevate karide vahelt välja pääseda. Noormees ja tüdruk istusid keskmisel sõudepingil kõrvuti, laternad käes. Nende nõrgas, vilkuvas valguses nägi noormees nüüd tüdruku nägu, mida raamis pea ümber mähitud rätt. Iga kord, kui ta sinnapoole vaatas, süvenes näo pronksivärvi õhetus, otsekui oleks ta punastanud. Selle aja jooksul, millal ta rahutusest haaratuna neilsamadel randadel ümber oli hulkunud, oli ta tüdrukut sageli kohanud, kuid siis ei osanud too veel punastada. Alles hetke mõtelnud, tuli talle meelde, et tüdruku nimi on Lempi. Ta püüdis jutulõnga üles võtta, kuid tüdruk oli sõnakehv või siis häbenes. Vestlusest ei tulnud midagi välja.

Kuid tüdruk oli hea töötegija, palju parem kui Ville, kes oli juba unustanud, kuidas rüsa tuleb paadi servale tirida ja selle sisu paadipõhja kummutada. Töötades pidid nad kogu aeg seisma kõrvuti, külg külje vastu, hoides koos kinni rüsa ühest servast, samal ajal kui isa hoolitses üksinda teise eest. Kalu tuli ohtralt, räim oli täna öösi olnud eriti ettevaatamatu, ujudes rüsadesse suurte parvedena. Nad soojenesid ja sattusid hoogu, peaaegu vaimustusse, vinnates paati kahvatäie kahvatäie järel hõbedaläikelist, viimases hingehädas siputavat saaki. Värske, tugev ööõhk voolas rindu nagu vein ja ajas vere kuumalt ning jõuliselt käima. Nende kõhud ja püksid said märjaks ja lõpuks valgus vesi mööda jalgu säärikutessegi, kuid see elukutse on kord säärane, et märjakssaamist ei ole võimalik vältida. Nad üldse ei mõelnud sellele hetkegi. Praegu ei olnud aega

mõelda muule kui saagile, neile väikestele, hõbesoomuselistele kaladele, kes jõuetult nende jalus siplesid. Noormees unustas kõik, mis talle linnas oli osaks saanud, ta unustas armastatugi, kes oli tema maha jätnud. Nädalaid otsa oli ta iga hetk näinud enda ees neidsamu silmi, neidsamu kehajooni, ja ta oli uskunud, et ta ei suuda neid iialgi unustada, kuid nüüd olid need kadunud. Tema soontes sõudis taltsutamatult ja õnnelikuks tegevalt kaluri ürgne, metsik ja saagihimuline kirg ja tüdruku juuresolek andis mereannile otsekui mingi sügavama tagamõtte. Ta tundis, et nüüd viimaks on ta ometi koju jõudnud, sellesse eluolukorda, mille jaoks ta on loodud.

Paari tunni usina tööga olid kõik rüsad järele vaadatud. Raskes lastis lisapaat sõuti mootorpaadi juurde ja kinnitati jälle selle taha. Algas tagasisõit. Nad istusid jälle keskmisel pingil kõrvuti, kuid nüüd oli juba nii valge, et laternaid polnud enam vaja. Idataevas lõõmas juba päikese punane hõõgus. Vaadeldes teineteist selles hommiku punetavas hämaruses, naerasid nad heameelest, mis nende südamepõhjast lõpmatult välja pulbitses, nagu oleks seal avanenud rõõmu lättesilm.

Saak toodi ühisele ankruplatsile tuulte eest varjatud lahesoppi. Isa, kelle kord oli täna kalad linna viia, otsustas viivuks koju puhkama minna. Noorte ülesandeks jäi kalad paadist kastidesse kühveldada ja kastid mootorpaati riita laduda. Kuid isa ei läinudki otse koju, vaid jäi metsa vahele teatud kaugusele seisma. Ta oli midagi märganud ja naeris omaette vana mehe vaikset naeru. Randa jäänud noored töötasid kärmesti, kuid see ei olnud äraneetud töö, mis maailma alguses inimese peale pandi. See oli mäng. Nende vahel oli sündimas midagi, mis tegi töö peoks, lõbuasjaks, ülevoolavaks rõõmuks. Isa ei teadnud, mis pojaga oli linnas juhtunud, kuid oli see mis tahes, saar võttis ta selle tüdruku abil ikkagi jälle oma võimu alla. Ta pidi koju jääma, sest see, mis ta oli maailmast otsima läinud, oli nüüd siin, ja siin oli seegi, mis parandab haavad, mis maailm oli löönud. Siin oli see, kes vaigistas rahutuse ja võttis mure.

IGATSUS

Ta oli maganud kaua ja ärganud viimaks üles lärmi peale, mis tekkis mootorpaadi ja meeste randasaabumisel. Oli juba õhtu, päikesekiired langesid längu üle mere, varjud olid pikenenud ja tumenenud, põlvekõrgune rohi paindus ja lainetas pehmelt nõrga tuule käes. Kalapüügilt tagasijõudnud mehed töötasid paadisillal ning popsisauna naine ja lapsed ruttasid joostes nende poole. Oli just see aeg suvest, millal lõhe laskub jõgedest merre, ja iga päev sattus mõni neist suurtest kaladest kaluri püünistesse. Saunarahvale olid need põnevad päevad, sest lõhe on kallis kala, millest sõltub heaolu ja õnn. Räim annab leiva, kuid lõhe toob jõukuse. Sel põhjusel äratas see pererahvas lõpmatut uudishimu, naine ja lapsed ei saanud ainustki päeva jätta jooksmata randa vaatama, missugune saak on tulnud.

Vieno aga jäi veel sinna istuma, kus ta oli maganud. Temal ei olnud kiiret. Ta nägi oma meest salga hulgas seisvat, kuid see ei huvitanud teda. Nad olid juba neli aastat abielus olnud ja neil ei olnud last. Nad jagasid mehe sissetulekuid, elasid koos, sõid koos, magasid koos, nagu mees ja naine ikka. Väliselt näis, et nad saavad omavahel hästi läbi, sest kuna nad enam ei armastanud ega vihanud, ei olnud mingit põhjust tülitseda. Elu oli kaua aega tagasi rahunenud ja kired vaibunud.

Kahe nädala eest olid nad tulnud siia saarele suvepuhkusele. Mees veetis oma päevad merel kalurite seltsis ja täiendas kalapüügirõõme alkoholiga. Naisel ei olnud kellegagi läbi käia, kuid tema paistis niisugune

olevat, kes suudab ka üksinda toime tulla. Ta hulkus väljas, raamat kaasas, ning kui ta jalutamisest ja lugemisest väsis, laskus ta varjulisse kohta puhkama, alatine tuulemüha tema kohal ja rannikul tiirlevate näljaste kajakate kriiskamine tema ümber. Tema süda oli tulvil unistusi ja kujutlusi. Majarahvas arvas teda magavat, kuid enamasti ta ainult lamas kõhuli maas ja imes endasse mulla ja ümbritseva rohu lõhna. Nende elav vägevus näis suurendavat ta jõudu ja ühtlasi peaaegu hävitavat temas iseenda tunnetamise. Ta tundis end kasvavat rohuga ühte ja elavat rohu elu. Tuul paitas tema paljaid jalgu ja hõljutas tema juukseid samas rütmis kui ümberringi lainetavat heina. Juuksed kasvasid, õitsesid ja õilmitsesid nagu hein, ja tema keha oli osa maast, mis saab oma vägevuse päikesest, tuulest ja vihmast. Oli ükskõik, kas ta oli ärkvel või magas, meeleolu ei muutunud, nägemused järgnesid talle ka unne.

Viimaks ta tõusis, raputas rohukõrred riideilt ja jalutas aeglaselt üle niidu ja mitme sileda, päikesest kõrvetatud kalju kõikuvale, tormidest vintsutatud paadisillale. Paistaks võib-olla ülbusena, kui ta lõhede vastu huvi ei osutaks. Tema mees seisis harkis jalu laste keskel, painduv ja päevitanud nagu tõeline saarlane. Naist nähes ütles ta uhkelt:

«Neli lõhet, kõige suurem ligi kaheksateist kilo.»

Ta tõstis kala, mida kalur koos vanema pojaga oli parajasti jäätükkide vahele sättimas, kastist välja ja hoidis lõtva surnud keha oma paljastel käsivartel. «Kas pole vahva kala?»

«On küll,» vastas naine ilma vaimustuseta.

«See on kõige suurem, mis nendest vetest tänavu suvel on saadud,» jätkas mees. Aga kui naine tuld ei võtnud, laskis ta kala kasti tagasi. Linlaste juuresolekul olid kalurid vait. Naine ja lapsed vahtisid natuke aega, siis hakkasid nad üksteise järel valgmalt lahkuma. Mehed ladusid kalu kastidesse. Lõhed ja siiad pakiti jäässe, vähemväärtuslik kala sellevastu jäeti elavalt sumpadesse. Homme müüakse neidsamu kalu linnas turul.

«Noh, kuidas päev läks?» küsis mees lõpuks.

«Tänan, üsna hästi.»

Naine märkas, et mehed olid tänagi viina võtnud. See on tema mehe süü. Hüti perenaine oli talle ühel päeval öelnud, et säärased asjad ei olnud saarel enne suvekülaliste tulekut kombeks. Tema poolest võivad mehed küll lusti pidada, kui on prii aeg, aga töö ajal ei ole see mitte ainult sündsusetu, vaid lausa elukardetav. Vieno oli mehele selle süüdistuse edasi rääkinud, kuid too oli ainult naernud, ja halb harjumus jätkus. Ta pani tähele, et kalurid häbenesid seda tema juuresolekul, tema mees aga muutus vaid erksamaks. Ta haaras naisel kätest kinni ja püüdis naljatleda, kuid see sündis nii julgesti, et kalurinooruki näole kerkis järsku tugev puna. Vieno seisis sõnatult, jäigana, käed, mida mees puudutas, tundetud ja külmad. Lõbus naeratus kadus pikkamööda mehe näolt, ta ohkas ja laskis käed lahti.

«Mul on kohutav nälg,» ütles ta vaikselt. «Peab minema vaatama, kas perenaine leiab midagi hamba alla panemiseks.»

Vieno laskus tühja kasti servale istuma ja jälgis pilguga, kuidas mees läks üle rannaheinamaa maja poole. Ta on tore mees. Villane sviiter ja säärsaapad sobisid tema jõulisele kujule suurepäraselt. Vieno nentis seda ivakese heldimusega südames; too mees oli liiga võõras, et teda sügavamalt liigutada.

«Mul oleks nüüd seda kasti vaja, proua.»

Eino, kaluri poeg, seisis äkki ta kõrval. Tema tõsisel näol oli kinnine ilme, aga kui proua hüppas püsti ja haaras kastist kinni, et seda Einole ulatada, hakkas viimane muhelema. Kast oli liiga raske, hädapärast üks äär kerkis natuke. Nooruk tõstis selle kergelt ühe käega üles.

Kui kalad olid kastidesse pandud, läks peremees minema, Eino aga jäi üksipäini kastide kaasi kinni naelutama. Töö kestis umbes pool tundi. Naine seisis kogu aeg tema kõrval ja vaatas pealt. Nad vaikisid. Nagu endale märkamatult hakkas Vieno oma mehe ja nooruki vahel võrdlusi tegema. Nooruk oli suurekasvulisem, kuid paindumatum ja kohmakam, tema kõnnak oli peaaegu lohisev. Tema kehahoid viitas sellele, et varsti

muutub ta kumaraõlgseks. Ta on inetu, mõtles naine, kuid tal ei läinud siiski meelest puna, mis hiljuti oli tõusnud noormehe päikesest põletatud näole, kui mees oli püüdnud naljatleda. Ta ei olnud enam aastaid näinud enda lähedal nii süütut inimest, ja uudishimu hoidis teda kohal, kuni viimane kui üks nael oli kinni löödud ja nooruk tööriistad kokku korjas ja sõnatult lahkus.

Kalurid läksid magama kohe pärast õhtusööki, sest neil tuli varakult tõusta, et jõuaks räimerüsad enne päevatõusu järele vaadata ja kalad õigel ajal linna vaheltkaupleja kätte toimetada. Kuna oli suvi ja nende ainuke kamber oli võõrastele üüritud, magasid nad aidas. Abikaasad olid oma toas mõnda aega üleval, siis hakkas mees lahti riietuma. Ta oli mitu tundi merel olnud ja väsinud. Kui ta oli voodisse heitnud, jäi ta peaaegu otsekohe magama. Naine aga jäi akna alla istuma. Puhanud päeval nii kaua, ei olnud tal nüüd und.

Ta istus ja vaatas, kuidas videvik laskus aeglaselt maa peale ja meri tumenes. Tuul jäi vaiki, linnud vakatasid, kajakad pöördusid ööbimispaikadesse. Igatsus paisus ta rinnas põhjatuks nagu meri. Tal oli meeles mehe kehv vaimukus ja puna, mis oli kerkinud nooruki näkku. Aeg kulus pikkamööda, see tundus voolavat nagu sügav tume jõgi läbi öö, ja üksindus piiras tema hinge.

Viimaks hakkas hämarus kaduma, niisama märkamatult, kui oli saabunudki. Pooleldi alateadvuslikult oli ta seda hetke oodanud kogu öö. Aida uks avanes ja noormees astus õue. Ta vaatas esmalt taevast ja merd ja hakkas siis randa laskuma. Ka Vieno tõusis. Ta läks nagu unes läbi kambri, mida täitis tema mehe raske hingamine, ja läbi eestoa, kus magas naine lastega.

Just seal kohas, kus rannaheinamaal loogelnud jalgrada kerkis veest tasandatud kaljule, nooruk seisatas. Tema paljad jalad olid rohumaa kastest niisked. Naine arvas, et ta on avastatud, ja jäi hinge kinni pidades seisma. Kuid noormees näis olevat ainult kuulatanud ja silmapilgu pärast jätkas ta teed üle kaljude, mis õhkusid nõrgalt eelmise päeva soojust. Ärkasid esimesed tuuleiilid ja merest käis üle nagu raske ohe.

Naine oli oodanud, et nooruk läheb lautrisse kinnitatud paadi juurde, kuid ta pöördus hoopis vastupidisesse suunda, ja toosama mees, kes õhtul oli paistnud kohmakana ja küürusseljalisena, tormas nüüd nagu noor põder mööda siledaid kaljusid. Agu värvus idataevas hõõguvpunaseks. Naine kõhkles hetke, enne kui söandas järgneda, ja nooruk kadus selle vahe sees silmist. Alles teisel pool kaljusid, kitsas rohtunud abajas nägi ta meest jälle — aga ta ei olnud enam üksi.

Nad istusid paadis, mida ärkav tuul ajas aeglaselt ulgumere poole. Tüdruku heledad juuksed välgatasid hommiku sumedas valguses, kui ta pead pööras. Kõrgelt kaljult võis naine näha, et tüdruk naeris. Ta laskus endale märkamatult maha, esiteks põlvili, siis istukile. Aeglaselt mööduvad hetked tundusid talle taas sügava jõena, mis voolas läbi kirgastuva hommiku, tulvil mõõtmatut igatsust ja kaebust. Lendas üle päeva esimene kajakas, kriisates näljaselt. Valgma poolt hakkas kostma mootorpaadi kumedat popsumist; peremees sõitis täna niisiis üksinda linna. Tema pea vajus üha madalamale, kuni laup puudutas kaljut; see oli sile, kõva, rahustav. Äkki paiskusid päikesekiirte helkivad mõõgad läbi ilmaruumi ja maailm ujutati valgusega üle. Kui ta viimaks pilgu tõstis, oli uus päev juba alanud ja paat kadunud kaugel kumavate saarte varju.

APRILLIKUUS

Laeva lastimine kestis neli täit päeva ja paar tundi viiendast. Umbes kümne paiku veeretati viimased paberimassipallid sidumisalusele, nöör keerati ümber ja kraana tõstis need üles laeva. Mehed pühkisid otsmikult higitilku ja viskasid palitud õlgadele. Päev oli päikesepaisteline, imetlusväärselt soe ja pimestavalt ere, nagu teinekord aprillikuus võib olla. Tundus, et kevad on veel ainult mõne sammu kaugusel. Lumi laohoone katusel sulas kiiresti ja voolas heledate nirekestena maha. Sadamabasseinis, kus laevad olid jää purustanud ja hõõrunud paksuks pudrutaoliseks räisiks, paistis siin-seal juba väikesi lahvandusi, kus vesi läikis mustalt nagu soolaukas. Väljaspool basseini seevastu jätkus jäine lagendik tugevana lausa kõige kaugemate saarteni ja kuni silmapiirini välja. Selle ääretu lagendiku pinda rikkusid suure sulega tõmmatud kriipsudetaoliselt vaid mõned inimeste tallatud teerajad ja üksainus lobjakaga täitunud väil, kust laevad tulid ja läksid.

Laevaliikluses oli alles täielik vaikus. Mehed, kes nüüd lõpetasid töö, pidid uut ootama mitmeid päevi, võib-olla nädalagi. Tööjuhataja läks kohe lastimise lõppedes kontorisse palgalehti kirjutama, ja juba tunni aja pärast said mehed raha pihku.

Nende hulgas oli kaks noormeest, keda elu oli siiani kohelnud väga ebasõbralikult. Võib-olla just sellepärast olid neist omavahel head sõbrad saanud. Õnnelikumad inimesed mõtlesid meeleldi, et nende halb seisukord oli nende endi süü, aga kes teab, kusmaani too põhjuste

ja tagajärgede ahela hakatus ulatub. Inimlikul jõul saab seda vaevalt selgeks teha. Võib ainult konstateerida, et nad on niisugused, nagu on, häbiks teistele. Ostavad tihtilugu oma vähese rahaga viina ja ilmuvad joobnult ja kehvades riietes tänavale, äratades teistes inimestes pahandavaid ja ebameeldivaid tundeid ja tuletades igaühele meelde, kui madalale inimene võib langeda. Õnneks võtavad nad maailmas ainult vähe ruumi ja näivad ka ise teadvat, et neil on parem liikuda agulites, kõige vaiksematel ja tühjematel tänavatel, kõige halvemates sööklates ja kõige armetumates poodides, kus nende olemasolu võimalikult vähe kahjustab paremate inimeste eluiha. Ja peale selle on hea meeles pidada, et neist on pisut kasugi inimeste ühises majanduselus, nagu näitab ka too laeva lastimine.

Saanud täna palga kätte, astusid nad tuttavasse einelauda sööma ja võtsid koos söögiga palgapäeva auks ka kruusi õlut. Väljas paistev päike tegi neid samal ajal nii rõõmsaks kui ka nukraks. Söönud kõhud sooja toitu täis ja joonud klaasitäie veel soojemana tunduvat õlut peale, ei olnud neil tahtmist minna koju või õigemini öökorterisse, sest see ei olnud mingi eriliselt meeldiv koht. Nad elasid kellegi lesknaise juures, kel oli ainult üks tuba, kuid see-eest kolm last. Öösiti, millal nad kõik olid ühtaegu kodus, oli seal nii kitsas nagu kasarmus. Kuid lesk oli siiski nende vastu sõbralik ega ajanud neid kohe tänavale, kui üür teinekord juhtus hiljaks jääma. Sellepärast elasid nad seal rohkemale mõtlemata. Magades ei olnud just muust lugu, kui et ei külmetanud. Aga praegu, kus neil oli ees terve päikesepaisteline päev ilma mingi tegevuseta, tundus väljakannatamatuna pugeda kitsuse ja halva õhu kätte. Neil tuli midagi muud välja mõtelda.

«Mis oleks, kui tooksime pudeli?» arvas Kalle, vaadates seltsimehele üle laua küsivalt otsa. Eino silitas mõtlikult põske. Ta peaks tingimata uued saapad saama, muidu võib varsti jalgadest ilma jääda. Ta viivitas vastusega. Üks pudel ei maksaks kuigi palju, kui nad vaid suudaksid sellega rahule jääda. Kuid see ei ole usutav. Nüüd oli juba see esimene klaas õlut teinud ta kahtlaselt kergemeelseks, see surises soontes nii meeldivalt.

Mis siis juhtuks, kui sinna hulka valada veel midagi kangemat? Homme ei oleks ehk raha enam lõunasöögikski. Ta raputas nukralt pead.

Nad astusid tänavale. Sellistes kohtades, kuhu päike kõige rohkem peale paistis, oli asfalt juba kuiv ning lumest ja jääst täiesti puhas. Kõikjal õhus oli juba tunda kevadist värskust. Kuid see suurendas vaid nende erutust. Kuhu nad võiksid praegu minna? Ei olnud veel küllalt soe, et võinuks jalutada linnast välja kaljudele ja heita päikesepaistele lamama. Suvel võis sel kombel kas või kõigist tööta päevadest üle saada. Magades, unistades. Aga praegu ei olnud veel see aeg.

Nad luusisid päikeselistel tänavatel siia-sinna, häälетuina, sisemiselt rahutuina. Korraks käisid nad ühes lugemislauas ajalehti silmitsemas. Kuid mis need kogu maailma asjad õieti neisse puutuvad? Südant need igatahes ei rahustanud, pigem vastupidi. Tunni aja pärast olid nad jälle tänaval. Päike oli alles nüüd jõudnud kõrgeimasse punkti ja pikk päev oli veel ees. Mis nad nüüd peaksid tegema? Nad seisatasid ja vaatasid teineteisele otsa. Einol oli süda juba pehmeks läinud, nagu lõpuks alati ennegi oli juhtunud; ta noogutas nõusolevalt.

Samal hetkel tundus maailm palju rõõmsamaks ja põnevamaks muutuvat. Nad elustusid silmanähtavalt, kõnnakust kadus hoopis too laatsiv vedelus, mis nii kergesti sigineb sihitult hulkuva inimese sammudesse. Iga möödakäija võis nüüd märgata, et nad on kuhugi minemas, et neil on asju õiendada. Tundus peaaegu, nagu oleks ka nende ühiskondlik tähtsus äkki tõusnud, sest tegevuseta vedelejaid oli igaüks silmitsenud umbusklikult, vahest põlglikultki, kuid usinatena näivatele töömeestele ei pööranud keegi tähelepanu.

Poole tunni pärast olid nad juba teel linnast väljas asuvatele kaljudele. Kui oli midagi seestpoolt soojendavat, võis seal igatahes olla niikaua, kui päike paistab. Tänavate lõppedes muutus tee märjaks ja lörtsiseks, ja tundes jalgu niiskeks saavat, mõtles Eino igatsusega uutele saabastele, mis ta ilmtingimata peaks muretsema. Kindlasti ta muretsebki need lähemal ajal. Juba sellest palgast säästab ta mõned kümnelised, ja kui järgmine

laev tuleb, ostab ta saapad ära. See üks pudel ei tähenda sealjuures kuigi palju.

Kaljude jalamil oli alles võrdlemisi ohtralt lund, aga kui nad ülespoole olid jõudnud, nägid nad seal juba suuri paljaid niiskeid laike. Arvesse võtmata suusatajaid, kelle rajad ristlesid igal pool kaljude sätendavail nõlvakuil, ei paistnud keegi muu sel talvel seal olevat käinud, sest jalakäija jälgi ei olnud kusagil näha. Nad korjasid kuivi oksi alla ja istusid ühe kuuse lähedale, kuhu päike paistis kõige soojemini. Esiotsa tundus pisut külm, kuid juba mõne lonksu järel said nad sooja. Nende jutt elavnes kiiresti. Nad jutustasid teineteisele hoopleval ja liialdatud toonil oma minevikust, lapsepõlvest, seiklustest. Ja kõigist neist väikestest ja tühistest sündmustest said nüüd suured ja imelised, põnevad ja värvikad. Nendegi elus on olnud muud kui paljast argipäevasust, või see on ehk tervikuna olnud igapidi suurepärane draama, kus traagilised ja koomilised sündmused on parasjagu vaheldunud ja lakkamatult üksteisest üle veerenud. Mõttekujutus ammutas heldelt pulbitsevaist mälestustelätteist. Nad olid õnnelikud, erutatud ja rammestunud ühtaegu. Maailm paistis väga võluvana, lumes hõõgus miljoneid kristalle, millest päikesekiired teravate nõelte taoliselt tagasi peegeldusid. Metsa rohelus oli sügavam ja mingil kombel puhtam kui suvel, pilvitu taevas näis olevat väga, väga kõrgel ja kaugel terendasid linna tornid ja punased ning mustad katused. Elus on palju tüütavat ja murelikku, aga ega õigupoolest muregi ole paha? Mis võikski olla paha?

Kuid vähehaaval laskus päike üha madalamale ja madalamale ning varjud pikenesid. Keltsasest maast õhkus külma. Lumekristallide teemantnõelad kaotasid oma sära ja taevas tumenes. Tõustes viimaks püsti, tundsid nad endid külmast nii kanged olevat, et suutsid vaevalt liikuda. Hambad peaaegu lõgisesid. Jutt lõppes. Kalju järsust rinnakust alla laskudes nad tuikusid ja vaarusid. Teele välja jõudnud, hakkasid nad hääletult, teineteisega sõnagi rääkimata linna poole sammuma. Vastutulijad, kes nägid nende tuigerdavat käiku, läksid juba kaugelt neist ringi, ja nad lõid pilgu maha, et

mitte näha vastikust ja kohkumist inimeste silmades. Kuid ometigi teadsid nad nende tunnete olemasolu, need otsekui läbistasid neid. Nad tundsid end olevat Mil-jätised, eemaletõugatud, hirmu tekitavad olendid. Milline kibe, marruajav tunne see küll oli! Milline masendav, mahasõtkuv tunne! Rõõm oli jälle muutunud kurbuseks, komöödia tragöödiaks.

Tänavaile välja jõudes hiilisid nad sõnatuina mööda seinaveeri nagu kaks varju. Tuttavast poest möödudes käis Kalle seal veel kord sees. Siis pidid nad oma korterisse minema ja sulguma nagu rotid oma auku, sest oli saabunud õhtu. Videvik laotus pikkamööda maa peale. Kuid väikeses ruumis oli soe ja valge. Lesk koos lastega oli söögilauas. Nad vaatasid tulijaid pikalt, aga ei lausunud midagi. Lapsedki teadsid nende harjumusi ega kartnud enam, nagu mõnikord enne. Soojus sulatas peagi nende kangestunud liikmed üles ja külmatunde kadudes leevenes ka nende meelekibedus. Nad istusid oma nurka, kuhu nende voodi oli juba valmis tehtud. Seal olid samuti nende toidumoonavarud, natuke leiba ja võid vanasse seljakotti topitult. Nad hakkasid sööma, pistes noaotsaga leivapalu suhu. Pudelist võtsid nad nii salamahti, et lapsed ei näinud, — see oli lese kindel tingimus, mida nad siiamaani olid alati meeles pidanud. Ja vähehaaval mähkus maailm taas päikesepaistelisse uttu, üha tihedamasse sompu, lennates nagu suur õhulaev läbi tühja ilmaruumi tundmatu eesmärgi poole. Nemad liikusid sellega niisama kiiresti kaasa nagu teisedki. Varsti saabub see oma teekonnal sinna, kus valitseb kevad, rohi haljendab ja lehed puhkevad puudel. Kus päike paistab kogu ööpäeva ja kus ääretute, siniselt helkivate vete piirdel kerkivad kaljud õhkuvad soojust ja pakuvad oivalisi puhkepaiku väsinud kehadele ja võluvaid vaateid himukatele silmadele. Kus ööd on valged ja soojad nagu päev ja taevas sinine nagu Vahemere rannal. Kus iga päev tuleb sadamasse laevu, üks suurem kui teine, ja palgad tõusevad poole kõrgemaks kui enne. Kus mees pärast päevatööd võib süüa tubli lõuna ja juua kaks klaasi õlut ja minna seejärel supelranda, mille põletavat liiva päike valgustab veel mitu tundi ja kus ilusaimad naised jalutavad supelkostüümi-

des ja muusika kohiseb lakkamatult suurtest valjuhääldajatest. Iga hetk viib suur õhulaev neid läbi pimeda öö lähemale ja lähemale kevademaale, kuni pudel tühjeneb ja nad uinuvad lootuste päikesepaistel.
Kuid nende päike loojus samal silmapilgul, kui nad magama jäid, ja nagu on kõikide lootustega, pidi seegi purunema. Öösi oli sadanud rohkesti uut, märga lundja taevas oli kogu järgmise päeva paksude, hallide pilvede peidus. Uut laeva ei saabunud mitmel, mitmel päeval.

KÄED, MIS EI OSANUD PUHATA

Kivilõhkuja Halme oli hästituntud isik tänaval, kus ta elas. Võib-olla tuli see sellest, et ta naine näis olevat nii armunud oma mehesse. Suurte kivimüüride vahel elavad inimesed ei hooli tavaliselt palju üksteisest, ent keegi ei saanud jätta tähele panemata noort armunud abielupaari ja nende väikest poega, kui nad õhtuti pärast päevatööd ilmusid tänavale jalutama. Neid vahiti aknaist ja vastutulijad naeratasid neile vaimustatult, nagu oleks kivilõhkuja õnnest pisut neilegi osaks langenud.
Polnud siis sugugi imeks panna, et teade Halme ja ta poja äkilisest surmast levis juba samal päeval kõigis ümbruskonna majades. Nad olid olnud purjetamas ja uppunud. Naine oli olnud sel ajal kodus, aga keegi ei teadnud öelda, kui põrutavalt sündmus temasse oli mõjunud. Ta oli sulgunud oma tuppa, näitamata end kellelegi. Selle üle ei imestanud keegi, sest kõik teadsid ta vahekorda mehega. Pärast seesugust õnnetust poeb inimene meeleldi peitu nagu haavatud loom oma urgu.
Aga järgmisel hommikul ilmus proua Halme kõikide imestuseks tänava teisel poolel asuvasse kauplusse ja ostis sealt tavalise hulga piima ja saia. Seejärel suundus ta lihapoodi sisseoste tegema kolme inimese lõunasöögi jaoks. Peale mingi rahutu ja küsiva ilme silmades ei reetnud ta välimus mingit kurbust. Mõned naised oleksid võinud kas või vanduda, et ta polnud eelmisel ööl sugugi nutnud. Kõik — nii ostjad kui ka müüjad — imestasid selle üle. Mõned tulid, et suruda ta kätt ja väljendada oma kaastunnet juhtumi puhul, aga proua

Halme vaatas neile otsa, nagu poleks ta mõistnud, mida nad mõtlesid. Kord ta isegi naeratas ja vastas sõbralikult: «Tänan, tänan!» See mõjus nii õudselt, et kõik juuresolijad äkki vaikisid ja proua Halme ümber tekkis tühi ruum, nagu oleksid inimesed teda kartma hakanud.

Pärast tema lahkumist tekkis kaupluses vilgas arutelu, aga keegi ei suutnud seletada, miks proua Halme oli ostnud toiduaineid kolmele, kuigi ta nüüd oli üksi. Oleks muidugi võinud mõelda, et talle tuli võõraid, aga seegi ei tundunud päris usutavana, sest tal ei teatud ümbruskonnas olevat ligidasi sugulasi või tuttavaid, ja teised külalised tulid niisugusel päeval vaevalt kõne alla. Ta käitumine oli tundunud pisut kummalisena. Keegi ei lausunud kuuldavalt, mis nad sellest mõtlevad, kuid nad võisid seda umbes aimata teiste pilkudest.

Päeva kestel saadi temast veelgi imelikumaid teateid. Ta käitus, nagu oleksid ta mees ja poeg veel elus, nagu polekski surm külastanud ta maja. Ta oli ikka tuntud väga virga naisena, kes oli meeleldi iga hetk tegevuses — millal koristas, millal pesi või valmistas toitu. Ta auahnuseks oli, et ta mees ja poeg oleksid paremini rõivastatud ja saaksid paremat toitu kui teiste naiste mehed ja pojad. Ta oli armastanud oma meest ja poega, tehes oma kätega tööd nende heaks, see oli tema viis näidata neile oma kiindumuse suurust. Ja täna, kui neid enam polnud, teati, et ta valmistas lõunat kolmele, jätkates koristamist endisel viisil, tolmutades voodiriideid ja vaipu ja ilmudes esikusse nii, nagu oleks ta pesnud põrandaid. Oli, nagu poleks ta käed osanud paigal olla, kuigi nende töö oli nüüd tarbetu.

Inimesed imestasid ja arutasid omavahel, aga proua Halme oli neile kuidagi võõras, nad ei teadnud, missugused ebameeldivad tagajärjed tekiksid, kui oleks segatud tema asjadesse. Oli kõige targem jätta need tema enese hooleks.

Nii jätkas ta oma tööd kuni õhtuni. Ta näol ei ilmnenud veel muid muremärke kui too rahutu küsimus, aga mida lähemale õhtu jõudis, seda hädalisemaks ja piinavamaks see küsimus näis muutuvat. Inimesed lugesid seda ta näost, kui ta möödus nendest, ja see mõjus

neile palju põrutavamalt kui kurbus. Kui ta oleks nutnud, oleksid nad mõistnud, mida see tähendab, aga sellel tardunud küsimusel, sel pisarateta tusal polnud nime nende teadvuses. Nad aimasid, et see oli midagi palju rohkemat kui mure, midagi, mis nende erkudele peaaegu üle jõu käis, ja nõnda tõmbusid nad otse vaistlikult kõrvale, kui proua Halme nende teele sattus.

Lesk ise jätkas oma toiminguid nagu masin, mis ei oska peatuda, enne kui teda keegi teine peatab. Õhtul kuulsid seina taga kuulatavad naabrid teda lukustamas ust ja kohendamas voodit nagu teistelgi õhtutel. Mis siis sündis, seda nad enam ei teadnud, sest siis nad oleksid mõistnud asja palju paremini. Nad oleksid pidanud nägema proua Halmet sel hetkel, kui ta pärast oma rohkete askelduste lõpetamist voodisse heitis. Nad oleksid näinud, et ühel pool tema kõrval oli tühi voodi, millest enam ei kostnud lapse nuttu, ja teisel pool samuti tühi voodi, kust enam ei kostnud mehe hingamist. Aga tema soojad ja väsimatud käed kobasid siiski hoolitsevalt külmade vaipade ja linade kohal. Need olid nagu tema mõtted, mis nii valgusid tühjadesse vooditesse. Ta silmad jäid kuivaks, ta suu ei avanenud veelgi kaebeks, aga käed liikusid hääletuina ja kurbadena, mälestustesse vaibunuina, nagu oodates, et visa ja lakkamatu liigutamine võiks neid viia teisele poole piiri, kus need jälle võiksid olla kasuks nendele, kelle jaoks nad tundsid end olemas olevat.

Ta oli valvel kogu öö, silmad avatud, erksad kõrvad kuulatamas vaikuses. Midagi polnud kuulda, vähimatki sõnumit ei saabunud ta armsailt, aga ta kummardus ikka uuesti ja uuesti tühjade voodite poole ja kohendas vaipu ja linasid, nagu koputades selle kangekaelsusega igaviku uksele. Hetkest hetkesse, tunnist tundi liikusid ta käed seisatamata ühelt voodilt teisele, mehe juurest lapse juurde, lapse juurest mehe juurde, helladena ja väsimatutena, kuid hoolitsevatena, nagu need alati olid olnud.

Järgmisel päeval nägid inimesed teda ilmuvat piimapoodi samal ajal nagu alati. Ta igapäevased askeldused polnud muutunud. Ta ostis niisama palju piima, saia ja liha nagu ennegi. Aga ta sammud olid isesuguselt jõue-

tud, ta liikus nagu masin, millest energia on lõppenud. Küsimus ta silmis oli muutunud sügavaks umbusalduseks ja hirmuks. Sellisena nägid inimesed teda kõndimas edasi-tagasi ja kandmas põrandavaipu, mida tal oli kombeks tolmutada iga päev, või jooksmas kauplusse tooma unustatud pisikaupa. See mõjus nii masendavalt, et paljud pöördusid kõrvale, kui nägid teda vastu tulevat.

Veidi enne keskpäeva muutusid ta liigutused endisest väsinumaks. Ta vaarus jalgadel ja jõudis vaevalt tõsta jalga teise ette. Kõik aimasid, et lõpp on ligidal, mõned seisatasid, et teda eemalt vaadelda. Nii juhtus, et kui ta lõppeks vajus võimetult trepile, olid paljud käed teda kohe aitamas. Tõstes teda autosse, mis viis ta haiglasse, kuulsid nad teda kõnelevat mehest ja pojast ja nägid teda sirutavat oma väsinud käsi, nagu oleks neil olnud veel midagi teha.

MEES JA TEMA KOER

On kindlasti suve ilusaim hommik, kuna kirikupuiestiku puud, põõsad ja muruplatsid nõnda naeratavad. Need on enda otsekui avanud, võtnud ült tolmu ja muud argipäevarõivad, nii et igaüks võib näha, kui kaunis maailm tõeliselt on. Ja siis lõhn tänasel hommikul, rohu ja lillede lõhn . . . Seda ei saa kirjeldada. Liblikad sünnivad kindlasti niisugustel hommikutel, et jälle surra, kui päike loojub, teadmata midagi järgmisest päevast, millal enam ehk ei olegi näha päikest ega tunda lillede lõhna . . .

Härra Heikkinen, minu igahommikune tuttav, ootab mind harilikul kohal. Näen kohe, et ta on eriti heas tujus, kuigi ta varsti seitsekümmend aastat vanaks saab. Päike naeratab tema sügavates kortsudes ja valgetes juustes, mis hästi kammituina, kuid elutult ja justkui natuke kurvameelselt tungivad välja tema ütlematult vana kübara alt. Too kübar on kõige selle sümbol, mis on seotud härra Heikkisega. Tal on uued, mugavad kingad ja ka tema suveülikond ei ole vanem kui kolm aastat, kuid kübar on sümbol. Sellel ei ole vanust, ei vormi, ei värvi, kuid sellest hoolimata on tolles kübaras stiilikust, nagu härra Heikkises eneseski. Ja see peab ikka veel vastu, nagu peab vastu ka Heikkinen ise. Igal hommikul teevad nad koos jalutuskäigu.

Ta on kõnniteele seisma jäänud, et oodata, kui ma tema kõrvale jõuan, ja viibutab juba kaugelt tervituseks oma keppi. Dolly, tema suur hall koer, on silmapilk olukorda kasutanud ja asfaldile, mida kütab ere päike, natukeseks puhkama heitnud. Mul hakkab Dollyst kahju, sest kardan väga, et tema elupäevad on

lõpule jõudmas. Igal hommikul näib tema käimine muutuvat üha kangemaks ja ta laskub väikseimagi võimaluse korral suure heameelega hinge tõmbama. Need hommikused jalutuskäigud on talle rängaks karistuseks. Kuid ma ei tihka asja tema peremehele selgeks teha, sest too on selle kohta just vastupidisel seisukohal. Nad jalutavad igal hommikul kümme kilomeetrit just selleks, et koguda jõudu ja tervist. Selles sisaldub rohkem kui tervishoid, selles sisaldub maailmavaade, elufilosoofia. Kes võikski siis öelda, et jalutus käib Dollyle üle jõu? Mitte keegi. Heikkise usku jalutuskäigu imettegevasse jõusse ei saa miski kõigutada.

Hakkame tasakesi edasi liikuma, et koos ära käia lühike tee kiriku juurest minu töökohani. Nõnda sünnib igal hommikul. Heikkinen kõneleb jälle, nagu alati varemgi, kuidas tema tervise seisukord päev-päevalt paraneb. Niikaua kui ma olen teda tundnud, on tema tervislik olukord päev-päevalt ikka paremaks läinud. Kõnnime ja vestleme, nagu varsti juba kümmekond aastat oleme kõndinud ja vestelnud. Varsti kümmekond aastat, sellest on saanud juba komme, harjumus. Mäletan veel hästi, kuidas me tuttavaks saime. Minul oli juba tol ajal sama tee töökohta kui praegugi. Täpselt kolmveerand seitse igal hommikul möödusin kirikust. Ja niisama täpne oli Heikkinen hommikusele jalutuskäigule minekuga. Minu tähelepanu pöördus varsti vanaldasele väikesele mehele, kes päris erilise tarmukusega näis sellestsinatsest maailmast läbi rändavat. Eriti keskendus minu tähelepanu kübarale, mis juba tollal oli niisamasugusel salapärasel kombel nii vormitu kui ka stiilne nagu praegugi. See oli just seesama kübar . . . Kuid Dolly oli sel ajal noor ja väle.

Millest see küll on põhjustatud, et need ajad täna mulle nii imeselgesti meelde tulevad? Kas ma aiman midagi ette? Ei või öelda. Mõtlen vaid, kui ruttu küll aastad on kadunud. Kui kaua sellest juba peaks olema, kui me esimest korda teineteist tervitasime? See toimus otsekui juhuslikult, ilma mingite formaalsusteta, kui esmalt küllalt tihti olime teineteisega igal hommikul kiriku juures kohtunud. Ja samal korral jutustas Heikkinen mulle, miks ta nii korrapäraselt jalutamas

käib. Ta oli pillanud oma tervise muretu noormehe-eluviisiga, mida ta oli elanud kuni oma kuuekümnenda aastani, kuid tema jalutuskäigud tähendasid õigupoolest palju rohkem kui ainuüksi tervise eest hoolitsemist, need sisaldasid maailmavaadet: inimene peab omandama kõrgeima võimaliku füüsilise tugevuse. Inimene peab end alatasa treenima, et saavutada võit looduse laastavate jõudude üle. Ta oli hiljaaegu isegi oma äritegevuse lõpetanud, et oleks võimalik end tervenisti oma kutsumusele pühendada. Kuid milleks ta oma kõrgeimat võimalikku füüsilist tugevust võiks kasutada, iseäranis nüüd, kus tal ei olnud äriettevõtetki, sellest ei kõnelnud ta mulle kunagi. Selle asemel pani ta suuresti imeks, miks mina jalutamisest lugu ei pea, ja on kurvastav, et ta peab seda ikka veel imeks panema, kurvastav ehk sellest hoolimata, et ta selle mulle andeks on andnud.

Seesama tänav tolmab nüüd meie ees nagu tookordki, seesama päike paistab meie kohal. Ma tunnen end nende aastate jooksul tublisti vananenud olevat ja Dolly jaksab veel vaevalt jalgu järel vedada. Rihm, millega ta peremehe külge on kinnitatud, on alati pingul ja tema kael venib pikaks, enne kui ta peremehe järel mõne sammu suudab astuda. Kuid härra Heikkinen muutub ikka veel päev-päevalt tervemaks, tugevamaks. Tõsi küll, tema jalad valutavad öösiti, ta peab seepärast oma jalutuskäike ehk pikendama, kuid muidu saab ta üha tervemaks. Tema usk on ikka veel kindel. Tema tervis näib olevat võimeline paranema ääretult, lõpmatuseni. Tundub, nagu ei lõpekski inimlikud jõud temas otsa, tundub, nagu oleks jumalate kade tahe, mis määras inimese kaduvaks olevuseks, tema suhtes jäänud kehtetuks. Ma ei tea, kas ma kadestan teda, kuid vahel kardan seda hetke, millal ta märkab, mis on Dollyst saanud.

Kuid ma ei osanud aimata, et just sellesse hommikusse, sellesse ilusamatest ilusamasse hommikusse oli kätketud see barrikaad, millest usk, mis peaks mägesid paigalt nihutama, ei suutnud üle ronida.

Tänav laskus siin järsult allapoole. Meil tuli sellest poolpõiki üle minna, sest teisel pool tänavat asus värav,

millest mul tuli sisse astuda, et tuua oma igapäevane ohver riigi metallitööstusele. Tänaval oli elav liiklus: tuli maamehi suurte kaubakoormatega, tuli autobusse, mis olid täis kiilutud tehaste tarvis agulitest saabuvat inimkäitamisjõudu, paarsada meest kiirustas tollesama värava poole, kuhu minagi tõttasin. Pilt härra Heikkise näost sel hetkel on mulle eluks ajaks mällu sööbinud, kuna see oli viimane rõõmus pilt temast. Nägu oli täis kortse ja vagusid ning päikesevalgust. See kajastas määratut heameelt, äraarvamatuid uhkeid lootusi, tema enda lootusi alatasa paranevale tervisele. Ta naeratas ja viibutas keppi, ja vaese Dolly kael venis pingulioleva rihma otsas pikaks . . .

Just siis kostis tuututus ja suur buss hakkas urisedes mäest alla laskuma. Meie südameis sähvatas äkki iseäralikult, hädaohutunne paiskus meist silmapilgu jooksul kuumalt üle, eemale, eemale, tagus süda, tagus peaaju, tagus iga närv. Kes see on, kes surma eest nõnda põgeneb? See on inimene, ainult inimene, kellele oleks ehk suuremaks auks jääda säärase liiklusvahendi alla, kui vähehaaval lasta end muljuda ja kuivada aastate pressi all. Kuid me tormasime ettepoole, söötsime surma ja hukatuse eest metsiku hooga päästvale kõnniteele. Värisesime, tõmbasime sügavalt hinge: P ä ä s t e t u d. See oli nagu suur võit, suur põhjus rõõmutundmiseks. Meie ees oli jälle elu, luba hingata ja loota, l o o t a, just nõnda.

Aga kuidas oli Dollyl läinud? Dolly, kus sa oled? Dolly? . . . Oh, ta oli tulnud kivile meie jalgade juurde puhkama ja oli surnud. Oli kohe näha, et ta oli surnud.

Samal korral, kui meie südamed olid sähvatanud, sähvatas ka Dolly süda. Ta tundis hädaohtu lähenevat, ta tundis rihma pingule tõmbuvat, ja tema vana, vapper süda pingutas oma jõudu. Kuid südametel, koerte ja inimeste südametel ei ole luba pingutada, kui need vanaks on jäänud. Need ütlevad üles . . .

Siin meie jalgade juures Dolly nüüd lebas küljeli, keel suust väljas. Jalad võpatasid natuke, keha kiskus natuke krampi, luud ja liha ning varsti tarduvat verd oli järel Dollyst, kes oli nii truu . . .

Härra Heikkinen vahtis imestusega toda kivil lebavat halli hunnikut. Ta ei suutnud võib-olla mõista, et too hall külmenev lasu on Dolly, tema Dolly. Kuidas saakski niimoodi olla? Ta vaatas kord minu, kord koera poole. Meie ümber hakkas kogunema inimesi. Ma kummardusin alla ja silitasin halli kasukat. See oli alles soe . . . Aga kui ma käe koonu ette panin, polnud hingeõhku enam tunda.

«Ta on surnud,» ütlesin viimaks.

Härra Heikkinen vaatas mulle uskumatult otsa. «Surnud?» ütles ta. «Miks peaks ta surnud olema?» Ta pöördus hämmeldunult minu poole. «Kuidas ta võiks surnud olla? Ega ta . . . Ega ta bussi alla jäänud?»

«Võib-olla oli see süda,» ütlen, «võib-olla ehk süda ütles üles?»

«Süda?» sõnas härra Heikkinen rõõmsalt. «Dolly treenitud süda? Me oleme igal hommikul kümme kilomeetrit maha käinud.»

«Võib-olla oli see siiski süda,» laususin vaikselt.

«Kuidas see võiks süda olla,» kordas Heikkinen, pühkides otsaesise vagudest higi . . . Ta vaatas mind vihaselt, kahtlevalt. «Kas väidate tõepoolest, et see võis süda olla? Me oleme iga päev treeninud, jalutanud ja oma tervise eest hoolitsenud.»

«Jah,» vastasin nukralt, «võib-olla oli põhjuseks ehk aeg. Dolly oli juba vana.»

«Ah vana?» Härra Heikkinen vaatas mulle kahtlevalt otsa. Mulle näis, et tõde hakkas talle vähehaaval selguma. Ja milline see tõde küll oli! Vanadus ja surm. Võib-olla lõhkevad nüüd taevas ja maa ning neelavad tema suure idee, ja mis jääb siis järele härra Heikkisest endast? Sellele olin kaua mõelnud Dollyt vaadates.

Kuid inimesed meie ümber vahtisid targalt, pilkavalt, võidukindlalt, valjuhäälselt, kuidas vana mees koera sülle võttis ja seda kandes minema hakkas. Vaatemäng oli nii huvitav, et need, kellel vähegi aega oli, meile järgnesid.

Minul, keda töö ootas, ei olnud aega. Viimaseks nägin vana meest kõikuvate sammudega, koer süles, uudishimulikud inimesed ümberringi, mööda päikesepaistelist tänavat edasi minevat. Koer oli surnud ja ilm-

selt liiga raske nii vanale mehele. Kuid kõige viimaseks nägin kübarat, millel ei olnud vanust, ei vormi, ei värvi, kuid milles ometigi võis tähele panna teatud stiilikust. See otsekui hõljus päikesevalguses, see eraldus nagu algupärane mõte muudest mõtetest, neist muudest kübaratest . . . Kuid hetke pärast oli see täielikult teiste sekka kadunud.

Pärast seda ei oodanud härra Heikkinen mind kiriku juures enam mitte ühelgi hommikul. Olen kuulnud, et ta on lõpetanud oma hommikused jalutuskäigud hoopis . . . Jah, võib-olla kõik käigud?

IHA

Hommik oli palav. Olime matkanud juba üle kahe tunni läbi nukra, kehva metsaga kaetud asustamata ümbruskonna, kui maantee äkki väikesele mäeseljandikule tõusis. Õhk muutus kohe värskemaks ja oli kergem hingata. Otse maantee veerest algas laialdane, tahumata kividest aiamüüriga piiratud kalmistu. Mõlemal pool teed kasvas võimsaid sirgeid mände, mille all pärast öist kastet auras kanarbik. Otsustasime natuke puhata ja võtsime varjulises kohas kalmistu aia ääres istet.

Mäelt avanes kilomeetrite ulatuses avar vaade üle jõuka oru. Päris oru keskpaigas, ümbritsetud suurte põldudega, säras päikesepaistel kellatorniga kirik. Oru taga kerkis rida madalaid, metsaga kaetud mäekinke, mis vahemaa kauguse tõttu näisid peaaegu sinetavaina, nagu silmapiiril kõrguva mäeahelikuna. Küla oli meile tundmatu, sest tulime kaugelt, kuid ilmselt oli see üks kõige rikkamaid ja looduse poolt õnnistatumaid, mis me oma pikal teel olime kohanud.

Juba peatudes olime näinud surnuaial kedagi liikuvat, kuid meist nii kaugel, et me ei pööranud talle rohkem tähelepanu, kuid tema oli meid samuti märganud ja tuli meie juurde, tühi kastmiskann käes. Aia juures laskis ta kannu maha, nõjatus ise küünarnukkidega aia peale ja näis soovivat juttu alustada. Küllap tal oli vist siiski raske välja mõtelda, millest peale hakata, sest lühikese tervituse järel jäi ta tükiks ajaks vait. Ta oli vahest umbes viiekümne aastane, isesuguselt ebamäärase ja enneaegselt kulunud näoga. Määrdunud pea-

rätiku alt turritasid pooleldi hallid ja hooletusse jäetud juuksed sagriselt igasse külge. Väsinud, vesistavate silmade nurgast piilus meid arglik, pooleldi kaval, pooleldi mõtlik pilk, otsekui kaaludes meie tähtsust. Me mõlemad tundsime seda vaadet. Mõned inimesed omandavad sellise vaate, kui nad on elanud pikka aega teiste armu varal alandavas kehvuses. Meiegi vaikisime: säärases pilgus on midagi õige masendavat, mis otsekui alandab suuresti meid kõiki, kõiki inimesi. Tema vaatas meid ja meie vaatasime teda ning meie vahtimisse sigines varsti peaaegu rõhuvat hämmastust.

Viimaks pahvatas naine kõnelema:

«Ei käi need haudade omanikud ka ilmaski siin.»

Sõnadele järgnes sügav, raske ohe. Silmad piilusid meid kavalalt hetk aega, ja nähtavasti taibates, et me ei saanud aru, jätkas ta selgitavalt:

«Minul on siin kakskümmend hauda korras hoida ja saan igaühe pealt suve jooksul viisteist marka. Kuid hauaomanikud ei käi mind isegi vaatamas. Ma peaksin vahel ju ometi mõne marga ette saama, et võiksin natuke kohvi osta.»

Seda mõistaandmist ei olnud enam raske taibata ja mu kaaslane hakkas rahakotti välja otsima. Seda nähes süttis naine äkki iseäralikult põlema ja pistis kilaval ning kaeblikul häälel seletama:

«Mina olen sealt, sealt majast. Süüa küll annavad, aga kohvi ei anna. Ei anna, sure kasvõi sinnapaika maha. Aga kas saab vana inimene ilma kohvita elada? Ei saa, kulla noorhärrad, ei saa. Ka minul oli enne mees ja siis ei olnud kohvist ilmaski puudust. Kuid siis võttis jumal ta ära ja mind viidi sinna majasse. Ma ei kurdaks midagi, sest on patt jumala tahtmise vastu kurta, aga nad ei anna ju tilkagi kohvi. Ei anna, mitte kohe ei anna.»

Viimased sõnad kadusid nuuksumisse, samal ajal kui ta oma määrdunud, tööst konksukiskunud käe õhinast värisedes üle aia sirutas. Kui margad olid tema pihku kõlksatanud, pigistas ta need kramplikult rusikasse ja surus kogu käe põlletaskusse, ise raskelt hingates. Seejärel pääses ta huultelt valla kaeblik tänusõnade uputus.

Maja, millele ta oli näidanud, oli meil äsja jäänud märkamatuks, kuigi see asus päris lähedal. See oli suur, kahekorruseline ehitus, mis oma pikkade aknaridadega meenutas kasarmut ja näis küla üldise stiiliga ja maastiku sügava rahuga väga halvasti kokku sobivat. Ei olnud raske selles vanadekodu aimata.

Naine oli mõne sammu kaugemale tõmbunud ja ilmselt soovis ta koguni meist võimalikult ruttu lahkuda. Ta suu veeretas meist üle tänu ja jumala-õnnistuste tulva, kuid tema süda oli meist juba kaugel ja himutses peatselt rahuldust leidva iha mõnudes. Viimaks hakkas ta taganema, justkui kartes, et me talle kallale tungime, kui ta selja keerab. Ärrituseni jõudnud himu pani tema lahja, jõuetuks muutunud keha üleni värisema ja tegi ta jalad nii ebakindlaks, et ta ühtelugu komistas ja pidi pikali kukkuma. Kastmiskannu unustas ta aia äärde maha. Jõudnud umbes kolmekümne sammu kaugusele, pöördus ta järsku ümber ja andis oma ihale täie voli. Pilku enam taha või kõrvale heitmata tõttas ta üle haudade edasi, vahel komistades, vahel kukkudeski, kuid ikka edasi, edasi, üle haudade edasi, kuni ta viimaks meie vaateväljalt kadunute mälestuseks istutatud puude vahele kadus.

Vaatasime teineteisele hämmastunult ja rabatult otsa. Ümberkaudse maastiku majesteetliku rahu ja helguse keskel tundus peaaegu uskumatuna, et äsjane sündmus oli tõsi olnud. Võimsad pedajad tõusid liikumatult, justkui kõrgematest asjadest unistades, taeva poole. Kaugemal küütlesid kirikukuplid oma säras, murdes päikesekiiri silmipimestavateks vihkudeks. Kilomeetrite-laiused põllud puhkasid rikkaina ja oma viljakusest paisuvaina ning siin-seal nende keskel nägime inimesi töötamas. Oli rukkilõikuse aeg. Tõenäoliselt uskumatu, et selle jõukuse seas liiguks midagi säärast, nagu äsja nägime. Kuid seletuse võis leida sellest majast, kust naine oli öelnud enda pärit olevat. Märkasime korraga, et see oli täie elu juurde ärganud. Akendest, õuest, jalgradadelt ja põõsaste tagant vahtis meid hulk kokkuvarisenud inimesi. Inimesi, kes lohistasid teist jalga karkude varal; inimesi, kes köhisid kähedalt ja kuivalt, kuigi oli äärmiselt soe hommik,

inimesi, kelle naeratusest mõistusevalgus oli kadunud. Hommiku silmipimestavas ilus tundus see nägemus halva unenäona.

Sõnatul kokkuleppel asusime oma teed jätkama. Me ei seisatanud enne, kui küla oli kaugele seljataha jäänud.

KAUGE SAAR

Nii kaugele kui nad mäletasid, olid Hannes ja Pekka tundnud tohutut huvi väikese üksiku saare vastu, mis selgete ilmadega nende koduranna mereselja taga oli selgesti näha. Tihedat ja haruldaselt kõrget männimetsa täis kasvanud, oli ta nagu mingi imeline lillekimp mere suures vaasis. Talle paistis hommikust õhtuni päike; samal silmapilgul, kui päikeseserv idapoolselt taevarannalt nähtavale vilksatas, paitasid selle kiired juba väikese saare kõrgete puude latvu, läänes asuvate mustade saarte taha loojudes aga kuldas päike hõõguvate värvidega needsamad ladvad üle viimastena. Ta sai tunda metsikumaid tuuli ja torme kui mõni muu koht ümbruskonnas. Ükskõik, kust tuul ka puhus, ikka kohtas ta väikest saart kaitsmatuna, kuid rõõmsana valmis kõigeks. Tormise ilmaga paiskusid lained tema rannakividelt peaaegu männilatvade kõrgusele. Tuul kohises tema tihedais oksakatustes ägedamalt ja raevukamalt kui kuskil mujal. Vihma ajal peitus ta otsekui udulooridesse ja kangastus sealt tumedana ja salapärasena. Sügiseti, kui kõik teised metsad kattusid kollaste ning punakate laikudega ja vähehaaval nagu lahti riietudes poolalasti jäid, kerkisid väikese saare kõrged männid sügise jahedate voogude keskelt niisama elujõuliselt tihedaina ja haljaina nagu muulgi ajal. Ja talvel, kui meri jäätus ja lumi kattis kõik oma valge vaibaga, rõivastus ta jäässe ja härma nagu kuninglikku pidurüüsse, millel sätendab miljoneid välkuvaid teemante.

«Missugune ta küll lähedalt võib välja näha?» küsi-

sid poisid endalt palju kordi. Kui suur õnn võiks olla kõndida tema pinnal, tunda rõõmu hommikust õhtuni paistvast päikesest, lebada tihedate puude raskes varjus, kuulata tuule võimsat kohinat tema avatud randadel ja elada läbi tormi märatsemist tema paksu metsa kindla kaitse all.

Isa käest saare olude kohta pärides said nad ainult ükskõikseid vastuseid. Saar oli liiga tühine, et isa huvitada. Ta oli oma kalapüügiretkedel mitu korda käinud tema rannal, leidmata seal isegi korralikku kaitset tuule vastu. Saare kaldad on igal pool niivõrd karidest ümbritsetud ja kivised, et seal ei leia paadile kohta, ja tema taimestik on nii tihe ning rägu täis, et saare keskossa pääseb vaevalt muidu kui kirves käes. Mis säärasest saarest on jutustada?

Kuid vaadeldes saart oma silmadega ei saanud poisid uskuda, et saar on nii ebahuvitav, nagu isa tõendas. Nad olid ennegi tähele pannud, et oli palju asju, mille imepärasust isa ei mõistnud. Istudes soojadel suveõhtutel päikeseloojangu ajal, millal kala kõige paremini võtab, oma rannakaljule õngitsema, nägid nad veel saare ümber justkui põlema süttivat ja leegitsevat kõigis ehavalguse värvides. Sedamööda kuidas päike allapoole vajus, kerkis punetus vähehaaval kõrgemale, valgustades saare puid esialgu üleni, pärast vaid ladvapooli, et lõpuks öö tumedate varjude eest maailmaruumi hääbuda. Sombustel päevadel võis saar aga äkki nagu õhku tõusta ja hõljuda tühjuses mere ja taeva vahel. Ta oli igal juhul teistsugune kui kõik teised saared. Polnud vaja muud kui teda ainult vaadata, et tunda südames igatsust sinna pääseda. Ta oli suuteline panema kujutlusvõimet liikuma igal aasta- ja ööpäeva-ajal. Ja kui teda oli vaadeldud udustel päevadel või ehapuna õhetuses või sügismaru raevutsedes või külmal ja kirkal talvepäeval, ei saanud sellest järgmisel ööl jätta und nägemata.

Ei olnud ime, et saar järelejätmatult poiste meeli valdas ja et nad ühel päeval oma südamepõhjas tundsid, et nad peavad sinna pääsema.

Aga kuidas? Teekond on pikk ja isa oli karmilt keelanud paati võtta. Isa käsust ei tohi üle astuda ja teisiti

ei pääse üle mere enne kui talvel. Nõnda siis pidid nad leppima talve ootamisega.

Igaüks teab, kui pikana tundub ootamine. Hommikul üles ärganud, jooksid poisid kõigepealt randa vaatama, kuidas on olukord täna. Suvi kaotas nende silmis täielikult oma veetluse. Nad ei osanud enam suviseid mänge, vaid jälgisid kannatamatult märke, mis osutaksid selle aastaaja peatset lõppemist. Soojad ja ilusad päevad äratasid neis vaid rahulolematust ja halba meeleolu, kuid selle asemel tervitasid nad rõõmsalt torme ja külmi tuuli, sest need olid läheneva sügise esimesed sõnumitoojad. Nad ei osanud enam rõõmu tunda ei õngitsemisest ega retkedest metsa ja kaljudele, ei paadisõitudest isaga, ei linnupesadest ja neis sirguvatest poegadest, ei marjadest ega muudest suve andidest. Nende meeli täitis üksainus mõte: too üksik kauge saar mere keskel. Päeviti ühendas nende kujutlusvõime sellega kõik imed, mida vähegi võis välja mõelda. Öösiti sisaldasid nende unenäod vaid retki saarele ja läbielamusi ning seiklusi tema võlutud tihnikuis.

Sel suvel õppisid nad nägema, kuidas suvi muutub sügiseks ja sügis talveks. Kuidas päevad kord-korralt lühenevad ja ööd pikenevad. Kuidas ilm märkamatult külmeneb, kuidas meri ja taevas ja metsad oma värvi muudavad. Kuidas tuule kohin saab vähehaaval vihase ja metsiku tooni, jahutab õhu ja vee, närtsitab lilled seina veerest, paneb vaikima metsas siristavad linnud ja kihutab nad lõpuks hoopis põgenema, ajab kalad rannikult sügavaisse ja kauem soojana püsivaisse ulgutesse. Pärast mõnda tähisselget ööd on hommik nii külm, et paljajalu ei saa enam välja minna. Lehtpuud lähevad kollaseks, rohi muutub mustaks ja nagu põlenult pruuniks ja laseb oma pea väsinuna vastu märga maad. Pikad rasked sajud peksavad maad, kallavad üle metsad ja põllud, majad ja inimesed, kõik, kõik. Vesi voolab kraavides kaldaid üleujutavate ojadena, õõnestab teedesse uurdeid ja auke, koguneb nõgudesse lompideks, tungib sügavale maa varjatud allikasoontesse.

Saar seisis sel ajal liikumatult omal kohal lakkamatult kohiseva mere süles. Kuskil mujal ei olnud näha

nii kõrgele lendavaid vahutavaid laineid kui tema unistatud randadel. Kui tõsiselt oli tahtmist sügistormi kogu vägevust tunda saada, siis tuli seda teha seal.

Ühel hommikul olid kõik lombid jääs. Poisid proovisid vaimustatult jää vastupidavust. Nüüd on oodatud hetk varsti käes.

Taevas muutus päev-päevalt üha külmemalt siniseks. Külma kirgas puna põles taevaserval peaaegu kogu päeva. Vihmaste ilmadega laskusid rasked pilved peaaegu puulatvade kõrgusele, kogu maailm surus end otsekui hunnikusse kokku. Saar tõmbus nagu kaugemale ja oli vaid nõrgalt aimatav hallis udus. Aga kui ilm taas selgines, tuli saar kogu oma hiilguses nähtavale, uhkeldades oma võimsate mändide haljusega, mida ka kõige külmemad pakaseööd ei suutnud kahjustada.

Siis viimaks hakkas meri jäätuma. Esmalt peitusid särava, mustjasrohelise jääkelme alla lahekäärud. Vähehaaval nihkus jääpiir kaugemale ulgumerele. Paar-kolm korda purustas torm selle väikesteks pankadeks ja kilisevaks jääpudruks, kuid tuule vaikides kaugenes see piir jälle julgesti süvavete poole. Ja ühel hommikul oli sild saarele valmis. Must hiilgav jää ulatus kaugele silmapiiri taha, välkudes külmas detsembripäikeses nagu haljastatud teras, nagu tohutu suur peegel, millest saarte kaldad end silmitsevad. Üksik saar, oma peegelpildist ümbritsetud, päikese hõõgus puude kõrgetes latvades, tõusis selle keskelt nagu kangastus. Ta oli sellisena nagu tardunud muinasjutt, nagu suur ehe, nagu unes nähtud ime.

Kuid veel tänagi ei olnud see päev. Jää ei olnud veel küllalt tugev.

Mitmel järgneval päeval sadas lund. Kõik muutus vähehaaval säravalt valgeks. Oli tulnud talv.

Siis oli tulnud ka see õige päev, täideviimise päev.

Värisevi käsi tõid poisid suusad välja. Oli hommik, päike oli just tõusnud ja tema külm puna põles taevaäärel nagu tulekahju. Kõik sädeles ja helkis puhtalt ning valgelt. Kuid kõige imepärasemalt kiirgas väike kauge saar. Ta oli üleni härmatise ja kerge pakaselume katte all ja säras päikese paistel nagu määratu suur

kalliskivi. Päikesekiired põrkusid sealt tagasi välkuvate valgusmõõkadena. Ta oli nii kirgas, et isegi kaugelt võis teda vaevu vaadata.

Nad asusid teele salaja ning põksuvate südametega. Jäine jaanuarikuu tuul hammustas ja lõikas põski nagu tuli. Päikese kauge ja külm helk pimestas silmi, kuid ei soojendanud. Suusad libisesid siiski hästi, ja külmas läikes sätendav siht silmade ees, jätkasid nad kasvava hooga oma teed. Neil oli peas palju mõtteid, kuid kõik need puutusid imede saaresse, mis lähenes iga kepitõukega. Neil olid meeles kõik unes nähtud seiklused, mitusada ja mitu tuhat hulljulget ja muinasjutulist seiklust. Need kõik lähevad samal hetkel täide, kui nad oma jala saare pinnale panevad. Neil olid meeles kõik loetud muinasjutud ja kõik unistatud imed, mitusada ja mitu tuhat muinasjuttu ja imet. Täna muutuvad need nende eluks. Nende suud muhelesid ja silmad naeratasid tuulele ja päikesele ja sätendavatele hangedele. Nad olid unustanud kõik muu peale selle, et täna on see päev, millal jää kannab nad kaugele saarele.

Keegi ei olnud näinud nende minekut. Päeva kuludes olid vanemad nende äraoleku üle imestunud ja muutusid vähehaaval üpris murelikeks. Kuhu lapsed võisid äkitselt kaduda? Neid otsiti kõikjalt lähikonnast ning nende tavalistelt liikumis- ja mängupaikadelt, kuid ei leitud.

Nad saabusid ise õhtu eel, millal päeva viimane puna hõõgus kauge saare ümber. Nad jõudsid tagasi väsinuina ja tõsistena, kandes oma noores rinnas meie olemasolu hirmsat saladust. Nende hinges ei elanud enam ainustki soovi ega seiklust. Nad ei vaadanud saare poolegi, kuigi selle jäätunud sära oli õhetavas punas kaunim kui kunagi enne. Nad ei vaadanud, sest nad teadsid sünget, muserdavat, alasti tõtt: kauge saar on vaid näotu, tormidest pekstud vilets kaljurahn. Ainult tavaline maa ja kivid, päris igapäevane maa ja kivid, samasugune kui see maa, mida nad iga päev olid sõtkunud oma jalge all, pisut inetum, pisut kivisem ja vaesem vaid. Ja metsaks tema pinnal on vaid harilikud puud, harilikud männid, pruunid kõrged tüved kivide vahel, kiprunud, tuule tuuseldatud oksad.

Ei, nad ei taha seda enam vaadata. Ei täna ega ka teistel päevadel. Ei kunagi enam. Kindlasti mitte, kuigi elu on äkki muutunud palju hallimaks, tühisemaks ja igavamaks. Sel õhtul nutsid nad salaja oma voodites, salaja vanemate eest ja salaja teineteise eest, teadmata õieti isegi, miks oli rinnas nii raske ja miks uni ei tulnud.

LAUAJUPP

Ühel päeval töölt koju tulles leidis Ossi tänavalt toreda lauajupi. See oli vähemalt nelja meetri pikkune tükk head kahe tolli paksust ja kuue tolli laiust saelauda. See lamas keset kevadist tänavat lobjakas nagu laevaõnnetuse läbiteinud vrakk. Voorimehed lasksid lendu jämedaid sajatusi, kui nad vankritega sellesse vastu põrkasid, kuid keegi ei viitsinud minna seda üles võtma või isegi tee kõrvale viskama. Võib-olla oli see maha kukkunud mõne purjus talumehe koormast, sest selge peaga oleks vaevalt keegi säärase väärtusliku eseme ripakile jätnud. Ka Ossi kavatses algul sellest hoolimatult mööda minna, kuid siis tundus talle, et kaupa tasub vähemalt vaadata. Ta astus lauatüki juurde, pööras seda pisut säärsaapaga ja tõstis viimaks vett tilkuva puu pikemalt mõtlemata õlale ja viis koju.

«Kõlbab vähemalt põletuspuuks,» mõtles ta.

Ta oli noor mees ja elas koos kahe teise noormehega ühe perekonna juures üüritoas. Peale selle oli ta alles kuu aega tagasi kihlunud kräbeda tüdrukuga. Kuna küte käis toaüüri sisse ja tal polnud seega vaja põletuspuude pärast muretseda, oleks tal plangujupp peagi meelest läinud, kui mitte peremees poleks ühel õhtul tähendanud:

«Mis sa mõtled selle lauaotsaga teha, mille sa keldrisse oled tassinud?»

«Mis lauaotsaga?» küsis Ossi imestunult. Siis tuli tal meelde ja ta jätkas noorte meeste muretul toonil: «Ei mina tee sellega midagi. Korjasin selle vaid tänavalt üles. Pistke ahju.»

«See on hea laud,» ütles peremees. «Kahju säärast põletada.»

Ossi pruut, kes juhtus kohal olema, hakkas asja vastu huvi tundma ja pärima, mis lauaots see niisugune on. Ossi püüdis asjasse suhtuda ikka veel alahindavalt, aga kui peremees üha kordas oma väidet saelaua suurest väärtusest, ei jäänud tal lõpuks muud üle kui viia pruut seda vaatama. Ka peremees läks kaasa. Plangujupp oli juba täiesti kuivanud ja tänavalt külgejäänud porigi oli suuremalt osalt maha varisenud. Pisut hämaras keldris hiilgas ta uuena ning valgena ja levitas enda ümber värsket saetud puu lõhna. Talvise puutagavara jäänuste, vanade riiete, saapanärude ja kõige muu keldrisse kogutud koli keskel mõjus ta tõepoolest kasuliku ja väärtusliku esemena. Liisa, Ossi pruut, sattus tema sirgetest, karedatest pindadest, tema puhtast värvist ja kargest lõhnast kohe vaimustusse. Peremees patsutas teda oma suure peopesaga peaaegu paitavalt ja ütles:

«Suurem osa selle linna väikemajadest on ehitatud palju halvemast materjalist kui see. Kahju on seda põletuspuuks raiuda.»

«Meie oleme ju ka kavatsenud kunagi oma osmiku ehitada,» ütles Liisa. «Hoiame ta selle tarvis. On mõnus mõelda, et meil on juba esimene seinapalk olemas.»

Ossi ei olnud varem juhtunud sellele mõtlema, kuid nüüd tundus temalegi, et see ei ole sugugi kõige hullem plaan. Peremees siiski ütles:

«Siis peate küll selle siit ära koristama, sest ma olen tulevaks talveks puid muretsenud ja kui need kohale jõuavad, on mul vaja kogu ruumi, mis siin on.»

Kuhu lauajupp siis panna? Ka Liisa korteris ei olnud ruumi. Kui ta välja tõsta, vettiks ta vihma käes varsti läbi ja võidaks pealeselle ära varastada. Kuid midagi tuli selle tarvis välja mõtelda.

Nad arutasid asja kogu õhtu, sest neil õigupoolest polnudki muust rääkida. Lõpuks läks Ossi kombe kohaselt pruuti koju saatma. Selge kevadõhtu oli täis voolavate vete värskust ja pani vere nende soontes tavalisest kiiremini liikuma. Nad olid kavatsenud oma tagasihoidlikud pulmad pidada alles sügisel, kuid Lii-

sale, kelle mõtted lauajupp oli oma kodule viinud, tundus too sügis nüüd otse väljakannatamatult kaugel olevat. Selle aja peale võib koha kaotanud lauajuppki ühel või teisel kombel hävineda.

«Mis oleks, kui juba nüüd kevadel ühte leiba läheksime?» ütles ta. «Siis saaksime ka selle lauajupi oma hoole alla. Oleks ju halb ettetähendus, kui meie hüti esimene seinapalk kaduma läheks.»

Ossi ei tahtnud siiski oma plaane ühe planguotsa pärast muuta. Ta ei suudaks praegu, kevadel, luua säärast kodu, nagu ta oli mõtelnud. Suvi tuleb enne naisevõtmist hoolikalt kulutada teenimiseks. Selle kõrval ei tähenda sihuke plangujupp midagi. Kui ta ükskord suudab hankida muu vajaliku oma hüti ehitamiseks, küllap ta siis midagi ka tolle lauaotsa asemele saab, kui see peakski kaotsi minema.

Liisa oli pahane, kuid sellega asi jäi. Kui peremehe puud kohale toodi, tõsteti plangujupp välja. Ossi otsis talle seina ääres paraja paiga, kuhu vihm ei pääsenud teda väga rikkuma. Kuid juba paari päeva pärast oli laud kadunud, ilmselt varastatud.

«Näed siis nüüd,» ütles Liisa peaaegu vihaselt. Ja Ossilegi tundus, et ta ei suuda enam oma hütti ette kujutada, nägemata auku selles kohas, kus plangujupp pidi asuma. Kuid oma mõistusele toetudes tegi ta siiski, nagu ei hooliks asjast üldse. Lauatükk, olgu teda või mitte, ei tähenda suurt midagi.

Sügisel nad abiellusid. Nad pidid oma kodu sisseseadmiseks pisut võlga tegema, kuid sellest tuli igatahes just niisugune, nagu nad olid unistanud. Liisa oli ääretult õnnelik. Aga kui nad esimest korda koos keldrisse läksid, tuli talle meelde plangujupp. Kuna neil ei olnud seal veel nii palju kraami nagu vanadel perekondadel, oleks keldris olnud ruumi kasvõi kümnele veel suuremale lauajupile.

«Siin oleks talle hea kuiv koht olnud,» ütles ta tühjale seinaäärele näidates.

Ossi ei vastanud musta ega valget. Ei tasu ju ühest lauajupist igavesti rääkida.

Esimese talve saatsid nad mööda väga hubaselt. Nad mõlemad käisid tööl ja oleksid suutnud veidi rahagi

koguda, kui neil poleks olnud kodu asutamisel tehtud võlgu, mille eest tuli hoolt kanda. Kuid kevadel jõudsid Liisa asjad niikaugele, et ta pidi töölt ära jääma. Kuna samal ajal tuli hakata imikuvarustust muretsema, ei olnud majahüti jaoks säästmisest juttugi.

Ühel pühapäeval läksid nad lähedasele saarele tuttavaid vaatama, kes olid jõudnud juba niikaugele, et olid võinud osta seal maatüki. See mahutas vaevalt muud peale õige järsult vaiksesse lahekääru langeva, hõredat männikut kasvatava kalju. Kuid nad olid muretsenud sinna juba ühte ja teist ja mõlemad abikaasad töötasid kõigest jõust hommikust õhtuni, nii et higi tilkus, kaevates oma tulevase kodu vundamenti. Selles rajoonis oli müüdud rohkesti teisigi krunte ja kõikjal ümbruskonnas kostis vahetpidamatult kilksumist ja kõlksumist, kirvehoopide paukumist ja lõhkelaengute põmakaid. Paljud krundid aga olid alles müümata. Ossi ja Liisa käisid neid vaatamas ja neile meeldis eriti üks, kus oli muudki peale kalju. Koht asus päris lahekäärus ja lisaks kõrgemal kasvavale tihedale kuusikule kuulus selle juurde veel tükk ilusat rannaheinamaad, mille kohal lendlesid esimesed kevadliblikad. See oli, tõsi küll, pisut kallim kui muud krundid, kuid mitmevõrra neist kaunim. Kuigi neil praegusel hetkel polnud mingit võimalust püüda selle omanikuks saada, istusid nad siiski kuusiku servale päikesepaistele maha ja kujutlesid, kuidas maatüki peaks kõige paremini korda seadma. Ometi puhkes Liisa äkki nutma.

«Et sa ka sellel planguotsal lasksid kaduma minna,» ütles ta. «Kui see oleks alles, oleks meilgi juba vähemalt algus olemas.»

Tema aeg oli lähedal ja seepärast oli ta eriti tundlik, ja Ossi ei söandanud tema peale vihastada, kuigi ta oli juba põhjalikult tüdinenud kuulmast tollest igavesest plangujupist.

Natukese aja pärast sündis nende esimene poeg. See tõi nende ellu mitmeteks kuudeks õnne. Kuid siis märkas Liisa enda jälle raseda olevat. Ta ei saanudki tööle minna, nagu oli kujutlenud, ja majasaamise unistused tuli jälle edaspidiseks lükata. Ta hakkas jälle lauajupist mõtlema, tema mõtted haarasid sellest kinni nagu

uppuja õlekõrrest ja talle hakkas lõpuks tunduma, et kogu nende ebaõnn on tingitud tollest muidusaadud materjali kaotsiminekust. Mõttes suurendas ta lauaotsa tähtsust igal viisil ja see sähvatas aeg-ajalt välja ka nende omavahelisel jutuajamisel, kuni Ossi lõpuks kannatuse kaotas ja järsult seletas, et ta ei soovi sellest enam sõnagi kuulda. Esialgu jäi Liisa tema hääle käredast toonist tummaks, sest see oli esimene kord, kui mees tema peale täiesti tõsiselt vihaseks sai. Siis tundis ta end olevat langenud ebaõiglase solvamise ohvriks. On ju kujuteldamatult toores kohelda tema seisukorras olevat naist sel kombel. Ta vastas niisama ägedalt. Esimene abielutüli puhkes hoogsalt lõkkele. Kannatust täiesti kaotades laususid nad teineteisele jämedaid sõnu, kaevasid välja teineteise väikseimadki vead, ähvardasid lahku minna. Riid lõppes viimaks siiski nutu ja leppimisega.

Pärast seda ei kõneldud plangujupist tükil ajal, kuigi see neil tihtipeale mõtteis oli. Nende asjad halvenesid järjekindlalt. Ossi juhtus sageli ilma töötagi olema. Teine laps tuli maailma vastu võtta palju tagasihoidlikumalt kui esimene. Neil oli tihti puudus leivast ja isegi lastele vajalikust piimast. Töötaoleku ajal püsis Ossi esialgu kodus, abistades naist laste eest hoolitsemisel ja muudel väikestel kodustel talitustel, kuid naise ja laste süüdistavad, näljased pilgud ja üha vaesemaks ning kulunumaks muutuv välimus pahandasid teda lakkamatult. Närviline olles tõukas Liisa teda alatasa teelt eest ära, andis ühtelugu ärritunult märku, et ta ei tee muud, kui kulutab niigi väheseid toidutagavarasid. Ossi hakkas vähehaaval kodu otse kartma, ja nõnda kujunes tal harjumuseks asjatutelt tööotsimiskäikudelt tulles sisse astuda linna lugemistuppa lehti lugema või töölismaja kohvikusse teiste jõudeinimestega vaidlema. Päev-päevalt venisid need käigud ikka pikemaks, kuni ta lõpuks hommikust õhtuni väljas viibis, kuigi vahel ei saanud päev otsa ivagi toitu hamba alla. Kuid isegi pikkadena tunduvad päevad lõpevad alati omal ajal ja ööseks pidi ta igal juhul koju minema. Tema väljasviibimine meeldis aga Liisale veelgi vähem kui tema kodusolemine. Koju tulles sai rusutud ja väsinud mees

iga õhtu kaela suurema või väiksema sõimuvalingu. Kui teda varem oli laidetud sellepärast, et ta ei tee muud kui vedeleb tee peal ees ja raiskab laste toitu, siis nüüd laideti teda seepärast, et ta jätab naise vaesekese terveteks päevadeks lastega üksi ja ei osuta talle sedagi vähest abi, mida ta kodus olles üht ja teist talitust toimetades võiks osutada. Ja end süüdlasena tundev Ossi alistus süüdistustele üldiselt vaikides ja võttis etteheited alandlikult vastu.

Nende tuttavad, kes olid juba jõudnud oma majahüti valmis saada, kannatasid muidugi samuti halbade aegade all, kuid mitte põrmugi nii palju kui nemad. Majaomanikel polnud vaja muret tunda üüri pärast ja vee ning metsa piiril elades said nad metsast puid, seeni ja marju ning merest kala toidujätkuks. Ossi ja Liisa mõtted läksid paratamatult tihtilugu nende õnnelike peale. Kui neilgi oleks oma majake! Samas tuli neile alati meelde ka kadumaläinud plangujupp. Nad oleksid nagu näinud seda oma silme ees just niisugusena, käunilt valendavana ja äsjasaetud puu järele lõhnavana, nagu see oli olnud enne kaotsiminekut. Mõnikord nägid nad seda uneski. Isegi Ossi pähe tõusis vahetevahel mõte, et see oli võib-olla siiski asendamatu kahju, et too lauaots kaduma läks. Kui maja esimene seinapalk nende hoole all oleks seisnud, siis oleks soodsatel aastatel selle kõrvale tekkinud suure rühmamise peale ehk teisigi. Ja Liisa omakorda mõtles kibestunult, et kui Ossi oleks nõustunud tema ettepanekuga ja nad oleksid abiellunud sügise asemel juba kevadel, oleksid nad suutnud päästa mitte ainult lauaotsa, vaid oleksid ehk õhinasse sattudes paigutanud kodu asutamiseks säästetud raha maaostu alla. Aga kui ta närvilisena ühel õhtul asja Ossile nimetas, sattus viimane äkki otse raevu. Abielutüli puhkes marulisena nagu äikesetorm, jätmata neisse kummassegi puhast kohta. Eluajaks sunnitööle mõistetud kurjategijate süüteod näisid ingellikult puhastena, võrreldes selle inimliku alatusega, mis neil teineteisest õnnestus esile urgitseda. Lõpuks pistis Ossi mütsi pähe ja tormas ust enda taga nii ägedalt kinni virutades, et maja tükk aega värises, välja ööpimedusse.

Ta oli ära kolm päeva. Tagasi tulles oli tal seljas kimp hagu ja käes kümmekond vitsale aetud pisikest kala. Ta oli hulkunud väljaspool linna metsas, õngitsenud kalu ja küpsetanud neid lõkketulel, ja nüüd tõi ta neist osa kojugi, et lepitada Liisa meelt. Liisa pani toidu ta ette lauale ja tüli näis olevat unustatud. Mõne aja kohtlesid nad teineteist otse leplikult, mille tulemuseks oli, et Liisa märkas end paari kuu pärast jälle raseda olevat ... Õnneks leidis Ossi samal ajal tööd ja ajad hakkasid ka muidu paranema, nii et abielulise üksmeele vili ei mõjunud paljalt õnnetusena, nagu asjalugu muidu oleks olnud.

Väikeste tülide vaheajal jätkus leplikku meelt niivõrd, et kolmanda järel sündis neljas laps juba aasta pärast. Silmitsedes õhtuti teineteist, märkasid nad end kiiresti vananevat. Liisa ilusad juuksed kaotasid oma läike ja hõrenesid, tema naha valevus koltus, tema keha muutus ümarikuks ja vanaeidelikuks. Ossi pea hakkas paljaks minema, hambad pudenesid üksteise järel suust, tema igasugustest ilmadest parkunud näole ilmus sügavaid kortse. Lapsed tarvitasid otse uskumatult palju toitu ja riideid. Rahaga suudeti ühest palgapäevast teiseni läbi ajada ainult paljust loobumisega ja iga marga näpu vahel veeretamisega. Kumbki tundis oma südames, et mõte oma majaosmiku saamisest on kõige parem unustada. Aja veeredes nad mõtlesidki sellest ikka harvemini. Kuid raskem oli unustada toda unistatud majakese seinapalki, tänavalt leitud saelauajuppi. See ei olnud ju unistus ega unenägu, vaid kõige tõsisem, käegakatsutav tõelisus. Iga kord, kui Liisa ühel või teisel põhjusel halba meeleollu sattus ja kibestunult oma elu luhtaminekust mõtles, oleks ta nagu näinud seda selgesti oma silme ees ja tundnud selle lõhna oma sõõrmeis. Selline hea ja ilus plank. Ja mehega tülitsedes unustas ta vaevalt kordagi nimetamata:

«Isegi selle lauajupi lasksid kaduma minna.»

Kuuldes plangujupist esimesi kordi pärast põgenemisreisi, läks Ossi alati marru, kuid meelde tuletades, kui kõledad olid metsas oldud ööd, ei lasknud ta oma vihal ennast kodunt välja visata, vaid vastas sõnadele ainult sõnadega. Kuid kord-korralt tegi ta seda aina nõr-

gemalt. Temagi südames hakkas vähehaaval kasvama veendumus, et tolle lauajupi kadudalaskmine oli tõepoolest olnud igapidi üks tobe ja mittemehelik tegu ja et nad kõik kannatavad nüüd selle tagajärjel. Veel tema lapsigi karistatakse tema nõrkuse pärast. Lõpuks ei olnud ta suuteline naise kõige jultunuma süüdistuse peale midagi vastama, vaid võttis selle vastu nagu süüdlane kunagi. Paljutõotavaltki alanud riid lõppes alati nagu noaga lõigatult sellega, et naine tõi lagedale oma hirmsaima tõenduse mehe saamatuse ja armetuse kohta:

«Isegi selle lauajupi lasksid kaduma minna.»

See lõi Ossi tummaks. Naine võis tänitada veel hulk aega, kui tal tahtmist oli, kuid mees ei hakanud sõnagagi vastu. Alles mitme päeva pärast suutis ta endasse niipalju energiat koguda, et uus tüli võis puhkeda.

Raskustest hoolimata kasvasid lapsed vähehaaval täisealisteks ja võitlus olemasolu eest hakkas vanemate osas kergemaks muutuma. Lapsed abiellusid üksteise järel ja lahkusid kodunt. Kui nad enne olid perekonna sissetulekuid ainult kulutanud, siis nüüd, vastupidi, tõid nad sinna ühte ja teist väikest asja kodus käimas olles, et sel viisil otsekui tasuda vanemaile nende vaevanägemist. Olles üleminekuaastatest just äsja välja jõudnud, hakkas Liisa äkki uuesti virguma ja kosuma. Tema põsed paksenesid ja omandasid parema jume, tema rüht paranes ja mitmed teda piinanud pisihaigused ununesid. Ossi aga seevastu ei suutnud toibuda, kuigi temagi võis nüüd muidugi paremat toitu süüa kui varem. Ta käis korrapäraselt tööl, kuid temast oli saanud vaikne ja nukker mees. Naine omandas üha kindlama eestkostja-seisukoha tema elus. Et Liisal polnud enam lapsi, suunas ta kogu oma hoolitsuse mehele. Teisiti öeldes, ta istus kiiktoolis, sukanõel käes, ja määras, millal Ossi peab minema puid lõhkuma, vett tooma või kohvikatla alla tuld tegema, millal ta peab minema sauna ja habemeajaja juurde või puhta särgi selga tõmbama. Ossi kuulas enamasti liigagi alistuvalt sõna. Kuigi mõni ettekirjutus talle nii väga ei meeldinudki, kuigi ta oleks läinud habemeajaja juurde parema meelega täna ja sauna alles homme, mitte aga vastupidi, nagu Liisa oli käskinud, kuulas ta ometi vaikides sõna.

Ta ei olnud enam võimeline tülitsema, sest oma endistest kogemustest oli tal meeles, et niipea kui ta katsub vastuvaidlemiseks suud avada, viskab Liisa kohe pilkaval ilmel nagu linguga oma hirmsad nõiasõnad:

«Isegi selle lauajupi lasksid kaduma minna.»

Nõnda oli võitlus viimaks lõppenud ja täielik ning püsiv rahu perekonda tagasi tulnud. Oma viimased kümme eluaastat elasid nad kordagi korralikult tülitsemata. Oli päris huvitav näha, kui hästi nad omavahel läbi said. Hallijuukseline, paksupoolne naisterahvas istub enamasti kiiktoolis, prillid ninal ja sukavardad käes, kogu turd olemus kiirgamas tasasust ja rahu, nagu mõned korjused kiirgavad fosforiläiget. Vahetevahel sügab ta sukavardaga juuksejuuri ja heidab unise pilgu aknast välja. Päeva ajal, kui Ossi on tööl, ta muud õieti ei teegi, kui kõige enam astub lähedasest poest läbi või keedab endale kohvi. Ämbris on veel küllalt vett, puukastis küllalt kuivi puid. Alles vähe aega enne, kui mees töölt koju tuleb, teeb ta tule pliidi alla. Koju jõudnud, peseb mees end ettevaatlikult ja vett põrandale pritsimata selleks määratud kohas pliidi kõrval ja siis söövad nad koos õhtust. Seejärel läheb mees keldrisse laterna valgel puid lõhkuma, kaevule järgmiseks päevaks vett tooma, tühjendab solgipange ja toimetab üht-teist tarvilikku. Siis viimaks on tema päev lõppenud, ta istub ukselävele, paneb piibu põlema ja hakkab ajalehte silmitsema, olles samal ajal iga silmapilk valmis täitma naise väiksemaidki palveid. Ossist on halliks, kortsusnäoliseks ja kangejalgseks muutunult saanud tõeline kavaler, kelle ohvrimeelt on rõõm vaadata.

Lapsedki, kes veel mäletasid nende lapsepõlve tumestanud ja kibestanud lõpmatuid perekonnatülisid ja neis tähelepanuväärset osa mänginud salapärase lauajupi lugu, panid rõõmuga tähele vanemate praegust head läbisaamist. Neist kõneldi ümbruskonnas laialt kui tõeliselt eeskujulikust abielupaarist, kui ideaalist, kelle taoliseks kõik teisedki peaksid saama. Eriti agaralt levitasid seda legendi naised ja sellega ühinesid mehedki, et vältida tüli oma naistega, kuigi enneaegselt vananenud Ossi ehmunud pilk ja arg, alandlik naeratus neid

kahtlema pani. Üldiselt oldi sel arvamusel, et nende elu õhtut kuldab tõeline õnnepäike.

Siis surid vanemad lühikeste vaheaegade järel. Ossi suri enne ja oma teenri kaotamise tõttu ei jaksanud Liisagi enam kaua elada, vaid kustus selle kurvastuse rohkusest, mille all naabrid uskusid teda pärast sellist meest ja sellist abieluarmastust kannatavat. Vanemate heast kuulsusest õhutatuna panid lapsed raha kokku ja muretsesid neile perekonna-matusepaiga, kus nad võisid puhata kõrvuti ja jätkata koosolemist veel pärast surmagi. Oleks olnud ju kahju lõhkuda säärast liitu, ja on ju nii ilus ja meeltülendav näidata hauda võõrastele ja jutustada, milline paar selle all puhkab.

UNISTUS MAJAST

Üks minu noorpõlve-sõber, kes tahtis edu saavutada ja maailmas edasi jõuda, asus endale maja ehitama. Tema arusaamise järgi oli see väga kasulik rahasäästmise viis, sest et maja ehitades tuli nagu iseenesest, peaaegu märkamatult kokku hoida. Riik ja omavalitsus andsid sel ajal madalaprotsendilist laenu ja maatüki võis saada peaaegu tasuta. Niisugust võimalust ei võinud korralik mees käest ära lasta. Kui ta koos naisega kakskümmend aastat usinasti töötaks, oleksid nad võlast lahti ja neil oleks omaenda maja, mille väärtus oleks vähemalt sada tuhat.

Minul, kellel on alati olnud rohkem kujutlusvõimet ja ülemeelikust kui visadust, olid asja kohta küll omad mõtted. Mõtlesin, et sada tuhat ei ole veel kuigi suur raha. See on ju alles kümnes osa miljonist. Mõtlesin ka, et kakskümmend aastat on hirmuäratavalt pikk aeg, kolmandik kogu inimelust. Kui niisuguse aja peab kulutama maja ehitamiseks, mis jääks siis muu peale, kõigeks selleks ahvatlevaks alpuseks, millega elu meid kütkestab? Aga et oleks väär inimestelt nende väiksemaidki lootusi riisuda, kui ei ole midagi suuremat asemele anda, siis vaikisin. Sõber koos naisega kadus minu silmapiirilt kogu aastaks. Siis sain ühel päeval kutse minna nende uut maja vaatama.

Linnast väljaviiv maantee alustas oma teekonda toredana, laiana, sirgena ja hästihoolitsetuna. Pidi ju seegi omalt poolt linna tähtsust ülal hoidma ja saabuvatele külalistele näitama, et nüüd ollakse jõudmas tavalisest silmapaistvamasse paikkonda. Mõne kilomeetri kaugu-

sel linnast eraldus sellest väiksem kõrvaltee, mis viis ränduri uude, riigi ja omavalitsuse poolt toetatud väikeettevõtlikkuse tulemusena madalate kaljude vahelisse nõkku kerkinud külasse. Taamal laskus merre mingi jõgi ja küla kohal laienes jõesuu madalaks merelaheks, kus ennevanasti, nagu kinnitati, olevat rohkesti kalu elutsenud. Teisel pool lahte paistis silma madal, tiheda kuusikuga kaetud saar. Selle tumeda metsa rüpest piilus siin-seal välja hallikstõmbunud hütikülgi. Minu saabudes oli sügis. Küla uued majad seisid kollakatena ja kohmakatena sirgetes ridades nagu sõdurid paraadil, ümbritsetud värvitud varbaedadega. Õuemaade põllulappidel, vihmast läbileotatud, savihallil maapinnal mädanesid kartulite ja juurviljade varred. Jalge all lirtsus pori. Harvad väljas liikuvad külaelanikud heitsid võõrale teekäijale uudishimulikke pilke, võib-olla mõeldes, et siin tuleb ehk jälle uus maja asupaiga valmisvaataja. Ühe maja õuel klähvis segatõugu krants. Siin-seal oli valmis majade vahel näha ka pooleliolevaid ehitusi, mille ümber asuvad ehitusmaterjali hunnikud tugevasti rõhutasid porise tee nukrat ilmet. Kui teekäijal juhtus olema fantaasiat, võis ta üsna hästi kujutleda, et südasuvel on siin päris ilus. Kui männid vaiku jooksevad ja kanarbik ümbritsevatel kuivadel kaljudel lõhnab, kui kartul oma lopsakad varred mullast välja pistab ja meri on soojalt sinine, ei ole elus kindlasti midagi laiduväärset. Kuid säärasel hallil sügispäeval, kui madalal lohisevad ja vihma tibutavad pilved keskpäevagi õhtuvidevikuks muudavad, äratas jalge all lätsuv pori vastumeelsust. Miks need uued väikeelamute rajoonid alati sihukestesse vesistesse nõgudesse paigutatakse? Kas nende põllusiilude pärast?

Minu sõbra maja oli viimane tänava lõpus. See oli alles värvimata ja ilma aiata, ja mitmest raamita aknaaugust võis näha, et kõik ruumid ei olnud veel elamiskõlblikud. Õuemaa oli aga juba peaaegu üleni põlluks üles kõblitud. Ta ise istus maja trepil, piip suus. (Pärastpoole kuulsin loo piibust: piibutubakas tuleb odavam kui paberossid.) Tema naeratuses oli uut mehisust, peremehelikku muhedust, omanikuröõmu. Ta istus lõppude lõpuks ometi omaenese maja trepil. Märgates

minu lähenemist, tõusis ta kohmakalt püsti ja tervitas tagasihoidlik-lahkelt:

«Noh, sa ikka tulid. Astu tuppa.»

Nõndaks jah, neil on elamiskõlblik ainult üks ruum, peab vahepeal raha maksude tasumiseks kokku hoidma. Kuid varsti saavad teisedki valmis. Võib-olla on nad sunnitud need esialgu välja üürima, et protsentide ja laenudega hakkama saada, sellest hoolimata, et need just kuigi suuri summasid ei nõudnudki. Aga kui neil kakskümmend aastat elu ja tervist oleks, siis oleks maja nende jagu. Peremees imes piipu ja heitis minule iseteadliku pilgu: oma tuba ja oma luba, kellelgi ei ole midagi ütlemist, ela kuidas elad.

Vaatasime maja ja selle ruume lähemalt ning kõnelesime vahepeal sellest ohtrast murest ja hoolest, mida säärase maja eest hoolitsemine omanikult aastate jooksul nõuab. Neid ei olnud mitte just vähe. Kuid maja ähvardas selle-eest ka tore tulla. Selle pärast tasus midagi ka ohverdada.

Kohvilauas panin tähele, et perenaise ja peremehe vahel valitseb eriliselt õrn vahekord. Seegi oli minu arvates maja mõju. Kui nägin, kuidas nad oma põrandal mängivat last vaatasid, torkas minu südant väike kadeduseokas. Sest kuigi see niinimetatud õnn on midagi pisut nagu totrat, kuigi see alati näib koosnevat lihtsameelsusest ja süütusest, isekusest ja teadmatusest, äratab see ometigi igatsust nendes, kellel on tunne, et nad iialgi ei suuda seda saavutada.

Lahkudes oli minu meeleolu ebamäärane, võib-olla ehk ometi pigem helge kui sünge. On siiski hea kohata aeg-ajalt rahulolevaid inimesi, kui see vaid väga tihti ei toimu. On hea, et leidub ka selliseid, kes teavad, milleks nad maa peal õieti elavad. Ja kuigi too siht ei olekski midagi rohkemat kui maja ehitamine, on see ometi rohkem kui mitte midagi. Mõningatel silmapilkudel võib selles märgata nagu looja enda näpunäidet, kuidas meil tuleks elada, et me tema käsku täidaksime.

Selle külaskäigu järel kadus sõber mul meelest mitmeks aastaks. Paljud asjad hakkasid just sel ajal minu huvi teise külge kiskuma. Enda teadmata olin minagi

hakanud oma maja ehitama, küigi seda ei tehtud laudadest ja tellistest, maja, mis iilagi valmis ei saa. Nõnda möödus hulk aastaid, nii et ma ei mäletanud, kas mul säärast sõpra on kunagi olnudki.

Siis sain tema kohta jälle ootamatult teateid. Keset oma muresid paisati äkki minu ette põrutav uudis. Ajalehed kõnelesid, et üks päevatööline on enda dünamiidiga õhku lasknud. Nimest tundsin kohe, kellest oli jutt.

Mida võib küll säärast ootamatut teadet kuuldes tunda? Me olime üheskoos kasvanud, mänginud ja koolis käinud. Hiljem olid meie teed, tõsi küll, hakanud minema eri suundades, kuid see ei suutnud meie lapsepõlve- ja noorusaastaid olematuks pühkida. Ja ometi olin ma elanud pikki aegu, mäletamata isegi unenägudes, et ka nii- ja niisugune isik oli elanud sellessinatses maailmas ja ehitanud lootusrikkana oma puumaja. Kuid nüüd oli ta lahkunud. Dünamiidiga enda tükkideks lasknud. Paadunuimgi südametunnistus ärkab sel puhul, küünilisimgi mõistus tunneb oma vääritust. Ka kõige loogilisemad, kaljukindlaina tundunud teooriad kaovad nagu tuhk tuulde. Unustatud kohustuste süüdistust ei saa tagasi tõrjuda ja mees on nüüd liiga hilja valmis ebamäärase kartuse, madala hirmu pärast tegema seda, mis ta juba ammugi oleks pidanud tegema hoopis muudel põhjustel, inimesele väärilisematel põhjustel.

Nõnda rändasin siis minagi jälle uue küla teel. Oli taas sügis. Pori lirtsus jalge all nagu eelmiselgi korral ja kartulite ning juurviljade varred mädanesid savihallil mullal. Sõbra majale lähenedes nägin juba kaugelt, et see ei olnud ikka veel päris valmis. Üks aknatühimik põrnitses ikka alles raamideta ja klaasideta nagu väljapistetud silm. Aed oli valmis, kuid värvimata. Leidub inimesi, kellele on just nagu juba ette määratud, et nende majad ei saa kunagi valmis.

Lapsi oli nüüd kaks. Naine, alles noor naine, vahtis nürilt, määrdununa, õnnetusest uimastatuna enda ette. Nagu purustatud kehaliige kaugeltki kohe ei suuda valu tunda, kuna õnnetus on kangestanud rebenenud närvid, niisamuti ei suuda liiga tugeva löögi saanud inimmeelgi taibata õnnetuse suurust kohe pärast selle toimumist.

Niisuguses seisukorras leidsin eest sõbra naise. Ta ei paistnud ümbrust tajuvat, kuid liikus ja talitas ometigi, hoolitsedes laste eest. Ta isegi ei vastanud minu tervitusele ja miski tema näos ei osutanud, kas ta tundis tulija ära või mitte. Võtsin siiski istet ja hakkasin pärima. Ma pidin teada saama. Miks ta tegi seda? Mispärast?

Naine ei vastanud esialgu midagi. Kuid vähehaaval ajas minu osavõttu-teesklev isemeelsus tema pooliti nagu ärkvele ja ta lausus nutupuhangute vahel aegajalt mõne asjavalgustava sõna. Ettevaatlikult juttu sellele juhtides õnnestus mul sündmuste välised jooned just nagu tükk-tükilt esile kiskuda.

Majanduslikud raskused. Puhtalt öeldes.

Peaaegu kõigil inimestel on sääraseid raskusi. See ei ole midagi uut siin ilma peal. Ma ei tea, kas see viis, kuidas need sellele majale, sellele perekonnale kallale olid tunginud, oligi mingil kombel erandlik. Võimalik, et kõik oleks hästi läinud, kui nad oleksid kavatsenud veidi väiksema ja vähenõudlikuma maja ehitada. Selle ehitamine oli üle nende jõu käinud. Lisaks riigi ja omavalitsuse madalaprotsendilistele laenudele oli tulnud teha veel tähelepandav eralaen. Protsentidega ja laenukustutustega toimetulemine muutus vähehaaval raskeks, sest samal ajal oli tulnud maja lõplikult välja ehitada ja selleks materjale muretseda. Igast margast, mis nad teenisid, igast kartulist, mis nad kasvatasid, tuli osa alati kõrvale panna, heita nagu mingi nähtamatu koletise kurku, et see lubaks ka edaspidi siin elada ja maja ehitada. Ja kui põrsast oli kasvanud suur siga, tuli ka selle liha kasutada samaks otstarbeks. Võlg, mis esialgsetes unistustes oli paistnud pehme ja hõlpsasti rahuldatav olevat, oli aja jooksul muutunud ikka kohutavama näoga kiskjaks, kes vahel kugistas osa nende laste toidustki. Kaua aega oli kõik läinud siiski talutavalt hästi, mitte nüüd päris arvestuste kohaselt, kuid ometigi samm-sammult edasi. Ja siin madalate kaljude vahelises nõos oli üle saja samasuguse uue maja ja üle saja muu perekonna, kus need sammud läksid jätkuvalt edasi, kellel paremini, kellel halvemini. Siin majas olid need aga juba mõni aeg tagasi jõudnud sää-

rasesse kuristikku, säärase mäejärsandiku ette, kus kõik oli sunnitud peatuma, või ehk õigemini väljendades, mille vastu kõik oli sunnitud äkitselt purunema. Purunema lihtsalt tarvitamiskõlbmatuks varemeks.

Esmalt oli mees vigastanud jala. Mingi kivirahn oli sellele peale veerenud. See ei paistnud algul sugugi suure õnnetuse endena, sest jalaluu oli murdunud nii heast kohast, et võidi loota selle paranemist päris endiseks, nagu asi hiljem oligi. Siiski pidi ta jala pärast paar kuud lamama ja leppima tööõnnetuskindlustuse poolt makstava vähendatud tasuga. Ja ta ei jõudnud veel täielikult paraneda, kui naine omakorda kopsupõletikku haigestus ja pidi kolm nädalat voodis olema. Vähem sissetulekuid, rohkem väljaminekuid. Järgmiseks protsentide ja laenutasumise tähtpäevaks nad ei saanudki raha kokku. Kuid usk oli neil alles järel. Mees läks panka ja sai asjad korda.

Nad uskusid, et kui nad aga paranevad, küll siis elu jälle minema hakkab. Nendes lootustes sündis teine laps maailma. Jälle ülemäärased, arvestustes märkamata jäänud kulud. Sellele lisaks jäid nad mõlemad mõneks ajaks ilma tööta. Kusagil Ameerikas, Hiinas või Lõuna-Aafrikas oli juhtunud midagi, mille tagajärjel muuseas Soomes ei vajatud nii palju mustatöölisi kui enne. Järgmisel protsentide ja laenutasumise tähtpäeval ei olnud neil jälle tarvilikku kapitali koos.

Panga direktor näis seekord juba pisut kahtlevana ja tõrksana, kuid nõustus siiski maksude pikendamisega. Nemad omalt poolt pingutasid meeleheitliku vimmaga. Neil oli võimatu loobuda majast, millele nad olid pühendanud kogu oma elu. Nad püüdsid kalu, nad korjasid marju, seeni ja hagu metsast ja tegid peale selle igasugust juhuslikku tööd, mida aga vähegi saada oli. Kuid töötasud olid langenud märgatavalt madalamale kui sel ajal, millal nad oma kalkulatsioonid olid teinud. Võla nähtamatu koletis tõmbus nende ümber ikka ähvardavamalt koomale ja nõudis tungivalt oma osa. See ei rahuldunud enam osaga nende markadest ja kartulitest, vaid tükkis kallale nende rõivastele, nende mööblile, nende leivale, sest maailma majanduslik süsteem pidi toimima oma seaduste kohaselt. Nad võitle-

sid hambaid risti surudes, riietusid ikka halvemini, elasid ikka tühjemates ruumides, kõhnenesid ja nende näod närtsisid, kuid sellest hoolimata saabus päev, millal neil ei olnud enam midagi anda. Maja määrati oksjoni teel enampakkumisel müügile.

Samal päeval hankis mees kuskilt dünamiidipadruni, või oli see talle jäänud ehk majaehitamise ajast. Naine seda ei teadnud. Padrun ja lühike jupp süütenööri kaasas, läks ta igatahes lähedasse metsa, seadis padruni kaljule, istus ise sellele peale ja süütas nööri. Mõned ligikonnas ümberhulkuvad poisikesed olid kuulnud plahvatust ja tormanud vaatama.

Tegelikult ei ole ju sugugi imelik, et mingi maja, mille omanik ei ole võimeline maksude tasumise eest hoolitsema, oksjonile määratakse. Kuid majadel ja majadel on vahe. Enamik maju on ehitatud ainult kivist, tsemendist, tellistest, laudadest ja naeltest. Kuid siinsesse majja oli müüritud väga palju muudki. Mõtteid ja lootusi, kogu elu eesmärk. Ja inimesel, kelle elu eesmärk oksjonil maha müüakse, on arvatavasti võimatu elada. Nii tundub vähemalt minule. Mis siin maailmas ongi peale hakata ilma elueesmärgita?

Öeldakse muidugi, et nad oleksid võinud ju uuesti otsast alustada. Seda on ju nähtud, et hakatakse uuesti otsast peale, alustatakse osavamalt, eksitustest õppinult ja teisel korral lähebki hästi. Peale selle olid neil ju ka lapsed.

Kuid küllap viga oli vist selles, et see mees ei suutnud enam otsast alustada. Et suuta uuesti alustada, peab olema veel jõudu järel, peab olema veel midagi anda. Kuid tema oli juba kõik ära andnud. Ta oli pannud kõik, mis tal oli, oma esimesesse majasse. Kui see talt ära võeti, ei olnud tal enam midagi. Kõik pidi koos majaga oksjonile minema. Loiumad ja kiretumad iseloomud loobuvad võitlusest tavaliselt juba palju varem, kui asjad niikaugele arenevad, ja neil on võimalus otsast alustada kuipalju kordi tahes. Kuid minu sõber oli olnud teistsugune. Ta oli kõik korraga mängu pannud, ja kui see oli läinud, oli ta ka ise läinud.

Naine oli jutustades lõpuks istet võtnud. Nüüd tõusis ta püsti, astus põrandal mõne sammu ja vajus siis

teisele toolile. Tal oli seljas kena hall kleit ja tema nägu oli ka kõhnunult ja äranutetult ilus. Ta oli vaevalt kolmekümne aastane. Ma ei saanud jätta mõtlemata, et juba mõne aasta pärast on ta selle kõik unustanud või see ei ole vähemalt enam iga silmapilk tal valusalt südames, ja siis võib ta ehk juba mõnele teisele mehele naeratada. Tal on ju ka lapsed, kelle eest ta peab hoolt kandma. Mehelgi olid olnud needsamad lapsed, kuid mehed on tihtipeale hoopis teistsugused kui naised. Ainult mehed võivad pühenduda nii täielikult mingile majale, mingile ideele, mingile eesmärgile, et kui see neilt ära võetakse, on nad samal silmapilgul otsas. Naised võivad samal kombel anduda armastatud mehele või oma lastele, kuid vaid erandjuhtudel surnud esemetele või ideedele. Seegi naine siin oli rahmeldanud kogu aja väsimatult mehe kõrval, vähemalt niisama usinalt kui meeski. Kuid oli kohe näha, et ta ei olnud andnud kõike. Võis väga hästi kujutleda, et tal oleks veel palju anda mitte üksnes oma lastele, vaid ehk ka mõnele mehele.

Kuid sel hetkel ta ei teadnud veel, mis ta peaks tegema, mille kallale ta peaks asuma, kuigi tal seisis ees hoopis edasilükkamatuid ülesandeid. Surnu tuli hauda toimetada. Oksjonipäev lähenes. Neil tuli otsida uus korter ja siit ära kolida.

Siin avanes mulle võimalus oma hooletust surnud sõbra vastu väikesel viisil heaks teha, võttes need praktilised asjaajamised enda peale. Sõber, või õigemini see, mis tema purustatud kehast järel oli, saadeti maamulda asjakohaste kombetalitustega. Ja mõne päeva pärast kolis tema perekond tugeva mära poolt veetava kraamikoorma otsas uuest külast ära. Külaelanikud, need, kel oli hästi läinud, vaatasid tõsistena meie minekut. Võib-olla oli nendegi hulgas niisuguseid, kes ei elaks enam, kui neil oleks halvasti läinud. Kuid vaevalt palju. Selline on haruldane. Enamikus võivad inimesed loobuda kõigest muust, kuid mitte elust. Unistustest, rikkusest, perekonnast, isegi vabadusest, kuid elust hoiavad nad kinni kuni viimse koriseva hingetõmbeni. Kuid sellegipärast või ehk just sellepärast äratab minu sõbra juhtumi taoline erandnähtus hirmu ja kartust,

veel pärast surmagi laotub temast nagu tume vari sellele ümbruskonnale, kus ta oma eluajal on liikunud, tegutsenud, mõtelnud ja ohverdanud end oma hävitavale kirele.

Pori loksub vankrirataste all, voorimees vannub ja lapseb värisevad külma pärast. Head ööd, unistus oma majast!

NEED PIKAD TÕMMUD MEHED

Sõnum levis üle kogu küla kiiresti nagu suits tuulega. Inimesed imestasid, ohkisid ja raputasid hämmastusest uimaseks lööduina pead. Õuedel või tanumail kokku saades vadistasid naised ümberringi piiludes sellest üksteisele ja sosistasid uudise õhtul abieluvoodis, enne kui uni nende päevavaevadest väsinud keele peatas, mehele kõrva. Tõsised mehed rääkisid sellest üksteisele töökohtades häälega, millest põhjalik jahmatus oli hävitanud kogu pilkamisisu. Armunud paaridele meenus see äkitselt poole kuupaiste-jalutuskäigu pealt ja nad jäid hetkeks vait, rõhutud ebamäärasest vastumeelsusest. Uudis levis isegi laste maailma, põhjustades terve rea uusi, eriskummalisi mänge, mida vanemad nii suuresti pahaks panid, et neid võis mängida ainult salaja.

Neljakümneaastane preili Hilma Kivenoja, kelle minevikus ei teatud olevat vähimatki plekki, oli saanud lapse.

Võib-olla ei oleks lugu nii imelik tundunud, kui keegi oleks võinud anda väikseimagi vihje isa kohta. Aga alles päev varem oli Hilmat peetud niisama puhtaks kui sündimisel. Ka kõige teravama haistmisega eit ei olnud leidnud midagi kahtlast, isegi mitte jalajälge, mitte kaugeimatki lõhna mehest, kellel oleks Hilmaga midagi tegemist olnud. Teade lapse sündimisest oli niisiis tulnud täieliku üllatusena. Mis ime läbi võis laps nõnda sündida? Mis salapäraste nõiatempudega Hilma oli küll varjanud oma salajasi teid? Külas, kus oli karjuv puudus korralikest jutuainetest, tundus too salapärasus

vähemalt osaliselt tasa tegevat selle, et asja ei oldud saadud jälgida algusest peale.

Hilma kuulus omal kombel küla auväärsete isikute hulka. Tal oli oma väike maja, kus ta oli elanud sündimisest saadik. Noorpõlves oli ta käinud mõne aasta keskkoolis, ja sellest oli jäänud tema käitumisse ja kõnemaneeri kübeke küla teistel elanikel puuduvat peenust ja elegantsi. Kooli pooleli jätnud, oli ta end elatanud õmblemistööga, ja ta oskas oma ametit nii hästi, et talle toodi tööd koguni linnast. Tema vanemad olid surnud juba üle kahekümne aasta; kogu aja pärast nende surma oli Hilma elanud täiesti üksi. Ta oli arglik, vaikne inimene ega käinud muu külarahvaga kuigi palju läbi. Tema noorus oli nii õitsenud kui ka närtsinud nelja seina vahel, kellegi poolt imetlust leidmata.

Hilma maja asus väikesel, kitsasse väina ulatuval neemeninal, vanade suurte kaskede varjus. Maapind maja ümber oli viljakas, kuid sellest oli haritud üles ainult tähtsusetu lapp paari õunapuu, mõne marjapõõsa ja väikese aiaviljamaa tarvis; ülejäänud osa kasvatas mahlakaid metsikuid taimi ja metsikuid lilli, mis kirendasid suuremate ja värvikamatena kui kuskil mujal kogu saarel. Iseäranis võilillede ajal kevadsuvel säras kogu aas erekollaselt. Öösiti mähkis väinast tõusev udu aasa valgetesse sumupilvedesse, mis hõljusid hääletult nagu nägematute haldjate loorid lillepeenarde kohal ja mille keskelt kerkisid vanad krobedakoorelised kased sirgetena, tumedate ja kõrgetena nagu taevast ülalhoidvad sambad. Maja oli juba vana, Hilma vanaisa ehitatud, kuid heas korras. Hilma oli ikka olnud nii tagasihoidlik, väike, nii teraste ja osavate liigutustega, et miski tema ümber ei kulunud. Isegi välisseinte värv näis tema majas kauem vastu pidavat kui teistel. Tuul, vihm ja päikesepaiste paitasid seda hellalt, otsekui püüdes sel teel maja valitsejanna oma hingega kooskõla leida.

Lapse sündimise ajal oli sügis juba kaugele jõudnud. Kased olid oma lehed varistanud, rohi ja lillekesed kõdunenud tumedaks, vesiseks maapinnaks, kuhu kellelgi ei olnud tahtmist astuda. Tuul puhus külmalt ja vingelt üle väina, ajades vee vihaselt lainetama. Esimes-

tel päevadel pärast juhtumit heitsid naised veelgi vaik-
semaks jäänud maja poole uudishimulikke, vargseid
pilke. Poisijõnglased kogunesid aeg-ajalt aia taha var-
jatud kohtadesse ja piilusid hääletult ja hirmunult,
otsekui tundes end pahateol olevat, mustalt paistvatesse
aknaruutudesse. Ämmaemand viibis ikka veel majas,
tema siniseruudulise kleidi ja valge põlle vilkumine oli
uudishimulikele ainuke palk nende vaevanägemise
eest. Ämmaemand oli võrdlemisi kallis isik, ja külas oli
harjutud sellega, et ta tuli kõige tähtsamal hetkel, tegi,
mis tal oli teha, ja lahkus jälle. Seepärast äratas tema
viibimine Hilma juures tähelepanu ja eided tegid peast-
rehkendust selle kohta, kui palju Hilma oleks kokku
hoidnud, kui ta ämmaemanda asemele oleks võtnud
külast mõne noorema perenaise. Kuna juhtumist teati
nii vähe fakte, tõi isegi säärase tühise kõrvalseiga aru-
tamine mõnesugust rahuldust.

Igaühe arust oli ilma pikemata selge, et juhtum oli
õnnetus, selline põrutav saatuselöök, mis parajal silma-
pilgul võib ühel või teisel kujul tabada keda tahes
meist. Seepärast, kui kõige suurem hämmastus oli
mööda läinud, hakkas üks ja teine naistest leidma, et
Hilmale peab mingil kombel kaasa tundma. Ei teeks
kahju, kui talle saaks öeldud mõni osavõtlik sõna. Aga
kes söandaks minna tollesse vaiksesse, tagasitõrjuvasse
majja? Naiste meelest oleks õnnetus pidanud Hilmat
neile lähendama ja murdma tema varasemast heaolust
loodud piiriaia, otsekui liitma teda kannatuste kaudu
teiste kannatajatega. Kuid vähemalt esiotsa ei näidanud
Hilma märkigi lähenemisest. Kuna teati, et ta ei peitnud
end uhkusest, küpses küla poristel, halastamatuist
sügisvihmadest pekstud tänavail vähehaaval arusaa-
mine, et ta tegi seda häbi pärast, põlguse, etteheidete ja
arvustamise kartusel. See teooria leidis poolehoidu ja
murdis viimasedki kahjurõõmu riismed naiste hingest.
Nad lausa heldisid. Oli nii suurepärane tunda, et võib
lasta andeksandmisel voolata nagu värskendaval vihmal
üle õnnetu kaasõe, keda mõistmatu saatus on nuhelnud.
Nad otsustasid, et Hilmat tuleb aidata, talle tuleb näi-
data, et naabrid saavad tema kannatusest aru ja tal pole
nende poolt midagi karta.

See meeleolu viis lõpuks selleni, et ühel õhtul saabus
paar kräbedat eite nagu mõni saatkond Hilma koju,
kaasas mõned korjatud rahaga ostetud kingitused. Nad
eeldasid, et külaskäik võib pikaks venida, ja olid see-
pärast selle teostamisajaks valinud õhtu, õhtusöögile
järgneva tunni, millal neil oli kõige rohkem aega. Kit-
sastel tanumatel valitses juba täielik pimedus ja tuul
lõõtsus üle väina kõledana ja valjuna, nagu sel aasta-
ajal tavaline. Eided koputasid uksele pisukese põnevu-
sega, sest nad olid ikkagi kutsumata külalised. Ukse
avas ämmaemand. Tulijad märkasid kergesti, et nende
tulek talle päriselt ei meeldinud, kuid ta laskis nad siiski
sisse.

Ruum oli niisama puhas kui alati enne, kui naised
käisid seal kleite tellimas või selga passimas. Endise,
rohkete klaastilinatega kaunistatud õlilambi külge sobi-
tatud elektrilambis põles sume valgus. Vaibad ja eesrii-
ded ja Hilma vanemate abielludes hangitud jäigaselja-
liste tammest mööbliesemete riidest pealiskatted olid
pleekinud ja siit-sealt korralikult paigatud, lakke ja
tapeetidele oli kuskilt salakavalalt imbunud rõskus teki-
tanud inetuid plekke, kuid kõik oli hoolikalt puhastatud.
Hilma ise istus ebamugavas tugitoolis, näost kahvatu,
kuid muidu iseäralikult täidlaseks ja lopsakaks muutu-
nud. Tema silmad hiilgasid, mis andis ka näole selginud
sära. Laual oli kohvinõusid ja suuri maitsvaid küpsiseid,
mille paljas nägemine pani eitedel suu vett jooksma.
Nad lähenesid Hilmale järjestikku, unustamata aupak-
likkust, mida vaesusse langenutel näib alati olevat
sundus tunda endast jõukamate vastu, selle meeldi-
vama ja lihvituma elulaadi ja suurema julgeoleku ja
elamise kindlustatuse vastu, mida rikkus omanikule
annab. Vanem naistest pani kingitustekompsu Hilma
ette lauale ja hakkas räti sõlmi avades seletama, et nad
olid vaid astunud sisse Hilmat tervitama, sest olid kuul-
nud, mis siin oli juhtunud.

«No eks võtke siis istet,» ütles Hilma sõbralikult ja
võttis kingitustekompsu kätte. «Manta toob teile tassid,
seal katlas peaks külalistelegi veel tilk jätkuma.»

Kompsu avades levis ta näole mõistatuslik naeratus,
mis ajas naised pisut ärevusse. Lõpuks vajus ta mõt-

teisse, väikesed särgid ja flanellitükid süles. Ämmaemand valas külalistele kohvi ja tõi lapse neile näha. See oli poeg, terve ja tragi poisihakatis. Eided piilusid elavnedes mütsakut, suskisid seda oma tööst konksunud sõrmedega ja vadistasid mõttetuid sõnu, nagu sellistel puhkudel tavaliselt tehakse. Lõpuks viis ämmaemand lapse pesukorvist tehtud voodisse tagasi ja eided pääsesid mõnulema kohvi kallale, mille lõhn kõditas juba ärritavalt nende nina. Hilma sellevastu näis olevat tervenisti siirdunud mälestuste maailma, ta istus kaugusse vahtides ja sõrmede vahel kingitusi näppides. Teda silmitsedes ei saanud eided olla pettumust tundmata. Nad olid oodanud, et näevad murest murtud ja õnnetusest löödud inimest, kuid selle asemel olid nad eest leidnud tolle lopsaka ja iseteadliku naise. Nende ettevõte oli luhta läinud. Neile oli omal kombel koguni ülekohut tehtud, röövitud rõõm näidata üles headust ja andeksandi. Nad triitsisid ometi ära kõik kolm tassi, mis ämmaemand neile valas. Kuid pärast seda hakkas vaikus tunduma pisut rõhuvana. Ämmaemand oli läinud teise tuppa ja Hilma vahtis vaid enda ette, võõrastav naeratus kahvatuil huulil. Lõpuks köhatas vanem naisterahvas natuke solvunult:

«Me ei tahtnud sugugi segada,» alustas ta, «aga et niisugustel puhkudel on komme, et tullakse vaatama, kuidas elu majas läheb, siis otsustasime meiegi ära käia. Nüüd aga oleme poja ära näinud. Muidugi on kurb asi, et lapsel ei ole isa, aga eks siin ilmas juhtu ju nii mõndagi.»

Eided tõusid nagu lahkumiseks püsti, kuid siis virgus Hilma äkki mõtteist ja vaatas neile otsa, too rahutuks tegev naeratus huulil.

«Ärge'nd veel minge,» hüüatas ta. «Istuge täiesti rahulikult. Te peate loomulikult teada saama, kuidas see õieti juhtus.»

Naised vilksasid häbistatult teineteise poole vaadata. Kas nendega nalja tehakse? Neid lausa rabas, et endine habras ja arglik Hilma oli sääraseks muutunud. Tundus, nagu poleks tegu sugugi sama inimesega. Nad võtsid siiski jälle istet ja Hilma pilk suundus jälle kaugusse ja mähkus nagu liigutuseduga.

«See oli väga imepärane,» alustas ta viimaks, õõtsutades tasakesi oma keha, kusjuures naised vahtisid teda, silmad uudishimust kiirgamas.

«Kellelegi teisele ei ole kindlasti midagi sellist juhtunud. See oli ühel õhtul möödunud talvel. Viisin doktoriproua Kervisele tema uue kleidi ära, ja ta on alati nii sõbralik, et sealt ei pääse iialgi õigel ajal koju. Ka tookord oli kell juba ligi kümme, enne kui sain tulema, ja väljas oli hakanud kole lumetorm. Tänavatel ei olnud enam ühtegi inimest näha ja mulle tuli üsna suur hirm peale. Ruttasin jooksujalu päris väina kaldani, kuid seal jättis julgus mind hoopis maha, sest sel õhtul nägi väin lausa hirmus välja. Tuul ulgus ja vingus ja lumi tuiskas tihedate, läbipaistmatute keeristena üle väina. Saarelt ei paistnud ainustki valgusevilget. Kaks aastat tagasi eksis vana Salminen samasugusel ööl ja külmus surnuks, mäletate? Ma mõtlesin temale ja hakkasin rannal edasi-tagasi käima, lootes, et ka mõni muu meie külast on ehk alles linnas ja tuleb mulle seltsiks. Niimoodi oleks julgem minna. Umbes pool tundi ei olnud kedagi kuulda ja ma mõtlesin juba, et ma pean siiski üksipäini teele asuma. Kuid just siis nägin kedagi meest liginevat. Ta tuli mu juurde ja küsis, kuhu ma lähen. Ütlesin, et kavatsen üle väina minna, ja tema seletas endal sama tee olevat. Asusime niisiis liikuma. Tuul oli nii vali, et kukkusin ühtepuhku libedal jääl, mille tuul oli lumest peaaegu puhtaks noolinud. Siis võttis ta mul kaenla alt kinni ja talutas mind. Sedaviisi pääsesime viimaks üle ja saare majade varju, kuid ta ei lasknud mind enam lahti, vaid saatis koduni välja. Arvasin, et väravast pöördub ta kindlasti tagasi, aga ei, ta tuli minuga koos sisse. Ma ei julgenud keelata tal tulemast, sest ta oli ju mulle heateo teinud.»

Naised vaatasid teineteisele otsa, siis ütles vanem pead noogutades:

«Mehed on ikka sihukesed, ei need tee midagi ilma. Kas sa tundsid teda?»

«Ei. Ma ei olnud teda näinudki enne seda ega ole teda näinud ka pärast seda ööd. Ta läks minema hommikul koidu ajal. Aga ta oli väga pikk mees ja tal olid tumedad juuksed.»

«Jaa, jaa,» sõnas vanem naisterahvas jälle, «niisuguseid asju elus juhtub. Hilma oleks pidanud olema ettevaatlikum.»

«Jah,» ohkas Hilma, kuid naised ei teadnud, kas ta ohkas õnnest või murest või ehk mõlema pärast. Igal juhul pühkis ta samal ajal pisaraid silmist. Kõik nad vaikisid ja vanem külaline näis äkki olevat vajunud samasugustesse mõtetesse nagu Hilmagi. Võib-olla oli talle meelde tulnud mingi kaua aega tagasi juhtunud sündmus. Mälestus sellest kirgastas ikka veel tema kortsunud, kõhna otsmikku, samal ajal kui sellele mõtlemine tõi kaasa lõikavat valu.

Viimaks küsis noorem naisterahvas Hilmalt osavõtlikult:

«Kas sa igatsesid teda kõvasti taga?»

«Kas igatsesin?» ütles Hilma unistavalt. «Esiotsa ei osanud ma midagi muud teha kui igatseda. Iga päev seisin hulk aega akna all ja vahtisin teisele poole väina, kust ta oli tulnud minu juurde. Teinekord läksin ka ise sinna ja jalutasin üksipäini pimedas poole ööni. Kuid ta ei tulnud iialgi.»

«Säärased pikad tõmmud mehed ei tule harilikult tagasi,» ütles vanem naine ohates ja kiigutas end nagu mälestuste lainetel.

«Küllap minagi seda nüüd mõistan,» lausus Hilma alandlikult.

«Ainult need teistsugused tulevad,» ütles naine rõhutatult. Ta vaatas Hilmale otsa ja nad naeratasid teineteisele viisil, millest noorem naine aru ei saanud. Nende vahele oli äkki tekkinud mingi saladus. Naine tõusis üles ja sidus rätiku kindlamini pea ümber. See oli märgiks, et nad pidid nüüd lahkuma. Noorem naisterahvas oleks tahtnud veel midagi sellest pikast tõmmust mehest teada, kuid ta ei julgenud vanema kaaslase tahtele vastu hakata.

Järgmisel päeval sadas. Vett voolas jõena majade katustelt ja seintelt ja tungis hõredatest aknaraamidest sissegi, jättes tapeetidele määrdunud plekke. Kitsastele mudastele tänavatele tekkis terveid ojasid, mis veeresid sulinal mere poole. Niisugustel päevadel püsisid inimesed üldiselt toas, kuid noorem naine tundis, et lugu

tõmmust pikast mehest erutas teda, ja ta ei saanud rahu, enne kui läks ja jutustas sellest naabritele. Ühtedes majades pandi seda otsekoheselt ja pahameelega pead raputades imeks. Millisesse õnnetusse maailm küll on langemas, kui Hilmagi oli säärase asjaga toime tulnud? Aga oli niisuguseidki maju, kus naised äkki katkestasid talitused ja jäid unelevate ja valuliste silmadega omaette vahtima. Jutustajale tundus, nagu oleks ka nende meelde kerkinud samasuguseid mälestusi, mis õhtul olid liigutanud tema vanema kaaslase südant. Ja kui ta pisut kadedal meelel neile jutustas, mis tema kaaslane oli õhtul Hilma juures öelnud, noogutasid nad arusaavalt pead ja sosistasid endale:

«Jah, niisugused mehed ei tule harilikult tagasi. Ainult need teistsugused tulevad.»

UUDISHIMU EHK SALAPÄRANE NAINE

Proua Kiiski kostikoht ei olnud mingi tõeline söökla, vaid selline harilikust suurem kodune söögisaal. Seal sõi iga päev einet umbes kolm-, nelikümmend hinge, kes vaid harva vahetusid. Kliendid kuulusid väga erisugustesse ringkondadesse, paremapalgalistest oskustöölistest alates kuni pensionil oleva kolonelini, kes üldise arusaamise järgi esindas kõrgeimat ühiskondlikku tippu nende hulgas. Aja jooksul olid kõik vanemad kunded üksteisega tuttavaks saanud ja õppinud tundma üht ja teist üksteise eraelust ja väikestest omapärasustest. Teati näiteks, et hoolimata oma seitsmekümnest eluaastast sõi kolonel ikka veel kolm tugevat einet päevas, kuna aga väike, valget hiirt meenutav apteegineiu ainult ühe korra einestas ja sõi ka siis nii vähe, et proua Kiiski alatasa kartis teda toiduga mitte rahul olevat. Teati ka, et kontoriametnik Kalliola, kes naisi ligitõmbava välimuse pärast ilmast-ilma kahtlastesse armulugudesse sattus, oli söögi eest alati väiksemal või suuremal määral võlgu. Samuti olid võlgu ka näitleja Kivikari ja politseikomissar Mattila. Kontoristi ja näitleja suhtes ei pannud asja keegi eriti imeks, kontoriametnike pisikesed palgad on niisama tuntud kui näitlejate kergemeelsed kombed, kuid politseikomissar selle-eest äratas üldist pahameelt, sest seadusevõimu esindajalt tohib oodata vähemalt seda, et ta oma arved ära maksab.

Proua Kiiski oli pidanud oma söögimaja oma klientide ja eriti iseenda suureks rahulduseks juba paarteistkümmend aastat. Enne preili Veikkola ilmumist ei

olnud tema avarasse ja äärmiselt puhtasse söögisaali pääsenud kordagi pesitsema midagi salapärast ega põnevat. Seal oli ikka valitsenud kodune ja tuttavlik, mõnikord vahest ehk argipäevane vaim, justkui oleksid külalised moodustanud omavahel suure perekonna. Kuid preili Veikkola saabumise järel hakkas kõik muutuma. Too naine ei olnud samasugune kui teised inimesed; temast tundus kiirgavat nagu nägematut elektrivoolu, mille puudutust igaüks endal tundis. Ta ei olnud enam päris noor, vahest ehk mõni aasta üle kolmekümne. Teda ei võinud ka ilusaks pidada, kuid kahtlemata oli ta huviäratav. Ta riietus veetlevalt, kuid igaüks märkas, et selleks tarvitatud riie oli üldiselt üsna odavat sorti. Kuid kõige imelikum oli, et ta alati tahtis viibida üksinda. Kõik teiste külaliste tutvumisüritused ebaõnnestusid järjekindlalt. Ta ei olnud sugugi ebasõbralik, vaid vastupidi, vägagi armastusväärne, kuid samal ajal kauge, võõras, just nagu isik, keda kohatakse alles esimest korda.

Proua Kiiski kaasabil jõuti selgusele tema nime ja tegevuse kohta. Ta töötas ühes hulgimüügiäris kontoriteenistujana. Ise ei rääkinud ta oma asjadest sõnagi. Keegi ei teadnud, kust ta oli tulnud, mille vastu ta huvi tundis, missugused tulevikuplaanid tal olid. Leskproua Heino ja apteegipreili püüdsid võita tema usaldust, jutustades talle oma murerikkad elukäigud üksikasjadeni ära, kuid seegi ei viinud tulemusele. Preili Veikkola kuulas, tõsi küll, kannatlikult ja naeratas osavõtlikult, kuid ei paistnud olevat isegi erilisemalt vapustatud. Ei juttugi sellest, et oleks vastukingituseks avanud oma südame. Kontoriametnikust südametemurdja pani mängu kogu oma vallutusoskuse ja puistas talle kõik oma võluvaimad komplimendid, mille vastu üksainukegi naisesüda ei olnud siiasaadik külmaks jäänud, kuid seekord ei saavutanud ta isegi niigipalju edu kui väikesekasvuline ja tühine härra Vento. Härra Vento sellevastu sai edu osaliseks päris enese tahtmata. Ta juhtus kord kogemata puudutama preili Veikkola kätt ühise külmtoidulaua ääres, ja kui ta hirmsasti punastades oma mühakliku käitumise pärast vabandust palus, sai ta tasuks kõige südamlikuma naeratuse.

Salapärasus mõjus mõlemale sugupoolele väga erineval viisil. Juba mõni nädal pärast preili Veikkola saabumist osutasid peaaegu kõik naised talle avalikult oma halvakspanu. Nende arvates oli iseenesest selge, et keegi ei või käituda tema kombel, kui tema heal nimel ei ole mõnda plekki või tema elus midagi varjamisväärset. Meeste meelest muutus preili Veikkola selle-eest päev-päevalt üha huvitavamaks. Rohkem kui pooled neist olid temasse suuremal või vähemal määral armunud. Romantiline raamatukaupluse abimüüja Huttunen, kes oli temast vähemalt kümme aastat noorem, kaotas talle südame nii põhjalikult, et ei saanud enam öösitigi rahu. Ta oli ühel õhtul preili Veikkolale salaja järgnenud ja tema elukoha suhtes selgusele jõudnud, ja nüüd teati teda igal õhtul tolle maja läheduses uitavat.

Preili Veikkola oli sellest nähtavasti ka ise teadlik, sest ta kohtles oma noort austajat sõbralikumalt kui teisi, kuid seegi oli säärane kauge, heatahtlik, ligipääsmatu sõprus, mis võib-olla õhutas noormehe tundeid endisest rohkem, kuid ei toonud talle vähematki rahuldust. Härra Huttunen ei pääsenud oma armastusobjekti saladustele sammugi lähemale, rääkimata sellest, et ta oleks leidnud vastuarmastust. See oli naistele mõningane pettumus, sest nad olid oodanud, et nii kahtlane olevus peaks kohe seesugusest võimalusest kinni haarama. Kuid pettumusest hoolimata ei nõustunud nad preili Veikkolale tema au tagasi andma, vastupidi, juhtum tundus tegevat ta veelgi rohkem süüdlaseks. See näitas, et ta on suuteline kalkuleerima külmavereliselt, kui nad olid arvanudki, sest oli ju selge, et ta ei lükanud austajat tagasi muul põhjusel, kui soovides saada õnge rasvasemat kala.

Pisut iseäralikuna tundus ometi see, et ka kõige terasema nägemisvõimega tähelepanekute tegijad naiste hulgast ei avastanud, kellele preili Veikkola oma lootused selles suhtes suunas. Kostiliste hulgas oli mitmeid väga lugupeetavaid ja heal ametikohal olevaid vallalisi härrasid, kes oleksid pidanud tema nõudmised arvatavasti ületamagi. Kuid esialgu ei võidud näha märkigi sellest, et ta oleks kellelegi neist võrke välja seadnud. Paljud olid arvamisel, et seegi näitas tema

silmapaistvat osavust. Ta püüdis nähtavasti eesmärgi poole, mida ei osatud isegi aimata, või siis oli tal valmis vaadatud keegi väljaspool proua Kiiski kostiliste-ringkonda. Et asja kohta kindlale veendumusele jõuda, tegi leskproua Heino selletarvis end mõnede tema töökaaslastega tuttavaks. Kuid tulemus oli jälle väga tühine. Preili Veikkola oli hulgimüügibaasis niisama vähe tuntud ja sama salapärane kui kostikohaski. Igatahes ei võinud keegi tema kohta midagi halba öelda.

Möödus neli kuud, mis aja jooksul proua Kiiski söögisaal elas alatises pinevuses. Kõik katsed preili Veikkola mõistatuse lahendamiseks jäid tagajärjetuks. Aadressbüroo ja postkontori kaudu jõuti selgusele mõningate teisejärguliste asjaolude kohta, nimelt selle kohta, kust ta oli linna tulnud, ja selle kohta, et ta sai vaid hoopis harva kirju. Apteegineiu, kellel juhtus olema üks sõbratar selles linnas, kus preili Veikkola oli varem elanud, alustas tollega pika aja tagant jälle hooletussejäänud kirjavahetust, kuid ka sel teel ei õnnestunud midagi erilist selgeks teha. Jäi mulje, et preili Veikkola oli seal olnud niisama salapärane kui siingi.

Preili Veikkola ise ei paistnud olevat üldse teadlik sellest huvist, mis ta äratas. Tema ümber kees tõeline naiseliku uudishimu, kadeduse, laimu, pahatahtlikkuse ja meheliku alpuse, mehkeldamise ja lipitsemise kaos, kuid tema liikus kõige selle keskel rahuliku sõbralikkusega ja nii süütu näoga, nagu ei oleks tal sellest aimugi. Arvestamata noorele Huttusele kingitud mõningaid erakorralisi naeratusi, kohtles ta kõiki teisi ühesugusel lahkel, kuid lähemast tutvusest hoiduval viisil. Kõige uudishimulikumate naiste ja kõige armunumate härrade vahel ei paistnud ta mingit vahet tegevat.

Säärane käitumine vapustas hiiretaolise apteegipreili ja tüseda, liigse kooreküpsiste söömisega oma keha ja ülemäärase nooruslikkusega oma hinge rikkunud leskproua Heino närvikava niivõrd, et nendest inimestest, kes enne olid vaevalt suutnud teineteist sallida, said nüüd parimad sõbratarid. Teised kostilised hakkasid preili Veikkola salapärasusega vähehaaval harjuma ja neid hakkasid jälle huvitama ka säärased asjad, nagu

linnas puhkenud suur streik, Rootsi ja Soome vaheline spordi-maavõistlus, uued eduskonnavalimised, mõned hulljulged röövimised, mis tõendasid, et meie maal liigub areng samu radu mis Lääne suurtes eeskujumaades. Kuid apteegipreili ja proua Heino meelest olid kõik sihukesed asjad preili Veikkola juhtumi kõrval midagi üsna teisejärgulist. Apteegineiu söögiisu paranes korrapealt niivõrd, et ta hakkas käima söökIas kaks korda päevas nagu preili Veikkolagi. Nad pidasid hoolt, et jõuda söögisaali alati nii palju enne preili Veikkolat, et saaks eine selleks ajaks lõpetada, kui preili Veikkola saabub, ja võiks kogu jõu tema jälgimisele koondada. On ju võimatu, et mingi saladus võiks kahe terava ja erksa silmapaari lakkamatule, ühest päevast teise jätkuvale valvamisele kuigi kaua vastu pidada. Peale selle said nad proua Kiiski niikaugele, et too andis neile laua otse külmtoidulaua kõrval; see oli ainuke koht, kus preili Veikkola oli aeg-ajalt sunnitud vahetama mõne sõna kaaskostilistega, ja seal istudes kuulsid nad iga sõna, mis preili Veikkola söökIas käies lausus. Kui teised olid keskendunud söömisele või kergele lobisemisele pärast seda, tegid apteegipreili ja proua Heino, nagu vestleksid nad isekeskis muretul ilmel, kuigi nad kogu aja uurisid ainult preili Veikkola iga liigutust, surusid mällu ja kaalusid mõttes iga tema sõna, jutustasid teineteisele oma tähelepanekutest ja võrdlesid neid omavahel, tegid järeldusi, püstitasid teooriaid.

Kuid mida rohkem nad preili Veikkolat uurisid, seda salapärasemana ja jubedamana ta hakkas nende silmis paistma. Polnud juttugi, et tema saladus oleks selguma hakanud. Ta oli arvatavasti kõige osavam teeskleja, kes kunagi maailmas on elanud. Tema liigutused, kombed ja sõnad olid nii süütult ja argipäevaselt harilikud, et teravaimgi tähelepanuvõime ei leidnud saladuse jälile viivat juhtniiti. Apteegineiu sai ülemäärasest teisest einest, millega tema hiirekeha ei olnud harjunud, kõhuvalu. See teesklev seisukord, milleks vabatahtlik valveteenistus neid kohustas, hakkas vähehaaval nende mõlema närvikava kulutama. Nad ei olnud preili Veikkola kombel ju mõned sünnipärased näitlejad. Nad

hakkasid halvasti magama ja nägema igasuguseid painajalikke unenägusid, milles preili Veikkola kord niisuguseks, kord teistsuguseks koletiseks muutununa neid vaevas ja neid naeruks tegi. Üksipäini olles tabasid nad end tihti valjult kõnelemas ja tänaval liikudes võpatasid nad ehmunult päris tavalistest tänavahäältest. Proua Heino muutus tööl nii hajameelseks, et direktor pidi talle ühe nädala jooksul kaks karmi märkust tegema, apteegipreili aga hakkas hoolimata kahest söögikorrast endisest veelgi rohkem kõhnenema, ja nii kohutava kiirusega, et tema tuttavad kartsid teda ühel heal päeval muutuvat täielikult mittemateriaalseks ja hajhtuvat õhku nagu suits.

Kui nende pingutused kõigest hoolimata sammugi preili Veikkola hirmsale saladusele lähemale ei viinud, ei kannatanud nad seda lõpuks enam kauem välja, vaid siirdusid proua Kiiski suureks meelepahaks hoopis teise kostikohta. Inimene peab siiski oma tervise eest natuke hoolt kandma. Olnuks liig nõuda, et nad end veel kauem ohverdaksid, kuid liig oli neilt samuti nõuda, et nad einetaksid samas ruumis koos inimesega, kes võis ehk olla hädaohtlik kurjategija või midagi veel hullemat.

Nende põgenemine oli ometigi ülepeakaela toime pandud, sest ainult nädal hiljem juhtus tõepoolest midagi erilist. Preili Veikkolat nähti vestlevat õige kaua ja tuttavlikult kellegi härra Mikkolaga. Too tagasihoidlik mees oli üle kolmekümne aasta vana mehaanik või mingi muu säärane töömees, kelle olemasolu oli varem vaevalt märgatud. Järgmisel päeval sama lugu kordus ja kolm päeva hiljem asusid nad ühisesse lauda sööma. Juhtum äratas teiste kostiliste hulgas niisugust peataolekut, et kõik muud kõneained jäid hoopis tagaplaanile. Apteegipreili ja leskproua tulid kiires korras ja palju vabandusi ette tuues tagasi, et saada sündmuste näitelavale lähemal olla. Nad ei suutnud kuidagi uskuda, et preili Veikkola taolisel naisel oleks säherduse vahekorraga tõsi taga. See ei võinud olla muud kui uus sulitemp, millega ta püüdis varjata hoopis teistsuguseid eesmärke.

Kuid niisama raske, kui oli olnud jõuda selgusele

preili Veikkola varasemate saladuste kohta, niisama raske oli rebida katet selleltki loolt. Väliselt näis see arenevat kõige tavalisemal viisil. Järgmisel nädalal ei hoolinud armastajad enam isegi oma suhete varjamisest, nad mitte ainult ei söönud koos, vaid ka lahkusid sööklast teineteise vastu toetudes, ja neid nähti tihtipeale kohvikutes, teatrites, kinodes, nagu armastajapaare ikka. Ja vaevalt kuu aja pärast tegid nad teatavaks oma kihluse.

Tulles neid sündmuse puhul õnnitlema, apteegipreili ja leskproua peaaegu nutsid vapustuse pärast. Nad teadsid väga hästi, et see kihlus ei olnud mõni tavaline kihlus. See lugu pidi sisaldama mingi kohutava saladuse. Kuid millise? Kas too tagasihoidliku olemisega härra Mikkola oli liitlane või ehk ainult süütu ohver? Ta näis nii totralt õnnelikuna, et viimasena mainitud oletus tundus tõenäolisemana. Sedasama osutasid tema eraelu kohta läbiviidud uurimised. Ta oli tõepoolest vaid see, kellena näis: lihtne tööline, tõsi küll, töölise kohta võrdlemisi hea palgaga. Ta oli jäänud seniajani vallaliseks peaasjalikult sellepärast, et ta oli pärast isa surma pidanud toitma ema ja nooremaid õdesid. Nüüd oli ema hiljuti surnud ja õed saanud nii vanaks, et olid suutelised ise enda eest hoolitsema, nii et ta oli seega vaba ja võis seada oma elu omaenda tahtmise järgi. Ta oli küll mehine mees, kuid kohmakas ja ainult tööstuskooli haridusega.

Üks eriline väärtus tal siiski oli: vastuvaidlematult lugupeetud nimi. Apteegipreili ja leskproua tulid sellele mõttele peaaegu üheaegselt. Mis olekski olnud loomulikum seletus kui see, et preili Veikkola tahtis abielu kaudu kustutada kogu oma mineviku. Proua Mikkola auväärse nime varju asudes ei tarvitseks tal kuigi palju karta, et keegi mõne aasta pärast isegi mäletaks tema endist nime. Sellelt kindlalt positsioonilt oleks tal hiljem hõlbus alustada oma uute plaanide teostamist, sest nendest oli ta vaevalt selle abielu pärast loobunud. Leskproua ja apteegipreili olid siiski otsustanud, et nad ei lase neil alatutel kavatsustel täide minna, kui takistamine vähegi nende võimuses on. Truult oma ema eest hoolitsenud härra Mikkola äratas neis siirast kaastunnet. Lihtne, kuid ilmselt korralik mees, vaeseke, tuleb tolle kuratliku naise käest päästa.

Kuna linnas ei olnud enam mingit lootust preili Veikkola saladuse juurde viivate jälgede leidmiseks, otsustas proua Heino ohverdada oma suvepuhkuse, et teostada uurimusi otse preili Veikkola oletatavail kuriteopaikadel. Ta reisis kõigepealt sinna linna, kust preili Veikkola oli viimati ära kolinud, seejärel ühte teise linna, kus ta oli elanud enne seda, ja viimaks ühte provintsi väikesesse tööstusrajooni, kus ta oli sündinud ja üles kasvanud. Turismihooaeg oli tipul ja suvi ebatavaliselt kuum. Ta kannatas hirmsal kombel, higistas oma korsetis puupüsti täistuubitud rongides ja autobussides, pidi rahul olema jälgi kohviga ja kahtlase söögiga maakoha viletsates hotellides, magas halvasti nende toidulõhnalistes, kärbestest sumisevates ruumides. Ta kohtas mõningaid preili Veikkola sugulasi, vähenõudlikke, kuid ilmselt korralikke tööinimesi. Ta kõnetas mitmeidkümneid isikuid, kel ühel või teisel viisil oli preili Veikkolaga tegemist olnud: preili Veikkola endisi sõpru, töökaaslasi ja tööandjaid, sööklate ettekandjaid, piimapoodide müüjannasid. Lõpuks laskus ta sisemisest erutusest vabisedes kõnelustesse isegi vanade politseimeestega, juhtides jutu ettevaatlikult oma jälitusobjektile. Preili Veikkolat mäletati kõikjal veel õige hästi ja paljud olid uudishimulikud kuulma, mis temast hiljem oli saanud. Kuid proua Heino uurimuste seisukohalt jooksis kõik tühja. Ei leidunud vähimatki kuritegu, tühisematki armulugu, mitte varjugi mõnest tagasihoidlikust eksisammust. Kuumusest, reisivaevadest ja pettumustest kibestatud proua Heino pidi rabatult nentima, et preili Veikkola hea nimi oli igal pool puhtam kui tema enda oma, nii hästi kui ta enda oma oli hoidnudki.

Ta jõudis reisilt tagasi väsinuna ja hingeliselt peaaegu haigena. Teised kostikoha külastajad olid vähehaaval jälle harjunud preili Veikkola kihlusega ja hakanud kõnelema lähenevast sõjaohust, lennuõnnetustest ja sotsialistide kasvavast mõjuvõimust ühiskonnas. Kuid apteegipreili kuulas päris tummaksjäänuna tema reisiaruannet. Tema järeldus oli kohe selge: preili

Veikkola kuritöö pidi olema midagi ennekuulmatut, seda kohutavam, et see oli võinud nõndamoodi hääbuda, jätmata jälgegi. Võib-olla oli see pandud toime inimeste silme eest varjatult ja nii osavalt, et isegi tema parim sõbratar ei teadnud midagi aimata. Preili Veikkola taoliselt isikult võis ju oodata ükskõik mida. Proua Heino ja apteegipreili hääled vaibusid nende endi märkamata sosinaks ja ebaharilik hirm pigistas nende erutatud südameid.

Siitpeale ei söandanud nad enam isegi preili Veikkola lähedusse minna, kartes, et tema salapärane kuritöö võiks külge hakata või et tol salapärasel naisel võiks ehk äkitselt tahtmine tulla oma kuritegelikud kalduvused nende vastu suunata. Kui nad mõnikord olid sunnitud temast mööda minema, hakkasid nende ihud just nagu hirmu pärast lõdisema. Kuid samal ajal tõmbas too hirmuäratav olend neid ometigi nagu magnet lakkamatult enda poole. Nad ei osanud kõnelda millestki muust ega mõtelda millelegi muule. Kostikohas kontrollisid nad pidevalt ja järelejätmatult iga tema sammu ning võrdlesid isekeskis lõpmatult oma tähelepanekuid.

Noorpaar rajas sel ajal täies vaikuses oma uut kodu. Tagasihoidlike ja juba võrdlemisi eakate inimestena ei pidanud nad pulmi, vaid lasksid end pastori juures laulatada ja asusid seejärel koos elama. Samal ajal lakkasid nad ka käimast proua Kiiski söögilas, sest noorproua valmistas toidu ise. Väliselt ei olnud selles ju midagi ebatavalist, ja paljud proua Kiiski kostilistest kaldusidki vähehaaval arvama, et kogu jutt preili Veikkola salapärasusest oli olnud tühipaljas väljamõeldis. Kuid apteegipreili ja proua Heino muigasid pilkavalt nende uskmatute üle, sest nemad ju teadsid, et proua Mikkola puhul on tavalisus vaid saladuste eesriie.

Kahju küll, nende saladuste suhtes ei jõutud iialgi selgusele. Proua Kiiski sööklas meenutati noorpaari veel järgmiselgi aastal ja nende nimi kerkis vestlustes aeg-ajalt esile. Apteegipreili ja leskproua tõid nende kohta tihtipeale värskeid uudiseid. Nad teadsid, mida proua Mikkola oli ostnud turult ühel või teisel hommikul, mida ta oli kõnelnud naabritega, millal ta oli käinud kinos või teatris, millal sündis nende esimene laps.

Kuid siis süttis sõda ja sööklasse ilmus noobel noor leitnant, kes asus kohe ühele kontorineiule külge lööma, ja siis langes preili Veikkola, praegune proua Mikkola, kõigi teiste poolt täielikku unustusse, välja arvatud apteegipreili ja leskproua. Nad ei andnud kuigi suurt tähtsust neile uutele ainetele, mille üle nüüd vesteldi. Kuidas võikski noore leitnandi ja kontorineiu flirtimist võrrelda salapärase preili Veikkolaga. Nad kõnelevad temast ikka veel külmavärinaist haaratuina, leiutades iga päev üha geniaalsemaid teooriaid proua Mikkola mõistatuse lahendamiseks. Kuid teades, kui lihtsameelsed ja lühikese mäluga inimesed on, jäävad nad võõraste lähenedes vait ja manavad näole kiiresti teise ilme.

KEVAD JA SURM

Juba õhtul tibutas. Üks naine ütles teisele, vaadates taevasse, mis ähvardavalt tumenes: «Tuleks nüüd õige suur sadu. Ega enne suve ja sooja ei tule.»

Tema lootus läks täide. Juba sel ajal, õhtul, kui inimesed tulid teatritest, restoranidest ja viimastelt kinoseanssidelt, rabises tugev vihm katustel ja asfaldil. Vihmaveetorud paiskasid ladinal vett välja, talve viimased, varjulistesse kohtadesse jäänud räpased jääkäämakad sulasid kiiresti, rentslid ajasid üle ja vesi uhtus minnes tänavad puhtaks. Rabin ja sulin, ladin ja mulksumine jätkus kogu öö ja suure vaevaga suutis hommik madalal tormavate mustade pilvede ja tihedate vihmavalangute all valgeneda.

Kuid elanike ärkamise ja uue päeva algamise määras linnas kell, mitte aga päeva valgenemine. Määratud hetkel hakkasid trammid piki tänavaid kolisema. Töölis-emad ronisid poolunistena välja oma lämbeks magatud vooditest, viskasid kähku midagi sooja ümber, sest niisugustel hommikutel on öö läbi kütmata seisnud majade ruumides külm, ja pistsid siguriveekatla tulele. Peagi on järk-järgult kõigil tööleminejatel aeg tõusta. Vesi soliseb lugematuis vannitubades ja pesunõudes. Pannakse tööriided selga. Tühjendatakse kiiresti kohvitassid. Ja siis näeme igahommikust etendust ka täna hommikul korduvat, tuhanded uksed linna eri külgedes, iseäranis aga töölislinnaosades, avanevad ja tööriietes inimesed tõttavad välja. Päikesepaistelisel hommikul tulid nad reipalt vilistades, sügavalt hingates, taeva poole vahtides. Täna jooksevad nad küütsus turjaga

lähemasse trammipeatusse ja tõmbuvad seal räästaste ja võlvialuste varju trammi tulekut ootama. Kergelt riietatud noored tüdrukud värisevad külma pärast. Vanad mehed süütavad kustuma kippuvaid piipe. Emade nägudel on murelik ilme: perenaiseta jäänud kodus võib päeva jooksul alati midagi ebameeldivat, muret põhjustavaid asju juhtuda.

Vihm mässib tänavad ja majad nagu raskesse halli loori. Tornide tipud kaovad hoopis silmist. Tänavad ja katused läigivad märgadena ja mustadena, majade seinad näivad niiskeina nukramalt hallid kui kunagi enne. Kuskilt kõrgel asetseva maja ülakorruse aknast näeb vaataja kogu maailma vaid kui ühtainsat halli udupilve, kust lähemad tänavad ja hoonete kontuurid tungivad esile kummaliselt ebareaalsetena nagu udumotiive käsitlenud hollandi kunstnike maalidel. Jooksujalu kiirustavad inimesed paistavad pentsikult väikestena, ja kuuldavalt mürisevad trammivagunidki tunduvad sombus roomates lärmist hoolimata imelikult abitud olevat. Kogu linn on kaotanud oma selged jooned ja otstarbekohase kuju, kivimasside raske materiaalsuse ja tornide uhke kõrgusesse tunglemise. Ta on naeruväärselt väike, kahtlaselt vormitu, igast küljest surutud, kokkupigistatud, otsekui ilma raskuse ja igasuguse vastupidavuseta, nii habras, et võiks arvata, nagu suudaksid selle pihku võtta ja kägarasse pressida.

Tema aga kõnnib tänagi selle vihma ja uduga teiste hulgas. Ta ei lähe tööle, tema on väljaspool kõike seesugust, ei töökohaülemused ega veel vähem teised ametivõimud nõua temalt midagi. Ta võiks kasvõi kogu päeva voodis olla, kui see talle lõbu pakuks. Kuid tema on harjunud tõusma koos töömeestega ja hakkama liikuma siis, kui tehased, ehitused ja sadamad omasid kutsuvad. Tal ei ole mingit sihti, ta vaid kõnnib, aeglaselt, päev-päevalt üha aeglasemalt ja vaevalisemalt, päev-päevalt üha kõhnemana, kahvatumana, varjutaolisemana, ebamateriaalsemana. Enamik teisi tema asemel oleks juba ammugi voodisse jäänud, nõudnud iga päev endale arsti, otsinud abi ravimitest ja muudest uimastusainetest, lohutanud end nii- või naasuguse enesepettusega, püüdnud viimse hetkeni minema peletada

või vähemalt nägemata jätta seda, mis halastamatult ja tagasitõrjumatult ometigi ligineb. Kuid tema on igatahes liikvel tänagi. Võlvialustes ja räästaste all küürutavad inimesed näevad äkki, kuidas vihma hall sein avaneb ja laseb läbi kahvatu, vaevaliselt hingava, surma poolt märgitud mehe, kelle näos on juba kõik koljuluud ja -lohud tuntavad. Ta läheneb pikkamööda, hingeldades, vaarudes ja nõtkudes, hall habemetüügastik lõual ja sõbralik naeratus kolbahuulil. Vaatajad võpatavad ja tõmbuvad nagu küüru, nagu tahtes rettu pugeda. Naised kiljatavad tasa, vanamehed unustavad piibuimemise. Ta läheneb ja läheneb, alles äsja lootusest ja murest haaratud inimesed lakkavad peaaegu hingamast. Kuid tema ei vaata kellelegi eriliselt otsa, ta ei naerata inimestele, vaid puhtalt läikivale asfaldile, pilvede tõttamist peegeldavatele lompidele, kivide vahelt esileulatuvatele mineva-aastastele rohututtidele, hallidele seintele, allavoolavale ja kevadet toovale veele, kõigele, mis on, mida võib vaadelda, kuulda ja mille lõhna võib tunda. Ta naeratab maailmale veel viimaseid kordi, elule, mis on lahkumas tema kehast. Ta ei puutu kellessegi, ta ei nõua kedagi endaga kaasa, ta kõnnib mööda ja kaob jälle uttu, jätmata isegi mitte oma sammude jälgi, isegi mitte pisemat lõhna endast. Vihma ja udu hall sein sulgub taas tema järel, just nagu poleks midagi olnudki, just nagu ei oleks midagi mööda liikunud.

Saju üksluine ladin jätkub. Üks tramm teise järel roomab sombust esile, tilistab kella, neelab endasse väravavõlvide ja räästaste all ootajad ja roomab jälle uttu. Lahkunute asemele tuleb uusi inimesi, nõnda nagu surnute ja mullas kõdunenute asemele lõpmatult sünnib uusi inimesi. Tehaste, sadamate ja ehitusplatside käigushoidjate järel saabuvad kaubamajade müüjad, nende järel kontorite ja ametiasutuste personal. Autosid vuhiseb siia-sinna, sõidab mööda vana veovoorimees oma koliseva vankriga. Vihmast hoolimata püstitatakse turule mõned putkad. Jalgratastel ja jalgsi tõttavad jooksupoisid asju ajama. Inimeste peade kohal õõtsub musti, siniseid ja vahel punaseidki vihmavarje. Lõpmatuseni, lõpmatuseni tühjendavad majad oma sisemusest inimesi uttu ja vihmasse, nii nagu elu tundmatu algataja neid oma pimedusest ellu lükkab.

«See tähendab kevadet ja sooja, sadagu aga,» ütlevad inimesed üksteisele ja naeravad.

Keegi ei mäleta enam teda, kes neist äsja mööda läks.

Kuid mõnel teisel tänaval taarub ta oma viimase jõuga sombust ja sajust jälle esile. Siis käib taas kõigist läbi võõrastav värin, kaob naeratus noore tüdruku õitsvailt, punaseks värvitud huulilt, paljukannatanud naise näole levib higimärg kahvatus, tugev mees tunneb nagu hinge riivistuvat, poisijõmpsikas jätab koerustükid pooleli. Kõnelus lakkab, naer sureb, vingatab äkki nagu heli katkenud keelelt. Kuid tema ei puuduta kedagi, isegi ei vaata eriliselt kellegi poole. Ta vaid käib oma teed, tuleb vihmast ja udust ja kaob taas vihma ja uttu, jätmata endast jälgegi. Ta on muutunud juba varjutaolisemaks ja ebamateriaalsemaks kui äsja, samm on väsinum ja lühem kui enne. Peagi ei ole ta enam suuteline midagi vaatlema, midagi kuulma ega midagi haistma. Siis ei ole ta enam suuteline millelegi naeratamagi. Siis on tulnud hetk, mil ta viimast korda langetab pea, tardub liikumatuks ja hääbub nagu ärapuhutud küünlaleek.

Siis on võib-olla vihma tõotatud kevadki tulnud.

MINU LAPSEPÕLVE RAND

Minu lapsepõlve rannalt avanes suur meri täis saari ja laidusid, kühmulisi kaljurahnusid ja üksikuid veest väljaulatuvaid kive. Kõige kaugemate saarteni oli nii suur vahemaa, et silm võis neid seletada ainult selge ilmaga, ja selgi juhul paistsid nad rohkem taevaserval rippuvate pilvedena kui tõeliste kivist ja kaljust koosnevate, metsaga kaetud saartena.

Kuid kõige imelisem oli keset skääridevahelist mereseljandikku kerkiv üksik kaljusaareke. Kuidas see oli võinud sattuda niimoodi keset lainetavat merd, kaugele kõigist oma naabreist? Tema üksinduses oli midagi sünget, peaaegu hirmuäratavat. Kui poisikesena juhtusin paadiga sellest kasvõi paari kilomeetri kauguselt mööda sõitma, ei suutnud ma teda vaadata ebamäärast õudusevärinat tundmata. Eriti tundus hämarduvail suveõhtuil jube mõelda, et keegi peaks lähenevaks ööks jääma nii kaugele omataolistest, lagedate, mitmete kilomeetrite laiuste veteväljade uhtuda. Lapse meelekujutus ei saanud sellises saatuses jätta nägemata midagi äraneetut, just nagu oleks too pruun kalju mõistetud igavesse üksindusse, karistuseks tema poolt toimepandud kujutlematult kohutava pahateo pärast.

Hiljem õppisin asja paremini tundma. Noorusaastail tiirutasin kalal käies tihtilugu kalju ümber, ja siis märkasin, et see ei olnudki nii üksildane, kui kaugemalt vaadates paistis. Teda ümbritses lai veealune karistik, terve varjundirikas, paksust pruunist põhjasamblast ja tihedaist vesikasvudest peidetud kaljuseljandik. Vaikse ilmaga võis mõne meetri sügavuses hästi näha sammalt ja vesikasve merehoovustest hällitatuna õõtsumas. Oli

selge, et kalad viibisid meeleldi säärase põhjaga vees, ja koht oligi tõeline õngemeeste paradiis. Sedamoodi lähedalt vaadatuna ei olnud kaljus endaski midagi hirmuäratavat ega tema saatuses midagi äraneetut või haletsemisväärset. Ta tundus olevat jäänud teistest eraldi ainuüksi tagasihoidlikkusest ja selleks, et luua ranniku õngemeestele hea kalakoht.

Siis olin mitu aastat oma lapsepõlve rannalt ära. Lõpuks tulin siiski tagasi. Peab alati sinna tagasi tulema, kust on mindud, kui see ainult võimalik on. Seekord nägin oma laidu esimest korda suure tormi küüsis.

Neil vetel möllab sügiseti õige tihti maru, sajab ja puhub tuul. Kuid tõeline metsik torm on siiski väga haruldane. Vahel aastate tagant esineb aga ka sääraseid. Seisin kaldal ja vaatasin merd, sest paat oli minu eemal olles ära pehkinud ja põletuspuudeks lõhutud, pealegi ei oleks sellega niisuguse ilmaga usaldanud vee peale minnagi. Rannalgi oli raske püsti seista; kõige ägedamad tuulehood tahtsid riideid seljast kiskuda. Valged vahutavad veemassid paiskusid üksteise järel vastu kaljusid ja kivikangruid, kõikjalt kiviselt rannikult kostis vahetpidamatu mürin ja kohin. Kõrgetel laineharjadel mühisesid ja susisesid vihaselt vahupalistused ja määratsev tuul imes laineharjadelt vett isegi õhku, lennutades seda vihiseva vihmana ettepoole. Kallastel kasvavad puud nõtkusid raksudes ning oiates nagu surmahädas ja paljud neist rebitigi juurtelt maha, enne kui torm oli möödas.

Kus on üksik merelaid?

Sel kohal, kus ta enne oli olnud, paistis nüüd vaid harilikust kõrgem tõusev ja langev vahusammas. Nõnda võis arvata, et torm tungis kõige ägedamalt kallale just tollele üksikule ja nõrgana näivale eelpostile. Ainult mõnel lühikesel hetkel, kui maru nagu hinge tõmbas, võis paari silmapilgu jooksul näha ribakest kalju musvõis paari silmapilgu jooksul näha ribakest kalju mustana paistvast küljest. Siis kadus see taas üleni lainetesse. Veemassid näisid nüüd lõplikult olevat otsustanud ta uputada, lämmatada oma masside survega, kulutada ta oma lakkamatu rullumisega pihuks ja põrmuks, rebida tükkideks oma kõrvukurdistava möirgamisega. Vee ja maa vahel valitseb sel rannikul igivana vaen.

Maa kergitab mere süngetest ja sogastest sügavustest vahetpidamata päevavalgele uut maad ja liidab selle helge maailma valdkonnaga, kus igavese pimeduse vang saab viimaks tunda päikese sigitavat soojust oma pinnases ja võib limase sambla ja viirastuslike merepõhjakasvude asemel hakata kasvatama lilli ning puid, rohtu ning metsa ja saada kõlvuliseks loodud olendeist kõrgeima — inimese — elupaigana. Kuid meri ei loobu oma osast vabatahtlikult. Iga hetk, päeval ja ööl, suvel ja talvel pureb ta järelejätmatult kiviseid kaldaid. Vaikse ilmadega noolib ta neid nagu paitades, luuleliselt sulisedes ja õhates, kuid iga silmapilk siiski tasandades, kulutades, rannajoont kaugemale murdes. Tuulega näitab ta juba hambaid, tungib vihaselt sisisedes kivide uuretesse, paiskub kaugele rannale, kuni kõige lähemal olevate puude ja põõsaste juurteni, kiskudes kaasa kogu kättesaadaval oleva mulla. Kuid alles säärase tormiga kogub ta oma jõu kokku tõeliseks suurrünnakuks. Siis näib tõepoolest, nagu ähvardaks heleda päikese maailma kaugeimaid eelposte, noid väikesi laide ja saari, oht täielikult hävineda. Vesi vallutab need tormijooksuga, pahiseb neist raevukate vahusammastena üle, paiskab üha uusi võimsaid rünnakukolonne ranna kõigi objektide vastu, tungib lahesoppides kõrgele maale, rebib koos juurtega välja kaldale kõige lähemal kasvavaid puid ja põõsaid, müriseb ja möirgab, täidab kogu maailmaruumi oma hirmsa, lakkamatu kohinaga.

Kuid minu lapsepõlve rand on kivine rand. Kõva, purunematu graniit. Maru möllates võib meri koondatud veehulkade rohkusega vallutada temast mõne osa, peita oma pimedasse, limasesse sügavikku eelpostipositsioone, neid laidusid, karisid ja neemetippe, varjata oma kohulainetesse kaljusid ja suuri kive, kuid mere võidud jäävad alati ajutiseks. Graniit on talle liiga kõva purustamiseks ja lõplikuks hävitamiseks.

Nõnda läks seegi torm omal ajal mööda. Kui selle lõppedes jälle rannale tulin, nägin üksikut laidu keset suurt mereseljandikku taas end päikese paistel soojendavat. Seal ta oli — jälle vaba päevavalguse all, murdumatu, vankumatu, vaevalt kriimustustki kivisel pinnal, vaid otsekui puhtaks pestud, endisest puhtam ja siledam. Vesi loksus tema ümber alles kõrge järellainetusena, kuid väsinuna, lööduna, hetk-hetkelt rahunedes. Vesi ei olnud midagi võitnud. Kui aga on möödunud sada aastat, märgatakse, et valguse käes olev maa on taas võitnud uut pinda lilledele, puudele ja inimestele. Ja üksildane eelpostilaid on kergitanud vaba taeva alla vähemalt osa ümbruskonnast, mis praegusel silmapilgul alles uinub teadvusetult põhja porises sügavuses.

ELU

Üliõpilane oli kogu päeva lugenud pakse, kulunud raamatuid. Ta ei olnud põrmugi tähele pannud, kui selge ja kirgas oli olnud päev, kui teraskõvana ja sinisena oli hõõgunud taevas ja millised leegid olid põlenud taevarannal päikese loojudes. Alles pimeduse saabudes tõstis ta esimest korda pead ja tundis selle olevat raske ja valusa, väga väsinud ja lugemisest küllastunud.

Ta oli pikk ja kõhn ning kandis suuresangalisi prille. Ta pidi õppima usinalt ja sööma vähe, sest tema vanemad oli vaesed ja eksamid tuli tal õiendada laenukapitali varal.

Kuid sel ajal kui ta oli ainult lugenud ja lugenud ühe päeva teise järel, oli võimas eluvoog kogu aeg kohisenud tema ümber ja temast mööda. Õhtuvideviku saabudes süttisid tänavakuristikesse punased ja sinised tuled nagu pimeduse ebaharilikud lilled; teatrid, kinod, restoranid ja kohvikud täitusid rõõmsate ja elamishimuliste inimestega. Tänavalaternate all tipsisid käia lokitud ja värvitud tüdrukud, naer veripunastel huultel. Nende järel lõnkusid teravaks triigitud püksisäärtega ja reipalt viltu mütsidega noormehed. Täistuubitud tantsusaalides surusid noored kehad end üksteise vastu, erkudes meeletu muusika metsik rütm. Hämarail puiestikuteedel röövisid poisid tüdrukutelt esimese suudluse. Ta teadis seda kõike, kuid seni oli see pannud tema südame vaid nõrgalt väratama ja mõtted keskenduma kindlamini kui enne raamatute tarka maailma.

Täna õhtul tundis ta end siiski rahutuna, ja tema väsinud peaajus hakkas tärkama erutavaid ja imelisi

soove ning kujutlusi. Lugemine ei olnud lihtsalt enam meeltmööda. Nii vajutas ta lõpuks raamatu kinni, tõmbas üleriided selga ja hiilis trepist alla nagu vari. Jahe välisõhk lõi talle juba trepikojas vastu ja pani tema kõhna keha külmast värisema. Ta mähkis laiaks jäänud palitu endale tihedamalt ümber, pistis käed sügavale taskusse ja hakkas, selg veidi kühmus, mööda tänavat edasi tõttama. Kõikjal kiiskasid juba punased ja sinised reklaamtuled ja kuu tõusis parajasti silmapiiri tagant nähtavale. Kuid ta vahtis maha ega tahtnud neid näha. Temast kõndis mööda noori, saledaid ja pikasäärelisi tüdrukuid, kuid neilegi ei heitnud ta mitte pilkugi. Kuskil helises armunud linnu siristust meenutav naer, kuid tema kuulas parema meelega trammivaguni kolinat. Kõhus kiunuv nälg juhtis ta sammud otse ühte väikesesse, odavasse sööklasse, kus ta tavaliselt söömas käis.

Ettekandja-näitsik, kes haletses tema kõhnust ja oli tema hingestatud välimusse ja kurbadesse silmadesse armunud, kiirustas silmapilk tema juurde, oma parim naeratus huulil. Ta soovis väga meeleldi selle õpetatud noormehe sõbraliku pilgu ja naeratuse, võib-olla ka mõne hea sõna osaliseks saada, ja ta sädistas rõõmsalt.

«Väljas on imeilus õhtu, eks ole? Te käisite kindlasti jalutamas, enne kui siia tulite. Kui minagi mõnikord niisuguse ilmaga välja pääseksin! Minul on olnud nii halb õnn, et iga vaba õhtu on alati sadanud.»

Ta oli peaaegu iga kord, kui üliõpilane oli siin söömas käinud, midagi selletaolist öelnud, kuid tavaliselt oli noormees kangekaelselt ainult toidukaarti põrnitsenud ja tummalt pead raputanud, kuni rõõm oli tüdruku näolt hääbunud. Siis oli ta ilma tüdruku poole vaatamata andnud tellimuse. Veel laua ääres istudeski oli üliõpilane mõelnud, et täna sünnib just samuti kui varemgi. Kuid küllap ta ehk oli praegu liiga väsinud ja liiga tüdinenud raamatute tarkusest, sest äkitselt juhtus hoopis midagi muud. Ta tundis, et tüdruk oli erutatud ja tulvil ootuspinevust, ja ta oleks oma ergaks muutunud vaistuga nagu kuulnud tema terve ja võimsa vere kohinat, mistõttu ka tema enda südamepõhjas hakkas miski end liigutama. Selle asemel et söögikaarti

põrnitseda ja vaikida, kergitas ta järsku pead ja vaatas tüdrukule otse silmi.

«Ma ei käinud jalutamas,» ütles ta, «kuid kes teab, ehk lähen veel.»

Mingil kombel oli tema häälde äkki siginenud täiesti uus toon, sooja paituse kõla, mis kutsus tüdruku veidi kahvatutele põskedele kauni õhetuse. Tüdruk oli nii kohmetunud, et ei osanud midagi vastata, ja siis jätkas noormees häält tasandades:

«Kes teab, ehk jalutan täna õhtul koos teiega kuupaistel.»

Nad naersid mõlemad, nagu oleks see olnud nali. Kuid sellest silmapilgust peale käitus tüdruk hoopis teisiti kui varem. Ta teadis, et teda vaadeldakse. Iga tema kehaliige tuksus elust. Tema nägu oli rõõmust kirgas ja tema käed ja jalad, kukal ja selg, kael ja rinnad tõmbusid nagu pingule, et näidata end parimast küljest. Tema sammud olid kergemaks läinud, käed muutunud nobedamaks, osavamaks ja kindlamaks ning hääl omandanud sügava, meeldiva kõla. Vaadeldes teda söömise ajal, unustas noormees raamatud ja tarkuse ja tundis, et oli olemas midagi paremat kui need. Elu! Elu, mille ta seni oli enda juurest eemale tõuganud.

Elu! Siiani ei olnud ta teadnud, mis on elu. Nüüd tundis ta seda. Võib-olla oli see temas alati olnud, kuid talle tundus ometi, nagu oleks see teda äkki rünnanud kuskilt väljastpoolt ja vallutanud tema tormijooksuga. Kuid see ei olnud halb, vaid suur ja võimas, võib-olla siiski ehk pisut hirmuäratav oma vägevuse ja taltsutamatuse pärast. See kohises tema soontes, nagu oleks tema loid koolipoisiveri äkki muutunud meeletuks metsloomavereks. See kobrutas tema südames jahmatava hoolimatusena, ennetundmatu südikusena. Kas ta ei olnud julgenud öelda tüdrukule sõnu, mis olid pannud tolle punastama, ja kas ta ka praegu ei mõtle täiesti tõsiselt, et sel õhtul läheb ta tüdrukuga tõepoolest kuupaistele jalutama. Kuid ennekõike oli see teinud ta rõõmsaks ja jõuküllaseks, pannud ta tundma, et elada on õnn.

Ta venitas söömisega kauem kui harilikult, ja kogu aeg tüdruk otsekui tantsis tema ees, kuigi ta tegelikult

sooritas vaid oma igapäevaseid talitusi, kandes erinevatele külalistele toitu ette. Kui nende pilgud aeg-ajalt kohtusid, tundsid nad suurt rõõmu oma südameisse tulvavat.

Lõpuks oli ta siiski jõudnud kõik ära süüa, mis tüdruk talle ette oli toonud, ja kartes, et söökla kassas istuv tüse ja väärika olemisega perenaine hakkab imestama, mis ta siin veel istub, viipas ta tüdruku jälle enda juurde. Selle asemel et tasu hooletult lauale visata, nagu alati varem, pistis ta selle otse tüdruku väikesele roosale peopesale. Tüdruk naeratas esmalt häbelikult, siis aga muutus ta äkki tõsiseks ja tõmbas sügavalt hinge. Ka üliõpilane tundis oma nägu järsku tõsinevat. See ei olnud enam mäng. See oli juba tõeline elu. Tüdruk noogutas nagu millegagi nõus olles pead ja ruttas siis äkki minema.

Sööklast tuli üliõpilane välja tugeva ja südika noormehena. Kui erisugusena näis küll maailm võrreldes sellega, mis oli alles tund aega tagasi. Talle tundus, et linn on täna täis metsikumaid hääli kui harilikult. See otsekui ei olnudki enam sama puhas ja väga korralik linn mis varem, vaid salapärane, kuukiirtest valgustatud džungel, kus kõikjal võib tunda hiiliva elu ligidalolekut. Elu, sellesama metsiku ja joobunud kiskja vere pulsilööke, nagu tema endagi kehas. Kõik need auväärselt astuvad vanahärrad, need punahuulelised tüdrukud, need reipad noormehed on oma sisemiselt olemuselt hoopis teistsugused, kui nad pealt vaadates paistavad. Varjatud püüdluste jahile läinud olevused elu metsikus ürgmetsas.

Ta teadis, et väike söökla suletakse juba kella üheksast ja siis on tüdruk vaba. Tal oli veel ligi tund aega oodata ja ta saatis selle mööda rahvasumma hulgas siia ja sinna hulkudes. Ja esimest korda tundis ta nüüd, et ta ei ole seal üksik ja kõrvalseisja, vaid kuulub kõigiga kokku. See oli ühel ajal võimsalt suur ja hirmutav tunne, kui seda niimoodi täie teadmisega kogeda. See tähendab otsekui midagi sellist, et inimene lakkab olemast mõtlev ja enda eest vastutav isend ning sulab ühte millegi suuremaga, võib-olla just eluga, eluga selle tervikluses, selle algupärases ühtsuses, nagu see on olnud

enne isenditeks jagunemist ja millisesse seisundisse see lõpuks vist alati tagasi jõuab. Ta silmitses kinode ja teatrite reklaamtahvleid ja tungles restoranide uste all, et vaid saada võimalust olla seal, kus rahvamurd on kõige tihedam, ja et oma muljeid võimalikult jõuliselt ja selgelt läbi elada. Õnnetunne, mis kobrutas tema veres ja ajudes, tundus mitmekordselt üles kaaluvat kõrgema individuaalsuse kaotamisest tekkinud hirmu. Iga kiud temas elas praegusel hetkel vägevat ja otsekui omaenda elujõust joobunud elu, mida need iialgi ei teinud siis, kui ta oli süvenenud ränka vaimutöösse. Hinge elades oli keha olnud nagu mingi möödapääsmatu pahe, mille tarbeid tuli sel määral rahuldada, et suudaks seda võimalikult täielikult unustada.

Mõned minutid üle üheksa oli ta jälle sööklа ukse ees. Kõik külalised olid kadunud. Tüdruk oli üksinda ja tõstis toole ööseks laudade peale, et võiks põranda enne lahkumist ära koristada. Üliõpilane jalutas aeglaselt söököklast mööda, järgmise tänavanurgani välja. Tema kõrvalt valgus aeglaselt mööda inimvool. Tänavanurgalt pöördus ta tagasi ja kõndis jälle söökla juurde. Tüdruk pühkis parajasti põrandat. Veerand tunni pärast peaks ta välja tulema.

Veerand tunni pärast. Tema südamepiirkond hakkas erutusest tukslema ja jalad värisema. Veerand tunni pärast astub ta tüdruku kõrvale, võtab tal käe alt kinni, tunneb tema keha elavat soojust päris enda lähedal ja nad lähevad üheskoos kuupaistele jalutama. Kahekesi ja unustades kõik muu.

Just seda elu alati tahab: kõige muu unustamist peale oma raevuka soovi saavutada eesmärk, kiimelda oma ihade pimedas täitumises, viskuda järelemõtlematult nende himude meelevalda, otsekui lõpeks kõik sellega ja kõik muu oleks muutunud täiesti väärtusetuks.

Veerand tunni pärast tuli tüdruk tõepoolest. Suletud ukse, vaatas ta ootavalt ümberringi, ja kui noormees rahvasummast tema ette ilmus, levis tema näole naeratus. Vabisevate kätega haaras üliõpilane tal käe alt kinni ja tõmbas endaga kaasa möödalibisevasse inimvoolu.

«Kuidas te tohite nõnda teha,» ütles tüdruk vastupanu teeseldes, «ma ei ole teile luba andnud?»

«Mina ei küsi kunagi luba,» lausus noormees ülemeelikult, kuid hääl erutusest värisemas. «Mina vaid tulen ja viin.»

«Kuhu te mu viite?»

«Kuupaistele, nagu lubasin.»

Tüdruk naeris õnnelikuna: kuupaistele, kuupaistele. Esimest korda elus hoidis noor üliõpilane nüüd noore tütarlapse kätt enda omas ja käis tema kõrval inimmurrus, külg teise inimese külje vastu surutud. Ja ta leidis, et see on parem, suurepärasem, kaunim, kui ta kunagi oli osanud kujutledagi. See just ongi elu. Elu! Õnn; nauding! Ta tundis end nii tugevana, et uskus end peaaegu suutvat maailma paigalt nihutada, kui vaid on tahtmist. Ta tundis end nii täielikult rahuldatuna, et ei igatsenud enam midagi. Ei ole ehk olemaski midagi muud kui nemad kahekesi ja see silmapilk. Ei teisi inimesi, ei homset päeva. Kuid nemad kaks ja see hetk olid olemas otsekui tuhandel erisugusel viisil üheaegselt. Nüüd ja alati, minevikus ja tulevikus, siin ja kõikjal mujal. Selles sisaldus kogu õnn, mis on või mis saab kunagi olema.

Nad nägid, mida paljud teised ei näinud: nad nägid kuu salapärast valgust sätendavat majade tumedatel katustel ja kõrvaliste tänavate hämaruses. Surudes end üha tihedamalt teineteise vastu, jätsid nad suured tänavad oma rahvahulkadega sinnapaika ja astusid kuuvalgel uinuva kõrvaltänava unistavasse vaikusse. Suudeldes esmakordselt veetlevaid neiuhuuli, mõtles noormees, et see on rohkem kui kogu maailma tarkus, et peaaju piinamine tarkuse omandamiseks on suurim tobedus kõigist neist lugematutest erisugustest tobedustest, mida inimkond võib teha. Tüdruk sulges vaid silmad tema süles, ohkas sügavalt ega mõelnud midagi, sest elu ei mõtle kunagi midagi, ta ainult on ja voolab oma teed oma sängis nagu vesi jõesängis.

Jah, ta ei mõtle, kuid ta küllastub, nagu saagi juures prassinud röövloomgi lakkab vähehaaval keelt matsutamast ja soovib selle asemel silmad sulgeda ning magada. Kuu jätkab oma teekonda avarusemeres ja

jätab kõrvaltänava omaenda üksindusse, et minna naeratama teistele tänavatele ja teistele inimestele. Kõlehalli kumana saabuv hommik leiab kaks veidi väsinud inimest, kes nüüd möödapääsmatult peavad teineteisest lahkuma. Nad sülelevad veel korra ja veel uue korra ja veel uuema korra, et midagi nagu kinni hoida, mis aga siiski paratamatult lahkub, nende käest lahti libiseb, niisama vaikselt ja paratamatult kaob, nagu kuuvalguski kaob taevaääre taha.

Üliõpilane tuleb koju siiski alles õnnelikuna, ja nähes oma pakse raamatuid laual, tõukab ta need üleolevalt ja põlglikult põrandale nagu tarbetu rämpsu. Siis heidab ta voodisse ja jääb magama.

Ta magab sügavalt ja teadvusetult, ja oleks ehk hea, kui ta iialgi ei ärkaks. Siis võiks ta teises maailmas olijaile jutustada, kui imeilus oli elu ja et homset päeva ei tulnud tõeliselt kunagi.

KOLONEL KARHUNKÄPÄLÄ

Arvan, et esimest korda kuulsin kolonel Karhunkäpälä nime sealsamas ametiasutuses, kus mulle teatati, et minu palve on tagasi lükatud. Ma ei ole asjas enam kindel. Võib-olla pole midagi säärast kunagi juhtunudki?

Minu ees istuv ametnik oli tõeline vana kooli ametnik, pisut väsinud ja kulunud ilmega vahest, kuid sellest hoolimata ehtne härrasmees. Niisuguseid kohtab meie ametiasutustes juba harva. Valitsev on tüüp, kes vaid halvasti suudab end kaitsta rahva tujude vastu, sest ta ei usu enam ka ise teenitava riigivõimu ja seaduse igavesesse ja vankumatusse autoriteeti. Sellel mehel aga polnud vaja miimikaga oma tähtsust rõhutada, kogu tema olemus oli niigi seadus ja õigus ja lõplik otsus, mida ei saa enam muuta. Minu paberid tema käes olid niisama kortsutamata ja valged, nagu need olid olnud sel päeval mitu kuud tagasi, millal ma need siia jätsin. Mulle tundub, et kui ta neid mulle tagasi andis, siis lausus ta nagu möödaminnes:

«Võib-olla saaks kolonel Karhunkäpälä teid aidata.»

Mäletan, et hüüdsin:

«Kes on kolonel Karhunkäpälä?»

Saate aru, ma olin ärritatud. Ühiskonna liikmena võin küll ära kannatada mis tahes. Kui seadused on liiga ranged või mõttetud, hiilin neist, niipalju kui see võimalik on, korralike kodanike kombel lihtsalt mööda. Juba tükk aega tagasi oli mul korda läinud endas täielikult suretada tunne, nagu oleks riigivõimu seaduste rikkumine kuritegu ka sel juhul, kui kinni ei satu. Kuid

nüüd oli küsimus minu palvekirjast, mis puudutas mind
üksinda, ja seepärast ei saanud ma pidada selle tagasi-
lükkamist muuks kui isiklikuks solvamiseks.
Vana ametnik naeratas tagasihoidlikult minu agaruse
üle, kirjutas midagi paberitükile ja andis selle minule.
Sedelil oli mingi juriidilise büroo aadress.
Asutusest lahkunud, läksin otse sinna. Büroo asus
suures kaubamajas, kus oli nii lõputult uksi ja siia-sinna
harunevaid koridore, et sain üle poole tunni ringi
ekselda, enne kui ühest pimedast nurgast otsitud ukse
leidsin. Mind võttis õige viisakalt ja sõbralikult vastu
valgevereline kavalailmeline noormees. Kui ma aga
oma nõudmise esitasin kolonel Karhunkäpäläga kohe
isiklikult kokku saada, naeratas ta kaastundlikult.
«Kahjuks ei ole asi nii lihtne,» ütles ta. «Meie ei tea
kolonel Karhunkäpälästi rohkem kui teiegi, kuid viie-
tuhandelise tasu eest võime anda teile aadressi, kus te
võib-olla talle lähemale pääsete.»
«Ja kus minult arvatavasti teine viis tuhat riisu-
takse!»
«Tõenäoliselt ei lepita seal nii vähesega,» muheles
noormees. «Aga kui asi on tähtis, tasub selle eest ka
maksta.»
«Kas peate mind narriks või!» hüüdsin ma raevu-
kalt.
Noormees kehitas õlanukke: «Muud ei saa me teha.»
Läksin hambaid kiristades oma teed. Kui säherdune
Karhunkäpälä kord olemas on, küllap leian ta isegi
üles!
Mõne kuu pärast sain aru, et olin eksinud. Olin tei-
nud kõik, et pääseda koloneli jälile, kuid tulemuseta.
Algul uurisin muidugi läbi telefoniraamatu, maksustus-
kalendri ja aadressbüroo kartoteegi, seejärel kuulasin
üle kõik oma sõbrad, tuttavad ja nende sõbrad ning tut-
tavad. Kui ma koloneli kätte ei leidnud, mõtlesin, et
ta elab maal, ja paisutasin oma uurimistöö nii laiaula-
tuslikuks kui võimalik. Kulutasin palju raha ja aega
kirjavahetuse, telegrammide, telefonikõnede, isegi rei-
side peale. Asjatult. Tülitasin igasuguseid ametnikke,
otsisin abi kolmelt eradetektiivbüroolt, lasksin läbi vaa-
data sõjaväenimestikud ja kõigi linnade ning arvukate

maakoguduste kirikukirjad, tuhnisin arhiivides. Kõik
asjatult. Kolonel Karhunkäpälästi ei leidunud kusagil
jälgegi.
Olin neist pingutustest lõpuks täiesti väsinud ja mõt-
lesin, et minuga on jämedat nalja heidetud. Kuid palve-
kirja tagasilükkamine kipitas ikka veel meeles ja nii
sain asja kohta jutuotsale oma põhirestorani uksehoid-
jaga, härra Julkusega. Härra Julkusel oli seljataga
igapidi hiilgav uksehoidjakarjäär, sest peale paljude
linna kõige peenemate hotellide oli ta olnud uksehoid-
jaks ka mitmes riigi ametiasutuses, kuni senati riiginõu-
koguni välja. Seepärast ta ongi kõige targem inimene,
keda tunnen. Kuuldes minu jutustust muhatas ta tagasi-
hoidlikul ilmel ega kõnelnud tükk aega midagi. Lõpuks
ta siiski ütles:
«Sel ajal, kui ma senatis teenisin, sosistati ühte ja
teist kellestki kolonel Korolevist. Mina muidugi ei ole
teda näinud ega ole kohanud ka kedagi teist, kes oleks
teda tundnud. Kuid asutuses juhtus üks ja teine kord
imelikke asju: mõni tiitel või aumärk, mis oli mitte-
küllaldaste põhjenduste tõttu tagasi lükatud, tuli äkki
kinnitamisele, mingi õigusterikkumine, mida ei saadud
sellepärast arutusele võtta, et ei olnud tõestatud, kas
seda on juhtunudki, tuli arutusele. Sosistati ka ameti-
kõrgendustest ja senaatorikohtadest, kus kolonel Koro-
levi käsi olevat mängus olnud.»
Kuulasin huviga.
«Kas te oletate siis,» küsisin ma, «et kolonel Korolev
ja kolonel Karhunkäpälä on üks ja sama isik?»
Härra Julkunen vaatas mulle mõtlikult otsa, enne kui
vastas.
«Kõige targem on mitte midagi oletada. Kui maa ise-
seisvaks sai, lakati kolonel Korolevist rääkimast. Võib-
olla langes ta revolutsiooni ohvriks. Sõja ajal, eriti aga
nüüd, pärast sõda, on hakatud sosistama tollest kolo-
nel Karhunkäpälästi. Midagi endisaegset, ütleksin pea-
aegu monarhistlikku peab temas igatahes olema, sest
ta kasutab ohvitseri tiitlit, kuigi ta ilmselt ei ole tee-
nistuses. Tänapäeva härrad on ju parema meelega
midagi muud kui kolonelid või kindralid. Ma ei või
muidugi öelda, kas kolonel Korolevil ja kolonel Kar-

hunkäpäläl on midagi ühist, kuid mulle tundub, et niisugusel ajal nagu praegu on nad kasulikud isikud. Võib-olla otse hädavajalikud.»

Taipasin — ta tahtis öelda, et mul tuleks siiski püüda kolonel Karhunkäpäläga ühendusse astuda, kasutades just seda abinõu, mida mulle oli soovitatud. Ja asja järele kaalunud, otsustasin katsetada. Ma ei suutnud ikka veel taluda teotust, et minu, kujutage ette, just m i n u palvekiri oli tagasi lükatud.

Nii ilmusin jälle samasse juriidiliste asjade büroosse, kust mõned kuud tagasi nii vihaselt olin lahkunud. Seegikord võttis mind vastu too kavalanäoline noormees.

«Siin te siis oletegi,» sõnas ta heatujuliselt. «Ma juba ootasin teid.»

«Kuidas te teadsite mind oodata?» küsisin pisut tigedalt, sest mulle tundus, et tema naeratus ei olnud küllalt aupaklik.

«Noh, kliendid, kes lahkuvad ärritunult, tulevad harilikult alati tagasi. Need on inimesed, kelle õiglusetunnet on solvatud, ja nad ei leia enne rahu, kui on hüvitust saanud.»

Andsin talle raha ja sain aadressi. Seda teist asukohta ei olnud sugugi nii hõlbus üles leida kui eelmist. See asus veelgi suuremas kaubamajas veelgi pikemate ja keerulisemate koridoride lõpus. Mul oli tunne, nagu tahetaks mind sel kombel minu enda jälgedelt ära eksitada. Lõpuks jõudsin suurde äriruumi, kus vähemalt paarteistkümmend masinakirjutajat võidu oma masinaid ragistasid. Mind juhatati suure ruumi taga asuvasse väiksemasse ruumi direktori jutule. Seal istus tohutu suure kirjutuslaua taga, tohutu suured virnad erisuguseid dokumente ees, umbes viiekümneaastane mees.

«Tere,» ütles ta kiiresti ja uuris mind samal ajal oma terava pilguga. «Te siis soovite saada kolonel Karhunkäpälä abi teie asja selgitamisel?»

«Seda küll.»

Ta võttis minu paberid, heitis neisse möödaminnes põgusa pilgu ja paigutas need siis ühte virna kõige alla.

«Need jäävad siia,» ütles ta. «Võite kolme päeva pärast neile järele tulla. Kümme tuhat, palun! Head aega!»

Mulle jäi mulje, et oli tegemist eriti tähtsa ning töökа mehega ja ma lahkusin kähku, et ei raiskaks asjatult tema kallist aega.

Kui ma kokkulepitud aja pärast sinna tagasi läksin oma pabereid tahtma, tõi ta need esile sellesama paberikuhja alt, kuhu oli need pannudki, ja andis mulle samas jälle uue aadressi.

«Kas on mõeldud, et nüüd viiksin oma paberid sel aadressil?» küsisin hämmastunult.

«Loomulikult!»

Silmitsesin kahtlustavalt pabereid ja usaldasin veel küsida:

«Mis te olete nendega teinud?»

Ta kergitas imestunult oma kulmukarvu.

«Mis ma siis oleksin pidanud tegema? Kinnitan teile, et need on niisama puhtad ja korralikud nagu siis, kui te nad siia jätsite.»

«Miks need siis siin seisid?»

Ta kortsutas minu juhmuse peale kulmu, kuid sai siis endast võitu ja selgitas kannatlikult:

«Korra pärast. Need on seisnud teatud aja teatud kohas minu laual ja ma olen märkinud raamatutesse, et nõnda on toimunud. Pean ju saama näidata, et ma töötan!»

Jõudnud värskeima aadressi järgi määratud kohta, märkasin, et olen sattunud väga uhkesse erakorterisse. Nägus toaneitsi juhatas mind ühte siseruumi, kus mind võttis luksuslikul diivanil lamades vastu umbes kolmekümneaastane silmapaistvalt ilus naine. Ta ulatas raugelt naeratades käe ja palus jätta paberid kõrvalolevale madalale lauale.

«Küll kolonel need siit leiab,» sõnas ta. «Umbes kahe nädala pärast saate otsuse kohta ametliku teate. Kakskümmend tuhat.»

Oli tahtmine üht-teist küsida, kuid tema naeratus sulges mu keelepaelad. Kui olin maksnud, ei osanud ma muud teha kui head aega kogelda ja lahkuda. Igal juhul olin nüüd nii kaugel, et võisin hakata asja kohta otsust

ootama. Loomulikult olin pinevil ja tundsin, et päevad kuluvad arusaamatu aeglusega. Et vähemalt leida võimalust kellegagi asjast rääkida, läksin pika aja tagant oma põhirestorani ja jutustasin härra Julkusele kõik ära, mis ma viimastel päevadel olin teinud ja läbi elanud. Ta paistis eriti rahul olevat.

«Mulle tundub,» ütles ta, «et teie asi on täiesti korras. Palvekirjad, mis lähevad liikvele ilusate naiste magamistubade kaudu, saavad üldiselt jaatava otsuse. Lugu läheb sel juhul, tõsi küll, kallimaks, kuid minu arvates see, et teie palve suunati seesugust teed kaudu, tõendab, et teid ja teie palvet peetakse küllalt tähtsaks.»

«Kas siis on olemas ka teisi teid?» küsisin veidi üllatunult.

Härra Julkunen kehitas oma tagasihoidlikul kombel õlgu ja ütles:

«Mina ei tea ju muidugi midagi, aga kuna mul on säärane amet, siis üht-teist juhtub ikka kuulma. Sosistatakse palvekirjadest, mis kolonel Karhunkäpäläle on edasi toimetatud luksushotellide kabinettides, erakonnakeskustes, kaupluselettide all, isegi viinamüügikioskites. Kuid need palvekirjad on arusaadavalt puudutanud tähtsusetuid asju ja nende saatus ei ole kunagi kindel.»

Tema sõnadest julgustatuna jätkasin lootusrikkalt ootamist. Ja täpselt kahe nädala pärast saingi teate, milles mind paluti tulla samasse asutusse, kust olin saanud esimese märguande kolonel Karhunkäpälä kohta. Ruttasin kohe sinna. Endine peen vana ametnik oli ikka veel oma kohal. Ulatades mulle suure ametliku välimusega paberi, õnnitles ta ühtlasi mind asja kordamineku puhul.

«Pean selle eest ennekõike teid tänama,» vastasin heal meelel. «Teie ju andsite mulle kolonel Karhunkäpälä aadressi.»

Ta tõusis laua taga püsti ja naeratas pisut üllatunult, kuid samaaegselt ka nii armastusväärselt, nagu seda vaid säärased vana kooli härrad oskavad.

«Kolonel Karhunkäpälä?» ütles ta pikkamööda nagu mälu pingutades. «Ei, ma ei usu, et ma oleksin seda nime kunagi varem kuulnud.»

Mõtlesin sel hetkel teda tahtvat sellisel peenetundelisel viisil mulle vihjata, et kolonel Karhunkäpäläst ei ole sobiv rääkida. Kuid hiljem asja täpsemini järele mõelnud ja eriti oma asjatuid pingutusi koloneli aadressi teadasaamiseks meelde tuletanud, olen hakanud vähehaaval arvama, et ta kõneles võib-olla siiski tõtt. Palvekirjaga sekeldades kulus mul, tõsi küll, tavalisest rohkem raha, kuid see ei ole tänapäeval, millal rahal on üldiselt kalduvus suitsuna õhku haihtuda, mingi tõendus. Minu seiklused juriidilises büroos, suure ärimehe juures ja ilusa naise magamistoas tunduvad aga nii kummalisena, et olen hakanud mõtlema, kas ma pole mitte und näinud või siis olnud mingi vaimse rikke võimuses. Viimatimainitud asjaolu seletaks ehk see, et olin kogu aja väga mures oma palvekirja saatuse pärast. Jutustades oma kahtlustest Julkusele, ütles too mõtlikult:

«Vanastigi leidus inimesi, kes väitsid, nagu tuleks kolonel Korolevi salapärane mõjuvõim sellest, et teda ei ole üldse olemaski. Võib-olla on asjalugu nõnda ka kolonel Karhunkäpäläga.»

MEIE, KESKEALISED

Olen jälle siin linnas — selles linnas, mida ma nii armastan kui ka vihkan. Selles linnas, millest ma kunagi vabaks ei pääse.

Näen jälle toda sadamat, neid tehaseid ja kaubaaitu, neid puumaterjali laoplatse ja jäässe kiilutud praame, neid taevani küündivaid korstnaid. Päike on just parajasti loojunud, kuid temast taevaäärele jäänud külm puna ei hõõgu puhtana nagu mujal, vaid mustadesse suitsupilvedesse mähituna nagu kauge tulekahju lõõm. Kuulen jälle meremehi jutustavat oma seiklustest — tänavuse hilinenud kevade esimesed laevad on saabunud täna sadamasse. Kõrvalolevas lauas kudrutab habemeta nooruk sinisilmalise tütarlapsega. Hetkeks peaaegu arvan, et kõik on nagu endisel ajal. Kuid ma ei tohi sulgeda oma silmi ega kõrvu. Meremehed ei jutusta enam hooplevalt oma seiklustest suurlinnade sadamarajoonide tüdrukutega, nad kõnelevad miinidest, lennukipommidest ja puruks lastud ning põhjavajunud laevadest. Habemeta nooruk ei jutusta oma tüdrukule tehastes või ärietevõtetes töötavate ülemuste omapärasustest, vaid sõjaseiklustest Kannase verisel rindel, kus paljud tema paremates sõpradest langesid.

Sadam on pärast seda, kui viimati nende akende all istusin, jäätunud juba üle kümne korra. Nende aastate jooksul on palju juhtunud — nii minule kui ka meile kõigile. Tehased suitsevad nagu ennegi ja kevade esimesed laevad on jälle kohale jõudnud, kuid meremehed ei ole samad, kes siin minu ajal jutlesid, ja ka noormehed ei ole need, kes neil aastail siin sinisilmaliste tüdrukute ümber keerlesid. Äkki tajun täiesti selgesti, et ma ei tunne neid. See on võõras, pisut hirmuäratav kamp oma pommide, õhkulendavate laevade ja sõjaseiklustega. Uus noorsugu, pärast meid tulnud põlvkond, kes parajasti elab sama aega, mis meie elasime tookord. Noorus oma hooplevate juttudega, maailma vallutamist riivavate unistustega ja oma lõpututе eksimustega. Noorus, millest siis, kui see mööda on läinud, on kasvanud aare, millest nad võivad ammutada mälestusi kogu ülejäänud elu jooksul. Kuid on kerge mõista, et nende aare peab olema hoopis teistsugune kui see, millest meie, tolleaegsed, praegu ammutame.

Seda juureldes ma ei märganudki, millal t e m a sisse tuli. Tema, kes tol ajal oli üks sinisilmalistest tüdrukutest. Järsku näen teda seisvat keset saali koos kellegi mehega ja kuulen neid kõnelevat sellest, missuguse laua nad peaksid valima. Mees tema kõrval on võõras, ei mäleta, et oleksin teda kunagi isegi näinud. Tihedad mustad juuksed, pikk sirge nina, kitsad, veidi kumaras õlad. Keskealine mees. Seesuguse mehe kõrval on ta siis maganud need aastad. Võimalik, et just sellest tuleb, et tema silmade sära on kustunud, tema ihunahk tuhmunud, tema keha nii ümaraks muutunud.

Alles teda nähes tean, kui palju aega on tõeliselt möödunud.

Nad istuvad minu lähedal, tema kulmukarvad kerkivad tuttaval viisil, kui ta minu otsa vaatab, kuid me ei tervita. Asjad, mis meid kord lahutasid, olid säärase iseloomuga, et pärast seda ei tervitata.

Õhtu hämardub pikkamööda. Suitsusse mähitud punetus taevaserval kaob. Sadamasildade äärtel süttib elektrilampide pärlkett. Maailmaruumi valgus on siiski veel kaua nii tugev, et need süttivad asjatult, nagu tihtipeale paljud sellesinatse maailma valgused. Need ei suuda valgustada, vaid ripuvad abitul ja haletsemisväärsel ilmel kollaste keradena oma kandealustel kõrgete tulpade otsas. Mõni range ametlik määrus sunnib neid süttima ja enda pärast säärasel valgel maikuu õhtul häbi tundma.

Vaatlen teda ja temagi vaatab aeg-ajalt minu poole. Kuigi me ei vihka enam teineteist, aiman ometigi, et ta on pisut närviline, pisut liigutatud ja segaduses. Ta žestikuleerib liiga elavalt, räägib ja naerab liiga valju häälega, liiga nooruslikult, et olla päris harilikus meeleseisundis. Ta teeskleb, nagu oleks kõik õige ja omal kohal, nagu oleksid õhkulendavatest laevadest kõnelevad meremehed ja sõjas olnud habemeta noorukid esemed, millega ta on harjunud ja mille seas ta tunneb end kodus olevat. Võib-olla on ta suutnudki end nõnda uskuma panna sel ajal, kui mind siin ei olnud, niisamuti kui mina olen püüdnud end veenda palju tähelepanuväärsemateski asjades, olles kaugel eemal tema silmapiirilt. Kuid nüüd, praegu, käesoleval hetkel on teisiti. Nüüd teame, et see ei ole see maailm, kus me elasime, ega ka mitte see maailm, mille saabumisest me unistasime. See on võõras planeet, millel me vaevalt kunagi oskame õieti koduneda.

Kui kaugena, kui unenäolisena küll tundub praegu too minevik! Ja kui tõelisena, kui valusana, kui lahtipääsmatuna! Ütlesime teineteisele muuseas: ei iialgi enam sõda! Naised lõikasid oma juuksed ja seelikud lühikeseks, ja me õppisime tantsima džässi ja fokstrotti. Avastasime spordiväljakute, söeradade, ujumisstaadionide, tolmuste maanteede ja haljaste metsade võlu ja avastasime naudingu, mis seisnes selles, et lasksime päikesel oma valge ihu pruuniks põletada. Muidugi ei olnud see midagi uut kellelegi muule kui meile endile, kuid vist mitte keegi enne meid ei olnud sellest nii siiralt vaimustatud kui meie. Unistasime uuest maailmast, uuest inimesest, kes pidi sündima meie unistustest. Kirjutasime luuletuse noorest kullakarva jumalast, kes istub lootoslille lehel ja kümbleb päikesekiirtes. Kõnelesime inimkonna ühtsusest ja vaidlesime ideede üle, kasutasime rikkust ning luksust ja kannatasime tööpuudust ning viletsust. Meie ees ja meie kohal oli meie aadete punaõhetav õhuloss ja meie all rahulolematuse tulemägi.

Ja ühel päeval uus aeg algas ja uus inimene oli sündinud. Kuid see ei olnud kullavärvi jumal, vaid hall

sõdur, kelle teraskiivrit valgustas uue ajajärgu verekarva punetus.

Ärge imestage, kui me tunneme end üllatatuina, kui me tunneme end pettunuina. Ärge imestage, kui me mõnikord mõtleme, et need meie hulgast, kellel ei tarvitsenud seda näha, said parima osa.

Kuid olen ometigi jälle siin, ja tehased suitsevad ikka veel ja kevade esimesed laevad on taas saabunud. Ja seal istub tema oma kustunud pilkudega, tuhmunud ihuvärviga, istub kumaraõlalise mehe lauas. Uued mehed juhivad nüüd laevu ja käitavad tehaseid, ja uus noorsugu unistab oma unistusi vähemalt niisama lootusrikkana kui meiegi omal ajal. Kõik näitab, et elu ei lõpe, kuigi meie lõpeksimegi, et maailm tuleb hästi toime ka ilma meieta, kui me ei taha kaasa minna.

Kui jälle teda vaatan, tean, et tema tahab kaasa minna. Võib-olla ta ei mõista, võib-olla ta ei õpi iialgi mõistma, kuid ta soovib siiski kaasa minna. Ta ei taha järele anda, ta on üks nendest, kes kunagi ei suuda uskuda, et oli olemas midagi paremat kui see elu, kui hea või halb see elu kellelgi vahest ka oli. Sellepärast soovib ta, et ma peatselt lahkuksin ja viiksin endaga kaasa kõik möödaläinu.

Maksan arve ja tõusen. Neist mööda sammudes soovin, et ta viimast korda minu poole vaataks. Kuid ta ei vaata. Võib-olla ta ei söanda ja võib-olla ongi kõige parem, et ta ei söanda. Selle asemel tunnen, et kumaraõlalise mehe pilk on minule suunatud, kuid tema ei tea minust midagi ja ka mina ei tea midagi temast, nii et tema pilgud on tühise väärtusega. Kõnnin läbi inimestega täidetud ruumide ja koridoride; kuskil kaugemal hakkab mängima orkester. Ruumid ja koridorid on tuntud, neis olen kogunud osa oma aardest ja kulutanud osa oma parematest aastatest. Kuid nüüd on need võõraste valduses; ükskõik kuidas ma ka vaataksin, ikkagi ei näe ma enam märkigi endast.

Astun tänavale ja olen jälle üksinda. Ja julgen kujutleda, et vähemalt tuul, mis tuleb avatud ulgumerelt, ei ole põrmugi muutunud. Kuid võib-olla on seegi vaid pettepilt, võib-olla tuleb seegi vaid minust endast. Võib-

olla tajuvad need, kes jäid sisse, sedagi hoopis teistsuguselt, võib-olla äratab see neis hoopis teisi kujutlusi ja mõtteid.

Kui on nõnda, on õigus muidugi neil, mitte aga minul.

TOIVO PEKKANEN*

Toivo Pekkanen sündis 10. septembril 1902. a. Kotka linnas. Tema isa oli müürsepp Taneli Pekkanen, ema endine teenijatüdruk. Mõlemad olid pärit Sise-Soomest, Savost. Isa oli «klassikaline» soome lihtrahva tüübi esindaja: sõnakehv, oma mõtetesse süvenenud, aeglaste liigutustega, ema aga elav ja rõõmsameelne. Kuid ema maailm oli samal ajal pisut argipäevane, nii et poeg ronis õhtuti meeleldi isa sülle kiiktooli ja palus isa jutustada «taevamaast».

Toivo Pekkase lapsepõlvepäevil elas Soome tööstus- ja sadamalinn Kotka üle hoogsa arenemise perioodi. Asutati tehaseid, töökodasid, kauplusi, lõbustuskohti, sotsiaaldemokraatlik töölisliikumine tegi oma esimesi samme ja arendas peagi hoogsat tegevust nii ideoloogilises kui ka organisatsioonilises mõttes. Ja sellele dünaamilisele ühiskonnale andis oma «romantilise» põhiheli sadam, mis lühikese ajaga kasvas üheks tähtsamaks Soomes. Kotka oligi esialgu rajatud saarele. Taneli Pekkase töökoht ja meri moodustasid kodu kõrval Toivo Pekkase lapsepõlve kõige jõulisemad miljöö- ja taustaelemendid, kusjuures mõlemad on olnud suundaandvad.

Kuna Taneli Pekkanen oli tubli oskustööline, elas tema perekond rahuldavalt. Toivo Pekkasel oli oma esimestelt lapsepõlveaastatelt rohkesti helgeid mälestusi. Kuid ühel päeval, kui poeg oli 8-aastane, tabas isa tööl halvatus. Ta jäi elama, kuid kaotas töövõime. Siis tungis perekonna igapäevasesse ellu vaesus, mis oli nii sünge ja rõhuv, et Toivo Pekkanen ei suutnud selle mõjudest kunagi vabaneda. 1953. a. ilmunud memuaarteos «Minu lapsepõlv» annab neist vaesusaastaist rohkesti vapustavaid tõendusi. Juba see oli piinaline, et Toivo pidi pärast isa haigestumist kandma koolis lastekodu ees-

* Fil. mag. K a u k o K a r e, Toivo Pekkase elu ja loomingu silmapaistvaima uurija järgnev lühiülevaade on kirjutatud käesoleva eestikeelse väljaande tarvis. — *Toim.*

kuju järgi valmistatud rõivaid, mis perekond oli saanud linna hoolekande-toimkonnalt. Niisamuti pidi perekond pikka aega jagama ühte ruumi koos nelja teise perekonnaga; ainult pappseinad lahutasid «kortereid» üksteisest. Kord olid nad sunnitud isegi lahtise taeva alla elama asuma. Emą pidas perekonda esialgu üleval pesupesemisega, aga kui Esimene maailmasõda pikale venis ja olukord toiduainete saamisel halvenes, pidi ta väljapääsu otsima otsesest kerjamisest. Ka lapsed kerjasid. Väga napp toit ja sünnipärane närvide tundlikkus ajasid Toivo Pekkase ajuti äärmise meeleheite piirile. Kord, kui tal tuli oma nälga kustutada söödapärmiga, pidi ta peaaegu surema.

Vahepeal oli ta siiski jõudnud lõpetada rahvakooli. Õpetaja Jussi Niemelä, avara silmaringiga kasvataja, oli algusest peale märganud Toivo Pekkase erilist andekust ja hakanud teda juhtima raamatute maailma. Lugemisest kujuneski Toivo Pekkasele tema arenguaastail tõeline kirg. Päeval töötas ta sadamas laadijana või õppis tööstuskoolis, öösel luges küünlavalgel. Tööstuskooli lõpetanud, sai ta linna mehaanikatöökotta sepa-abiliseks. Innukas lugemine jätkus, kuid tal ärkas ka tarvidus elamise, kogemuste järele. Seda ajajärku tema elust valgustab suurepäraselt hilisem teos «Tehase varjus».

Kui Soome iseseisvusvõitluse vastuolud ja sünged mälestused — nagu teada, oli iseseisvusvõitlus 1918. a. ühtlasi kodusõda — olid hakanud hajuma, konstateeriti, et maa seisis pöördelise sotsiaalse, kultuurilise ja riikliku arenguperioodi ees. Küsimuses oli lühidalt öeldes uueaegne industrialiseerimisprotsess. Traditsiooniline põllumajandusmaa, veidi ühele kohale seisma jäänud talupojaühiskond võttis otsustavalt uue arengusuuna. Selles suhtes oli — ja on — Kotka üks tüüpilisemaid, võib-olla ehk kõige tüüpilisem murrangu kajastaja Soome linnade hulgas. Niisiis tundus kotkalane Toivo Pekkanen olevat otsekui kutsutud selle muutuse kontrollijaks, selgitajaks, kujutajaks. Nagu ta ise mitmes eri ühenduses on rõhutanud, oli sotsiaalne vaatlusviis, ühiskondlik-psühholoogiline ja -eetiline huvi lausa imbunud tema verre lapsepõlve ümbruskonnas.

Kuid esmajoones tuli tal õppida eneseväljendamisoskust, leida kontakt teiste oma ajajärgu noorte kirjanikega. See toimus magister Ilmari Jäämaa — tähelepandav nimi soome kirjanduse ajaloos — poolt asutatud ja juhitud organisatsiooni «Noore Jõu Liit» («Nuoren Voiman Liitto») kaudu. Pekkanen oli küll ka varem kirjutanud väikesi jutustusi «Juttutupa»-nimelisele nädalalehele, kuid ajakirja «Nuori Voima» ja ühingu «Noore Jõu Liit» raamides sai ta kontakti astuda haritud, arusaajate sõprade ja arvustajatega. Ühingu kirjanikeringkonnas avaldasid talle mõju muuseas Uuno Kailas, Yrjö Jylhä, P. Mustapää, Lauri Viljanen, Olavi Paavolainen jt. Kuid kõige parem tugi oli mag. Jäämaa ise. Viimane oli ühtlasi Werner Söderströmi kirjastuse kirjanduslik juhataja, nii et ta sai vahetult kaasa aidata Pekkase esimese novellikogu «Raudsed käed» (1927) ilmumisele. Selles on juba tärkamas mitmed Pekkasele iseloomulikud kirjanikupüüded: ühelt poolt tõearmastus, sügav sotsiaalne tunnetus, selge, õiglust otsiv mõtteviis ja terav tähelepanuvõime, teiselt poolt omapärane kalduvus sümboolsusele, individuaalsusele, saatuspärasele erootikale. Need kaks pisut vastuolulisena tunduvat kalduvust vajutasid oma pitseri kogu tema kirjanduslikule tegevusele.

Nagu öeldud, ilmus Pekkase esimene teos 1927. a. Viimane tema enda eluajal avaldatud teostest, luuletuskogu «Teeleminek», ilmus 1955. a. Pärast seda on veel trükki toimetatud väike tihe mõtiskeluraamat «Tõe ja selguse teel» ja 7-osaline «Teoste» mälestusväljaanne. Ühtekokku jõudis Pekkanen pisut vähem kui kolmekümne aasta jooksul avaldada üle 30 teose. Ja üldiselt on kõigi tema teoste tase kõrge. Tal oli alati öelda midagi oma. Ning tema vormierksus, eksperimenteerimistahe oli hämmastav.

Ühiskonnakujutajana, sotsiaalse realistina on Pekkanen soome kirjanduse kõige tähelepandavam nimi. Sellest liinist mainitagu muuhulgas romaane «Tehase varjus» (1932), «Kaupmeeste lapsed» (1934), «Isamaa rand» (1937), «Need möödunud aastad» (1940; mõlema viimase koostrükk nimetusega «Jumala veskid» 1946), «Noorem vend» (1946) ja kolmeosaline, poolelijäänud Kotka-eepos. Need valgustavad viimaste 30—40-ndate aastate aegset Soome ühiskonda mitmest küljest, niisama selgelt kui erapooletult, niisama sooja poolehoiuga kui «teadusliku» jahedusega. Käesolevas valimikus avaldatav «Tehase varjus» äratas juba ilmumisel erakordset tähelepanu. Ja ka edaspidi tuleb seda pidada Pekkase üheks esileküündivamaks teoseks, mis on ilmunud juba 8 trükis.

Teise, individualistlik-subjektiivse, sümbolistliku, eksperimenteeriva liini teostest esineb Pekkase toodangus rida kunstiliselt lihvitud, peaaegu artistlikke novelle, lühiromaan «Must ekstaas» (1939), mille seksuaalsümboolika on lühidalt öeldes geniaalne, sürrealistlik sari «Mees ja Punahabemelised Härrad» (1950), paar näidendit ning luuletuskogu «Teeleminek» (1955).

Erilisel kohal Pekkase toodangus on juba mainitud memuaarteos «Minu lapsepõlv» ja soome kirjanduse tihedaimate hulka kuuluv novellromaan «Inimeste kevad» (1935), traagiline lugu kahe kehviknoore rõõmutust armastusest. See novell on ilustamata, äärmiselt

konsekventne ja äärmiselt tüüpiline, see on nagu sotsiaalne dokument. Kuid selle sotsiaalne tüüpilisus on omandanud sellise üldinimliku sügavuse, selle bioloogiline Eros sellise panteistliku tagapõhja, et mulje on unustamatu. Sedasama võib öelda mälestusteose «Minu lapsepõlv» kohta. Seegi on mõningal viisil vaid kirjeldus, rahulik, vaikselt konstateeriv jutustus vaesusest. Kuid selle rahuliku, konstateeriva väljenduse all ja sees liigub otsekui valgusepaistusena taltumatu intellektuaalsuse, sügava üldinimlikkuse ader.

Märgitagu veel, et «Minu lapsepõlv» sündis ainulaadsetes oludes. Kirjanikku tabas 1949. a. tõsine ajuhalvatus. Arstide arvamuse järgi ei olnud kirjanikul võimalust kunagi terveneda ega üldse kirjutada mingit arusaadavat teksti. Kehaliselt Pekkanen kunagi ei tervenenudki. Kuid tema vaimne kontsentreerumisvõime saatis arstiteaduse häbisse. Paranemisperioodil tõusis ta igal hommikul kella 7—8 ajal üles kirjutama: väikesi mõttelauseid, rütmilisi proosalaaste, mälestuskatkeid. Ja juba paari aasta pärast suutis ta keskenduda sellele pidevale pingutusele, mida «Minu lapsepõlv» nõudis. Tulemuseks oli teos, milles on olemas vaid oluline: vaimult, stiililt, väärtuselt klassikaline. Teiseks näiteks tema vaimsest kompensatsioonivõimest on luuletuskogu «Teeleminek».

Toivo Pekkanen valiti Soome Akadeemia liikmeks 1955. a. Surm tabas teda 1957. a.

KAUKO KARE

SISU

Tehase varjus ... 5
Inimeste kevad ... 197
Novelle ja laaste
- Raudsete käte usk ... 253
- Tööd otsimas ... 262
- Saeveskis ... 267
- Ringi tugevaim ... 273
- Sadam ja meri ... 278
- Ühel päeval ... 282
- Kohusetunne ... 287
- Koju tulnud meremees ... 293
- Surematud ... 298
- Majake saare rannal ... 302
- Varas ... 308
- Jõulukuused ... 316
- Elsa ... 323
- Nooruki armastus ... 328
- Kojutulek ... 335
- Igatsus ... 340
- Aprillikuus ... 345
- Käed, mis ei osanud puhata ... 351
- Mees ja tema koer ... 355
- Iha ... 361
- Kauge saar ... 365
- Lauajupp ... 371
- Unistus majast ... 381
- Need pikad tõmmud mehed ... 390
- Uudishimu ehk salapärane naine ... 398
- Kevad ja surm ... 408
- Minu lapsepõlve rand ... 412
- Elu ... 416
- Kolonel Karhunkäpälä ... 423
- Meie, keskealised ... 430

Kauko Kare, Toivo Pekkanen ... 435

Пекканен, Тойво

ВЕРА ЖЕЛЕЗНЫХ РУК

Повести и рассказы

На эстонском языке

Оформление В. Тоотса
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе 10

*

Toimetaja V. Helde

Kunstiline toimetaja R. Pangsepp

Tehniline toimetaja O. Kasemets

Korrektorid L. Golberg ja I. Tamm

Ladumisele antud 18. V 1960. Trükkimisele antud 15. VII 1960. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 27,5. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 22,55. Arvutuspoognaid 21,96. Trükiarv 10 000. MB-05812. Tellimise nr. 724. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tän, 54/58.

Hind rbl. 12.40 (rbl. 1.24)

7—3